P O D R A V I N A

Časopis za multidisciplinarna istraživanja

Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje

A Semi-annual Issue

www.podravina.org

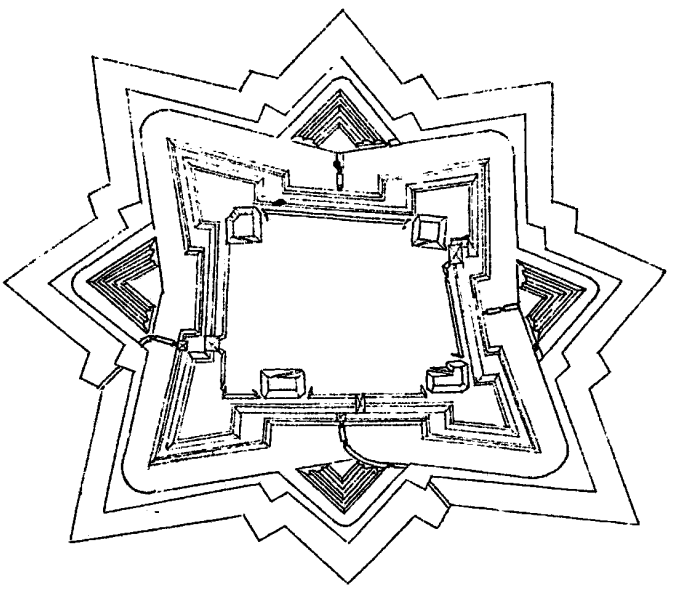

Broj 25 Volumen XIII. lipanj 2014. Cijena 150 kuna ISSN 1333-5286 UDK 908 (497.5-3 Podravina)

No. 25 Vol. XIII June 2014 Price 150.- ISSN 1333-5286 UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće
Editorial board

Prof. dr. sc. Ljubica BAKIĆ-TOMIĆ (Varaždin), prof. dr. sc. Nikola BENČIĆ, dopisni član HAZU (Željezno/Eisenstadt), akademik Vladimir BERMANEC (Zagreb), prof. dr. sc. Neven BUDAK (Zagreb), dr. sc. Damir DEMONJA (Zagreb), Zvonimir DESPOT (Zagreb), Milivoj DRETAR (Ludbreg), prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ (Zadar), Đuro FRANKOVIĆ (Pečuh), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), akademik Ivan GOLUB (Zagreb), Zoran HOMEN (Križevci), prof. dr. sc. Karl KASER (Graz), prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir KOLESARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Zvonko KOVAČ (Zagreb), mr. sc. Julio KURUC (Koprivnica), dr. sc. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica), prof. dr. sc. Marin MILKOVIĆ (Varaždin/Koprivnica), mr. sc. Ivan OBADIĆ (Firenca), Vesna PERŠIĆ KOVAČ (Koprivnica), mr. sc. Dražen PODRAVEC (Virje), akademik Tomislav RAUKAR (Zagreb), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), akademik Milivoj SOLAR (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir STRUGAR (Bjelovar), akademik Nikša STANČIĆ (Zagreb), akademik Vladimir STIPETIĆ (Zagreb), akademik Franjo ŠANJEK (Zagreb), prof. dr. sc. Nevio ŠETIĆ (Pula-Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir ŠIMOVIĆ (Varaždin), član suradnik HAZU Željko TOMIČIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Mario TOMIŠA (Koprivnica), prof. dr. sc. Antun TUCAK (Osijek), dr. sc. Sabolcs VARGA (Pečuh), mr. sc. Eduard VARGOVIĆ (Varaždin), akademik Nenad VEKARIĆ (Dubrovnik), prof. dr. sc. Jaroslav VENCALEK (Ostrava), mr. sc. Dinko VRGOČ (Koprivnica), akademkinja Alica WERTHEIMER BALETIĆ (Zagreb), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Ptuj)

Uredništvo
Editorial Staff

Član suradnik HAZU Dragutin FELETAR (Koprivnica), doc. dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), dr. sc. Mario KOLAR (Molve), Željko KRUŠELJ (Koprivnica), prof. dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Geza PALFFY (Budimpešta), mr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), dr. sc. Zlata ŽIVAKOVIĆ KERŽE (Osijek)

Urednici
Editors-in-chief

Dr. sc. Dragutin FELETAR
e-mail: meridijani@meridijani.com
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
e-mail: h.petric@inet.hr

Tajnik uredništva
Staff secretary

Petar FELETAR
e-mail: petar@meridijani.com

Prijelom
Layout

Saša BOGADI

Nakladnik
Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor,
Obrtnička 17, p.p. 132,
tel. 01/33-62-367, faks: 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici
Co-publishers

SVEUČILIŠTE SJEVER
Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1

POVIJESNO DRUŠTVO
Koprivnica

Za nakladnike
Journal directors

Petra SOMEK
Marin MILKOVIĆ
Ružica ŠPOLJAR

Dodatne adrese uredništva
Additional mailing address

Dr. sc. Dragutin FELETAR
48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
+385-48-626-780, +385-98-249-804
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
48000 Koprivnica, Vinka Vošickog 5
+385-48-671-989, +385-98-622-548
www.podravina.org

Uz potporu
With support

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

Časopis izlazi uz pripomoć Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH

Na naslovnici
Front cover

Zlatari Stjepan Matotek i Matej Horvat ispiru šljunak na velikoj daski – Donja Dubrava 26.7.2013.

Tisak
Print by

BOGADIGRAFIKA, Koprivnica,
300 primjeraka, lipanj 2014.

www.podravina.org
ISSN 1333-5286 (tisak)
ISSN 1848-8854 (online)

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. SCOPUS, Bibliographic databases
2. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and tehnical information, Moscow
3. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA, History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA
4. THE HISTORY JOURNALES GUIDE, Deutschland
5. Članci su uvršteni u bazu HRČAK, Zagreb, te na www.podravina.org

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa "Podravina" je klasificirana oznakom "a" te se uzima u obzir pri izboru u znanstvena zvanja autora (Narodne novine 84 od 11. srpnja 2005.)

K A Z A L O

PREDGOVOR / FOREWORD 5

Vladimir BERMANEC, Ladislav PALINKAŠ, Marin ŠOUFEK, Vladimir ZEBEC

ZLATO U DRAVI I MURI - GEOLOŠKA GENEZA I MINERALOŠKA ANALIZA

GOLD IN THE DRAVA AND MURA RIVERS - GEOLOGICAL GENESIS AND MINERALOGICAL ANALYSIS. . 7

Lučka LORBER, Igor ŽIBERNA

EVROPSKA KMETIJSKA POLITIKA IN STRUKTURNE SPREMEMBE KMETIJSKIH GOSPODARSTEV V PODRAVJU V OBDOBJU 2002 – 2012

EUROEPAN AGRICULTURAL POLICY AND STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURAL HOLDINGS IN PODRAVJE BETWEEN 2002 – 2012 19

Goran KOS, Dubravko MILOJEVIĆ, Petar FELETAR

CESTOVNA INFRASTRUKTURA MEĐIMURSKE ŽUPANIJE S PRIJEDLOZIMA RAZVITKA

ROAD INFRASTRUCTURE OF MEĐIMURJE COUNTY WITH DEVELOPMENT PROPOSALS 45

Nikola CIK

IZVOĐENJE I REALIZACIJA PRVE FAZE PROJEKTA "ĐURĐEVEC 1868. GODINE: REKONSTRUKCIJA DEMOGRAFSKOG I URBANOG RAZVOJA GRADA ĐURĐEVCA U XIX. STOLJEĆU

EXECUTION AND REALIZATION OF THE FIRST PHASE OF THE PROJECT "ĐURĐEVEC IN THE YEAR 1868: THE RECONSTRUCTION OF DEMOGRAPHIC AND URBAN DEVELOPMENT OF ĐURĐEVEC IN 19TH CENTURY " 63

Vladimir MIHOLEK

ĐURĐEVEČKI MLINOVI NA PARNI I OSTALE VRSTE POGONA S KRAJA 19. I PRVE POLOVICE 20. ST.

LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY STEAM-POWERED (AND OTHER TYPES) OF MILLS IN DJURDJEVAC 77

Silvije JERČINOVIĆ

NEKI ASPEKTI POTICANJA MARKETINŠKE UČINKOVITOSTI KOD MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA KROZ IMPLEMENTACIJU NAČELA ODRŽIVOSTI NA PODRUČJU KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE

CERTAIN ASPECTS OF STIMULATING MARKETING EFFICACY IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN KOPRIVNICA-KRIŽEVCI COUNTY THROUGH THE PRINCIPLE OF SUSTAINABILITY. .101

Damir DEMONJA, Tatjana GREDIČAK

ULOGA MARKETINGA U RAZVOJU KULTURNOG TURIZMA U HRVATSKOJ

THE ROLE OF MARKETING IN THE DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM IN CROATIA 112

Ivica ZVONAR

PRILOG POZNAVANJU KULTURNE BAŠTINE U ŠEMOVCIMA

CONTRIBUTION TO THE CULTURAL HERITAGE IN SEMOVCI VILLAGE 129

Filip ŠKILJAN

ROMI U PODRAVINI I MEĐIMURJU I UKLJUČENOST U HRVATSKO DRUŠTVO: OD PREDRASUDA I STIGMATIZACIJE DO SOCIJALNE DISTANCE I DISKRIMINACIJE

SOME ASPECTS OF INCENTIVE MARKETING EFFECTIVENESS IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES THROUGH THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABILITY IN KOPRIVNICA-KRIZEVCI COUNTY. 141

Mario KOLAR

KAJKAVSKO PROLJEĆE - (RE)AFIRMACIJA KAJKAVSKE KNJIŽEVNOSTI I KULTURE U VRIJEME HRVATSKOG PROLJEĆA

THE KAJKAVIAN SPRING - (RE)AFFIRMATION OF THE KAJKAVIAN LITERATURE AND CULTURE IN THE PERIOD OF THE CROATIAN SPRING 160

Ivana ŠUPLJIKA

GOSPODARI KRIŽOVLJAN–GRADA: POVIJEST OBITELJI VRAGOVIĆ S POSEBNIM NAGLASKOM NA POSLJEDNJEG ČLANA KRISTOFORA I NJEGOV POSJED U KRIŽOVLJANU (1724. – 1725.)

LORDS OF KRIŽOVLJAN–GRAD: HISTORY OF FAMILY VRAGOVIĆ WITH EMPHASIS ON LAST MEMBER KRISTOFOR AND HIS KRIŽOVLJAN ESTATE (1724. – 1725.). 173

KAZALO

Hrvoje PETRIĆ

REGESTA ZA POVIJEST KOPRIVNICE 1602.-1715.

REGESTA FOR HISTORY KOPRIVNICA 1602-1715 (SELECTION OF MATERIALS). *197*

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA / REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

60 GODINA MUZEJA MEĐIMURJA ČAKOVEC (PETAR FELETAR) 211
BRANIMIR BUNJAC: IZ PEPELA ČAKOVEČKE SINAGOGE (DRAGUTIN FELETAR) 211
CRIS. ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA KRIŽEVCI (MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ) 212
FRANJO MARTINEZ: PUTOVANJA GORNJEG MEĐIMURJA (PETAR FELETAR) 214
IVAN GOLUB: OBIČAN ČOVJEK (MARIO KOLAR) 214
HRVATSKI KAJKAVSKI KOLENDAR 2014. (DRAGUTIN FELETAR) 216
MARINA NJERŠ: ZABLENI ZVONI – DJELIĆI BAŠTINE PETERANCA (PETRA SOMEK) 217
MARIO KOLAR: NUSPOJAVE ČITANJA (DRAGUTIN FELETAR) 218
OSNOVNA ŠKOLA MOLVE (MATEJ IŠTVAN) 218
NEVIO ŠETIĆ: OSTVARENJE SUVREMENE HRVATSKE DRŽAVE (DRAGUTIN FELETAR) 220
MARIJAN VINKOVIĆ, NIKOLA VUKOVIĆ: OŠ G. KARLOVČANA, ĐURĐEVAC (NIKOLA CIK) 221
KALINOVAC: MONOGRAFIJA ŽUPE SVETOG LUKE EVANĐELISTA (MATEJ IŠTVAN) 222
RANKO PAVLEŠ: PODRAVINA U SREDNJEM VIJEKU (NIKOLA CIK) 223
ČASOPIS CROATICA CHRISTIANA PERIODICA (DRAGUTIN FELETAR) 225
MOGERSDORF – 43. MEĐUNARODNI KULTURNO-POVIJESNI SIMPOZIJ (PETAR FELETAR) 225
IVAN HODALIĆ: IZ POVIJESTI ĐURĐEVAČKE PODRAVINE (NIKOLA CIK) 226
ZDRAVKO ŠABARIĆ: OBITELJ BRAUN (NIKOLA CIK) 227
ZBORNIK DEMOGRAFIJA U HRVATSKOJ (PETAR FELETAR) 228

UPUTE SURADNICIMA / *A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS* *230*

U DVADESETPETOM BROJU ČASOPISA PODRAVINA SURAĐUJU:

Prof. dr. sc. Vladimir BERMANEC, akademik, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb
Mr. sc. Vladimir ZEBEC, Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb
Prof. dr. sc. Ladislav PALINKAŠ, Geološki odsjek PMF, Zagreb
Marin ŠOUFEK, viši kustos, Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb
Doc. dr. sc. Lučka LORBER, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Maribor
Doc. dr. sc. Igor ZIBERNA, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Maribor
Doc. dr. sc. Goran KOS, Institut za turizam, Zagreb
Mr. sc. Dubravko MILOJEVIĆ, Institut za turizam, Zagreb
Petar FELETAR, asistent, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb
Nikola CIK, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu (student)
Vladimir MIHOLEK, istraživač, Đurđevac
Mr. sc. Silvije JERČINOVIĆ, Visoko gospodarsko učilište, Križevci
Dr. sc. Damir DEMONJA, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb
Dr. sc. Tatjana GREDIČAK, Ministarstvo turizma Hrvatske, Zagreb
Dr. sc. Ivica ZVONAR, Odsjek za povijesne znanosti, HAZU, Zagreb
Dr. sc. Filip ŠKILJAN, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Dr. sc. Dragutin BABIĆ, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Dr. sc. Mario KOLAR, Sveučilište Sjever, Koprivnica
Ivana ŠUPLJIKA, prof. pov., Zagreb
Prof. dr. sc. Dragutin FELETAR, član suradnik, HAZU, Koprivnica
Prof. dr. sc. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb
Petra SOMEK, prof. pov. umjet., Zagreb
Matej IŠTVAN, student povijesti, Molve

PREDGOVOR

25 BROJEVA ČASOPISA "PODRAVINA"

Ulaskom u 13. godinu kontinuiranog izlaženja, znanstveni časopis za multidisciplinarna istraživanja Podravina tiska se po 25. put. Dosad je, dakle, o Dravi i Podravlju, a prvenstveno o hrvatskoj gornjoj Podravini, izašlo 25 podebljih knjiga od ukupno oko 5.000 stranica. Objavljeno je oko 250 znanstvenih radova iz pera vrsnih stručnjaka i znanstvenika iz Hrvatske, Mađarske, Slovenije, Austrije i Češke, uz angažman više od 500 recenzenata. Tiskano je i gotovo 300 prikaza knjiga, časopisa i znanstvenih skupova. Časopis je vremenom stekao visok ugled na hrvatskoj i međunarodnoj znanstvenoj sceni. To potvrđuje veliko zanimanje znanstvenika da svoje radove objave upravo u Podravini, utjecaj koji časopis ima na razvoj hrvatske historiografije, geografije i susjednih znanosti, kao i ulazak u svjetske znanstvene baze (među ostalim, časopis se referira i u bazi SCOPUS), te na visoke ocjene Ministarstva za znanost Hrvatske.

Za redovito izlaženje časopisa najzaslužniji su prvenstveno sami autori, koji redovito šalju radove visoke znanstvene razine ne tražeći kod toga nikakav honorar. Na taj način radi i cijelo uredništvo, kao i urednici, koji svoj posao obavljaju vrlo stručno i odgovorno. U sustavu organizacije pripremanja časopisa za tisak od presudnog je značenja revna pomoć tehničkoga tima Izdavačke kuće Meridijani, koja je pokretač i nakladnik časopisa. Od 21. broja suizdavač je i agilno Povijesno društvo Koprivnica, a od ovoga broja kao suizdavač se pridružilo i Sveučilište Sjever iz Koprivnice, čime Podravina postaje i njihovo znanstveno izdanje. Ulaskom profesora Sveučilišta Sjever u uredničko vijeće i u uredništvo, časopis Podravina zasigurno će dobiti novi poticaj u podizanju kvalitete i u uključivanju novih znanstvenika kako autora članaka. S druge strane, vjerujemo da će časopis Podravina pridonijeti razvoju znanstvenih istraživanja na ovom mladom hrvatskom sveučilištu.

I u ovim kriznim gospodarskim prilikama časopis uspijeva uz velike napore osigurati neophodna materijalna sredstva za tiskanje, te redovito izlazi. To ne bi bilo moguće da nema razumijevanja i potpore Ministarstva obrazovanja, znanosti i sporta Republike Hrvatske, Koprivničko-križevačke županije i Grada Koprivnice, a od ovoga broja i Sveučilišta Sjever. Znatna sredstva u osiguranje redovitog izlaženja časopisa ulaže i njegov nakladnik Izdavačka kuća Meridijani.

U povodu 25. broja časopisa Podravina prijateljski se zahvaljujemo na suradnji i potpori svim autorima i drugim suradnicima, te sufinancijerima, a napose čitateljima i korisnicima znanstvenih radova kojih je sve više.

U Koprivnici, 15. lipnja 2014.

Urednici:
Dragutin FELETAR
Hrvoje PETRIĆ

FOREWORD

25TH ISSUE OF THE JOURNAL "PODRAVINA"

Upon entering into the 13th year of continuous publication, the multidisciplinary scientific journal Podravina is printed in its 25th issue. To date, 25 thick volumes with some 5000 pages have been printed on the Drava and Podravina regions, primarily on the Upper Podravina region in Croatia. About 250 scientific papers by esteemed experts and scientists from Croatia, Hungary, Slovenia, Austria and Czech Republic have been published, with the assessment of some 500 reviewers. Almost 300 reviews of books, journals and scientific meetings have been published. Over time, the journal has achieved an excellent reputation on the Croatian and international scientific scene. This confirms the great interest of scientists to publish their work in Podravina, and tells of the influence the journal has on the development of Croatian historiography, geography and associated sciences. It has been included in the global scientific databases (among others, the journal is cited in SCOPUS) and has received a high assessment of the Croatian Ministry of Science.

The regular publication of the journal is mostly due thanks to the authors themselves, who regularly submit high quality scientific papers, without requesting any payment. The entire editorial staff also works this way, performing their work responsibly. The preparation of the journal for print is made possible thanks to the keen assistance of the technical team of the Meridijani publishing company, which is also the founder and the publisher of the journal. Since the 21st edition, the co-publisher has been the Koprivnica Historical Society, and beginning from this issue, the North University from Koprivnica has joined on as another co-publisher, making Podravina that institution's scientific journal. With the entry of the professors of North University into the editorial board and the editorial office, the journal Podravina will certainly receive new stimulus to increase its quality and to include new scientists as authors of articles. On the other hand, we are certain that the journal Podravina will contribute to the development of scientific research in this young Croatian university.

Even in these conditions of economic crisis, the journal has succeeded with great efforts to secure the necessary material means for its printing, and has been published regularly. This would not have been possible without the understanding and support of the Ministry of Education, Science and Sport of the Republic of Croatia, Koprivnica-Križevci County and the Town of Koprivnica and, beginning from this issue, North University. Significant funds have also been invested by the publisher Meridijani to ensure its regular release.

On the occasion of the 25th issue of the journal Podravina, we would like to thank all the authors and other collaborators, our co-financers and especially the readers and users of the ever increasing number of scientific papers.

In Koprivnica, 15 June 2014

Editors:
Dragutin FELETAR
Hrvoje PETRIĆ

ZLATO U DRAVI I MURI - GEOLOŠKA GENEZA I MINERALOŠKA ANALIZA

GOLD IN THE DRAVA AND MURA RIVERS - GEOLOGICAL GENESIS AND MINERALOGICAL ANALYSIS

Vladimir BERMANEC
akademik, prof. dr. sc.
Prirodoslovno-matematički fakultet
Mineraloško petrografski zavod
Horvatovac 95, Zagreb

Ladislav PALINKAŠ
prof. dr. sc.
Prirodoslovno-matematički fakultet
Mineraloško-petrografski zavod
Horvatovac 95, Zagreb

Marin ŠOUFEK
viši kustos
Hrvatski prirodoslovni muzej
Demetrova 1, Zagreb

Vladimir ZEBEC
mr. sc., viši kustos
Hrvatski prirodoslovni muzej
Demetrova 1, Zagreb

Primljeno/Received: 28. 5. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 12. 6. 2014.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 553.623 (497.5-5) zlatari na Dravi

SAŽETAK

Ispiranje zlata iz recentnih i starih nanosa rijeka i potoka, jedan je od najstarijih oblika rudarenja, koji seže u predmetalno doba razvoja civilizacije (bakar i željezo). Razlog treba tražiti u neposrednoj upotrebi zlata bez znanja složene tehnologije pridobivanja čistog metala. Separacija teških minerala u vodotocima odvija se jednostavnim prirodnim procesom odnošenjem lakših mineralnih frakcija vodenom strujom. Postupci ispiranja zlata, korišteni od čovjeka, nisu ništa drugo nego kopiranje prirodnog procesa, uz male domišljate varijacije priručnog alata. U radu je opisana kratka povijest zlatarstva na Dravi, te data temeljita analiza geološke geneze zlatnih nanosa i mineraloški sastav dravskog zlata.

Ključne riječi: dravsko zlato, alpski nanosi, mineraloški sastav, geološka građa
Key words: Drava River gold, alpine deposits, mineralogical composition, geological structure

UVOD

Ispiranje zlata iz recentnih i starih nanosa rijeka i potoka, jedan je od najstarijih oblika rudarenja, koji seže u predmetalno doba razvoja civilizacije (bakar i željezo). Razlog treba tražiti u neposrednoj upotrebi zlata bez znanja složene tehnologije pridobivanja čistog metala. Separacija teških minerala

u vodotocima odvija se jednostavnim prirodnim procesom odnošenjem lakših mineralnih frakcija vodenom strujom. Postupci ispiranja zlata, korišteni od čovjeka, nisu ništa drugo nego kopiranje prirodnog procesa, uz male domišljate varijacije priručnog alata.

Već se u prastaro doba znalo da rijeka Phasis ili Rion, što istječe iz Kavkaza i utiče u Crno more, nosi zamjetljivu količinu zlata. Starosjedioci su stavljali kudrave ovčje kožuhe u rijeku, zlato se upletalo u dlaku i preostalo je samo da ga iz krzna istresu. Opis postupka prepoznajemo u starogrčkoj priči o zlatnom runu odnosno o Argonautima, a istovjetna tehnika često je korištena sve do srednjeg vijeka kao što je lijepo prikazana u ilustraciji Agricole De Re Metallica iz 1556. godine.

Izvore zlata u nanosima nalazimo u primarnim rudnim ležištima u kojima nastaje na brojne načine iz fluida različite prirode od magme do vrućih vodenih otopina. Njegova čistoća je obično niska jer se lako legira sa srebrom i bakrom, pa se postotak srebra kreće od 1 do 2 težinska postotaka, pa čak i do 30%. Zlato iz Alpa, taloženo u rijekama Dunavskog porječja bogato je na srebru, čiji udio dosiže i 50 postotaka. Boja legiranog zlata kreće se od žute, naranđaste, crvenkaste do gotovo bijele. Rastaljeno zlato i izuzetno tanki listići zlata do prozirnosti, imaju plavkasto-zelenu boju. Obično je zlato u rijekama vrlo čisto, jasne žute boje. Čistoća zlata mjeri se karatima, a čisto zlato ima 24 karata.

Motiv za naseljavanje i osvajanje novih kontinenata u začetku se krio u požudi za brzim bogaćenjem zlatom, ali i srebrom. Zlatne groznice u Kaliforniji, Aljasci, Meksiku, Australiji, Andama, Brazilu, itd., mora se priznati, ovim su prizemnim motivom, u poznije vrijeme omogućile civilizacijski razvoj novih životnih prostora.

Nanosno zlato u panonskoj nizini potječe iz brojnih rudnih ležišta i pojava u planinskim lancima što je okružuju, Alpa, Karpata i Dinarida. Zlato u Dravi i Muri alpskog je podrijetla.

Ispiranjem zlata iz Drave i Mure bavi se lokalno stanovništvo već stoljećima. Ovo zlato cijenjeno je po svojoj kvaliteti i čistoći, ali zanimanje za to zlato je sporadično i nije privuklo veću znanstvenu pažnju modernih mineraloga i geologa. To je razlog što nisu provedene moderne metode analize niti zlata, a niti pratećih teških minerala. Ovdje su izloženi rezultati preliminarnih istraživanja zlatonosnih nanosa Drave. Zlato i prateći minerali snimljeni su pomoću elektronskog mikroskopa Tescan 3 SBH Easy Probe, analizirani na istom instrumentu uz EDS aktivaciju od 20 kV. To je omogućilo i precizniju odredbu teških minerala: granata, cirkona i magnetita.

ZLATO U DRAVI I MURI

Spoznaja da naplavine Drave i Mure nose zlato ide u daleku prošlost, kao i ispiranje iz njihovih šljunčano-pješčanih sprudova. Zlatonosne naslage poznate su od Maribora do Barča, a uz Muru od Podturna do Legrada. Ima dokaza da su grofovi Zrinski, kao vlastela u Međimurju ispirali zlato, što se vidi u pljenidbenim zapisnicima Zrinskih dobara iz vremena pogibije grofa Petra Zrinskog. Nikola Šubić Zrinski stekao je Međimurje 1546. pa se predpostavlja da su se i prije toga čakovečki gospodari bavili ispiranjem zlata.

Kroz bečku dvorsku komoru država je vodila brižni račun o ispiranju zlata (LASZOWSKI, 1942.). Godine 1772. postavljen je u Gvozdanskom rudarskim sucem i meštrom Lovro Ivan Grosshaupt s osobitim uputama da se posveti unapređivanju ispiranju zlata u hrvatskim rijekama. Patentom (Poveljom) carice Marije Terezije od 3. svibnja 1749. zvanom "Goldwaschpatent" uređeno je ispiranje zlata, a Patentom br. 160 od 17. 1. 1777., koji je dostavljen Hrvatskom namjesničkom vijeću određuju se zakonske odredbe o ispiranju zlata na Dravi i Muri (ŠOUFEK, 1986.). Ravnateljem ispiranja zlata za Hrvatsku postavljen je Ignacij Czindery s naslovom "nadzornik ispiranja zlata". Patent određuje: "ako vlastelin želi na svojem zemljištu ispirati sam ili po svojim ljudima, ima isprano zlato, ukoliko ga ne bi za svoju porabu zadržati htio, stavljati na odkup eraru za količinu zlata od 1 dukata (3,4904 g) po 2 forinte i 45 krajcara. Ako vlastela ne bi sama ispirala zlato, to pravo ispiranja pripada ljudima koji to rade, te posjeduju patent, pa ih se ne smije smetati, već ih se mora svagda zaštićivati"… "ako bi se zlato tajno van kraljevstva krijumčarilo, kažnjavat će se u smislu art. 72., dekreta g. 1702. pače i zapljenom imetka".

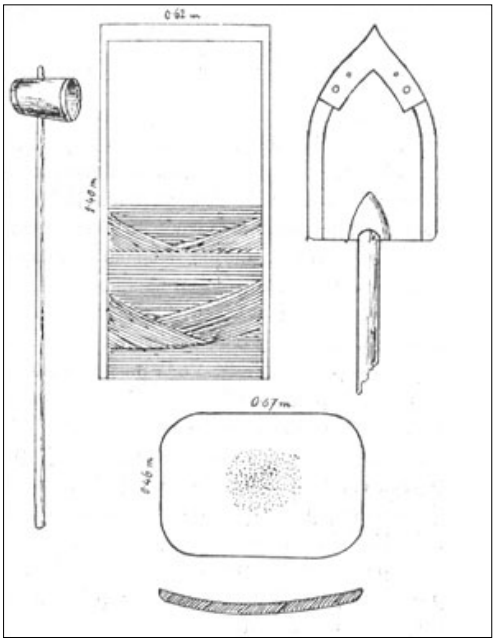

Slika 1. Izgled pribora za ispiranje zlata na Dravi i Muri, prema Kišpatiću i Tućanu (1914). Izgled ove opreme se nije promijenio do danas

Jedan od najstarijih podataka o ispiranju zlata datira iz doba zapljene imanja Zrinskih 1670. godine. Tridesetničari iz Nedelišća, Špoljarić i Prašinski, koji su izvršili popis Zrinskih imanja u Međimurju bilježe da je "kralj Leopold dao iz riznice Petra Zrinskog u Čakovcu odnijeti u Beć 41,5 dukata čistog zlata ispranog iz rijeke Drave" (FELETAR, 1976.). Podatak da je kralj Leopold za svoju riznicu uzeo zlato isprano iz Drave govori o njegovoj posebnoj vrijednosti i čistoći.

Vađenjem zlata bave se samo Hrvati, danas u neznatnoj mjeri u usporedbi s prošlim stoljećima kad je to bio značajan izvor domaćinskih prihoda. Nekima je to bilo isključivo zanimanje, a zvali su ih "zlatari". Dozvolu za ispiranje zlata dobili su tamošnji stanovnici poveljom od Marije Terezije (od 21. Lipnja, 1776.). Izdavanje dozvola kasnije su preuzeli uredi u Kaniži i Varaždinu, a potom rudarska satništva s lokalnim ograničenjem (LASZOWSKI, 1942.).

Selo Donji Vidovec bilo je glavno sijelo zlatara, većinom siromašnih seljaka koji su kruh služili ispiranjem zlata. Od 110 kuća, 102 su se stalno bavile tim poslom a 8 prigodice (KIŠPATIĆ I TUČAN, 1914.). Seljaci iz Sv. Marije, Donje Dubrave, Donjeg Mihaljevca, Kotoribe i Legrada također su sudjelovali u ispiranju. Sveukupno tijekom 1914. godine tim poslom se bavilo oko 400-500 duša. U Donjem Vidovcu je u 18. stoljeću postojao i posebni Zlatarski ceh (povelju Marije Terezije je 1776. primio donjovidovski cehmešter Balta Embriuš), a još nakon Drugog svjetskog rata u selu je desetak godina djelovala Zlatoispiračka zadruga s oko stotinu članova (FELETAR, 1996.)

Prema opisu Kišpatića i Tućana (1914.) ispiranje je započinjalo početkom proljeća, čim okopni snijeg. Dva čovjeka sjednu u čamac, ponesu sa sobom šator, hranu za nekoliko dana i alat za ispiranje zlata. One uključuju stol (deska) sa četiri noge, dvije kraće, dvije duže, pa mu je osnovni položaj nagnut. Daska na stolu je od jasikovine. U donjoj polovici daske urezani su plitki zarezi u raznim pravcima uz velike tupe kutove (Slika 1.).

Slika 2: Stol za odvajanje lakše frakcije iz nanosa Drave. Na stolu zbog nagiba i urezanih zareza voda istjeruje lagane minerale, a na daski stola ostaju zrnca teških minerala. Sitna zrnca teških minerala zaustavljaju se na ukriženim zarezima urezanim u drvenu podlogu (prizor s ispiranja zlata kod Donje Dubrave 2013., zlatari Stjepan Matotek i Matej Horvat)

Slika 3. Stari ispirač zlata na Dravi Matej Horvat iz Donjeg Vidovca sakupio je teške minerale sa stola za ispiranje u plitku drvenu tacu u kojoj pročišćava teške minerale od sitnih čestica gline i eventualnih iverja drveta od stola. Taj posao se obavlja u nekoj plitkoj i mirnijoj uvali rijeke

Slika 4. Nakon što je teška frakcija na drvenom pladnju dodatno ispirana u čistom koncentratu vide se jasno zrnca zlata već prostim okom. Ovisno o broju zrnaca ispirač odlučuje da li će na tom mjestu nastaviti radom ili će potražiti neko drugo bolje mjesto

Daska je duga 1,5 m, široka oko 0,5 m, a debela oko 4 cm. Uz to ide okovana drvena lopata, posuda za hvatanje vode, te udubljeni pladanj dimenzija 60x50 cm (Slika 2.). Daljnji postupak odvija se na odabranom sprudu, testiranjem riječnog nanosa, tzv. lopatom gledaljkom. Ako ispiranjem šljunak s pijeskom na lopati u jednom pokušaju dade 10 do 15 zrnaca zlata, mjesto je povoljno za dugotrajniji rad. U vodu se postavi stol, sa duljim nogama na suhom a kraćim u vodi. Na kosinu stola nabacuje se šljunak, ispire vodom, šljunak odbacuje a pijesak skuplja u kosim naborima na jasikovini.

Pijesak se pomete u pladanj (mala deska) sa udubinom, vodom ispere pijesak i na dnu ostaje najteža frakcija – zlato, teški minerali i nešto zrnaca kvarca i gline (Slike 3. i 4.). Izdvajanje zlata obavi se živom koja uspješno otopi zlato amalgamacijom. Iza toga živa i zlato se razdvoje na vrućem crijepu s kojeg se isparavanjem ukloni živa, a zaostaje mala grudica zlata. Zlato se nosilo u Kanižu, jer je privatna trgovina bila nedopuštena. Oko 1914. godine godišnja proizvodnja iznosila je oko 12 kg i vjerojatno u kasnijim vremenima nikad nije bila premašena zbog promjene načina privređivanja u međimurskom kraju. Čistoća zlata iz Drave i Mure iznosila je 93 do 93,5 tež. %, što su potvrdila i naša istraživanja (rezultati u nastavku teksta).

PRIMARNA RUDNA LEŽIŠTA ZLATA I SREBRA U AUSTRIJSKIM ALPAMA

Rano-paleozojski tereni u Kreuzek i Goldeck planinama u austrijskim Alpama, u pokrajini Koruškoj (Carinthia) poznati su po brojnim, ali po veličini skromnim, rudnim pojavama zlata, srebra, bakra, cinka, antimona i žive (Slika 5.). Rudarenje plemenitih metala u tom području ima povijesno značenje i predstavljalo je živu rudarsku aktivnost u srednjem vijeku. Prvi pisani dokumenti o rudarenju na primarne rude zlata i srebra sežu u XIV. stoljeće. Najživlje se rudarilo u neprekinutom vremenskom nizu od XIV. do XVII. stoljeća. Vađenje rude, ali s prekidima, nastavlja se do 1944. godine, kada se zatvaraju posljednja radilišta. Tijekom posljednjih 50 godina domaće firme i udruge sa stranim kompanijama, započinjale su istražne radove na zlato i eksploataciju malih razmjera u području Tauerna, glavnog zlatonosnog područja u Alpama. Preliminarni rezultati potvrdili su obećavajuće mogućnosti u Gasteinskoj dolini, gdje su zapažene guste mreže, orudnjenih žila, s prosječnim sadržajem zlata od 6-8 ppm (1 ppm=1g/t). Sveukupna proizvodnja zlata, primarnog u žilama i zlata u nanosima vodotoka u tom razdoblju procijenjena je na 60 tona (1.8 milijuna unci, 1 unca=35g, PAAR, 1988.).

GEOLOŠKA GRAĐA ZLATONOSNOG TERENA U ALPAMA

Kreuzeck planine, kao dio Srednje-austroalpske geološke formacije (Middle Austroalpine formation) izgrađene su od višestruko metamorfoziranih terena, u geološkoj jedinici Tauernsko okno (engleski: Penninic Tauern window – njemački: Fenster). Kreuzeck planine pokrivaju površinu od 600 km2 između doline Möll i gornjeg toka rijeke Drave (površina označena pravokutnikom na Slici 1.). Ovaj, geomorfološki najviši dio Istočnih Alpa (Slika 6.) preživio je barem dva regionalna metamorfna događaja, varistički i alpski (NEUBAUER i dr., 2000.). Na terenu dominiraju dvije litološke jedinice. Sjeverna zona izgrađena je od paragnajseva, i nešto ortognajseva, a južna zona od tinjčastih škriljavaca, metabazita, granatsko-tinjčastih škriljavaca, metamorfoziranih do facijesa zelenih škriljavaca/amfibolita, te interpretirana kao donjo-paleozojska vulkanogeno-sedimentna serija. Mjestimično su prisutne mlade alpske intruzije granodiortia, kvarcporfira, lamprofira, koje su datirane na 30-40 milijuna godina. Većina rasjeda pripada post-varističkoj, alpskoj tektonici, s pretežnim pružanjem istok-zapad.

Slika 5. Najviši dio Istočnih Alpa u predjelu Tauernsko okno s istaknutim vrhom Grossglocknerom. Ledenjaci i brdske vode erodiraju planinske visove i zlatne žile u njima, te ih snašaju u dolinu i u tokove rijeka Mure i Drave, pa u naše krajeve

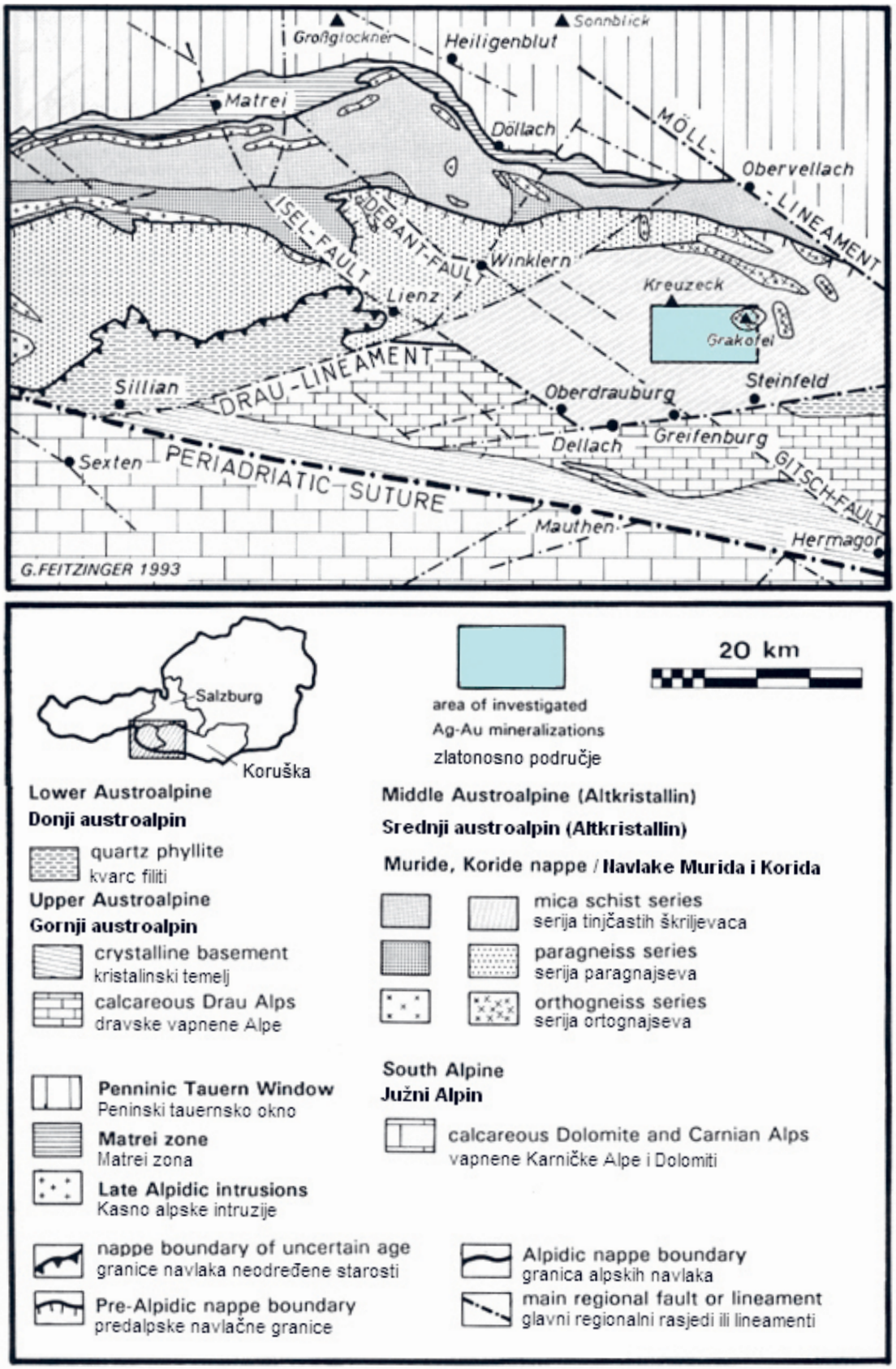

Slika 6. Geološka skica Kreuzeg planina, kao dijela južnog dijela Austroalpina unutar Peninskog Tauern okna (prema TOLLMANNU, 1977.)

ZLATONOSNA RUDA, PRIMARNA MINERALIZACIJA

Mineralizacija zlata i srebra poznata je u literaturi kao "zlatne žile iz Tauerna". Najveća gustoća žila je u Rauris i Gastein dolini, gdje se rudne strukture mogu pratiti 7 km po pružanju i 1000 m po padu; FATZINGER i PAAR, 1991.). Rudne žile presjecaju varističke granitoide i utiskuju se u permo-mezozojske metakarbonate. Slična mineralizacija rudarena je u Fuscher dolini i u gornjem toku rijeke Mure (Rotgülden područje). Naročito bogata mineralizacija pojavljuje se u serpentinitima i prekambrijskim magmatitima u Habach terenu. Hidrotermalne izmjene na okolnim stijenama (alteracione zone) skromno su razvijene (filična i propilitična zona, silifikacija i piritizacija) a rijetko prodiru više od metra u okolne stijene. Sericit iz alteracionih zona u ležištu Siglitz ima kristalizacionu starost od 27 milijuna godina, određenu K/Ar izotopnom metodom. Rast rudnih i jalovinskih minerala odvijao se u slobodnom žilnom prostoru, što se prepoznaje po rudnoj teksturi, krustifikaciji, ispunjavanju šupljina, kokardnoj i koloformnoj teksturi i simetričnim, zonalnim rastom mineralnih druza (Slika 7. i 8.).

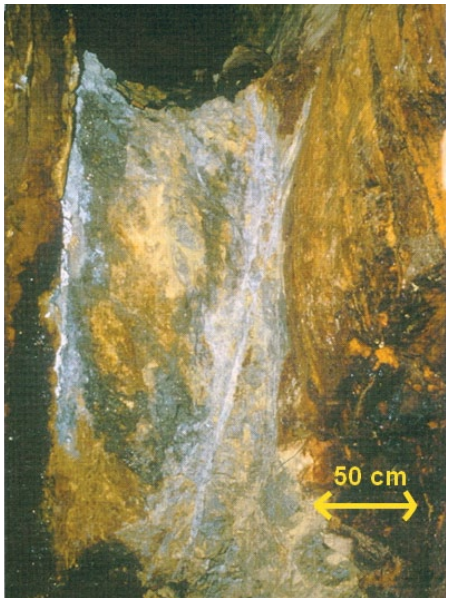

Slika 7. Masivna ruda (bonanca) u žili Dionis, područje Siglitz, iskopavana je tijekom ranog dvadesetog stoljeća. Žila debela 1 m, sadrži samorodno zlato, arsenopirit i pirit u matriksu od kvarca i alteriranih stijena, koje čine zidove žile (preuzeto iz FEITZINGER i dr., 1995.)

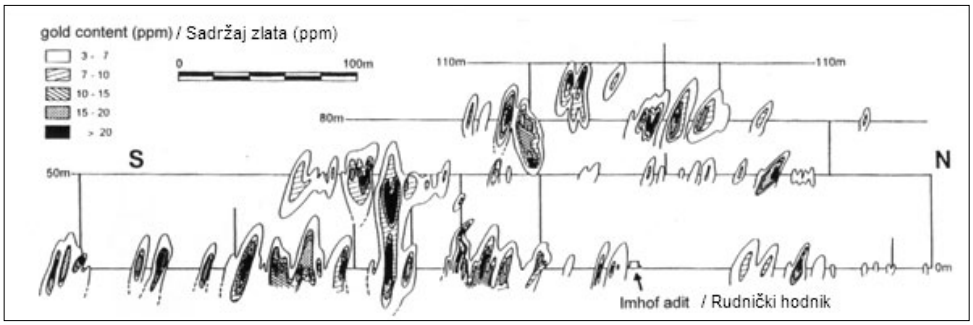

Slika 8. Zonalna distribucija zlata uzduž rudnog profila s orudnjenim žilama (Kuperwieser žila, u području Sigliz)

Mineralogija zlatnih žila Tauerna općenito vrlo je složena a nastajala je u nekoliko faza. Zlato je pretežno vezano s arsenopiritom, piritom, sulfidima obojenih metala i kvarcom, te rijetkim karbonatima kao jalovinom. Samorodno zlato pokazuje široki spektar kemijskog sastava, a elektrum (legura zlata i srebra) dominira u srebronosnoj paragenezi. Veličina zlatnih zrna varira od nekoliko mm do 1 cm, prosječno oko 10-20 mm. Bogata zlatna ruda (Glaserz) udružena je s različitim Ag-Pb-Bi-Sb sulfosolima i teluridima Ag i Bi (FEITZINGER i dr., 1995.). Sadržaj srebra u Au-Ag legurama varira od 40,4-49,5 tež.% (elektrum) do 73,5-74,2 tež.% (zlatonosno srebro). Ag-Au legure u Grakofelu sadrže 0,21 tež %, Cu (Slika 9.).

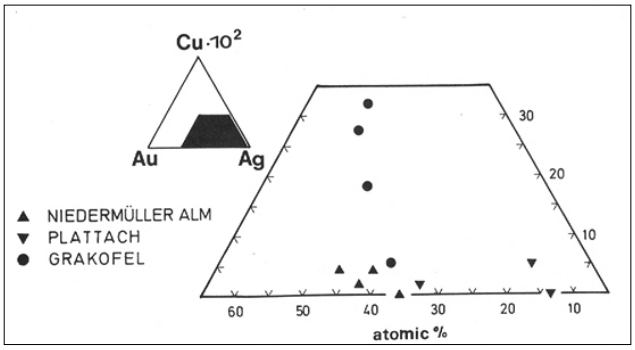

Slika 9. Sastav Au-Ag-Cu legura u Plattach, Niedermülleralm i Grakofel rudnom području prikazan u ternarno dijagramu (preuzeto iz FEITZINGER i dr., 1995.)

Mineralizacija u Rotgülden području tektonski je kontrolirana. Najviše koncentracije (4 do 30 unca/t) sreću se u tje-

menima bora. Općenito je utvrđeno da se ovakve zlatom bogate parageneze javljaju u dubljim dijelovima žilnog sustava, a prema vrhu raste količina srebra.

Temperatura postanka žilnih minerala određena je studijem fluidnih inkluzija i arseno-piritskim geotermometrom. Zlatom bogate parageneze nastale su na temperaturama između 370-420ºC, a srebrom bogate na 200-260ºC. Minerali su precipitirani iz fluida s visokim sadržajem CO2 i salinitetom između 2-11% tž. % NaCl (FEITZINGER, G. i dr., 1995.). Genezi žila pripisuje se metamorfogeno podrijetlo iz fluida generiranih retrogradnom metamorfozom, koji nastaju uzdizanjem vrućih metamorfnih terena, te uspostavljanjem hidrotermalne cirkulacije, uzduž dubinskih fraktura.

ZLATO U NANOSNIM LEŽIŠTIMA DRAVE I MURE

Tijekom duge i burne geološke povijesti, u kojoj su se otvarali i zatvarali oceani, Peninski i Vardarski, Alpe nose u svojoj unutrašnjosti svjedočanstva gigantskog sudara dva superkontinenta Afrike i Europe. Iz zaravnjene močvarne zaravni tijekom eocena/oligocena, u posljednjih tridesetak milijuna godina, silni pritisci, uzdižu zadivljujući planinski lanac, Alpe, koji se pruža od Francuske do Austrije. Brzinu uzdizanja prati brza erozija, naročito tijekom čestih glacijacija u kvartaru, pa se dubinske, regionalno metamorfozirane stijene, zajedno s ranije stvorenim rudnim ležištima zlata, razaraju, troše i snašaju u vodotoke mladog drenažnog sustava rijeke Dunava, uključujući Dravu i Muru.

Vode tekućice prenose i usitnjavaju minerale koji zaostaju zbog erozije i kemijskog trošenja. Na taj način u pijesku se povećava količinski udio teških i rezistentnih minerala. U Dravi i Muri se na sprudovima sakupljaju takvi minerali, između kojih je i zlato. Uz zlato se ovdje nalaze i drugi teški minerali, od kojih je za ispirače osobito važan granat. Granati se mogu prostim okom vidjeti jer sitnijem dijelu nanosa daju crvenkastu boju. Ovu pojavu su ispirači zlata koristili kao važno prospekcijsko svojstvo, jer su tražili šljunak u kojem se vidjela ružičasto crvenkasta boja sitnih zrna veličine finog pijeska. Tamo gdje takva boja nije bila vidljiva nije ni imalo smisla tražiti zlato. Međutim i tamo gdje se ta boja granata vidjela nije uvijek bilo sigurno da zlata ima. Stoga je tamo bilo potrebno načiniti probno ispiranje. Ukoliko je u probi bilo dovoljno okom vidljivih zrna zlata tu se moglo nastaviti s ispiranjem i na taj način dobiti zadovoljavajuću količinu zlata.

Osim granata u teškoj frakciji je važno registrirati i cirkon. Cirkon se javlja u dvije generacije koje se razlikuju svojim habitusom kristala. Jedan tip kristala je prizmatski izdužen, a drugi je gotovo izometričan (Slika 10. – analizirano zrno u donjem lijevom i gornjem lijevom dijelu slike). Prizmatično izduženo zrno cirkona pokazuje sastav čistog cirkona, dok je u izometričnom zrnu zabilježena mala količina izomorfno prisutnog željeza.

Najveći udio u teškoj frakciji ima mineral magnetit, koji i daje dominantno crnu boju koncentratu. Pojedina zrna su razvijena kao oktaedarski kristali s oštrim bridovima, ali su na nekim zrnima bridovi polupani, pa čak i do neprepoznatljivosti morfologije. To znači da se ovaj mineral, iako ima ujednačen kemizam, ovdje koncentrirao donosom iz različite udaljenosti, pa samim time i različitih izvora (Slika 10.).

Postanak nanosnih ležišta teških minerala, rezistata: platine, dijamanata, rutila, cirkona itd, pa tako i zlata, podliježe sedimentološkim zakonitostima. Transport i akumulacija rezistatnih zrna pretežno se odvija u vodenoj sredini. Podrijetlo minerala tražimo u zaleđu drenažnog sustava vodotoka, a duljinu transporta i veličinu čestica određuju fizička i kemijska otpornost minerala. Mehanički i kemijski otporni minerali općenito podliježu duljem transportu. Osim mehaničke dezintegracije kemijske promjene su obično beznačajne, no to nije slučaj i sa zlatom, iako se ubraja u plemenite metale, niske kemijske reaktivnosti. Kemijske promjene, koje se ipak zbivaju na zlatu, imaju pozitivan učinak na porast zlatne komponente u zlatonosnoj leguri. Što dulji put transporta zlata, duže vrijeme zadržavanja u vodotočnom sedimentu (aluviju), ili dubina zatrpavanja, zlato postaje sve "čišće". Proces obogaćenja je mnogostruk i svodi se na oksidaciju srebra i redepoiziciju zlata. Mehanizmi su različiti uključujući organske komplekse (humusne kiseline), djelovanje bakterija, elektrokemijske procese, i drugo (FLORENCIA MARQUEZ-ZAVALIA i dr., 2004.).

Zlato se u primarnim ležištima javlja kao izomorfna zamjena u brojnim mineralima, zatim u vlastitim mineralima ili kao samorodno zlato. U sva tri slučaja njegov transport na veću daljinu odvija se u vidu elementarnog zlata, različite "čistoće", koju određuju primjese. Najčešći oblik zlata na početnom stadiju transporta su legure zlata, srebra i bakra (elektrum).

Kemijske promjene u sastavu transportiranog zlata proizvode dvije vrste obogaćenja.

Prvi slučaj je rast zlatne ovojnice, s oštrim rubom prema primarnom zrnu, što upućuje na rast ovojnice iz vodene otopine, uz transport zlata odgovarajućim kompleksirajućim sredstvom. Drugi slučaj uključuje "samočišćenje" elektruma galvanskim procesom. Zlato posjeduje viši standardni elektrokemijski potencijal (+1,5 V) u odnosu na srebro (+1,2 V), što rezultira u oksidaciji (koroziji) srebra i depoziciji zlata.

Primarno zlato niske finoće (sadržaj srebra u Au-Ag legurama varira od 40,4-49,5 tež.% (elektrum) do 73,5-74,2 tež.% (zlatonosno srebro), Ag-Au legure u Grakofelu sadrže 0,21 tež %, Cu), obogaćuje se na gotovo čisto zlato od 93,6 i 94,0 tež.% što je određeno na detritarnom zlatu u Dravi elektronskom mikroskopijom i EDS analizom (Slika 11.). Primjesa željeza od 1,2 i 0,7 tež.%, upućuje na prisutnost oksihidroksida, vjerojatno zaostalog nakon oksidacije primarnog sulfida. Čistoća zlata rezultat je dugog transporta iz primarnih ležišta i vremena zadržavanja u aluviju.

Iako su prateći minerali granati, magnetit i cirkon vrlo vrijedne sirovine kojih u nanosima Drave i Mure ima veća količina, do sada ih nitko nije iskorištavao. Brojne šljunčare bi odvajanjem ovih minerala mogle povećati korist od svojeg rada.

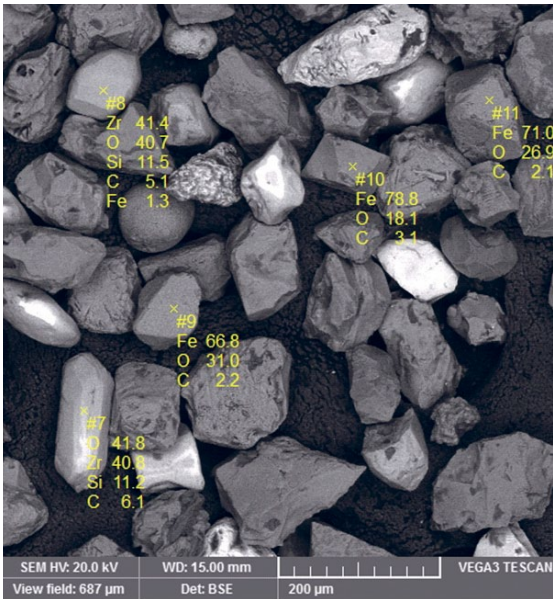

Slika 10. Među pratećim teškim mineralima u koncentratu zlata dominira magnetit, ali je i vrlo čest cirkon. Na zrnima oba minerala vide se tragovi transporta. Poneko zrno magnetita je zaobljeno gotovo do pravilne kugle (lijevo gore od sredine slike). Kristali cirkona su manje zaobljeni jer su tvrđi i otporniji na habanje. Na nekoliko točaka određen je i elementni sastav, koji dokazuje da se radi o magnetitu i cirkonu. Male količine ugljika u analizi potječu od grafita kojim je presvučen uzorak kako bi se mogla načiniti opažanja

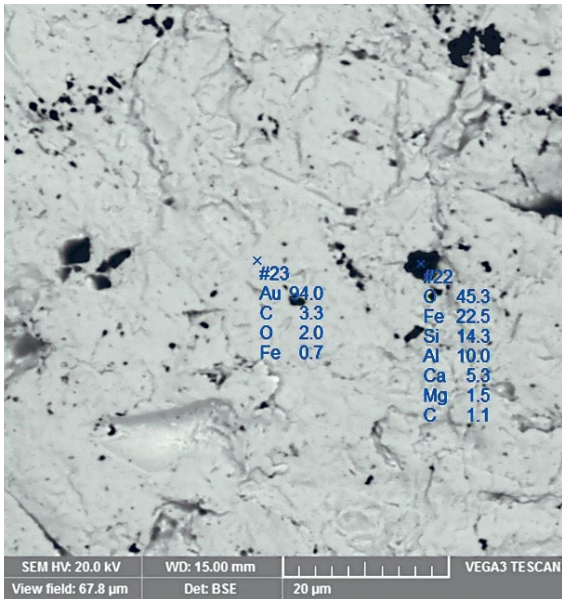

Slika 11. Elektronsko mikroskopska slika površine zrna zlata. Primjećuju se tamni uklopci željezovitog alumosilikata, vjerojatno djelomično oksidiranog piroksena ili amfibola, čija je maksimalna veličina oko 2 mikrometra. Analizirana zrna zlata pokazuju vrlo visoku čistoću i preko 95% Au, koje je ovdje legirano s vrlo malim postotkom željeza

DODATAK

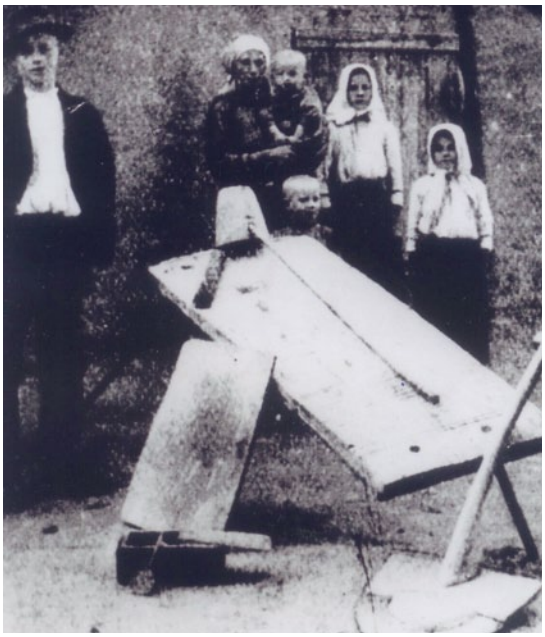

Slika 12. Zlatarska obitelj iz Donjeg Vidovca početkom 20. stoljeća – sa zlatarskim alatom (prema FELETAR-PETRIĆ, 2013.)

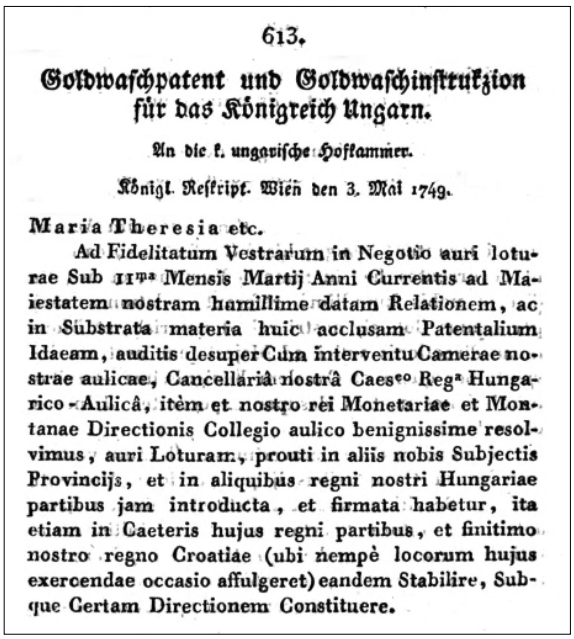

613.

Goldwaschpatent und Goldwaschinstrukzion für das Königreich Ungarn.

An die k. ungarische Hofkammer.

Königl. Reskript. Wien den 3. Mai 1749.

Maria Theresia etc.

Ad Fidelitatum Vestrarum in Negotio auri loturae Sub 11ma Mensis Martij Anni Currentis ad Maiestatem nostram humillime datam Relationem, ac in Substrata materia huic acclusam Patentalium Idaeam, auditis desuper Cum interventu Camerae nostrae aulicae, Cancellariâ nostrâ Caesco Regâ Hungarico-Aulicâ, itèm et nostro rei Monetariae et Montanae Directionis Collegio aulico benignissime resolvimus, auri Loturam, prouti in aliis nobis Subjectis Provincijs, et in aliquibus regni nostri Hungariae partibus jam introducta, et firmata habetur, ita etiam in Caeteris hujus regni partibus, et finitimo nostro regno Croatiae (ubi nempè locorum hujus exercendae occasio affulgeret) eandem Stabilire, Subque Certam Directionem Constituere.

Slika 13. Početak patenta Marije Terezije o ispiranju zlata na Dravi i Muri (Goldwaschpatent) od 3. svibnja 1749. godine (prema knjizi Franza Antona Schmidta, Beč 1834.)

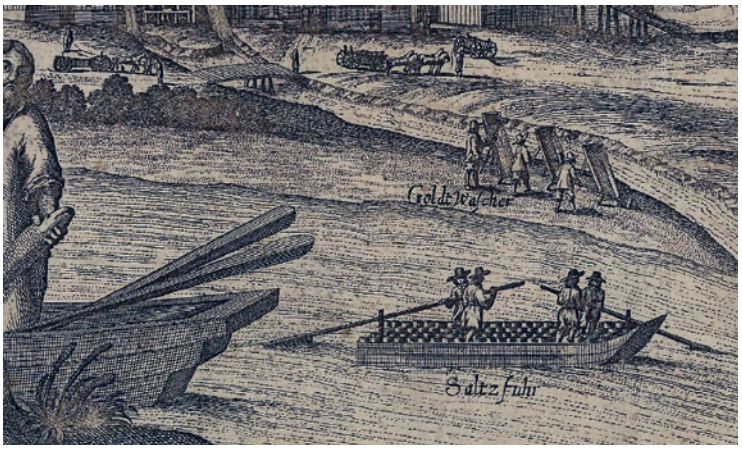

Slika 14. Valvasorov prikaz ispiranja zlata (Goldtwascher) s kraja 17. stoljeća (prema J. W. VALVASORU, 1689.)

Slika 15. Ispiranje zlata na Dravi kod Legrada u doba Drugog svjetskog rata (prema D. FELETARU)

Slika 16. Zlatari Stjepan Matotek i Matej Horvat ispiru šljunak na velikoj daski – Donja Dubrava 26.7.2013. (P. FELETAR)

Slika 17. Stari donjovidovski zlatar Matej Horvat ispire ljuske zlata s male daske u posudu – Donja Dubrava 26.7.2013. (P. FELETAR)

Slika 18. Članovi ekipe na ispiranju zlata na Dravi kod Donje Dubrave 26.7.2013.: Zvonimir Ištvan, zlatar Stjepan Matotek, prof. dr. sc. Hrvoje Petrić, prof. dr. sc. Dragutin Feletar, zlatar Matej Horvat, akademik Vladimir Bermanec, mr. sc. Vladimir Zebec, Marko Bermanec, Sonja Bermanec, Petar Feletar

LITERATURA

AGRICOLA, (1556.): De Re Metalica.

FEITZINGER, G. i PAAR, W.H. (1991.): Gangförmige Gold-Silber-Vererzungen in der Sonnenblickgruppe (Hohe Tauern, Kärnten). Archiv Lagerstättenforsch. Geol. Bundesanst., 13, 17-50.

FEITZINGER, G., PAAR, W.H., TARKIAN, M., RECHE, R., WEINZIERL, O., PROCHASKA, W., HOLZER, H., (1995.): Vein type Ag-(Au)-Pb, Zn, Cu-(W,Sn) mineralization in the Southern Kreuzek, Mountains, Carithia Province, Austria. Mineralogy and Petrology, 53, 307-332.

FELETAR, D. (1976.): Zlatari i splavari na Dravi, Podravski zbornik, 2, Koprivnica, 116-131

FELETAR, D., PETRIĆ, H. i dr. (2013.), Općina i župa Donja Dubrava, Meridijani

FLORENCIA MARQUEZ-ZAVALIA, M., CRAI, J.R., GALLINSKI, M.A., (2004): Morphological and chemical study of placer gold from the San Luis Range, Argentina. The Canadian Mineralogist, 42, 169-182.

KIŠPATIĆ, M. i TUČAN, F. (1914.): Slike iz rudstva. 381, Matica Hrvatska.

KOLIN, Ž. (1957.): Ispiranje zlata u Međimurju, Radovi kongresa folklorista Varaždin, 18-29

KOTZIG, E. (1939.): Kako se vadi zlato iz Drave i Mure, Veliki međimurski kalendar, Čakovec, 42-45

NEUBAUER, F., GENSER, J., HANDLER, R.,: The Eastern Alps result of a two-stage collision process.-U: Neubauer, F. i Höck, V., (izd.) Aspect of Geology in Austria; Mitt. Österr. Geol. Gesellschaft, 335 str., Wien.

LASZOWSKI, E. (1942.): Rudarstvo u Hrvatskoj. Sv.1, Povijesni pregled rudarstva i rudarskih ustanova u Hrvatskoj-Slavoniji-Međimurju, od najstarijih vremena do god. 1859. Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, str.182.

PAAR, W.H., (1988.): An evaluation of gold occurrences in Salzburg, Carinthia, Styria and Tyrol Provinces of Austria. Inter. Comp. Report, 28 str.

TOLLMANN, A. (1977.): Geologie von Österreich, Bd. 1, Deuticke, Wien, pp 339-345.

ŠOUFEK, M. (1986.): Zlato, Vodič uz izložbu HPM.

ZVONAR, I., FELETAR, D. i dr. (1996.): Mjesto i župa Donji Vidovec, Općina Donji Vidovec

ABSTRACT

Gold panning from recent and old river and stream deposits is one of the oldest forms of mining, dating back to the pre-metal ages of the development of civilisation (Copper and Iron Ages). The reasons should be sought in the direct use of gold without the knowledge of the more complex technologies of obtaining pure metal. The separation of heavy minerals in watercourses is carried out by the simple natural process of separation of lighter mineral fractions by the water current. The procedure of gold panning as used by man is none other than copying this natural process, with a few interesting variations using the available tools. This paper provides a short history of gold panning on the Drava River, and a comprehensive analysis on the geological genesis of gold deposits and the mineralogical composition of the Drava River gold.

EVROPSKA KMETIJSKA POLITIKA IN STRUKTURNE SPREMEMBE KMETIJSKIH GOSPODARSTEV V PODRAVJU V OBDOBJU 2002 – 2012

EUROEPAN AGRICULTURAL POLICY AND STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURAL HOLDINGS IN PODRAVJE BETWEEN 2002 – 2012

Lučka LORBER
Doktorica znanosti, docentica
Univerza v Mariboru,
Filozofska fakulteta,
Oddelek za geografijo
lucka.lorber@um.si

Igor ŽIBERNA
Doktor znanosti, docent
Univerza v Mariboru,
Filozofska fakulteta,
Oddelek za geografijo
igor.ziberna@um.si

Primljeno/Received: 21. 3. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 332.1-4 (497.5-35 Podravje)

IZVLEČEK

Namen članka je predstaviti evolucijo evropske kmetijske politike kot odgovor na vedno nove izzive razvoja podeželja. S premoščanjem velikih regionalnih razlik v razvitosti podeželja se je EU pričela institucionalno ukvarjati v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Spremembe v paradigmi razvoja podeželja v Evropski skupnosti so posledica učinkov deindustrializacije in širitve EU na območje Sredozemlja. Prišlo je do premika od sektorske politike do teritorialne politike, ki vključuje politike različnih gospodarskih sektorjev na nacionalni, regionalni in lokalni ravni. Eksogeni model kmetijske politike, usmerjen na kmetijski sektor in kmete kot nosilce je zamenjal endogeni model. Podeželje se z novo skupno kmetijsko politiko obravnava kot celoviti prostor. Razvojne pobude nastajajo v lokalnem okolju. Prihaja do mreženja idej, ki vključuje politike različnih gospodarskih sektorjev na multiinstitucionalni ravni. Zavedanje in prepoznavanje kmečkih vrednot (rural values), tako ekoloških, kulturnih kot socialnih je glavni motivacijski faktor lokalnih skupnosti pri pripravi razvojnih projektov. V naši raziskavi nas je zanimalo, kako so ti novi pristopi vplivali na strukturne spremembe kmetijskih gospodarstev Podravja. Zajeli smo Podravsko in Koroško statistično regijo (NUTS 3).

Ključne besede: podeželje, raba tal, kmetijstvo, CAP - skupna kmetijska politika, program leader+, Podravska regija, Koroška regija

Key words: rural area, land use, agriculture, CAP - Common Agricultural Policy, program leader+, Podravje region, Koroška region

UVOD

Skupna kmetijska politika (CAP - Common Agricultural Policy) predstavlja ključno zakonodajno osnovo, v okviru katere so sistemsko zagotovljena sredstva za bolj enakomeren razvoj podeželja in regij razširjene unije. Spremembe v gospodarskih sektorjih niso zaobšle kmetijstva. Prvotno se je kriza pojavila v tradicionalnih proizvodnih dejavnostih razvitih gospodarstev. Stara industrijska središča so bila prva, ki so se soočila z nazadovanjem in propadom prej vodilnih klasičnih industrijskih dejavnosti (Lorber, 1999). Proces deindustrializacije se je pričel sredi prejšnjega stoletja najprej v Združenih državah Amerike in se je v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja prenesel v razvita gospodarstva Evrope. Bryden (2000) ugotavlja, da je prišlo do opaznih sprememb v oblikah, vsebini in upravljanju kmetijskih politik v mnogih državah EU in ostalih OECD državah v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja.

Priče smo bili prestrukturiranju proizvodnih dejavnosti in novim pristopom reševanja problemov (Lorber, 1999). Šele po širitvi EU na območje Sredozemlja so se pokazale velike razlike v razvoju kmetijstva med regijami v EU (Breyden, 2000). Za reševanje problemov je bilo pomembno opredeljevanje do regionalnih specifičnosti. Van der Ploeg in Renting (2000, Van der Ploeg at all, 2000) poudarjajo, da je glavna skrb glede procesa razvoja kmetijstva, krepitev endogenega razvoja s spodbujanjem iniciativ lokalnih skupnosti in podpora procesov načrtovanja bottom – up. Turlein (2003) v svojem članku analizira, do katere mere so razvojne teorije podprte z empiričnimi primeri. Rezultati analiz dobrih praks potrjujejo tezo, da se je kot najuspešnejši pokazal mešani eksogeno/endogeni razvojni model, kjer je eksogeni model mišljen kot globalni vpliv na endogeno odločanje in endogeni kot razvojna teorija lokalnega pristopa, hkrati s prvo hipotezo Brydenove teorije o rabi družbenega in kulturnega kapitala.

Pri proučevanju regionalnih razvojnih problemov Podravja (Lorber, 2005) smo ugotovili, da se eksogeni razvojni model ni razvil in spodbujal sodelovanja lokalnih in državnih partnerjev pri oblikovanju regionalne politike in je zapostavil pomen aktiviranja lastnih inovativnih potencialov ter razvojnih pobud. Prav tako je zanemaril velike možnosti medregionalnega sodelovanja in izgradnjo prepoznavne regionalne identitete. Po priporočilih OECD (1996, citirano v: Nemes, 2005), so štiri ključna priporočila za razvojni uspeh podeželja, ki jih moramo razumeti kot družbeno gospodarsko mrežo: prilagodljivost, pristojnost, učinkovitost in sinergija, kar vodi od sektorskega pristopa k širše pojmovani medsektorski povezavi kmetijskega gospodarstva. Endogeni pristop razume kot hipotezo, ki izboljšuje družbeno-gospodarske življenjske pogoje ogroženih in razvojno manj ugodnih območij s prepoznavanjem skupnih lokalnih virov in prednosti (Ray, 2000). Za uspešni razvoj podeželja je potrebno ustvarjalno okolje, ki prepoznava nove razvojne možnosti podeželja, procesa sprejemanja političnih odločitev in novih oblik organiziranosti (Lorber, 2003a).

Prejšnja skupna kmetijska politika je bila ciljno sektorsko usmerjena in njen glavni cilj je bil povečanje proizvodnje. Neevropske razvite države (G20, skupina CAIRNS in države v razvoju) so ostro kritizirale evropsko kmetijsko politiko in zahtevale ukinitev v proizvodnjo usmerjenih nadomestil za kmetijski sektor. Te države so zahtevale revizijo "green box" izjem v WTO predpisih (green box za kmetijstvo), poudarjajoč, da te izjeme predstavljajo motnjo v nastopu na trgu in preprečujejo razvoj kmetijskega sektorja v številnih državah v razvoju. Druga skupina držav (tudi iz EU, Japonska, Norveška in Švica) zagovarjala holistični pristop k razvoju kmetijstva (FAO, 2006). Nova skupna kmetijska politika se je oblikovala v zadnjih desetletjih na osnovi primerov dobrih praks in sprememb, tako na gospodarskem kot geopolitičnem področju.

Glavne spremembe izhajajo iz novo določenih razvojnih ciljev podeželja, ki so posledica usmeritve na prostor in ne več samo na kmetijski sektor. Za dosego ciljev so glavno orodje investicije namesto nadomestila. Paradigma opredeljuje pristope za razreševanje izzivov s katerimi se srečuje podeželje in temelji na iskanju možnosti, ki jih nudijo neizkoriščeni potenciali tako na regionalni kot lokalni ravni. Bistvo nove razvojne paradigme podeželja je v holističnem pristopu. Glavni izziv s katerim se sooča podeželje je, kako prepoznati in razviti lokalne razvojne potenciale. Za doseganje razvojnih ciljev mora biti upoštevano več korakov: opredeliti in razumeti je potrebno različne gospodarske

prednosti regije, prepoznati moramo najboljše tržne priložnosti za regijo, in oblikovati strategijo, ki optimalno povezuje lokalne vire s tržnimi priložnostmi (OECD, 2012).

NOVA RAZVOJNA PARADIGMA PODEŽELJA		
	Stari pristop	Novi pristop
Cilji	Zmanjševanje nesorazmerij, dohodek kmetij, konkurenčnost kmetij	Konkurenčnost podeželskega prostora, vrednotenje lokalnih prednosti, raba neizkoriščenih virov
Ključni ciljni sektor	Kmetijstvo	Različni sektorji ruralnih gospodarstev, kmečki turizem, proizvodnja, informacijske in komunikacijske tehnologije
Glavno orodje	Nadomestila	Investicije
Odločilni akterji	Nacionalne vlade, kmetje	Vsi nivoji upravljanja (nadnacionalni, nacionalni, regionalni, lokalni) in različni lokalni deležniki (stakeholderji - javni, privatni, NVO)
Prevladujoča oblika pristopa	Eksogeni pristop	Endogeni pristop

Tabela 1: Nova razvojna paradigma podeželja, razlike med starim in novim pristopom, (OECD, 2006).

Tako je vsak pristop edinstven in poseben in to ne glede, ali gre za lokalne ali regijske projekte. Drabenstott in Henderson (2006) predlagata dve ključni vsebini za razvoj podeželja. Prva je moč inovacij in podjetništva in zagotavljanje kritične mase človeškega, finančnega in družbenega kapitala za podporo inovativni in podjetniški aktivnosti. Inovativnost je novejši faktor pri zagotavljanju regionalne konkurenčnosti. Na globalnem tržišču so razlike v stroških proizvodnje osnovnih produktov tako različne, da je bistveno najti nov podoben proizvod, ne pa konkurirati s starimi. Torej je inovativnost ključ do novih proizvodov (OECD, 2012) in novih tehnologij. V tranzicijskih državah brez prave podjetniške tradicije je inovativnost ključna za nadaljnji razvoj in to ne samo na podjetniški in proizvodni ravni, ampak predvsem na organizacijski, motivacijski in vodstveni ravni.

Druga ključna vsebina je kritična masa. Študije potrjujejo tezo, da imajo hitro rastoče regije dovolj človeškega, finančnega in družbenega kapitala, ki samo v sinergiji zagotavlja razvoj. V ruralnih regijah je inovativnost ključni motor produktivnosti v obliki razvoja novih proizvodov in procesov, ki podpirajo razvoj malih in srednje velikih podjetij in izboljšujejo usposobljenost delovne sile (Drabenstott in Henderson, 2006).

1.1 Skupna evropska kmetijska politika CAP

Že v predpristopnem obdobju so države kandidatke – države v tranziciji - morale prilagoditi svojo zakonodajo evropski, katere začetki segajo v leto 1962. CAP je bil predviden kot skupna politika s ciljem zagotoviti cenovno dostopno hrano za državljane EU in zagotoviti kmetom dostojni življenjski standard. Spodbude so povečale produktivnost do te mere, da je leta 1984 proizvodnja hrane bila večja od tržnih potreb. S spremembami namena rabe nadomestil so želeli doseči cilj, da bi proizvodnjo hrane uskladili z dejanskimi potrebami trga. Leta 1992 se je CAP preusmerila s podpore trga na podporo proizvajalcem. Tako so znižali nadomestila za pokrivanje cenovnih neskladij med tržno in proizvodno ceno živil in povečali neposredna nadomestila kmetom. S tem so želeli spodbuditi okolju prijaznejšo proizvodnjo. Seveda je to imeli vpliv na zmanjšanje proizvodnje živil in hkrati na dvig kvalitete proizvodov. Reforma je sovpadala s svetovnim vrhov v Rio (1992), kjer so postavili temelje sonaravnega razvoja. Naslednji mejnik v CAP je bil storjen leta 2003 (Agenda 2000; Natura 2000) z usmeritvijo k sonaravnem načinu kmetovanja. Nova reforma je prekinila povezavo med nadomestili in proizvodnjo. Kmetje po novem dobijo nadomestilo dohodka pod pogoji, da skrbijo za kmetijska zemljišča in izpolnjujejo okoljevarstvena priporočila, skrbijo za dobro počutje živali in upoštevajo standarde varne in zdrave pridelave hrane. V praksi se s skupno kmetijsko politiko (CAP) izvajajo celostne, visokokakovostne in izvirne strategije za trajnostni razvoj, katerih namen je spodbujanje uvajanja novih oblik: krepitve naravne in kulturne dediščine, utrjevanja in širjenja gospodarskega

okolja, kar naj bi prispevalo k ustvarjanju novih delovnih mest in izboljšanju organizacijskih sposobnosti skupnosti (Lorber, 2013a; Evropska komisija, 2012).

Skupna evropska kmetijska politika se v praksi izvaja preko lokalnih akcijskih skupin. LAS je organ javnih in zasebnih udeležencev, združenih v partnerstvo, ki določa skupno strategijo in lokalni akcijski načrt za razvoj območja programa Leader+. Je ena od najizvirnejših in najbolj strateških značilnosti pristopa programa Leader (Evropska komisija, 2008).

Odgovor na globalno finančno krizo je oblikovanje nove strateške usmeritve Evropa 2020, ki temelji na dveh stebrih: krepitev konkurenčnosti kmetijskega sektorja, spodbujanje inovacij in podjetništva (1), ter boj proti podnebnim spremembam in skrbi za ohranjanje in zagotavljanje novih delovnih mest in gospodarske rasti podeželja (2).

Strateški cilji usmeritve Evropa 2020 so:

1. Dolgoročna izbira Evrope za zagotavljanje varne preskrbe s hrano. Za dosego tega cilja je pomembna ohranitev potencialov za proizvodnje hrane na trajnostni osnovi v prostoru EU.
2. Podpora kmetijskim skupnostim, ki evropskim državljanom zagotavljajo kakovostno, koristno in raznoliko hrano, pridelano na trajnostni način. Za zdravje prebivalcev je bistvenega pomena skrb za naravno okolje, varstvo voda, skrb za zdravje živali in rastlin. Kmetijske in povezane dejavnosti morajo aktivno upravljati z naravnimi viri za ohranitev podeželske pokrajine, zaboj proti izgubi biotske raznovrstnosti ter prispevati k blažitvi in prilagajanju na podnebne spremembe.
3. Kreiranje novih delovnih mest, kar zagotavlja gospodarske, družbene in okoljske prednosti prostora in ohranja vitalnost podeželskih skupnosti (lokalni nivo), kjer je kmetovanje še vedno pomembna gospodarska dejavnost (Evropska komisija, 2011; Neal, 2012; Nowicki, 2012; Sorrentino, 2012; Lorber, 2013a).

Če je cilj skupne evropske kmetijske politike razvoja kmetijstva integrirani razvoj podeželja, mora biti politika usmerjena na različne potenciale posameznih ruralnih regij (Voutilainen in Wuori, 2012), kar pomeni, da je kmetijstvo kot gospodarski sektor razumljeno kompleksnejše in heterogeno.

Povezava med rezultati raziskav raziskovalnih inštitucij in regijami ni zadovoljiva. Vzrok je v tem, da večina regij še nima opredeljenih razvojnih strategij. Raziskave niso usmerjene na prostor – regije, ampak so usmerjene sektorsko (Drabenstott in Henderson, 2006; Lorber, 2003b). Tudi v Sloveniji opažamo, da je sodelovanje med raziskovalnimi inštitucijami še vedno vezano na konkretne projekte, kar kaže na sektorsko usmerjenost. Zaostrene gospodarske razmere in širši holistični pristop kaže prve rezultate vključevanja slovenskih univerz v lokalno okolje in posamezne regije (Lorber, 2013b).

Mariborska univerza se aktivno vključuje tako pri oblikovanju državne kmetijske zakonodaje kot pri skrbi za nadzor in proizvodnjo zdrave hrane.

Zagotavljanje kakovostne zdrave hrane v ustreznih količinah sodi zagotovo med enega od pomembnih kazalcev kakovosti življenja. V zadnjih nekaj letih se je trend svetovnih presežkov hrane obrnil v pomanjkanje hrane, kar je posledica rasti prebivalstva in dviga standarda v nekaterih razvijajočih se državah, po drugi strani pa podnebnih sprememb in s tem povezanih vremenskih ujm in ekoloških nesreč. Med enega od najpomembnejših vzrokov za pomanjkanje hrane sodi spreminjanje rabe tal, predvsem zmanjševanje obdelovalnih površin bodisi zaradi pozidave, ozelenjevanja ali ogozdovanja. Posledica teh procesov je zmanjševanje prehranske varnosti ne le v nerazvitih državah, pač pa utegne v spremenjenih gospodarskih in ekonomskih razmerah ogrožati tudi razvite države (Žiberna, 2013).

V našem klimatskem območju bi za prehransko neodvisnost potrebovali okoli 0,3 ha obdelovalnih površin na prebivalca (Perpar in Kovačič, 2006). V EU ima le tretjina držav na razpolago več obdelovalnih površin na prebivalca (Slovenija z 0,0858 ha obdelovalnih površin na prebivalca je pri samem dnu). Slabše stanje sta beležili le še Nizozemska in Belgija, pri čemer povprečje v EU znaša 0,2178 ha obdelovalnih površin na prebivalca (Žiberna, 2013). Med območja, katerih pridelovalni potencial je v Sloveniji največji prav gotovo sodi Severovzhodna Slovenija, oziroma območje Podravja in Pomurja, kjer so ugodni reliefni, podnebni in pedološki dejavniki za poljedelstvo in kmetijstvo.

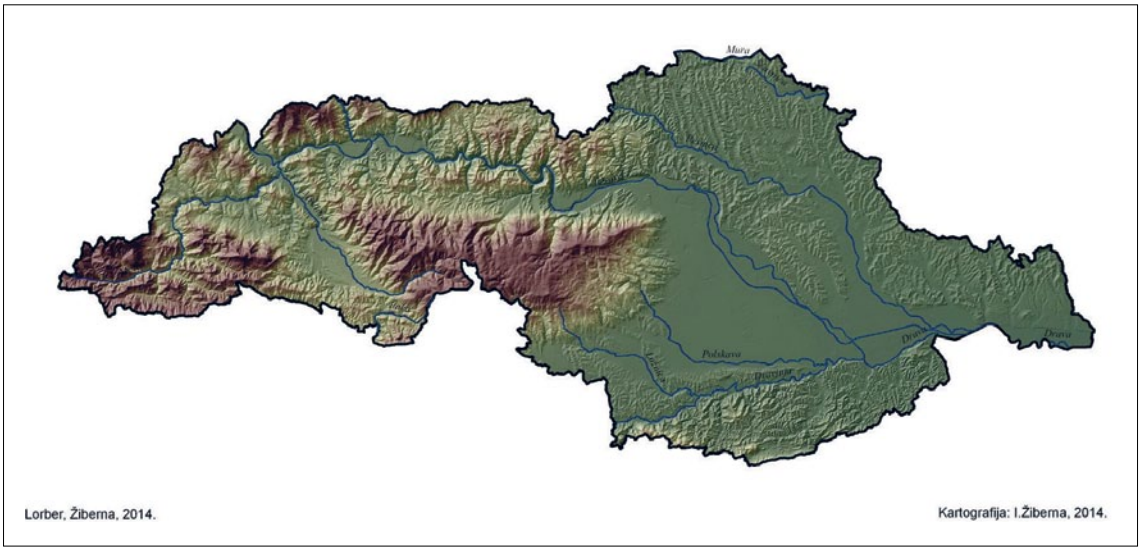

Slika 1: Podravje v naravnogeografskih značilnostih kaže dvojni obraz: subalpski del Podravja na zahodu in subpanonski del na vzhodu.
Vir: DMV25, GURS, 2005.

Pri analizi smo se osredotočili na Podravje, ki se dokaj dobro ujema z dvema NUTS 3 regijama: Koroško SI013 in Podravsko SI012 regijo.

Koroška in Podravska regija (v nadaljevanju Podravje) pokrivata dve z geografskega vidika različni pokrajini: subalpsko in subpanonsko severovzhodno Slovenijo. Subalpski del Podravja zaznamuje hribovit relief Pohorja, Kozjaka s Košenjakom, Strojne in Uršlje gore ki na zahodu s Peco že prehaja v pravo alpsko pokrajino. Posledice se manifestirajo v reliefnih, predvsem pa v podnebnih in pedoloških značilnostih (Žiberna, 2011). Med oblikami rabe tal na tem območju prevladuje gozd. Obdelovalne površine se pojavljajo le na uravnanem dnu dolin Meže, Mislinje in Drave, ponekod pa tudi v hribovju, kjer se zaradi višinske kolonizacije od srednjega veka naprej pojavljajo samotne kmetije. Subpanonski del Podravja sestavljajo gričevnate pokrajine (Dravinjske gorice, Haloze, Slovenske gorice) in vmesne aluvialne ravnice (Dravsko, Ptujsko in Središko polje). V podnebnem smislu gre za pokrajino z manjšo višino padavin in višjimi temperaturami, kar godi poljedelstvu in gojenju nekaterih posebnih kultur (vinogradništvo, sadjarstvo) (Žiberna, 2006). Prav subpanonska Slovenija poleg Pomurja predstavlja eno od pokrajin z največjim pridelovalnim potencialom v Sloveniji.

	Velikost km^2	Leto	Število preb.	Število občin	BDP/preb. v EUR	% v SLO		Zaposleni v kmetijstvu
						BDP	BDV - K	
Podravje	3.211	2002	393.800	46	11.892	16,4	8,3	21.304
		2012	395.390	53	12.328	15,9	7,9	16.284
Koroška regija	1.041	2002	73.969	12	10.111	3,0	4,5	3.976
		2012	72.285	12	13.673	2,8	4,7	3.633
Podravska regija	2.170	2002	319.831	34	10.297	13,4	3,8	17.328
		2012	323.105	41	14.359	13,1	3,2	12.651

Tabela 2: Nekateri podatki za Podravje, Koroško in Podravsko NUTS 3 regijo.
Vir: SURS, SI-stat, 2014.

Podravje obsega 3.211 km^2, kar predstavlja slabih 16 % slovenskega ozemlja. Na njem živi skoraj štiristo tisoč prebivalcev ali slabih 20 % prebivalstva Slovenije, ki skupaj ustvarijo 16 % slovenskega BDP in 8 % BDV slovenskega kmetijstva (na regionalnem nivoju Podravska regija ustvari 15 % BDV v kmetijstvu, kar jo uvršča na prvo mesto).

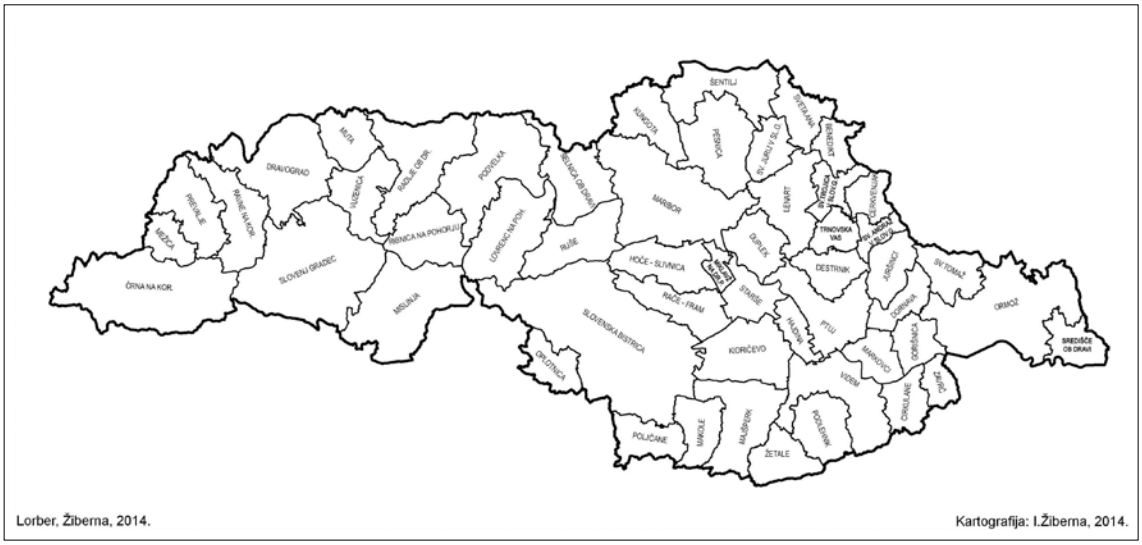

Lorber, Žiberna, 2014. Kartografija: I.Žiberna, 2014.

Slika 2: Občine na območju Podravja.
Vir: GURS, 2014.

Spremembe v nekaterih družbeno-gospodarskih kazalnikih smo grafično prikazali po občinah[1].

2. DEMOGRAFSKE SPREMEMBE NA OBMOČJU PODRAVJA

Gibanje gospodarskih razmer v pokrajini vedno vpliva tudi na demografske razmere v prostoru. Spremembe so odvisne od krize v posameznih gospodarskih sektorjih in od strukture prebivalstva. Obravnavano območje Podravja zajemata dve NUTS 3 regiji. Koroška regija SI013 je pretežno hribovita regija z nižjo gostoto prebivalstva in za Slovenijo netipično prebivalstveno strukturo. Gospodarstvo regije je v preteklosti temeljilo na rudarstvu in težki industriji. Delovno silo je nadpovprečno predstavljalo priseljeno prebivalstvo iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Kmetijstvo je bilo zaradi težjih naravnih pogojev slabše razvito in je temeljilo na gozdarstvu in predelavi lesa. Podravska regija SI012 je po obsegu skoraj dvakrat večja in veliko bolj poseljena. Zaradi ugodne prometne lege se je zelo zgodaj industrializirala. Delovno silo je črpala iz močno razvitega ruralnega okolja. Večje priseljevanje delovne sile je bilo v sedemdesetih letih in večina priseljencev si je ustvarila mešane družine, ki so prevzele kulturne in družbene običaje okolja.

Z nastopom gospodarske krize in odpuščanjem predvsem industrijske delovne sile, je Podravska regija lažje absorbirala višek delovne sile v razvitem kmetijskem sektorju. Indeksi gibanja števila prebivalcev kažejo, da se je v večini občin Podravja (32 občin) število prebivalcev zmanjšalo. V vseh 12 občinah Koroške regije je indeks nižji od tistega v Podravju. V Podravski regiji ima nižji indeks 20 občin, višjega pa 21 občin. Za občine z indeksom višjim od povprečja ugotavljamo, da so uspešno uvajale novo skupno evropsko kmetijsko politiko.

[1] Občine Podravske NUTS 3 regije SI012: 148 - Benedikt, 153 - Cerkvenjak, 196 - Cirkulane, 018 - Destrnik, 024 - Dornava, 026 - Duplek, 028 - Gorišnica, 159 - Hajdina, 160 - Hoče-Slivnica, 042 - Juršinci, 045 - Kidričevo, 055 - Kungota, 058 - Lenart, 167 - Lovrenc na Pohorju, 069 - Majšperk, 198 - Makole, 070 - Maribor, 168 - Markovci, 169 - Miklavž na Dravskem polju, 171 - Oplotnica, 087 - Ormož, 089 - Pesnica, 172 - Podlehnik, 200 - Poljčane, 096 - Ptuj, 098 - Rače - Fram, 108 - Ruše, 178 - Selnica ob Dravi, 113 - Slovenska Bistrica, 202 - Središče ob Dravi, 115 - Starše, 181 - Sveta Ana, 204 - Sveta Trojica v Slov. goricah, 182 - Sveti Andraž v Slov. goricah, 210 - Sveti Jurij v Slov. goricah, 205 - Sveti Tomaž, 118 - Šentilj, 185 - Trnovska vas, 135 - Videm, 143 - Zavrč, 191 - Žetale. Občine Koroške NUTS 3 regije SI013: 016 - Črna na Koroškem, 025 - Dravograd, 074 - Mežica, 076 - Mislinja, 081 - Muta, 093 - Podvelka, 175 - Prevalje, 101 - Radlje ob Dravi, 103 - Ravne na Koroškem, 177 - Ribnica na Pohorju, 112 - Slovenj Gradec, 141 - Vuzenica.

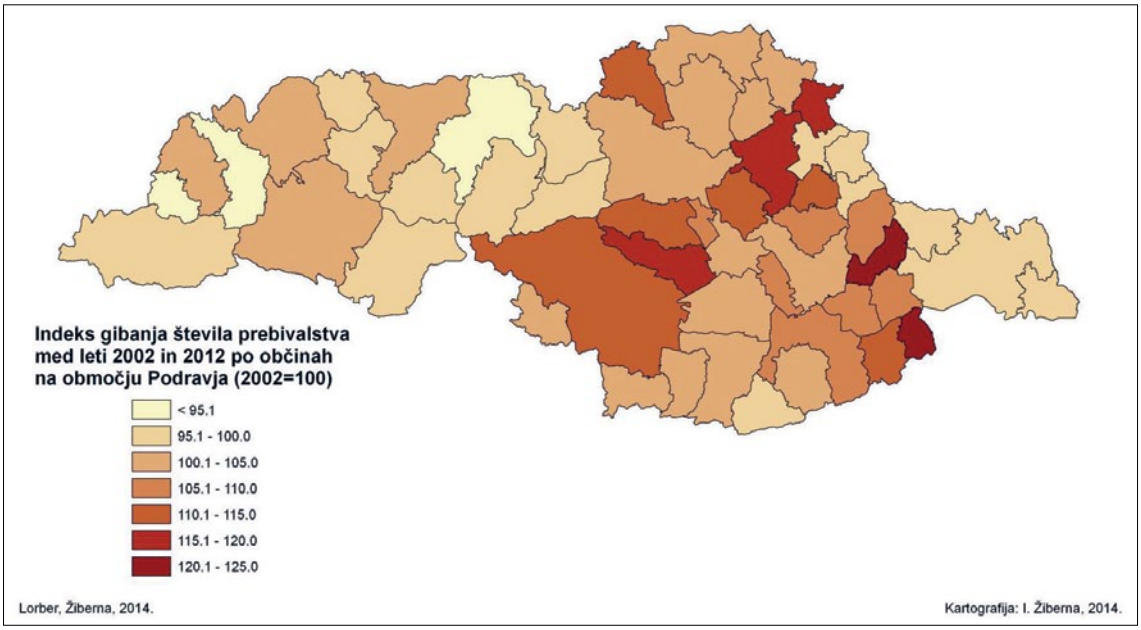

Slika 3: Indeksi gibanja števila prebivalstva med leti 2002 in 2012 po občinah (osnova 100 = leto 2002).
Vir: SURS, 2014 in lastni izračuni.

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
103,9	91,9	124,1	102,4	105,7	96,5	124,1	97,9	91,9	103,2
32 (60 %) < 103,9 > 21				20 (49 %) < 103,9 > 16			12 (100 %) < 103,9 > 0		

Tabela 3: Število občin z indeksi pod in nad povprečjem Podravja.

Analiza razlik v številu delovno aktivnega prebivalstva po občinah nam potrjuje tezo, da se kriza bolj izraža v občinah z neprilagojeno klasično industrijo, ki se ni pravočasno prestrukturirala. Občine brez razvitega podeželja in slabšo prometno infrastrukturo niso bile sposobne absorbirati delovno silo, ki je izgubila delo. Iz analize Slike 3 in Tabele 4 ter prejšnjih ugotovitev lahko sklepamo, da so predvsem občine v Podravski regiji našle odgovore na izziv krize z ukrepi uvajanja novih pristopov skupne kmetijske politike. Spodbujanje podjetništva in uvajanja dopolnilnih dejavnosti na podeželju je ustvarilo nova delovna mesta.

V vseh občinah Koroške regije se je zmanjšalo število aktivnega prebivalstva in to za 2676 oseb ali 223 povprečno na občino. Najbolj v občini Ravne na Koroškem in to za 884 delovno aktivnih prebivalcev, kar predstavlja 33 % vseh v Koroški regiji. V Podravski regiji se je število aktivnih prebivalcev zmanjšalo v povprečju za 45 oseb na občino, največ na račun mesta Maribor (4052). Najbolj se je povečalo v okoliških občinah mesta Maribor, saj je bil v času razcveta gospodarstva v obdobju 2003 – 2008 opazen trend selitve, predvsem mlajše generacije v suburbano območje Maribora. Ti so po izgubi delovnih mest v mestu Maribor ustvarili nova delovna mesta v malih podjetjih in so s tem uresničevali novo razvojno paradigmo razvoja podeželja.

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
-85	- 4052	440	12	-45	-4052	440	-223	-884	-13
14 (26 %) < - 85 > 39				5 (12 %) < - 85 > 36			9 (75 %) < - 85 > 3		

Tabela 4: Število občin pod in nad povprečjem razlike v številu delovno aktivnih prebivalcev Podravja.

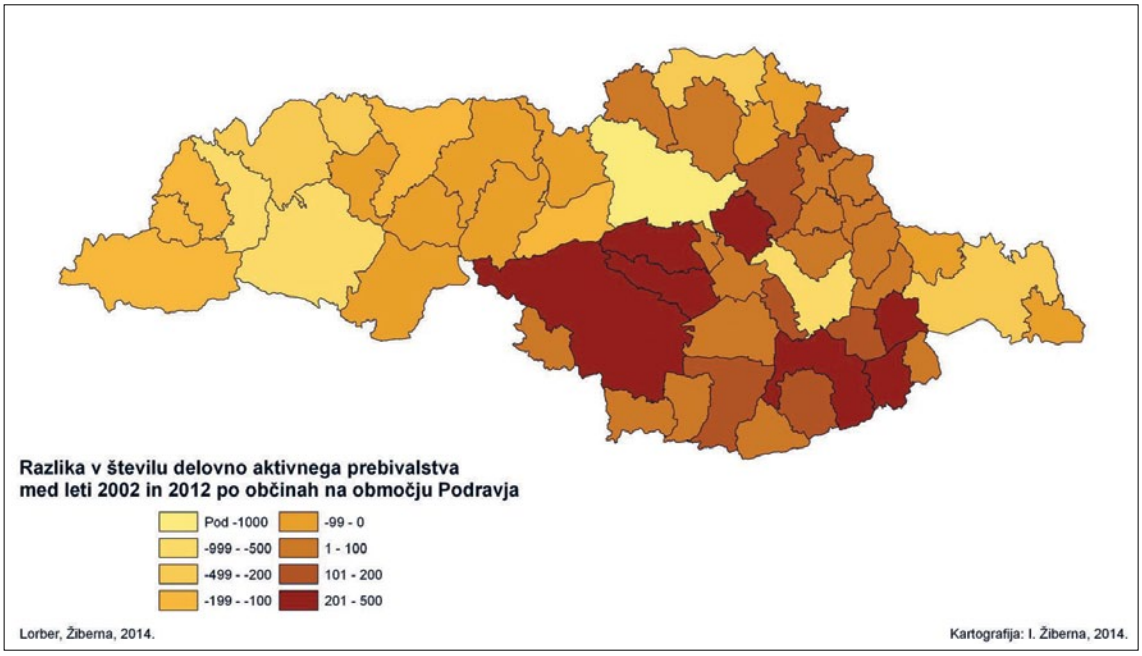

Slika 4: Razlika v številu delovno aktivnega prebivalstva med leti 2002 in 2012 po občinah na območju Podravja.

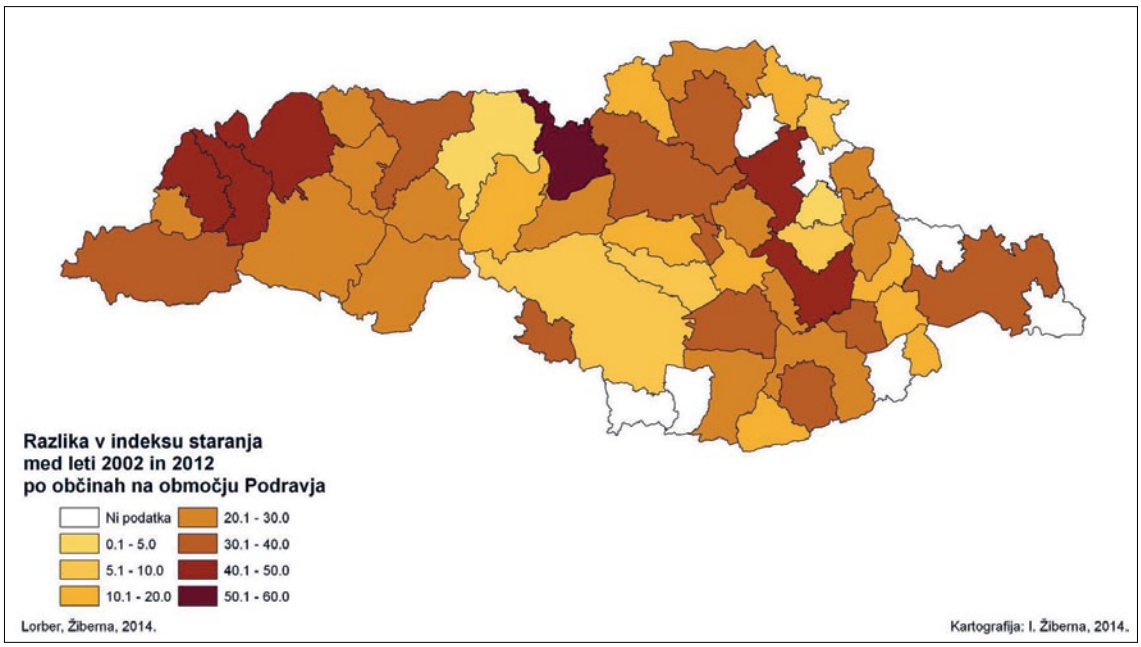

Slika 5: Razlike v indeksih staranja med leti 2002 in 2012 po občinah na območju Podravja.

Z analizo sprememb v indeksih staranja za krajše obdobje (kar 10 let vsekakor je), lahko potrdimo naše predhodne ugotovitve. Hiter dvig indeksa staranja v kratkem časovnem obdobju pomeni pospešeno odseljevanje mlajše generacije in upad rodnosti, ki je vzročno povezan z odseljevanjem mlajše generacije.

Iz Slike 5 opazimo anomalijo pri občini Selnica ob Dravi, ki ima najvišji porast indeksa staranja in to za 58,9 %. Glede nato, da je indeks gibanja prebivalcev 99,2 in da je število delovno aktivnih manjše za samo 43 oseb, lahko sklepamo na nižji naravni prirast, odseljevanje mladih in priseljevanje starejšega prebivalstva, predvsem iz mesta Maribor.

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
26,0	1,4	58,9	25,25	24,2	1,4	58,9	30.9	1,6	48,7
24 (45 %) < 26,0 > 29				22 (54 %) < 26,0 > 19			2 (17 %) < 26,0 > 10		

Tabela 5: Število občin pod in nad povprečjem indeksa staranja prebivalcev Podravja.

Iz Tabele 5 je razvidno, da se prebivalstvo Koroške regije stara veliko hitreje od povprečja Podravja in Podravske regije. Razloge za to smo že omenili. Gre predvsem za odseljevanje mlajše neavtohtone delovne sile in manjšo rodnost. Oboje se odraža tudi v zmanjšanju števila prebivalcev v regiji (glej Tabelo 1). Ob tem je potrebno vedeti, da regija nima razvitega podeželjskega zaledja, ki bi lahko absorbiralo prebivalstvo, ki je izgubilo delavna mesta v koroški industriji. Za ustavitev negativnih trendov bo potreben temeljit pristop pri načrtovanju razvojnih iniciativ na osnovi novih sodobnih razvojnih pristopov (glej uvodno poglavje).

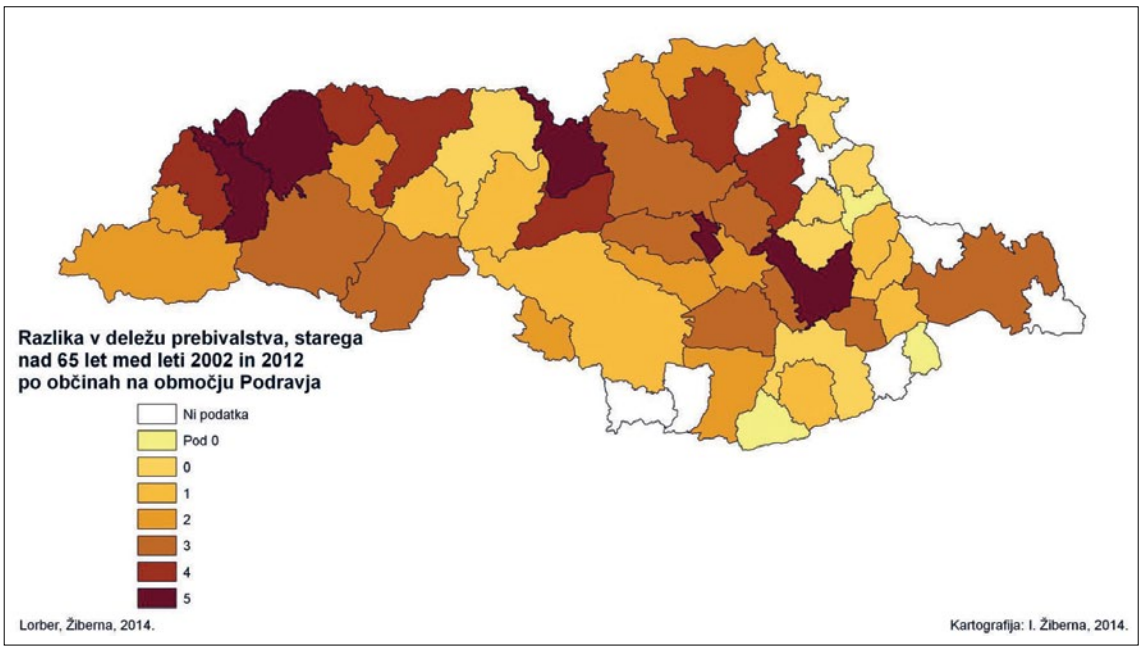

Slika 6: Razlike v deležu prebivalstva, starega nad 65 let med leti 2002 in 2012 po občinah na območju Podravja v odstotkih.

Podatki so primerljivi z indeksi staranja. V vseh občinah (razen Podvelke) se je delež starejših od 65 let povečal, najbolj v Dravogradu (5,1%) in Ravnah na Koroškem (5%).

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
2,22	-1,20	5,30	2,15	1,75	-1,20	5,30	2,93	0	5,10
24 (45 %) < 2,22 > 29				19 (46 %) < 2,22 > 22			5 (42 %) < 2,22 > 7		

Tabela 6: Število občin pod in nad povprečjem v deležu prebivalstva, starega nad 65 let med leti 2002 in 2012 po občinah Podravja v procentih.
Vir: Lastni izračuni.

Samo v treh občinah v letu 2012 beležimo manjše število prebivalcev starejših od 65 let. Ker je mediana 2,25 gre za dokaj enakomerno distribucijo podatkov v razponu – 1,2 do 5,3 %. Težišče hitrega večanja deleža starejših nad 65 let je prav tako v razvojno depresivni Koroški regiji.

Skrb vzbujajoče je stanje v gibanju števila mlajšega prebivalstva od 25 let med leti 2002 in 2012.

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
85,34	70,90	102,94	85,0	87,48	76,06	102,94	78,04	70,9	86,03
30 (57 %) < 85,34 > 23				19 (46 %) < 85,34 > 22			11 (92 %) < 85,34 > 1		

Tabela 7: Število občin pod in nad povprečjem v deležu prebivalstva, starega pod 25 let med leti 2002 in 2012 po občinah Podravja v odstotkih.

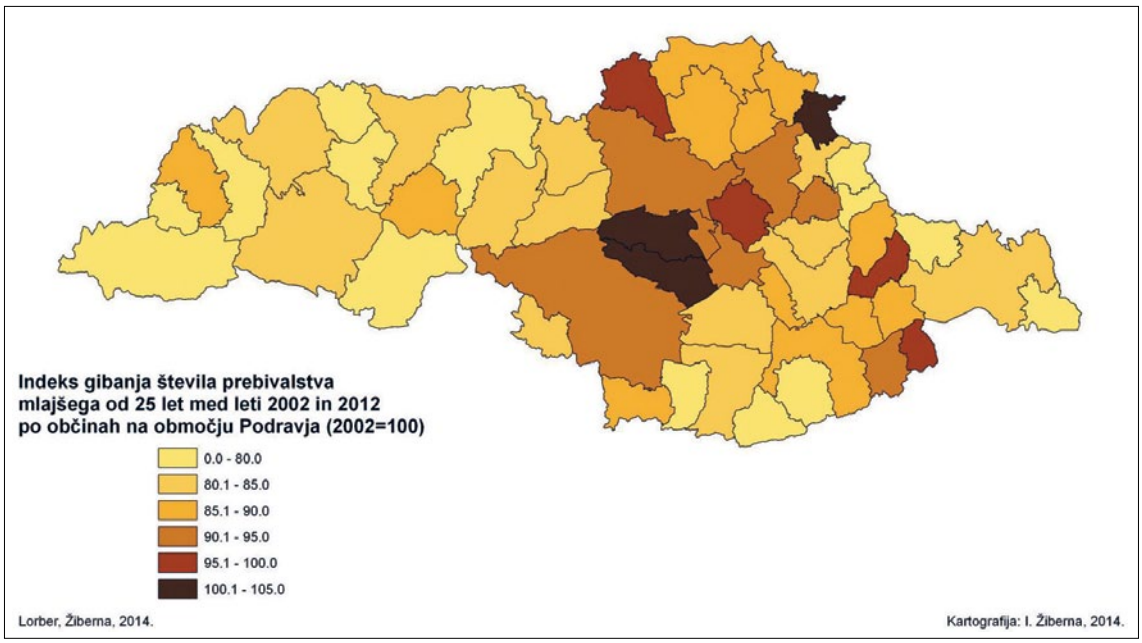

Slika 7: Indeks gibanja števila prebivalstva mlajšega od 25 let med leti 2002 in 2012 po občinah na območju Podravja.

Povprečje indeksa gibanja števila prebivalcev mlajšega od 25 let za Podravje je skoraj za 15 % nižje kot je bilo leta 2002. Ponovno lahko ugotovimo, da so najslabše razmere v Koroški regiji, kjer je večina občin pod povprečjem. Samo 3 občine imajo indeks nad 100. To sta 2 primestni občini Rače - Fram in Hoče – Slivnica, kamor se je selilo mlajše prebivalstvo iz mesta Maribor in občina Benedikt, za katero je značilno, da je ustanovila poslovno industrijsko cono in pričela z razvojem turistične dejavnosti. Kot taka je lep primer uresničevanja nove razvojne politika podeželja.

Sklepna ugotovitev analiz demografskih sprememb v Podravju je, da so občine, ki so pravočasno prepoznale trende v razvoju razvitih gospodarstev in pričele s prestrukturiranjem gospodarstva doživele manj neugodne demografske spremembe. S prepoznavanjem lokalnih virov in lastnih konkurenčnih prednosti so s sodobnim holističnim pristopom skupne razvojne politike podeželja oblikovale življenjske pogoje, ki so zaustavili odseljevanje. Še več: postale so novi zaposlitveni centri. Skupna značilnost vseh je, da so urejale lokalno infrastrukturo, predvsem komunalno in cestno, dvignile in razširila kvaliteto javnih uslug, velikokrat tudi s pomočjo evropskih kohezijskih sredstev. Z ugodnimi pogoji v nastalih poslovno-proizvodnih conah so z zmernimi cenami zemljišč privabili vlagatelje in s tem zagotovili nova delovna mesta.

3. SPREMINJANJE RABE TAL NA OBMOČJU PODRAVJA V OBDOBJU 2000-2012

V Sloveniji so v času po letu 1991 na voljo različne digitalne podatkovne zbirke o rabi tal. Pri naši analizi smo se naslonili na podatke o dejanski rabi kmetijskih in gozdnih zemljišč, katere evidenco je leta 2000 začelo uvajati tedanje Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Metodologija se je vmes nekoliko spremenila, leta 2008 sprejeti Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč pa je jasno definiral 25 kategorij rabe tal. Za naše potrebe smo uporabili digitalne podatke o rabi tal za leti 2000 in 2012. Podatki o rabi tal so v osnovi predstavljeni s poligoni, za lažjo analizo sprememb rabe tal pa smo vektorske podatke pretvorili v rastrske z velikostjo celice 25 m x 25 m. Zaradi preglednejše analize smo skupine rabe tal generalizirali v 11 razredov: njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi, travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, gozd, pozidana in sorodna zemljišča, ostalo in vodne površine. Analizo spreminjanja rabe tal smo v nadaljevanju opravili z različnimi GIS orodji.

Območje Podravja sodi med tista, kjer je delež obdelovalnih površin predvsem v subpanonskem delu med najvišjimi v Sloveniji. V strukturi tipov rabe tal na območju Podravja so leta 2012 njivske

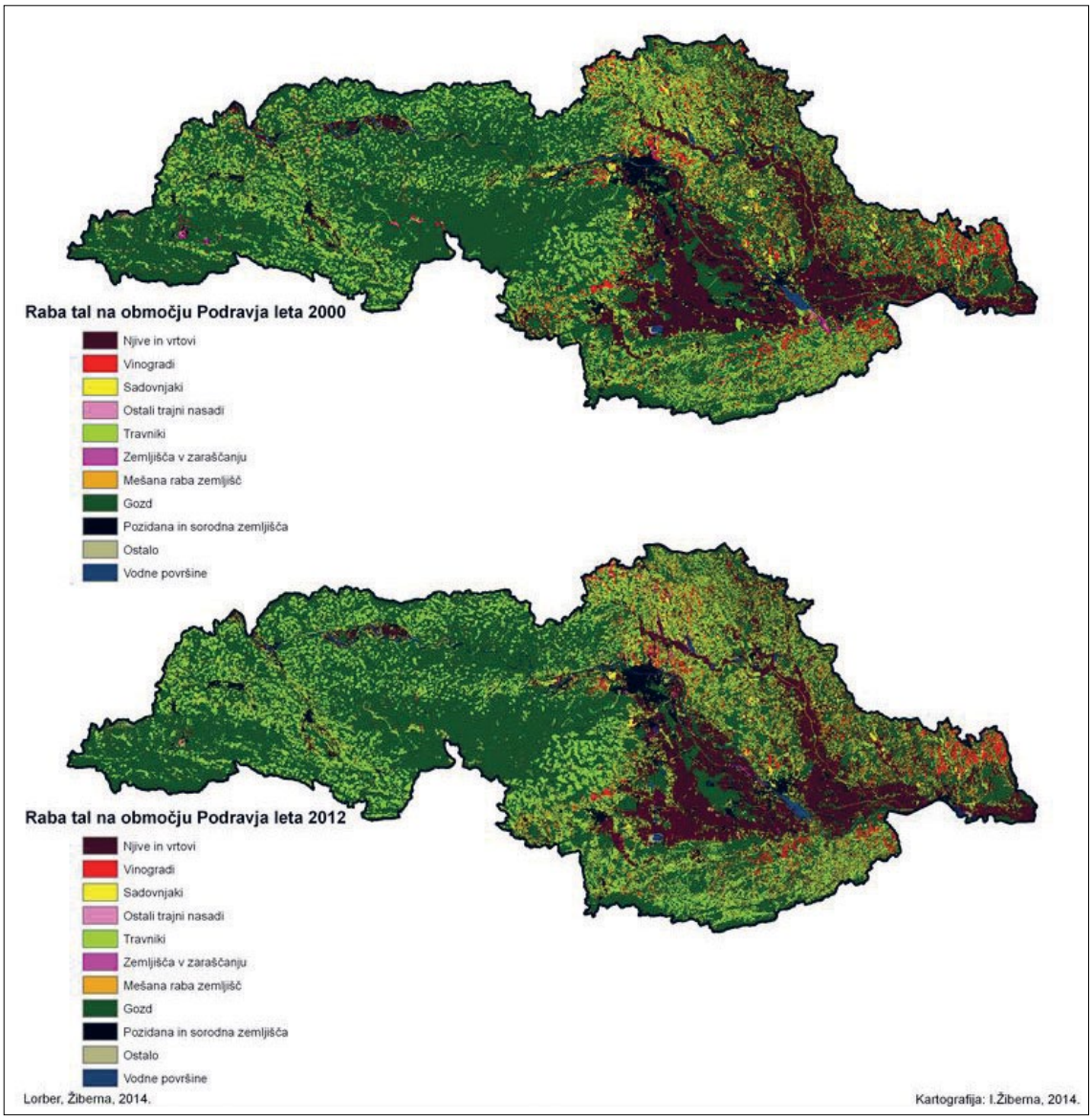

Slika 8: Raba tal na območju Podravja leta 2000 in 2012.
Vir: MKO, 2013; Lastni izračuni.

površine pokrivale 51346,7 ha (16,0 %) površja, vinogradi 4971,9 ha (1,5 %), sadovnjaki 7287,8 ha (2,3 %), travniki 59788,0 ha (18,6 %), površine v zaraščanju 5852,6 ha (1,8 %), gozdovi 166034,6 ha (51,7 %) in pozidane površine 21379,4 ha (6,7 %), če naštejemo le najpogostejše oblike rabe tal. Obdelovalne površine so leta 2012 na območju Podravja skupaj pokrivale 123879,3 ha ali 38,6 % površja. Prav skozi optiko rabe tal se dobro kaže dvojni značaj Podravja. V subpanonskem delu izrazito prevladujejo gozdne površine (na območju Koroške statistične regije je gozd leta 2012 pokrival kar 72,4 % površja) in travniki (17,6 %). Njive in vrtovi, ki na območju Koroške statistične regije pokrivajo le 2,5 % površja se v večjih kompleksih pojavljajo na dnu dolin, predvsem na območju Mučko-radeljske kotline, Mislinjske doline, Viškega polja ter med Radljami in Prevaljami. Na območju subpanonskega Podravja se njivske površine v strnjenih kompleksih nahajajo na Dravskem, Ptujskem in Središkem polju ter v Pesniški dolini, fragmentarno pa v vseh manjših dolinah gričevja ter po gričevju, kjer to pač dopušča naklon pobočij. Njivske površine in vrtovi na območju Podravske statistične regije pokrivajo kar 22,5 % površja, kar uvršča to regijo na drugo mesto po deležu njivskih površin med statističnimi regijami v Sloveniji. Podravje je že v preteklosti veljalo za znano vinogradniško območje, saj je po njem poimenovan celo vinski rajon. Vinogradi, ki pokrivajo 19,1 % površja Podravske statistične regije, se pojavljajo predvsem na območju Ljutomersko-ormoških goric, Vzhodnih Haloz, Mariborskih goric, Podpohorskih goric v okolici Peker in Slovenske Bistrice ter v Svečinskih goricah. Vsa našteta območja so tradicionalno predstavljala tudi sadjarska območja. Travniške površine so sorazmerno enakomerno razporejene vzdolž celotne subpanonske Slovenije, medtem ko se je gozd pojavljal predvsem v osrednjem delu Dravskega (na plitvih in suši bolj izpostavljenih prsteh) in na robu Središkega polja, v gričevju pa na osojnih legah, kjer ima varovalno funkcijo, saj zmanjšuje možnost erozije (Slika 8).

Raba tal se vsaj načelno ujema s pridelovalnim potencialom območja, ki ga določamo na osnovi talnega števila. Talno število je izraženo v točkah med 1 (najslabša) in 100 (najboljša tla). Točke talnega števila so odraz vrednotenja bistvenih in univerzalnih kazalcev kakovosti tal. Dobro opredeljujejo ne samo rodovitnost pač pa tudi sposobnost tal za izvajanje bistvenih okoljskih funkcij. Parametri za določanje talnega števila so tekstura tal, razvojna stopnja tal, matična podlaga in vodne razmere. Vrednosti talnega števila smo zaradi lažje analize uvrstili v pet razredov, kot so opredeljeni v Pravilniku o razvrstitvi kmetijskih gospodarstev v območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (Pravilnik…, 2010) območja z zelo nizkim pridelovalnim potencialom (talno število 0-26), nizkim

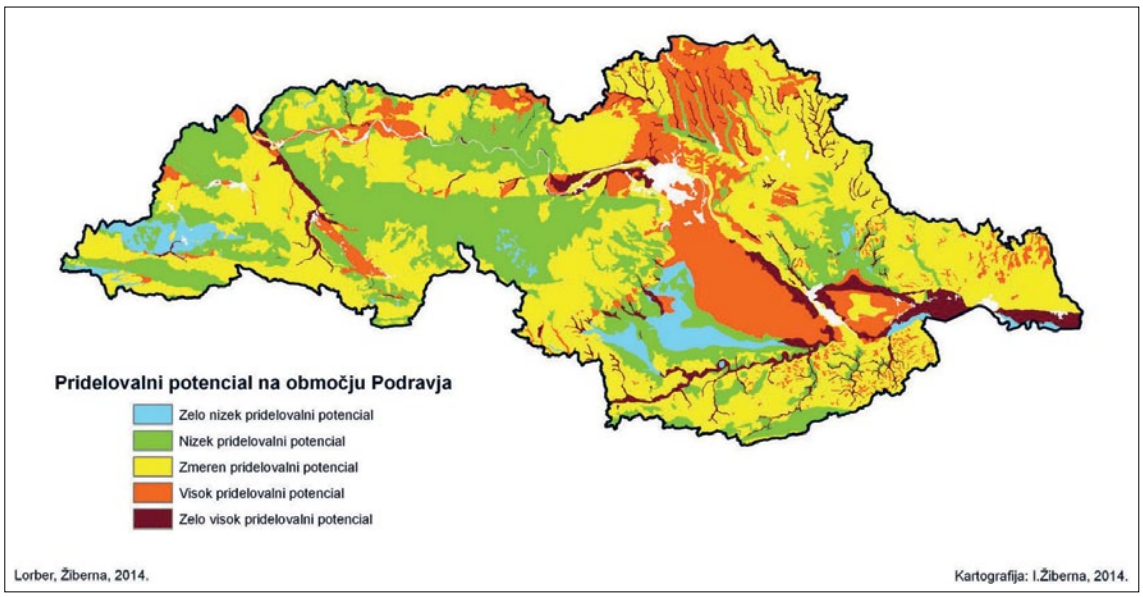

Slika 9: Pridelovalni potencial na območju Podravja.
Vir: MKO, 2013.

pridelovalnim potencialom (27-40), zmernim pridelovalnim potencialom (41-58), visokim pridelovalnim potencialom (58-76) in zelo visokim pridelovalnim potencialom (77-100, (Slika 9)). V grobem lahko sicer ugotovimo, da se pridelovalni potencial sorazmerno dobro ujema z območji obdelovalnih površin, podrobnejši pregled pa vendarle daje drugačno sliko.

Primerjava rabe tal med leti 2000 in 2012 kaže, da so se najbolj zmanjšale njivske površine in vrtovi (za 5202,6 ha ali za 9.2 %) mešana raba zemljišč (za 2654,6 ha) in vinogradi (za 1233,8 ha). Obdelovalne površine so se v omenjenem obdobju zmanjšale za 4570,6 ha (ali za 3,6 %). Istočasno so se povečale travniške površine (za 4320,3 ha ali za 7,8 %), površine v zaraščanju (za 3219,4 ha ali kar za 122,3 %) in gozdne površine (za 2716,9 ha ali za 1,7 %). Jasno se torej nakazuje proces zmanjševanja obdelovalnih površin na račun procesov ozelenjevanja, zaraščanja in ogozdovanja. V obdobju 2000 – 2012 smo na območju Podravja izgubili 4570,6 ha obdelovalnih površin, kar je primerljivo s površino novonastalih travnikov (4320,3 ha). Če upoštevamo še novonastale površine v zaraščanju in novonastale gozdne površine lahko ugotovimo, da je bil procesu ozelenjevanja, zaraščanja in ogozdovanja prisoten na skupaj 10256,6 ha, kar predstavlja 3,2 % površja Podravja.

Njivske površine so se v obdobju 2000 – 2012 ohranile le na 79,3 % površja. Na račun spremembe njiv v travnike smo v Podravju izgubili 8735,4 ha njiv (15,5 % njivskih površin iz leta 2000), medtem ko smo 1228,8 ha (2,3 %) njiv pozidali. To sta tudi dve najpogostejši spremembi njivskih površin v ostale kategorije. 667,3 ha (1,2 %) njiv se je zaraslo, 443,7 ha (0,8 %) pa prešlo v gozd. Po eni strani lahko ugotavljamo, da območja z visokim in zelo visokim pridelovalnim potencialom niso izkoriščena v želeni meri, po drugi strani pa se proces umika obdelovalnih, predvsem njivskih površin odvija prav na rodovitnejših območjih. V obravnavanem obdobju smo na območjih z visokim in zelo visokim pridelovalnim potencialom na račun prehoda v travnike izgubili 33,6 % njiv, na račun prehoda v površine v zaraščanju 37,3 % njiv in na račun prehoda v gozd 31,0 % njiv. Proces zmanjševanja obdelovalnih površin je najintenzivnejši na območju subpanonskega Podravja, predvsem v okolici Maribora in Ptuja, Zahodnih Slovenskih goric, v zahodnem delu Dravskega Polja in ob vzhodnih obronkih Pohorja, Vzhodnih Halozah in delno v Srednji Pesniški dolini. V manjši a še vedno opazni meri smo obdelovalne površine izgubljali v Dravski in Mislinjski dolini (Slika 10).

Temeljne vzroke za umik obdelovalnih površin lahko prepoznamo v gradnji novih površin s storitveno dejavnostjo (nakupovalni in servisni centri), gradnji avtocest in pripadajoče infrastrukture, razpršeni individualni gradnji ter prehodu obdelovalnih površin v površine v zaraščanju ali v gozd. Nastanek novih občin je proces širjenja pozidanih površin na obdelovalna zemljišča povečal, saj so

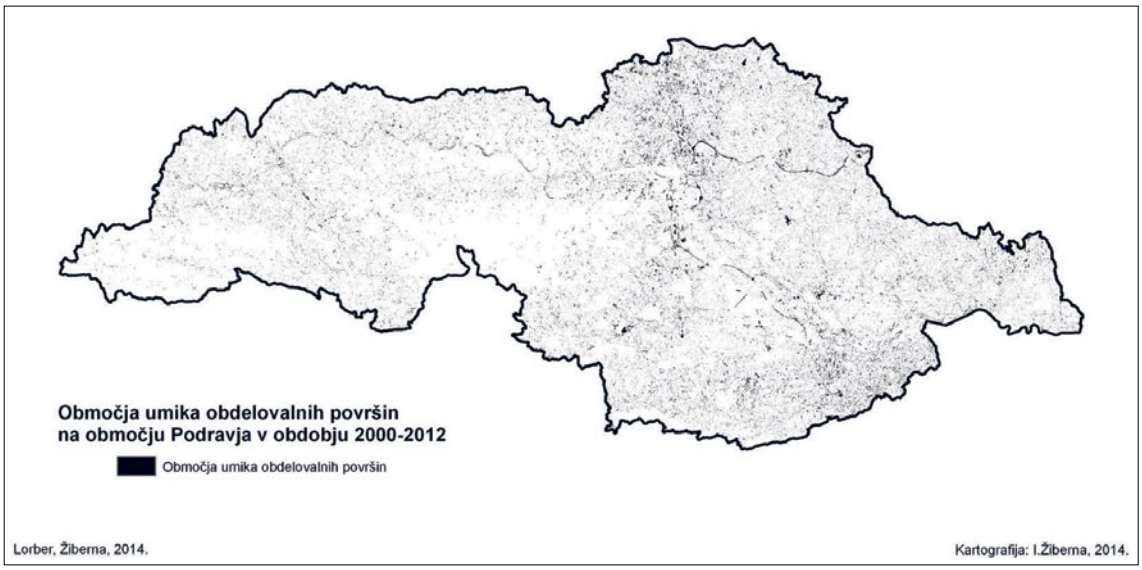

Slika 10: Območja umika obdelovalnih površin na območju Podravja v obdobju 2000-2012.
Vir: Lastni izračuni.

ob tem nastali novi interesi za širjenje stanovanjskih in industrijskih con ter trgovskih in skladiščnih območij predvsem na površine z visokim pridelovalnim potencialom. Po drugi strani pa so kakovostne obdelovalne površine zaradi nezanimanja in pomanjkljive zakonodaje prepuščene apetitom kapitala. Med vzroke zaraščanja obdelovalnih površin lahko uvrstimo kmetijstvu nenaklonjeno politiko, opuščanje zemljišč zaradi tržnih razmer in neugodno starostno strukturo kmečkega prebivalstva.

Analizo sprememb rabe tal lahko zastavimo tudi z zornega kota spreminjanja travniških površin, površin v zaraščanju in gozdnih površin, ki nakazujejo že omenjene procese ozelenjevanja, zaraščanja in ogozdovanja. Indeks sprememb travniških površin v obdobju 2000 – 2012 kaže, da so med 53 občinami Podravja širjenje travniških površin beležili kar v 44 občinah. Travniške površine so se najbolj širile prav na območju subpanonskega Podravja. Še več: med občinami z najvišjimi indeksi širjenja travniških površin sodijo tiste, ki ležijo na območjih z visokim pridelovalnim potencialom (Slika 11). Najvišji indeks širjenja travniških površin zaznamo v občini Miklavž na Dravskem polju (indeks 187,1), kar lahko razložimo z omejevanjem intenzivnega kmetijstva na vodovarstvenem območju, saj se v Dobrovcah nahajajo pomembna črpališča za pitno vodo. Visoke indekse večanja travniških površin beležimo še v občinah Trnovska vas (155,6), Starše (145,7), Sveti Andraž v Slovenskih goricah (138,9), Oplotnica (138,0), Rače-Fram (133,1), Duplek (132,5), Lenart (130,2), Sveti Jurij v Slovenskih goricah (126,6), Destrnik (126,4), Kidričevo (125,7) in Lovrenc na Pohorju (125,3). Proces ozelenjevanja je torej skoncentriran na območje Dravskega Polja, Srednjih Slovenskih goric in Pesniške doline (Slika 11).

Podobne prostorske značilnosti sprememb lahko opazimo tudi pri večanju površin v zaraščanju, pri čemer izstopajo predvsem Srednje Slovenske gorice s Pesniško dolino. Najvišji indeks sprememb površin v zaraščanju smo zaznali v občini Sv. Trojica v Slovenskih goricah (14383,3), sledile pa so občine Trnovska vas (7225,0), Cerkvenjak (3246,7), Sveta Ana (2637,9), Benedikt (1972,7), Sveti Andraž v Slovenskih goricah (1748,3), Lenart (1554,5), Poljčane (1551,5), Podvelka in Hoče-Slivnica (obe 1069,9), Rače-Fram (927,4) in Sveti Jurij v Slovenskih goricah (850,6). Med 53 občinami Podravja so se v obravnavanem obdobju površine v zaraščanju zmanjšale le v sedmih občinah, ki ležijo pretežno v subalpskem delu Podravja (Ravne na Koroškem, Ribnica na Pohorju, Mežica, Črna na Koroškem, Mislinja, Dravograd). Izjema je občina Markovci (Ptujsko polje), kjer si zmanjšanje površin v zaraščanju lahko razlagamo s širjenjem sadjarskih površin (indeks 128,0), njivskih površin

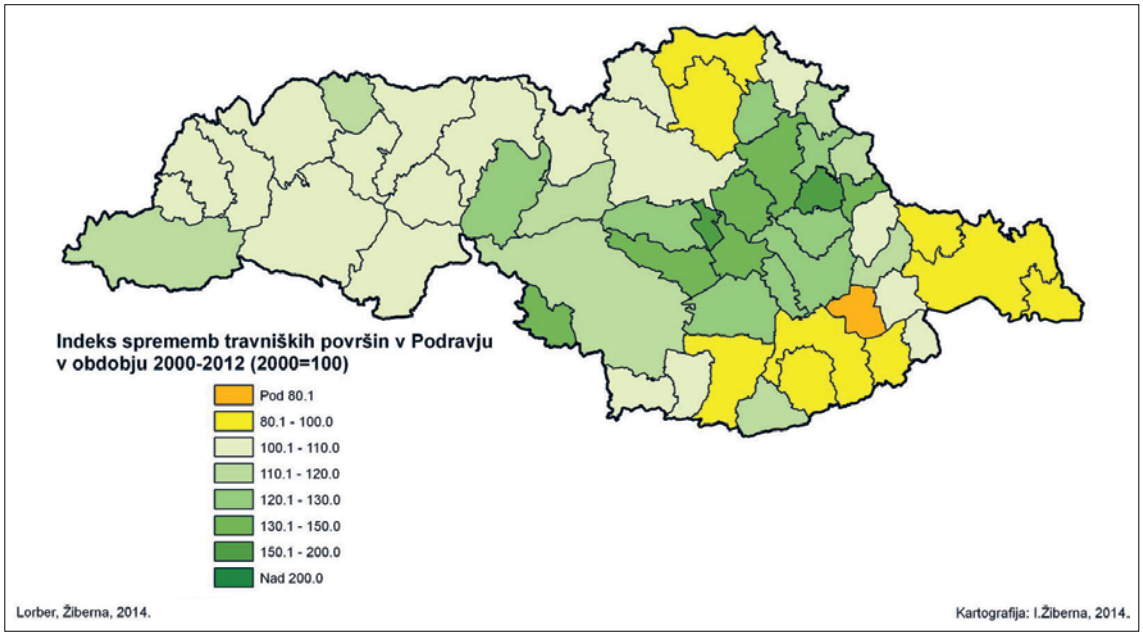

Slika 11: Indeks sprememb travniških površin v Podravju v obdobju 2000-2012.
Vir: Lastni izračuni.

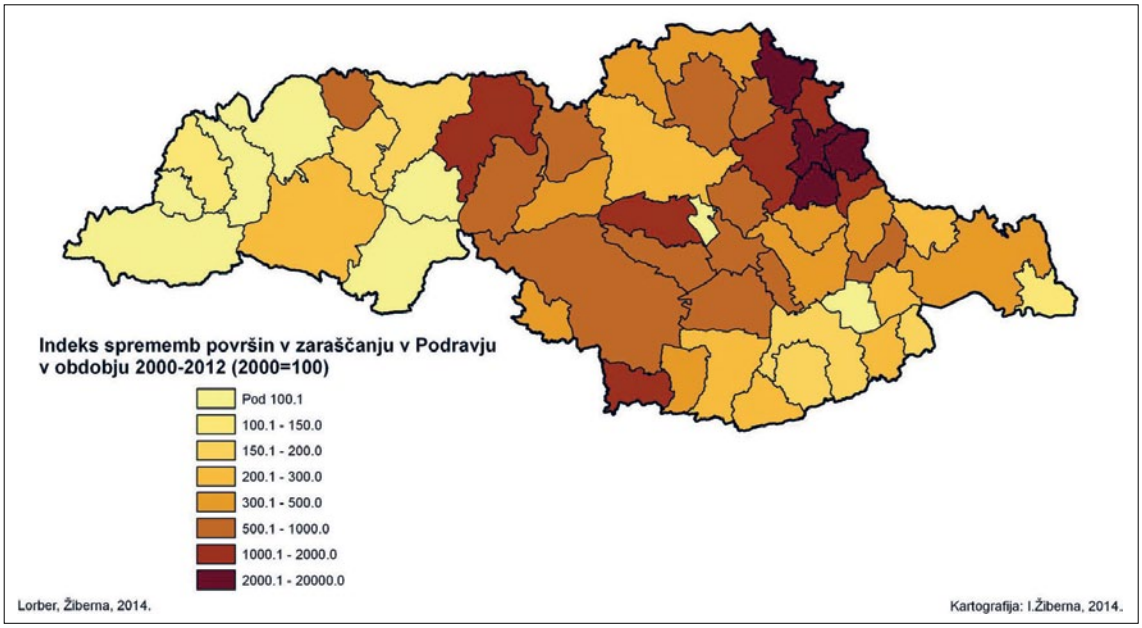

Slika 12: Indeks sprememb površin v zaraščanju v Podravju v obdobju 2000-2012.
Vir: Lastni izračuni.

(indeks 104,1) in gozda (indeks 138,4). Zanimivo je, da je v vseh omenjenih občinah v subalpskem delu Podravja (razen v občini Mislinja) mogoče opaziti širjenje sadjarskih površin, v občini Črna na Koroškem so se v obravnavanem obdobju te povečale celo za 29,3 %, v občini Ravne na Koroškem za 16,5 %, v občini Dravograd pa za 12,4 % (Slika 12).

Tudi težišče širjenja gozdnih površin se nahaja v subpanonskem delu Podravja in sicer v Halozah, Ptujskem polju ter delu Slovenskih goric (Slika 13). Najvišji indeks širjenja gozdnih površin smo zabeležili v občini Markovci (138,4), sledile pa so občine Videm (115,8), Cirkulane (113,8), Gorišnica (112,6), Kungota (110,2), Zavrč (109,2), Pesnica (109,0), Podlehnik (108,1), Šentilj (106,1), Ormož

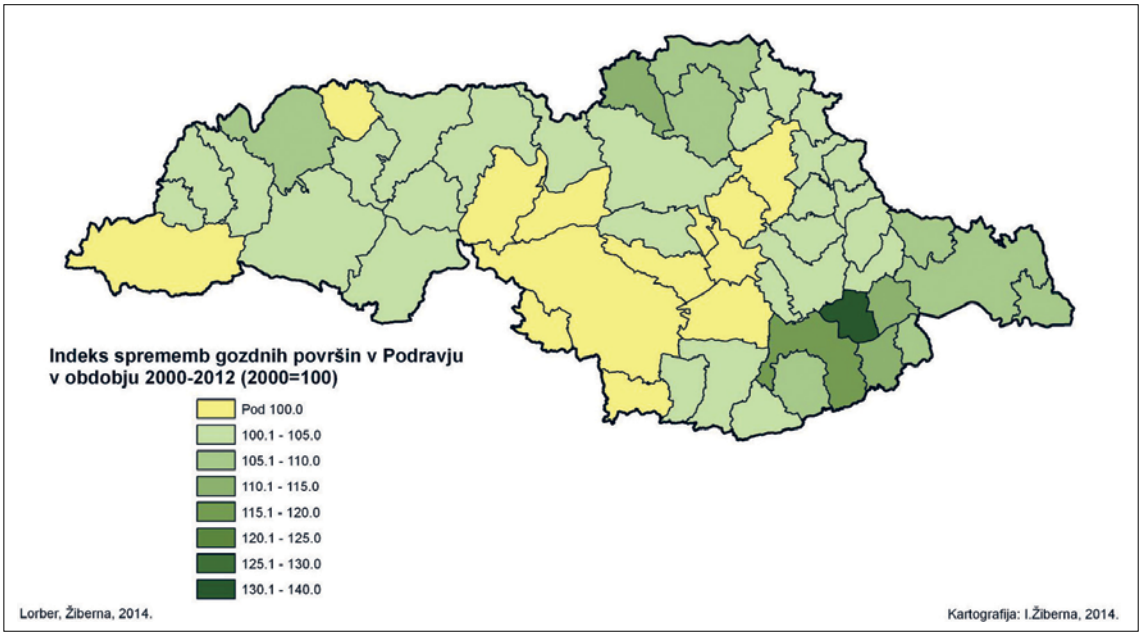

Slika 13: Indeks sprememb gozdnih površin v Podravju v obdobju 2000 – 2012.
Vir: Lastni izračuni.

(106,1) in Središče ob Dravi (105,7). Med 53 občinami Podravja se gozdne površine v obravnavanem obdobju niso povečale le v 12 občinah, ki leže pretežno na Dravskem polju in vzhodnem Pohorju, poleg tega pa še v občinah Duplek, Muta in Lenart. V občini Črna na Koroškem se stanje gozdnih površin ni spremenilo.

4. SPREMEMBE V STRUKTURI VELIKOSTI KMETIJSKIH GOSPODARSTEV

Kmetijstvo ne moremo obravnavati zgolj kot gospodarsko dejavnost, pač pa je njen značaj večnamenski. Glavni namen kmetijstva je seveda proizvodnja kakovostne hrane v količinah, ki omogoča prehransko varnost in s tem prispeva h kakovosti življenja. Po drugi strani pa kmetijstvo ohranja kulturno pokrajino, ohranja poselitev podeželja, njegovo biodiverziteto in socialno ravnovesje (Lampič, 2011). V Zakonu o kmetijstvu (2008) so kot temeljni cilji kmetijske dejavnosti zapisani med drugim stabilna pridelava varne in kakovostne hrane, ohranjanje rodovitnosti kmetijskih zemljišč, varovanje kmetijskih zemljišč pred onesnaženjem, povečevanje konkurenčne sposobnosti kmetijstva, zagotavljanje primerne dohodkovne ravni kmetijskim gospodarstvom in ohranjanje poseljenosti in obdelanosti kmetijskih zemljišč. Konkurenčnost kmetijstva je pogojena s strukturo velikosti kmetijskih gospodarstev. Razdrobljenost kmetijskih zemljišč je v preteklosti predstavljala enega od najbolj perečih problemov našega kmetijstva zlasti na območju severovzhodne Slovenije. V nadaljevanju si bomo ogledali nekaj najpomembnejših kazalcev kmetijskih gospodarstev na območju Podravja. Pri tem se bomo naslonili na rezultate popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000 in 2010.

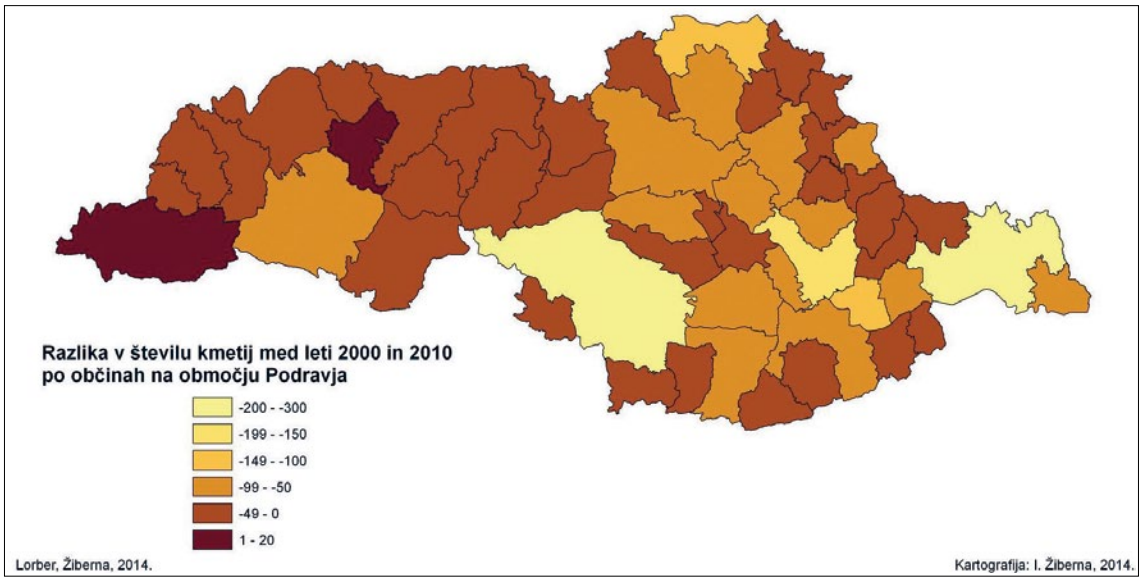

Slika 14: Razlika v številu kmetij med leti 2000 in 2010 po občinah na območju Podravja.
Vir: SURS, 2014; Lastni izračuni, 2014.

V Sloveniji smo leta 200 imeli 86467 kmetij, leta 2010 pa 74646, kar je za 11821 (ali za 13,7 %) manj kmetij. Na območju Podravja smo v letu 2000 imeli 18087 kmetij. Ta vrednost se je do leta 2010 znižala na 15414 ali za kar 2673 kmetij (za 14,8 %). V letu 2010 je bilo največ kmetij na območju občin Ormož (1151), Slovenska Bistrica (999), Slovenj Gradec (632), Maribor (589), Pesnica (554) in Videm (497). Najmanj kmetij je bilo na območju občin Ruše (51), Miklavž na Dravskem polju (59), Mežica (60), Ribnica na Pohorju (87) in Lovrenc na Pohorju (96). Število kmetij se je v omenjenem desetletju najbolj zmanjšalo prav v obeh občinah z največjim številom kmetij: v občini Ormož za 238 kmetij (ali za 17 %) in v občini Slovenska Bistrica za 203 kmetij (za 16,9 %) (Slika 14). Med občine, ki so beležile velik padec števila kmetij sodijo še občine Ptuj (za 165 kmetij ali za 28,2 %), Šentilj (za

124 kmetij ali za 22,7 %), Markovci (za 110 kmetij ali za 28,9 %), Pesnica (za 98 kmetij ali za 15,0 %), Na državnem nivoju se je znižala tudi površina kmetijskih gospodarstev in sicer od 485879 ha leta 2000 na 474432 ha leta 2010 ali za 11447 ha oziroma za 2,4 %. Na območju Podravja, kjer so površine kmetij leta 2010 predstavljale kar 21,5 % vseh površin kmetij v Sloveniji, smo v istem obdobju beležili znižanje površin kmetij s 106395 ha na 102091 ha oziroma za 4304 ha ali za 4,0 %. Trend zmanjševanja površin kmetij je bil torej na območju Podravja intenzivnejši od državnega povprečja.

V letu 2010 je bila največja površina kmetij na območju občine Slovenska Bistrica (10207 ha), sledile pa so občine Ormož (7544 ha), Slovenj Gradec (4935 ha), Maribor (4341 ha), Kidričevo (4149 ha), Pesnica (3649 ha), Lenart (3375 ha) in Dravograd (3007 ha). Največje zmanjšanje površin kmetij je bilo v občini Hajdina (za 4162 ha ali za kar 77,0 %), sledile pa so občine Maribor (za 1044 ha ali za 19,4 %), Ormož (za 697 ha ali za 8,5 %), Lenart (za 380 ha ali za 10,1 %), Cerkvenjak (za 248 ha ali za 20,6 %), Ravne na Koroškem (za 168 ha ali za 10,3 %) in Benedikt (za 158 ha ali za 11,3 %) (Slika 15). Površine kmetij so se povečale v 22 od 53 občinah Podravja, najbolj pa v občini Slovenska Bistrica (za 2934 ha ali za kar 40 ,3 %), Kidričevo (za 872 ha ali za 26,6 %), Hoče-Slivnica (za 245 ha ali za 14,6 %), Ribnica na Pohorju (za 235 ha ali za 35,4 %) in v občini Sveta Ana (za 166 ha ali za 8,7 %), (Slika 15).

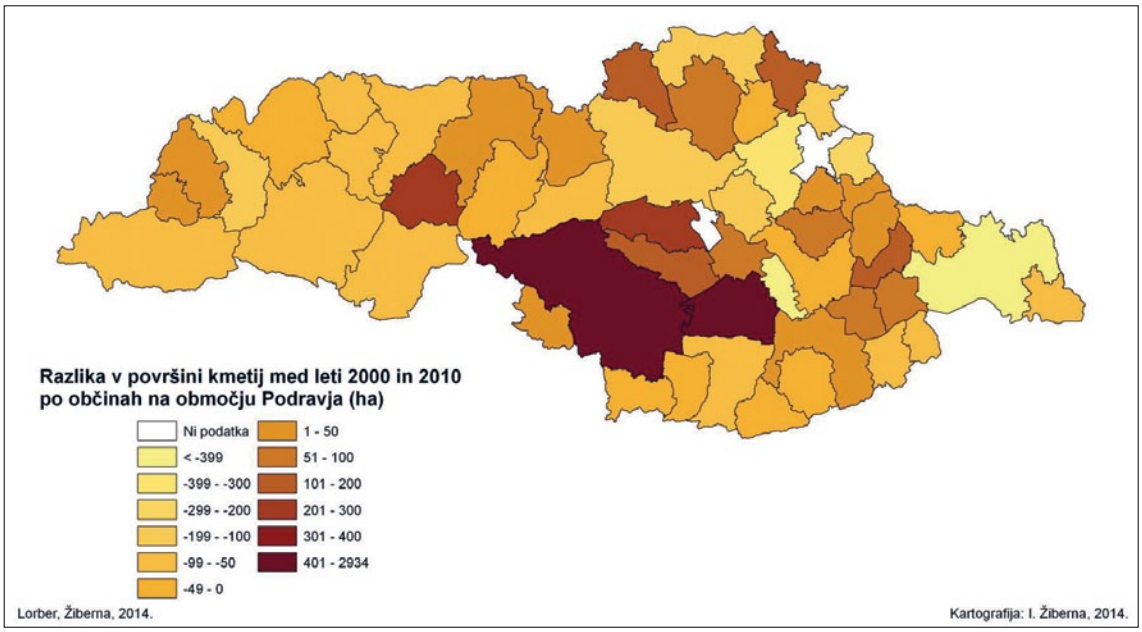

Slika 15: Razlika v površini kmetij med leti 2000 in 2010 po občinah na območju Podravja.
Vir: SURS, 2014; Lastni izračuni, 2014.

Eden od kazalcev konkurenčnosti kmetijskih gospodarstev je velikost kmetijskega gospodarstva. Lampičeva (2011) glede tega poudarja dvojnost razpoložljivosti kmetijskih zemljišč. Po eni strani kmetijske površine zaradi upadanja števila predvsem manjših kmetij ostajajo neobdelana, po drugi strani pa veliko število predvsem večjih kmetov nima na razpolago dovolj kmetijskih zemljišč. Večanje površin kmetijskih gospodarstev z ekonomskega vidika tako pomeni izboljšanje strukture kmetijske posesti in povečevanje konkurenčnosti. Površine kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijsko gospodarstvo (izraženo v ha na kmetijo) so se na območju Slovenije v obdobju 2000 – 2010 povečale z 5,6 ha/kmetijo na 6,4 ha/kmetijo ali za 0,8 ha/kmetijo. Stanje je sicer še daleč od idealnega, kljub temu pa se na tem področju vendarle nakazujejo pozitivni trendi. Tudi na območju Podravja se stanje rahlo izboljšuje. Leta 2000 je bilo povprečno kmetijsko gospodarstvo veliko 6,1 ha, do leta 2010 se je povečalo na 6,6 ha ali za 0,5 ha na kmetijo. Znotraj Podravja pa glede tega nastopajo velike razlike.

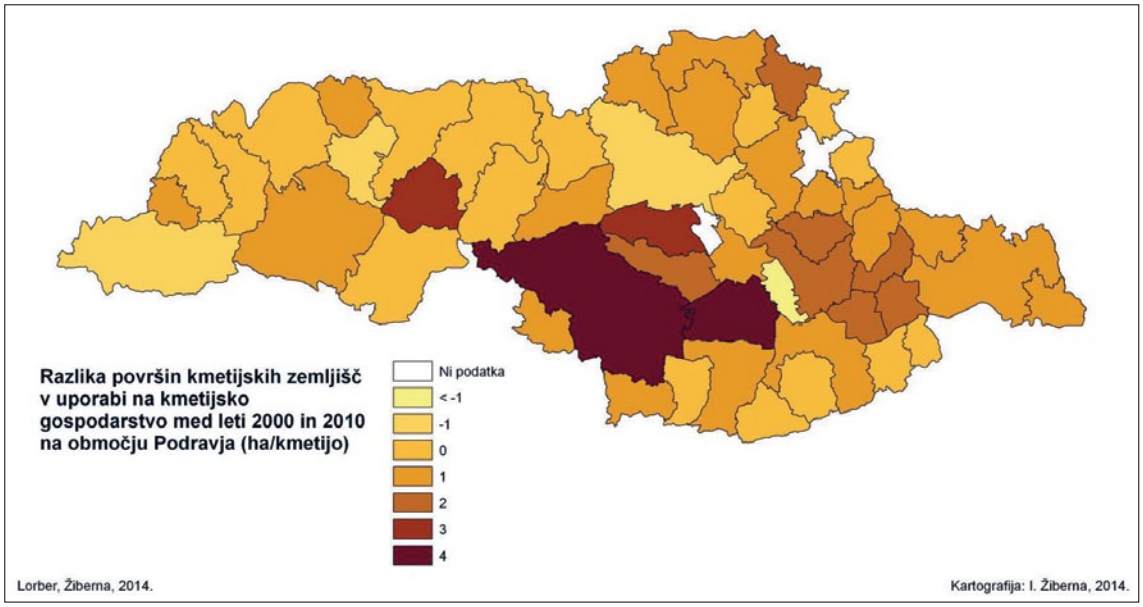

Slika 16: Razlika površin kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijsko gospodarstvo med leti 2000 in 2010 na območju Podravja.
Vir: SURS, 2014; Lastni izračuni, 2014.

V letu 2010 smo imeli največ kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijsko gospodarstvo na območju občin Hoče-Slivnica (10,4 ha/kmetijo), Mežica (10,3 ha/kmetijo), Ribnica na Pohorju (10,3 ha /kmetijo), Kidričevo (10,2 ha/kmetijo), Slovenska Bistrica (10,2 ha/kmetijo), Prevalje (8,8 ha/kmetijo) in Rače-Fram (8,3 ha/kmetijo). Še vedno smo imeli v 23 občinah od 53 površine kmetijskih zemljišč na kmetijo nižje od slovenskega povprečja. Kmetijska zemljišča so bila najbolj razdrobljena v občini Cirkulane (le 3,1 ha /kmetijo), zatem še v občinah Zavrč (3,5 ha/kmetijo), Podlehnik (4,0 ha /kmetijo), Cerkvenjak (4,1 ha/kmetijo), Šentilj (4,2 ha/kmetijo), Duplek (4,2 ha/kmetijo in v občini Makole (4,6 ha/kmetijo). V obdobju 2000-2010 so se kmetijska zemljišča v uporabi na kmetijsko gospodarstvo najbolj povečala na območjih občin Slovenska Bistrica (s 6,1 na 10,2 ali za 4,1 ha/kmetijo), Kidričevo (s 6,7 na 10,2 ali za 3,5 ha/kmetijo), Hoče-Slivnica (s 7,1 na 10,4 ali za 3,3 ha/kmetijo), Ribnica na Pohorju (s 7,5 na 10,3 ali za 2,8 ha/kmetijo), Dornava (s 4,6 na 6,6 ali za 2,0 ha/kmetijo) in Markovci (s 4,1 na 6,1 ali za 2,0 ha/kmetijo). Na kar 27 občinah je bilo povečanje manjše od 1 ha /kmetijo, v občinah Hajdina, Črna na Koroškem, Vuzenica, Maribor, Zavrč, Ravne na Koroškem in Cirkulane, pa so se kmetijska zemljišča na kmetijo celo zmanjšala (Slika 16).

V Podravju se je število kmetij večjih kot 10 ha v obravnavanem obdobju v povprečju povečalo za 2,6 kmetij na občino. Število občin, ki so povečale število kmetij in tistih, kjer se je število zmanjšalo je enako, 26 kmetij. V 19 občinah Podravja (povprečje 5,2) beležimo negativno rast. V Podravski regiji beleži 15 občin negativno rast, 25 pa je takih, kjer se je število velikih kmetij povečalo. Največji padec beleži občina Benedikt in to za 7 kmetij, največjo rast pa občina Kidričevo in to za 29 kmetij. V Koroški regiji (povprečje -5,8) se je število velikih kmetij zmanjšalo kar v 10. občinah. Najbolj v občini Ravne na Koroškem in to za 16 kmetij. Le občina Ribnica na Pohorju beleži rast in to za 8 kmetij, medtem, ko je v občini Dravograd stanje ostalo enako (Slika 17).

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
+ 2,6	- 16	29	2,5	5,17	-7	29	-5,8	-16	8
26 (50 %) < 2,6 > 26				15 (37 %) < 2,6 > 25			11 (92 %) < 2,6 > 1		

Tabela 8: Število kmetij po občinah Podravja, Podravske in Koroške regije v odnosu na povprečno rast v Podravju.
Vir: Lastni izračuni.

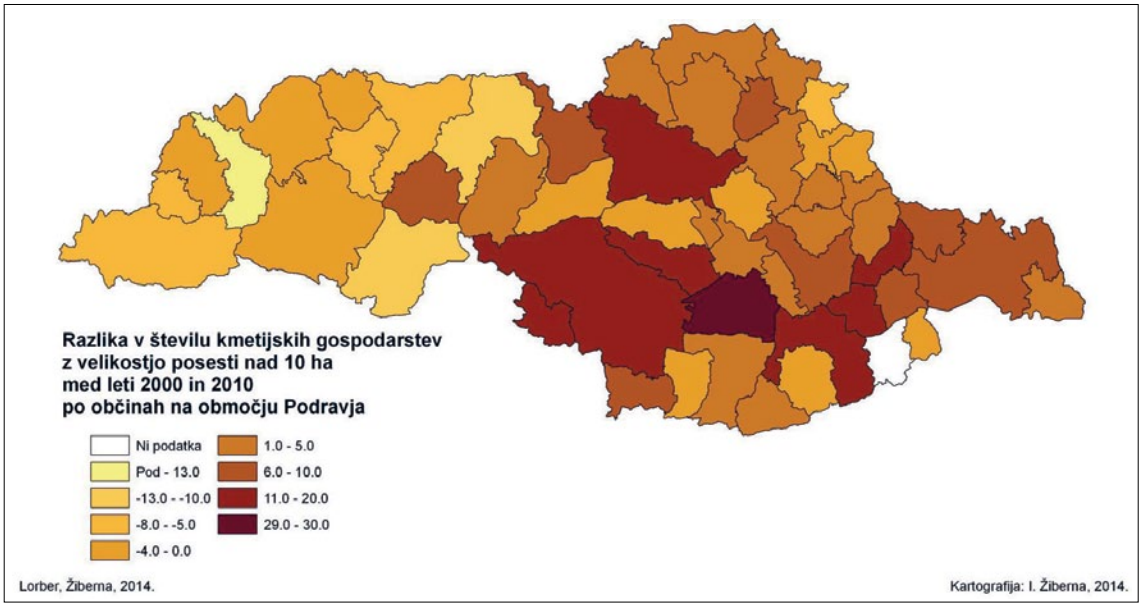

Slika 17: Razlika v številu kmetijskih gospodarstev z velikostjo posesti nad 10 ha med leti 2000 in 2010 po občinah na območju Podravja.

Občina Benedikt v Podravski regiji beleži padec velikih kmetij za 7. To lahko pripišemo naglemu razvoju občine, kot posledico izgradnje poslovno proizvodne cone, kar se odraža tudi v pozitivnem indeksu števila mlajših od 25 let (102,5), ki ga imajo samo 3 občine (Rače-Fram in Hoče–Slivnica), (Slika 7).

Pri analizi gibanja števila kmetij velikosti pod 2 ha opažamo, da se je število v Podravju v povprečju zmanjšalo za 10,8 kmetije. V 21. občinah se je število zmanjšalo bolj kot je povprečje, v 30. pa se je zmanjšalo manj kot je povprečje, pozitivno rast beleži 15 občin, v 3 je stanje enako. Analiza Podravske regije (povprečje –14,19) kaže, da se je število zmanjšalo bolj kot je povprečje Podravja v 20. občinah, manj kot je povprečje pa v 19. občinah (za 2 občini ni podatka). Za Koroško regijo (pov-

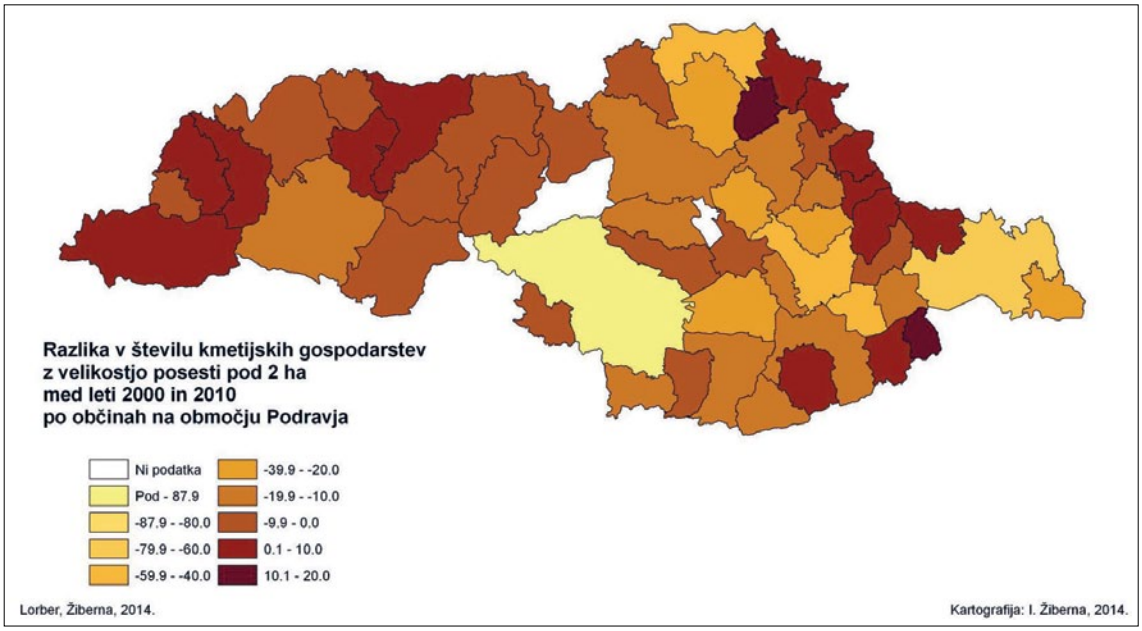

Slika 18: Razlika v številu kmetij z velikostjo pod 2 ha med leti 2000 in 2010 na območju občin Podravja.

prečje -0,33) kažejo podatki, da se je samo v 1 občini (Slovenj Gradec, -14) zmanjšalo število bolj kot je povprečje Podravja, medtem ko se je v 11. občinah število kmetij zmanjšalo manj od povprečja. Pozitivno rast beleži 5 koroških občin (največ za + 10 občina Vuzenica).

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
-10,8	-88	20	-7	-14,1	-88	20	-0,33	-14	10
21 (41 %) < - 10,8 > 30				20 (51 %) < - 10,8 > 19			1 (8 %) < - 10,8 > 11		

Tabela 9: Razlika v številu kmetij velikosti pod 2 ha glede po občinah Podravja, Podravske in Koroške regije v primerjavi s povprečjem Podravja. Vir: Lastni izračuni.

Mediana je pri – 7, povprečje je – 10,8. To v praksi pomeni, da se je v 33. občinah število kmetij z velikostjo pod 2 ha zmanjšalo (najbolj v Slovenski Bistrici, -88), v 3. je ostalo isto, v 15. pa se je povečalo (najbolj v Svetem Juriju v Slov. goricah, za +20). Iz Slik 16 in 17 je razvidno, da obstaja povezava med povečanjem velikosti povprečne kmetije in povečanjem števila kmetij velikosti nad 10 ha. Hkrati pa nam navzkrižna primerjava podatkov kaže, da je povečanje povprečne velikosti kmetij v večini občin posledica premikov v razredih nad 2 ha do 10 ha. Torej gre večina rasti velikosti kmetije na račun povečanja srednje velikih kmetij v razredih med 2 do 10 ha.

V raziskavi nas je posebej zanimalo, kakšen vpliv imajo spremembe v številu kmetij in velikostnih razredov na gibanje povprečnega števila članov kmetij. Iz Slike 19 in Tabele 10 je razvidno, da se trend zmanjševanja povprečnega števila članov kmetij nadaljuje. Povprečje za Podravje je zmanjšanje za -0,307 člana na kmetijo. V 29. občinah se je število članov bolj zmanjšalo od povprečja, v 24. pa manj.

Presenetljiv je podatek, da se je povprečno število članov na kmetijah povečalo samo v 8. občinah, medtem ko se je kar v 45. občinah zmanjšalo. Analiza za Podravsko regijo (povprečje -0,299), kaže, da je pod povprečjem 21 občin, nad povprečjem pa 20 občin. Najbolj se je zmanjšalo povprečno število v občini Destrnik in sicer za -0,899 člana na kmetijo, najbolj pa povečalo v Selnici ob Dravi (za +0,163 člana na kmetijo).

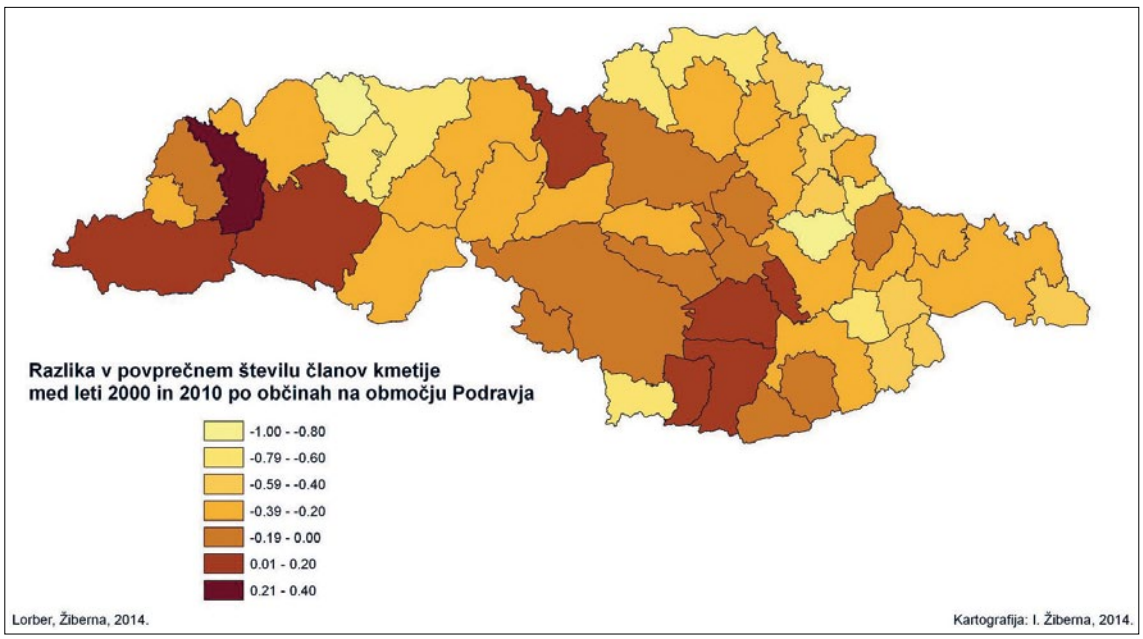

Slika 19: Razlika v povprečnem številu članov kmetije med leti 2000 in 2010 po občinah na območju Podravja.

V Koroški regiji (povprečje –0,334) je stanje še slabše, saj je pod povprečjem 8 občin. Največji padec beleži občina Muta (–1,132 člana na kmetijo), hkrati pa imajo 3 občine pozitivno rast. Najvišjo rast ima občina Ravne na Koroškem in sicer + 0,225 prebivalca na kmetijo. V drugem poglavju smo obravnavali demografske kazalce. S primerjavo Slike 5 in 6 lahko ugotovimo, da je visok porast števila članov na kmetijo za občino Ravne na Koroškem posledica priselitve starejših ljudi na kmetije, na kar kaže 5 odstotna rast števila oseb starejših od 65 let in povišanje indeksa staranja za 48,7 odstotka ob hkratnem znižanju števila aktivnih prebivalcev občine za -884. Žal velja podobna ugotovitev tudi za druge občine. Od 5. občin Podravske regije lahko samo za občino Selnica ob Dravi ugotavljamo isto situacijo kot za koroške občine. V občinah Majšperk, Kidričevo, Hajdina in Makole se je število članov kmetije povečalo na račun srednje generacije. Vse 4 občine imajo tudi pozitivno rast delovno aktivnega prebivalstva, pozitivno rast števila kmetij nad 10 ha, nižji indeks staranja in nižjo rast števila starejših od 65 let. Sklepamo lahko, da so imenovane 4 občine uspešno implementirale načela skupne kmetijske politike.

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
-0,307	-1,132	0,225	-0,32	-0,334	-0,899	0,163	-0,229	-1,132	0,225
29 (55 %) < -0,307 > 24				21 (51 %) < -0,307 > 20			8 (75 %) < -0,307 > 4		

Tabela 10: Število občin Podravja, Podravske in Koroške regije pod in nad povprečjem Podravja v razliki v številu članov kmetije med leti 2000 in 2010.

Eden izmed ciljev skupne kmetijske politike je zagotovitev naslednika kmetije. Za Slovenijo kot tudi za večino tranzicijskih držav je veljalo, da se je lastništvo kmetije v glavnem zamenjalo v visoki starosti ali ob smrti lastnika. Ta tradicija je za uresničevanje novih pristopov razvoja podeželja oteževala razvoj kmetij in še posebej dopolnilnih dejavnosti. Posledice te tradicije so opazne v razdrobljenosti kmetijske posesti in v procesu odseljevanju mladih. Zato je pozitivno, da se delež kmetij, na katerih je predviden lastnik povečuje, kar pomeni da mlajši vidijo svojo prihodnost na kmetiji.

Slika 20: Razlika v deležu kmetijskih gospodarstev, na katerih je predviden lastnik med leti 2000 in 2010 po občinah na območju Podravja.

Analiza Tabele 11 in Slike 20, nam pokaže, da se je dvig povprečja znanih lastnikov kmetij v obdobju med leti 2000 in 2010 povečal v Podravju za 18,8 odstotkov. Vse občine, razen Trnovka vas (-7 %) imajo pozitivno rast. Pod povprečjem je 28 občin, nad pa 25. Stanje v Podravski regiji je še ugodnejše (povprečje 19,7 %). Pod povprečjem je 15 občin, nad pa 26. Občini z največjim prirastom znanih lastnikov sta Kidričevo (38,6 %) in Završč (44,4 %), kar je dober pokazatelj razvoja kmetijstva in podeželja v Podravski regiji.

Stanje v Koroški regiji ni tako ugodno. Povprečje regije v deležu kmetijskih gospodarstev, na katerih je predviden lastnik je 16,1 %. Kar 10 občin je pod povprečjem Podravja in samo 2 nad njim. Visoko mesto zaseda občina Črna na Koroškem s 36,1 % porastom. Glede na ostale demografske kazalnike lahko sklepamo, da gre tam bolj za predvideno menjavo generacije ostarelih lastnikov, kot za znake razvoja.

Podravje				Podravska regija			Koroška regija		
$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	M_e	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}	$X_{povp.}$	x_{min}	x_{max}
18,8	-7,0	44,4	18,7	19,7	-7,0	44,4	16,1	3,8	36,1
28 (53 %) < 18,8 > 25				15 (37 %) < 18,8 > 26			10 (83 %) < 18,8 > 2		

Tabela 11: Število občin Podravja, Podravske in Koroške regije pod in nad povprečjem Podravja v številu predvidenih lastnikov kmetij med leti 2000 in 2010.

5. ZAKLJUČEK

Podeželje predstavlja večino ozemlja držav članic in je vedno pomembnejše iz vidika proizvodnje zdrave hrane kot tudi življenjskega prostora. Kmetijstvo v EU je zakonodajno urejeno v skladu s Skupno kmetijsko politiko (CAP - Common Agricultural Policy), v okviru katere so sistemsko zagotovljena sredstva za enakomernejši razvoj podeželja in regij razširjene unije. Zavedanje, da pozornost namenjena samo kmetijstvu kot gospodarskemu sektorju in direktnim subvencijam kot sredstvu za izvajanje politike niso več zadostna, je bilo osnova za novo razvojno paradigmo, ki je poleg kmetijstva zajela prostorsko dimenzijo – podeželje in več sektorski pristop. Za predtranzicijsko Slovenijo je značilno, da so delovno intenzivne panoge iz razvitih industrijskih območij selile del proizvodnje v podeželske centre s ciljem zmanjševanja regionalnih razlik. Motiv za selitev proizvodnje je bil lokacijski faktor namestitve industrije v okolja s cenejšo delovno silo, ki je bila na razpolago v ruralnih okoljih (Lorber, 1999). Na ta način se je delno izboljšala demografska slika podeželja, saj se je zmanjšalo izseljevanje mlajšega prebivalstva. S tranzicijo se je pričel proces deindustrializacije, ki se je v veliki meri odražal v propadu dislociranih enot delovno intenzivne industrije. Tako se v podeželskem okolju srečamo z nastankom zapuščenih degradiranih območij, tako imenovanih brownfields. Za pristop reševanja degradiranih industrijskih območij v ruralnem prostoru moramo uporabiti holistični pristop (Lorber, 2013b, 2014).

Na osnovi iskanja izhodov iz globalne gospodarske krize in usmeritev Evropa 2020 novi reformni predlogi CAP iz leta 2011 temeljijo na dveh stebrih. Prvi zajema ukrepe za krepitev konkurenčnosti kmetijskega sektorja, spodbujanje inovacij in podjetništva, drugi steber pa je namenjen boju proti podnebnim spremembam, varovanju okolja, biotske raznovrstnosti in skrbi za ohranjanje in zagotavljanje novih delovnih mest in gospodarske rasti podeželja. Glavni poudarek sodobne kmetijske dejavnosti je na zagotavljanju zdrave hrane, samooskrbi in varovanju okolja. Eksogeni pristop je zamenjal endogeni/holistični pristop.

Med slovenskimi območji, katerih pridelovalni potencial je največji sodi severovzhodna Slovenija, oziroma območje Podravja in Pomurja, kjer so ugodni reliefni, podnebni in pedološki dejavniki. Pri analizi smo se osredotočili na Podravje (Koroško NUTS 3 SI013 in Podravsko NUTS 3 SI012 regijo), ki pokriva dve z geografskega vidika različni pokrajini: subalpsko in subpanonsko severovzhodno Slovenijo. Prav subpanonska Slovenija poleg Pomurja predstavlja eno od pokrajin z največjim pridelovalnim potencialom v Sloveniji.

Temeljne vzroke za umik obdelovalnih površin lahko prepoznamo v gradnji novih površin s storitveno dejavnostjo (nakupovalni in servisni centri), gradnji avtocest in pripadajoče infrastrukture, razpršeni individualni gradnji ter prehodu obdelovalnih površin v površine v zaraščanju ali gozd. Med vzroke zaraščanja obdelovalnih površin lahko uvrstimo kmetijstvu nenaklonjeno politiko, opuščanje zemljišč zaradi tržnih razmer in neugodno starostno strukturo kmečkega prebivalstva (Žiberna, 2013).

Pozitivne posledice uvajanja nove skupne kmetijske politike so spremembe v povprečni velikosti kmetijskih gospodarstev. Raste število srednje velikih in večjih kmetijskih gospodarstev. Z uvajanjem znanja in novih oblik kmetovanja se izboljšuje kvaliteta in količina proizvodov. Kmetije hkrati postajajo multifunkcionalne in uvajajo dodatne nekmetijske dejavnosti, kar povečuje njihov prihodek in vpliva na izboljšanje življenjskih pogojev bivanja na podeželju. Ta trend se odraža tudi v vedno večjem številu kmetij, ki imajo znanega naslednika. Kriza v drugih gospodarskih sektorjih urbanih središč vpliva na selitev prebivalstva na podeželje, predvsem tisto z urejeno infrastrukturo in dostopnostjo do urbanih središč. Razmere po občinah so različne. Občine, ki so se prilagajale spremembam in so znale izkoristiti tako človeški kapital kot svoje naravne vire, so v manjši meri občutile negativne demografske spremembe, kar se odraža tudi v spremembi rabe tal, v razvoju in povezovanju med sektorji in izboljšanju javnih uslug.

Problemi pri hitrejšem razvoju slovenskega podeželja so v pomanjkanju ustreznih znanj, primerov dobre prakse in politične volje. Pri prenosu znanj pogrešamo večjo vlogo geografov in njihovo vključevanje v lokalne akcijske skupine, ki so eden izmed pomembnih instrumentov izvajanja skupne kmetijske politike.

6. LITERATURA

Bryden, J.M. 2000: Is there a 'New Rural Policy' ? *International Conference on European Rural Policy at the Crossoads.* University of Aberdeen, Kings College: The Arkleton Centre for Rural Development Research, June 29-July 1 2000. http://scholar.google.si/scholar?q=john+m+bryden+is+there+a+new+rural+polocy&btnG=&hl=sl&as_sdt=0%2C5(14.02.2014).

Drabenstott, M., Henderson, J. 2006: A New Rural Economy: A New Role for Public Policy,

Center for the Study of Rural America, http://www.kansascityfed.org/publicat/mse/MSE_4_06.pdf(04.01.2014).

Lampič, B. 2011: sedanjost in prihodnost kmetijstva. Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja. GeograFF 9, Ljubljana.

Lorber, L. 1999: The economic transition of Slovenia in the process of globalization. *Geografski zbornik 39*, 133-166. http://www.zrc-sazu.si/giam/zbornik/lorber_39.pdf

Lorber, L. 2003a: Prenos znanja in tehnologij kot spodbujevalec regionalnega razvoja = Transfer of know-how and technology as stimulator for regional development. *Podravina*, ISSN 1333-5286, 2003, vol. 2, br. 3, str. 76-89. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=117501

Lorber, L. 2003b: Transfer of know-how and technology-economy, region, university. *Informatologia*, ISSN 1330-0067, vol.36, br.1.

Lorber, L. 2005: Regional development problems of Podravje. *Podravina 4, no. 8*, Samobor 107-120. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116624

Lorber, L. 2009: Transition in Slovenian rural areas. *Revija za geografijo*, ISSN 1854-665X, vol. 4, št. 1, str. 103-116, ilustr. http://www.ff.uni-mb.si/zalozba-in-knjigarna/ponudba/zbirke-in-revije/revija-za-geografijo/clanki/stevilka-4-1-2009/041-09_lorber.pdf

Lorber, L. 2013a: Spremembe v pristopih k razvoju podeželja : nova razvojna paradigma. *Revija za geografijo*, ISSN 1854-665X, 2013, 8, [št.] 1, str. 9-21, ilustr.

Lorber, L. 2013b: Revitalizacija starih industrijskih območij v jugovzhodni Evropi = Revitalization of traditional industrial areas in South East Europe. *Podravina*, ISSN 1333-5286, vol. 12, br. 23, str. 5-22. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=157953

Lorber, L. 2014: Holistic approach to revitalised old industrial areas. V: EFE, Recep (ur.). *3rd International Geography Symposium, GEOMED2013, 10-13 June 2013, Antalya, Turkey*, (Procedia - social and behavioral sciences, ISSN 1877-0428, vol. 120). New York: Elsevier, 2014, vol. 120, str. 326-334. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.02.110.

Lowe, P. Ray, C. Ward, N. Wood, D. Woodward, R. 1998: *Participation in Rural Development: A Review of European Experience* CRE, University of Newcastle upon Tyne.

Neal, A. 2012: Conference "The CAP towards 2020 – taking stock with civil society" Summary document of the Workshops drawn up by the rapporteurs, *Workshop 3: CAP & balanced territorial development.*

Nemes, G. 2005: Integrated rural development - The concept and its operation, KTI/IE Discussion Papers 2005/6, Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences, Budapest, https://www.google.si/search?q=muhelytaulmany2005_6.pdf&btnG=Iskanje+Google (14.2.2014).

Nowicki, P. 2012: Conference "The CAP towards 2020 – taking stock with civil society" Summary document of the Workshops drawn up by the rapporteurs, *Workshop 2: CAP and natural resources.*

Perpar, A., Kovačič, M. 2006: Prostorski vidiki razvoja kmetij. *Dela 25.* Oddelek za geografijo. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.

Perpar, A., Udovč, A. 2012: Development Potentials of Rural Areas – The Case of Slovenia, Rural Development - Contemporary Issues and Practices, Dr. Rashid Solagberu Adisa (Ed.), ISBN: 978-953-51-0461-2.

Ray, C. 2000: Endogenous socio-economic development and trustful relationships: partnerships, social capital and individual agency The Dialectic of Local Development: The Case of the EU LEADER 1 Rural Development Programme *CRE Working Paper (45),* University of Newcastle.

Sorrentino, A. 2012: Conference "The CAP towards 2020 – taking stock wi civil society" Summary document of the Workshops drawn up by the rapporteurs, *Workshop 1: CAP and food security.*

Van der Ploeg, J.D. Renting, H. 2000: *Impact and Potential: A Comparative Review of European Rural Development Practices* Sociologia Ruralis, Vol 40, Number 4, October 2000 pp. 391-408, Blackwell Publishers.

Van der Ploeg, J.D. Renting, H. Brunori, G. Knickel, K. Mannion, J. Marsden, T. Roest, K. Sevilla-Guzman, E. Ventura, F (2000) *Rural Development: From Practices and Policies towards Theory,* Sociologia Ruralis, Vol 40, Number 4, October 2000 pp. 391-408, Blackwell Publishers.

Voutilainen, O., Wuori, O. 2012: Rural development within the Context of Agricultural and Socio-economic Trends –

The case of Finland, *European Countryside*, No.4.

Žiberna, I. 2006: Vpliv reliefnih in topoklimatskih značilnosti na rabo tal na območju zahodnih Haloz. Podravina, vol. 5, št. 10. Samobor.http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116296

Žiberna, I. 2011: Podnebne spremembe v Sloveniji. Podravina, vol. 10, št. 20, Koprivnica.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=114921

Žiberna, I. 2013: Spreminjanje rabe tal v Sloveniji v obdobju 2000-2012 in prehranska varnost. Revija za geografijo. 8-1, 2013, Maribor.

VIRI

Agenda 2000: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/index_en.htm

(24.01.2014).

Evropska komisija 2006: *The Leader Approach - A basic guide*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2006, ISBN 92-79-02044-7.

Evropska komisija 2008: Izbor najboljših praks, Program Leader+. *Agri-Leaderplus-Publications, 2008/2*, ISBN 978-92-79-06444-9.

Evropska komisija 2011: Commission Staff Working Paper, Executive Summary of the Impact Assessment, Common Agricultural Policy towards 2020. Brussels, 20.10.2011, SEC(2011) 1154 final/2.

Evropska komisija 2012: The Common Agricultural Policy - A partnership between Europe and Farmers. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012, ISBN 978-92-79-22067-8, doi:10.2762/31102.

European Commission Directorate General for Agriculture 1999, Agriculture: Process of Analysis and Information Exchange of the WTO. Contribution of the European Community on the Multifunctional Character of Agriculture. Info – Paper October 1999

Eurostat regional yearbook, 2012. Land cover and land use.

Natura 2000: http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/paper_en.htm(12.03.2014).

OECD 2006: The New Rural Paradigm: Policies and Governance.*OECD Rural Policy*

Reviews, ISBN 92-64-02390-9.

OECD 2012: *Innovation and Modernising the Rural Economy*, 8th Conference on Rural Development, Krasnoyarsk, Russia, http://www.oecd.org/rural/krasnoyarsk/Innovation-Modernising-Rural-Economy.pdf (17.2.2014)

Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva v letu 2011, Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. Ljubljana. 2012.

Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Ur.l. RS 122/2008.

Pravilnik o razvrstitvi kmetijskih gospodarstev v območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost. Ur.l. RS 25/2010.

Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Ljubljana. 2007.

Skupina avtorjev, 2013: Revizijsko poročilo. Uspešnost varovanja kmetijskih zemljišč kot pogoj za samooskrbo. Računsko sodišče RS. Ljubljana.

Zakon o kmetijstvu, Ur.l. RS 45/2008.

Medmrežje 1: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=87 (4.2.2013).

Medmrežje 2: http://rkg.gov.si/GERK/ (2.2.2013).

Medmrežje 3: http://www.stat.si/

SUMMARY

Rural and agricultural development is one of the priorities of the European Union policy. Rural areas represent the majority of the territory of the member states and are becoming increasingly important from both, the standpoint of healthy food production as well as the habitat, alike.

The agriculture in the EU is regulated in accordance with the Common Agricultural Policy (CAP) which is a system framework for provision of funding for more equal rural and regional development in the enlarged Union. In the context of CAP, Leader programmes were created. Each new version of the programme included new approaches. The awareness of the fact that paying attention to agricul-

ture as an economic sector and using direct subsidies as a means to implement a policy were not sufficient, was the basis for the new development paradigm which, in addition to agriculture, included also the spatial dimension – rural area and multisectoral approach.

The new approach is based on the bottom-up endogenous approach. Globalisation and fast-growing disparities in development at both, national and regional levels, led the OECD to prepare a new rural development paradigm in 2006 which redefined the key subjects at the decision-making level as well as the level of measures aimed at facilitating substantial rural development.

Changes previously applied in the production sector served as an example of good practice. Based on the search of ways to overcoming global economic crisis, and the Europa 2020 guidelines, the new CAP reform proposals from 2011 were founded on two pillars. The first one comprises of measures for strengthening competitiveness of the agricultural sector, measures to facilitate innovation and entrepreneurship, whereas the second pillar aims at tackling climate changes, and strives for environment protection, biodiversity, and efforts to maintain and provide new jobs and economic growth in the rural area.

Any substantial reduction in agricultural activity in the European Union would contribute to lowering the GDP and loss of jobsin related economic sectors. This pertains mainlytothe agricultural- and food supply chain which depends on the primary agricultural sector as well as to the related non-food sectors, such as tourism, transport, and the scope of local and public services. The effects of this would reflect in desolation of the space, accelerated depopulationof rural areas, which would result in important environmental and social consequences. Main focus of modern agricultural activity lies on provision of healthy food, self-sufficiency in food, and environmental protection.

North-eastern Slovenia is most definitely one of the areas with the highest food production potential, with Podravje and Pomurje whose relief-, climate- and pedology factors are favourable for arable farming and agriculture in general. Conveying the analysis, the focus was on Podravje which corresponds well to two NUTS 3 regions: Koroška SI013 and Podravska SI012 region.

Koroška and Podravska regions (hereinafter referred to as Podravje) cover two geographically very different landscapes, namely the Subalpine and sub-Pannonian north-eastern Slovenia. The Subalpine part of Podravje is marked by the hilly relief of Pohorje, the Kozjak with Košenjak, the Strojna and Uršlja gora which, with Peca in the west already make transition into a real Alpine landscape. The results are manifested in relief features but more distinctively in climate- and pedogenetic features. In this area, forest is the predominant type of soil use. Arable areas can be found only in the plain bottoms of the Meža, Mislinja and Drava valleys, and also in some places in the hills where individual farms have been emerging since the Middle Ages due to high-altitude colonisation. The sub-Pannonian part of Podravje comprises of hilly landscapes (Dravinjske gorice, Haloze, Slovenske gorice) and the intermediary alluvial plains (Dravsko polje, Ptujsko polje and Središko polje). In terms of the climate, this is a landscape with a lower level of precipitation and higher temperatures, which is favourable for agriculture and growing some special cultures (viticulture, fruit-growing). It is the sub-Pannonian Slovenia, in addition to Pomurje, which is one of the regions with the highest food-production potential in Slovenia.

The fundamental reasons for the retreat of arable land can be identified in building up new areas with service activities (shopping and service centres), building motorways and the associated infrastructure, dispersed individual building and transition of arable areas into overgrowth or forests. Some of the causes for overgrowing arable areas are: unfavourable agricultural policy, abandoning the land due to market conditions and unfavourable age structure of the agricultural population.

The positive results of introducing the new common agricultural policy are the changes in average size of agricultural holdings. The number of middle-size and large agricultural holdings is increasing. Introduction of knowledge and new forms of farming helps to improve the quality and the quantity of the products. At the same time, farms are becoming multifunctional and are introducing additional, non-farming activities, which increases their income and affects improvement of living conditions in the rural area. This trend is also shown in the increasing number of farms with known ownership. The

crisis in other economic sectors in urban centres affects the migration of population to the rural areas, primarily those with formed infrastructure and good accessibility to urban centres. The conditions vary from one municipality to another. Municipalities which have adapted to changes and were able to take advantage of their human capital as well as their natural resources, experienced fewer negative demographic changes, which also reflected in their respective land use, development and integration between sectors and improved public services.

The problems obstructing faster development of Slovenian rural areas are: lack of adequate knowledge, lack of examples of good practice and lack of political will. When it comes to knowledge, the most problematic issue is the insufficient role of geographers and lack of their inclusion in local action groups which are one of the important instruments to implementing the common European agricultural policy.

CESTOVNA INFRASTRUKTURA MEĐIMURSKE ŽUPANIJE S PRIJEDLOZIMA RAZVITKA

ROAD INFRASTRUCTURE OF MEĐIMURJE COUNTY WITH DEVELOPMENT PROPOSALS

Goran KOS
Doktor znanosti, docent
e-mail: goran.kos@iztzg.hr
Institut za turizam
Vrhovec 5, HR-10.000 Zagreb

Dubravko MILOJEVIĆ
Magistar znanosti prometa
e-mail: dubravko.milojevic@iztzg.hr
Institut za turizam
Vrhovec 5, HR-10.000 Zagreb

Petar FELETAR
Asistent
e-mail: pfeletar@fpz.hr
Fakultet prometnih znanosti
Vukelićeva 4, HR-10.000 Zagreb

Primljeno/Received: 15. 4. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 711.4 (497.5 Međimurje)

SAŽETAK

U radu je prezentirana analiza postojećeg stanja u odvijanju prometa i opis postojeće prometne cestovne infrastrukture u Međimurju, kao osnovice za planiranje prometa i prometne infrastrukture u budućnosti. Opći cilj rada je uspostava optimalne organizacije i funkcije cestovnog prometa na području Međimurske županije, odnosno povećanje funkcionalne i ekonomske učinkovitosti cijelog županijskog prometnog sustava, povećanje sigurnosti svih sudionika prometnog sustava i zaštita okoliša od štetnih djelovanja prometa.

Uži cilj ovog rada je prijedlog razvitka cestovne promete mreže Županije, odnosno prijedlog izgradnje novih prometnica (državnih, županijskih i lokalnih cesta) te poboljšanje ostalih cestovnih prometnica i izgradnja novih objekata (mostova i sl.). Radi ispunjenja tog cilja, uz obavljena brojanja prometa i ankete dionika u planiranju cestovne infrastrukture, analizu postojećih prometnih planova i trenutačne prometne potražnje u Županiji i prometne prognoze potražnje u budućnosti i demografsku analizu Županije razmotreni su i ostali čimbenici koji utječu na povećanje prometne potražnje. To su bili ulazni parametri za izradu prijedloga razvitka prometne mreže Županije u slijedećih dvadesetak godina. Prijedlozi su dati po etapama i svrstani su u četiri prioriteta.

Ključne riječi: Međimurska županija, cestovni promet, analiza prometa, razvitak prometne infrastrukture

Key words: Međimurje County, road transport, traffic analysis, road infrastructure development

1. UVOD

U Republici Hrvatskoj se veliki dio stvorenog nacionalnog bogatstva nalazi u prometnom sustavu (infrastruktura svih grana prijevoza, prijevozna sredstva, organizacija i eksploatacija prometnog sustava uključujući i unutarnji transport u proizvodnji) pa je iz toga vidljivo značenje prometnog sustava za svekoliki društveni i gospodarski razvitak države i svih županija.

Razvijena prometna i komunalna infrastruktura jedan je od najznačajnijih pokazatelja uspješnog razvoja gradova i županija. Prometna infrastruktura pozitivno djeluje na urbani, gospodarski i demografski razvoj. Najznačajniji razvoj prometne cestovne infrastrukture realizira se kroz nove državne, županijske i lokalne ceste te rekonstrukciju i poboljšanje postojećih cesta i izgradnju novih objekata. Planiranjem novih zahvata na postojećoj cestovnoj infrastrukturi, a posebice izgradnja obilaznice naselja, značajno će se povećati razina kvalitete odvijanja prometa.

Održiva cestovna infrastruktura utječe na ekonomski i društveni razvoj olakšavanjem mobilnosti i pružanjem adekvatnog pristupa ljudi i roba lokacijama od značaja za lokalnu zajednicu i gospodarstvo. U cilju postizanja navedenog, zahtijeva se da cestovna infrastruktura zadovoljava potražnju za prometom, bude učinkovita, bude što je moguće sigurnija i ima minimalan negativan utjecaj na okoliš.

Na području Međimurske županije ukupno je 560 km cesta sa suvremenim kolnikom [1]. Udio ove cestovne mreže u cestovnoj mreži Republike Hrvatske je manje od 2 posto. Ukupna cestovna mreža na području Međimurske županije je, u prvome redu, u funkciji prometnoga povezivanja unutar same županije, a isto tako učinkovita je u prometnome povezivanju sa susjednim županijama. Značenje županijskih cesta unutar ukupne mreže nije u funkciji privlačenja daljinskoga prometa. S obzirom na ostale pokazatelje (stanovništvo, površina i sl.) postojeća cestovna struktura u Međimurskoj županiji može se ocijeniti dobrom, što znači da je mreža javnih cesta kvalitetom u gornjem dijelu hrvatskog prosjeka, no nedostaje kvalitetna povezanost dijelova Županije kao i problemi u odvijanju prometa u gradovima i mjestima Županije.

Cijelo područje Međimurske županije od velike je prometne važnosti, jer se velik dio županije nalazi u pograničnom području s Mađarskom i Slovenijom, a kroz županiju prolazi i dio autoceste Zagreb – Goričan, koja je glavna prometnica koja povezuje središnju Europu s Jadranom i obrnuto. Unutar županijski tranzitni promet danas je znatno većeg intenziteta čemu postojeće prometne mreže gradova nisu prilagođene [2]. Stoga je cilj razvitka prometne mreže predložiti trase nove cestovne infrastrukture koje će omogućiti brže odvijanje tokova cestovnog prometa unutar Županije.

Temeljni cilj ovog rada je u tome da svojim spoznajama, rješenjima i prijedlozima pomogne da promet u županiji bude sustavni, sukladni i učinkoviti dio njegovog ukupnog društvenog i gospodarskog razvitka. Da bi se ostvario taj cilj nužno je da razvitak prometa zadovolji sljedeće temeljne postavke:

- razvoj prometa mora biti primjereni dio općeg gospodarskog koncepta, u vremenu i u prostoru,
- prometni sustav treba razvijati u fazama i etapama primjereno gospodarskom i društvenom razvitku gradova i Županije, odnosno šire regije i Republike Hrvatske,
- težiti da sigurnost prometa bude na europskoj razini,
- u razvitku gradske i županijske prometne infrastrukture i voznih sredstava te eksploatacije organizacije i funkcije trošiti što manje energije i sirovina sa što manje nepovoljnim utjecajem na okoliš kako bi se zadovoljili kriteriji primjerenog dugoročno održivog razvitka [2, 3].

U radu je prikazana analiza prometne mreže, analiza dosadašnjih planova bitnih za Županiju, općine i gradove, te analiza i ocjena stanja kolnika županijskih i lokalnih cesta. Također, dan je prijedlog za hitne sanacije određenih dijelova mreže, kao i prijedlozi kratkoročnih planova investicija u prometnu infrastrukturu i predložene su nove ceste u županiji, njihova kategorizacija i faze izgradnje te prekategorizacija i "betterment" postojećih cesta u mreži Međimurske županije.

Cilj učinkovitog prometnog sustava bio bi da se na svim prometnicama ponudi takav prometni kapacitet u jedinici vremena da prometna potražnja ne nadilazi ponudu u više od 30 pojedinačnih sati

godišnje [4]. Međutim, taj je cilj obzirom na ograničenja dostignutog društveno-gospodarskog razvitka gotovo nedostižan, tako da bi danas optimalan cilj bio da se preopterećenje prometnog sustava ne dogodi u više od stotinu ili, u najnepovoljnijem slučaju, 150 sati godišnje.

Da bi se zadovoljili ovi generalni ciljevi uspješnog funkcioniranja prometnog sustava, nužno je ostvariti i dodatne kriterije kao što su zadovoljavajuća brzina putovanja putnika koji se prevoze javnim prijevozom i onih koji se prevoze individualnim osobnim vozilima, zadovoljavajuća propusna moć prometne mreže i raskrižja u cilju što manjeg zadržavanja vozila (izgubljenog vremena za sudionike u prometu) na raskrižjima i sustavno povezivanje individualnog prijevoza s linijama javnoga gradskoga autobusnog i željezničkog prijevoza.

Da bi se to postiglo nije dovoljno samo ponuditi odgovarajuću prometnu infrastrukturu, već je potrebno uspostaviti učinkovit i racionalno organiziran sustav javnog prijevoza, ali i održavanja prometne infrastrukture u kvalitetnom odnosu vlasti i privatnog poduzetništva na bazi tržišnih zakonitosti, uz stalno poticanje razvitka javnoga gradskoga putničkog prijevoza.

Cilj sigurnosti za sve sudionike u prometnom sustavu odnosi se na smanjenje broja poginulih, ozljeda i imovinske štete koje su posljedica prometnih nezgoda. Ostali ciljevi su smanjenje zagađenja izazvana bukom, onečišćenjem zraka, tla ili vodnih resursa, flore i faune te ugrožavanje kulturne baštine Županije. Osim toga, cilj je izrada koncepcije razvitka cestovnog prometa Županije u narednih dvadesetak godina, koja će u konačnici doprinijeti povećanju bruto domaćeg proizvoda, odnosno bogatstvu svakog pojedinca u Županiji, ali i hrvatskog društva u cjelini.

Od najvažnijih elemenata koncepcije razvoja cestovne mreže ukratko se navode i razmatraju ovi elementi:

- interno povezivanje područja Županije,
- adekvatno dimenzioniranje gustoće cestovne mreže,
- cjelovitost pristupa cestovnoj mreži,
- regionalni aspekti razvoja cestovne mreže,
- upravljanje cestama i njihovo održavanje i
- zaštita okoliša od nepovoljnih utjecaja cestovnog prometa.

Prvi i osnovni element koncepcije razvoja cestovne mreže Međimurske županije je povezivanje gradova i općina unutar Županije. To je jedan od preduvjeta društvenog i gospodarskog razvoja. Stoga cestovna mreža mora biti tako prostorno razgranata i tehnički strukturirana da međusobno dobro poveže sve gradove i naselja unutar Županije, kao i gradove i općine u širem okruženju, te mora sadržavati principe i elemente koji osiguravaju njenu prometnu, financijsku, gospodarsku i okolišnu održivost.

2. DOSADAŠNJE STANJE I PLANOVI RAZVITKA CESTOVNOG PROMETA U MEĐIMURSKOJ ŽUPANIJI

Metodološka analiza cestovnog prometnog sustava za područje Međimurske županije bila je provedena temeljem sljedećih ekspertnih analiza:

- analiza povijesnog razvitka i stanja prometnog sustava,
- prikupljanje osnovnih prostorno-planskih, demografskih, društvenih i gospodarskih informacija za područje Županije,
- utvrđivanje tehničkih karakteristika prometne mreže,
- utvrđivanje kapaciteta i razine usluge glavnih dionica prometne mreže,
- utvrđivanje razine zagađenosti zraka uz glavne prometnice,
- utvrđivanje tokova prometa na bazi dosadašnjih istraživanja prometa i provedenog brojanja prometa na najvažnijim presjecima mreže i
- utvrđivanje međuovisnosti prometa i namjene površina.

Na temelju tih analiza i provedenih planerskih postupaka formulirani su varijantni prijedlozi za poboljšanje cestovnog prometnog sustava (izgradnja novih prometnica i raskrižja, te prioriteti održavanja postojećih prometnica).

Međimurska županija smještena je na samom sjeveru Republike Hrvatske između rijeke Drave i Mure, a graniči s Varaždinskom i Koprivničko-križevačkom županijom te Slovenijom i Mađarskom. Državna granica sa Slovenijom i Mađarskom duga je 110,5 km, a županijske granice duge su 71,8 km [5]. Međimurje je smješteno na dodiru dviju velikih reljefnih cjelina i to Istočnih Alpi i Panonske nizine, na temelju čega su definirane dvije morfološke cjeline: brežuljkasto Gornje i nizinsko Donje Međimurje. Izuzetna blizina i cestovno-željeznička povezanost s Jadranom i europskim središtima daje Međimurju mogućnost razvoja, gospodarsko-turističke perspektive i potencijal za ulagače u razvoj tehnologija i gospodarskih grana.

U više od sedamsto tvrtki ostvaruje se prihod veći od 8 milijardi kuna godišnje, zaposlenih je najviše u tekstilnoj, prerađivačkoj industriji i obrtu, trgovini, građevinarstvu, poslovanju nekretninama, poljoprivredi i turizmu. Međimurska županija je po svojoj površini najmanja hrvatska županija, a obuhvaća 1,29 posto državnog teritorija. Na površini od 730 km^2, u najgušće naseljenoj županiji Republike Hrvatske u tri grada (Čakovec, Prelog i Mursko Središće) i 22 općine živi 113.804 stanovnika prema popisu iz 2011. godine [1]. Najveća općina je Nedelišće, a najmanja Dekanovec. Gustoća naseljenosti je 162 stanovnika na km^2, pa time spada u kategoriju županija s najvećom gustoćom naseljenosti.

Tablica 1. Prikaz površine, stanovništva, gradova i motornih vozila u Međimurskoj županiji i usporedba s Republikom Hrvatskom (podaci iz 2012.)

	Republika Hrvatska	Međimurska županija	Odnos MŽ/RH (%)
Površina (km^2)	56.542	730	1,29
Broj stanovnika 2011.	4.284.889	113.804	2,66
Broj stanovnika na km^2	84,6	162,2	191,7
Ukupno cesta	29.410	565	1,92
Autoceste	1.254	22	1,75
Državne ceste	6.843	90	1,31
Županijske ceste	10.967	222	2,02
Lokalne ceste	10.346	232	2,24
Gustoća cesta (m/km^2)	495	756	152,7
Broj cestovnih motornih vozila	1.790.971	50.138	2,80
Broj osobnih vozila	1.384.699	36.038	2,60
Stupanj motorizacije (st/mv)	2,67	2,36	

Izvor: Županijska uprava za ceste Čakovec, obrada autora, 2014.

Postojeće cestovne veze – mreža državnih, županijskih i lokalnih cesta razvijale su se postojećim trasama putova koji su povezivali naselja. Od tog principa odstupaju samo neki dijelovi cestovne mreže u samom Gradu Čakovcu te izgrađena autocesta A-4 Goričan – Zagreb. Međimurje je oduvijek bilo kontaktno područje različitih kultura i naroda te prirodnih geografskih, gospodarskih i državnih cjelina. Ta se važnost tranzitnog prometa može pratiti duboko u povijest, još u predrimska i rimska vremena, a potvrđena je u srednjem vijeku.

Cestovna je mreža u Međimurju oblikovana sredinom XVIII. stoljeća, u vrijeme kraljice Marije Terezije (1740. - 1780.). Kroz današnju općinu Donji Kraljevec vodila je državna cesta koja je Bratislavu spajala preko Varaždina i Zagreba s lukom u Rijeci.

Šezdesetih godina prošlog stoljeća puno je učinjeno na modernizaciji odnosno asfaltiranju cesta. Izgradnja suvremenih prometnica počinje 1965. godine kada je svečano otvorena asfaltirana cesta Čakovec - Letinski most. U to je vrijeme na čitavom putu od Baltičkog do Jadranskog mora, toj u gospodarskom i turističkom smislu izrazito važnoj prometnici, jedino dionica ceste između Čakovca i Letinskog mosta nije bila asfaltirana. Tih 23,5 kilometara bilo je usko grlo i "crna točka" u međunarodnim okvirima. Od tog vremena gotovo sve međimurske ceste bile su asfaltirane.

Na relativno malom prostoru Županije nalaze se tri međunarodna cestovna i dva međunarodna željeznička granična prijelaza. Kvalitetno povezivanje s europskim prometnim mrežama i prometnom mrežom ostalih dijelova Hrvatske, važna je pretpostavka prostornog razvoja. Također, potrebno je izgraditi sustav cestovne mreže koja se sastoji od planiranih i postojećih pravaca međunarodnog i državnog značenja. To se odnosi, u prvome redu, na nastavak izgradnje brze ceste međunarodnog i državnog pravca od čvora Dravski Križ na istoku do Trnovca – točke izlaza iz zemlje na zapadu Županije i rekonstrukciju, modernizaciju državnih i županijskih cesta (osiguranje potrebnih profila, biciklističkih staza uzduž trasa s frekventnim biciklističkim prometom te pješačkih staza u naseljima) te uspostavu novog prometnog čvora na autocesti kod Turčišća zbog boljeg povezivanja lokalnih i županijskih prometnica s autocestom [5].

Rekonstrukcija i modernizacija državnih i županijskih cesta potrebna je zbog sve većeg stupnja motorizacije stanovništva i velikog broja sudionika u prometu na tim dionicama – od pješaka, bicikala, motornih vozila, poljoprivrednih strojeva. U projektima rekonstrukcije potrebno je posebno voditi računa o dionicama tih cesta u naseljima, gdje je gustoća prometa najveća, a time i ugroženost svih sudionika.

Postojeće trase državnih cesta u Međimurskoj županiji ne zadovoljavaju tehničkim elementima - prolaze velikim dijelom kroz naselja, naročito otežano kroz gradove Čakovec, Prelog i Mursko Središće i naselja Nedelišće, Mala Subotica i Donja Dubrava, kojima prolazi kroz samo središte. Iz tog razloga kao prvi korak modernizacije mreže bila je izgradnja južne obilaznice grada Čakovca, a zajedno s njom naznačen je i pravac trase brze prometnice od spoja auto-ceste kod Sv. Križa do graničnog prijelaza Trnovec.

Istraživanje je obuhvatilo detaljnu analizu cijele mreže navedenih cesta. Glavno istraživanje temeljilo se na analizi dosadašnjih planova i projekata te obavljenom brojanju prometa na raskrižjima državnih, županijskih i lokalnih cesta na području cijele županije [2].

Temeljem tih istraživanja i analize može se konstatirati sljedeće:

- ukupno područje Međimurske županije od velike je prometne važnosti jer se županija nalazi u pograničnom području s Mađarskom i Slovenijom, a kroz županiju prolazi i dio autoceste A4 Zagreb -Goričan, koja je glavna prometnica koja povezuje središnju Europu s Jadranom i obrnuto,
- trasa autoceste koja prolazi Međimurskom županijom nije povoljna s aspekta povezivanja najvećih gradova susjednih županija Čakovca i Varaždina te nije povoljna ni za unutar-županijska putovanja u Međimurskoj županiji, uslijed položaja i nedostatka čvorova na samoj autocesti,
- unutar-županijski tranzitni promet danas je znatno većeg intenziteta čemu postojeće prometne mreže gradova i ostalih mjesta u županiji nisu prilagođene. Stoga je potrebno definirati trase novih cesta i koje će omogućiti brzo odvijanje tokova cestovnog prometa unutar Županije,
- za kvalitetniji i učinkovitiji cestovni prometni sustav potrebno je povezati novim cestama sva naselja u županiji na kojima se sada promet odvija na produljenim putovanjima, uz učestale zastoje na "uskim grlima" oko ulaza u gradove,
- potrebno je provjeriti potrebe i mogućnosti izgradnje svih obilaznica gradova i mjesta u skladu s postojećim planovima. Posebni nedostatak obilaznica i spojnih cesta vidljiv je u zoni Grada Čakovca, Murskog Središća i Preloga (u tijeku je izgradnja dijela obilaznica),
- nakon izrade strategije razvitka županijskih i lokalnih cesta, potrebno je definirati prioritete u njenoj izgradnji te dati osvrt na povezivanje s državnim cestama, posebno onih koje longitudinalno i transverzalno prolaze (tangiraju) Grad Čakovec kao centar županije,
- poseban osvrt potrebno je dati povezivanju gospodarskih zona u sustav javnih prometnica,
- analizom stanja kolnika županijskih i lokalnih cesta može se ustvrditi da je stanje zadovoljavajuće, međutim potrebna su velika ulaganja kako bi se podigla kvaliteta prometnica na najvišu razinu,
- posebno je važno obilježiti i sanirati sva opasna mjesta na cestama te napraviti analize tih učinaka.

Nedovoljno razvijena cestovna mreža posljedica je limitirajućih faktora koji otežavaju ili ograničavaju funkcionalno povezivanje unutar Županije, kao i njeno povezivanje s neposrednim okruženjem. Naime, nepovoljna topografija i geološka struktura terena, ograničenost proračunskih sredstava, imovinsko - pravni problemi i sl., usložnjavaju izgradnju i održavanje prometne infrastrukture .

Bez obzira na navedene limitirajuće faktore po razvoj cestovne infrastrukture, u proteklom razdoblju realizirane su mnoge aktivnosti na poboljšanju i unapređenju mreže, podizanju njezine ukupne kvalitete i razine sigurnosti, kao i načina upravljanja cestama i njihovog financiranja.

Činjenica da mali broj županijskih cesta osigurava visoku razinu prijevoznih usluga, budući da prema nekim ocjenama preko 50 posto kategoriziranih cesta ima određene nedostatke u osnovnim tehničkim elementima. Stoga je neophodno da se u skladu s veličinom prometa na gradskim i prigradskim područjima te na priključcima glavnoj mreži, izvedu poboljšanja koja će bitno olakšati odvijanje prometa, povećati njegovu sigurnost te osjetno podići razinu prijevozne usluge na gotovo cijeloj mreži.

Podizanje razine usluge, osim izgradnje novih cesta, može se postići rekonstrukcijom kritičnih cestovnih dionica, proširenjem kolnika i povećanjem vidljivosti kretanja vozila, poboljšanjem signalizacije i opremljenosti cesta te mnogim drugim tehničkim i operativnim mjerama. Pri tome posebno značenje treba pridati:

- modernizaciji onog dijela mreže koji još nema suvremeni asfaltni kolnik,
- povećanju kvalitete pojedinih dionica postojećih javnih cesta,
- rekonstrukciji trasa sadašnjih lošijih dionica cesta (rekonstrukcije oštrih zavoja, uklanjanje većih uspona, izgradnje obilaznica gradova i slično.

Time bi se uz razmjerno mala kapitalna ulaganja znatno povećala prijevozna i propusna moć cestovne mreže, povećala kvaliteta i sigurnost putovanja, te smanjili troškovi korištenja i prijevoza.

Osim uočenih slabosti na mreži, potrebno je napraviti rekonstrukcije i poboljšanja raskrižja u Županiji prema prioritetima i financijskim mogućnostima. U tom smislu, s malim investicijskim ulaganjima moguće je znatno povećati propusnu moć raskrižja te podići razinu sigurnosti u odvijanju prometa. U prvome redu, potrebno je dati prijedloge poboljšanja prometa na svim raskrižjima na kojima je analiziran (brojan) promet u Županiji.

3. DEMOGRAFSKA ANALIZA MEĐIMURSKE ŽUPANIJE

Demografski faktor, odnosno demografske promjene jedan su od bitnijih čimbenika u određivanju potražnje za uslugama prijevoza putnika, odnosno prijevoznim kapacitetima u cjelini [2]. Potražnja za prijevoznim kapacitetima ovisi o brojnim demografskim činiteljima, prije svega o broju stanovnika, dobnoj strukturi stanovništva te o mobilnosti stanovništva i potrebama istog za prijevozom, bilo da se radi o putovanju u školu, na posao ili za privatne potrebe.

Proučavanje kretanja broja, strukture i prostornog razmještaja stanovništva daje nam neophodne osnove npr. za planiranje broja škola ili pak broja autobusnih linija. Koliko će se djece rađati u budućnosti, hoće li se produžiti životni vijek, hoće li biti više mladih ili starih, hoće li više ljudi doseliti ili odseliti iz promatranog područja, temeljna su demografska pitanja.

Pretpostavka je da će porast broja stanovnika proizvesti sličan porast broja putovanja odnosno potražnje za uslugama prijevoza putnika, ako pretpostavimo da neće doći do promjena u stilu života, ili pak do veće promjene prostornog razmještaja stanovništva. Isto vrijedi i u suprotnom slučaju, odnosno u slučaju smanjenja broja stanovnika, što se predviđa za Hrvatsku i konkretno za Međimursku županiju.

U općinama Međimurske županije prema popisu stanovništva iz 2011. godine bilo je prisutno 61 posto stanovništva Županije dok je ostatak živio u gradovima, od čega 27 posto u Čakovcu, a znatno manje u ostala dva grada u Prelogu (7 posto) i Murskom Središću (5 posto). Dakle, riječ je o županiji u kojoj stanovništvo pretežito živi u ruralnim naseljima ili naseljima suburbaniziranog mješovitog tipa, dok je udio urbanog stanovništva niži od hrvatskog prosjeka.

Analiza dosadašnjih demografskih kretanja ukazuje na očekivani lagani pad broja stanovnika u sljedeća dva desetljeća. No mora se napomenuti da će taj pad ipak biti ispodprosječan u odnosu na onaj koji se očekuje u Hrvatskoj kao cjelini.

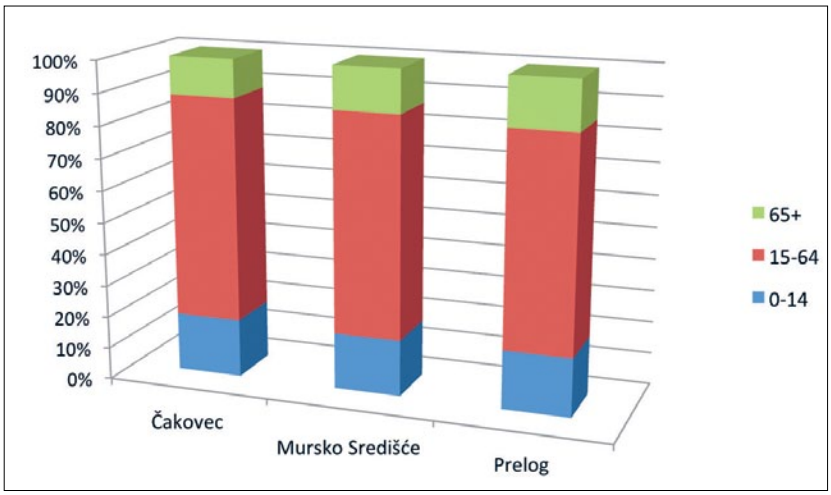

Slika 1. Udjeli mladog, radnog i starog stanovništva u gradovima Međimurske županije (Izvor: Analiza i ocjena stanja mreže županijskih i lokalnih cesta u Međimurskoj županiji s brojanjem prometa, Institut prometa i veza, Zagreb, 2007.)

No ovdje treba napomenuti kako je ostvareni negativni prirodni prirast još uvijek znatno povoljniji od hrvatskog prosjeka gdje je manjak živorođenih u odnosu na broj umrlih oko 20 posto, dok je isti u Međimurskoj županiji svega nekoliko postotaka, što i pokazuje vrijednost vitalnog indeksa. Isto tako, ukoliko ne dođe do većih promjena u stopi fertiliteta koja se bilježi u novije vrijeme, može se očekivati postupan pad broja živorođenih u Međimurskoj županiji, koji će se znatnije ubrzati nakon 2015. kada u fertilnu dob ulaze malobrojnije generacije rođene početkom 1990-ih.

Nadalje, može se zaključiti kako su demografske prilike nepovoljnije na području općina (sela) i da demografska slika tih područja postaje sve lošija. Koncentracija mlađeg stanovništva u tri grada županije evidentna je dakle i prema kretanju broja živorođenih i umrlih. U općinama Međimurske županije stanovništvo je starije od onog u gradovima. Važno napomenuti kako je demografska slika Međimurske županije još uvijek dosta povoljnija od mnogih drugih županija u Hrvatskoj i hrvatskog prosjeka. Riječ je o jednoj od najmlađih županija u zemlji, s još uvijek relativno povoljnom dobnom strukturom iz koje i proizlazi neznatni negativni prirodni prirast. Situacija je jedino nešto nepovoljnija u općinama i ruralnim područjima županije, no ne kao u ostalim ruralnim područjima poput Like ili nekih slavonskih županija.

Projekcije kretanja stanovništva neke regije, grada ili općine trebale bi biti jedna od osnovnih polazišnih točaka kada se sagledava budući razvoj promatranog područja. S obzirom da demografski razvoj uvelike utječe na funkcioniranje društva, demografska kretanja trebala bi izazivati poveliku pozornost, prije svega onih koji snose političku i društvenu odgovornost za pojedino područje.

Za sadašnji i budući sveukupni razvoj temelj je odnos udjela u ukupnom stanovništvu: mladih (0 do 14 godina), osoba u radnoj dobi (15 do 64 godine) i starijih (65 i više godina). Dakle, valja imati u vidu da smanjenje ukupnoga broja stanovnika nije linearno već se pod utjecajem dugogodišnjeg snižavanja broja živorođenih smanjuje udjel mladih i priljev u radni kontingent, a nasuprot tomu apsolutno i relativno rastao udjel stanovništva iznad 65 godina.

Dnevni migranti triju gradova Međimurske županije sačinjavaju oko četvrtine prisutnog stanovništva, pa tako je u gradu Čakovcu 22,9 posto prisutnog stanovništva činilo upravo migrirajuće stanovništvo, u Prelogu 25,1 posto, a najveći udio imao je grad Mursko Središće sa 27 posto. Dnevne migrante možemo razdijeliti po različitim skupinama s obzirom na razlog putovanja. Općenito, u Međimurskoj županiji, od ukupnog broja dnevnih migranata, njih 69,2 posto putuje zbog rada, 28 posto jesu učenici, a svega 2,6 posto je studenata [2].

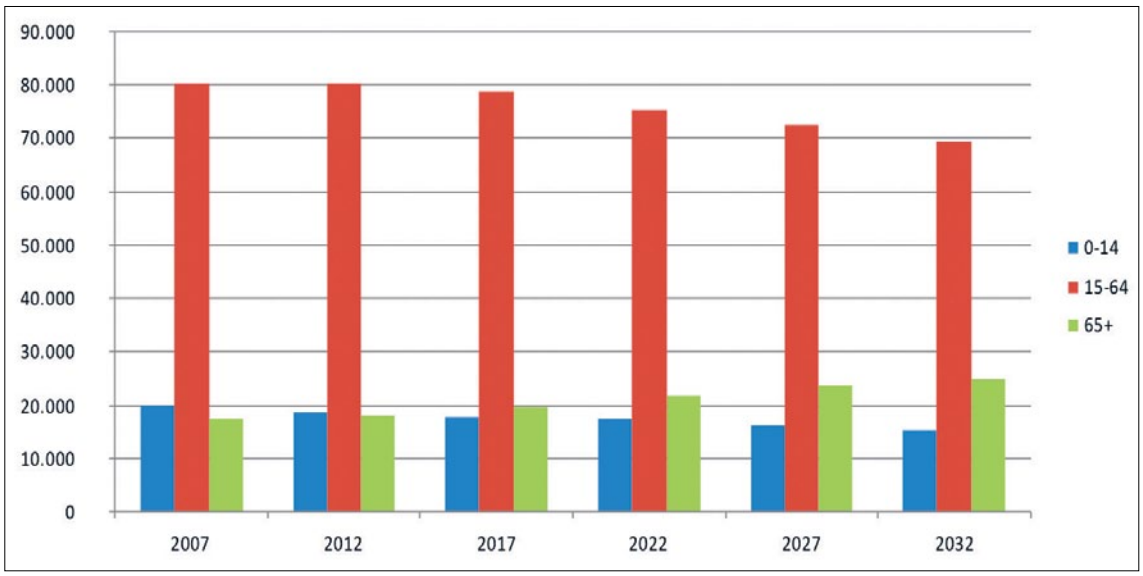

Slika 2. Kretanje funkcionalnih dobnih skupina stanovništva Međimurske županije 2007.-2032. (Izvor: Analiza i ocjena stanja mreže županijskih i lokalnih cesta u Međimurskoj županiji s brojanjem prometa, Institut prometa i veza, Zagreb, 2007.)

Grupiramo li dnevne migrante gradova prema svrsi putovanja dobit ćemo da najveći udio dnevnih migranata (radnika) ima grad Čakovec, i to gotovo 75 posto njih, a najmanji udio učenika kao dnevnih migranata, a to je i razumljivo s obzirom da je većina škola smješteno u Čakovcu. Mursko Središće i Prelog imali su podjednake udjele radnika i učenika, i to oko 65 posto radnika te 33 posto učenika u strukturi migrirajućeg stanovništva. Udio studenata kao treće kategorije dnevnih migranata, podjednak je u sva tri grada i iznosi oko 3 posto.

4. OSTALI ČIMBENICI RAZVITKA PROMETNE POTRAŽNJE U ŽUPANIJI

Prema *Regionalnom operativnom programu Međimurske županije za razdoblje 2006 – 2013*. utvrđeni su osnovni razvojni prioriteti županije, a u obzir je uzeta ograničenost resursa, ciljevi konkurentnog gospodarstva te ciljevi unapređenja kvalitete okoliša [6]. Također, pri određivanju prioriteta uzeti su u obzir i nacionalni razvojni ciljevi kao i ciljevi Europske unije.

Razvojni projekti na području Međimurske županije doprinose stvaranju preduvjeta za razvoj proizvodnje i usluga s većom dodanom vrijednošću, jačanje proizvodnje i tržišno organiziranje, poticanje tehnološkog razvitka, privlačenje ulaganja, razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj, a svi rezultiraju povećanjem prometne potražnje. Također, definiran je i razvitak gospodarskih zona u Županiji. Velik broj industrijskih, privrednih, stambenih ili mješovitih zona (ukupno 66) koje su već u funkciji ili u pripremi utječu na razvitak prometne mreže i povećanje prometne potražnje.

Da bi se mogla utvrditi veličina i opseg buduće cestovne mreže Županije polazi se od kriterija prometnog opterećenja postojećih cestovnih smjerova i koridora, te ciljeva prostornog razvitka koji teži gospodarskom rastu i uravnoteženom policentričnom i demografskom razvitku.

Najvažniji čimbenici za utvrđivanje prioriteta izgradnje nove cestovne mreže u određenom razdoblju i prostoru bili su:

- unutarnje povezivanje svih dijelova Županije,
- povezivanje Županije s glavnim prometnim pravcima Republike Hrvatske i susjednih zemalja (Mađarska, Slovenija),
- povećanje propusne moći prometnica i raskrižja na području gradova,
- doprinos smanjenju transportnih troškova,
- doprinos ravnomjernijem gospodarskom i demografskom razvitku,

- doprinos razvitku turizma (toplice, vinske ceste, seoski turizam i sl.),
- doprinos sigurnosti prometa i zaštiti čovjekova okoliša, i
- doprinos povezivanju svih prometnih grana i razvitak suvremenih transportnih tehnologija.

Temeljem navedenog, izložene demografske analize i prognoze, planova razvitka gradova i općina, predloženi su kriteriji za odabiranje prioriteta u izgradnji novih cesta. Kriteriji za rangiranje prioriteta izgradnje cestovne mreže su:

prostorno i prometno značenje pojedine ceste,

- stanje sigurnosti prometa na postojećim alternativnim dijelovima cestovne mreže,
- opće gospodarsko značenje prostora kroz kojeg prolazi predviđena cestovna dionica,
- turističko značenje nove cestovne dionice,
- ekološko značenje izgradnje nove cestovne dionice.

Kvalitetna i sigurna prometna infrastruktura od iznimnog je značaja za rast produktivnosti gospodarstva, jer omogućuje učinkovitiju mobilnost ljudi, roba i tehnologija te potiče uravnoteženi urbani, prigradski i regionalni razvitak.

Ovom prilikom važno je naglasiti kako se funkcionalnost županijske cestovne mreže ne postiže se samo izgradnjom novih nego i kvalitetnim održavanjem već izgrađenih cesta. Time se produžuje vijek trajanja cesta i odgađa potreba njihove obnove, smanjuju pogonski troškovi vozila na cesti i osigurava stalna otvorenost cesta za odvijanje prometa. Stoga je sistemsko održavanje cesta od posebne važnosti za uspješno funkcioniranje cestovne infrastrukture i cestovnog prometa.

5. METODOLOŠKI ELEMENTI PLANIRANJA PROMETNE INFRASTRUKTURE

Planiranje razvitka prometne infrastrukture sastoji se od formaliziranih postupaka s ciljem da se unaprijed sagleda budućnost s dovoljno izvjesnosti i pouzdanosti kako bi se donijele potrebne odluke i poduzele odgovarajuće mjere za poboljšanje postojećeg stanja, odnosno realiziraju pozitivni i umanje negativni učinci dosadašnjeg razvitka.

Planiranje pomaže da se unaprijed uoči najvjerojatniji ishod donesenih odluka i poduzetih mjera, a ukupna pouzdanost procesa ovisi od opsega, vrste i pouzdanosti prikupljenih informacija, te egzaktnosti primijenjenih metoda i postupaka. U suštini, radi se o prilagodbi prometne ponude budućoj potražnji kroz postupke dimenzioniranja elementa prometne mreže.

Proces planiranja prometne cestovne infrastrukture podrazumijeva da se prometna potražnja i ponuda razmatraju u sklopu najširih uzročno - posljedičnih veza s društvenim, gospodarskim i prostornim razvojem promatranog područja. Suštinski korak u procesu planiranja je analiza problema koji podrazumijeva utvrđivanje ciljeva razvoja i definiranje mjera za njihovu realizaciju.

Imajući u vidu uzročno - posljedične veze razvitka prometne infrastrukture s jedne i prostornog, gospodarskog i društvenog razvoja s druge strane, problem se ne može ograničiti samo na pitanje ponude i potražnje prometnih usluga, već se planiranje prostornog razvoja i projektiranje prometnih mreža moraju razmatrati kao uvjetovani procesi.

Osnovni metodološki pristup planiranju se definira na temelju podjele po geografskim razinama planiranja i projektiranja te odgovarajuće funkcionalne klasifikacije dionica cestovne mreže. Hijerarhijski niz planerskih i projektantskih istraživanja je neophodan kada se radi o dionicama primarne i sekundarne međugradske cestovne mreže.

Planiranje prometne infrastrukture se po svojoj definiciji uvijek odnosi na budućnost. Stoga se procesom planiranja omogućuje da se na temelju dijagnoze stanja definiraju ciljevi i mjere za njihovo ostvarenje, a kroz postupke usporedbi mogućih posljedica primjene zadanih kriterija, definira i usvoji optimalna kombinacija strategijskih ciljeva. Tek je na temelju rezultata ovog procesa, koji je uvijek dugoročan, moguće pristupiti operativnom planiranju.

Koraci u procesu planiranja nove mreže su bili:

- prvi korak; analiza postojeće prometne mreže i dijagnoza stanja, odnosno objektivno sagledavanje postojeće cestovne infrastrukture i definiranje njezinih nedostataka,

- drugi korak; predstavlja definiranje ciljeva na temelju objektivnih utjecaja širih faktora kao što su postojeći gospodarski potencijal, politika razvoja predmetnog područja, kao i ciljevi zaštite okoliša. Ovaj korak nije neovisan od utjecaja postojećeg stanja i kao rezultat treba definirati buduće stanje cestovne infrastrukture po zadanim vremenskim presjecima i prema definiranim prioritetima, suglasno konkretnim mogućnostima razvoja.
- treći korak; podrazumijeva predlaganje mogućih varijanti stanja mreže u budućnosti. Radi se o kreativnom procesu osmišljavanja mogućih rješenja u kome se indikatori buduće potražnje prometnih usluga usklađuju s mogućnostima ponude po svakoj od predloženih varijanti (slika 3) i

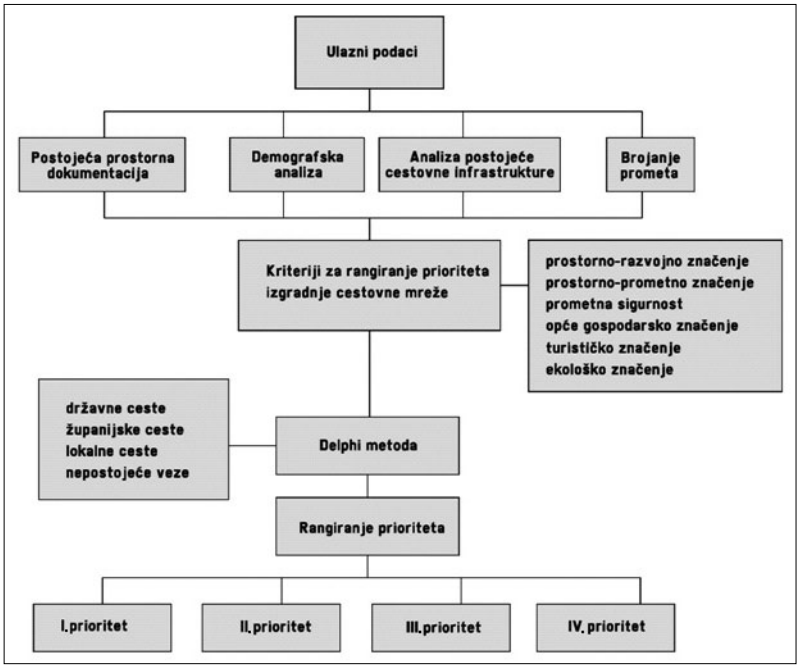

Slika 3. Treći korak u prometnom planiranju - metoda odabira kriterija i rangiranja prioriteta u izgradnji cestovne infrastrukture

- po završetku procesa optimizacije, varijante se uspoređuju po zadanim kriterijima i njihovim posljedicama, te vrednuju prema stupnju ispunjenja zadanih ciljeva kako bi se omogućio izbor optimalne varijante.

Planiranje prometne infrastrukture obično se oslanja na primjenu metoda višekriterijsko optimizacije, dok se kod operativnog planiranja pretežno primjenjuju ekonomske metode vrednovanja.

6. KONCEPCIJA RAZVITKA CESTOVNE MREŽE ŽUPANIJE S ETAPAMA REALIZACIJE

Plan izgradnje cestovne infrastrukture baziran je, u prvome redu, na prognozi prometne potražnje. Buduća potražnja ili razina korištenja prometnog sustava se može procijeniti kao rezultat dviju potražnji: osnovna potražnja zasnovana na porastu stanovništva, gospodarskoj aktivnosti, posjedovanju automobila, ukupnim putovanjima i inducirana potražnja povećanja prometa koja su uzrokovana (ili koje je omogućilo) poboljšanjem cestovne infrastrukture (poboljšanje stare ili izgradnja nove prometnice).

Uz prognoze rasta broja stanovnika i njihove distribucije u prostorima današnjih i budućih naselja, kao i njihovih radnih aktivnosti, bilo je moguće izraditi prognozu rasta prometne potražnje (prometnih tokova po modalitetima) na cijelom području prometne mreže.

U nastavku su prezentirani prijedlozi razvitka prometne mreže prema definiranim prioritetima. Da bi se moglo krenuti u realizaciju navedenih etapa razvitka cestovne mreže Županije, prije izradbe

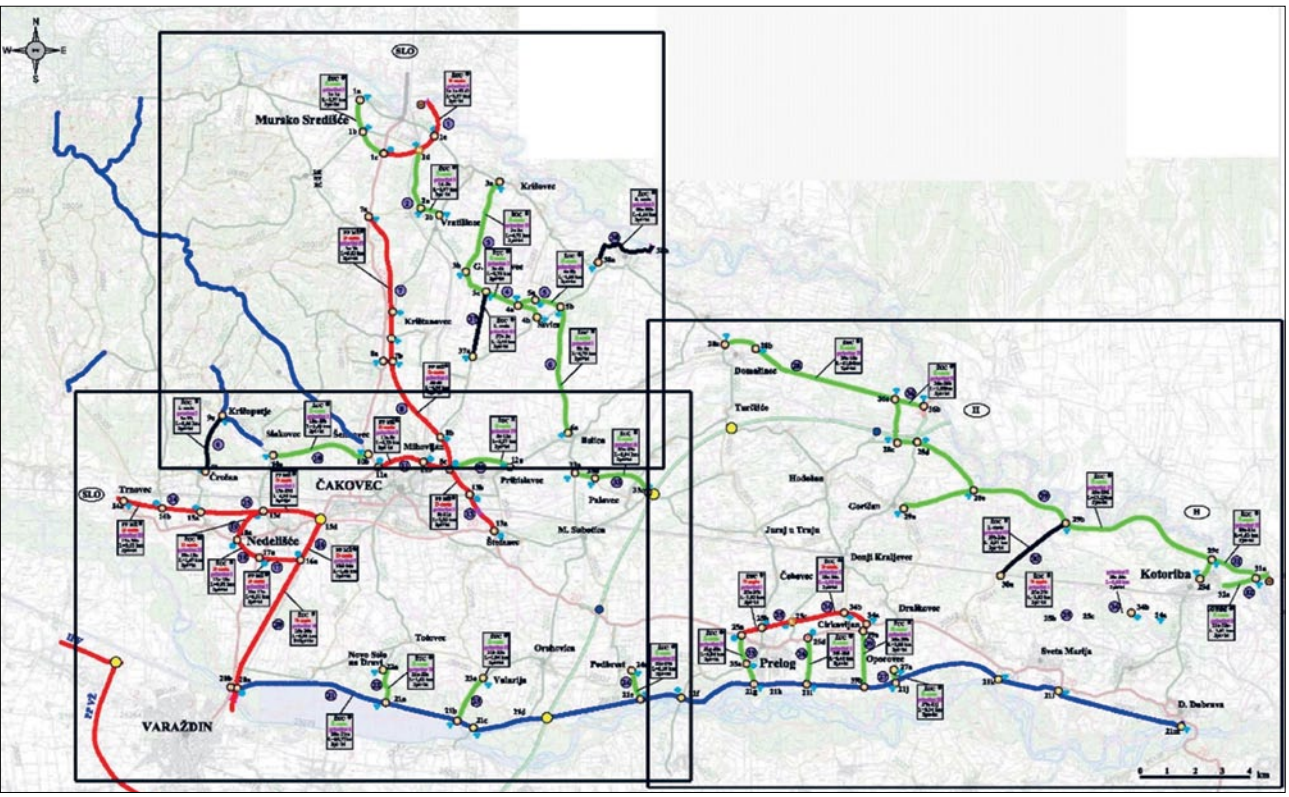

Slika 4. Pregledna karta dijelova Međimurske županije s prijedlozima novih cesta

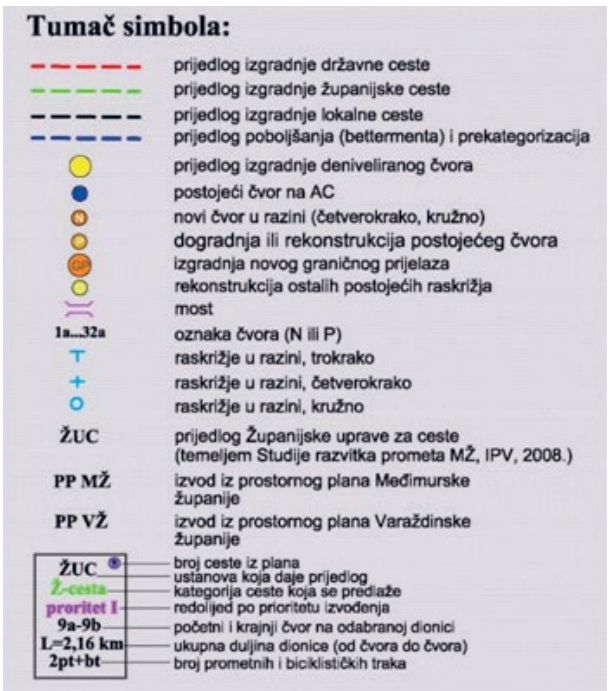

Slika 5. Tumač simbola na kartama

tehničke dokumentacije za svaku dionicu ili pravac potrebno je izraditi prometnu studiju s prognozom prometa na presjecima i čvorovima za razdoblje od budućih 10 -15 godina te s idejnim prometno-tehničkim rješenjem trasa i čvorova. Svaki izvedbeni projekt mora sadržavati i prometni projekt i proći provjeru propusne moći i sigurnosti prometa.

6.1. CESTOVNE DIONICE PO PRIORITETIMA IZGRADNJE

Temeljem kriterija navedenih u prethodnim poglavljima predložena je optimalna varijanta izgradnje cestovnih dionica u Međimurskoj županiji i etapnost u njihovoj izgradnji [7]. U tablicama su predočene dionice novih cesta ili prekategorizacije postojećih s okvirnim duljinama dionica, kao i prioritetima. U opisu dionica dati su i podaci o čvorovima, kao i objašnjenja nekih specifičnih dijelova. Svaki broj u tablici ima svoj pandan na slikama 5, 6 i 7.

Tablica 2. Prikaz I. prioriteta i kategorizacija ceste s duljinama izgradnje

R.B.	I. PRIORITET	VRSTA CESTE
1)	Obilaznica Murskog Središća u punoj duljini od 5,74 km s novim mostom preko Mure i novim graničnim prijelazom s Republikom Slovenijom. Dio ove obilaznice (1a-1c) 2,37 km bio bi u nadležnosti Županijske uprave za ceste, dok bi dio (1c-GP) u duljini od 3,37 km bio državna cesta. S time bi se uvelike rasteretio prolaz kroz centar Murskog Središća. Svi čvorovi bili bi u razini. (Slika 6.- br.1)	D + Ž
2)	Prekategorizacija i betterment dijela ceste L-20019 u duljini od 2,97 km od čvora 2a do 2b te gradnja nove županijske ceste od čvora 2a do 1d. Time se rasterećuje dio prometa na D-209 i radi direktan spoj na novu obilaznicu Murskog Središća i dalje prema Republici Sloveniji. Radi se rekonstrukcija i dogradnji postojećih čvorova u razini. (Slika 6.- br.2)	Ž
3)	Prekategorizacija L-20020 duljine 2,70 km (3c-4b) u županijsku cestu i spoj na novi čvor 3b. Rade se novi čvorovi u razini. (Slika 6.- br.4)	Ž
4)	Izgradnja nove županijske ceste od novog čvora 5b na Ž-2017 do rekonstruiranog čvora 6a na Ž-2018 duljine 4,75 km. Ova brza županijska cesta potrebna je radi bolje povezanosti naselja Belica, Pribislavec i Mala Subotica sa sjevernim dijelom Županije. Svi planirani čvorovi su u razini. (Slika 6.- br.6)	Ž
5)	Izgradnja nove državne ceste od novog čvora 8a na postojećoj D-209 do novog čvora u razini 8c u duljini od 4,5 km, na koji se nastavlja nova prometnica do 13a. Ova državna cesta potrebna je radi rasterećenja postojeće D209, a ona ujedno u jednom svojem dijelu čini obilaznicu Čakovca i dio ceste koja se spaja na autocestu, pa time skraćuje i putovanje prema autocesti. Od tri planirana čvora svi su novi i u razini. (Slika 6.- br.8)	D
6)	Izgradnja nove lokalne ceste od novog čvora 9a na križanju lokalnih cesta L20049 i L20013 do novog čvora u razini 9b u Črečanu u duljini od 2,16 km. Ova cesta čini brži spoj sjeverozapadnog dijela županije s cestama prema Trnovcu (SLO), a prvenstveno, izgradnjom obilaznice Nedelišća, čini lakši i brži spoj prema Varaždinskoj županiji. Od dva planirana čvora svi su novi i u razini. (Slika 7.- br.9)	L
7)	Izgradnja nove županijske ceste duljine 3,43 km od novog čvora 10a na Ž2015 do čvora 10b na D209, kojeg je potrebno rekonstruirati za novu namjenu. (Slika 7.- br.10)	Ž
8)	Izgradnja dijela obilaznice Čakovca duljine 2,73 km kao državne ceste od čvora 11a do 8c. Predložena nova raskrižja (11a, 11b i 8c) trebala bi biti kružna u razini. (Slika 7.- br.11)	D
9)	Produžena obilaznica Čakovca duljine 2,82 km, odnosno spoj na Štefanec i autocestu, koja ide od čvora 8c do čvora 13a na D20. Predložena nova raskrižja trebala bi biti kružna u razini. (Slika 7.- br.13)	D
10)	Nastavak i spoj nove državne ceste, koja čini brzu poveznicu Varaždina i Čakovca (15d-16a) duljine 1,46 km, a time i obilaznicu Kuršanca i Pušćina i na taj način zamjenjuje ulogu D20. (Slika 7.- br.16)	D
11)	Južna i jugozapadna obilaznica Nedelišća (17a-16a) duljine 1,51 km koja se svojim novim čvorovima spaja na nove državne ceste pod (16) i (18). Nova raskrižja su kružna u razini. (Slika 7.- br.17)	D
12)	Nastavak južne obilaznice Nedelišća (17a-18a) duljine 0,93 km sa spojem na postojeću D208. Nova raskrižja su kružna u razini. (Slika 7.- br.18)	D
13)	Rekonstrukcija i betterment postojeće i izgradnja novih dijelova ceste (20a-21m) u duljini 35,77 km, te prekategorizacija u županijsku cestu, s uređenjem postojećih i novih raskrižja u razini. Ova prometnica preuzima spojnu vezu zapad – istok Županije s južne strane. (Slika 7.- br.21)	Ž
14)	Sjeverna obilaznica Preloga (25a-25c) duljine 3,5 km s novim kružnim tokovima u razini, koja rasterećuje promet kroz centar Preloga i preuzima ulogu državne ceste D20. (Slika 8.- br.25)	D

15)	Istočna obilaznica Preloga (25c-26a-21i) duljine 1,44 km s novim raskrižjima u razini. (Slika 8.- br.26)	Ž
16)	Nova spojna županijska cesta od Kotoribe na Granični prijelaz (31a-32a) duljine 1,61 km. Nova raskrižja su u razini. (Slika 8.- br.32)	Ž
17)	Nova obilaznica Cirkovljana (25c-34a) u duljini od 3,41 km je nastavak sjeverne obilaznice Preloga (25). Nova raskrižja su u razini. (Slika 8.- br.34)	D
18)	Nova spojna županijska cesta na most Podturen duljine 1,71 km (38a-38b). Nova raskrižja su u razini. (Slika 8.- br.38)	L

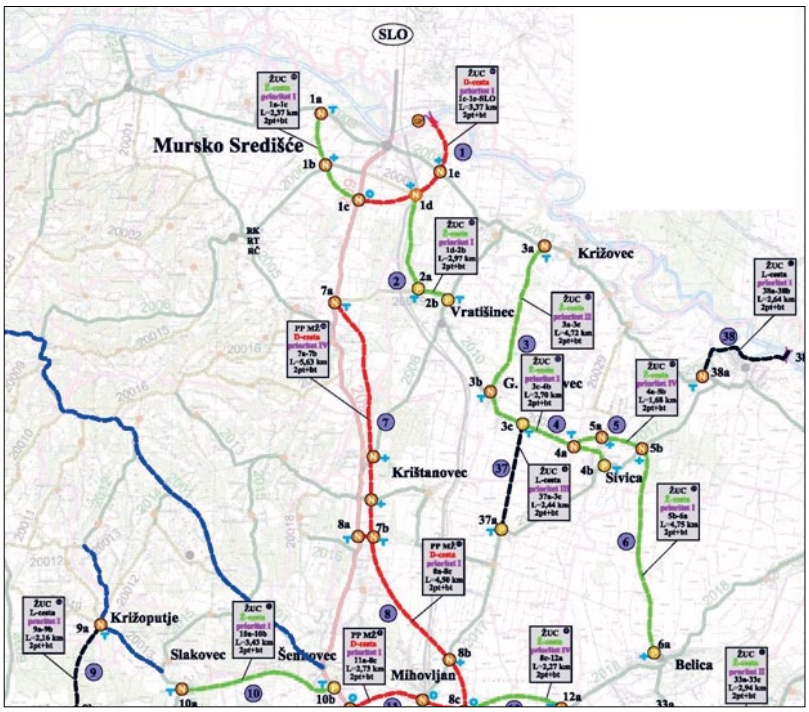

Slika 6. Prijedlozi nove cestovne mreže u Gornjem Međimurju

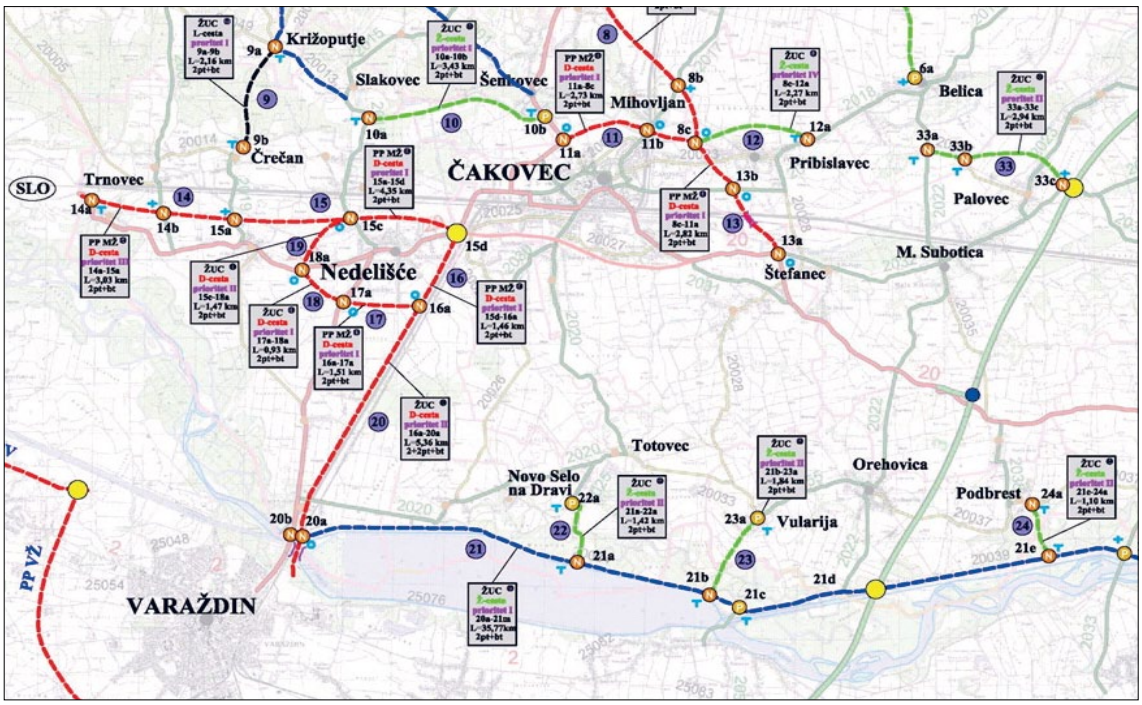

Slika 7. Prijedlozi nove cestovne mreže u zapadnom Međimurju

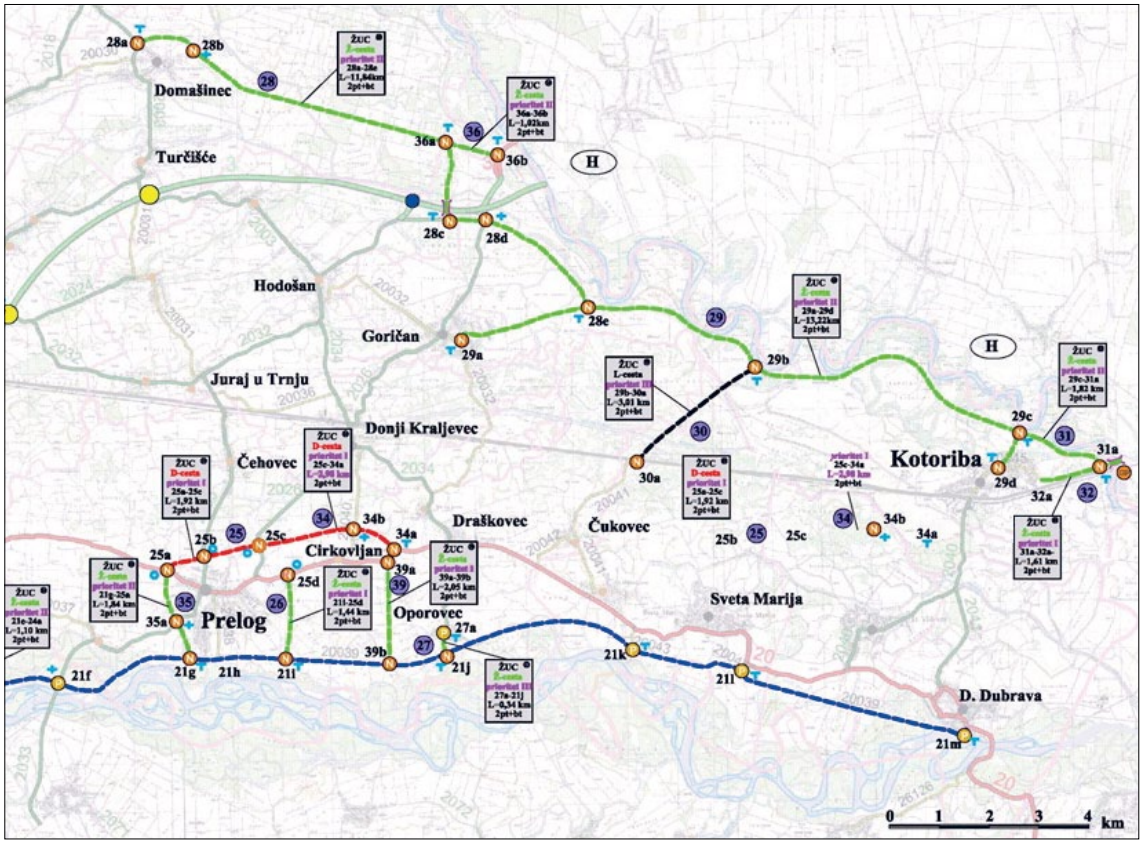

Slika 8. Prijedlozi nove cestovne mreže u Dornjem Međimurju

Tablica 3. Prikaz II. prioriteta i kategorizacija ceste s duljinama izgradnje

R.B.	II. PRIORITET	VRSTA CESTE
1)	Izgradnja nove županijske ceste koja spaja Ž2003 u Križovcu s Ž2010 (3a-3c) duljine 4,72 km. Rade se novi čvorovi u razini. (Slika 6.- br.3)	Ž
2)	Sjeverna obilaznica Nedelišća (15a-15d) duljine 4,35 km. Predložena nova raskrižja trebala bi biti u razini, osim 15d koje je potrebno izvesti denivelirano. (Slika 7.- br.15)	D
3)	Zaokruživanje cestovnog prstena oko Nedelišća (15c-18a) duljine 1,47 km. Nova raskrižja su kružna u razini. (Slika 7.- br.19)	D
4)	Nova državna cesta, koja čini brzu poveznicu Varaždina i Čakovca (16a-20a) duljine 5,36 km, a time i obilaznicu Kuršanca i Pušćina i na taj način zamjenjuje ulogu D20. (Slika 7.- br.20)	D
5)	Spoj postojeće Ž-2025 kod Novog sela (22a-21a) duljine 1,42 km na Dravi na novu (21). Nova raskrižja su u razini. (Slika 7.- br.22)	Ž
6)	Spoj postojeće Ž-2055 u Vulariji (23a-21b) duljine 1,84 km na novu (21). Nova raskrižja su u razini. (Slika 7.- br.23)	Ž
7)	Spoj postojeće L-20037 u Podbrestu (24a-21e) duljine 1,10 km na novu (21). Nova raskrižja su u razini. (Slika 7. i 8.)	Ž
8)	Nova spojna županijska cesta, koja čini dio nove spojne veze zapad – istok Županije sa sjeverne strane (28a-28e) duljine 11,84 km. Nova raskrižja su u razini (Slika 8.)	Ž
9)	Nova spojna županijska cesta, koja čini dio nove spojne veze zapad – istok Županije sa sjeverne strane (29a-29d) duljine 13,22 km. Nova raskrižja su u razini.(Slika 8.)	Ž
10)	Nova spojna županijska cesta, koja čini dio nove spojne veze zapad – istok Županije sa sjeverne strane. Nova raskrižja su u razini.(Slika 8.)	Ž
11)	Nova spojna županijska cesta (33a-33c) duljine 2,94 km, koja skraćuje put od Belice do novog čvora na autocesti. Nova raskrižja su u razini.(Slika 7.)	Ž

Tablica 4. Prikaz III. prioriteta i kategorizacija ceste s duljinama izgradnje

R.B.	III. PRIORITET	VRSTA CESTE
1)	Nastavak i spoj nove državne ceste, koja čini sjevernu obilaznicu Nedelišća (14a-15a) duljine 3,03 km, na granični prijelaz sa Republikom Slovenijom. Predložena nova raskrižja trebala bi biti u razini. (Slika 7.-br.14)	D
2)	Spoj postojeće Ž2039 na novopredloženu cestu (21), (27a-21j), duljine 0,34 km. Nova raskrižja su u razini. (Slika 8.-br.27)	Ž
3)	Nova spojna lokalna cesta, koja se spaja na postojeću lokalnu cestu L-20041 (29b-30a), duljine 3,01 km i najbližim putem se spaja na novu županijsku cestu (29). Nova raskrižja su u razini. (Slika 8.-br.30)	L
4)	Nova spojna lokalna cesta, koja najbližim putem spaja postojeće Ž-2010 i Ž-2017 (3c-37a), duljine 2,44 km i na taj način skraćuje put od Vratišinca ili Križovca prema Mihovljanu. Nova raskrižja su u razini. (Slika 6.-br.37)	L

Tablica 5. Prikaz IV. prioriteta i kategorizacija ceste s duljinama izgradnje

R.B.	IV. PRIORITET	VRSTA CESTE
1)	Izgradnja nove županijske ceste od novog čvora 4a do 5b na Ž2017 (4a-5b), duljine 1,68 km. Rade se novi čvorovi u razini. (Slika 6.-br.5)	Ž
2)	Izgradnja nove državne ceste od novog čvora 7a na postojećoj D209 do novog čvora u razini 7b, na koji se nastavlja nova prometnica od 8a-8c nastavno do 13a. Ova državna cesta potrebna je radi budućeg rasterećenja postojeće D209, a ona ujedno u jednom svojem dijelu čini obilaznicu Čakovca i dio ceste koja se spaja na autocestu, pa time skraćuje i putovanje prema autocesti. Od četiri planirana čvora svi su novi i u razini. (Slika 6.-br.7)	D
3)	Produžena obilaznica Čakovca (8c-12a) duljine 2,27 km, odnosno obilaznica Pribislavca, koja ide od čvora 8c do čvora 12a na postojećoj Ž2018. Nova raskrižja su u razini. (Slika 7.-br.12)	Ž

7. ETAPE REALIZACIJE

Nakon izvršene analize prometne mreže, a temeljem brojanja prometa na najvažnijim cestovnim presjecima, demografskim kretanjima i gospodarskim potencijalima Županije, te iz podataka o planiranim infrastrukturnim objektima i širenju gospodarskih zona te gradova, predložene su varijante nove cestovne mreže u Županiji. Izborom optimalne varijante, nastao je prijedlog kategorizacija svih predloženih novih cestovnih dionica i faze izgradnje koje su predočene u tablici 6 [7].

Time je dobiveno da je u sljedećem razdoblju od dvadeset godina u četiri navedene kategorije po prioritetima potrebno izgraditi ili prekategorizirati i urediti oko 150 kilometara cesta u Međimurskoj županiji. To iznosi otprilike 26 posto sadašnjih cesta sa suvremenim kolnikom. Od tog broja 66 posto su županijske ceste, dok je državnih 27 posto, a lokalnih 6,5 posto.

Tablica 6. Predložene državne, županijske i lokalne ceste prema prioritetima

	I. prioritet (km)	II. prioritet (km)	III. prioritet (km)	IV. prioritet (km)	UKUPNO
Državne ceste	22,22	11,18	3,03	5,63	42,06
Županijske ceste	55,90	39,92	0,34	3,95	100,11
Lokalne ceste	4,80	0,00	5,45	0,00	10,25
UKUPNO	82,92	51,10	8,82	9,58	152,42

Izvor: Studija razvitka prometne mreže Međimurske županije, Institut prometa i veza, Zagreb, 2008.

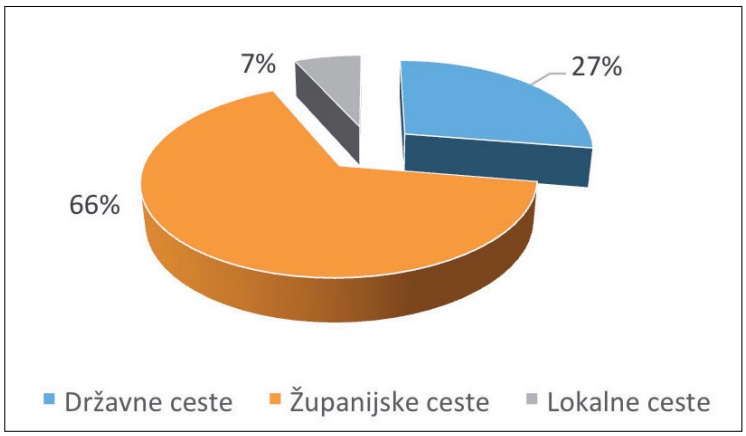

Slika 9. Udio državnih, županijskih i lokalnih cesta u predloženim prioritetima

Uz prijedlog novih dionica cesta, predloženi su i tipovi raskrižja na tim dionicama, koji su predočeni u tablici 7.

Tablica 7. Tipovi novih raskrižja prema predloženim prioritetima

	Trokrako (T)	Četverokrako	Kružno	Most	Denivelacija
I. prioritet	24	8	9	2	-
II. prioritet	15	7	2	1	1
III. prioritet	5	1	-	1	-
IV. prioritet	4	3	-	-	-
UKUPNO	48	19	11	4	1

8. ZAKLJUČAK

Prometni sustav sastoji se od prometne infrastrukture i prometa koji se odvija na njoj. Promet se povećava s povećanjem ljudskih aktivnosti, ali isto tako i pada kada je gospodarstvo u padu ili stagnaciji. No, prometni sustav se stalno razvija i mijenja i predstavlja iznimno vrijedan dio u ukupnom nacionalnom bogatstvu. Svako poboljšanje u cestovnom sustavu određenog područja pozitivno utječe na gospodarstvo, kao što neadekvatna cestovna mreža stvara otpore koji dovode do poteškoća u mobilnosti stanovništva pa time i funkcioniranja gospodarstva.

Na temelju analize trenutnog stanja prometnog sustava Međimurske županije predložena su odgovarajuća rješenja kako bi stanje cestovnog prometnog sustava zadovoljavalo potrebama za razdoblje do 2030. godine. Navedenom koncepcijom razvitka cestovne županijske mreže obuhvaćen je samo razvoj i izgradnja cestovnih dionica različitih kategorija.

Analizom cestovnog prometnog sustava utvrđeno je kako autocesta kao najvažnija prometnica koja prolazi Županijom nije u funkciji povezivanja naselja već samo daljinskog prometa. Unutar županijski tranzitni promet je velik a njemu prometne mreže gradova i mjesta nisu prilagođene, što se najbolje vidi u opterećenosti državnih i županijskih cesta koje prolaze kroz njih, odnosno ne postoje obilaznice koje bi prihvatile teški teretni i ostali tranzitni promet. Nadalje, ne postoje određene veze između naselja pri čemu se javljaju produljena putovanja, neke ceste je potrebno temeljitije rekonstruirati a potrebno je sagledati i nove cestovne veze s novim graničnim prijelazima prema Sloveniji i Mađarskoj.

Osim prometne analize cestovnog sustava Međimurske županije, analizirani su i svi dostupni prometni planovi te prostorni i urbanistički planovi. Posebna analiza posvećena je demografskom razvitku Međimurske županije. Demografski faktor, odnosno demografske promjene jedan su od bitnijih

čimbenika u određivanju potražnje za uslugama prijevoza putnika, odnosno prijevoznim kapacitetima u cjelini.

Pretpostavka je da će porast broja stanovnika proizvesti jednaki porast broja putnika odnosno potražnje za uslugama prijevoza putnika, ako ostali čimbenici ostanu nepromijenjeni odnosno ako se pretpostavi da neće doći do promjena u stilu života ili pak do promjene prostornog razmještaja stanovništva. Isto vrijedi i u suprotnom slučaju, odnosno u slučaju smanjenja broja stanovnika, što se predviđa za Međimursku županiju. Također, razmotreni su i ostali čimbenici koji utječu na povećanje prometne potražnje.

Utvrđeno je kako postojeća cestovna mreža Međimurske županije nije izgrađena na način da optimalno zadovolji potrebe prometa koji nastaje i odvija se kroz Županiju, te je stoga u ovom radu nakon planerskog postupka prezentiran prijedlog sveobuhvatnog razvitka i integracije županijskih i lokalnih cesta u primarnu cestovnu mrežu, odnosno državne ceste i spojeve na autocestu. Bilo je potrebno definirati i etape za izgradnju infrastrukture, te priložiti dovoljno detaljne prijedloge s tehničkim rješenjima.

Time je dobiveno da je u sljedećem razdoblju u četiri navedena prioriteta potrebno izgraditi ili prekategorizirati i urediti oko 150 kilometara cesta u Međimurskoj županiji. To iznosi otprilike 26 posto sadašnjih cesta sa suvremenim kolnikom. Od tog broja 66 posto su županijske ceste, dok je državnih 27 posto, a lokalnih 6,5 posto. Prezentirane su i predložene faze razvitka cestovne prometne mreže Županije i njihova kategorizacija.

Predloženi razvitak prometne mreže neće biti moguć bez sufinanciranja europskih fondova, države, županije i gradova, a po potrebi može se uvesti i privatno financiranje. U sustav sufinanciranja moraju se unijeti elementi međuovisnosti na temelju solidarnosti s dijelovima lokalne samouprave manjih materijalnih mogućnosti.

Potrebno je naglasiti kako izgradnja cestovne infrastrukture zahtjeva izdvajanje velikih novčanih sredstava, te se opravdanost i dinamika takvog ulaganja mora svestrano i savjesno ispitati, kako bi se planirana sredstva uložila na najvažnija mjesta u pravo vrijeme.

9. LITERATURA

1. Statistički ljetopis 2012. Državni statistički zavod, Zagreb, 2013.
2. Feletar, P.: Stanje i perspektiva ruralnog prostora Grada Preloga. Donjomeđimurski zbornik, Vol. 1, broj 1, p. 190-207, Prelog, 2013.
3. Analiza i ocjena stanja mreže županijskih i lokalnih cesta u Međimurskoj županiji s brojanjem prometa. Institut prometa i veza, Zagreb, 2007.
4. Strategija razvitka prometnog sustava Republike Hrvatske. Institut prometa i veza, Zagreb, 1998.
5. Dadić, I., Kos, G.: Teorija prometnih tokova. Fakultet prometnih znanosti, Zagreb, 2009.
6. Prostorni plan Međimurske županije. Čakovec, Služben glasnik Međimurske županije, broj 3, 2011.
7. Regionalni operativni program Međimurske županije za razdoblje 2006 – 2013. Čakovec, lipanj 2006.
8. Feletar, P.: Istočno Međimurje, Općine Sveta Marija, Donji Vidovec, Kotoriba i Donja Dubrava. Meridijani, Samobor, 2005.
9. Studija razvitka prometne mreže Međimurske županije. Institut prometa i veza, Zagreb, 2008.
10. Brojenje prometa na cestama Republike Hrvatske 2012. godine. Hrvatske ceste, Zagreb, 2013.
11. Dadić, I., Kos, G., Brlek, P.: The Role of Roundabouts in Traffic Network Design. Promet-Traffic-Traffico, Vol. 15, Suplement No. 1, p. 32-39, Zagreb, 2003.
12. Highway Capacity Manual. Special Report 209, Transportation Research Board, Washington D. C., 2004.
13. Kos, G., Brlek, P., Horvat, R.: Planiranje prometa u manjim urbanim cjelinama s ciljem smanjenja ekološki štetnog utjecaja cestovnog prometa. HAZU, Ekološki problemi prometnog razvoja. Pozivno predavanje. Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Zagreb, 2011.
14. Kos, G., Brlek, P., Ševrović, M.: Prijedlozi poboljšanja cestovne povezanosti Varaždina i Čakovca. HAZU, Prometna povezanost Hrvatske s Europskim zemljama u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvitka sjeverozapadne Hrvatske. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Varaždin, 2005.

15. Kos, G., Brlek, P., Šoštarić, M.: Ekonomski doprinosi sanacije opasnih mjesta izmjenom vozačeve okoline. HAZU, Medicinski, tehnički i pravni aspekti sigurnosti prometa. Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Zagreb, 2009.
16. Kos, G., Brlek, P., Vidović, K.: Shared Space Concept in Local Communities: Case Study. 8th International Conference "Road Safety in Local Communities", Valjevo, Republika Srbija, 2013.
17. Kos, G., Milojević, D., Feletar, P.: Razvitak prometnog sustava Grada Virovitice kao središta Podravine. Podravina, Vol. 11, broj 21, p. 186-204, Koprivnica, 2012.
18. Dugina, M., Feletar, P.,Franolić, I.: Strategijski razvoj i utjecaj prometa na prijevoznu potražnju u Varaždinskoj županiji. Podravina, Vol. 9, broj 17, p. 138-152 , Koprivnica, 2010.
19. Wright, P., H., Paquette, R. J.: Highway Engineering. 5th edition, Georgia Institute of Technology, 1979.

ABSTRACT

This paper presents an analysis of the existing traffic situation and a description of the existing road infrastructure in Međimurje County, as the baseline for the future planning of traffic and transport infrastructure. The general objective of the paper is to establish optimal organisation and function of road traffic in the county, and to improve the functional and economic efficacy of the entire county transport system, to increase the safety of all transport participants and to improve protection of the environment from the harmful effects of transport.

The specific aim of this paper is to propose the development of the county road network, with the proposal of the construction of new roads (state, county and local roads) and to improve other roads and to build new structures (bridges, etc.). In order to meet these objectives, traffic counts were conducted and those involved in road planning were surveyed. The existing traffic plans and current transport demands in the county were analysed, along with the transport demand forecasts for the future and the demographic analysis of the county, and other facts that influence an increase in transport demand. These were the entry parameters for drafting a development proposal for the county transport network over the next twenty year period. Proposals were given in stages and were based on four priorities.

IZVOĐENJE I REALIZACIJA PRVE FAZE PROJEKTA "ĐURĐEVEC 1868. GODINE: REKONSTRUKCIJA DEMOGRAFSKOG I URBANOG RAZVOJA GRADA ĐURĐEVCA U XIX. STOLJEĆU"

EXECUTION AND REALIZATION OF THE FIRST PHASE OF THE PROJECT "ĐURĐEVEC IN THE YEAR 1868: THE RECONSTRUCTION OF DEMOGRAPHIC AND URBAN DEVELOPMENT OF ĐURĐEVEC IN 19TH CENTURY"

Nikola CIK
Filozofski fakultet Zagreb
Odsjek za povijest
Student povijesti
Đurđevac

Primljeno/Received: 28. 3. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Prethodno priopćenje
Preliminary report
UDK/UDC 353 (497.5-524.11) (091) Đurđevac

SAŽETAK

Od 2011. godine autor ovoga članka sa dvojicom stručnih suradnika radi na realizaciji projekta koji nosi radni naslov "Đurđevec 1868. godine: rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u XIX. stoljeću". Prvi dio naslova odnosi se na prve faze projekta, dok drugi dio naslova predstavlja ukupnost projekta i njegov krajnji cilj, a to je pokušaj rekonstrukcije demografskog i urbanog razvoja Đurđevca, ne samo u XIX. stoljeću, nego koliko to dopuštaju sačuvani povijesni izvori. Čitav je projekt podijeljen na nekoliko faza (etapa) pri čemu rezultati svake od njih mogu funkcionirati samostalno, a njihovo bi objedinjavanje dovelo do krajnjeg cilja projekta. Tijekom realizacije prve faze projekta 2012. i 2013. godine prikupljena je potrebna arhivska građa (katastarski planovi i nacrti, popisi čestica i vlasnici čestica), nabavljena je potrebna stručna literatura, izrađena je rekonstruirana karta katastarskog plana iz 1868. godine i usporedna tablica s popisom: kućnih brojeva, prezimena vlasnika kuća i brojeva katastarskih čestica. U sljedećim fazama projekta predviđa se proširenje ove tablice novim podacima. Na rekonstruiranoj karti su prikazane sve kućne (građevinske) parcele koje su bile u upotrebi u Đurđevcu 1868. godine i dio poljoprivrednih parcela onih obitelji (zadruga) kod kojih su one izravno povezane s kućnom česticom. Istraživanje podrazumijeva korištenje kartografskih izvora i serijalnih izvora kao što su crkvene matične knjige što se pokazalo ispravnom i lukrativnom metodom.

Ključne riječi: Đurđevec, 1868. godina, projekt, katastarski plan, kućne zadruge, rekonstrukcija
Key words: Đurđevec, year 1868, project, cadastral plan, domestic cooperative, reconstuction

UVOD

Tijekom 2011. godine osmišljen je projekt istraživanja povijesti grada Đurđevca kojem, barem za prvu fazu izvođenja, odgovara naslov "Đurđevec 1868. godine: rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u XIX. stoljeću". Želja za provođenjem projekta izrasla je iz višegodišnjeg bavljenja poviješću Đurđevca i njegove okolice Nikole Cika, tada studenta preddiplomskog studija povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Inicijator institucionaliziranja istraživanja, odnosno osmišljavanja projekta, bio je dipl. ing. Miljenko Grgac iz Đurđevca. Pošto je već

na samome početku postojala određena baza prikupljenih podataka i uglavnom razrađena metodologija rada na izvorima, prikupljanju podataka i njihovoj obradi, a da bi se nastavilo s daljnjim razvojem projekta, bila su potrebna financijska sredstva i potpora od strane lokalne zajednice. Najprije smo se obratili Gradu Đurđevcu (gradonačelniku i nadležnim pročelnicima), kao instituciji koja bi imala najviše interesa da projekt bude realiziran, no i jedan i drugi oblik potpore neslužbeno je obećan tek na deklarativnoj razini. Zato je kao prvi financijer projekta nastupio gosp. Miljenko Grgac sa svojim privatnim sredstvima, a s nastojanjem da izvođenje projekta ipak neometano krene. Početkom 2012. godine projekt je kandidiran na Četrnaesti javni natječaj Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za 2012. godinu, no neuspješno. Pritom je oblikovan tekst projekta kada je svoju stručnu pomoć pružila profesorica s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dr. sc. Nataša Štefanec. Budući da bi temeljno istraživanje demografske i urbane povijesti Đurđevca i okolice zahtijevalo sudjelovanje niza istraživača na višegodišnjim projektima, odlučeno je izvođenje ovog projekta podijeliti u nekoliko faza pri čemu bi svaka od njih imala izvedive i jasno definirane ciljeve koji će ponuditi konkretne rezultate u kraćem vremenskom periodu i služiti kao uvod i predložak za daljnja istraživanja. Pritom nam je izuzetno važno ponuditi rezultate koji se mogu koristiti za kasnije stručne sinteze, ali i za muzejske i turističke potrebe, odnosno osigurati širu primjenjivost stručnih historiografskih istraživanja i interpretacija. Izvođenje projekta zahtijevalo je informatičku podršku zbog čega je kao stručni suradnik angažiran student varaždinskog FOI-a Đurđevčanin Ivan Škurdija. On obavlja sve poslove vezane uz digitalizaciju podataka i njihovu elektroničku obradu, izrađuje kartu i daje neka idejna rješenja. U izradu priloga uključio se i spomenuti Miljenko Grgac sa rezultatima svojih dosadašnjih istraživanja. Napokon je projekt uspješno kandidiran za raspored sredstava za programsku djelatnost u kulturi Koprivničko-križevačke županije za 2013. godinu. Tako je do kraja 2013. godine uspješno realizirana prva faza projekta u kojoj je učinjeno više nego što je planirano. U veljači 2014. godine u Đurđevcu je upriličena prezentacija projekta i izvještaj o realizaciji prve faze.

POTREBA ZA ISTRAŽIVANJEM POVIJESTI ĐURĐEVCA

Demografski i urbani razvoj grada Đurđevca u prošlosti neistražena je tema koja može dati niz novih istraživačkih rezultata relevantnih za struku, za turističke potencijale koje Đurđevec razvija, ali i za same mještane i ljude koji potječu iz đurđevečkog kraja. Realizacija projekta otvorila bi mogućnosti za znanstvena istraživanja stručnjacima na mnogim područjima: povijesti, demografiji, etnologiji, ekonomiji, onomastici, genealogiji, sociologiji, arhitekturi i urbanizmu, te mnogim drugim.

Đurđevec[1] je grad u središnjoj Podravini koji je administrativno u sastavu Koprivničko-križevačke županije, a sa svojih osam prigradskih naselja broji gotovo 9 000 stanovnika. Grad je smješten u plodnoj podravskoj nizini, krajoliku omeđenom rijekom Dravom i Bilogorom što ovome području omogućava iznimne mogućnosti za bavljenje primarnim gospodarskim djelatnostima.

Prvi puta se Đurđevec u povijesnim izvorima spominje 1267. godine, a od sredine XVI. stoljeća Đurđevec je sa svojom utvrdom – danas poznatom kao Stari grad – u sastavu Vojne krajine sve do njezinog ukinuća u XIX. stoljeću. Svoje najslavnije, ali i najtraumatičnije trenutke u povijesti Đurđevec je doživio u drugoj polovici XVI. stoljeća kada je uspješno odolijevao nasrtajima osmanske vojske o čemu svjedoči i poznata Legenda o Picokima. Prodori Osmanlija na područje Podravine pokrenuli su snažna demografska kretanja, najprije depopulaciju, a zatim revitalizaciju starih i osnivanje novih naselja te kolonizaciju. Značajan demografski oporavak, odnosno obnove naselja zabilježene su u povijesnim izvorima krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća (što se podudara sa sklapanjem

[1] Iako je danas službeni naziv Đurđevca – Đurđevac, ovdje će biti korištena ispravna varijanta tog imena, a to je Đurđevec. O problematici naziva grada Đurđevca piše dr. Velimir Piškorec koji detaljno opisuje dokaze o izvornosti oblika Đurđevec kao ispravnog naziva ovog gradića u Podravini. Više o tome vidjeti u: Piškorec, Velimir. *Georgiana: rasprave i ogledi o đurđevečkom govoru i hrvatskokajkavskoj književnosti*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta; FF-Press, 2005., str. 7-12

znamenitog Žitvanskog mira 1606. godine).[2] Do mira u Srijemskim Karlovcima sklopljenog s Osmanlijama 1699. godine Đurđevec je bio na granici prema Osmanskome Carstvu. Od toga doba možemo pratiti kontinuirani demografski i urbani razvoj Đurđevca koji se razvija na povišenim dijelovima usred močvarnog terena što je uvelike odredilo izgled i strukturu samoga naselja.

Stanovništvo Đurđevca uvijek je bilo gotovo u potpunosti katoličko. Kako je Đurđevec bio u sastavu Vojne krajine (Đurđevčani su, dakle, bili graničari) vojnokrajiški mentalitet usadio se i odražavao na svakodnevni život mještana. Đurđevčani su kao krajišnici živjeli u tipičnim kućnim zadrugama. Naime, kućne zadruge su u Vojnoj krajini bile institucionalizirani oblik života stanovništva. Karakterizirao ih je velik broj članova obitelji koji su najčešće u krvom srodstvu, patrijarhalnost, kolektivno vlasništvo nad prostranim stambenim i gospodarskim objektima i zemljišnim posjedima, zajedništvo proizvodnje i potrošnje, raspodjela rada i dobara itd. Time su zadruge neminovno utjecale na izgled samoga naselja. Zadruge su imale i svoju važnu socijalnu komponentu što otvara brojne mogućnosti za demografska i genealoška istraživanja. Diobe, a kasnije i konačni raspad kućnih zadruga bio je ključan događaj za širenje Đurđevca, formiranje i širenje nekih prigradskih naselja (konaka), zgušnjavanje postojećih te nastanak novih ulica i kvartova u naselju.

IZVORI ZA ISTRAŽIVANJE I METODOLOGIJA RADA

Izvođenje projekta podrazumijeva rad na arhivskome gradivu koje se nalazi pohranjeno u različitim arhivima i drugim ustanovama, a potrebno je provoditi terenska istraživanja i uključiti informante (kazivače) zbog usmene predaje. Primarni izvor su kartografski materijali, odnosno sačuvani planovi i nacrti nastali tijekom katastarskih izmjera. Za demografska istraživanja primarni izvor su crkvene matične knjige (krštenih, vjenčanih i umrlih) župe Đurđevec iz XVIII., XIX. i XX. stoljeća, te posebno sačuvani Stalešnici (*Status animarum*) iz istoga razdoblja (1842., 1866., 1891., 1917. godine, ukupno 9 svezaka). Ostali povijesni izvori koji sadrže podatke potrebne za izradu rekonstrukcije su zapisnici kanonskih vizitacija (za razdoblje od XVII. stoljeća, a koji su pohranjeni u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu), povijesna građa vojnokrajiške provenijencije te podaci iz najstarijih katastara i gruntovnih knjiga. Arhivska građa je prikupljana tehnikom skeniranja i fotografiranja, ovisno o vrsti građe i načinu njezina iskorištavanja (matične knjige i upisnici čestica su fotografirani dok je katastarske planove bilo nužno skenirati i to u visokoj kvaliteti).[3]

Koriste se i dosad objavljeni radovi koji nude uvid u problematiku projekta i dragocjeni su za provedbu istraživanja ove vrste. Među tom literaturom treba izdvojiti one radove koji se izravno dotiču teme projekta, a to su prvenstveno radovi dr. sc. Mirele Slukan Altić koja je istraživala i objavljivala kartografske izvore za povijest Đurđevca i drugih naselja u Hrvatskoj. Ona je identificirala "sve relevantne kartografske izvore za rekonstrukciju i praćenje razvoja Đurđevca" i napravila njihovu prvu kronološku analizu.[4] Zatim su tu radovi dr. sc. Hrvoja Petrića koji je jedan od najrelevantnijih autora za povijest Podravine, pa tako i njenog đurđevečkog dijela, kao i radovi dr. sc. Dragutina Feletara koji se bavi demografskom poviješću Podravine. Treba spomenuti i radove poznavatelja i istraživača zavičajne povijesti (dr. Ivan Kranjčev, Đuka Tomerlin-Picok, dr. sc. Velimir Piškorec, Mladen

---

2 Slukan-Altić, Mirela. "Fizionomsko-morfološke osobine ruralnih naselja Varaždinskog generalata i Križevačke županije u 18. i 19. stoljeću". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. X, br. 20. Koprivnica, 2011., str. 24

3 Kao podloga za izradu rekonstruiranog plana korištene su snimke originalnih katastarskih planova koji su pohranjeni u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (fond Državne geodetske uprave) i skenovi planova koji se čuvaju u Ispostavi katastra u Đurđevcu. No, tijekom izvođenja projekta originalni katastarski planovi su objavljeni na Internetu (http://croatia.arcanum.hu/?zoom=16&lat=46.04604&lon=17.05333), a pošto je s kartom u takvom obliku lakše baratati jer su planovi već digitalizirani, mape su spojene u cjelinu, nadoknađena su oštećenja, eksploatirati će se ovaj izvor.

4 Slukan-Altić, Mirela. "Kartografski izvori za povijest Đurđevca od srednjovjekovne utvrde do idealnog grada". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. II, br. 3. Koprivnica, 2003., str. 90

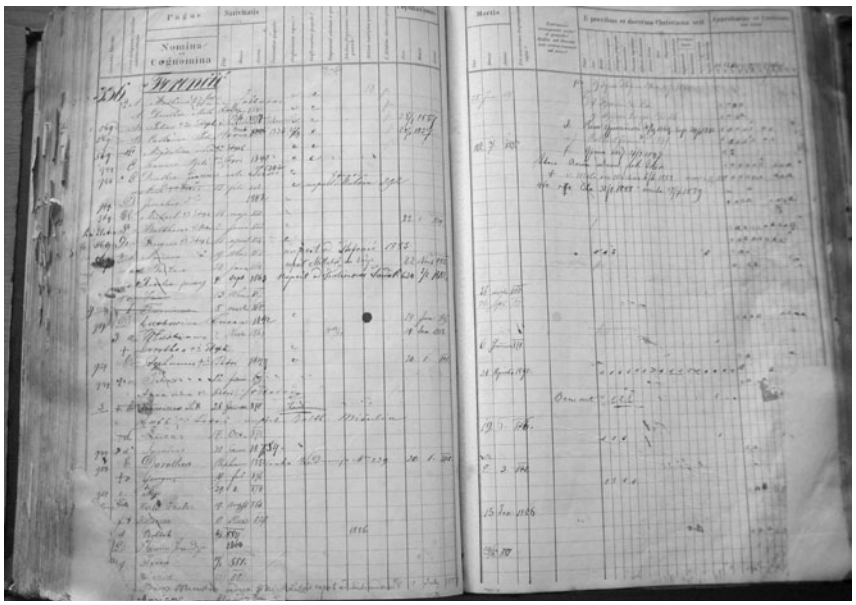

Slika 1. List iz pomoćne matične knjige *Status animarum* župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu iz 1866. godine (arhiv Župnog ureda rkt. župe sv. Jurja, mč. u Đurđevcu)

Matica, Vladimir Miholek i drugi) i stručnjaka koji su se bavili sličnim temama (Marko Vidaković, Stjepan Krivošić).

U metodološkom smislu odabran je pristup proučavanju i vrednovanju kartografskih izvora u povijesnim znanostima koji promovira Mirela Slukan Altić. Ona je u brojnim radovima detaljno opisala arhivsko gradivo koje je nastalo u doba katastarskih izmjera u XIX. stoljeću. Ugrubo bismo tu građu mogli podijeliti na pisanu građu u knjižnom obliku pri čemu je najlukrativniji izvor upisnik čestica i sam katastarski plan izrađen u određenom mjerilu koji se uglavnom za svako naselje sastoji od nekoliko mapa. "S obzirom na to da su originalni katastarski planovi kolorirani, oni predstavljaju detaljne karte načina korištenja površina. Svaka kultura označavana je svojom bojom." Osim toga, kućne čestice su ponekad obilježene i slovnom oznakom, a građevine su također različito obojene, s obzirom na materijal od kojeg su sagrađene.[5] Prilikom izrade rekonsturirane karte to je olakšalo razlučivanje građevinskih (kućnih) parcela od poljoprivrednih, ali i stratifikaciju među njima (livade, pašnjaci, vrtovi, oranice, šume, vinogradi i dr.), te detekciju mreže puteva i vodotoka.

Pošto se Đurđevec u vrijeme franciskanske katastarske izmjere nalazio u sastavu Vojne krajine čestice su upisivane u dvije knjige: posebno građevinske čestice (*Bau-Parzellen-Protocoll*), a posebno poljoprivredno zemljište (*Grund-Parzellen-Protocoll*).[6] Ovdje nas zanima upisnik građevinskih (kućnih) čestica koji je sastavljen na njemačkom jeziku. Upisi su izvršeni tablično u nekoliko kolona: redom upisani brojevi čestica, podaci o vlasnicima kućnih parcela (ime i prezime, stalež, mjesto stanovanja), podaci o kućama i zgradama (kućni broj, vrsta itd.). Zahvaljujući takvoj detaljnosti izvora možemo izrađivati vrlo precizne proračune primjerice o načinu korištenja poljoprivrednih parcela i pripisanom bonitetu tla.

Mnogi su se istraživači bavili kategorizacijom tipova naselja. Hrvoje Petrić je do kategorizacije tipova seoskih naselja na širem području Varaždina i Koprivnice došao proučavanjem katastarskih planova među kojima su najzorniji upravo oni nastali franciskanskom katastarskom izmjerom 1860-ih

5 Slukan Altić, Mirela. *Povijesna kartografija: kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Samobor: Meridijani, 2003., str. 303

6 Slukan Altić, Mirela. *Povijesna kartografija: kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Samobor: Meridijani, 2003., str. 304

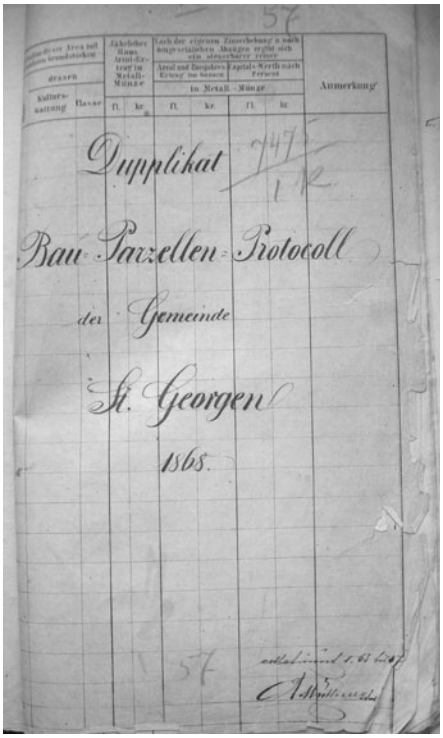

Slika 2. Prva (naslovna) stranica *Bau-Parzellen-Protocoll* iz 1868. godine (arhiv Područnog ureda za katastar Koprivnica – Ispostava Đurđevac)

godina.[7] Fizinomsko-morfološkim osobinama takvih naselja bavila se Mirela Slukan Altić, a klasifikaciju naselja je od navedenih autora preuzela Petra Somek. Ona piše: "Glavni čimbenici formiranja rastera sela bile su prirodnogeografske karakteristike (tražili se se ocjediti tereni zbog čestih poplava, (...), posjedovni odnosi (o kojima su ovisili oblik i veličina parcela, pa i raspored), razvoj prometa odnosno formiranje cestovne mreže (kućišta nastaju uz glavne prometnice), državno prostorno planiranje (kod manjega broja naselja, uglavnom na prostoru Podravine koji je bio pod Vojnom krajinom do 1871.) itd."[8] Utjecaj geološko-geomorfoloških, hidrogeografskih, klimatskih i ekoloških čimbenika na razmještaj stanovništva na prostoru Podravine, odnosno razvoj naselja, vrlo je detaljno obradio Dragutin Feletar.[9] Iz toga bismo mogli izdvojiti dva najvažnija ekosustava koji su utjecali na razvoj Đurđevca, to su: Đurđevečki peski i rijeka Drava. Stručnjak koji se vrlo detaljno bavio urbanim razvojem i izgledom Đurđevca bio je Marko Vidaković koji je 1939. godine obranio svoju doktorsku disertaciju pod naslovom "Analiza strukture i predlog za regulaciju podravskog Đurđevca". U ovodnom dijelu, osim što je i on definirao nekoliko karakterističnih tipova seoskih naselja, proučio je stambene zgrade i tipove domaćinstava (gazdinstva) – s nekoliko shematskih prikaza reprezentativnih obiteljskih domaćinstava u Đurđevcu. Vidaković je dao i analizu strukture đurđevečkog naselja izvodeći neke zaključke o razvoju naselja sve do 1938. godine, a zatim je dao prijedlog nove analize. Jedan od glavnih čimbenika razvoja i oblikovanja Đurđevca Vidaković vidi u zadružnom načinu života i sklonosti žitelja primarnim djelatnostima, što se slaže s dosadašnjim rezultatima ovoga projekta. Drugi, iako nikako ne manje važan čimbenik, je konfiguracija terena obilježena prisustvom močvarnih površina i pijeska.[10]

Dakle, svi se slažu u glavnim pretpostavkama: na razvoj đurđevečkog naselja utjecale su prirodne uvjetovanosti (okoliš i konfiguracija terena) i društvena komponenta (obiteljske zadruge). Đurđevec definitivno nije tako lako smjestiti u neku od tipoloških kategorija naselja jer je riječ o relativno velikom naselju koje ima specifičan izgled zbog konfiguracije terena i prilagođavanja gradnje močvarnom, odnosno ocjeditom terenu.

CILJEVI I REZULATATI PROJEKTA

U najširem je smislu projekt dalekosežno zamišljen kao potpuna rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca od početka ranoga novog vijeka (XV./XVI. stoljeće) do danas (drugo desetljeće XXI. stoljeća). Projekt bi obuhvatio izradu demografske i urbane rekonstrukcije Đurđevca temeljenu ponajprije na pisanim i kartografskim povijesnim izvorima iz spomenutog razdoblja.

---

7 Petrić, Hrvoje. "O tipovima seoskih naselja (i njihovu okolišu) u varaždinskoj i koprivničkoj regiji u 18. i 19. stoljeću". U *Ekonomska i ekohistorija,* vol. II, br. 2. Zagreb, 2006., str. 89-103

8 Somek, Petra. *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini: pregled s karakterističnim primjerima*. Samobor: Meridijani, 2011., str. 35-36

9 Feletar, Dragutin. "Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti Gornje hrvatske Podravine", U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. VII, br. 13. Koprivnica, 2008., str. 167-212

10 Vidaković, Marko. Analiza *strukture i prijedlog za regulaciju podravskog Đurđevca*. Zagreb, 1939., str. 52-55

Rezultati prve faze projekta uglavnom su predstavljeni u ovome tekstu koji je opremljen isječcima iz grafičkog prikaza dvodimenzionalne rekonstrukcije Đurđevca iz 1868. godine u obliku karte koji predstavlja glavni rezultat prve faze i podlogu za izvođenje sljedećih faza projekta. U drugoj fazi je predviđen rad na povijesnim izvorima i obrada podataka na temelju kojih će biti izrađena demografska rekonstrucija Đurđevca u XIX. stoljeću. Istodobno će postojeći rezultati biti nadograđeni s nekoliko konkretnih primjera. To je detaljni prikaz zadružne kuće i poljoprivrednog gospodarstva zadruge Mihinić (kbr. 102) iz Đurđevca koji je izradio stručni suradnik Miljenko Grgac. Uz to će biti izrađeno i rodoslovlje obitelji Mihinić kako bi prikaz jedne tipične zadruge bio potpun. S druge strane, istodobno će biti moguće izraditi različite popise koji zahvaćaju neke fenomene, kao što su: popis svih zidanih, odnosno drvenih objekata (posebno obiteljskih kuća) iz 1868. godine; popis najbrojnijih obitelji u Đurđevcu 1868. godine s obrazloženjem njihove strukture; obitelji s najvećim zemljišnim posjedom; razvrstavanje zadruga (kuća) po kriteriju današnjih ulica u Đurđevcu i drugo. Poseban je naglasak stavljen na proučavanje strukture kućnih zadruga i njihove diobe koje su za posljedicu imale migracije koje su se događale unutar samog naselja. Isto tako se proučava doseljavanje novih stanovnika u Đurđevec, ali i izumiranje nekih đurđevečkih obitelji.

Nakon ove dvije faze (prva koja je u potpunosti realizirana i druga za koju je razrađen plan) predviđene su još minimalno četiri faze. One su kronološki determinirane. Dvije faze bi se odnosile na razdoblje nakon 1868. godine pri čemu bi u prvoj bilo rekonstruirano doba intenzivnog raspada kućnih zadruga u Đurđevcu što se ugrubo može ograničiti 1900. godinom, odnosno početkom XX. stoljeća. Na nju bi se nadovezivala još jedna faza projekta gdje bi bio obrađen demografski i urbani razvoj Đurđevca u XX. stoljeću. S druge strane, jedna je faza rada potrebna kako bi se objasnio prvenstveno demografski razvoj Đurđevca (a urbani onoliko koliko to dozvoljavaju sačuvani povijesni izvori) u prvoj polovici XIX. stoljeća, odnosno od prijelaza XVIII. u XIX. stoljeće pa do 1868. godine. Nakon toga preostaje rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja Đurđevca u XVIII. stoljeću. Na taj bi se način istraživanja u sklopu ovoga projekta protezala na vremensko razdoblje od nastanka prvog sačuvanog popisa kućedomaćina u Đurđevcu, odnosno 1700. godine, preko razdoblja raspadanja kućnih zadruga koje je uzrokovalo intenzivni razvoj naselja u drugoj polovici XIX. stoljeća, pa do polovice XX. stoljeća kada je Đurđevec formirao svoj izgled po kojem je prepoznatljiv i danas.

Realizacija ovakvog projekta omogućila bi izradu makete, odnosno trodimenzionalne prezentacije koja bi prikazivala izgled Đurđevca od prije dva stoljeća. Takvim se prikazima (u obliku maketa) mogu pohvaliti mnogi gradovi diljem Hrvatske i predstavljaju neozaobilazan i izuzetno atraktivan punkt u njiihovim muzejskim postavima. Od početka provođenja projekt je prilagođen pretpostavci da će biti iskorišten za izradu vizualno efektnog prikaza kojim bi bio dočaran rast grada Đurđevca kroz prošlost, a pomoću moderne informatičke i prezentacijske tehnologije.

Želja je autora projekta da to bude podloga za vrednovanje graditeljske baštine u gradu Đurđevcu i njezino iskorištavanje u turističke svrhe. Za početak je bitno znati iz kojeg vremena potječe neka građevina (bila to zadružna zidanica, seljačka jedinka, gospodska katnica, kapela ili drevno groblje), u kakvom je okruženju ona izgrađena i koje je promjene doživjela tijekom svojeg postojanja. Stručnjaci stalno upozoravaju na probleme, ali i potencijale koji leže u poznavanju vlastite graditeljske baštine: "O tradicijskoj gradnji i životu, dakle, stvarnom naslijeđu ne treba trošiti riječi. Tu se malo radi, a ima i dosta primjera u kojima je tradicijska gradnja devastirana (...). Tu također leže potencijali, a malo se ili ništa ne radi."[11]

Svake godine Đurđevec ostane bez nekoliko građevina koje imaju povijesnu vrijednost. Još je 1996. godine Dorotea Jendrić upozoravala na nestajanje tradicijske arhitekture u Đurđevcu i pritom konstatirala: "Osim na fotografijama, ni u jednoj đurđevečkoj ulici više nema ni jedne starinske kuće građene drvenom građom, ožbukane ilovačom i natkrivene slamnatim raženim krovom. (...) (...), nestaju polako iz ambijentalnih uličnih ušorenih cjelina i one novije, kuće izgrađene od cigle, (...), one

[11] Laszlo, Želimir. "O koprivničko-križevačkom (županijskom) identitetu, baštini i turizmu". U *Podravski zbornik 37.* Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2011., str. 11

poznate *jedinke* (...)." No, do kraja XX. stoljeća u Đurđevcu su "nestali i primjeri zidanih gradnji većih dimenzija (najčešće jednokatnice) koje su u središtu Đurđevca imale svoju ambijentalnu vrijednost i određivale gabarite krovišta i siluetu ulice, a svojom veličinom, dekoracijom i namjenom, davale karakter mjestu i označavale ga kao značajno prometno raskrižje i trgovište kome su se priklanjala ostala općinska naselja."[12] One građevine takvog tipa koje su doživjele današnje dane, pogotovo u najužem središtu grada, danas predstavljaju ruglo grada, napuštene su, devastirane i zasigurno im slijedi rušenje.[13] Danas se devastacija očituje u propadanju građevina zbog neodržavanja (napuštenosti), neadekvatnih zahvata i preinaka, rušenju zgrada i drugo. Nadalje, poznavanje urbanog razvoja Đurđevca u razdoblju duljem od 150 godina može samo pomoći pri donošenju novih idejnih rješenja za urbanistički plan grada Đurđevca, planiranje novih gradskih ulica i uređenja postojećih. Ovdje povjesničari mogu ispuniti svoju zadaću i pokušati utvrditi autentičnost tih vrijednosti i razumljivo prezentirati rezultate svojih istraživanja na korist, ponajprije lokalnoj zajednici, a i svima drugima. Objavljivanjem barem dijela arhivske građe nastale prilikom izrade katastra 1868. godine podaci će biti dostupniji većem broju zainteresiranih korisnika.

Zašto je za početak izvođenja projekta odabrana 1868. godina? Glavni je razlog činjenica da je te godine izrađen prvi detaljni katastarski plan Đurđevca (i upisnik svih čestica). To je, dakle, najstarije razdoblje za koje možemo napraviti preciznu rekonstrukciju izgleda naselja i rasporeda parcela i objekata. Na taj način je omogućen daljnji tijek istraživanja u oba smjera: i za razdoblje prije 1868. godine, kao i za razdoblje nakon te godine. Međutim, iz istog razdoblja (točnije 1866. godine) potječe i pomoćna matična knjiga *Status animarum* župe Đurđevac koja je, za razliku od drugih takvih knjiga, najbolje opskrbljena podacima o kućnim brojevima što je ključno za kombiniranje takvih povijesnih izvora s kartografskim materijalom. U spomenutoj matici popisane su sve đurđevečke obitelji i to upravo na način kako su funkcionirale, odnosno kao zadruge što nas je ovdje posebno zanimalo. Stoga je za 1868. godinu, na temelju sačuvanih povijesnih izvora, moguće izraditi vrlo vjernu i preciznu demografsku rekonstrukciju naselja koja sadržava podatke o svim obiteljima i njihovim članovima koje su se u razdoblju 1868. godine nalazile u Đurđevcu.

Zbog dostupnosti ovakvih izvora i mogućnosti njihovog kombiniranja (nadopunjavanja), nakon provedbe istraživanja proizlazi nekoliko konkretnih rezultata. Prvo, izrada tablice sa popisom: kućnih brojeva (kbr.) koji su bili aktualni 1868. godine; svih prezimena (zadruge i druge obitelji koje su imale kuću u Đurđevcu 1868. godine); brojeva katastarskih čestica na kojoj je pojedina obitelj bila smještena na katastarskom planu iz 1868. godine. Drugo, u drugoj fazi projekta biti će rekonstruiran izgled obitelji, odnosno brojnost članova kućnih zadruga u Đurđevcu. Naglasak bi bio na sistematizaciji i interpretaciji podataka koji su podloga za proučavanje demografske povijesti Đurđevca u zadanom razdoblju. Dio rezultata dobivenih na temelju statističkih procjena i proračuna može se prikazati u obliku tablica i grafikona. Na karti izrađenoj u prvoj fazi projekta su omeđene sve građevinske (stambene) parcele kojima su pridružene one poljoprivredne parcele koje su izravno povezane sa građevinskim parcelama. Svakoj parceli je pridružen odgovarajući kućni broj (kbr.) te očitavanjem iz tablice dolazimo do podatka o prezimenu obitelji (zadruge) koja je smještena na toj parceli.

---

[12] Jendrić, Dorotea. "Nestaje li tradicijska arhitektura Podravine?". U *Đurđevečki zbornik: v povodu 70. obletnice življenja Đure Tomerlina-Picoka*. Đurđevec, 1996., str. 133

[13] Kompleks zgrada koje svojim gabaritima i arhitektonskom skladnošću plijene pažnju Đurđevčana i prolaznika su objekti na početku ulice Stjepana Radića, koji su Đurđevčanima poznati kao Fišerovo i Nöthigovo, odnosno Kovačevo. Zgrade su sagrađene prije 1868. godine i u *Izmjenama i dopunama prostornog plana uređenja Grada Đurđevca* evidentirane (!) su kao kulturno dobro u kategoriji "stambene građevine sa gospodarstvom", no unatoč tome u gradskim kuloarima je aktualna priča da sadašnji vlasnik ima namjeru ubrzo srušiti dio tih zgrada. Najreprezentativnija uglovnica (jedna od posljednjih u Đurđevcu) je zgrada gradskog poglavarstva, poznata kao palača Lichtenberg. Fasada, odnosno žbuka sa zgrade godinama otpada na očigled prolaznika, a ove zime (što je vjerojatno indikator vlažnosti građevine) je stanje bilo najgore jer je zgrada na vrlo primitivan način "ograđena" zbog opasnosti za prolaznike. *(Izmjenama i dopunama prostornog palana uređenja Grada Đurđevca*, Službene novine Grada Đurđevca broj 5/04., 6/04., 1/08. i 1/09., srpanj 2011. god.; http://djurdjevac.hr/wp-content/uploads/2013/09/PP_Odredbe_PPU_2011-izmjene_i_dopune.pdf, pristup ostvaren: 25. XI. 2013. u 20:42

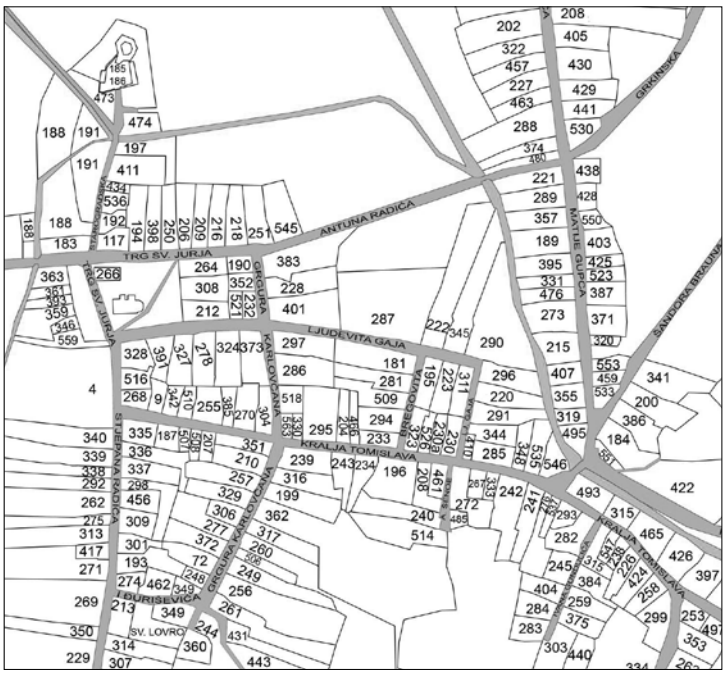

Slika 3. Isječak iz rekonstruiranog katastarskog plana Đurđevca izrađenog 2013. godine. (ulice u središnjem dijelu Đurđevca, ujedno jedan od najstarijih dijelova naselja)

Za realizaciju prve faze projekta bilo je potrebno prikupiti podatake iz *Status animaruma* i drugih matičnih knjiga u jedinstvenu usporednu tablicu čime je stvoren fond kućnih brojeva i obiteljskih prezimena kućevlasnika. Zatim su dobiveni podaci spareni s podacima iz upisnika čestica i katastarskog plana koji sadrže popis svih katastarskih čestica te su imena kućevlasnika upisana u rekonstruirani plan naselja. Konačni je rezultat raspoređivanje svih kuća (koje simboliziraju kućni brojevi) u Đurđevcu po rekonstruiranome katastarskom planu Đurđevca iz 1868. godine.

Petra Somek kao osnovnu jedinicu seoskog naselja definira "kućište ili kućanstvo (domaćinstvo). U pravilu je jedno kućište koristila jedna obitelj ili kućna (obiteljska) zadruga."[14] Upravo je i u ovome istraživačkom projektu najveći interes posvećen takvim domaćinstvima jer ostvaren cilj da na rekonstruiranom katastarskom planu budu omeđene sve kućne (uglavnom zadružne) parcele. "Veličina ili dimenzije kućišta ovisile su o materijalnom stanju vlasnika, ali velikih razlika ipak nije bilo, uz neke izuzetke."[15] Da su takvi izuzeci postojali potvrđuje i rekonstrukcija zadružnih parcela u Đurđevcu. Naime, posebnu pažnju plijene posjedi onih obitelji uz čiju se kućnu česticu nalaze velike površine poljoprivrednih parcela (najčešće sastavljene od nekoliko katastarskih čestica). Kako su to najčešće livade (odnosno travnici i sjenokoše), to nas navodi na pretpostavku da je tim obiteljima uzgoj stoke bio uveliko olakšan što je dugoročno moglo utjecati na materijalni status vlasnika (zadruge). Dakle, veličina domaćinstva nije samo ovisila o materijalnom statusu vlasnika, nego je na nj mogla i utjecati. Vlasnici takvih parcela su bez zapreka mogli sagraditi prostranije staje i druge gospodarske objekte od onih obitelji koje su smještene na skučenijim parcelama i samim time uzgajati znantno veći broj stoke; time nisu bili prisiljeni na mnoge manje migracije unutar međa (poslužiti ćemo se ovim izrazom) đurđevečke katastarske općine s ciljem dobavljanja stočne hrane u odnosu na one obitelji koje su ovisile o nabavci stočne hrane, ili čak samom držanju stoke, na - redovito udaljenim - konacima.

S druge strane, zanimljivi su opsegom izrazito mali posjedi nekih obitelji u Đurđevcu. Dio njih je takav radi konfiguracije terena, dio radi rasporeda kućnih parcela u naselju, dio je rezultat diobe, odnosno cijepanja čestica, dok za jedan dio njih nije moguće dati adekvatno objašnjenje. Naime, što se tiče rasporeda kućnih parcela u naselju, zavoji ulica u kojima su najčešće smješteni mnogi manji posjedi predstavljaju nezgodnu situaciju u odnosu na susjedne parcele. Tim je žiteljima gospodarska aktivnost u vlastitom dvorištu uveliko ograničena ili posve onemogućena. Velika je razlika vidljiva i

[14] Somek, Petra. *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini: pregled s karakterističnim primjerima*. Samobor: Meridijani, 2011., str. 45

[15] Somek, Petra. *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini: pregled s karakterističnim primjerima*. Samobor: Meridijani, 2011., str. 45

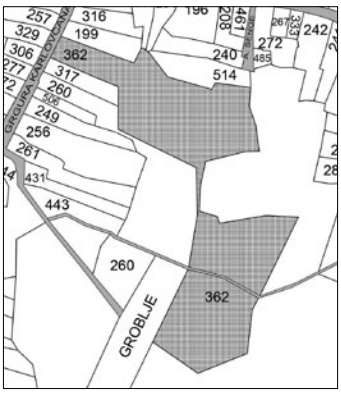

Slika 4. Prostrana parcela zadruge Fuček (kbr. 362) unutar samog naselja

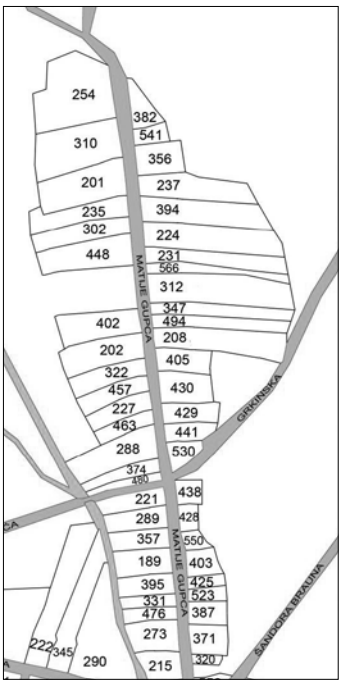

Slika 5. Današnja đurđevečka ulica Matije Gupca u kvartu *Peski* na rekonstruiranoj karti. Pravilna parcelacija (usporedi sa slikom 3) dokaz je kasnijeg i planskog naseljavanja toga dijela naselja.

između "starijeg" i "novijeg" dijela naselja, odnosno užeg središta i periferije. Isto je zaključila i Mirela Slukan Altić tvrdeći kako struktura posjeda u Đurđevcu "jasno upućuje na tradicionalno agrarno društvo u kojemu je dominantan čimbenik organizacije prostora agrarna proizvodnja i njezine potrebe."[16] Već je Mladen Matica na temelju kartografskih izvora utvrdio da je đurđevečki kvart "Peski" mlađi dio naselja (u smislu naseljenosti) od ostalih dijelova.[17]

Mirela Slukan Altić smatra kako je izgled tipičnih vojnokrajiških naselja u Podravini, kakav je zabilježen na katastarskoj izmjeri iz treće četvrtine XIX. stoljeća rezultat različitih regulacijskih zahvata i intervencija u oblikovanju javnog i privatnog prostora i razmještaju objekata od strane vojnokrajiških vlasti. Proučivši katastarski plan Virja iz 1869. godine zaključila je "da se Virje sredinom 19. stoljeća razvijalo pod snažnim utjecajem svojih prometnih funkcija", što potvrđuju onodobni podaci da su "četiri glavne prilazne ceste ujedno virovske ulice najdinamičnije izgradnje".[18] U slučaju Đurđevca zaključuje: "Najveći dio izgradnje sada se odvija duž glavnih prometnih smjerova prema Virju te u sjeverozapadnom, topografski najvišem dijelu naselja. (...) 'Tvrda' cesta još je samo glavna đurđevečka prometnica prema Virju, a svi ostali putevi isključivo su zemljani."[19]

Slika 6. Dio današnje đurđevečke ulice bana Jelačića u kvartu *Novo selo* koja vodi prema Virju na originalnom katastarskom planu iz 1868. godine (http://croatia.arcanum.hu/?zoom=16&lat=46.04604&lon=17.05333). Uz 'tvrdu' cestu su iskopani odvodni kanali i posađen drvored. Na kraju naselja je *Ziegelschlag* (*Ciglena*).

16 Slukan-Altić, Mirela. "Kartografski izvori za povijest Đurđevca od srednjovjekovne utvrde do idealnog grada". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. II, br. 3. Koprivnica, 2003., str. 95

17 Matica, Mladen. "Prostorni razvoj Đurđevca i njegov okoliš s posebnim osvrtom na pridravski prostor". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. X, br. 20. Koprivnica, 2011., str. 61

18 Slukan - Altić, Mirela. "Razvoj i izgradnja Virja od reorganizacije Varaždinskog generalata do ukidanja Vojne Krajine" *Podravski zbornik 29/2003*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, str. 92

19 Slukan-Altić, Mirela. "Kartografski izvori za povijest Đurđevca - od srednjovjekovne utvrde do idealnog grada". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. II, br. 3. Koprivnica, 2003., str. 94

UMJESTO ZAKLJUČKA

Realizaciju projekta do sada su financijskim sredstvima podržali: Koprivničko-križevačka županija (župan Darko Koren, ing. građ.) i Miljenko Grgac, dipl. ing. Pomoć pri izvođenju projekta na različite su načine do sada pružili: djelatnici Područnog ureda za katastar Koprivnica – Ispostava Đurđevac (voditelj ispostave Ivan Mićurin, dipl. ing. geod., Lovorka Mićurin i Emica Kolar); djelatnici Zemljišnoknjižnog odjela Općinskog suda u Koprivnici (zemljišnoknjižne referentice: Ančica Kapitanić, Đurđica Samac, Ana Tomec) i gosp. Želimir Hrvatić; dr. sc. Nataša Štefanec, izvanredna profesorica na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; dr. sc. Hrvoje Petrić, docent na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; dr. sc. Dragutin Feletar, član suradnik HAZU; župnici i župni vikari rkt. župe sv. Jurja, mč. u Đurđevcu (Izidor Ferek, Josip Vidović, Damir Kovačić, Zoran Gložinić, Ozren Bizek, Leon Lozančić, Mario Križanac, Neven Blažon, Ivan Munđar i Marko Rac).

POPIS KORIŠTENE LITERATURE

Feletar, Dragutin. "Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti Gornje hrvatske Podravine", U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. VII, br. 13, str. 167-212. Koprivnica, 2008.

Jendrić, Dorotea. "Nestaje li tradicijska arhitektura Podravine?". U *Đurđevečki zbornik: v povodu 70. Obletnice življenja Đure Tomerlina-Picoka*, str. 133-136. Đurđevec, 1996.

Laszlo, Želimir. "O koprivničko-križevačkom (županijskom) identitetu, baštini i turizmu". U *Podravski zbornik 37/2011.*, str. 5-14. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2011.

Matica, Mladen. "Prostorni razvoj Đurđevca i njegov okoliš s posebnim osvrtom na pridravski prostor". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. X, br. 20, str. 57-73. Koprivnica, 2011.

Petrić, Hrvoje. "O tipovima seoskih naselja (i njihovu okolišu) u varaždinskoj i koprivničkoj regiji u 18. i 19. stoljeću". U *Ekonomska i ekohistorija,* vol. II, br. 2, str. 89-103. Zagreb, 2006.

Piškorec, Velimir. *Georgiana: rasprave i ogledi o đurđevečkom govoru i hrvatskokajkavskoj književnosti*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta; FF-Press, 2005.

Slukan-Altić, Mirela. "Fizionomsko-morfološke osobine ruralnih naselja Varaždinskog generalata i Križevačke županije u 18. i 19. stoljeću". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. X, br. 20, str. 24-37. Koprivnica, 2011.

Slukan-Altić, Mirela. "Kartografski izvori za povijest Đurđevca - od srednjovjekovne utvrde do idealnog grada". U *Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. II, br. 3, str. 90-102. Koprivnica, 2003.

Slukan Altić, Mirela. *Povijesna kartografija: kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Samobor: Meridijani, 2003.

Slukan - Altić, Mirela. "Razvoj i izgradnja Virja od reorganizacije Varaždinskog generalata do ukidanja Vojne Krajine" *Podravski zbornik 29/2003*., str. 87-95. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2003.

Somek, Petra. *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini: pregled s karakterističnim primjerima*. Samobor: Meridijani, 2011.

Vidaković, Marko. Analiza *strukture i prijedlog za regulaciju podravskog Đurđevca*. Zagreb, 1939.

SUMMARY

Since year 2011 the author of this article is working with two expert associates on a project with the working title "Đurđevec in the year 1868: The reconstruction of demographic and urban development of Đurđevec in 19th century ". The first part of the title refers to the first phases of the project, while the second part of the title represents totality of the project and its ultimate goal, which is an attempt to reconstruct the demographic and urban development of Đurđevec, not only in the 19th century, but as much as preserved historical sources allow. The whole project is divided into several phases (stages) whereat the results of each of them can function independently, while their unification would lead to the ultimate goal of the project. During the realization of the first phase of the project in 2012 and 2013 necessary archival material (cadastral maps and drawings, lists of particles and their owners) was collected, necessary technical literature was acquired and reconstructed map of the cadastral plan from the year 1868 and the comparative table with list of house numbers, family names of

homeowners and cadastral parcels numbers were made. For the following stages of the project it is assumed the extension of this table by new data. The reconstructed map shows all home (building) parcels, that were in use in Đurđevec in year 1868, and part of the agricultural parcels of those families (cooperatives) in which they are directly connected to the home parcel. The research presumes the use of cartographic sources and serial sources such as church registers which proved to be correct and lucrative method.

PRILOZI

KUĆNI BROJEVI I VLASNICI ČESTICA U ĐURĐEVCU 1868. GODINE

Kbr	Prezime obitelji	Kčbr.
1	Župni dvor	7475/326
2	Marenić	7475/327
3	Hodić	7475/328
4	Nöthig	7475/261, 7475/262
5	Raptavi	7475/330
6	Topolčić	7475/22
7	Kucel	7475/332
8	Kovačić	7475/333
9	Hofmann	7475/266
10	Gurgula	7475/334
11	Raknić	7475/382
12	Škrlec	7475/335
13	Španić, Avirović	7475/336
14	Jančijev	7475/337
15	Jagatić	7475/123
16	Janković	7475/338
17	Podunajec	7475/1
18	Jalžabetić	7475/339
19	Mihinić	7475/387
20	Belobrk	7475/340
21	Tomerlin	7475/386
22	Škurdija	7475/450
23	Ribarić	7475/341
24	Hodalić	7475/384
25	Hasan	7475/342
26	Plazek	7475/343
27	Korlin	7475/111
28	Đumbir	7475/344
29	Kelić	7475/345
30	Semeraj	7475/379
31	Vaso	7475/346
32	Raknić	7475/383
33	Pavleković	7475/347
34	Švaco	7475/378
35	Vrabec	7475/348
36	Kovačić	7475/81
37	Kožar	7475/107, 7475/349
38	Hodalić	7475/375
39	Mihaljev	7475/350
40	Topolčić	7475/351
41	Bažulić	7475/374
42	Matkov	7475/352
43	Kožar	7475/353
44	Vrbančić	7475/370
45	Banić	7475/354
46	Benko	7475/355
47	Bocak	7475/369
48	Šostarec	7475/356
49	Kožar	7475/357
50	Mihalić	7475/366
51	Mađerić	7475/359
52	Horvat	7475/365
53	Bažulić	7475/108
54	Ivandija	7475/109
55	Frketić	7475/110
56	Štefanov	7475/7
57	Korlin	7475/112
58	Peršić	7475/114
59	Kutičić	7475/115
60	Mihaljević	7475/452
61	Fucak	7475/116
62	Sobota	7475/117
63	Kristić	7475/119
64	Palošija	7475/121
65	Ognančević	7475/122
66	Česi	7475/124
67	Miholek	7475/126
68	Marčen	7475/127
69	Radojica	7475/128
70	Lovašen	7475/129
71	Radman	7475/148
72	Brestak	7475/226
73	Kranjčev	7475/134
74	Mrculin	7475/133
75	Vugrinec	7475/132
76	Aušperger	7475/131
77	Vlahović	7475/130
78	Ivčana	7475/86
79	Makar	7475/87
80	Jendren	7475/88
81	Štefša	7475/89
82	Horvatović	7475/90
83	Okner	7475/92
84	Bodalec	7475/94
85	Fuček	7475/95
86	Roštan	7475/96
87	Rončević	7475/97
88	Dokuš	7475/98, 7475/364
89	Benko	7475/99
90	Jendrić	7475/113
91	Golubić	7475/100
92	Barušin	7475/101
93	Kristić	7475/102
94	Pejić	7475/103
95	Šimunić	7475/104
96	Ribarić	7475/360
97	Pavec	7475/361
98	Sulimanec	7475/362
99	Pavlović	7475/363
100	Vidaković	7475/367
101	Šegrt	7475/368
102	Mihinić	7475/372
103	Podunajec	7475/373
104	Turbelija	7475/376
105	Mirović	7475/377
106	Vranić	7475/380
107	Bakov	7475/99/a
108	Štefanov	7475/385
109	Šimunović	7475/389
110	Šimunović	7475/390
111	Jendrašic	7475/391
112	Klikić	7475/392
113	Plazek	7475/394
114	Mužek	7475/395
115	Lončarić	7475/396
116	Delač	7475/397
117	Piškorec	7475/398
118	Harastija	7475/399
119	Stankir	7475/400
120	Matočec	7475/401
121	Martinković	7475/402
122	Frančina	7475/403
123	Hisinger	7475/404
124	Zlatec	7475/405, 7475/39
125	Kunovec	7475/408
126	Dobrošek	7475/410
127	Kosanović	7475/411

Kbr	Prezime obitelji	Kčbr.
128	Grgesa	7475/49
129	Filipović	7475/47
130	Peroković	7475/34, 7475/42
131	Mlinjarić	7475/33
132	Živko	7475/32
133	Fučkar	7475/19
134	Ivandija	7475/570
135	Peršić	7475/18
136	Horvat	7475/17
137	Pavin	7475/16
138	Pakiš	7475/10, 7475/11, 7475/37
139	Krušec	7475/12
140	Kirin	7475/453
141	Smodek	7475/14
142	Dečina	7475/15
143	Martinčić	7475/20
144	Stankeric	7475/21
145	Dolenčić	7475/331
146	Đud	7475/31
147	Setar, Zeler (Šumarija)	7475/35
148	Ivanković	7475/36
149	Jendruša	7475/416
150	Balog	7475/415
151	Jakupović	7475/414
152	Štefinec	7475/413
153	Boroš	7475/440
154	Piškoraš	7475/441
155	Balatinec	7475/442
156	Kolar	7475/443
157	Bobovčan	7475/444
158	Topljak	7475/446
159	Franjo	7475/447
160	Matosović	7475/448
161	Jurišić	7475/449
162	Rasinec	7475/381
163	Vokšan	7475/451
164	Žugović	7475/8
165	Neznanec	7475/454
166	Bolteković	7475/455
167	Pavković	7475/456
168	Zrelec	7475/457
169	Lenardić	7475/458
170	Jakupčić	7475/459
171	Matanec	7475/460
172	Mener	7475/461
173	Pavec	7475/462
174	Hodić	7475/575
175	Krajiške zgrade	7475/470, 7475/471, 7475/472
176	Bartaković	7475/464
177	Janči	7475/465
178	Čikvar	7475/466
179	Holer	7475/467
180	Legradi	7475/469
181	Dorčec	7475/288
182	Katulić	7475/571
183	Nikša	7474/473
184	Stanešić	7475/551
185	Stari grad	7475/477
186	Stari grad	7475/477
187	Kovačić	7475/237
188	Turković	7475/474
189	Kolarić	7475/530
190	Vavrecki	7475/312
191	Svetec	7475/475
192	Ružić	7475/481
193	Ozral	7475/245
194	Burulic	7475/483
195	Antolic	7475/289
196	Tomica	7475/208
197	Grašovec	7475/478/a, 7475/482
198	Koser	7475/163
199	Crnčić	7475/213
200	Severić	7475/549
201	Cestar	7475/504
202	Hudelist	7475/499
203	Vunić	7475/564
204	Filjar	7475/282
205	Dobravec	7475/149
206	Horvat	7475/486
207	Voroić	7475/234
208	Patačko	7475/205, 7475/207
209	Markač	7475/487
210	Ferenčić	7475/232
211	Markovica	7475/165
212	Škola dječačka	7475/316
213	Karvaš	7475/249
214	Vukota	7475/161
215	Flanjek	7475/540
216	Martonja	7475/488
217	Ređep	7475/158
218	Dokić	7475/489
219	Vinkoci	7475/174
220	Martonja	7475/303
221	Matošićek	7475/524
222	Điketa	7475/307
223	Lazar	7475/290
224	Šiptar	7475/512
225	Batak	7475/164
226	Grgiček	7475/181
227	Seleš	7475/496
228	Kambić	7475/310
229	Blaga	7475/166
230	Kundačić	7475/294, 7475/295
231	Segen	7475/513
232	Šimunic	7475/314
233	Brebar	7475/284
234	Fusić	7475/209
235	Pristojec	7475/503
236	Vukota	7475/142
237	Balala	7475/510
238	Globan	7475/182
239	Kudumija	7475/211
240	Hajduković	7475/204
241	Mikuldaš	7475/197
242	Štefanec	7475/198
243	Bemšić	7475/210
244	Pucan	7475/222, (7475/169)
245	Taraden	7475/192
246	Sedmak	7475/152
247	Topličan	7475/153
248	Đuroci	7475/225
249	Matišev	7475/218
250	Peršić	7475/485
251	Tomašen	7475/490
252	Štefoković	7475/157
253	Berta	7475/559
254	Međimorec	7475/506
255	Horvat	7475/271
256	Posavec	7475/219
257	Matejak	7475/231
258	Jančijev	7475/179
259	Cvetovec	7475/186
260	Fuček	7475/216
261	Blažok	7475/220
262	Erdelec	7475/256
263	Horvat	7475/175
264	Lešćan	7475/318
265	Kovačić	7475/140
266	Dimaček	7475/319
267	Semeraj	7475/200
268	Sulimanović	7475/265
269	Đurišević	7475/251
270	Barkić	7475/276
271	Čižmešija	7475/252
272	Mišulin	7475/201
273	Tkalčević	7475/537
274	Đuraden	7475/246
275	Pokec	7475/255
276	Peršić	7475/196/a
277	Pajtak	7475/228
278	Barusić	7475/273
279	Ištvanić	7475/159
280	Majetić	475/517
281	Marić	7475/287
282	Grujica	7475/194
283	Čipić	7475/189
284	Car	7475/190
285	Jendrijev	7475/297
286	Pandurić	7475/279

Kbr	Prezime obitelji	Kčbr.
287	Marić	7475/308
288	Turnuš	7475/494
289	Čamba	7475/525
290	Kudumija	7475/305
291	Kolar	7475/302
292	Jozek	7475/257
293	Kukolj	7475/195
294	Mandić	7475/285
295	Govanek	7475/281
296	Segen	7475/304
297	Konjarek	7475/278
298	Židovec	7475/241
299	Žugović	7475/178
300	Štefoković	7475/160
301	Fusić	7475/244
302	Foso	7475/502
303	Imbriša	7475/171, 7475/188
304	Posavec	7475/277
305	Ivandija	7475/144
306	Fuček	7475/229
307	Horvat	7475/167
308	Nöthig	7475/317
309	Kolar	7475/243
310	Sivoš	7475/505
311	Tomec	7475/291
312	Petric	7475/514
313	Pavin	7475/254
314	Tomerlin	7475/168
315	Maletić	7475/184, 7475/555
316	Imbrešić	7475/212
317	Imbrešić	7475/215
318	Pavuna	74757/154
319	Grganja	7475/546
320	Mikles	7475/539
321	Piškorec	7475/43
322	Pavlović	7475/498
323	Franković	7475/292
324	Kenđelić	7475/274
325	Rusan	7475/139
326	Mihokšić	7475/136
327	Đurišević	7475/269
328	Majstorović	7475/263
329	Jadan	7475/230
330	Benčak	7475/280/a
331	Šandor	7475/535
332	Novosel	7475/567
333	Virovčec	7475/199
334	Sokač	7475/177, 7475/173
335	Bertešić	7475/238
336	Ferenčić	7475/239
337	Zobunđija	7475/240
338	Pavleković	7475/258
339	Švaco	7475/259
340	Petric	7475/260
341	Konjarek	7475/548
342	Begri	7475/267
343	Grazinger	7475/146
344	Blaško	7475/301
345	Lovašen	7475/306
346	Ščuka	7475/321
347	Patačko	7475/515
348	Lacković	7475/298
349	Gregar	7475/223, 7475/224
350	Tomerlin	7475/250
351	Mesar	7475/233
352	Barberić	7475/313
353	Manolić	7475/176
354	Ledinski	7475/147
355	Kovačev	7475/545
356	Horvat	7475/509
357	Trbuljak	7475/526
358	Filipović	7475/85
359	Šabarić	7475/322
360	Vokšan	7475/169
361	Berta	7475/323
362	Fuček	7475/214
363	Semeraj	7475/324
364	Divjačko	7475/143
365	Okner	7475/83
366	Jendrašic	7475/50
367	Štefanić	7475/445
368	Dolenčić	7475/13
369	Robotić	7475/150
370	Lenhard	7475/151
371	Leščić	7475/538
372	Karin	7475/227
373	Grdan	7475/275
374	Cestar	7475/493
375	Hađarijuš	7475/187
376	Zagrapčić	7475/135
377	Horvatović	7475/91
378	Plazek	7475/44
379	Grumerec	7475/45, 7475/418
380	Lešćan	7475/156
381	Lešćan	7475/145
382	Đurišević	7475/507
383	Jušić	7475/311
384	Vinkovec	7475/185
385	Kovačić	7475/272
386	Horvat	7475/550
387	Horvat	7475/534
388	Imbrešić	7475/80
389	Kuharski	7475/79
390	Šimunić (Katulić)	7475/137
391	Škola dječačka	7475/268
392	Mubrin	7475/562
393	Kožar	7475/323/a
394	Kovačić	7475/511
395	Vicenski	7475/531
396	Hodalić (Karšić)	7475/40
397	Švaco	7475/558
398	Domitrović	7475/484
399	Kraljiček	7475/46
400	Cikuš	7475/463
401	Mikuldaš	7475/309
402	Kuhar	7475/500
403	Mramor	7475/529
404	Kovač	7475/191
405	Kapustić	7475/518
406	Plazek	7475/409
407	Dolenčić	7475/541
408	Ređep	7475/574
409	Balatinec	7475/5
410	Kolarić	7475/296
411	Sulimanović	7475/478
412	Pavec	7475/572
413	Kožar	7475/573
414	Štefec	7475/6
415	Kolarević	7475/53
416	Baršić	7475/4
417	Žon	7475/253
418	Konjarek	7475/563
419	Pavlović	7475/106
420	Šostarec	7475/84
421	Petrović	7475/566
422	Maletić	7475/553
423	Šegrt	7475/388
424	Jančijev	7475/180
425	Blot	7475/532
426	Kutičić	7475/557
427	Golubić	7475/78
428	Seleš	7475/527
429	Patačko	7475/520
430	Plazek	7475/519
431	Zobunđija	7475/221
432	Horvat	7475/3, 7475/5
433	Mišulin	7475/568
434	Gregurić	7475/479
435	Šiptar	7475/561
436	Topolčić	7475/76
437	Lovrić	
438	Marić	7475/523
439	Hodalić - Zrelec	7475/38
440	Kovačev	7475/172
441	Matišev	7475/521
442	Kristić	7475/77
443	Fusić	7475/170
444	Zlatec	7475/425
445	Kovačić	7475/438

Kbr	Prezime obitelji	Kčbr.
446	Hrnjec	7475/417
447	Hodalić	7475/48
448	Zver	7475/501
449	Neznanec	7475/434
450	Škrlec	7475/412
451	Fucak	7475/419
452	Matočec	7475/424
453	Balatinec	7475/431
454	Dečina	7475/28
455	Ferenčić	7475/427
456	Kolar	7475/242
457	Brebar	7475/497
458	Imbriša	7475/565
459	Grganja	7475/543
460	Bažulić	7475/58
461	Turković	7475/206
462	Ferenčić	7475/247
463	Horvat	7475/495
464	Kožar	7475/573/a
465	Fuček	7475/556
466	Filjar	7475/283
467	Dokuš	7475/73
468	Benko	7475/75
469	Hodalić	7475/41
470	Peršić	7475/59
471	Živko	7475/9
472	Topolčić	7475/24
473	Burulic	7475/476
474	Posavec	7475/476/a
475	Plazek	7475/25
476	Mandić	7475/536
477	Kolar	7475/432
478	Lešćan	7475/64
479	Pavlović	7475/74
480	Koser	7475/492
481	Bažulić	7475/27
482	Pavin	7475/23
483	Stankeric	7475/2
484	Pavković	7475/435
485	Mišulin	7475/202
486	Hodić	7475/329
487	Franjo	7475/437
488	Janči	7475/429
489	Grgiček	7475/423
490	Premec	7475/393
491	Fučkar	7475/50/a
492	Raptavi	7475/422
493	Bažulić	7475/554
494	Patačko	7475/516
495	Lazar	7475/547
496	Bodalec	7475/93
497	Berta	7475/560
498	Jančijev	7475/569
499	Miholek	7475/125
500	Ređep	7475/71
501	Ređep	7475/65
502	Štefanov	7475/428
503	Stankir	7475/51
504	Vranić	7475/30
505	Markač	7475/82
506	Kovačev	7475/217
507	Domović	7475/236
508	Berta	7475/235
509	Marić	7475/286
510	Majer	7475/270
511	Đumbir	7475/162
512	Šostarec	7475/67
513	Pavec	7475/66
514	Majstorović	7475/203
515	Kožar	7475/358
516	Majstorović	7475/264
517	Đud	7475/29
518	Benčak	7475/280/b
519	Mužek	7475/60
520	Mirović	7475/426
521	Šimunic	7475/315
522	Kucel	7475/430
523	Fusić	7475/533
524	Jakupčić	7475/421
525	Hodalić	7475/70
526	Franković	7475/293
527	Mihaljev	7475/62
528	Bobovčan	7475/61
529	Mihinić	7475/72
530	Burulic	7475/522
531	Mlinjarić	7475/436
532	Holer	7475/468
533	Flanjek	7475/544
534	Matosović	7475/52
535	Lacković	7475/299
536	Ružić	7475/480
537	Peršić	7475/196
538	Jalžabetić	7475/26
539	Pavec	7475/120
540	Piškoraš	7475/439
541	Sulimanec	7475/508
542	Peršić	7475/141
543	Božić	7475/138
544	Šegrt	7475/69
545	Šimunic	7475/491
546	Lacković	7475/300
547	Švaco	7475/183
548	Peroković	7475/56
549	Jendrašic	7475/5/a
550	Seleš	7475/528
551	Stanešić	7475/552
552	Ređep	7475/155
553	Horvat	7475/542
554	Peroković	7475/57
555	Šegrt	7475/105
556	Lenardić	7475/433
557	Filipović	7475/85/a
558	Mihinić	7475/371
559	Ščuka	7475/321/a
560	Petrović - Ratković	7475/566
562	Patačko	7475/366/a
563	Šimonji	7475/280
564	Kranjčev	7475/134/a
565	Kovačić	7475/63
566	Berta	7475/513/a
569	Ferenčić	7475/68
573	Kucel	7475/332/a
580	Štefanov	7475/576

ĐURĐEVEČKI MLINOVI NA PARNI I OSTALE VRSTE POGONA S KRAJA 19. I PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA

LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY STEAM-POWERED (AND OTHER TYPES) OF MILLS IN DJURDJEVAC

Vladimir MIHOLEK
Gajeva 22a
48350 Đurđevac
v.miholek@gmail.com

Primljeno/Received: 18. 1. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 930.2:528.44 (497.5-3 Đurđevac)

SAŽETAK

Ovaj rad govori o đurđevečkim mlinovima na parni pogon koji su krajem 19. i početkom 20. stoljeća istisnuli brojne vodenice na rijeci Dravi i obližnjim potocima. Prve moderne mlinove u Đurđevcu pokrenuo je židovski kapital, a kasnije i domaći. Najveći i najpoznatiji su Braunov paromlin d.d. i Paromlin Podravina d.d., a u pogonu je bio i jedan manji koji je često mijenjao vlasnike. Rad se dijelom dotiče i obitelji Braun, njezine obiteljske tragedije tijekom Drugoga svjetskog rata, kao i sudbine njihova nacionaliziranog paromlina, koji je stradao u požaru 1960. godine. Opisana je borba ovih dvaju dioničkih društava za opstanak na tržištu, te njihovi vlasnici, osobito židovska obitelj Braun, koja je odigrala značajnu ulogu u razvoju podravskoga mlinarstva, najvažnije manufakturne i industrijske grane u Podravini.

Ključne riječi: mlinarstvo, mlinovi na parni pogon, obitelj Braun, mlinari, Đurđevec, Podravina, 19. – 20. stoljeće

Key words: milling, steam-powered mills, the Braun family, millers, Djurdjevac, Podravina region, 19th/20th century

1. CILJ ISTRAŽIVANJA

Tema ovoga rada nipošto nije nova u historiografiji moderne povijesti Podravine i Đurđevca. Najveći doprinos poznavanju podravskoga mlinarstva i gospodarske povijesti dala je Mira Kolar Dimitrijević u svojim brojnim radovima oslanjajući se prvenstveno na arhivske izvore. Dijelom se dotakla i đurđevečkoga mlinarstva, napose paromlina židovske obitelji Braun, koja je bila značajna u razvoju industrije srednje Podravine. O podravskome mlinarstvu progovorili su i neki drugi autori u svojim radovima neposredno vezanima uz ovu temu. U Đurđevcu je osim Braunova paromlina djelovao i manje poznati paromlin *Podravina d.d.*, kao i neki drugi manji mlinovi o kojima je dosad vrlo malo pisano. Cilj istraživanja je pokušati prikupiti čim više povijesnih podataka o spomenutim mlinovima, proširiti saznanja o Braunovu paromlinu, odrediti njihove lokacije, te utvrditi vlasnike, njihov značaj i mjesto u okviru Đurđevca i ovoga dijela Podravine. Zbog nedostatka arhivske građe đurđevečke općine i kotara, koja je uništena tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata, kao i arhive samih mlinova stradalih u požaru, teško je nešto više reći o toj temi, ali se ona višegodišnjim prikupljanjem po raznim izvorima dade znatno proširiti. Stoga je bilo nužno okrenuti se svim drugim raspoloživim izvorima čiji bi podaci upotpunili povijesni prikaz razvoja đurđevečkih modernih mlinova. Dio podataka napabirčen je po radovima koji su obrađivali srodne teme i doticali se đurđevečke Podravine. Najviše podataka prikupljeno je iz razne periodike, uglavnom lokalnog i županijskog tiska. Ponešto je korištena i arhivska građa; sudski registri dioničkih društava i inokosnih tvrtki Bjelovarsko-križevačke

županije, crkvene matične i ostale knjige đurđevečke župe, matične knjige židovske bogoštovne općine u Bjelovaru, gruntovne knjige, katastarske karte kao i neka objavljena arhivska građa. Svemu treba pribrojiti i priložene dokumente i fotografije iz privatnih zbirki, te poneka sjećanja živih kazivača objavljenih u literaturi i u neposrednom razgovoru.

2. UVOD

Nakon ukinuća Vojne krajine i uspostave civilne vlasti u ovome dijelu Podravine (1871.) otvorila su se vrata stranom kapitalu, pa u podravska mjesta dolaze Židovi koji pokreću modernu mlinarsku industriju gradeći mlinove na parni pogon. Oni su pristigli uglavnom iz Mađarske koja je bila domovina modernih parnih mlinova. Židovi su vidjeli svoju šansu za poslovnim uspjehom u Podravini, žitnici i jednom od najrazvijenijih stočarskih krajeva u Hrvatskoj,. Njihovim dolaskom postojeće vodenice dobivaju veliku konkurenciju koja ih je ubrzo izbacila iz utrke. One nisu mogle pratiti tehnološki napredak jer im je kapacitet bio neusporedivo manji, mljele su brašno slabije kvalitete, bile su prometno izolirane, a najveća mana im je bila nedostatak kapitala koji bi ih održao na životu. Vodenice su bile u pogonu skoro cijelu godinu, no to se ne može reći za mlinove potočare, koji su ovisili isključivo o količini dotoka vode. Potrebe seljaka za brašnom bivale su sve veće, a vodenica je iz dana u dan bilo sve manje, pogotovo na potocima. Moderni su mlinovi kasnije poboljšali kakvoću meljave jer su počeli mljeti na valjke, ne na kamen, mljeli su kvalitetnije brašno, pogotovo pšenično, dok su stari mljeli uglavnom kukuruz, jer je narod jeo kukuruzni kruh. Seljaci sada nisu morali kolima odvoziti brašno u udaljene vodenice, novi mlinovi bili su im bili praktički u susjedstvu, jer su bili podignuti u samim naseljima. Mogli su brzo samljeti svoje žito, ili ga zamijeniti za brašno, a u ponudi su imali različite vrste mlinarskih proizvoda za vlastite potrebe i za stoku. U novim mlinovima isprva su radili strani mlinari i strojari, a kasnije i domaći, jer su kao mladi naučnici odlazili na naukovanje u Austriju i Njemačku. Iako je tehnološki napredak istisnuo snagu vode kao pogonsko sredstvo, kao i same vodenice, koje su radile do 1960-ih godina prošloga stoljeća, mlinarstvo nikako nije izgubilo na svojoj važnosti. Ono je zapravo bilo najvažnija industrijska grana u Podravini, te jedina u Đurđevcu.[1]

3. ĐURĐEVEČKI MLINOVI NA PARNI POGON

Prije dolaska Židova, prvi paromlin u Đurđevcu otvorio je 1867. godine Eduard Nöthig (1823. – 1883.), đurđevečki veleposjednik.[2] Svojim je kapitalom uredio zgradu bivšega vojnog skladišta u samome središtu Đurđevca (danas je to trg ispred zgrade gradske uprave).[3] Nekome je smještaj paromlina zasmetao, pa je o tome pisano i u novinama, u kojima je autor članaka naveo da je park oko crkve lijepo ograđen, nasađen i s lijepo uređenim stazama, ali prigovara jer iz mlina izlazi parna cijev i puše na taj trg. Ujedno se obraća općinskom poglavarstvu od kojega zahtijeva da to sredi kod svoga zakupnika.[4] Prema tome, Nöthig je bio zakupnik općinske zgrade. Mlin je u pogonu imao troje kamenje, koje je dnevno moglo samljeti 150 mjerova žita. O tome je pisao *Pučki prijatelj* u dopisu Virovca Mihaela Slamića, u kojem izvješćuje kako narod baš i nije bio zadovoljan meljavom, jer se iz dviju vreća kukuruza moglo ispeći samo šest hljebova kruha, dok se Nöthig opravdavao lošom kvalitetom

---

1 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Od zrna i klipa do kruha i kolača u Podravini do 1945. godine", *Podravina*, vol. VIII, br. 15, Koprivnica, 2009., 21-22.

2 Nöthigovi su bili imućna veleposjednička obitelj u Đurđevcu. U samome središtu mjesta posjedovali su veliku kuću s poznatom gostionicom. U sklopu kuće svojevremeno su vodili trgovinu i mesnicu, te su prvi proizvodili pivo u Đurđevcu. Kod Ferdinandovca su imali veliki zemljišni posjed. Bili su poznati po uzgoju konja s kojima su osvojili brojne nagrade.

3 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira i Elizabeta WAGNER. "Peršićev mlin u Virju – nastajanje, razvoj i kraj od 1912. do 1948. godine", *Podravina*, vol. IX, br. 18, Koprivnica, 2010., 93.

4 *Tjednik bjelovarsko-križevački*, god. 1, br. 1, 1. XI. 1890.

i vlažnošću zrna.[5] U paromlinu je radio mlinar Ivan Zadravec[6] (od 1882.), a vjerojatno i Ivan Stanjko, jer je Martin Nöthig (rođ. 1854.), Eduardov sin, bio kum njegovu djetetu.[7] Neki paromlin spominje se 1873. godine, ali nije naveden njegov vlasnik. Po svemu sudeći bio je to Nöthigov paromlin. Tada je u Slavoniji bilo već 14 modernih mlinova, a u ostalom dijelu Hrvatske šest (Zagreb, Varaždin, Rijeka, Karlovac, Bjelovar i Đurđevac).[8] Prvi židovski paromlin (Slika 1.) pokrenuo je Emanuel Braun, no ne zna se točno koje godine, jer se u izvorima navode različiti podaci. Dva izvora[9] donose podatak da je to bilo 1879. godine, dok povjesničar Rudolf Horvat piše da je osnovan 1885. godine sa strojem od 300 KS i s 40 radnika[10]. Dragutin Feletar pak raspolaže podatkom da paromlin djeluje od 1869. godine sa 25 radnika.[11] Također nije poznato ni kad je proradio treći đurđevečki paromlin, vlasnika Šandora Hirschlera (rođ. 1856.), mađarskog Židova iz Đurđevca. Zna se da je djelovao 1893. godine jer su Hirschler i Braun izlagali svoje brašno i žito na prvoj regionalnoj gospodarskoj izložbi u Đurđevcu 1893. godine. Mlin je te godine naveden i u županijskom izvještaju u kojem piše da je imao tri radnika, dva šegrta i jednog nadničara, a spominje se i 1899. godine za vrijeme pokretanja paromlina *Podravina d.d.*, što ćemo vidjeti u daljnjem tekstu.[12] O mlinarskim poslovima đurđevečkog trgovca Ferde Brennera postoji podatak da je 1895. godine posjedovao paromlin sa 6 radnika i jednim šegrtom.[13] Potvrđuje to i memorandum računa njegove trgovine iz 1895. godine u čijem zaglavlju piše *Dampfmühle* (paromlin; Slika 2.). Spomenuti podatci također ne ukazuju na lokaciju paromlina.

U zbrci ovih podataka teško je razlučiti broj mlinskih zgrada, tvrtki i njihovih vlasnika. Poznate su lokacije nekadašnjeg Braunova paromlina, paromlina u današnjoj Bjelovarskoj ulici, te stare paromlinske zgrade koja se i danas nalazi u Vinogradskoj ulici. U nedostatku arhivske građe samih mlinova dobro su poslužili gruntovni podatci koji su dali nešto jasniju vlasničku sliku nekretnina na kojima su bili podignuti, pa tako i mlinova. Već samim uvidom u posjedovne knjige, odnosno vlasničku strukturu nekretnina Braunova paromlina, potvrđeno je da je Nöthig tom mjestu otvorio prvi đurđevečki paromlin. Na osnovu kupoprodajnog ugovora od 24. veljače 1889. godine kupio je dotičnu parcelu od općine i tako postao vlasnikom. Nadalje se mogu vidjeti promjene vlasništva među članovima njegove obitelji, da bi 21. siječnja 1891. godine nekretninu kupio (25.000 forinti) trgovac Ferdo Brenner. Time smo riješili i nepoznanicu Brennerova mlina. On se kratko bavio mlinarenjem, jer je 1897. godine nekretninu prodao Jakobu Weismanu iz Virovitice za 23.000 forinti. O Weismanovu posjedovanju kakvog paromlina nema nikakvih podataka. Po svemu sudeći on je nastojao zaraditi određeni novac ili ga je kupio za koga drugog. To je svakako bio Emanuel Braun, jer je dotičnu par-

---

5 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Dopisi Ferde Rusana i Mihaela Slamića", *Virje na razmeđu stoljeća*, zbornik 6, Virje, 2012., 63.

6 Zadravec je radio u đurđevačkim mlinovima sve do svoje smrti (55 god. star) 1912. godine. Bio je rodom iz Ormoža u Sloveniji.

7 Matica krštenih rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu (1880. – 1886.), https://familysearch.org/search/image/indeks#uri=https%3A%2F%Ffamilysearch.org%2Frecords%2Fwaypoint%2FMM5KGGH%3An1167353952%3Fcc%3D2040054 (posjet 1. 12. 2012. – 15. 9. 2013.), dalje https:// familysearch.org

8 MATKOVIĆ, Petar. *Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnih i duševnih odnošajih – spomenica za svjetsku izložbu u Beču 1873.* Zagreb, 1873., 95.

9 DOBROVŠAK, Ljiljana. "Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine", *Podravina*, vol. VIII, br. 16, Koprivnica, 2009., , 106; *Glas Podravine*, god. 48, br. 45, 12. XI. 1993.

10 Horvat ne donosi izvor, a toliki broj radnika mlin tada zasigurno nije imao, već kasnije kad je proširen i moderniziran. HORVAT, Rudolf. *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1944., 278.

11 Držim da je u izvoru došlo do tiskarske greške, jer je upitno je li Braun 1869. godine uopće i bio u Đurđevcu. Taj podatak odnosi se možda na 1879. godinu. FELETAR, Dragutin. *Podravina: općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, Koprivnica, 1988., 190.

12 *Tjednik bjelovarsko-križevački*, god. 3, br. 48, 30. IX. 1893.; Izvještaj Županije bjelovarsko-križevačke za 1895. godinu.

13 Izvještaj Županije bjelovarsko-križevačke za 1895. godinu.

celu kupio od Weismana 18. ožujka 1900. godine za 35.000 kruna, koja je uknjižena na suprugu Julijanu.[14]

Gruntovni podatci o nekretnini na kojoj je sagrađen paromlin u današnjoj Vinogradskoj ulici govore da je ona kupljena 24. studena 1889. godine za 290 forinti od strane Šandora Hirschlera i gostioničara Mije Maitza[15]. Dakle, to je prije spomenuti Hirschlerov paromlin. Još jedan dokaz o vlasništvu tog paromlina nalazi se u župnoj knjizi Stališ duša[16] gdje je pod kućnim brojem 1140, a koji odgovara ovoj parceli, upisan paromlin i njegovi vlasnici Hirschler i Maitz. Drugog nam predočuje katastarska karta iz 1889. godine na kojoj se lijepo vidi spomenuto zemljište s ucrtanim mlinskim zdanjem i upisanim imenima vlasnika[17]. Temeljem uredovne svjedodžbe općinskoga poglavarstva od 31. listopada 1892. godine u gruntovnoj knjizi je zabilježeno da je na toj parceli podignut umjetni paromlin s kućom. Godine 1899. Maitz je kupio Hirschlerov dio nekretnina za 32.750 kruna i tako vjerojatno postao jedinim vlasnikom. Prema M. Kolar Dimitrijević[18] Maitz je pokrenuo paromlin 1908., prema Dragutinu Feletaru[19] 1910. (6 radnika), dok ga županijski tisak spominje početkom 1909. godine u članku o trasiranju skore željezničke pruge. Predložena trasa buduće željezničke pruge trebala je prolaziti uz spomenuti paromlin, a autor članka naziva ga kao "bivši Maitzov mlin", ne navodeći pravog vlasnika. Novi se vlasnik tada nije uspio izboriti da trasa željezničke pruge prolazi tik njega, ali je to uspjelo vlasnicima paromlina *Podravina d.d.* u čijoj je neposrednoj blizini podignuta i željeznička postaja Đurđevac-mlin.[20] Od Maitza su nekretninu kupili 1907. godine za 14.000 kruna mlinar Savo Vučetić i Josip Šimunic iz Đurđevca. Vučetić je iste godine svoju polovicu vlasništva prodao Josipovom bratu Andri. Već iduće godine braća su prodala nekretninu mlinaru Jakobu Zadravcu iz Novske i njegovoj supruzi Katarini, koji su stanovali u paromlinskoj kući. Nekretnina je nadalje često mijenjala vlasnike; od Zadravčevih do Ferde i Anke Kovačić, da bi ju 1916. godine kupio Ludwig Braun, Emanuelov sin, valjda kako bi se riješio konkurencije. Međutim, temeljem očitovanja od 12. svibnja 1918. godine cijeloj Braunovoj obitelji bilo je zabranjeno u tom mlinu tjeranje mlinarskog obrta narednih 30 godina. Točan razlog ove teretovnice nije poznat. Nakon toga mlin su početkom 1921. godine pokrenuli Valent Hodalić i Vatroslav Kovačić, zaposlivši mlinara Ivana Vargu koji je i sam jedno kraće vrijeme sa 1/8 sudjelovao u vlasništvu nekretnine. Temeljem uredovne svjedodžbe od 21. listopada 1921. godine mlin je upisan u evidenciju s dva para kamena, pilanom i parnim strojem od 75 KS. Mlin se spominje 1924. godine i u registru dioničkih društava.[21] Hodalić i Kovačić zbog krize u mlinarskoj industriji nisu dugo izdržali pa su od 1922. do 1926. godine vlasništvo postupno preuzeli Stjepan Švedek, trgovac i posjednik iz Kalinovca, te Đurđevčani Stjepan Jančijev[22] i Martin Vedriš[23]. Nakon toga je Jančijev krajem 1930. godine postao jedinim vlasnikom. Pretpostavka je da su Švedek i njegovi partneri preuzeli ovaj mlin kako bi ga eliminirali kao konkurenciju. Ostaje i nepoznanica jesu li oni uopće mljeli u tom mlinu nakon preuzimanja, ili su ga davali u zakup kakvim mlinarima.

---

14 Zemljišne knjige katastarske općine Đurđevac, posjedovnica, gruntovni brojevi parcela 3699/1, 3699/2 i 3702, zemljišnoknjižni uložak 3381, Zemljišnoknjižni odjel, Općinski sud u Koprivnici.

15 Mijo Maitz (rođ. 1848.), mesar i gostioničar u Đurđevcu. Supruga Josipa Takač rodila mu je čak osamnaestero djece.

16 Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, https://familysearch.org

17 Katastarska karta Katastarske općine Gjurgjevac 1868. godine, mapa br. 13, Državna geodetska uprava, Područni ured za katastar u Koprivnici, ispostava u Đurđevcu

18 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, M. i E. WAGNER. "Peršićev mlin …", 93.

19 FELETAR, D. *Podravina …,* 190.

20 *Tjednik bjelovarsko-križevački*, god. 19, br. 19, 27. II. 1909.

21 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Od zrna …", 31.; Trgovačko-obrtnička komora, Dionička društva i zadruge, II. knj., 40104, Državni arhiv u Zagrebu (DAZ)

22 Jančijev je bio član ravnateljstva Hrvatske seljačke zadruge u Đurđevcu (1911. – 1921.).

23 Učitelj niže i više građanske škole (od 1914.) u Đurđevcu, a od 1932. godine i sreski školski nadzornik. Aktivno je sudjelovao u radu gotovo svih mjesnih kulturnih udruga i poučavao mještane suvremenom gospodarenju.

Ovaj paromlin stariji Đurđevčani nazivaju Leščanovim mlinom, jer je Mijo Leščan 1934. godine postao posljednji vlasnik kuće i mlina. Ne zna se je li se i on bavio mlinarskim poslom.[24]

Gruntovne knjige potvrdile su i postojanje paromlina u Bjelovarskoj ulici. Taj drugi po veličini đurđevečki paromlin počeo je s radom 1899. godine pod imenom *Podravina paromlin d.d*., o kojem će biti više riječi u daljnjem tekstu. Dioničko je društvo već nakon desetak godina djelovanja vjerojatno iznajmilo paromlin već prije spomenutim partnerima Hirschlerova paromlina, Švedeku, Jančijevu i Vedrišu, kojima je to bilo prvo ulaganje kapitala u mlinarstvo. Potvrđuje to podatak da su spomenuti partneri otvorili paromlin u Đurđevcu 29. listopada 1911. godine.[25] Prema gruntovnim podatcima partneri su 12. studena 1919. godine kupili zemljište na kojom je podignut paromlin, pa su vjerojatno postali i njegovi vlasnici. Mlin je upisan u registru 7. veljače 1920. godine pod imenom *Podravina paromlin Švedek i drugovi*.[26] *Podravina d.d*. je kao poduzeće i dalje postojalo, ali se ono orijentiralo na mlinove u Pitomači i Bjelovaru, što je također vidljivo u daljnjem tekstu. Nakon razvrgnuća zajednice 1930. godine vlasništvo preuzima obitelj Švedek, te Marica Bogdan s jednom petinom udjela, da bi od 1933. godine ona postala jedini vlasnik. Povlačenjem Švedeka iz vlasničke strukture paromlin je i dalje bio u pogonu, ali vjerojatno sa smanjenim kapacitetom, s obzirom na krizu, ali se zasad ništa ne zna o njegovim eventualnim korisnicima. Jedino je poznato da se početkom 1940-ih godina postrojenjem koristila obitelj Lichtner, da li za meljavu ili samo za zamjenu žita za brašno, nije poznato. Vrijednost mlina iz godinu u godinu sve više se smanjivala, da bi u lipnju 1941. godine iznosila samo 30.000 dinara, koliko je stajala jedna prizemna dvosobna kuća. Mlin je 1940. godine glasio na Mariji Lichtner, s prometom od 60.000 dinara.[27] Nakon Drugoga svjetskog rata nekretnine su nacionalizirane i 1947. godine potpale pod Sekciju državnog žitnog fonda, filijala Zagreb, baza Bjelovar. Od mlinskih zgrada nije ostalo ništa jer su prema nekim svjedočenjima stradale u požaru.[28]

Kao što vidimo, u Đurđevcu su postojala tri zgrade sa mlinskim postrojenjem u kojima su se često izmjenjivali vlasnici i voditelji malih mlinova. Za velike su se mlinove rijetko i teško davale dozvole, jer su bili konkurencija mađarskima koji su nastojali držati monopol na izvoz brašna u Srednju Europu. To su si mogli priuštiti jedino Braunovi, koji su bili najimućniji. Mali mlinovi mogli su se graditi i s obrtnom dozvolom, no to je bilo vrlo riskantno, jer su mađarski strojevi bili vrlo skupi, a troškovi poslovanja visoki (ugljen, drvo, benzin, ulje, stručna radna snaga, veliki porezi i željezničke pristojbe). Stoga takvi mlinovi nisu mogli pratiti tehnološki napredak i modernizaciju postojećih pogona u toj mjeri koliko su mogli veliki mlinovi. Stoga su i propali.[29]

4. *BRAUNOV PAROMLIN D.D.*

Emanuel Braun (1848. – 1937.)[30] doselio se u Đurđevec iz Vespréma u Mađarskoj. Zasnovao je obitelj s Julijom Deutsch (1859. – 1922.) iz Ferdinandovca. Rodilo im se troje djece: Šandor (1877.

---

24 Zemljišne knjige katastarske općine Đurđevac, posjedovnica, gruntovni broj parcele 4324/1, zemljišnoknjižni ulošci 2327 i 2907, Zemljišnoknjižni odjel, Općinski sud u Koprivnici.

25 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Od zrna …", 30.

26 Trgovačko-obrtnička komora, Društvene tvrtke, 40101, Državni arhiv u Zagrebu (DAZ)

27 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Društveno-ekonomski odnosi …", 40.

28 Zemljišne knjige katastarske općine Đurđevac, posjedovnica, gruntovni broj parcele 7475/54, 7475/55, 820 i 821, zemljišnoknjižni uložak 2753, Zemljišnoknjižni odjel, Općinski sud u Koprivnici.

29 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, M. i E. WAGNER. "Peršićev mlin …", 92.

30 Bio je jedan od osnivača i član ravnateljstva Prve podravske dioničarske štedionice (osnovana 1899.), član nadzornog odbora Zadruge za uzajamnu pomoć (1899. – 1900.) i blagajnik Svete bratovštine Chevrah-Kadischah (1894.) u Đurđevcu. Također je bio i zastupnik u skupštini Bjelovarsko-križevačke županije, te član vijeća Trgovinsko-obrtne komore u Zagrebu 1920-ih godina. *Hrvatski biografski leksikon*, sv. II, Zagreb: 1989., 284; Matična knjiga rođenih Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru, Državni arhiv u Bjelovaru (DAB)

Slika 1. Braunov paromlin uz obiteljsku kuću

Slika 2. Račun Brennerove trgovine iz 1895. godine

– 1942.), Ludwig (1879. – 1943.) i Ernestina (rođ. 1880.). Isprva se bavio trgovinom stekavši kapital nakupljanjem otpadnih sirovina, naročito krpa, koje je prodavao Salomonu Bergeru i novoosnovanoj tvornici papira u Zagrebu (1895.).[31] Već 1887. godine spominje se kao drvotržac, ujedno i član Hrvatsko-slavonskoga šumarskog društva u Zagrebu.[32] Kao što je prije rečeno, Emanuel Braunu kupio je 18. ožujka 1900. godine nekretninu i mlin od Weismana za 35.000 kruna, koja je uknjižena na suprugu Julijanu. U posjedovnici je 29. rujna iste godine upisan mlin sa tri valjka i parnim strojem. No, vidjeli smo da podataka o njegovu bavljenu mlinarstvom ima i otprije, što nam sugerira da je Braun mogao biti u nekakvim poslovnim odnosima s Brennerom, a možda i s Nöthigom ali se to nigdje izričito ne navodi.[33]

Mlin je 1910. pokretao parni stroj Brammer, a struju je proizvodio generator AEG 35 (115 V), a poslije Siemens 50 (400 V).[34] Kao pogonsko gorivo koristio se drveni ugljen iz obližnjih ugljenokopa u Kozarevcu i Velikoj Črešnjevici, koji su povremeno bili u koncesiji Braunovih. Koncesiju kozarevačkog ugljenokopa *Bilo* 1891. godine držao je Martin Peršić[35] iz Đurđevca, dok je Emanuel Braun istovremeno bio koncesionar ugljenokopa kod Starigrada kraj Koprivnice, ali zbog prevelike udaljenosti po svemu sudeći nije dovozio ugljen u Đurđevec, već ga je vjerojatno prodavao mlinu i tvornicama u Koprivnici. Ugljen je za svoje potre-

31 DOBROVŠAK, Lj. "Židovi u gospodarstvu …", 112.

32 *Šumarski list*, god. 22, br. 5, 1. V. 1898.

33 Zemljišne knjige katastarske općine Đurđevac, posjedovnica, gruntovni brojevi parcela 3699/1, 3699/2 i 3702, zemljišnoknjižni uložak 3381, Zemljišnoknjižni odjel, Općinski sud u Koprivnici.

34 FELETAR, Dragutin. "Razvoj elektrifikacije sjeverozapadne Hrvatske do Drugoga svjetskog rata – s posebnim osvrtom na Koprivnicu", *Ekonomska i ekohistorija*, vol. II, br. 2, Zagreb, 2006., 128.

35 Martin Peršić (1834. – 1892.), kotarski pristav; nakon umirovljenja veleposjednik, općinski načelnik u Đurđevcu (1877. – 1885.) i županijski zastupnik, potpredsjednik čitaonice (1877.), te predsjednik (1875. – 1879.) i član školskog odbora (1875. – 1885.).

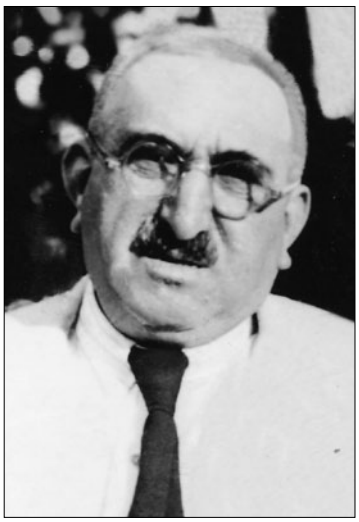

Slika 3. Šandor Braun

be tada zasigurno uzimao od Peršića.[36] Te godine sudjelovali su na jubilarnoj gospodarskoj izložbi 1891. godine u Zagrebu, gdje su izlagali ugljen iz svojih rovova. Emanuel Braun je za svoj izložak osvojio malu kolajnu.[37] U ugljenokopu je radilo osam rudara u 500 metara dugoj jami sa slojevima ugljena od oko dva metra debljine. Koncesiju je od Peršića preuzeo Emanuel Braun, jer je poznato da je na gospodarskoj izložbi u Đurđevcu 1893. godine izložio ugljen iz kozarevačkog ugljenokopa.[38] Moguće je da je Braun zbog kakvih administrativnih zapreka preko Peršića zapravo i prije raspolagao ugljenokopom *Bilo*. Peršić je mogao biti samo fiktivni koncesionar, jer nije poznato da je bilo gdje ulagao svoj novac, ni prije ni poslije. Črešnjevički ugljenokop *Pitomačko-črešnjevački ugljenici d.d*. od 1904. godine postao je vlasništvo židovske obitelji Singer iz Zagreba, čime su si podravski mlinovi osigurali dovoljnu količinu ugljena.[39] Budući da su podravski paromlinovi potrebovali sve veće količine ugljena, Emanuelov sin Šandor (Slika 3.) počeo se baviti rudarskim istraživanjem, za što je uspio pribaviti potrebne dozvole. Tako je sa 248 istraživačkih rovova postao jedan od najvećih privatnih rovitelja (rudarskih istraživača) na području Kraljevine Jugoslavije.[40] Jedan od tih rovova vjerojatno je bio u šumi pored Mičetinca (*Mičetinski jarek* – predio *Lipik*).[41]

Vlasnik je dao mlin preurediti 1901., a proširiti i modernizirati 1910. godine.[42] Uz samu mlinsku zgradu podignuta je i obiteljska jednokatnica (Slika 4.). U sudskim registrima upisan je 7. listopada 1905., do 18. listopada 1913. godine kao vlasnik mlina vodi se Julijana Braun, kada mijenja ime u *Braunov paromlin d.d*., da bi do kraja 1916. godine poslovao kao inokosno poduzeće obitelji Braun i Ettinger, s temeljnom glavnicom od 200.000 kruna (400 dionica po 500 kr.), koja je 1918. godine povišena na 500.000 kruna (1.000 dionica po 500 kr.). Članovi ravnateljstva bili su Šandor Lederer, Juraj Ettinger, zagrebački bankar, te Emanuel i Ludwig Braun, a u nadzornom odboru Eduard Beck, Šandor Braun i Leopold Lichtner iz Kloštra. Kapacitet mlina bio je 500 vagona godišnje.[43]

Braunovima je posao dobro krenuo, a brašno se otpremalo čak do Bratislave i Praga. Kad je koprivnički paromlin zapao u dugove Braunovi su to iskoristili (1914.), te su s partnerom Leopoldom Lichtnerom uložili 600.000 kruna u dionice, misleći da će tako podravsko mlinarstvo držati u svojim rukama. Time je Šandor Braun kao dioničar stekao pravo na godišnju dividendu od 6 %, te zajedno s

---

36 *Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu godine 1891.,* ur. Janko Ibler, Zagreb, 1892., 249.; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Društveno-ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine", *Podravski zbornik 81*, Koprivnica, 1981., 43.

37 *Tjednik bjelovarsko-križevački*, god. 2, br. 49, 26. IX. 1891.

38 *Gospodarski list*, god. 40, br. 23, 5. XII. 1893.

39 DOBROVŠAK, Ljiljana. "Židovi i njihov utjecaj na transformaciju naselja podravskog višegraničja krajem 19. i početkom 20. stoljeća", *Podravina*, vol. III, br. 6, Koprivnica, 2004., 34.

40 ŠEBEČIĆ, Berislav. "Rudarski poduzetnici u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća", *Rudarsko-geološko-naftni zbornik*, vol. 8, Zagreb, 1996., 141.

41 Sjećanje Marka Bedića iz 2010. godine: "Moj otac Mijo Bedić iz Mičetinca, rođen 1880., umro 1974., više puta mi je pričao da su gosp. Braun imali rudnik u Mičetinskom jarku u predjelu zvanom Lipik, a vuglen su vozili u drvenim kolima, ali se neje dugo vadil. Upamtio sam taj lokalitet po većoj iskopini lončarske zemlje, koja se nešto duže koristila, a nalazila se u neposrednoj blizini." ŠABARIĆ, Zdravko. *Obitelj Braun. Uspon i tragedija đurđevačke obitelji Braun (uz sjećanje dr. Borisa Brauna)*, Đurđevac, 2013., 42.

42 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, M. i E. WAGNER. "Peršićev mlin …", 92; *Nezavisnost*, god. 4, br. 52, 26. II. 1910.

43 Sudbeni stol Belovar, Inokosne tvrdke, 40081; Inokosne tvrdke, knj. 1, 40082; Dionička društva i zadruge, knj. III, 40103, DAZ; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, M. i E. WAGNER. "Peršićev mlin …", 93.

Slika 4. Obiteljska kuća Braunovih (desno) s ulazom u dvorište

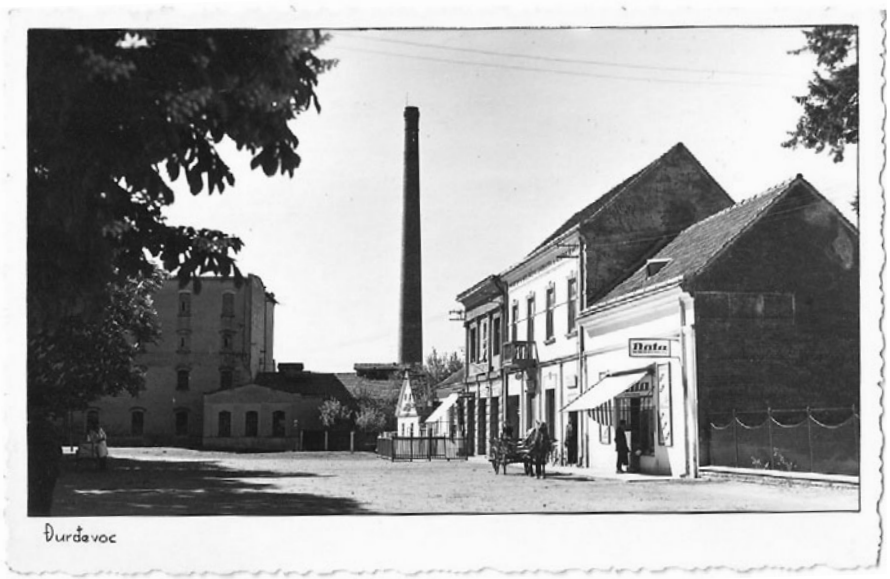

Slika 5. Braunov paromlin 1930-ih godina

bratom Ludwigom i ulazak u ravnateljstvo poduzeća. Otac je sa sinovima pokrenuo 1910. godine paromlin u Novigradu, postavši vlasnikom najvećeg broja dionica (300 kom.). Istovremeno su Šandor i Ludwig ušli i u ravnateljstvo *Novigradske štedionice d.d.* (osn. 1906.), koja je stajala iza svega. Tu su poziciju u ravnateljstvu držali do 1914. godine.[44] *Pučki paromlin d.d.* pokrenuli su 16. prosinca 1912. godine u Kloštru (15 radnika) s kapitalom od 60.000 kruna, koji je 1916. povišen na 150.000 kruna. Za upravitelja je postavljen Ludwig. Međutim, velika svjetska kriza uzela je svoj danak. Braunovi su zapali u novčane poteškoće pa su 1930-ih prodali sve dionice koprivničkog i novigradskog paromlina, a koje je otkupila obitelj Ettinger. Ostao im je tek đurđevečki paromlin (Slika 5.), dok su

[44] KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Mlinarstvo koprivničke Podravine za vrijeme kapitalizma", *Podravski zbornik 86*, Koprivnica, 1986., 33; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Gospodarski život Novigrada Podravskog od 1900. do 1941. godine", U *Općina Novigrad Podravski – izabrane teme*, Novigrad Podravski, 2001., 114, 119.

sav novac uložili u podizanje nove tvorničke zgrade *Industrije ulja d.d.*[45] u Koprivnici, koju su osnovali 1917. godine.[46]

U sklopu paromlina proradila je 1922. i pilana (6 radnika), a od 1929. godine počeli su snabdijevati Đurđevec s električnom strujom.[47] U vezi elektrifikacije Đurđevca još 1927. godine kontaktirali su inž. Đuricu Cikuša u Zagrebu (Palmotićeva 7), pa je po svemu sudeći on sudjelovao u realizaciji projekta (Slika 6.).[48] Prema sjećanju Borisa Brauna, Šandorova sina, prvi je struju dobio odvjetnik Izidor Lichtenberg, čija se kuća nalazila preko puta Braunovih (danas je u njoj gradska uprava). Pomoćna knjiga trgovine Ferde Brennera u Đurđevcu iz 1930. godine svjedoči da su tada svi uredi i privatne osobe bili kupci na dug većih količina petroleja[49]. Prema tome, iako se 1929. godina spominje u svim izvorima kao godina elektrifikacije, po svemu sudeći riječ je tek o nekoliko elektrificiranih kuća (Braun, Lichtenberg), dok su ostali za rasvjetu i dalje koristili petrolej. Električna je struja zapravo postupno uvođena, pa tako pred sam Drugi svjetski rat veći dio naselja još uvijek nije bio elektrificiran. Boris Braun nadalje svjedoči da prijeratnih godina rasvjeta baš i nije funkcionirala kako treba. Kao razlog navodi parni stroj od 200 PS[50] i loš ugljen koji je vjerojatno dopreman iz njihova ugljenokopa u Kozarevcu. Rješenje je nađeno u tzv. eksplozivnom motoru na upojni plin dobiven spaljivanjem drveta uz ograničeni pristup zraka. No i taj se kvario.[51]

Iako se paromlin teško nosio s krizom ipak je povoljno poslovao, a zbog poreznih razloga je 11. siječnja 1937. godine izdan u zakup Šandoru Braunu, a na glavnim skupštinama iskazivan je fiktivni gubitak. Krajem 1940. i početkom 1941. godine iskazan je promet od 2.124.313 dinara uz dioničku glavnicu od 250.000 dinara, a 1943. godine mlin je procijenjen na 14.224.914 kuna. Dolaskom ustaša na vlast ubrzo su počeli progoni i hapšenja, te odvođenje Židova u logore. Iz tog vremena sačuvana je jedna od posljednjih fotografija Šandora Brauna sa svojim zaposlenicima, koja je snimljena 1. svibnja 1942. godine prigodom proslave Blagdana rada (Slika 7.). Državno ravnateljstvo za ponovu Nezavisne države Hrvatske (NDH) donesло je odluku o podržavljenju židovskoga imetka, nakon koje je uslijedilo oduzimanje i razvlačenje židovske imovine. Vidljivo je to u gruntovnoj knjizi u kojoj stoji da se temeljem molbe Poreznog ureda u Đurđevcu od 18. ožujka 1943. godine (br. 1518/43), a u smislu zakonske odredbe o podržavljenju židovske imovine od 30. listopada 1942. godine, uknjižuje pravo

Braunov paromlin
dioničarsko društvo
Gjurgjevac
Interurban telefon br. 4.
Gospodin ing. Gjurica Cikuša,
Zagreb.
Palmotićeva ul.7

Slika 6. Dopisnica upućena inž. Cikušu u svezi elektrifikacije naselja

[45] Unatoč raznim poteškoćama tvornica je proizvodila nadaleko poznato bućino ulje zvano *Crnac*, za koje je Ludwig Braun 1930-ih godina dobio tri zlatne medalje i srebrni pokal na međunarodnim izložbama u Londonu. Od strane kraljevske vlasti u Beogradu odlikovan je ordenom Sv. Save IV. stupnja. Tvornica je kao kraljevski dobavljač odlikovana zlatnom medaljom Oblasne samouprave beogradske oblasti i diplomom Ministarstva poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije za 1929. i 1938. godinu. *Podravske novine*, god. VIII, br. 22, 29. V. 1937.; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Tvornica ulja u Koprivnici i njeno radništvo", *Podravski zbornik 84*, Koprivnica, 1984., 53.

[46] KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Razvoj privrede i radničke klase u Koprivnici 1918. – 1945.", *Podravski zbornik 80*, Koprivnica, 1980., 17; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, M. i E. WAGNER. "Peršićev mlin …", 92.

[47] FELETAR, D. *Podravina …*, 292.

[48] Prema sačuvanoj dopisnici upućenoj inž. Cikušu od 31. I. 1927. godine, Zbirka razglednica i fotografija Martina Mahovića iz Đurđevca.

[49] MIHOLEK, Vladimir. "Trgovina Ferdinanda Brennera u Đurđevcu", *Podravski zbornik 2006.*, Koprivnica, 2006., 166.

[50] Gospodin Braun vjerojatno je mislio na kraticu KS (konjska snaga), a ne PS. U to vrijeme zasigurno nije radio parni stroj od 200 KS, kako on svjedoči, jer je već 1885. godine pušten u pogon stroj od 300 KS.

[51] ŠABARIĆ, Z. *Obitelj Braun …*, 41.

Slika 7. Šandor Braun sa zaposlenicima na proslavi Blagdana rada 1942. godine

vlasništva u korist Nezavisne države Hrvatske[52]. Poslije očeve smrti 1937. godine, Šandor je preuzeo mlin u svoje ruke, te tako postao najbogatiji Židov u Podravini. Shvativši kakvo bi ga zlo moglo snaći, iskoristio je svoja poznanstva, ali i novac, te se domogao garancije ustaškoga poglavnika Slavka Kvaternika i Ministarstva hrvatskog domobranstva, kao i počasnoga arijevskog prava. Dokument garancije izdao je sam Kvaternik 27. prosinca 1941. godine.[53]

Šandor Braun je po svemu sudeći otprije poznavao Kvaternika. Sin Boris u sjećanjima iznosi da se otac s njim upoznao još za vrijeme školovanja. U jednom razgovoru za novine[54] izjavio je da je otac možda pomagao i Pavelića prije 1941. godine, no nije posve siguran. Na njihovo imanje dolazili su u lov mnogi tadašnji političari i ugledne osobe: Ivan Šubašić[55], Ivica Frković[56], Ivica Kovačević[57], Mate Starčević[58], Stjepan Jakšeković[59], Vjenceslav Dubravčić[60] i drugi. Većina njih bili su HSS-ovci, zaljubljenici u lov.[61] Premda je Šandor imao dobru zaštitu, ne samo Kvaternika, nije se uspio spasiti pred ustašama. Kad je 1942. godine pao Kvaternikov utjecaj u vrhu vlasti došao je red i na Braunove.

Šandor Braun uhićen je zajedno sa suprugom Elly (Elizabeta) i sinom Borisom u noći 21. listopada 1942. i zatočen do 7. svibnja 1943. godine na Savskoj cesti u Zagrebu. Nakon toga su deportirani u Auschwitz gdje su pogubljeni. Jedino se sin Boris uspio živ vratiti iz logora. Sva Braunova imovina zajedno s paromlinom potpala je pod ured za podržavljeni imetak Ministarstva državne riznice u

---

52 Zemljišne knjige katastarske općine Đurđevac, posjedovnica, gruntovni brojevi parcela 3699/1, 3699/2 i 3702, zemljišnoknjižni uložak 3381, Zemljišnoknjižni odjel, Općinski sud u Koprivnici.

53 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Društveno-ekonomski odnosi …", 40, 42.

54 MRVOŠ PAVIĆ, Bojana. *Sjećanje na holokaust: Prof. Boris Braun, električar bodljikave žice* (objavljeno 30. siječnja 2012.), http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Sjecanje-holokaust-Prof.-Boris-Braun-elektricar-bodljikave-zice (posjet 31. 10. 2013.)

55 Ivan Šubašić (1892. – 1955.), odvjetnik i političar, ban Hrvatske 1939. godine.

56 Ivica Frković (1894. – 1980.), šumar, upravitelj šumarije u Pitomači (1925.), poslije savjetnik u Ministarstvu šuma i rudnika u Beogradu, predstojnik Odjela za šumarstvo pri Banskoj upravi (1939. – 1941.), te ministar šuma i ruda NDH do kraja 1942. godine.

57 Ivica Kovačević (1873. – 1953.), odvjetnik, političar i pisac; 1922. godine ministar šuma i ruda u Beogradu.

58 Mate Starčević, sudac okružnog suda u Zagrebu i gradonačelnik Zagreba od 1939. do 1941. godine.

59 Stjepan Jakšeković (1907. – 1985.), veterinar, ekonomist i diplomat. Šubašićev prijatelj.

60 Vjenceslav Dubravčić, šumarski savjetnik kod Ravnateljstva državnih šuma u Zagrebu (1941.), svojevremeno šumski nadzornik u Pitomači.

61 ŠABARIĆ, Z. *Obitelj Braun …*, 21, 23.

Zagrebu. Već 3. svibnja 1941. godine ustaške vlasti postavile su u mlin povjerenika Petra Balatinca, đurđevečkog trgovca, čija je trgovina bila preko puta Braunove kuće. Prema izvještaju, Balatinec je u mlinu zatekao 19 mlinara, 10 radnika, tri šegrta i tri namještenika. Satnice mlinara iznosile su 8-9 kuna, a zaposlenicima je izdavan deputat u brašnu, kojeg su primali i kočijaši koji su prevozili žito i brašno kolima do željezničke stanice.[62]

Jedan od prvih strojara u paromlinu bio je Josip Mincer[63] (rođ. 1844.), Židov iz Mađarske, koji je umro 1914. godine, a posljednji Maks Sandbichler, (od 1922.), koji je od 1925. godine radio u Braunovu mlinu u Kloštru, a ponovno u Đurđevcu od 1933. do 1944. godine. Ujedno je bio jedan od osnivača i voditelj puhačke glazbe vatrogasnoga društva u Đurđevcu.[64] Naslijedio ga je Herbert Kukec (rođ. 1916.), kojega su ubili ustaše 4. kolovoza 1944. godine jer je kao partizanski simpatizer pokušao sakriti mlinsko remenje.[65] Zna se tek za jednog službenika u mlinu; bio je to Đuro Stipan (rođ. 1888.) iz Ogulina, trgovački činovnik, koji je kod Brauna bio zaposlen 1908. godine, kada je oženio Adelu Mohr, kćerku domaćeg gostioničara.[66] Stariji pak Đurđevčani sjećaju se Luke Smoleka (rođ. 1892.), ložača u paromlinu. Dok je žarulja jače zasvijetlila znali su reći: *Sad je Smolek baš poteknol f kotel!*. Koliko je ljudi bilo zaposleno u paromlinu vidi se na fotografiji iz 1927. godine (Slika 8.). Prema zapisima Matije Vogrinčića iz Đurđevca, a prema sjećanju njegovih predaka, Braunovih zaposlenika, u paromlinu su radili slijedeći: nadmlinar Tomo Ognančević, mlinari Patačko i Bolto Jendrašic, Maks Sandbichler, upravitelj strojarnice *(mašinhauz)*, strojari *(mašinisti)* Ivan Varga i Ivan Dobrošek, pomoćni mlinari Egon Vogrinčić, Vinko Janči i Franjo Zadravec, majstor (?) Orosz, ložač Ivan Lacković, Herbert Kukec, šef električne centrale, električari Vilim Hodić i Rudolf Ređep, vagar *(vagomešter)* Patačko, strojobravar i vozač Josip Vogrinčić, vozač Imbriša, Ivan Zlatec, krpar vreća, blagajnica Marija Turković (do 1932.), Josip Ištvanić, noćni čuvar, te Šiptar i Lenardić, vozari (zaprežna kola). Šiptar je po potrebi ujedno bio i gazdin kočijaš. Đurđevčan Berislav Lichtner navodi pak nekog Kneza iz Bjelovara, šefa električne centrale. Spomenuti zaposlenici radili su otprilike tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća, no ta je svjedočanstva teško provjeriti jer sačuvane dokumentacije nema, kao ni živućih zaposlenika.[67] Mira Kolar Dimitrijević objavila je u svojem radu faksimil dopisa kojim je Šandor Braun pokušao zbrinuti spomenutog Tomu Ognančevića, dugogodišnjeg mlinarskog namještenika. Na sjednici ravnateljstva 9. listopada predložio je da mu se doživotno osigura mjesečnu pomoć od 400 dinara od onog časa kada bude nesposoban za rad. Ujedno je to bila želja i pokojnog oca Emanuela, s obzirom na Ognančevićev vjeran i predan dugogodišnji rad.[68] Popis dužnika Brennerove trgovine iz 1930. godine spominje i noćnog čuvara Josipa Kožara iz Đurđevca.[69] (ostale paromlinske radnike vidi u: Tablica 1.[70])

---

62 GOLDSTEIN, Ivo. *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2000., 431; IVANIŠEVIĆ, Marinko. "Roditelji su mi ugušeni na "tuširanju" i spaljeni u krematoriju", *Podravski list*, god. 3, br. 151, 18. X. 2004.

63 Matična knjiga umrlih (1909. – 1941.) Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru, DAB.

64 ŠKURDIJA, Božidar. "Kratka povjesnica Puhačkog orkestra Dobrovoljnog vatrogasnog društva iz Đurđevca", U *Đurđevečki zbornik*, ur. Velimir Piškorec, Đurđevec, 1995., 201-202.

65 DESPOT, Zvonimir. *Vrijeme zločina. Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine*, Zagreb / Slavonski Brod, 2007., 407.

66 Liber exstraneorum (Knjiga doseljenih) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Župni ured rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu.

67 ŠABARIĆ, Z. *Obitelj Braun…*, 36.

68 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Društveno-ekonomski odnosi …", 42.

69 Trgovina Ferdo Brenner, Pomoćna knjiga 1930. – 1932. (Salda-Ceonti), Etnografska zbirka Josipa Cugovčana iz Podravskih Sesveta.

70 Tablica sadržava podatke iz matičnih knjiga i knjige doseljenika, koje se čuvaju u župnom arhivu u Đurđevcu. Knjiga doseljenika nije vođena kao stališ duša, već su za navedene obitelji upisani samo neki osnovni podaci. U tablični popis uvršteni su samo oni mlinari za koje se sigurno moglo utvrditi da su radili u paromlinu, premda su u knjigama evidentirani i drugi mlinari.

Slika 8. Osoblje *Braunovog paromlina d.d.* u Đurđevcu 1927. godine

Obitelj je bila imućna. Osim obiteljske kuće s mlinom i gospodarskim dvorištem u središtu Đurđevca, Šandor je u Zagrebu posjedovao trećinu kuće u vrijednosti od oko 200.000 dinara, te posjed na Đurđevečkim peskima, zvan *Braunova pustara*. Na posjedu od 153 jutra, od toga 55 jutara mlade borove šume, bila je podignuta zgrada jednokatnica, staja, svinjac za stotinjak tovljenika, skladište i silos, te zasađen vinograd na par jutara.[71] Emanuel Braun je još za života počeo za potrebe lova uzgajati fazane na posjedu. To je bilo jedno od prvih uzgajališta fazana u Hrvatskoj.[72] Boris Braun se prisjeća da je prilikom uhićenja obitelji napravljen popis nepokretne imovine: mlin kapaciteta 200 tona, pilana s dvije pile za trupce promjera 80-100 cm, ledana kapaciteta 2 tone leda, električna centrala, obiteljska kuća, stambena zgrada za radnike i namještenike, staja, radionica i skladište.[73] Od pokretne imovine dio je zaplijenjen, dio rasprodan, a nešto je i pokradeno: velika količina zlatnine i srebrnine, elektromaterijal iz elektrane u vrijednosti više od 400.000 kuna, desetak krava, šest konja, nekoliko fijakera, automobil, kamion i druge vrijedne stvari.[74]

Obitelj Braun nestala je tragično, ustaška im je vlast imovinu oduzela, a komunistička nacionalizirala nekretnine. Danas je živ samo Boris Braun, vitalan starac u 94 godini života. Đurđevčani se danas itekako sjećaju Braunovih – jedna đurđevečka ulica nosi ime Šandora Brauna. Braunovi su, ne samo Šandor, osobito bili poznati kao dobrotvori koji su redovito pomagali kulturna društva, školsku djecu, svoje zaposlenike, a napose đurđevačku sirotinju, pomažući ih novcem, obućom, odjećom i brašnom. Tako je jedna gradska ulica dobile ime po Šandoru Braunu, ne toliko zbog njegova doprinosa razvoju mlinarstva u Đurđevcu koliko zbog karitativnog i humanitarno djelovanja cijele obitelji za vrijeme boravka u Đurđevcu.

4.1. BRAUNOV PAROMLIN NAKON 1945. GODINE

Prve poslijeratne godine paromlin je dočekao sa starim postrojenjem, no sada je njime upravljala nova vlast, a budući da je u tim teškim vremenima mlin bio od republičkog značaja, vjerojatno je brzo pušten u pogon. O tome svjedoči fotografija zaposlenika od 7 rujna 1947. godine (Slika 9.), kada je (19. studena) mlin je upisan u gruntovnoj knjizi kao *Državni paromlin Državnog preduzeća za promet*

---

71 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Društveno-ekonomski odnosi …", 43; ŠABARIĆ, Z. *Obitelj Braun …*, 47-48.

72 KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira i Elizabeta WAGNER. "Lov i plemstvo u Hrvatskoj i Slavoniji", *Ekonomska i ekohistorija*, vol. 5, br. 5, Zagreb/Samobor, listopad 2009., 56.

73 ŠABARIĆ, Z. *Obitelj Braun …*, 49.

74 IVANIŠEVIĆ, Marinko. "Roditelji su mi ugušeni na "tuširanju" i spaljeni u krematoriju", *Podravski list*, god. 3, br. 151, 18. X. 2004.

Slika 9. Radnici i rukovodstvo *Državnog paromlina* 1947. godine

Slika 10. Seljaci s kolima u mlinskom dvorištu

i preradu žitarica. Iduće godine na temelju uredbe vlade FNR. Jugoslavije od 3. lipnja 1947. godine mlin i nekretnina upisuju se kao općenarodna imovina organa upravljanja Ministarstva industrije NR. Hrvatske, odnosno Okružne direkcije za promet i preradu žitarica.[75] Iako je bio u vlasništvu države nije u potpunosti bio iskorišten u odnosu na kapacitet. Prema izvještaju kotarskoga komiteta iz 1947. godine, članovi partije nisu se dovoljno zalagali za poboljšanje rada u novoosnovanom poduzeću, a niti su svojim osobnim primjerom služili kao uzor ostalima radnicima. Radna disciplina kod radnika bila je nedovoljna, a nisu imali ni pravilno razrađene norme. Rukovodstvo je ocijenjeno kao nesposobno za upravljanje ovakvim poduzećem jer je doskora zapošljavalo preko stotinu radnika[76], što je bilo previše. Uprava poduzeća bila je loša jer je bivši upravitelj bio nesposoban i aljkav u radu, a izvještaj navodi da se njegovom krivnjom pokvarilo tri vagona kukuruza u skladištu, zbog čega je uhićen i osuđen. Sve to uzrokovalo je deficit od 280.000 dinara. Stoga je promijenjena uprava a broj radnika smanjen na njih 80, no o nekim vidljivim rezultatima nije se još moglo govoriti. Prema mišlje-

[75] Zemljišne knjige katastarske općine Đurđevac, posjedovnica, gruntovni brojevi parcela 3699/1, 3699/2 i 3702, zemljišnoknjižni uložak 3381, Zemljišnoknjižni odjel, Općinski sud u Koprivnici.

[76] Mlin je vjerojatno djelovao u okviru većeg poduzeća jer bi stotinjak radnika bilo previše za jedan takav mlin.

nju kotarskoga rukovodstva, novi upravitelj bi mogao zadovoljiti glede svoje sposobnosti, ali je kao rukovoditelj mekan, a i odnosi između njega i nekih odgovornijih namještenika prilično su familijarni.[77]

Zna se da je mlin od 1953. godine radio u sklopu virovskog mlina, a potom se priključio đurđevečkoj *Privredi*, koja je tada upravljala dvjema mesnicama, gostionicom, mehaničarskom radionicom i kinom. Te godine došlo je do ukidanja spomenutog poduzeća, pa je mlin nastavio djelovati samostalno. Zbog starosti postrojenja došlo je do učestalih kvarova, pa su stalno vršeni razni popravci. Mlin je ponovno zapao u poteškoće i financijsku krizu, a na kraju je uvedena i prinudna uprava. Problemi su se nekako riješili 1956. godine ponovnim priključenjem *Privredi*. Mlin je najbolje poslovao 1958. godine kad je zabilježeno preko 5 miliona dinara viška. Prva četiri mjeseca 1959. godine postignut je promet od 137 vagona, dok je u planu bilo još 250 vagona. Najviše se poslovalo s okolnim poljoprivrednim zadrugama u Virovitici, Pitomači, Črešnjevici, Grabrovnici, Sedlarici, Kloštru Podravskom i Hampovici, koje su stanovništvo snabdijevale brašnom (Slika 10.). Nakon par godina uspješnog poslovanja kotarsko je rukovodstvo odlučilo potpuno renovirati mlin kupnjom novih strojeva i cjelokupne opreme, a elektrifikaciju Podravine iskoristiti prebacivanjem mlina na električni pogon. Time su planirali dobiti suvremeni mlin koji bi bio jedan od najvećih u ovom dijelu Hrvatske. Obnovom se planiralo smanjenje radnika za trojicu, ali bi se proizvodnja povećala 30 %. *Privreda* je osigurala 24 miliona dinara svojega novca, te podigla kratkoročni zajam od 25 miliona dinara kod *Investicione banke* (slika 11. i 12.).[78] Mlin je otvoren u ljetu 1959., a radio je do 27. lipnja 1960. godine, kada je potpuno izgorio u velikom požaru. Od svega su ostali samo goli zidovi. Šteta je bila oko 100 miliona dinara. Požar je podmetnuo nadmlinar Vinko Bebek (43 god.), koji se noću zaključao u mlin, budući da je posjedovao sve ključeve, te polio cijelu zgradu sa 100 litara benzina nabavljenog za čišćenje postrojenja prije žetvene sezone. Na kraju je pokušao samoubojstvo skokom s krova na betonsku ploču prizemnog skladišta. Prije toga je čak onesposobio sirenu za uzbunjivanje. Umro je drugi dan u koprivničkoj bolnici, a javnost nikad nije saznala pravi razlog paleža, iako su o tome kolale razne priče. Sekretarijat unutarnjih poslova u Koprivnici objavio je vijest da se Bebek ubio zbog "kompleksa manje vrijednosti i nerazumijevanja". Naime, u to vrijeme došlo je do povezivanja svih mlinova ovoga područja, a zbog velikog broja zaposlenika došlo je do njihova premještanja, koja

Slika 11. Unutrašnjost obnovljenog mlina 1959. godine

[77] Izvještaji kotarskih i mjesnih komiteta s područja sjeverozapadne Hrvatske (Zagreb, Varaždin, Bjelovar) o radu u 1947. godini, priredile Marina Štambuk Škalić i Mirjana Jukić, 2. dio, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, br. 17, Zagreb, 2011., 207.

[78] TURKOVIĆ, A. "Početkom srpnja proradit će moderan Paromlin", *Glas Podravine*, god. 11, br. 25, 27. VI. 1959.; ROJČEVIĆ, J. "Proradio elektromlin u Đurđevcu", *Glas Podravine*, god. 11, br. 35, 5. IX. 1959.

Slika 12. Detalj s otvorenja novouređenog mlina u srpnju 1959. godine

nisu mimoišla ni Bebeka. Vjerojatno je i to bio jedan od uzroka paleža i samoubojstva.[79] Ostaci spaljenog mlina su porušeni, dok su neke manje zgrade i dalje služile, ali u neke druge svrhe.

Budući da je obitelj Mire Kolar Dimitrijević posjedovala paromlin u Virju, Mira je do 1948. godine živjela u Virju, i kako svjedoči, dobro se sjeća Vinka Bebeka: "Ja se sjećam Vinka Bebeka, jer je dolazio u naš mlin u Virju, a jednoć je oko 1950. došao do nas i u Koprivnicu. Bio je krupan, pametan čovjek, koji je mojoj majci u Virju pomogao u prelasku na nove metode kontrole mlinova od socijalističkih vlasti. Krivo je proračunao da će zato što je zahvaljujući njemu đurđevečki mlin bio brzo osposobljen za kvalitetan rad poslije 1945. biti u njegovom vodstvu. No došli su novi ljudi i on se osjećao sve više zapostavljen i izigran. To je razlog smrti. Smatrao je da je spasio i osposobio mlin za rad u vrijeme nestašice pogonskog materijala i pribora a onda je netko zaključio da se Bebek previše vezao uz mlin i da to treba zaustaviti."[80]

Privreda nije odustala od mlina, pa je od *Poljoprivredne zadruge* otkupila skladište na željezničkom kolodvoru u kojem je nakanila urediti novi mlin dogradnjom dva kata. Bilo je planirano 8 miliona dinara za preuređenje, a počelo se i s pregovorima s *Mlino-opskrbom* iz Zagreba oko nabave novih strojeva u vrijednosti od 75-80 miliona dinara. Dio novca namjeravalo se namaknuti i od osiguranja izgorjelog mlina. Da bi nastavili s opskrbom poljoprivrednih zadruga brašnom, iznajmili su mlin u Mostima kapaciteta jednog vagona dnevno. Međutim, od cjelokupnog se posla odustalo, pa novi mlin nikad nije sagrađen. Tako je palež mlina praktički ugasio *Privredu*, a svi njeni pogoni pripojeni su *Poljoprivrednoj zadruzi*. Time se u Đurđevcu zauvijek ugasila mlinarska industrija.[81]

Poslijeratne zaposlenike naveo je Slavko Čamba iz Đurđevca u svojim zapisanim sjećanjima: Luka Kralj, Ivan Piškorec, Anton Varga, Pero Vuković, Ivan Jendrašic, Mijo Štefinec, Ivan Ognančević, Blaž Sodec, Vinko Bebek, Tomo Majetić, Đuro Markač, Bolto Boltekić, Tomo Balala, Martin Stanešić, Vinko Markač; pilana: Rok Štimac, Dorčec, Hodalić; uprava: Franjo Fučkar, Bartol Šandor i Božo Milošević.[82]

---

79 A. T., "Izgorio elektromlin", *Glas Podravine*, god. 12, br. 26, 2. VII. 1960.

80 Zahvaljujem Miri Kolar Dimitrijević za ovu informaciju.

81 A. T. "Novi elektro-mlin u Đurđevcu", *Glas Podravine*, god. 12, br. 32, 13. VIII. 1960.; A. T. "Likvidacija "Privrede", *Glas Podravine*, god. 12. br. 46, 19. XI. 1960.

82 Autor u sjećanjima ponešto govori i o Braunovu mlinu i obitelji. Njegovo svjedočanstvo nije pouzdano jer je bilo velikih primjedaba od strane starijih Đurđevčana na vjerodostojnost iznesenih podataka u knjizi. Stoga ovaj izvor nisam uzeo u obzir, osim zaposlenika, premda su i dvojbeni. ČAMBA, Slavko. *Naša sečanja*, Đurđevec, 1999., 63.

5. *PAROMLIN PODRAVINA D.D.*

Osim Brauna i Hirschlera u mlinarstvu se okušao i Ferdo Brenner (1861. – 1908.)[83], poznati đurđevečki trgovac. Nakon što je 1897. godine prodao svoj paromlin, Brenner se krajem 1890-ih zauzeo za izgradnju novog paromlina. Tih godina narod je bio nezadovoljan s postojećim stanjem glede meljave i zamjene žita za brašno. Prosta meljava mogla se obaviti i na vodenicama, dok su *finu* meljavu obavljali u mlinovima kod Brauna i Hirschlera, ali je narod bio s njima nezadovoljan. Zamjenu žita za brašno mogli su obavljati i kod špekulanata u trgovinama, koji su uzimali čak trostruku težinu pšenice uz doplatu od 1 forinte. Koji su pak kupovali brašno za novac, kupovali su u stvari brašno samljeveno u Budimpešti, i to od njihova žita. Stotinu kilograma pšenice seljak je prodao za 7 forinti, a isto toliko *finoga* brašna koštalo je 12-18 forinti, pa je narod tvrdio "da su ostatak uzeli tuđinci".[84] Zbog toga je Brenner okupio oko sebe imućne mlade seljake na čelu s Tomom Jalžabetićem (1892. – 1937.)[85], vodećim pravaškim oporbenjakom u općinskome vijeću. Odlučio je podići novi paromlin kao dioničko društvo, prvo takvo društvo u Đurđevcu. Dioničarima su većinom trebali postati seljaci, pa bi se tako narod privukao u novi paromlin, koji bi praktički bio u njihovu vlasništvu, a cijenama i uslugom konkurirao bi već postojećim židovskim mlinovima.[86] Nakon zajedničkih dogovora zakazana je prva skupština za 11. rujna 1898. godine, u tri sata popodne. U novoformirano ravnateljstvo ušli su Martin Starčević, Josip Zrelec, F. Brenner, Josip Kenđelić, Ivan Nöthig, Mijo Mihinić, Tomo Jalžabetić, Štefo Topolčić, Mato Matkov, Martin Fuček, Ivan Ređep, Petar Fuček ml., Antun Fuček, Stjepan Sabolić iz Virja, Ivan Kolarić iz Šemovaca, Mato Aurer iz Kalinovca, Đuro Kovačev iz Ferdinandovca i Martin Peceli iz Čepelovca. U nadzorni odbor izabrani su Petar Zrelec, Radovan Hrga iz Hampovice, Josip Fišer, Marko Topolčić i Bolto Hajduković. Rukovodstvo se biralo svake treće godine. Određena je temeljna glavnica od 1.000 dionica po 30 forinti. Upisi su se održavali do 25. kolovoza. Tko nije mogao platiti cijelu dionicu mogao je to učiniti obročno kod upisa uplatom 5 forinti, te jedne forinte upisnine po dionici, a nadalje po 5 forinti svakog prvog u mjesecu. Na samoj skupštini prijavilo se stotinu budućih dioničara, a rok za upis dionica odmah je produljen do 1. listopada. Posjed svakih pet dionica davao je pravo glasa na skupštini. Na skupu je narod otvoreno pozvan da se na taj način suprotstavi špekuliranju s brašnom, a na ruku im je išla i *Prva podravska štedionica* u Đurđevcu kojoj je Brenner bio ravnatelj.[87]

Dioničkome društvu dobro je poslužila čvrsta i prostrana zgrada stare žitnice (magazin) na brijegu u današnjoj Bjelovarskoj ulici, koja je u krajiško doba služila za smještaj zalihe žita đurđevečke satnije. Zato i danas taj dio naselja Đurđevčani nazivaju *Pri magazinu*. Građevna dozvola je dosta brzo dobivena, a također i potreban nacrt i troškovnik. Troškovi pokretanja mlina bili su 27.000 forinti, a kapacitet mlina 250 vagana (svaki po 100 mtc.). Od toga na ujam otpada 25 vagana. Izračunali su, ako je vagan pšenice koštao 600 forinti, dobitak je imao iznositi 15.000 forinti godišnje. Od te svote 1.800 forinti je 6 % kamata za dioničku glavnicu od 30.000 forinti, a određeni dio ide u pričuvnu glavnicu za amortizaciju, te dio za gorivo i plaće. Iz navedenog je vidljivo da je ravnateljstvo svratilo pozornost na osiguranje kamata na uloženu glavnicu po dioničarima. Čak su uspjeli dobiti Ivana

---

83 Brenner se nakon dolaska u Đurđevac osamdesetih godina 19. stoljeća u početku bavio građevinskim poduzetništvom. Trgovinu mješovite robe otvorio je 1893. godine. Osnivač je i ravnatelj Prve podravske dioničarske štedionice (1893. – 1899.); član ravnateljstva Zadruge za uzajamnu pomoć (1897.) i Prve virovske dioničke štedionice (1897.), najveći dioničar Koprivničkog paromlina d.d. (1907.), jedan od osnivača Vatrogasnog društva, županijski zastupnik (1893. – 1898.) i potpredsjednik tamburaškoga i pjevačkoga društva Preradović (1903.) u Đurđevcu.

84 *Hrvatski narod*, br. 38, 22. IX. 1898.

85 Tomo Jalžabetić, seljak i političar; jedan od osnivača HPSS-a i vođa Radićevaca u đurđevečkoj Podravini, narodni zastupnik u Saboru, dugogodišnji općinski vijećnik i predsjednik Hrvatske seljačke zadruge u Đurđevcu. U to vrijeme je već napustio Stjepana Radića i stranku, te je politički bio aktivan samo u općinskom poglavarstvu.

86 *Hrvatska*, br. 115, 21. V. 1902.

87 *Hrvatski narod*, br. 33, 18. VIII. 1898.; br. 38, 22. IX. 1898.

Điketu[88], iskusna mlinara s trgovačkim i tehničkim znanjem. Điketa je bio domaći sin, bivši časnik koji se bavio trgovinom, a mlinarsko iskustvo stekao je u paromlinu u Austriji.[89] Adaptacija zgrade dovršena je u svibnju 1898. godine, u studenom je namješten cijeli mlin i postavljen stroj težak 3,5 tone, radi čijeg dovoza su morali poduprijeti i osigurati sve mostove od Koprivnice do Đurđevca.[90] Braun je smatrao da će mu novi mlin umanjiti posao, pa je podnio žalbu nadležnim vlastima, što je odgodilo otvaranje mlina. Zbog toga je na uviđaj došao izaslanik vještak zemaljske vlade kojem su mještani predali papir s potpisima kao znakom podrške, dok su Braunovi simpatizeri negodovali. Braunovom otezanju pridružila se i kotarska oblast koja je 25. travnja donesla odluku (br. 4054) kojom se mlinu nalaže iskopati odvodni kanal za otpadnu vodu, iako je za to još prije postojala iskopana jama. Vlast je očito stala na Braunovu stranu s namjerom odugovlačenja izdavanja dozvole, dok je sam Braun radio preinake u mlinu i gradio novu štalu bez ikakve građevne dozvole, kako je tvrdio Tomo Jalžabetić u svom dopisu novinama.[91] U drugom dopisu pisao je o Hirschleru, koji je u svome mlinu imao podosta posla, pa je mljeo čak i nedeljama, prodavao nepune vreće i bavio se, kako kaže, "zločestom meljavom".[92]

Unatoč svim problemima paromlin (Slika 13.) je proradio krajem 1898. godine, a slijedeće godine je već bio u velikoj opasnosti zbog požara koji je 22. kolovoza buknuo u Bjelovarskoj ulici. Skoro cijela ulica bila je u plamenu, a izgorjelo je 15 kuća s gospodarskim zgradama. Mlin je srećom ostao spašen zahvaljujući vatrogascima pristiglima iz svih okolnih mjesta, pa čak iz Koprivnice i Bjelovara. Gasiteljima se pridružio i podžupan Georgijević, koji je došao zajedno s odredom vojske iz Bjelovara.[93] *Paromlin Podravina d.d.* upisan je u registar 17. lipnja 1899. godine. Registriran je za kupovinu žita za meljavu, trgovanje mlinarskim proizvodima i za meljavu za strance na najam. Navedena je glavnica od 60.000 kruna[94] i 1.000 dionica po 60 kruna glasećih na ime i prezime dioničara. Članovi ravnateljstva su ostali isti, s time da je predsjednik ravnateljstva Martin Starčević, potpredsjednik Josip Zrelec, a ravnatelj Ferdo Brenner.[95] Paromlin je dobio i svoju zastavu, koja je posvećena u župnoj crkvi 5. studena 1899. godine.[96]

Slika 13. Paromlin *Podravina d.d.* na razglednici s početka prošloga stoljeća (lijevo)

Sada su u Đurđevcu radila tri mlina, pa je konkurencija bila velika, a pojedini su se služili svim mogućim sredstvima ne bi li naudili jedan drugome. Tako je *Podravina d.d.* morala dati oglas u novinama u

88 Znakovito je da je njegova sestra Josipa (1841. – 1907.) bila supruga Ferdinanda Brennera starijeg, a sestru Sofiju (rođ. 1852.) oženio je Ivan Nöthig, budući upravitelj paromlina.

89 *Hrvatski narod*, br. 49, 8. XII. 1898.; br. 44, 28. X. 1909.

90 *Hrvatska domovina*, br. 29, 8. VI. 1898.

91 *Hrvatska*, br. 115, 21. VI. 1902.

92 *Hrvatski narod*, br. 48, 30. XI. 1899.

93 *Hrvatska domovina*, br. 194, 25. VIII. 1899.

94 Trgovačko-obrtnička komora navodi glavnicu od 69.000 kruna. "Stanje naše industrije (izvješćuje Trgovačko-obrtnička komora u Zagrebu)", *Karlovački glasnik*, god. 2, br. 43, 20. X. 1900., 2.

95 Sudbeni stol Belovar, Dionička društva i zadruge, knj. III, 40103, DAZ; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Od zrna…", 30.

96 *Tjednik bjelovarsko-križevački*, br. 3, 18. XI. 1899.

Gjurgjevac, 28/12. 1910.

CIJENIK

PODRAVINA PAROMLINA d. d.

Centrala: Gjurgjevac. Podružnica: Pitomača.

kukuruzno drašno bez vreća.

Netto cijene sa vrećom brutto za netto, bez obveze, postavljeno na kolodvor Gjurgjevac ili Pitomača uz poznate uvjete.

Br.	50 klg K	f.
Gris	17	30
0	17	30
1	16	80
2	16	30
3	15	90
4	15	40
5	14	60
6	13	70
7	12	60
7 1/2	10	60
7 3/4	8	50
Krušno br. A	12	60
Krušno br. B	10	50
Posije	4	50
I.	12	50
I. II.	11	30
II.	8	10
Kukuruz. br.	7	20
Kukuruz. br. sij.		

Vrsti 0, 1 i 2 proizvadjamo u krupičavoj (g) i dvostruko krupičavoj (gg) kakvoći

Slika 14. Poleđina dopisnice s cjenikom upućena Ivanu Rihnovskom iz 1910. godine

kojem obavještava mušterije da paromlin Julijane Braun ima na svojim vrećama za brašno natpis "Gjurgjevački paromlin na valjke", ali bez njezina imena kao vlasnice, pa su tako mnogi mislili da je to brašno *Podravine d.d.*.[97] Iste pak godine dioničar Ivan Ferenčić žalio se dopisom u *Hrvatskom narodu* zato što je ravnateljstvo paromlina primilo kćer općinskog bilježnika Kovačića u nauk za knjigovodstvo, dok je druge odbilo. Ferenčić piše da to nije pošteno, jer njezin otac radi protiv naroda i šalje ljude u zatvor, što je bilo istina. Također poziva ogorčene dioničare da na predstojećoj glavnoj skupštini zatraže otpust Kovačićeve kćeri. U istome novinskom broju odgovorio mu je poslovođa Điketa tvrdeći da je odluka ispravna, jer da dijete nije krivo što mu je otac takav. Ferenčić mu odgovora da je ipak primljena bez znanja ravnateljstva, a na odluku ravnatelja i poslovođe. U tome su ga podržali Š. Jančijev, I. Ređep, M. Fuček i A. Fuček, članovi ravnateljstva.[98]

O radu paromlina ponešto se može saznati iz novinskih članaka koji su donosili kraća izvješća s godišnjih skupština. Četvrta glavna skupština održana je 20. rujna 1903. godine. Tada je dionička glavnica iznosila 58.442 krune, pričuvna zaklada 11.082, 30 kr., mjenice 61.398,83 kr., a dobitak je iznosio 12.699,42 krune. Iste godine paromlin je proširen i opremljen raznim novim strojevima.[99] Điketa je dobro vodio posao, ali je morao ostaviti službu zbog očne bolesti i otići na liječenje. Zamijenio ga je dr. Sahan, koji je radio do 1906. godine. Za to vrijeme nabavio je parni kamion nosivosti 5 tona, koji je vozio za potrebe paromlina između Đurđevca i Koprivnice, ali i putnike. Vozio je dva puta dnevno. U planu je bila kupnja i drugog kamiona.[100] Međutim, paromlin je za vrijeme Sahanova službovanja ostvario znatne gubitke, no uspjeli su ih pokriti novi ravnatelj Lujo Harazim ml. i Điketa, koji se vratio s liječenja 1906. godine, te su odmah otvorili društveni mlin i u Pitomači (upisan u registar 11. V. 1906. kao podružnica; kapacitet 250 mtc dnevno).[101] Godine 1907. ravnateljstvo i nadzorni odbor sačinjavali su: I. Điketa, Mirko Barac iz Kloštra, Matija Vedriš, Dragutin Götz st. i Dragutin Götz ml. iz Pitomače, F. Brenner, i Luka Jendrašić. U novinskome članku Điketa se spominje kao ravnatelj mlina, iako u registru stoji da je ravnatelj postao 1909. godine. Điketa je naime bio čovjek od struke, ali i osoba u koju je Brenner imao povjerenje, jer je Điketina sestra bila Brennerova majka.[102] Deveta glavna skupština održana je 24. veljače 1909. godine u prisutnosti 32 dioničara. Skupštinu je otvorio Dragutin Götz sjećanjem na preminulog utemeljitelja i ravnatelja mlina, Ferdu Brennera koji je umro 2. prosinca 1908. godine u 47. godini života od unutarnjih povreda nakon prevrtanja kola na putu za vinograd. Izvješće o poslovanju podnio je Lujo Harazim ml. Iz ravnateljstva su brisani Brenner i Vedriš, a upisani Mirko Barac i Harazim ml. U nadzorni odbor izabrani su dr. pl. Pomper, Gabrijel Brenner, Franjo Götz i Martin Vedriš, a za

97 *Podravac*, br. 15, 1. IX. 1902.

98 *Hrvatski narod*, br. 40, 1. X. 1902.; br. 42, 15. X. 1902.

99 *Podravac*, br. 17, 1. IX. 1903.; br. 18, 15. IX. 1903.

100 *Hrvatske novine*, br. 19, 6. V. 1905.; br. 24, 10. VI. 1905.

101 *Hrvatske novine*, br. 44, 1. XI. 1906.; br. 14, 1. IV. 1909.; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Od zrna…", 32.

102 *Nezavisnost*, br. 14, 2. III. 1907.; br. 17, 23. III. 1907.

predsjednika Tomislav Barac. Dionička glavnica iznosila je 119.000 kruna, a čisti dobitak za 1908. godinu 33.000 kruna. Samljeveno je 100 vagona više nego 1907. godine.[103] Mlin je dobro napredovao, a namjeravalo se otvoriti i radionicu gospodarskih strojeva. Bila je to zamisao Ivana Nöthiga, novog ravnatelja. Nöthig je također bio domaći čovjek (1887. – 1930.), koji je u Zagrebu završio obrtnu školu, a nakon toga je boravio na praktičnom radu u Njemačkoj. U mlin je dobrodošao jer mu je osim znanja pogodovalo i to što mu je majka bila rodom iz obitelji Gašpari, isto kao i majka Ivana Đikete.[104] Iz 1910. godine postoji sačuvana dopisnica (Slika 14.) poslana Ivanu Rihnovskom, trgovcu u Đulavesi (Đulovac), od strane uprave mlina. Na njenoj poleđini nalazi se tablica sa cjenikom, iz koje je vidljivo da je paromlin proizvodio razno pšenično i kukuruzno brašno, gris i posije.[105]

Na kraju treba napomenuti da su uprava i ravnatelj rado pomagali novčanim sredstvima razne akcije, pogotovo škole. Tako su 1909. godine financijski pomogli učenike koji su išli na izlet u Zagreb, a 1.000 kruna dali su za fizikalni kabinet više pučke škole.[106] Za svaki Božić priređivali su malu svečanost i darivali radnike novcem i cigaretama, a njihovu djecu raznim poklonima ispod božićnog drvca. Jednu takvu svečanost Điketa je priredio 1901. godine prigodnim govorom u pisarnici mlina: "Pomoćnici društvenog paromlina! Kao prošle godine, tako sam vas i danas ovamo pozvao da izrazim moju zadovoljnost onima od Vas koji su svoje dužnosti izpunili, te točnošću i marljivošću nastojali, da družtveno poduzeće napreduje, da se razvija i steče onu svrhu, koju družtvo pred očima imade. Naša je zadaća poljodjelcima njihovu cielogodišnju muku, to jest njihov prirod žita u najbolje brašno pretvoriti, da se na najvažnijoj hrani, na svakidašnjem kruhu okriepe. One od vas, koji sve dužnosti podpuno ispunili niste, opominjam ovom zgodom, da to u budućnosti učinite. U pogledu ovog rasvietljenog bora, koji nas sieća na rodjeni dan Isusa i na neizmjernu ljubav božju, koja nas uči bližnjim našim kršćansku ljubav podieliti, podieljujem ja Vama u ime družtva ove darove i želim Vam sretne i ugodne blagdane!"[107]

5.1 *SJEDINJENI PAROMLINI D.D. U ĐURĐEVCU*

Dioničko društvo je ojačalo dolaskom Nöthiga, premda je konkurencije Braunovih bila velika. Nöthig je, vidjevši da su u Đurđevcu tri mlina bila previše, društveni paromlin prepustio Švedeku i njegovim drugovima, a poslovanje usmjerio prema paromlinu u Pitomači (Slika 15. i 16.). Godine 1912. odlučio je povisiti glavnicu za 240.000 kruna i uložiti novac u gradnju modernog mlina u Bjelovaru, na mjestu staroga koji je stradao u požaru 19. siječnja 1911. godine. Od povišice glavnice, pola je otpalo na stare dioničare, a druga polovica na nove. U bjelovarskim novinama apeliralo se na Bjelovarčane na kupnju dionica za svoj novi mlin. Glavna skupština održana je 30. ožujka 1912. godine, te je zaključila da će izdati 4.000 novih dionica po 60 kruna, kako bi se povisila dionička glavnica za 40.000 kruna. Od svih dionica, 2.000 komada su osigurali za stare dioničare ako se prijave do 31. svibnja. Ostalih 2.000 komada prodat će se onima koji se upišu do 1. svibnja i odmah za svaku upisanu dionicu uplate po dvije forinte. Upisi novih dionica obavljali su se u podružnici *Prve hrvatske štedionice* u Bjelovaru, a uplata je bila moguća i na mjesečne obroke po 20 kruna. Potencijalne dioničare je pak zabrinula vijest o kupnji izgorjeloga mlina od strane *Hrvatske eskomptne banke*, koja je za 340.000 kruna kupila zemljište, izgorjele zgrade i strojeve. Stoga nisu bili sigurni tko će na kraju graditi mlin. Nakon što je *Prvi bjelovarski paromlin d.d.* na glavnoj skupštini 28. svibnja zaključio likvidaciju društva, pročulo se da će spomenuta banka na kupljenom zemljištu graditi neko skladište. Potom je *Podravina d.d.* kupila od spomenute banke (kupoprodajni ugovor od 5. listopada 1912.) dio

[103] *Nezavisnost*, br. 17, 27. III. 1909.; *Hrvatske novine*, br. 14, 1. IV. 1909.

[104] *Nezavisnost*, br. 43, 24. IX. 1910.

[105] Dopisnica je iz zbirke razglednica i fotografija Martina Mahovića iz Đurđevca.

[106] *Nezavisnost*, br. 31, 3. VII. 1909.; Spomenica Više pučke škole realnog smjera u Gjurgjevcu, arhiva Osnovne škole Grgura Karlovčana u Đurđevcu.

[107] *Podravac*, br. 1, 15. II. 1901.

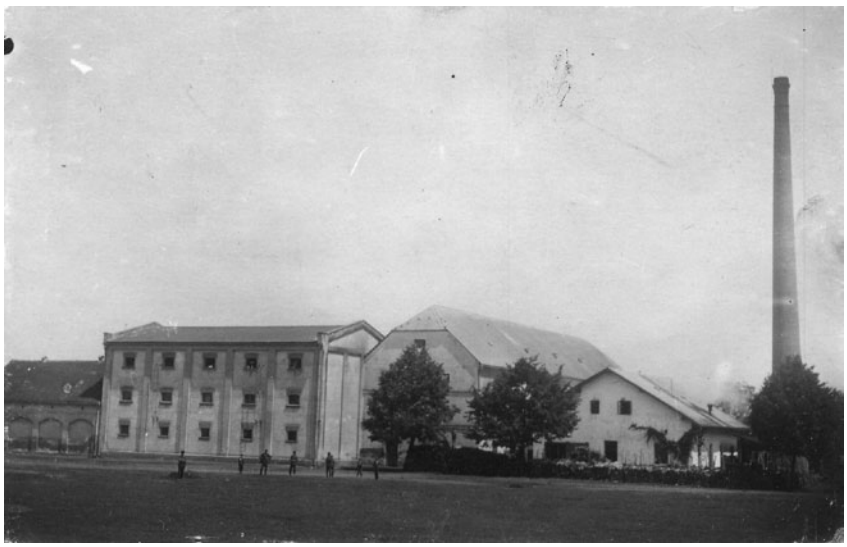

Slika 15. Paromlin u Pitomači

čestice (310/12) od 1 rali i 102 hvata. Na toj čestici nakanili su graditi novi mlin s pročeljem u Mihanovićevoj ulici u dužini od 43,3 metra, te ga podijeliti na dva dijela, jedan dio (duž. 13,8 m) kao mali takozvani seljački mlin na dva kata, a drugi (duž. 20,4 m) kao veliki mlin u trokatnoj zgradi. Uz veliki mlin sa zapadne strane kanili su obnoviti čistionicu za žito, a prostorije bivšeg malog mlina u jednokatnu zgradu u čijem će prizemlju biti uredske prostorije, a na katu stanovi za činovnike. Strojarnica, kotlovnica i skladište ostali bi na istome mjestu. Je li se gradilo po ovome planu nije poznato, no radovi su započeli već početkom studena, a u prosincu je već podignuto krovište mlina.[108]

Bjelovarski mlin (kapacitet 700 mtc dnevno) upisan je u registar 1913. godine, kada je puštena u prodaju i četvrta emisija dionica *Podravine d.d.*. Iduće godine upisan je Zvonko Kozina kao poslovođa mlina. Te godine dionička glavnica sastojala se od 9.000 komada dionica: 1.000 komada prve emisije po 60. kruna, 1.000 kom. druge po 6o kr., 4.000 kom. treće po 60 kr. i 3.000 kom. četvrte emisije po 1.000 kruna. Iz jednog sačuvanog dopisa od 9. listopada 1915. godine (Slika 17.)[109] upućenoga Petru Piškorcu, dioničaru iz Đurđevca, doznajemo da je uprava dioničkog društva odlučila pustiti na tržište još jednu emisiju dionica. Nakanili su povisiti dioničku glavnicu za 300.000 kruna izdavanjem 3.000 dionica nominalne vrijednosti od 100 kruna. Pravo na kupnju imali bi samo stari dioničari, i to za svake dvije stare po jednu novu dionicu. Kupnju će moći obaviti čim skupština to odobri. Na kraju dopisa umoljavaju ga da javi koliko dionica

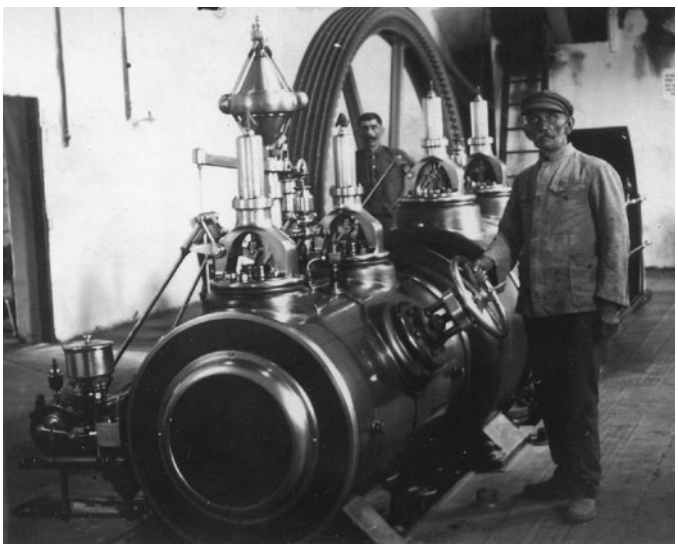

Slika 16. Strojarnica paromlina u Pitomači

[108] Ovi planovi objavljeni su u oglasu gradskoga poglavarstva od 16. listopada kao poziv na javnu raspravu. *Nezavisnost*, br. 15, 9. III. 1912.; br. 19, 6. IV. 1912.; br. 21, 20. IV. 1912.; br. 31, 29. VI. 1912.; br. 47, 19. X. 1912.; br. 4, 21. XII. 1912.

[109] Zahvaljujem Zdravku Šabariću iz Đurđevca za ustupljenu presliku dopisa.

namjerava kupiti. Sljedeća emisija od 80.000 komada po 10 kruna izdana je 1920. godine, a glavnica je povišena na 8 miliona kruna. Od 1916. godine *Paromlin Podravina d.d.* mijenja naziv u *Sjedinjeni paromlini d.d. u Đurđevcu*, s generalnim direktorom Nöthigom na čelu. Svoju novu podružnicu društvo je otvorilo čak u Splitu (1921.), u kojoj su radili Oton Jucha, poslovođa, i Fran Srdar iz Bjelovara. Prema zadnjim podacima iz 1920. godine društvo je imalo kapital od 2 miliona kruna.[110]

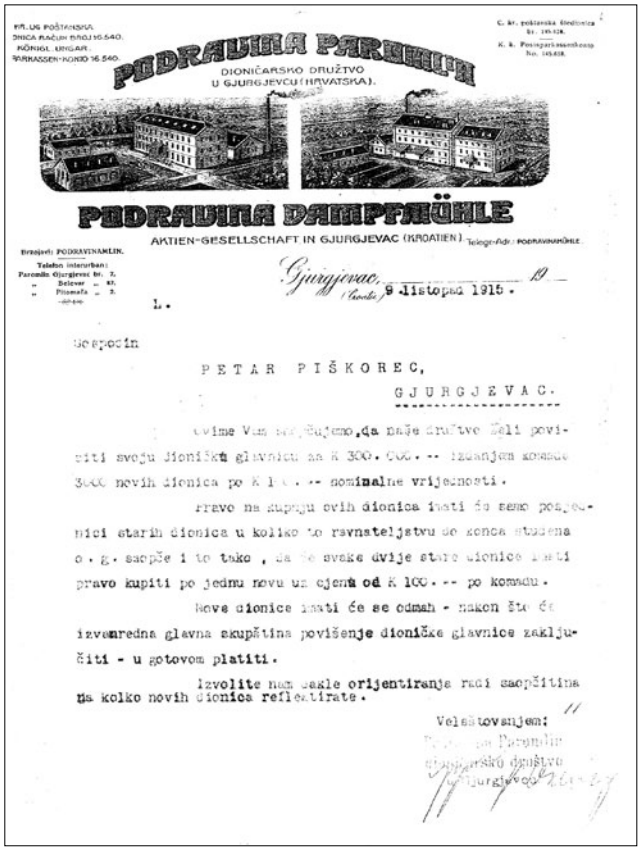
PODRAVINA PAROMLIN
DIONIČARSKO DRUŽTVO
U GJURGJEVCU (HRVATSKA).
PODRAVINA DAMPFMÜHLE
AKTIEN-GESELLSCHAFT IN GJURGJEVAC (KROATIEN)
Gjurgjevac, 9 listopad 1915.
P E T A R P I Š K O R E C,
G J U R G J E V A C.

Slika 17. Dopis iz 1915. godine upućen dioničaru Petru Piškorcu iz Đurđevca

Nakon Prvoga svjetskog rata mlinarska industrija zapala je u krizu jer je došlo do prekida izvoza brašna i žita u Austriju, a nova država je žito stavila pod svoju kontrolu i sama određivala cijene. Konačan udarac mlinarskoj industriji uslijedio je nakon 1923. godine, kada je zbog preskupog dinara ali i poteškoća u izvozu brašna od strane jugoslavenskih vlasti Austrija odbila daljnju suradnju u izvozu brašna za njeno područje, te se okrenula drugim nabavljačima, a i sama je počela graditi svoje mlinove i kupovati rusko žito. Potom su na jugoslavenskom tržištu ojačali veliki vojvođanski mlinovi sa svojim poznatim banatskim brašnom. Da bi brojni podravski mlinovi preživjeli morali su sniziti proizvodne troškove ili iskoristiti svoje strojeve za pilane i proizvodnju električne energije. To su mogli samo najmoderniji i najopremljeniji mlinovi, kao što su Braunovi mlinovi u Đurđevcu i Novigradu. Židovi su zbog krize počeli okupljati kapital i mlinove, pa su 1920. godine osnovali kartel *Sjedinjena industrijalna poduzeća*, u koji su ušli Ettingerovi mlinovi u Koprivnici i Novigradu, Braunov u Đurđevcu, kloštranski *Pučki paromlin d.d.* i Suhanekov mlin u Kozarevcu. Na taj način nakanili su uništiti male i srednje mlinove. Iako su Nöthigovi *Sjedinjeni paromlini d.d. u Đurđevcu* ojačali i proširili se, nisu uspjeli izdržati pritisak židovskog kapitala pa je to dioničko društvo osuđeno na propast.[111]

ZAKLJUČAK

Najveći značaj u razvoju podravskoga mlinarstva i industrije kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća imala je židovska obitelj Braun iz Đurđevca, koja je sav svoj novac uložila u mlinove u Đurđevcu, Koprivnici, Novigradu i Kloštru. Osim toga bila je i vlasnik tada poznate tvornice ulja u Koprivnici. U njoj su proizvodili u Europi priznato i nagrađivano kvalitetno crno ulje. Osim Braunovih, mlinarstvom u Đurđevcu bavile su se i obitelji Nöthig Hirschler, Brenner i druge. Trgovac Brenner, osnivač i upravitelj paromlina *Podravina d.d.*, prvog dioničkog društva u mjestu, svojevremeno je bio i naj-

[110] Sudbeni stol Belovar, Dionička društva i zadruge, knj. III, 40103, DAZ; KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Od zrna …", 32.

[111] KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira i Elizabeta WAGNER. "Peršićev mlin …", 100.; Kolar Dimitrijević, Mira. "Od zrna …", 22, 24.

veći dioničar koprivničkog paromlina. Nakon njegove smrti dioničko društvo vodio je Ivan Nöthig i proširio ga preuzimanjem mlinova u Bjelovaru i Pitomači. Ivanov pak otac Eduard pokrenuo je prvi paromlin u Đurđevcu još 1867. godine. Osim toga, bili su uspješni i aktivni na političkom i kulturnom planu. Svi su oni međusobno bili povezani rodbinskim i prijateljskim vezama, pa su dosta dugo i uspješno odolijevali ekonomskoj krizi i naletu tuđeg kapitala. Od mlinskih zgrada danas je ostala na životu ona najmanja, dok od dva najveća paromlina nije ostalo ni cigle, jer su stradali su u požaru. Time je u Đurđevcu zauvijek ugašena mlinarstvo, jedina industrijska grana, koja je imala dobru razvojnu perspektivu. Gradu je danas ostala utjeha i sjećanje na svoje ugledne mještane koji su svojim kapitalom svojevremeno držali u rukama mlinarsku industriju skoro cijele srednje Podravine, a dobrim dijelom i tadašnje Bjelovarsko-križevačke županije.

NEOBJAVLJENA ARHIVSKA GRAĐA

Katastarska karta Katastarske općine Gjurgjevac 1889. godine, mapa br. 13, Državna geodetska uprava, Područni ured za katastar u Koprivnici, ispostava u Đurđevcu

Liber exstraneorum (Knjiga doseljenih) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Župni ured rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu

Matična knjiga rođenih Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru, Državni arhiv u Bjelovaru (DAB)

Matična knjiga krštenih rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu (1880. – 1886.), https:// familysearch.org

Matična knjiga umrlih 1909. – 1941. Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru, (DAB)

Spomenica Više pučke škole realnog smjera u Gjurgjevcu, arhiva Osnovna škole Grgura Karlovčana u Đurđevcu

Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Martina biskupa u Virju, Župni ured rkt. župe sv. Martina biskupa uVirju

Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, https:// familysearch.org

Sudbeni stol Belovar, Dionička društva i zadruge, knj. III, 40103; Inokosne tvrdke, 40081, Inokosne tvrdke, knj. 1, 40082, Državni arhiv u Zagrebu (DAZ)

Sudbeni stol Belovar, Inokosne tvrdke, 40081; Inokosne tvrtke, knj. I, 40082, DAZ

Trgovačko-obrtnička komora, Dionička društva i zadruge, II. knj., 40104; Društvene tvrtke, 40101, (DAZ)

Trgovina Ferdo Brenner, Pomoćna knjiga (Salda-Ceonti) 1930. – 1932., etnografska zbirka Josipa Cugovčana, Sesvete Podravske

Zbirka razglednica i fotografija, vlasnik Martin Mahović, Đurđevec

Zbirka fotografija, vlasnik Matija Vogrinčić, Đurđevec

Zemljišne knjige katastarske općine Đurđevac, posjedovnice, Zemljišnoknjižni odjel, Općinski sud u Koprivnici.

Objavljena arhivska građa:

Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu godine 1891., priredio Janko Ibler, Zagreb, 1892.

Izvještaj Županije bjelovarsko-križevačke za 1895. godinu

Izvještaji kotarskih i mjesnih komiteta s područja sjeverozapadne Hrvatske (Zagreb, Varaždin, Bjelovar) o radu u 1947. godini, priredile Marina Štambuk Škalić i Mirjana Jukić, 2. dio, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, br. 17, Zagreb, 2011.

IZVORI I LITERATURA

ČAMBA, Slavko. *Naša sečanja*, Đurđevec, 1999.

DESPOT, Zvonimir. *Vrijeme zločina. Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine*, Zagreb / Slavonski Brod, 2007.

DOBROVŠAK, Ljiljana. "Židovi i njihov utjecaj na transformaciju naselja podravskog višegraničja krajem 19. i početkom 20. stoljeća", *Podravina*, vol. III, br. 6, Koprivnica, 2004.

DOBROVŠAK, Ljiljana. "Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine", *Podravina*, vol. VIII, br. 16, Koprivnica, 2009.

FELETAR, Dragutin. *Podravina: općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, Koprivnica, 1988.

FELETAR, Dragutin. "Razvoj elektrifikacije sjeverozapadne Hrvatske do Drugoga svjetskog rata – s posebnim osvrtom na Koprivnicu", *Ekonomska i ekohistorija*, vol. II, br. 2, Zagreb /Samobor, 2006.

GOLDSTEIN, Ivo. *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2000.

HORVAT, Rudolf. *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1944.

Hrvatski biografski leksikon, sv. II, Zagreb, 1989.

KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Dopisi Ferde Rusana i Mihaela Slamića", *Virje na razmeđu stoljeća*, zbornik 6, Virje, 2012.

KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Društveno-ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine ", *Podravski zbornik 81*, Koprivnica, 1981.

KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Gospodarski život Novigrada Podravskog od 1900. do 1941. godine", *Općina Novigrad Podravski – izabrane teme*, Novigrad Podravski, 2001.

KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Mlinarstvo koprivničke Podravine za vrijeme kapitalizma", *Podravski zbornik 86*, Koprivnica, 1986.

KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Od zrna i klipa do kruha i kolača u Podravini do 1945. godine", *Podravina*, vol. VIII, br. 15, Koprivnica, 2009.

KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Razvoj privrede i radničke klase u Koprivnici 1918. – 1945.", *Podravski zbornik 80*, Koprivnica, 1980.

Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, "Tvornica ulja u Koprivnici i njeno radništvo", *Podravski zbrornik 84*, Koprivnica, 1984.

Kolar DIMITRIJEVIĆ, Mira i Elizabeta Wagner. "Lov i plemstvo u Hrvatskoj i Slavoniji", *Ekonomska i ekohistorija*, vol. 5, br. 5, Zagreb / Samobor, listopad 2009.

KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira i WAGNER Elizabeta. "Peršićev mlin u Virju – nastajanje, razvoj i kraj od 1912. do 1948. godine", *Podravina*, vol. IX, br. 18, Koprivnica, 2010.

MATKOVIĆ, Petar. *Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnih i duševnih odnošajih – spomenica za svjetsku izložbu u Beču 1873*., Zagreb, 1873.

MIHOLEK, Vladimir. "Trgovina Ferdinanda Brennera u Đurđevcu", *Podravski zbornik 2006*., Koprivnica, 2006.

ŠABARIĆ, Zdravko. *Obitelj Braun. Uspon i tragedija đurđevačke obitelji Braun (uz sjećanje dr. Borisa Brauna)*, Đurđevac, 2013.

ŠEBEČIĆ, Berislav. "Rudarski poduzetnici u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća", *Rudarsko-geološko-naftni zbornik*, vol. 8, Zagreb, 1996.

ŠKURDIJA, Božidar. "Kratka povjesnica Puhačkog orkestra Dobrovoljnog vatrogasnog društva iz Đurđevca", *Đurđevečki zbornik*, Đurđevec, 1995.

Tisak:

Glas Podravine (1959., 1960., 1993.)

Gospodarski list (1893.)

Hrvatska (1902.)

Hrvatska domovina (1898., 1899.)

Hrvatske novine (1905., 1906., 1909.)

Hrvatski narod (1898., 1899., 1902., 1909.)

Karlovački glasnik (1900.)

Nezavisnost (1907., 1909., 1910., 1912.)

Podravac (1901. – 1903.)

Podravske novine (1937.)

Podravski list (2004.)

Tjednik bjelovarsko-križevački (1890., 1891., 1893., 1899., 1909.)

Šumarski list (1898.)

Internetske stranice:

https://familysearch.org/search/image/indeks#uri=https%3A%2F%Ffamilysearch.org%2Frecords%2Fwaypoint%2FMM5K-GGH%3An1167353952%3Fcc%3D2040054 (posjet 1. 12. 2012. – 15. 9. 2013.)

http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Sjecanje-holokaust-Prof.-Boris-Braun-elektricar-bodljikave-zice (posjet 31. 10. 2013.)

PRILOG

Tablica 1. Popis paromlinski radnika u Đurđevcu (Matične knjige rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu)

Ime i prezime	zanimanje	radio od-do	ostali podaci
Ivan Stanjko	mlinar	1890.	u paromlinu; na stanu
Karol Gromer	mlinar	1891.-1901.	rođen u Mađ. (1867.); supr. Kata Kolarić, kbr. 690
Josip Hausner	strojar	1892.	rođen u Moravskoj
Ilija Trbojević	strojar	1893.-1901.	rođen u Plaškom (1858.); supr. Ana Leščan; kbr. 264
Janko Fuks	mlinarski pomoćnik	1899.	rođ. u Szali u Mađarskoj (1852.); supruga Barbara Maitz; radio kod Brauna
Karlo Poos	strojar	1900.	rođ. u Mađ. (1860.); supr. Rozalija Drexler (1872.)
Vjekoslav Balov	mlinar	1900.-1901.	rođen u Budrovcu (1872.); supr. Ana Vlahović rođ. u Karlovcu (1874.); radio u mlinu Podravina d.d.
Stjepan Peršić	naučnik	1901.	17 god. star; zahvatio ga remen u paromlinu i usmrtio ga; kbr. 470
Franjo Komis	mlinar	1902.	pomoćnik; radio kod Brauna
Ivan Mađerek	mlinar	1903.	supruga Roza Dokuš; radio kod Brauna
Tomo Škec	ml. kalfa	1903.	rođen 1873.; supruga Marija Horvat
Štefan Holer	mlinar	1903.-1904.	supruga Ana Srdomka; vjenčani u Daruvaru (1900.)
Imbro Nemeth	mlinarski pomoćnik	1903.	rođen 1878.; supruga Marija Šabijan; radio kod Brauna
Lovro Matiša	mlinar	1903.-1910.	rođen u Mostima (1873.); supruga Mara Puhač iz Ferdinandovca; radio u mlinu Podravina d.d.
Imbro Palfy	nadmlinar	1903.-1909.	rođen u Sakanyu u Mađarskoj; supr. Ilona Tarr; radio kod Brauna
Pavao Kauk	strojar	1905.	rođen u Našicama (1873.), supruga Agneza Tivanarac, rođena u Valpovu (1880.)
Savo Vučetić	mlinar	1905.	pomoćnik; rođen u Malim Zdencima (1867.)
Šandor Husak	mlinarski pomoćnik	1907.	rođen u Našicama (1877.); supruga Marija Pap; na stanu; radio kod Brenera
Ivan Patačko	radnik	1908.	rođen 1878., umro 1908.
Antun Pomahač	mlinarski kalfa	poslije 1908.	rođen u Svibovcu (1886.); supruga Marija Sabolić, vjenčani u Novigradu (1908.)
Halasi Elek	strojar	1908.	rođen u Mađarskoj (1869.), supruga Katarina Paul, rođena u Valpovu (1881.)
Adam Ember	mlinar	1912.	supruga Ana Henezi; radio kod Brauna
Ivan Varga	mlinar	1915.-1920.	kbr. 1013; radio u mlinu kod Kovačića /Hodalića

SUMMARY

This paper discusses late 19th and early 20th century steam mills of Djurdjevac that pushed out of business numerous water mills on Drava River and nearby streams.

The first modern mills in Djurdjevac were launched by the Jewish entrepreneurs, first from abroad, then from the local community. The biggest and most renowned were Braun's Steam Mill Inc. and Steam Mill Podravina Inc., with another smaller one (frequently changing owners).

The paper in part sheds light on the Braun's and their family tragedy during the World War Two, as well as the fate of their nationalized company (the steam mill was ruin in 1960 fire). We describe the struggle of these steam mill companies to survive in the market, and the fate of their owners, the Jewish family Braun in particular, which played an important role in the development of river Drava milling, the most important manufacture (industry) of Podravina region.

NEKI ASPEKTI POTICANJA MARKETINŠKE UČINKOVITOSTI KOD MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA KROZ IMPLEMENTACIJU NAČELA ODRŽIVOSTI NA PODRUČJU KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE

CERTAIN ASPECTS OF STIMULATING MARKETING EFFICACY IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN KOPRIVNICA-KRIŽEVCI COUNTY THROUGH THE PRINCIPLE OF SUSTAINABILITY

Silvije JERČINOVIĆ
Magistar znanosti, viši predavač
Visoko gospodarsko učilište
Milislava Demerca 1
Križevci

Primljeno/Received: 13. 3. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Pregledni rad
Review
UDK/UDC 352 (497.5-24 Koprivničko-križevačka županija)

SAŽETAK

Održivi razvitak predstavlja pretpostavku za marketinšku djelotvornost poslovnih subjekata kao i pretpostavku uravnoteženog društva. Primjena održivosti u poslovnim modelima podrazumijeva integraciju njenih gospodarskih, ekoloških i socijalnih aspekata.

Kao jedan od značajnijih upravljačkih instrumenata, marketing u današnje vrijeme može imati neosporan i izuzetno jak utjecaj na društvo i okoliš. Prednost i svrha nove marketinške paradigme jest u tome da se temeljem novonastalih uvjeta može postići optimalna poslovna i organizacijska djelotvornost.

Predmet rada je analiza postojećih aktivnosti unutar malih i srednjih poduzeća na području Koprivničko-križevačke županije kojima se determinira razina i način oblikovanja marketinške orijentacije poduzeća kroz primjenu elemenata društveno odgovornog ponašanja u smislu postizanja konkurentskih prednosti.

Svrha rada je temeljem dobivenih rezultata pokušati definirati što je bitno za postizanje konkurentsku prednost

Prema evidentiranim empirijskim spoznajama sasvim je jasno da dugoročno takav pristup može generirati veći rast i dobit, odnosno i druge, naročito nefinancijske čimbenike uspješnosti poslovnih subjekata. Kao marketinški alat, održivost lako može predstavljati ključni čimbenik konkurentnosti poslovnih subjekata u Koprivničko križevačkoj županiji.

Ključne riječi: Održivi razvitak, marketinška djelotvornost, konkurentska prednost, mala i srednja poduzeća, Koprivničko križevačka županija

Key words: Sustainable development, marketing efficiency, competitive advantage, SMEs, Koprivničko križevačka county

1. UVOD

Uspješne marketinške strategije su one s kojima se postiže marketinška učinkovitost, odnosno one koje imaju pozitivan utjecaj na zadovoljstvo potrošača, snagu marke, tržišni udio, prodaju, uspješno ispunjavaju obveze prema svim svojim dionicima, itd.

Poslovati na marketinškim načelima znači uvažavati dva ključna čimbenika za odvijanje svakog posla. To su potrošači koje treba zadovoljiti i konkurenti koje treba izbjeći. Poslovanjem na marketinškim načelima svaki poslovni subjekt stvara si uvjete za ostvarivanje konkurentske prednosti i po toj osnovi uspjeh na tržištu (Grbac, Meler, 2007.).

Poslovna uspješnost ili konkurentnost poduzeća zavisi od mnogobrojnih faktora koji se identificiraju u marketinškom okruženju. Na marketinško okruženje se može utjecat ako su njegovi elementi pod direktnom kontrolom poduzeća, ili se poduzeće njima prilagođava. Ovo potonje se odnosi na vanjsko ili eksterno okruženje. Sposobnost upravljanja ili prilagođavanja ukupnom marketing okruženju poduzeća predstavlja sposobnost poduzeća da razvija svoje konkurentske prednosti te se na taj način prepoznaje i poslovna učinkovitost nekog poduzeća na tržištu.

Temeljna je pretpostavka marketinga da se kroz njegovu aktivnu primjenu poslovne organizacije zadovoljavaju želje i potrebe potrošača. Svakako da uz ovaj cilj poslovni subjekti svrhu svojeg djelovanja vide i u stvaranju profita. Ovakva perspektiva je odavna znana kao marketing koncept. Stoga, marketing koncept predstavlja adekvatan proces prilagodbe resursa poduzeća spram potrebama potrošača, dok se sam proces prilagodbe odvija unutar prostora koji se naziva marketinško okruženje. Već je ranije spomenuto da se marketinško okruženje odnosi na čimbenike i snage koje utječu na sposobnost poslovnih subjekata da grade i održavaju uspješne odnose s dionicima. Dok je riječ o unutarnjem okruženju marketinga, spominju se ekološka i društvena učinkovitost, a jedna i druga se izravno povezuju s rastućim značajem ekonomske održivosti (Saxena, Khandelwal, 2010.).

Dionici u marketinškom okruženju su u prvom redu potrošači, zatim dobavljači, kupci, lokalne zajednice, udruge, predstavnici javnih i civilnih skupina, itd.

Veliki broj poslovnih subjekata usvojio je koncept marketinške orijentacije iz razloga jer je potrošač sve obrazovaniji, raspolaže s velikim brojem informacija koje mu omogućuju detaljnu i vrlo preciznu evaluaciju proizvoda ili usluga. U tom kontekstu, da bi poslovni subjekti bili i ostali konkurentni, vrlo je važno osluškivati i prepoznavati potrebe i želje tržišta, odnosno potrošača. U suprotnom izgubit će svoje tržišne udjele, zaradu i u konačnici profit prepustiti konkurenciji.

Marketing kao upravljački, ekonomski i društveni proces rezultira učincima na mikro i makro planu (Grbac, Martin, 2001.), stoga je razvidno da njegovi učinci nisu vidljivi samo na razini poduzeća, već ih je moguće zamijetiti i na široj razini. Kad se govori o široj ili makro razini, u prvom redu se misli na društvo i njegove dionike koji nadilaze dioništvo u procesu neposredne razmjene. Kako je bilo ranije ustanovljeno u svezi implementacije marketing koncepcije, na mikro razini ona predstavlja tržišnu orijentaciju poduzeća s kojom se osigurava opstanak na tržištu kroz postizanje tržišno učinkovitih rezultata poput rasta, razvoja povećanja tržišnih udjela, veće prodaje, većeg prihoda i dobitka (Høgevold, Svensson 2011.). No, odnos implementacije marketing koncepcije na makro razini i pozitivni učinci koju generira imaju jedan drugačiji odnos. Prema Meleru ovakva pozitivna korelacija "se može javiti kao derivirani cilj poduzeća" (Meler, 1994.), a primarno je treba naglasiti kao usmjerenost na zadovoljavanje društveno pozitivno ocjenjenih potreba potrošača (Lončarić, 2008.). Istovremeno zadovoljavanje ciljeva na mikrorazini, odnosno razini poduzeća, podrazumijeva i brigu o ispunjavanju egzistencijalnih i drugih potreba članova unutar organizacije (poduzeća) kroz brigu o zaposlenicima, menadžerima ili čak vlasnicima. Implementacija marketing koncepcije na makrorazini posredno utječe na zadovoljenje određenih društvenih potreba. Pod društvenim potrebama podrazumijevaju se kategorije kao što su zdravstvena i socijalna skrb, obrazovanje, briga za zdravim okolišem, itd. Mehanizam posrednog djelovanja objašnjava se na način da kroz intenzivniju dinamiku gospodarskog djelovanja poslovnog sektora, a marketinška orijentacija je svakako jedan od jačih i značajnijih alata koji je omogućava, nastat će i veći potencijal te pretpostavka zadovoljenja ukupnih društvenih potreba.

Zadovoljenjem tih potreba osigurava se društveni razvoj i djeluje na kvalitetu života stanovništva određene društvene zajednice (Lončarić, 2008.).

2. SPONA IZMEĐU ODRŽIVOG RAZVITKA I MARKETING KONCEPTA

Održivi razvitak zasigurno predstavlja potencijal za djelotvornost poslovnih subjekata kao i pretpostavku blagostanja društva. Primjena održivosti u poslovnim modelima podrazumijeva integraciju njenih gospodarskih, ekoloških i socijalnih aspekata. Stvoriti tako zahtjevnu premisu zahtijeva jasan prioritetni fokus na održivosti koja će biti sastavni dio svih poslovnih aktivnosti i odluka koje će pomoći formulirati održive strategije i pravce djelovanja za uravnoteženo servisiranja legitimnih zahtjeva svih zainteresiranih dionika. Osim toga, stalna upravljačka briga trebala bi voditi računa o prepoznavanju, raščlambi i stvaranju novih strategija koje promiču dugoročnu održivost (Kiewiet, Vos 2007.).

Implementacija održivosti kao konkretnijeg aspekta društvene odgovornost u poslovanju, naročito u doba neizvjesnosti potaknutih kriznim ciklusima, kao i ubrzavanih promjena, mijenja tradicionalne stavove poslovnih subjekata o konkurentnosti i čimbenicima koji je potiču. Suvremeni upravljački procesi jesu posljedica globalizacije, povećanog intenziteta konkurentskog djelovanja, demografskih promjena, ekoloških pitanja, socijalnih promjena i zahtjeva. Isto tako s druge strane, ovi čimbenici jesu razlog u pomaku vrijednosnih sustava i potrošačkih preferencija.

Promjene u društvu prisiljavaju poslovne subjekte da proaktivno akceptiraju i valoriziraju stajališta različitih interesnih skupina kod donošenja svojih poslovnih odluka. Sve je veći broj poslovnih subjekata koji integriraju interese i potrebe kupaca, zaposlenika, dobavljača, zajednice i okoliša u svoje korporativne strategije. Izgradnja odnosa sa svim zainteresiranim dionicima može postati ishodišna točka konkurentnosti i čini temelj za nove i progresivne poslovne strategije. To dovodi do važnosti pitanja i marketinških strategija koje nastaju u novonastalom kontekstu društveno odgovornog poslovanja.

2.1. Načela održivosti

Ideja o održivosti i održivom načinu življenja se prvenstveno se odnosi na pojam koji je shvaćen u najširem smislu i označava bilo koju aktivnost koja je rezultanta odnosa u nekom društvu. Pitanje održivosti nije samo pitanje odnosa okoliša, fizičkog i društvenog, naspram rasta, već je pitanje razboritosti u prvom redu.

Da bi se moglo govoriti detaljnije o održivom razvitku, prvo treba razjasniti njegov temeljni preduvjet a to je pojam održivosti. Održivost je sposobnost trajnog održavanja neke funkcije ili procesa. U prirodi održivost je najbolje prikazana kruženjem tvari i energije koja predstavlja savršen održiv ciklus. U prirodi nema gubitaka ni otpada, sve tvari i energija obnavljaju se i vraćaju u proces i ovo kruženje može trajati beskonačno. Danas se pojam održivosti nastoji uvesti u sve grane gospodarstva ne bi li se usporio i zaustavio ubrzan trend zagađenja okoliša i iscrpljivanja resursa koji, nastavi li se kao dosad, prijeti ugroziti opstanak na Zemlji. Održiva potrošnja resursa i energije osigurava trajan, u teoriji beskonačan proces razvoja bez ugrožavanja ekosustava Zemlje (Bačun, Matešić, Omazić, 2012.).

Održivi razvitak kao način razmišljanja i obrazac ponašanja Sama definicija održivog razvitka temelji se na očuvanju i razvoju postojećih resursa, ljudskih i materijalnih u svrhu opstanka i blagostanja ljudi i okoline u kojoj obitavaju. Razvoj je definiran kao prilagodba i primjena ljudskih, financijskih, životnih i ne-životnih resursa u svrhu zadovoljenja ljudskih potreba i poboljšanja uvjeta života (Dresner, 2009.).

Održivi razvitak ne predstavlja jedinstveno razmišljanje ili ideologiju, već skup vrijednosti, mišljenja i stavova koji se formiraju oko pitanja kao što su zdravi eko sustav, ekonomska sposobnost i društvena pravednost (Hawken et al., 1999.). Održivost obuhvaća veliki broj pitanja kao što su zaštita i očuvanje okoliša, globalizacija, društvena odgovornost, klimatske promjene, svjesnost o ekološkim pitanjima, ljudska prava, zdravlje, bio različitost, radnička prava, socijalna pravda, ekološka poljoprivreda, itd. (Epstein, 2008.). Ova pitanja nadilaze okvire nacionalnih granica, kultura i društvenih uređenja direktno tangirajući svaki aspekt društva i pokretana su afirmacijskim vrijednostima koje utječu na inicijative i djelovanja na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini (Edwards, 2005.).

2.2. Obilježja novog ekonomskog koncepta temeljenog na održivom razvoju

Iz suvremene poslovne perspektive sasvim je razvidan značajan pomak prema ekološkoj i društvenoj održivosti (Hart, 1995.). Osnovi značaj je posredništvo između poslovne organizacije i potrošača što se ogleda u identifikaciji potrošačevih želja i vrijednosti, odnosno njihova komunikacija s ostatkom poslovne organizacije. Ono što je važno za marketing kao jednu od važnijih poslovnih funkcija jest to da utječe na sve vidove isporuke vrijednosti potrošaču: od dizajna, razvoja proizvoda, distribucije, itd. (Crittenden et al). On također ima tu snagu da je u stanju utjecati na potrošačeve obrasce ponašanja, razmišljanja ili čak i na osjećaje. Kod marketinga sve započinje i završava s potrošačem ali, istovremeno, organizacije koje provode marketinške aktivnosti primarno obraćajući se i prilagođavajući se potrošaču moraju također itekako voditi računa o vlastitim ekonomskim i financijskim ciljevima Prema tome, može se zaključiti da novi koncept marketinga predstavlja proces stvaranja, komuniciranja i isporuke vrijednosti potrošačima na način da se vodi naročita briga o zaštiti prirodnih resursa i ljudskog kapitala (Martin, Schouten, 2012.).

Iako se može učiniti da se radi o novom poimanju marketinga, ipak se radi o nadogradnji postojećih i uvriježenih definicija marketinga kroz jasnije i preciznije naznačavanje uloge i značaja održivosti i njezinih elemenata kroz marketing proces. Proširena definicija marketinga nije u sukobu s načelima marketing koncepta, već ih samo nadograđuje kroz uvođenje novih ciljeva, uz već od prije jasno poznat termin profita i zadovoljenja potreba i želja potrošača. Na taj način danas se može slobodno govoriti o holističkom marketing konceptu kao najrazvijenijem i najkompletnijem konceptu koji uvažava sve dionike u procesu razmjene i oko nje.

3. MATERIJALI I METODE

Prema podacima Županijske razvojne strategije Koprivničko--križevačke županije za razdoblje 2011 – 2013 pokazatelji gospodarstva Koprivničko-križevačke županije govore da je BDP oko razine prosjeka RH, ali gotovo 2,5 puta manje od EU-15 prosjeka (PORA, 2011.).

Na području Koprivničko križevačke županije dominiraju mali poslovni subjekti, dok je broj malih i velikih u relativno nepovoljnom odnosu spram dominantnih. Također, od 2008. Godine na gospodarska kretanja znatan utjecaj ima kriza koja u načelu znači nepovoljnu poduzetničku klimu, smanjenje prihoda, potrošnje, investicija ali i konkurentnosti zbog svih ranije nabrojenih čimbenika.

S obzirom na novonastalu situaciju i razvoj negativnih trendova prema Županijskoj razvojnoj strategiji Koprivničko--križevačke županije za razdoblje 2011 – 2013. napominju se razvojni izazovi i potrebe gospodarstva KKŽ i to u prvom redu jačanje konkurentnosti županijskih proizvoda, jačanje privlačenje inozemnih ulagača u poduzetničke zone s ciljem otvaranja novih radnih mjesta, jačanje ulaganja u ljudske potencijale, ubrzanje i jačanje orijentacije na tehnološki razvoj i inovacije u gospodarstvu, posebno u malim i srednjim poduzećima, jačanje vertikalne integriranosti, povezivanje poljoprivrednih proizvođača s prerađivačima, poticanje tehnološkog i poslovnog povezivanja među poduzećima., sustavno poboljšanje i daljnje uvođenje standarda i normi, te podizanje kvalitete, pokretanje izrade zaštite domaće proizvodnje, korištenje domaće sirovine za potrebe prerađivačke industrije, specijalizacija i povezivanje s lokalnim proizvođačima, itd. (PORA, 2011.).

Spram već ranije spominjane strukture poslovnih subjekata, a s obzirom na veličinu, razvidno je da u KKŽ dominiraju mala i srednja poduzeća. Broj zaposlenih u malim i srednjim poduzećima tek lagano premašuje broj zaposlenih u velikim poduzećima, s opasnim trendom ukupnog smanjenja od početka krize do danas. Također, kada je riječ o ostvarenim prihodima i ostvarenoj dobiti, ovaj broj je podjednak na oba dvije strane.

Kao važan smjer djelovanja u smislu razvoja i unapređenja ukupnog gospodarsko društvenog stanja unutar županije predstavlja sinergiju privatnog sektora i civilnog sektora kao i svih njihovih dionika kroz aktivnije podizanjem razine svijesti o razvojnim potrebama i onim čimbenicima koji na njih mogu najučinkovitije utjecati.

3.1. Predmet i svrha rada

Predmet rada je analiza postojećih aktivnosti unutar poduzeća na području KKŽ kojima se determinira razina i način oblikovanja marketinške orijentacije poduzeća kroz primjenu elemenata društveno odgovornog ponašanja u smislu postizanja konkurentskih prednosti. U radu se istražuje veza između pojedinih čimbenika društveno odgovornog ponašanja poduzeća, te njihov značaj i utjecaj na poslovne aktivnosti, naročito u kontekstu marketinške učinkovitosti i postizanja konkurentske prednosti.

Svrha rada je temeljem dobivenih rezultata pokušati definirati što je bitno za postizanje konkurentsku prednost.

Glavni cilj rada je ustanoviti stupanj integriranosti održivosti u poslovnim modelima na primjeru poduzeća Koprivničko-križevačke županije.

3.2. Metode, vrste istraživanja i uzorak

Proces istraživanja planiran je i proveden radi prikupljanja relevantnih informacija i spoznaja o postavljenom problemu i predmetu istraživanja. Proces istraživanja usmjeren je na spoznaju poteškoća, kao i potrebitih preduvjeta za primjenu marketinga održivosti i njegovog utjecaja na organizacijsku djelotvornost.

Za potrebe izrade rada korišteni su primarni i sekundarni izvori podataka. Primarni podaci prikupljeni su metodom anketnog istraživanja uključivanjem predstavnika poduzeća s područja Koprivničko-križevačke županije.

Kod sekundarnih izvora podataka korišteni su različiti dostupni izvori autora domaće i pretežito strane literature s područja marketinga, menadžmenta, održivog razvoja društvene odgovornosti i marketinga održivosti.

Ocijenjeno je da je primjerena metoda za prikupljanje podataka za ovo istraživanje metoda ispitivanja s obzirom na njezine prednosti pred drugim metodama kao što su svestrana mogućnost primjene metode ispitivanja, relativna brzina prikupljanja podataka i relativno niski troškovi (Marušić, Vranešević, 2001.).

Anketni upitnik s popratnim pismom u kojemu je pojašnjen predmet istraživanja, svrha i značaj istraživanja, bili su odaslani na elektroničke kontakt adrese.

Anketni upitnik se sastoji od 26 pitanja koja uključuju: pitanja općenitog tipa o poduzeću, pitanja o uključenost društveno odgovornog poslovanja i održivog razvoja u poslovnu strategiju, o odgovornim politikama i praksi u radnoj okolini, o vrednovanju rada i ulaganju u obrazovanje, o odgovornim politikama i praksi upravljanja okolišem, o odnosima s kupcima i potrošačima, o brizi o lokalnom i društvenom razvoju i preduvjetima i izvorima konkurentnosti poduzeća s obzirom na primjenu poslovnih politika koje uključuju elemente održivog razvoja. Upitnik je sadržavao pitanja otvorenog i zatvorenog tipa s ponuđenim odgovorima i skalama ocjene važnosti i rangiranja, pri čemu je korištena Likertova skala od 1 do 5. Kao predložak sastavljanju upitnika poslužio je upitnik Indeks društveno odgovornog ponašanja (DOP) za mala poduzeća Hrvatske gospodarske komore (dop.hgk.hr, 2013.).

Okvir izbora uzoraka predstavljala su trgovačka poduzeća s područja Koprivničko-križevačke županije. Veličina uzorka za provedbu istraživanja određena je na 245 poduzeća, a kao polazište za definiranje uzorka korištena je baza podataka Hrvatske gospodarske komore, odnosno Registar poslovnih subjekata (www.hgk.hr, 2013.).

Jedinicu osnovnog skupa čini predstavnik pojedinog poduzeća, vlasnik ili glavni menadžer, odnosno menadžeri niže razine.

U istraživanju su sudjelovala mala poduzeća (1 – 49 zaposlenih) i srednja poduzeća (50 – 249 zaposlenih).

Ovim radom utvrđeno je trenutno stanje o značaju integracije nekih od načela odgovornosti za marketinšku učinkovitost malih i srednjih poduzeća u KKŽ.

Također, ovakav odabir uzorka se temelji na subjektivnoj procjeni istraživača te ujedno predstavlja i ograničenje ovog istraživanja.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA POTICANJA MARKETINŠKE UČINKOVITOSTI KROZ IMPLEMENTACIJU NAČELA ODRŽIVOSTI KOD MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA NA PODRUČJU KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE

Istraživanje o poticanju marketinške učinkovitosti kroz implementaciju načela održivosti kod malih i srednjih poduzeća na području Koprivničko-križevačke županije provedeno je uključivanjem predstavnika malih i srednjih poduzeća bez obzira na djelatnost. Anketni upitnici poslani su na kontakt adrese 245 poduzeća, od čega je sakupljeno i obrađeno 57 anketnih upitnika. Istraživanjem je obuhvaćeno 23,27% malih i srednjih poduzeća iz određenog uzorka.

Jedinicom osnovnog skupa definiran je predstavnik pojedinog poduzeća (jedno poduzeće = jedan upitnik). Od ukupno obuhvaćenih 57 različitih malih i srednjih poduzeća (proizvodne i uslužne djelatnosti) na području Koprivničko križevačke županije, 43 ispitanika bili su glavni menadžeri poduzeća, a 14 ispitanika menadžeri niže razine. Struktura obuhvata uzorka prema različitim veličinama poduzeća (mala, srednja) prikazana je u Tablici 1.

Tablica 1. Struktura uzorka poduzeća s obzirom na organizacijski oblik

Vrsta poduzeća	Frekvencija	Postotak (%)
Malo (od 11-49 zaposlenika)	49	85,96
Srednje (od 50-249 zaposlenika)	8	14,04
UKUPNO	57	100,0

Izvor: rezultati istraživanja autora

Iz predočene tablice vidljivo je da su u uzorku dominirala mala poduzeća s udjelom od 85,96% što i ukazuje na strukturu poduzeća u Županiji. U nastavku su prezentirani rezultati provedenog istraživanja.

4.1. Percepcija interpretacija pojma marketinga održivosti

Na početku bilo je važno ustanovit kako ispitanici interpretiraju u okviru ponuđenih definicija marketing održivosti. Ispitanici su trebali odabrati onu tvrdnju za koju su smatrali da najpreciznije definira suštinu marketinške primjene održivosti. Bili su pitani na koji se najkonkretniji način marketing kao funkcija i komponenta strateškog planiranja (u funkciji održivog razvoja) može prepoznati u poslovnoj praksi (Tablica 2).

Tablica 2. Definicija marketinga održivosti (u %)

Održivi marketing	Ukupno	Veličina poduzeća	
		Malo	Srednje
1. Poslovna funkcija sa značajnim odmakom prema ekološkoj i društvenoj održivosti	11,3	6,3	16,3
2. Proces stvaranja, komuniciranja i isporuke vrijednosti potrošačima na način da se ne ugrožava okoliš i društveni balans	8,2	5,7	10,7
3. Stvaranje konkurentske prednosti uvažavajući elemente ekološke i društvene održivosti	63,8	58,8	68,8
4. Promjena stavova potrošača u smislu prihvaćanja novih, održivih obrasca ponašanja i djelovanja	15,9	10,8	21,0
5. Drugo	0,4	0,4	0
N	57	49	8
%	100		

Izvor: rezultati istraživanja autora

Rezultati ukazuju na razlike u gledištima anketiranih predstavnika malih i srednjih poduzeća kad je riječ o poimanju marketinga održivosti. Više od polovice ispitanika (63,8%) smatra da marketing održivosti predstavlja stvaranje konkurentske prednosti uvažavajući elemente ekološke i društvene održivosti (čak 58,8% ispitanika iz skupine malih poduzeća i 68,8% iz skupine srednjih poduzeća). Znatno manji broj ispitanika (15,9%) smatra da je riječ o promjeni stavova potrošača u smislu prihvaćanja novih, održivih obrasca ponašanja i djelovanja u procesu razmjene i nakon nje. Ovdje je zanimljivo to da ovakvo mišljenje ipak više podržavaju predstavnici srednjih poduzeća (21,0%).

Iako manje zastupljeno gledište (8,2%), marketing održivosti se doživljava i kao proces stvaranja, komuniciranja i isporuke vrijednosti potrošačima na način da se ne ugrožava okoliš i društveni balans.

Najmanji broj ispitanika (11,3%) doživljava marketing u funkcionalnom smislu, a razloge treba tražiti u strukturi obrađenih poduzeća jer gotovo ni jedno nema zasebno razvijenu funkciju marketinga, već se ona integrira s funkcijama prodaje, logistike itd.

4.2. Preduvjeti marketinške učinkovitosti poduzeća s obzirom na primjenu poslovnih politika koje uključuju elemente održivog razvoja

U prethodnim dijelovima anketnog upitnika pokušalo se ustvrditi što za anketirana poduzeća predstavlja marketing održivosti kao "novi" poslovni model koji realno nudi novu percepciju poslovnog upravljanja i marketinške učinkovitosti kao ključnog rezultata. Na taj način dobiven je u uvid u značaj povezivanja održivosti s posebnim naglaskom na marketinško planiranje, odnosno marketinške strategije održivosti. Ovaj model u literaturi, i sve više u praksi, je prepoznat kao marketing održivosti.

Modeliranje samo po sebi ne bi imalo učinka ako se ne bi testiralo ili jednostavno usporedilo s pretpostavkom ili preduvjetima konkurentnosti koja proizlazi iz uključivanja elemenata održivosti u poslovne modele, odnosno marketinške strategije. Stoga su kao slijedeća skupina pitanja u anketnom upitniku bile postavljene tvrdnje koje pretpostavljaju konkurentnost kao ključan čimbenik marketinške učinkovitosti koja se veže za prisutnost i primjenu održivosti u marketinškom planiranju u anketiranim poduzećima.

Ispitanici su bili zamoljeni da na skali od 1 do 5 označe svoja slaganja s pojedinim tvrdnjama tvrdnjama. Pretpostavku da su održivi razvoj i profitabilnost kompatibilni (i) ispitanici su ocijenili prosječnom ocjenom 3,69.

Tvrdnju da cilj poduzeća nije samo profit (ii), ocijenjena je prosječnom ocjenom 4,83. Radi se o vrlo visokoj ocjeni, što ukazuje na razumijevanje u praktičnom pristupu tumačenja suvremene marketinške paradigme koja kaže da uz ispunjavanje klasičnih ciljeva, kao što su profit ili zadovoljavanje želja i potreba potrošača, ostali ne manje važni ciljevi marketinga jesu briga za okolišem i društvenim balansom, a što je jednostavno u kontekstu holističkog razumijevanja marketinga generalna definicija društvene odgovornosti marketinga.

Tvrdnja da je poduzeće učinkovitije kada su radnici pozitivno stimulirani (iii) ocjenjena je s prosječnom ocjenom 3,41, što govori da ipak postoji razumijevanje za zaposlene i njihove veze s poslovnom učinkovitošću.

Tvrdnja da konkurentska prednost poduzeća ovisi o stupnju primjene politika održivog razvoja (iv) predstavlja vjerojatno ključnu pretpostavku i esencijalni smisao ovog istraživanja no ona je ocjenjena s prosječnom ocjenom 3,86. Vrlo vjerojatno relativno slaba ocjena ove ključne postavke se može objasniti o izostanku praktičnije primjene održivosti u poslovnim strategijama, odnosno njenoj deklarativnoj podršci.

Kako može bit izvor konkurentske prednosti, isto tako u uvjetima manje optimalnog poslovanje održivost (v) može predstavljati jedan od mogućih načina izlaska iz poslovno nepovoljnih stanja, bez obzira radi li se o uvjetima krize ili klimi poslovanja pod standardnim uvjetima, pa je stoga tvrdnja da je primjena politika održivog razvoja ključna su za opstanak poduzeća ocjenjena s prosječnom ocjenom 2,89 što se smatra donekle zadovoljavajućim.

Najvažnije za svako poduzeće jest postizanje profita ispred svega. Analogno tumačenja suvremene marketinške paradigme koja kaže da uz ispunjavanje klasičnih ciljeva kao što su profit ili zadovoljavanje želja i potreba potrošača postoje i ostali isto tako važni ciljevi. Za tvrdnju da je za svako podu-

zeće najvažnije postizanje profita ispred svega (vi) dana je prosječna ocjena 3,31 i time se potvrđuje suvremeni marketinški pristup u ispitivanim poduzećima kada je jasno da profit nije jedini glavni cilj poduzeća (Tablica 3).

Tablica 3. – Izvori marketinške učinkovitosti s obzirom na primjenu poslovnih politika koje uključuju elemente održivog razvoja

PREDUVJETI IZVORA KONKURENTNOSTI	Prosječna ocjena
Održivi razvoj i profitabilnost su kompatibilni	3,69
Cilj poduzeća nije samo profit	4,83
Poduzeće je učinkovitije kada su radnici pozitivno stimulirani	3,41
Konkurentska prednost poduzeća ovisi o stupnju primjene politika održivog razvoja	3,86
Primjena politika održivog razvoja ključne su za opstanak poduzeća	2,89
Najvažnije za svako poduzeće jest postizanje profita ispred svega	3,31

Izvor: Istraživanja autora

4.3. Koristi marketinške implementacije održivosti

Ispitanici su morali ocijeniti koje su to koristi primjene marketinga održivosti za poduzeće u smislu manifestacije marketinške učinkovitosti, odnosno na koji način i koji su konkretni učinci koji se mogu interpretirati kroz povećanje konkurentnosti i koristi za poduzeće (Tablica 4).

Tablica 4. Koristi implementacije marketinga održivosti

	Prosječna ocjena	Veličina poduzeća	
		Malo	Srednje
Pozitivno utječe na imidž poduzeća	4,16	3,39	4,93
Gradi i jača marku proizvoda ili usluga	4,08	3,99	4,17
Izgrađuje pozitivan odnos sa sredinom u kojoj djeluje	3,22	2,87	3,57
Proizvodima ili uslugama poduzeća daje dodanu vrijednost	3,08	2,96	3,20
Pomaže kod diferencijacije s obzirom na konkurenciju	2,96	2,37	3,55
Otvara mogućnost primjene inovativnih rješenja kroz suradnju s različitim dionicima	2,68	2,11	3,25
Utječe na jačanje lojalnosti i zadovoljstva zaposlenika	3,02	2,92	3,12
Utječe na izgradnju svijesti o održivosti kod zaposlenika	3,00	2,82	3,18
Doprinosi snižavanju operativnih troškova (ekološka i energetska učinkovitost)	3,78	3,13	4,43
Povećava obim prodaje i tržišnih udjela	2,99	2,22	2,76

Izvor: rezultati istraživanja autora

Srednjom ocjenom većom od 3,5 ocijenjene su slijedeće tvrdnje o koristima od implementacije marketinga održivosti u mala i srednja poduzeća: (1) pozitivan utjecaj na imidž poduzeća 4,16 prosječna ocjena predstavnika malih i srednjih poduzeća. Temeljem ovakve ocjene može se zaključiti visoka razina razumijevanja dobrog imiđa poduzeća ne samo među potrošačima što je bitno za razvoj i razumijevanje slijedećeg čimbenika. Čimbenik (2) izgradnja i jačanje marke proizvoda ili usluga prosječno je ocijenjen s ocjenom 4,08. Razvidno je iz uvriježene poslovne prakse da svjesnost o jakom imiđu u direktnoj je vezi s dobrim marketinškim pokazateljima kao što su veliki tržišni udjeli, razvijenost i brojnost tržišnih segmenata, povećan obim prodaje, profit, itd. Čimbenik (3) izgradnja pozitivnog odnosa sa sredinom u kojoj djeluje, s prosječnom ocjenom 3,22 s kojom se daje naslutiti da upravljačke strukture istraživanih poduzeća razumiju potrebu dobrog odnosa sa sredinom u kojoj djeluju. Iako slasbije ocijenjen nego prva dva čimbenika, implicitno može se zaključiti da ova podu-

zeća, možda ne sasvim usredotočeno, ali provode politike korporativno društveno odgovornog ponašanja. Potrošači i zajednica ponekad su u stanju prepoznati vrijednost elemenata održivog razvitka što (4) proizvodima ili uslugama poduzeća daje dodanu vrijednost. Predstavnici anketiranih poduzeća ocijenili su ovaj čimbenik s prosječnom ocjenom 3,08 što ga stavlja u onu kategoriju čimbenika koje bi poduzeća svakako trebala više uvažavati i evaluirati pri provođenju svojih poslovnih politika, odnosno marketinških strategija. Analogno pojmu i značenju dodane vrijednosti za proizvode ili usluge, taj isti marketinški konstrukt u daljnjem organizacijskom postupanju (5) pomaže kod diferencijacije s obzirom na konkurenciju. Ovaj čimbenik je ocijenjen nimalo zadovoljavajućom ocjenom, 2,96. Kako održivi razvitak predstavlja ne samo novi pogled na život, društvo i gospodarstvo, on također podrazumijeva primjenu novih tehnologija koje (6) otvaraju mogućnost primjene inovativnih rješenja kroz suradnju s različitim dionicima, prosječna ocjena 2,68. Brine što je ovaj čimbenik slabo ocijenjen, ispod prosječne ocjene od 3,5. Očito ispitivan uzorak poduzeća s obzirom na karakter malih i srednjih poslovnih sustava s insuficijentnim financijskim resursima ne uspijevaju ulagati u relativno skupa tehnološka rješenja. Teško je razumjeti da u istraživanim poduzećima čimbenik koji (7) utječe na jačanje lojalnosti i zadovoljstva zaposlenika je tako slabo ocijenjen, prosječna ocjena 3,02. Ako se zna da motiviran i lojalan zaposlenik direktno čini poduzeće organizacijski učinkovitije i troškovno fleksibilnije. Odgovor se može naći u učestaloj fluktuaciji radne snage unutar malih i srednjih poduzeća u domaćim primjerima, zato i ne čudi da je ovaj čimbenik ocijenjen ispodprosječno loše s obzirom na njegov potencijal i stvaran značaj. Pozivajući se na iste motive kao i za prethodni čimbenik, može se ocijeniti također loša ocjena čimbenika koji (8) utječe na izgradnju svijesti o održivosti kod zaposlenika 3,00 i čimbenika koji (9) doprinosi snižavanju operativnih troškova (ekološka i energetska učinkovitost) 3,78. Iako svi ispitanici suvereno tvrde da održivi razvitak može imati vrlo pozitivan utjecaj na imidž poduzeća, dakle i imidž proizvoda i usluga, da stvara dodanu vrijednost proizvoda ili usluga, kao i na lojalnost potrošača, ostaje vrlo nejasno zašto su ispitanici čimbenik koji (10) povećava se obim prodaje i tržišnih udjel. ocijenili tako loše, s prosječnom ocjenom 2,99. Čini se da je posrijedi nekonzistentnost u marketinškoj izobrazba, ali i neka ranija domaća empirijska istraživanja ukazuju da marketing kao funkcija u malim i srednjim poduzećima se podcjenjuje, nije sasvim jasan, nedostaje educiranog kadra ili jednostavno se obrazlažu ovakvi nedostaci s neadekvatnim budžetnim sredstvima rezerviranim za marketing (Jerčinović, 2006.).

5. ZAKLJUČAK

Velika očekivanja od primjene marketinga održivosti u prvom redu u smislu davanja odgovora i rješenja nakupljenih ekonomskih, ekoloških i društvenih problema rezultirala su neadekvatnim dosadašnjim rješavanjem istih kao i izuzetnog značaja poslovnih subjekata u društvu općenito pa tako i Koprivničko križevačkoj županiji. Ono s čim poslovni subjekti raspolažu i s čim upravljaju, neizostavno upućuje na učinke i nuspojave. Stoga, poslovni subjekti se moraju ponašati i djelovati sukladno načelima održivosti ne bi li na taj način ublažili i neutralizirali loše utjecaje na ne samo trenutno stanje okoliša i društva u kojemu se događaju proizvodni procesi i razmjena, nego i prevenirali moguće neželjene događaje u budućnosti i tako zaštitili buduće generacije i pokoljenja.

Dani koncept marketinga održivosti, kao i organizacijske djelotvornosti temeljen je na uključivanju stavova predstavnika ispitivanih malih i srednjih poduzeća s područja Koprivničko križevačke županije a ne bi li se istaknula važnost pojedinih čimbenika koji utječu na implementaciju marketinga održivosti, istaknula prednost uključivanja jednog takvog poslovnog/marketinškog modela i pokazalo koji su to ograničavajući faktori kod njegove realizacije i implementacije.

Provedeno istraživanje imalo je zadatak analizirati postojeće aktivnosti unutar poduzeća kojima se determinira razina i način oblikovanja marketinške orijentacije poduzeća kroz primjenu elemenata društveno odgovornog ponašanja u smislu postizanja konkurentskih prednosti.

Kroz proces selekcije, istaknuti su pojedini čimbenici koji naročito sudjeluju i utječu na stvaranje održivog marketinškog modela unutar poduzeća. Također, analiziran je stupanj integriranosti održivosti u strategije marketinga na primjeru poduzeća u Koprivničko križevačkoj županiji. Uz to, ispita-

na je veza primjene elementa ekološke i društvene održivosti kod marketinškog planiranja s ishodima koji su bili opisani kao konkurentska prednost.

Temeljem rezultata istraživanja utvrđeno je da su ispitanici snažno poduprijeli tvrdnje o tome da su održivi razvoj i profitabilnost kompatibilni odnosno da cilj poduzeća nije isključivo profit, te da je poduzeće učinkovitije kada su radnici pozitivno stimulirani.

Isto tako ustanovljeno je da ispitanici također snažno podupiru stavove da konkurentska prednost poduzeća ovisi o stupnju primjene politika održivog razvoja i da je primjena politika održivog razvoja ključna su za opstanak poduzeća.

Ovo istraživanje u prvom redu predstavlja prvi korak za opsežnija istraživanja koja bi trebala jasnije precizirati važnost operacionalizacije načela održivog razvoja kroz izradu marketinških strategija održivosti kao alata konkurentnosti.

Kao vrlo važan konkretan rezultat ovog istraživanja, a koji može biti od izuzetne važnosti menadžerima i poduzetnicima je taj da je utvrđena neosporna i jaka veza između uključivanja dimenzija održivosti u poslovne, odnosno marketinške strategije poduzeća, kao i činjenica da takvo uključivanje predstavlja razvijanje konkurentskih snaga poduzeća.

Rezultati provedenog istraživanja također upućuju na prisutnost provedbe i relativno zadovoljavajuću razinu interesa malih i srednjih poduzeća s područja Koprivničko križevačke županije za provedbu marketinga održivosti. Iako se radi o relativno raznolikoj strukturi istraživanih poduzeća, manji broj istih ističe se razinom integracije marketinga održivosti u poslovnoj praksi, odnosno zamijećeno je da se nastoji razvijati sustavan pristup u implementaciji i primjeni istog.

Ali, zbog pomanjkanja ukupnog sustavnog pristupa, odnosno potpunijeg integriranja marketinga održivosti u marketinške i poslovne strategije, procese i aktivnosti, kao i odluke poslovnih subjekata, pokazalo se da nedostaje sinergijskog djelovanja koje bi više i aktivnije uključivalo društvenu zajednicu, političke entitete i pojedince u vidu ostvarivanja konkretnih konkurentskih prednosti poduzeća.

Smatra se da daljnjim praćenjem razvoja, učestalijom primjenom kao i mjerenjem učinaka primjene marketinga održivosti, te na tome dizajniranih marketinških strategija moguće je očekivati praktičan doprinos u podizanju organizacijske djelotvornosti poslovnih subjekata, te na taj način učiniti i gospodarstvo kao agregat atraktivnim, konkurentnim i nadasve profitabilnijim.

6. LITERATURA

Bačun, D., Matešić, M., Omazić, A. M. (2012.): Leksikon održivog razvoja, Hrvatski poslovni savjet za održivi razvoj, Zagreb (Dresner, 2009.)

Crittenden, V. L., Crittenden, W. F., Ferrel,L. K., Ferrell, O. C., Pinney, C. C. (2011.): Market-oriented sustainability: a conceptual framework and propositions, Journal of the Acad. Mark. Sci., No. 39, p. 71– 85.

DOP – Društveno odgovorno poslovanje u Hrvatskoj (2013.): Indeks društveno odgovornog ponašanja - (DOP) za mala poduzeća Hrvatske gospodarske komore, www.dop.hr, kolovoz 2013.

Epstein, M. J. (2008.): Making Sustainability Work, Greenleaf Publishing Limited, Sheffield (Edwards, 2005.).

Grbac, B., Martin, J. (2001.): Makromarketing i transformacija poduzeća, Zbornik radova, XVII. Kongres, CROMAR-a, Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem "Marketing države-marketing hrvatske države", CROMAR-Hrvatska zajednica udruga za marketing, Zagreb, CROMAR – udruga za marketing Istarske županije, Pula, CEMA – Centar za marketing, Zagreb

Grbac, B., Meler, M. (2007.): Marketinško planiranje, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, Zagreb

Hart, S. L. (1995.): A Natural-Resource-Basd View of the Firm, Academy of managmnet review, 20, 4, 986. (Martin, Schouten, 2012.).

Hawken, P., Lovins, A., Hunter, L. (1999.): Natural Capitalism, Little, Brown and company, New York

Høgevold, N. M., Svensson, G. (2011.): A business sustainability model: a European case study, Journal of Business & Industrial Marketing, 27, 2, p. 142 – 151.

Jerčinović, S. (2006.): Analiza i primjena marketinga usluga u sustavu škola vožnje, magistarski rad, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Kiewiet, D. J., Vos J. F. J. (2007.): Organizational sustainability: A case for formulation a tailor-made definition, Journal of Environmental Assessment policy and managment, 9, 1, p. 1 – 18.

Lončarić, D. (2008.): Kvaliteta života i strategijsko upravljanje marketingom u hrvatskome gospodarstvu, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka

Marušić, M., Vranešević, T. (2001.): Istraživanje tržišta, Zagreb

Meler, M. (1994.): Društveni marketing, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet Osijek, Osijek

Saxena, R. P., Khandelwal, P. K. (2010.): Sustainable Development through Green Marketing: The Industry Perspective, The International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability, Volume 6, Number 6, p. 60.

Razvojna agencija Podravine i Prigorja (2011.): Županijska razvojna strategija koprivničko-križevačke županije, http://www.pora.com.hr/regionalni-razvoj/zrs, pristupljeno, kolovoz 2013.

ABSTRACT

Sustainable development represents important condition for the marketing efficiency as well as condition for acheiving balanced society in general. The application of sustainability in business models requires the integration of its economic, environmental and social aspects.

As one of the most important management tools, marketing nowadays can have undeniable and extremely strong impact on society and the environment. The advantage of the new marketing paradigm is that on new conditions can be achieved optimal business and organizational effectiveness.

The paper analyzes existing activities within SMEs in Koprivnica-Križevci county which determine the level and method of forming marketing oriented strategies through the implementation of elements of corporate social responsibility in terms of achieving competitive advantage.

The purpose of this paper is to define what is essential for achieving a competitive advantage.

According to obteined empirical findings it is clear that such long term approach can generate higher growth and profits within enterprises, as well some others mainly non-financial efficacy factors. As a marketing tool, sustainability can easily be a key factor for the competitiveness of small and medium enterprises in Koprivnica-Križevci.

ULOGA MARKETINGA U RAZVOJU KULTURNOG TURIZMA U HRVATSKOJ

THE ROLE OF MARKETING IN THE DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM IN CROATIA

Damir DEMONJA
Doktor znanosti, znanstveni savjetnik
Institut za razvoj i međunarodne odnose, IRMO
Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
ddemonja@irmo.hr

Tatjana GREDIČAK
Doktor znanosti
Ministarstvo turizma Republike Hrvatske
Prisavlje 14
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
tatjana.gredicak@kr.t-com.hr.

Primljeno/Received: 2. 4. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Pregledni rad
Review
UDK/UDC 94 (497.5)-05.292.52 - Hrvatska

APSTRAKT

Primjena marketinga u svim sferama gospodarskog i društvenog života u razvijenim zemljama danas je nezaobilazna. U Hrvatskoj je takva primjena marketinga, a to znači i marketing orijentacija društva, još uvijek budućnost kojoj se teži. U središtu društvene koncepcije marketinga potrebe su određenog segmenta potrošača kao i potrebe čitavog društva. To, konkretno, znači da treba voditi računa o nužnosti očuvanja karakteristika turističke destinacije u sociološkom, kulturološkom i ekološkom smislu. Budući razvoj kulturnog turizma, i turizma općenito, nezamisliv je bez takvog razmišljanja i pristupa, i u tome leži njegov opstanak i daljnji razvoj. Za kreiranje koncepcije turističkog razvoja na nižim prostornim razinama bitno je temeljito proučavanje i utvrđivanje mogućnosti turističkih svojstava, karakteristika i turističkih vrijednosti, te prihvatnih mogućnosti svih prirodnih i društvenih resursa koji će zadovoljiti određene potrebe turista. U ovom članku dat će se kratki pregled i kritički osvrt na postignuća razvoja kulturnog turizma u Hrvatskoj, analizirat će se, i primjerima dobre prakse, predstaviti učinkovito marketinško upravljanje razvojem turističkog proizvoda u kontinentalnom dijelu Republike Hrvatske, kao i prijedlog smjernica za razvoj marketinga kulturnog turizma u Hrvatskoj.

Ključne riječi: Marketing, razvoj, kulturni turizam, turistički proizvod, Hrvatska
Key words: Marketing, development, cultural tourism, tourism product, Croatia

1. UVOD

S obzirom da karakteristike resursa zadovoljavaju turističke potrebe, određeni resurs privući će, i na sebe vezati, samo one segmente turističke potražnje koji će na njegovim svojstvima moći zadovoljiti određene potrebe. To dovodi do mogućnosti da se temeljem poznavanja tih svojstava utvrde vrste i oblici turizma koje je moguće razvijati u određenoj destinaciji. Postoje bliske veze kulturnih poten-

cijala i turizma, koji vlastitim postojanjem i mijenjanjem utječu jedan na drugi. Problematika ovog znanstvenog rada odnosi se na utvrđivanje specifičnosti marketinškog pristupa turističke valorizacije kulturne baštine čime se pridonosi razvoju kulturnog turizma. Namjera je utvrditi elemente koji utječu na mogućnost uključivanja kulturnih resursa u tijekove turizma kako bi se, potom, učinkovitim marketinškim upravljanjem utjecalo na cjelokupni turistički razvoj. Cilj ovoga rada je predstaviti uporišne točke pomoću kojih će znanstvena spoznaja i u praktičnom smislu pridonijeti konkretnom unaprjeđenju marketinškog upravljanja kulturno-turističkim resursima, a time i intenziviranju razvoja kulturnog turizma u Republici Hrvatskoj.

2. METODOLOGIJA

U istraživanju, formuliranju i predstavljanju rezultata u ovome radu korištene su metoda analize i sinteze, komparativna, deskriptivna i povijesna metoda.

3. PREGLED LITERATURE

Recentna hrvatska znanstvena literatura broji odgovarajuću količinu tekstova koji obrađuju hrvatski kulturni turizam ili neki od njegovih brojnih segmenata. Na početku sustavnog razvoja hrvatskog kulturnog turizma, jednim tekstom, u sažetim crtama i na engleskom jeziku, protumačeni su pojmovi kulturni turizam, kulturno-turistički proizvod i "kulturni" turisti, navedeni su i objašnjeni razlozi zašto je potrebno strateški razvijati kulturni turizam u Hrvatskoj, temeljem čega je osmišljena hrvatska Strategija razvoja kulturnog turizma, te koji su njezini strateški prioriteti, mjere i akcije.[1] Problematika kulturnog turizma u Hrvatskoj i zemljama Europske Unije, institucijska mreža kulturnog turizma u Hrvatskoj, različite pojave povezane s kulturnim turizmom u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama, neki od već zaživjelih projekata u okviru ponude hrvatskog kulturnog turizma, promišljanje kulture u novim tržišnim odnosima, festivalizacija kulture, uloga festivala u kulturnom turizmu, primjerice onog čipkarskog, također su obrađivani u više znanstvenih, odnosno stručnih publikacija kao npr. u zbornicima radova "Etnologija i kulturni turizam" i "Festivali čipke i kulturni turizam".[2]

Sintezu istraživanja i rezultata kulturnog turizma u Hrvatskoj do 2007. godine, u usporedbi s nekim europskim zemljama, s preporukama za njegovu implementaciju u praksi, naziva "Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries", obradili su istraživači D. Demonja i D. A. Jelinčić.[3]

Godine 2008. provedeno je prvo sveobuhvatno istraživanje stavova i potrošnje kulturnih atrakcija i događaja u Hrvatskoj.[4] Rezultati istraživanja raskrili su profil kulturnih turista, njihove stavove o posjećenoj kulturnoj atrakciji/događaju, kao i o hrvatskoj kulturno-turističkoj ponudi, potom obilježja putovanja kulturnih turista, te njihovu potrošnju, što bi trebalo poslužiti kao odgovarajuća podloga za donošenje kvalitetnih odluka vezanih za razvoj hrvatskih kulturno-turističkih proizvoda i njihovu promociju.

Naposljetku, D. Demonja je u više znanstvenih radova tumačio i analizirao različite aspekte dosadašnjeg razvoja kulturnog turizma u Hrvatskoj. Tako se u članku "Kulturni turizam u Hrvatskoj nakon

---

1 Renata TOMLJENOVIĆ, Zrinka MARUŠIĆ, Sanda WEBER, Zvjezdana HENDIJA i Snježana BORANIĆ, Croatian Cultural Tourism Policy: Strategic Development, *Tourism*, 52(4), Institut za turizam, Zagreb, 2004., 362-367.

2 Tihana PETROVIĆ LEŠ, Tomislav PLETENAC (urs), Etnologija i kulturni turizam, Filozofski fakultet Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Zagreb, 2006., i Tihana PETROVIĆ LEŠ (ur.), Festivali čipke i kulturni turizam, Turistička zajednica Grada Lepoglave i Grad Lepoglava, Lepoglava, 2006.

3 Damir DEMONJA i Daniela Angelina JELINČIĆ, Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries: Croatian Cultural Strategies, Scientific Texts and Institutional Framework, *Croatian International Relations Review – CIRR*, XIV (50/51), 2008., Institut za razvoj i međunarodne odnose (IRMO), Zagreb, 1-15.

4 Renata TOMLJENOVIĆ i Zrinka MARUŠIĆ, Stavovi i potrošnja posjetitelja kulturnih atrakcija i događanja u Hrvatskoj: Tomas kulturni turizam 2008, Institut za turizam, Zagreb, 2009.

implementacije Strategije razvoja kulturnog turizma", objavljenom na engleskom jeziku, predstavljaju i analiziraju određeni rezultati istraživanja provedenog 2008. godine koji se tiču promjena, odnosno napretka vezanog za razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj, kritički se predstavlja pregled stanja kulturnog turizma u Hrvatskoj, koji je obuhvatio analizu hrvatskih strategija razvoja kulture, turizma i kulturnog turizma, analizu uloge države u kulturnom turizmu i detektirane probleme hrvatskog kulturnog turizma, te se, naposljetku, navode mogući pravci daljnjeg razvoja kulturnog turizma u Hrvatskoj.[5] "Kulturni turizam: hrvatska iskustva" rad je koji analizira hrvatska iskustva u kulturnom turizmu i predstavlja više uspješnih primjera kulturno-turističkih projekata, realiziranih od različitih dionika, u okviru ponude kulturnog turizma u Hrvatskoj.[6]

U određenom broju bibliografskih jedinica domaćih i inozemnih autora istražena su određena pitanja o marketingu u kulturnom turizmu. Svojstva resursa zadovoljavaju turističke potrebe i prema tome neki resurs privući će, i na sebe vezati, samo one segmente turističke potražnje koji će na njegovim karakteristikama moći zadovoljiti određene potrebe. Elementi koji utječu na mogućnost uključivanja resursa ruralnih prostora u tijekove turizma kako bi se, potom, učinkovitim marketinškim upravljanjem istodobno utjecalo na očuvanje tradicije i razvoj turizma, predstavljeni su u radu T. Gredičak "Ruralni turizam u funkciji očuvanja tradicionalnog identiteta".[7]

Promatra li se marketing kao tržišna orijentacija usmjerena potrebama potrošača, a turizam uvažava kao sociološka kategorija čija promjenjivost kretanja postaje podlogom istraživanja kako bi se uz pomoć primjene društvene koncepcije marketinga zadovoljile određene potrebe potrošača, marketing se okreće posebnom segmentu posjetitelja koji od putovanja i boravka u izvandomicilnom okruženju ne očekuju samo puki odmor. Takvo ispunjenje može se postići odgovarajućom marketinškom strategijom u ukupnoj turističkoj ponudi, čime se uključuje u nove tijekove u turizmu, ostvarivanju humanističkog sadržaja turizma što je predstavljeno u radu T. Gredičak "Marketing strategija ruralnog turizma". [8]

Na temelju istraživanja može se predvidjeti da će marketinški pristup valorizacije kulturne baštine u dolazećim vremenima ostvarivati intenzivni razvoj, šireći svoj utjecaj na sva područja ljudskih aktivnosti, pa tako i na turizam. Učinkovitim marketinškim upravljanjem kulturnom baštinom u Republici Hrvatskoj treba razviti stanje svijesti o potrebi valorizacije potencijala kulturne baštine u funkciji razvoja turizma kao snažnog alata za postizanje konkurentskih prednosti u sve rafiniranijem globaliziranom gospodarstvu što je obrađeno u radu T. Gredičak "Kulturna baština u funkciji turizma".[9]

Turizam u mnogim zemljama, tako i Republici Hrvatskoj, može pridonositi gospodarskom razvitku. U takvim trajnim nastojanjima, primarni zadatak trebao bi biti korištenje izvora kulturne baštine koji su na teritoriju današnje Hrvatske nastajali stoljećima. Istodobno, razvitak kvalitetnijeg turizma pridonosi jačanju nacionalnog kulturnog identiteta bez kojega je gotovo nemoguće valorizirati potencijal kulturne baštine u turističke svrhe. Valorizacija kulturne baštine u funkciji razvitka nacionalnog turizma inzistira na prihvaćanju povijesti kao nacionalnom doprinosu općim kulturološkim vrijedno-

---

5 Damir DEMONJA, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, *International Scientific Journal – Turizam,* 17(1), Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science, University of Novi Sad, Serbia, 2013., 1-17.

6 Damir DEMONJA, Kulturni turizam: hrvatska iskustva, *Antropologija*, 11(1), Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Institut za etnologiju i antropologiju, Beograd, 2011., 181-205.

7 Tatjana GREDIČAK, Ruralni turizam u funkciji očuvanja tradicionalnog identiteta*,* u: Krunoslav ZMAIĆ, Ivo GRGIĆ, Tihana SUDARIĆ (urs), *Zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa "Tradicijom usprkos krizi – može li se?, Vinkovci, 08. – 09. rujna 2011.*", Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Poljoprivredni fakultet u Osijeku, 2011., 17-25.

8 Tatjana GREDIČAK, Marketing strategija ruralnog turizma, u: Dijana KATICA (ur.), Zbornik radova Drugog hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu „Koncepcija dugoročnog razvoja ruralnog turizma“, 21.-25. travnja 2010., Mali Lošinj, Hrvatski farmer d.d., Zagreb, 2010., 109-119.

9 Tatjana GREDIČAK, Kulturna baština u funkciji turizma, *Acta Turistica Nova*, 2(2), Utilus visoka poslovna škola, Zagreb, 2008., 151-280.

stima, o čemu je raspravljano u članku "Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske" T. Gredičak.[10]

Također, posebno se vodilo računa o definiciji poslovne strategije koja uključuje proizvod, tržište, vrijednost, te sposobnosti i znanja zaposlenika, kao i o strukturiranoj strateškoj analizi, uključujući i analizu kupaca, konkurenata, tržišta i eksternu analizu koja vodi do razumijevanja tržišne dinamike, što obrađuje knjiga Davida A. Aakera "Strategic Market Management: Global Perspectives".[11]

4. RASPRAVA

4.1. Osvrt na razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj

Kulturni turizam, kao pojam, upotrebljava se za putovanja koja uključuju posjet kulturnim resursima, neovisno radi li se o materijalnim ili nematerijalnim kulturnim resursima i bez obzira na primarnu motivaciju. Bogatstvo materijalne i nematerijalne kulturne baštine Hrvatske predstavlja resurs za razvoj hrvatskog kulturnog turizma u svim njegovim oblicima. Kulturni turizam je generator održivog razvoja, on omogućava da mjesta koja nisu isključivo turistička postanu zanimljiva turistima, ali i lokalnom stanovništvu, osmišljenim strategijama koje se temelje na lokalnim kulturno-umjetničkim potencijalima. Kulturno-turistički proizvodi, kao ključne sastavnice kulturnog turizma, pridonose obogaćivanju imidža odredišta, povećanju potrošnje, duljine boravka i zadovoljstva turista, što u konačnici pridonosi održivom razvoju mjesta, odnosno regije u kojima se ti proizvodi konzumiraju. Naposljetku, kulturni turizam daje dugoročnu konkurentnu prednost turizmu kao jednoj od najvažnijih gospodarskih grana u Hrvatskoj.

4.1.1. Strategija razvoja kulturnog turizma Hrvatske

Hrvatska je među malobrojnim zemljama u Europi koja ima samostalni dokument, odnosno Strategiju razvoja kulturnog turizma. Namjera nije ulaziti u pojedinosti predmetne Strategije, već će se pozornost svratiti ključnim točkama koje se u njoj predlažu.

Temelje za drukčije razumijevanje i sustavnije istraživanje kulturnog turizma u Hrvatskoj potaknule su dvije strategije, osmišljene i u provedbi prije i/ili istovremeno s ovom o kulturnom turizmu, a to su Strategija kulturnog razvoja Hrvatske i Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2010. godine.[12] U njima su hrvatska kulturna raznolikost, odnosno nacionalni i lokalni kulturni resursi prepoznati kao ključne točke prodaje u turizmu, a potom i kao vrlo važni turistički resursi za postizanje dugoročne održivosti razvoja turizma. Tako je kao jedan od strateških ciljeva Strategije razvoja hrvatskog turizma do 2010. godine naveden razvoj cjelovite ponude turističke destinacije, što uključuje i razvoj kulturnih potencijala, pa su predložene i mjere za njegovo postizanje.[13] Cilj ove Strategije bio je da Hrvatska svoj turistički razvoj temelji i na očuvanju iznimno raznolikog prirodnog i kulturnog bogatstva kao i na principima održivog razvoja u planiranju kvalitetne turističke ponude, a jasno je bila naznačena važnost kulturnog turizma za osmišljavanje budućeg hrvatskog turističkog razvoja. Vrijednost ovoga dokumenta bila je u tome što je imao jasan stav prema važnosti kulturnog turizma u

---

10 Tatjana GREDIČAK, Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske, *Ekonomski pregled*, 60(3-4), Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, 2009., 196-218.

11 David A. AAKER, Strategic Market Management: Global Perspectives, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2008.

12 Više o ove dvije Strategije vidi u: Damir DEMONJA, Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries: Croatian Cultural Strategies, Scientific Texts and Institutional Framework, *Croatian International Relations Review – CIRR*, XIV (50/51), 2008., Institut za razvoj i međunarodne odnose (IRMO), Zagreb, 2-4; Isti, Kulturni turizam: hrvatska iskustva, op. cit., 183-189, i Isti, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, op. cit., 6-10.

13 Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2010. godine, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2003., Internet, http://www.mint.hr/UserDocsImages/Strategija%20hrvatskog%20turizma%20-%20finalna%20verzija.pdf, 12/03/2014, 32.

Hrvatskoj, naglašavajući da je kultura prioritet u svim hrvatskim regijama pri određivanju najvažnijih tema turističkih proizvoda, a isticao je i da je kultura nedvojbeni potencijal hrvatskog turizma i izuzetan turistički resurs.

Strategiju razvoja kulturnog turizma osmislio je Institut za turizam iz Zagreba 2003. godine.[14] Strategija se temeljila na načelima konzultacija na nacionalnoj razini i regionalnim razinama, i na organizaciji i partnerstvu kulture i turizma, koji zajednički moraju pridonijeti razvoju hrvatskih kulturno-turističkih proizvoda u suradnji s resornim ministarstvima i lokalnim zajednicama. Cilj Strategije bio je da Hrvatska, bogata kulturnim nasljeđem, koje je pretpostavka za razvoj kulturnog turizma, postane prepoznata kao destinacija bogata kulturom, te dati preporuke za provedbu projekata koji bi bili dio programa rada Hrvatske turističke zajednice (HTZ), krovne marketinške organizacije za promidžbu cjelokupne hrvatske turističke ponude. Strategija se temeljila na partnerstvu kulture i turizma, koje je trebalo omogućiti marketinško pozicioniranje hrvatske kulturne ponude na domaće i inozemno turističko tržište preko turističkih aranžmana temeljenih na kulturnim znamenitostima pojedinih destinacija. Na taj način omogućila bi se financijska dobit i kulturi i turizmu, povećao bi se prihod lokalne zajednice i, u konačnici, ostvario bi se veći turistički promet na razini države.

Strateški cilj Strategije bio je stvaranje kritične mase kvalitetno prezentiranih, suvremeno interpretiranih i profesionalno promoviranih kulturno-turističkih proizvoda, koji obogaćuju zadovoljstvo posjetom postojećih posjetitelja, stvaraju imidž destinacije bogate osmišljenom i sadržajnom kulturno-turističkom ponudom, privlače nove tržišne segmente i stimuliraju domaću potražnju.[15] U tom smislu, Strategija je identificirala pet strateških prioriteta: 1. stvaranje pozitivnog okružja za razvoj kulturno turističkih proizvoda, 2. uspostavljanje sustava organizacije i intersektorskog partnerstva/suradnje, 3. podizanje razine obrazovanja razvoja kvalitetnih kulturno-turističkih proizvoda, 4. podizanje standarda razvoja kulturno-turističkih proizvoda (interpretacija, opremljenost, kvaliteta), i 5. unaprjeđivanje protoka informacija, promocije i distribucije kulturno-turističkih proizvoda.[16]

Ovom Strategijom prvenstveno su se željeli stvoriti preduvjeti sustavnog razvoja hrvatskog kulturnog turizma kao razvojnog prioriteta hrvatskog turizma, kreiranjem okruženja i infrastrukture koji učinkovito potiču razvoj kulturno-turističkih inicijativa i njihovu promociju, te pomoću sustavnog obrazovanja formiraju Hrvatsku kao destinaciju kulturnog turizma kvalitetnog imidža. Strategija je obuhvatila razdoblje od četiri godine, dakle krajem 2008. godine očekivalo se ostvarenje sljedećih ciljeva: 1. kulturni turizam postaje prioritetno strateško opredjeljenje, 2. postoji ključna masa ljudskih resursa sa znanjima i vještinama razvoja suvremenog kulturno-turističkog proizvoda, 3. ustrojena kultura partnerstva, čvrsta organizacijska struktura i dobar protok informacija, 4. osigurani stabilni izvori financiranja razvojnih kulturno-turističkih projekata, i 5. formirani kulturno-turistički proizvodi na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.[17]

Analiza realizacije navedenih ciljeva pokazuje da je najveći uspjeh postignut s ciljevima 1 i 4. Kulturni turizam postao je prioritetno strateško opredjeljenje zahvaljujući implementaciji Strategije. Tome je doprinijela i zadovoljavajuća realizacija organizacije/partnerstva, te identificiranje načina financiranja razvoja kulturno-turističkih proizvoda. Nešto slabije ostvaren je cilj 3, jer premda postoji organizacijska struktura provođenja Strategije, koja se pokazuje učinkovitom u realizaciji državnih poticaja, odnosno potpora za inicijative/programe/projekte kulturnog turizma, te uglavnom dobar protok informacija, još uvijek nije ostvarena zadovoljavajuća kultura partnerstva. Naime, postoji tek deklarativna inter i intra sektorska suradnja, s neznatnim brojem poznatih, u praksi ostvarenih primjera kulturno-turističkih proizvoda, a nema suradnje države i privatnog sektora potkrijepljene konkretnim primjerima. Neodgovarajuće su realizirani ciljevi 2 i 5. Još uvijek nema ključne mase ljudskih

---

[14] Strategija razvoja kulturnog turizma: Od turizma i kulture do kulturnog turizma, Institut za turizam, Zagreb, 2003.

[15] Ibid., 16.

[16] Ibid., 18-34.

[17] Ibid., 35.

resursa sa znanjima i vještinama razvoja suvremenog kulturno-turističkog proizvoda, kako zbog neodgovarajućeg broja onih sa znanjima iz kulturnog menadžmenta, tako i stoga što je realizacija tog cilja kontinuirana. Što se tiče petog cilja, ne postoji odgovarajući broj primjera, u javnosti poznatih, formiranih kulturno-turističkih proizvoda na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, koji su proizašli temeljem realizacije akcijskog plana Strategije razvoja kulturnog turizma.

4.1.2. Ključne državne institucije za razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj

Strategijom razvoja kulturnog turizma u Hrvatskoj definirana je uloga države u sektorima kulture i turizma, koja se na taj način aktivno uključila u intervencije u oba sektora. Ključne državne institucije za razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj bile su Ministarstvo kulture RH, Ministarstvo turizma RH i Hrvatska turistička zajednica.[18] Na ovome mjestu, pozornost će se svratiti, prije svega, na Hrvatsku turističku zajednicu i njezin Ured za kulturni turizam, s obzirom na njegovu operativnu važnost koju je imao za razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj.

U Ministarstvu kulture RH nije postojala uprava ili odjel za kulturni turizam, nije bilo nikakvog oblika direktnog financiranja koje bi ministarstvo davalo inicijativama/programima/projektima kulturnog turizma, a kao cjelina ministarstvo se vrlo rijetko povezivalo s drugim interesnim sektorima, turizmom na primjer. Obično se pribjegavalo prilagođavanju potencijalnih inicijativa kulturnog turizma djelatnostima pojedine uprave ministarstva, jer je to bio jedini način konkuriranja na javnim natječajima za dodjelu sredstava Ministarstva kulture RH za javne potrebe u kulturi. Premda su neke uprave ili odjeli ministarstva mogli sudjelovati u kulturnom turizmu, to se nije događalo jer su se u svakoj upravi ili odjelu obavljali isključivo poslovi u njihovom djelokrugu, a problem je bio i nedostatak stručnjaka koji bi obavljali poslove iz djelokruga kulturnog turizma. Ministarstvo kulture RH je, uglavnom, financiralo obnovu i zaštitu objekata/građevina ili povijesnih cjelina koje su istovremeno i turističke destinacije, izvan granica Hrvatske organiziralo je i vršilo promidžbu specifičnih izložbi, dok godišnjih natječaja namijenjenih isključivo kulturnom turizmu, nije bilo.[19]

U Ministarstvu turizma RH kulturni turizam bio je u nadležnosti jedne od uprava, odnosno odjela gdje su se obavljali zadaci vezani za taj oblik turizma. I prije implementacije Strategije razvoja kulturnog turizma, Ministarstvo turizma RH samostalno je bilo aktivno u realizaciji projekata koji su uključivali kulturno-turističke proizvode, a u suradnji s Ministarstvom kulture RH razvijalo je pojedine projekte.[20] Ministarstvo turizma RH financiralo je tri programa: "Baština u turizmu" (poticanje zaštite, obnove i uključivanja u turizam baštine u turistički nerazvijenim područjima) od 2005. do 2011. godine, "Tematski putovi" (poticanje razvoja tematskih turističkih putova) od 2007. do 2009. godine i "Izvorni suvenir" (poticanje unaprjeđenja izrade i plasmana izvornih suvenira) od 2007. do

[18] Sveobuhvatnije o ulozi države u razvoju kulturnog turizma vidi: Damir DEMONJA, Institucijska mreža kulturnog turizma, u: Tihana PETROVIĆ LEŠ i Tomislav PLETENAC (urs), Etnologija i kulturni turizam, Filozofski fakultet Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Zagreb, 2006., 11-15; Isti, Uloga Uprave za sustav turističkih zajednica i selektivne oblike turizma MMTPR RH u kulturnom turizmu, u: Tihana PETROVIĆ LEŠ (ur.), Festivali čipke i kulturni turizam, Turistička zajednica Grada Lepoglave i Grad Lepoglava, Lepoglava, 2006., 69-80; Isti, Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries: Croatian Cultural Strategies, Scientific Texts and Institutional Framework, op. cit., 4-6; Isti, Kulturni turizam: hrvatska iskustva, op. cit., 189-197, i Isti, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, op. cit., 10-13.

[19] Više: Damir DEMONJA, Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries: Croatian Cultural Strategies, Scientific Texts and Institutional Framework, op. cit., 4; Isti, Kulturni turizam: hrvatska iskustva, op. cit., 190-191, i Isti, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, op. cit., 10.

[20] Detaljnije vidi u: Damir DEMONJA, Kulturni turizam: hrvatska iskustva, op. cit., 190, i Isti, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, op. cit., 10.

2011. godine.[21] Nakon 2009. godine više nisu raspisivani natječaji za program "Tematski putovi", dok su posljednji natječaji za programe "Baština u turizmu" i "Izvorni suvenir" bili 2011. godine. Prema "Uredbi o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva turizma RH", u veljači 2012. godine, ukinut je Odjel za kulturni turizam Ministarstva turizma RH i od tada više ne postoji posebna uprava/odjel/odsjek koji se isključivo bavi kulturnim turizmom u Hrvatskoj.[22]

Ministarstvo turizma RH je 2003. godine dalo izraditi Strategiju razvoja hrvatskog turizma do 2010. godine, u kojoj je jasno naznačen kvalitetniji odnos prema kulturi u turizmu, odnosno kulturnom turizmu, kao i Strategiju razvoja kulturnog turizma, ključni dokument kojim se kulturni turizam shvaća kao strateška orijentacija hrvatskog turizma usmjerena obogaćivanju turističkog proizvoda, produljenju sezone, povećanju potrošnje, privlačenju boljih tržišnih segmenata, te kvalitetnom i aktivnostima bogatom odmoru. Ta dva dokumenta pokazala su jasni i artikulirani stav države prema kulturnom turizmu, a Hrvatsku su uvrstila u malobrojnu skupinu europskih zemalja koja ima državnu strategiju kulturnog turizma.

Naposljetku, treba istaknuti da je Ministarstvo turizma RH godine 2013. izradilo Strategiju razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine. U ovoj Strategiji, polazeći od globalnih trendova na turističkom tržištu i kvalitete resursno-atrakcijske osnove, odnosno razvojnih potencijala pojedinih proizvoda za razvoj hrvatskog turizma do 2020. godine, kao jedan od važnih turističkih proizvoda naveden je i kulturni turizam. Prema toj Strategiji, prioritetne aktivnosti razvoja proizvoda kulturnog turizma su:

- izrada Akcijskog plana razvoja kulturnog turizma u suradnji Ministarstva kulture RH, Ministarstva turizma RH i sustava turističkih zajednica,
- ulaganje u prepoznatljivost niza visokoatraktivnih pojedinačnih kulturnih atrakcija (npr. UNESCO lokaliteti, arheološki nalazi, dvorci, itd.),
- uspostava suvremenih centara za posjetitelje uz ključne atrakcije,
- identifikacija mogućnosti razvoja novih događanja s potencijalom međunarodne prepoznatljivosti i gradnje imidža destinacija, i
- poticanje razvoja kulturnih tematskih cesta i putova (npr. povijesne ceste, putovi UNESCO baštine, vjerski putovi),
- a sve navedeno podrazumijeva jasne razvojne kriterije i sustave upravljanja.[23]

Hrvatska turistička zajednica (HTZ), temeljem Strategije razvoja kulturnog turizma, osnovala je 2003. godine Ured za kulturni turizam, s namjerom da se hrvatska kulturna baština prezentira na turistima prihvatljiv i zanimljiv način, te da se stvori što veći broj kulturno-turističkih proizvoda.[24] Glavna zadaća Ureda za kulturni turizam bila je sustavno poticanje, razvijanje i koordiniranje inicijative razvoja kulturno-turističkih proizvoda, a njegovi osnovni ciljevi bili su: stvoriti imidž destinacija bogatih osmišljenom i sadržajnom kulturno-turističkom ponudom, obogatiti zadovoljstvo posjetom

---

21 Damir DEMONJA, Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries: Croatian Cultural Strategies, Scientific Texts and Institutional Framework, op. cit., 5; Isti, Kulturni turizam: hrvatska iskustva, op. cit., 192-193, i Isti, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, op. cit., 11-12.

22 Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva turizma, *Narodne novine*, 21/12, Zagreb, Internet: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_02_21_558.html, 12/03/2014.

23 Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2013., Internet, http://www.mint.hr/UserDocsImages/130426-Strategija-turizam-2020.pdf, 10/03/2014., 40-41.

24 Hrvatska turistička zajednica (HTZ) je nacionalna turistička organizacija osnovana radi stvaranja i promicanja identiteta i ugleda hrvatskog turizma, njegove promidžbe u zemlji i inozemstvu, te podizanja razine kvalitete cjelokupne turističke ponude Hrvatske. Više na: http://business.croatia.hr/hr-HR/Hrvatska-turisticka-zajednica, 12/03/2014.

postojećih posjetitelja, stimulirati potrošnju, produljiti sezonu i stimulirati izvansezonsku potražnju, privući nove tržišne segmente i potaknuti domaću potražnju.[25]

Osnivanje Ureda za kulturni turizam pri HTZ pokazalo je konkretni potez države u shvaćanju važnosti kulturnog turizma. Uloga Ureda u kulturnom turizmu trebala je biti menadžerska, on je trebao koordinirati sve hrvatske kulturno-turističke projekte i njihovu zajedničku promociju i pri tome surađivati s Ministarstvom kulture RH, Ministarstvom turizma RH i ostalim uredima HTZ. Međutim, njegov najvažniji zadatak trebalo je biti stvaranje nacionalnog kulturno-turističkog proizvoda. U tu svrhu Ured je od 2004. do 2011. godine ciljano financirao manifestacije i kulturno-turističke inicijative u iznosu od oko 2,6 milijuna kuna.[26] Također, treba izdvojiti mjesečno izdanje *e-mail newslettera za kulturni turizam* čiji se svaki primjerak distribuirao od listopada 2011. do studenog 2012. godine, kada je objavljen posljednji broj, na oko 1500 adresa, prema interesnim subjektima uključenima, i odgovornima, u razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj, te krajnjim potrošačima – kulturnim posjetiteljima/turistima.[27]

Međutim, Ured je nedovoljno iskorištavao svoje mogućnosti. Prije svega, suradnja s naprijed navedenim ministarstvima trebala je biti jača i čvršća, posebno u razvijanju nepostojeće i nužne zakonske regulative na području kulturnog turizma. To je bilo osobito važno jer postojeći zakoni nisu regulirali zajednički sektor kulturnog turizma, već svaki od njih zasebno, dok su prilike na terenu pokazivale nužnost povezivanja kulturnog i turističkog sektora.

Prema sadašnjem ustroju HTZ, više ne postoji Ured za kulturni turizam koji je, prema dostupnim informacijama, ukinut u srpnju 2013. godine.[28]

* * *

Prema naprijed navedenom, u Hrvatskoj je kulturni turizam bio relativno dobro osmišljen Strategijom razvoja kulturnog turizma, a posebna pozornost bila je usmjerena na realizaciju koordinacije sektora turizma s drugim sektorima, odnosno resorima koji su povezani s njim, posebno s kulturnim. Strategija razvoja kulturnog turizma, u kojoj je bila jasno definirana uloga države u kulturnom turizmu, vođena je željom za boljom organizacijom samog kulturnog turizma u skladu s trendovima World Tourism Organization (WTO) i prilikama na turističkom tržištu u Hrvatskoj. Ona je posebno zagovarala potrebu za što kvalitetnijom koordinacijom resora kulture i turizma, ne samo na državnoj razini, već i lokalnim razinama, koja je bila, i još uvijek je, neodgovarajuća. Također, i nadalje je nužno zakonskom regulativom definirati određene aspekte kulturnog turizma kao što su, na primjer, oni fizički, potom standarde, sustav nadzora, revizije, i drugo.

4.1.3. Kulturni turizam u Hrvatskoj nakon implementacije Strategije razvoja kulturnog turizma (2004.-2008.)

Posljednje, i jedino sveobuhvatno, istraživanje kulturnog turizma u Hrvatskoj provedeno je 2008. godine.[29] Cilj istraživanja bio je prikupiti podatke o obilježjima turističke potražnje i potrošnje posjetitelja kulturnih atrakcija i događanja u Hrvatskoj za što je izabrano 37 kulturnih atrakcija: 16 kultur-

---

[25] Milo SRŠEN, Uloga Hrvatske turističke zajednice u sustavu kulturnog turizma, u: Tihana PETROVIĆ LEŠ i Tomislav PLETENAC (urs), Etnologija i kulturni turizam, Filozofski fakultet Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Zagreb, 2006., 17.

[26] Detaljnije o potporama Hrvatske turističke zajednice: Hrvatska turistička zajednica, Potpore HTZ-a, Internet, http://business.croatia.hr/hr-HR/Hrvatska-turisticka-zajednica/Potpore-HTZ-a, 12/03/2014.

[27] Hrvatska turistička zajednica, Naslovna, Linkovi, Newsletter kulturnog turizma, Internet, http://croatia.hr/hr-HR/Linkovi/Newsletter-kulturnog-turizma, 12/03/2014.

[28] Vidi organizacijsku shemu HTZ i druge relevantne dokumente i propise na: Hrvatska turistička zajednica, Opće informacije, Internet, http://business.croatia.hr/Documents/2794/Organizacijska-shema-HTZ.pdf, 12/03/2014 i http://business.croatia.hr/hr-HR/Hrvatska-turisticka-zajednica, 12/03/2014.

[29] Renata TOMLJENOVIĆ i Zrinka MARUŠIĆ, Stavovi i potrošnja posjetitelja kulturnih atrakcija i događanja u Hrvatskoj: Tomas kulturni turizam 2008, op. cit.

no-povijesnih znamenitosti, 9 muzeja i galerija, te 12 događanja, ravnomjerno raspoređenih u priobalnim i kontinentalnim županijama u Hrvatskoj.

Za ovaj članak od interesa su rezultati koji pokazuju motivaciju i zadovoljstvo posjetom kulturnoj atrakciji/događanju i obilježja putovanja kulturnih turista. Kada je riječ o *stavovima o posjećenoj kulturnoj atrakciji/događanju* kulturni turisti iskazali su vrlo nizak stupanj zadovoljstva vezan za dostupnost informacija o atrakciji/događaju prije polaska na put i kvalitetom označavanja atrakcija/događanja (signalizacijom) na prometnicama. Čak 46% kulturnih turista više od godinu dana unaprijed prikuplja informacije o atrakciji/događaju, a 21% koristi internet kao izvor informacija, te potom tiskane promotivne materijale (18%). Srednji stupanj zadovoljstva iskazali su kulturni turisti za dostupnost informacija o atrakciji/događanju na području na kojem se nalazi, njihovom kvalitetom i dostupnosti. Velika većina zadovoljna je posjetom: za 48% posjet je nadmašio očekivanja, a za 47% je u skladu s očekivanjima. Što se tiče usluga, srednjim stupnjom zadovoljstva ocijenjena je ponuda suvenira, što je indikativno s obzirom da je u okviru Strategije u razdoblju od 2007. do 2009. godine, u okviru programa "Izvorni suvenir" Ministarstva turizma RH, realizirano 278 projekata s namjerom poboljšanja kvalitete ponude hrvatskih suvenira, za što je ukupno izdvojeno 5,36 milijuna kuna.[30] Ovakva ocjena turista pokazuje da usmjereni i jasno definirani program ne mora rezultirati uspješnosti, što još jednom potvrđuje da je bila nužna kritička valorizacija projekata kojima se dodjeljuju državna sredstva.

Stavovi kulturnih turista o hrvatskoj kulturnoj ponudi pokazali su da se kod 51% posjetitelja interes za posjetom istim ili sličnim atrakcijama/događanjima povećao. Zadovoljstvo posjetom kulturnoj atrakciji/događanju ima pozitivan utjecaj na želju za posjetom istim ili sličnim atrakcijama tijekom boravka u destinaciji. 49% je povećan interes posjetitelja za atrakcijama/događanjima na kontinentu (na obali 53%), dok je za 47% posjetitelja u kontinentalnoj Hrvatskoj interes isti (na obali 43%). Većina inozemnih kulturnih turista poistovjećuje Hrvatsku s bogatom kulturno-povijesnom baštinom (84%), jedinstvenim običajima, tradicijom i gastronomijom (72%) i bogatstvom muzeja i galerija (71%). Između 50% i 60% poistovjećuje Hrvatsku s festivalima i događanjima, bogatim kulturno-umjetničkim životom i destinacijom ugodnom za putovanja motivirana kulturom. Ovakvi stavovi turista vezani za hrvatsku kulturnu ponudu potvrđuju da ona ima odgovarajuću kvalitetu, kojoj je moguće pomoglo i postojanje Strategije koja je definirala ciljeve, zadatke i akcije, koje treba slijediti za povećanje kvalitete kulturno-turističkih proizvoda, odnosno atrakcija/događanja.

Naposljetku, rezultati popularnosti hrvatske kulturno-turističke ponude *(obilježja putovanja kulturnih turista)* pokazali su da posjetitelji najviše posjećuju kulturno-povijesne znamenitosti i atrakcije (64,9%), crkve i samostane (64,1%), muzeje i galerije (58,6%), festivale (42,2%), tematske rute i puteve (33,2%) i glazbeno-scenska događanja i predstave (32,5%). Na kontinentu je veća popularnost festivala, što je iskazalo 65% posjetitelja, dok su na obali kod 42% zanimljivi festivali. U Hrvatsku 20,4% turista dolazi na odmor s ciljem upoznavanja kulture, a njih 26,4% kao glavni razlog putovanja navodili su posjet kulturnoj atrakciji/događanju. Dakle, veliki je postotak posjetitelja koji se mogu smatrati ciljanim, kulturom motiviranim turistima koji putuju specifično zbog posjeta kulturnoj atrakciji/događanju ili su na odmoru motiviranom kulturom.

Predmetno istraživanje prvo je sveobuhvatno istraživanje stavova i potrošnje posjetitelja kulturnih atrakcija i događanja u Hrvatskoj nakon osmogodišnje provedbe Strategije razvoja kulturnog turizma. Prikupljeni rezultati u određenim segmentima pokazuju učinkovitost/neučinkovitost realizacije pojedinih zadataka i akcija koje propisuje Strategija. Oni mogu poslužiti kao podloga za donošenje budućih odluka vezanih za razvoj kulturno-turističkih proizvoda i njihovu promociju. Također, ovakva istraživanja mogla bi poslužiti kao temelj za kontinuirana istraživanja potražnje za proizvodima kulturnog turizma u Hrvatskoj. To je važno s obzirom da bi se buduća državna sredstva morala usmjera-

[30] Damir DEMONJA, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, op. cit., 12.

vati na kulturno-turističke proizvode koje turisti traže, kao i na one proizvode koji bi privlačili nove kulturne turiste.

* * *

Usprkos postojanju i provedbi Strategije razvoja kulturnog turizma, kulturni turizam u Hrvatskoj još uvijek je opterećen stanovitim brojem problema, a oni najizrazitiji su: nepostojanje prepoznatljivog kulturno-turističkog proizvoda, nedovoljna suradnja između sektora kulture i turizma, te neodgovarajuća promidžba. Postojanje tih problema u praksi potvrdili su rezultati jedinog provedenog istraživanju o kulturnom turizmu u Hrvatskoj, koji su naprijed komentirani.

Međutim, sadašnja situacija koja se tiče kulturnog turizma u Hrvatskoj, koji je strategijski definiran, nije obećavajuća. Prije svega, u Ministarstvu turizma RH više ne postoji uprava/odjel/odsjek koji bi se bavio kulturnim turizmom, kao ni bilo kakav program usmjeren daljnjem sustavnom razvoju kulturnog turizma. Hrvatska turistička zajednica ukinula je Ured za kulturni turizam, kao i novčana sredstva za ciljano financiranje manifestacija i kulturno-turističkih inicijativa, dok Ministarstvo kulture RH otpočetka provedbe Strategije razvoja kulturnog turizma nije imalo nikakvu aktivnu ulogu u razvoju hrvatskog kulturnog turizma. Međutim, bez obzira na trenutni odnos države prema kulturnom turizmu, daljni razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj treba sagledavati u kontekstu kulturnog turizma kao pojave kojoj je cilj motiviranje ljudi na putovanja i upoznavanje s lokalnim kulturnim vrijednostima, što im omogućava bolje upoznavanje s različitim kulturama. Temelj takvog razvoja je postojanje artikuliranih i primjenjivih strategija održivog razvoja, dakle nužno je daljnje dugoročno plansko i osmišljeno upravljanje koje mora definirati dugoročne ciljeve i kratkoročne prioritete razvoja. Kulturni potencijali Hrvatske su veliki, ali su dosadašnji razvojni rezultati skromni u odnosu na mogućnosti zbog nedostatka sveobuhvatnijeg planiranja i jasno definiranih ciljeva i prioriteta razvoja posebno na regionalnim i lokalnim razinama. Upravo lokalne razine, odnosno zajednice nužno trebaju imati još veću ulogu u daljnjem razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj, jer lokalne vlasti imaju najveći izravni interes za razvoj kulturnog turizma. U tom kontekstu, vrlo je važno djelotvorno i konkretno intersektorsko povezivanje i međuministarska suradnja koja trenutno ne postoji, a do sada je, uglavnom, bila deklarativna. Naime, sektori su radili za sebe, teško su se sporazumijevali i nisu imali stalne i dobro koordinirane odnose, što je bila posljedica dugogodišnjeg zasebnog sektorskog razvoja. Stoga bi u području kulturnog turizma nužno bilo daljnje ustrajanje na desektorizaciji, što je jedan od preduvjeta razvoja regionalnih i lokalnih sredina na način koji će omogućiti razvoj lokalnih inicijativa. Naposljetku, u "Strategiji razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine" definirane su prioritetne aktivnosti razvoja proizvoda kulturnog turizma, koje bi u konkretnoj primjeni trebale uzeti u obzir dosadašnja iskustva razvoja kulturnog turizma u Hrvatskoj, a posebno bi trebalo povesti računa da predložene aktivnosti imaju jasne razvojne kriterije i sustave upravljanja kako bi učinkovito mogle biti realizirane.

4.2. Učinkovito marketinško upravljanje razvojem turističkog proizvoda u kontinentalnom dijelu Republike Hrvatske

Kontinentalni turizam obuhvaća sve posebne oblike turizma koji se javljaju u kontinentalnim turističkim destinacijama, a među njima je i kulturni turizam. Službena statistika u Republici Hrvatskoj poznaje pojam kontinentalnog turizma i navodi da u ukupnom turističkom prometu Republike Hrvatske, kontinentalne županije (bez Grada Zagreba) sudjeluju sa samo 5,2 % dolazaka i 2,2 % noćenja.[31] Međutim, postoji niz prednosti za razvoj kontinentalnog turizma kao što su, primjerice, bogata kulturna, povijesna i graditeljska baština, te ekološki čisto prirodno okruženje kao i činjenica da je kontinentalni turizam "turizam kroz cijelu godinu". Što se tiče razvojne dinamike kontinentalnog turizma, postoje brojne poteškoće poput administrativnih, organizacijskih i financijskih. Neka od ograničenja za razvoj kontinentalnog turizma su: loša osnovna i turistička infrastruktura, slaba moti-

[31] Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2013, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb 2013., 425-428.

viranost lokalnog stanovništva i nepostojanje tradicije bavljenja turizmom, neodgovarajuća educiranost, nedovoljno strukturirana i organizirana turistička ponuda, nepostojanje integrirane marketinške komunikacije prema tržištu, nedostatak financijskih sredstava, i druga. Mogućnosti koje bi trebalo iskoristiti da bi se premostio raskorak između pozicije u kojoj se nalazi kontinentalni turizam, i u kojoj bi trebao biti, su: turistička valorizacija prirodne i kulturne baštine, uključivanje svih relevantnih dionika na turističkom tržištu u cilju stvaranja novog turističkog proizvoda i sustavni razvoj posebnih oblika turizma na kontinentu, na primjer, topličkog, sportsko-rekreacijskog, odmorišnog, lječilišnog, zdravstvenog, kulturnog, vjerskog, hodočasničkog, edukacijskog, seoskog, gastronomskog, vinskog, ekološkog, lovnog, ribolovnog, itd.

Valorizacija kulturne baštine u okviru marketinškog pristupa ima mnogo mogućnosti za unaprjeđenje politike proizvoda i/ili usluga u funkciji razvoja kontinentalnog turizma u Republici Hrvatskoj. Jedan od primarnih elemenata marketing miksa je razvoj proizvoda i/ili usluga. Polazi se od pretpostavke da proizvod i/ili usluga mora biti maksimalno prilagođen potrebama i preferencijama potrošača. Proizvodi i/ili usluge kulturne baštine zadovoljavaju društveno pozitivne potrebe, odnosno određene estetske, ideološke, moralne i etičke kriterije. Nije jednostavno odlučiti se između postojećih, postojećih zastarjelih, postojećih modificiranih ili, pak, posve novih turističkih proizvoda i/ili usluga. Zbog lakšeg odlučivanja potrebno je prethodno izvršiti istraživanje tržišta i utvrditi za kojim i kakvim turističkim proizvodima i/ili uslugama postoji potražnja, kakve proizvode i/ili usluge nudi konkurencija, pa temeljem svega navedenog formirati određeni proizvod i/ili uslugu, respektirajući pritom važeće estetske i umjetničke kriterije. Gledajući s aspekta subjekta ponude turističkih proizvoda i/ili usluga, gotovo nikada nije riječ samo o jednom proizvodu i/ili usluzi, već o više njih koji zajedno čine kompleksni "proizvodno/uslužno-prodajni program".

S obzirom na naprijed navedeno, treba krenuti s diversifikacijom dosadašnjeg ograničenog kapaciteta, s ciljem razvoja posve nove koncepcije turističkih proizvoda i/ili usluga. Pritom se misli na kombinaciju različitih, zapravo osnovnih proizvoda i/ili usluga spojenih u jednu cjelinu koja predstavlja doživljaj ili iskustvo. Slijedom navedenoga, turistički proizvod i/ili usluga na kontinentalnom području Republike Hrvatske može se podijeliti u sljedeće skupine:

- stacionarni turizam – boravak i rekreacija,
- vjerski turizam – hodočašća, i
- izletnički turizam – kružni i tematski izleti.

U sklopu *stacionarnog turizma*, proizvod i/ili usluga trebao bi biti utemeljen na mogućnosti provođenja glavnog godišnjeg odmora, jednog njegovog dijela, u zelenilu i umjerenoj klimi, ili, pak, vikend-aranžmana. Ciljna grupa gostiju su turisti treće dobi, đačke ekskurzije i posebne interesne skupine. Sezona bi mogla trajati cijelu godinu, premda je realno očekivati veći intenzitet gostiju u razdoblju od svibnja do listopada. Ovaj turistički proizvod i/ili usluga u sebi integrira boravak s osmišljenim sadržajima, kulturnim manifestacijama i događanjima. On bi trebao biti utemeljen na prirodnim atrakcijama i kulturno-povijesnoj baštini, a podrazumijeva obilaske iz jedne ishodišne točke tijekom višednevnog boravka. Navedeni turistički proizvod i/ili uslugu moguće je kombinirati sa sportsko-rekreacijskom ponudom i aktivnom animacijom gostiju, npr. nogometom, rukometom, tenisom, kuglanjem, plivanjem i vožnjom biciklom, te s atraktivnim hobi-programima. Kada se radi o hobi-programima, u blizini atraktivnih turističkih lokaliteta treba otvoriti male dućane-majstorske radionice. U njima turisti sami mogu sudjelovati u izradi predmeta, na primjer, od lana, drveta i gline. Kroz mogućnosti direktnog sudjelovanja u kreiranju turističkog proizvoda i/ili usluge turistu bar prividno odabrana destinacija postaje "bliža", a tradicionalni obrti "jednostavni". Temeljne pretpostavke za razvoj takvog turističkog proizvoda i/ili usluge su postojanje kulturnih i prirodnih atrakcija, smještajnih kapaciteta, termalnih voda, osnovne rekreacijske i zabavne ponude.

Primjer razvoja stacionarnog turizma, s naglaskom na boravak i rekreaciju, je Krapinsko-zagorska županija koja puno ulaže u razvoj selektivnih oblika turizma, a posebno onog topličkog. Kvalitetni termalni izvori Krapinskih, Stubičkih, Tuheljskih, Sutinskih i Šemničkih toplica predstavljaju osnovicu turističke ponude Krapinsko-zagorske županije. Najveći broj smještajnih kapaciteta nalazi se

upravo u hotelima u toplicama, zato topli?ki turizam predstavlja glavni strateški oblik turizma na koji se veže razvoj svih ostalih selektivnih oblika turizma, pa tako i kulturnog turizma u Krapinsko-zagorskoj županiji.

Prirodni ljekoviti činitelji i suvremeno koncipirana fizikalna terapija, te izvrsni medicinski tim temelj su za razvoj lje?ilišnog turizma. U Zagrebačkoj županiji, pokraj Ivanić Grada, nalazi se jedinstveni izvor ljekovite nafte gdje je sagrađena bolnica "Naftalan". Riječ je lje?ilištu koje je svijetu poznato po rijetkim i jedinstvenim, prirodnim, ljekovitim izvorima. Naftalan, po kome je lje?ilište dobilo ime, specifična je vrsta ljekovite nafte, a ovaj izvor kod Ivanić Grada drugi je na svijetu i jedini u Europi. Slana termalna voda, kao rezidua Panonskog mora, i ljekovita nafta – naftalan, uz suvremeno opremljenu fizikalnu medicinu, predstavlja izvrstan temelj za lije?enje kožnih i reumatskih bolesti.[32]

Postojanje sakralnih objekata potencijal su za razvoj *vjerskog turizma* u Republici Hrvatskoj na način da se organiziraju hodo?ašća i proštenja. Stoga bi trebalo osigurati odgovarajuće uvjete da Republika Hrvatska postane odredište brojnih hodo?ašća i proštenja. S obzirom na karakter proštenja uglavnom bi se mogli organizirati dvodnevni aranžmani, tijekom cijele godine, a ciljno tržište bili bi vjernici i, većinom, pripadnici treće dobi. Primarno mjesto među hodo?asni?kim svetištima pripada Nacionalnom svetištu Majke Božje Bistri?ke, u Mariji Bistrici, čiju važnost i privla?nost treba uznastojati dovesti na međunarodnu razinu. Nadalje, tu su i ostala hodo?asni?ka svetišta koja mogu biti temelj razvoja vjerskog turizma kao što su: Svetište Gospe Trsatske na Trsatu, Rijeka; Svetište Gospe od Uto?išta u Aljmašu, Nacionalno svetište Sv. Josipa u Karlovcu, Svetište Gospe od Krasna na Velebitu, Euharistijsko prošteništ Predragocjene Krvi Isusove u Ludbregu, Svetište Majke Božje Remetske, Zagreb; Svetište Čudotvorne Gospe Sinjske, Presvetište Gospe od Otoka u Solinu, Svetište Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrhu, Svetište Majke Božje Lurdske u Vepricu blizu Makarske i Svetište Gospe Voćinske, Majke od Uto?išta, Majke Božje Molvarske u Molvama itd. Također, ne smiju se izostaviti i manja prošteništa koja u kombinaciji s velikim hodo?asni?kim svetištima također čine odgovarajući temelj za ovaj poseban turisti?ki proizvod i/ili uslugu kulturne baštine, koji je moguće nadopuniti i obilascima znamenitosti na širem području. To bi mogle biti turisti?ke ture iz jedne ishodišne točke tijekom višednevnog boravka.

Izletni?ki turizam je vrlo važan turisti?ki proizvod i/ili usluga na kontinentalnom području Republike Hrvatske. Kod kružnih izleta, proizvod i/ili uslugu treba oblikovati povezivanjem i obilaskom atrakcija u određenom zemljopisnom području. Kod tematskih izleta, proizvod i/ili uslugu treba oblikovati povezivanjem i obilaskom tematskih srodnih atrakcija. Vezano uz navedeno, na primjer, seoski turizam u funkciji očuvanja tradicije vezan je uz ambijent sela i njegovu užu okolicu kao i sve njegove aktivnosti poput manifestacija, gastronomije, folklora, etnologije, poljoprivrede i ostalih gospodarskih aktivnosti. Pretpostavke za bavljenje seoskim turizmom su postojanje atraktivnih i očuvanih ruralnih predjela s točno određenim načinom života, kulturom i običajima za kreiranje turisti?ke ponude za drukčiji odmor na kontinentu. Domaćin osobno ugošćuje svakog gosta, ima vremena posvetiti mu se, družiti se s njime i organizirati mu boravak. Osim usluga smještaja, prehrane i prodaje vlastitih proizvoda, gostima se omogućuje sudjelovanje u radovima na gospodarstvu, radionice starih obrta, sudjelovanje u pripremanju izvornih jela, edukacija o autohtonim proizvodima, slikarske radionice, kampiranje, izleti po okolici, i ostalo. Neki od primjera gospodarstava koja su iskoristila potencijale ruralnih resursa temeljem čega je organizirana turističkih ponuda u funkciji očuvanja tradicionalnog identiteta na kontinentalnom prostoru Republike Hrvatske su, na primjer, Gospodarstvo "Zdjelarević" u Brodskom Stupniku u Slavoniji; Tradicijska kuća na gospodarstvu "Mikin dol", Draž u Baranji; Gospodarstvo "Kereković", Živike u Slavoniji; Gospodarstvo Pustara Višnjica u Slavoniji, Tradicijska kuća na gospodarstvu "Iža na trem", Čigoč u Lonjskom polju; Gospodarstvo Ravlić,

[32] Tatjana GREDIČAK, Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – Turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja, u: Nikša BOŽIĆ i Biserka DUMBOVIĆ BILUŠIĆ (urs), *Zbornik radova međunarodnog skupa Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova, 11. studeni 2011., Ivanić Grad*, Hrvatska sekcija ECOVAST, Zagreb, 2011.

Mužilovčica u Lonjskom polju; Tradicijska kuća na gospodarstvu "Arbalovija", Dončići u Istri; Gospodarstvo "La casa di Matiki", Matiki u Istri; Gospodarstvo "Skradinske delicije", Bićine u Skradinu; Gospodarstvo "Vrata Velebita", Ljubotić, Nacionalni park Paklenica – ruralni kamp; Gospodarstvo "Varoš", Paklenica, Velebit; Gospodarstvo "Vuglec breg", Krapina; Gospodarstvo Majsec, Gornja Stubica; Klet "Kozjak", Sveti Križ Začretje; Vinarija "Vinski vrh", Hrašćina u Hrvatskom Zagorju; Obiteljsko gospodarstvo Kos-Jurišić, Donja Zelina; Seoski turizam Kezele, Šumečani u Zagrebačkoj županiji; Seosko gospodarstvo Srakovčić, Ribnik u Karlovačkoj županiji, Tradicijsko obiteljsko gospodarstvo Hećimović u Jagnjedovcu i druga.

S obzirom na politiku marketinga, potrebno je utvrditi odgovarajuću nadležnost komercijalizacije i razvoja turističkih proizvoda starih povijesnih naselja, sela i mjesta na razini države, regija, destinacija i privatnog sektora. Sustav promocije, pak, trebalo bi optimizirati u odnosu na povrat investiranih sredstava. Usprkos brojnim preprekama za razvoj eko-sela u Republici Hrvatskoj, ipak postoje privatne poduzetničke inicijative obnove i turističke valorizacije starih sela na kontinentu: eko-etno selo Stara Kapela i vodeničarsko selo Rastoke. Kako je vidljivo u primjeru etno-sela Stara Kapela, učinkovito marketinško upravljanje turističkom valorizacijom etno-sela u funkciji održivog razvoja događa se, prije svega, kroz interakciju poljoprivredne proizvodnje, proizvodnju tradicionalnih proizvoda, prezentaciju tradicije, tradicijske gastronomije i turističkih usluga, odnosno korištenju postojećih resursa. To je vidljivo i u revitalizaciji već postojeće, tradicijske gradnje, odnosno baštine kojoj se daje nova namjena – turistička. Uključivanje kulturne baštine u turističku ponudu osigurava humanističku komponentu što se smatra pomakom u kvaliteti.[33]

4.3. Marketing kulturnog turizma

Razvoj turističkih destinacija određen je brojnim unutarnjim uvjetima koje posjeduje sama destinacija. To su resursi, položaj, prometnice i prometna povezanost, demografsko- ekonomski preduvjeti, stupanj dostignute turističke i opće društveno-ekonomske razvijenosti, kulturno i civilizacijsko okruženje. Na razvoj destinacije utječu i vanjski faktori, npr. tržište potražnje, položaj prema tržištu, povezanost s tržištem, utjecaj konkurentskih destinacija, globalna ekonomska, razvojna i turistička politika zemlje, te uvjeti koji iz nje proizlaze.[34] Učinkovito marketinško upravljanje kulturnim turizmom ne može biti proizvoljna zamisao. Marketing strategija treba se temeljiti na objektivnim determinantama razvoja koje posjeduje određena turistička destinacija, na veličini i strukturi, te prognozama utvrđenog tržišta potražnje koje gravitira određenoj destinaciji. Svaka strategija marketinga sadrži temeljne odluke o troškovima za marketing, elementima marketing miksa i alokaciji marketinga. Cilj marketinške strategije je učinkovito zadovoljstvo potrošača i prilagođavanje različitim situacijama na domaćem i inozemnim tržištima kao temelj za postizanje i održavanje konkurentske prednosti.[35] Kriterij za izbor odgovarajuće strategije nastupa na tržištu su marketinški činitelji iz okoline na koje se ne može bitno utjecati, ali ih svakako treba uvažavati. Analiza situacije obuhvaća analizu vanjskih i unutarnjih činitelja koji utječu na poslovanje. Praćenjem i analizom vanjskih činitelja dobivaju se relevantni temeljni podaci o makroekonomskom okruženju: tehnološka, fizička, demografska, ekonomska, političko-pravna i društveno-kulturna okolina.[36] Za učinkovito marketinško upravljanje kulturno-turističkim resursima u funkciji razvoja kulturnog turizma od velikog je značaja analiza socijalne i poslovne okoline. Važno je i turističko tržište kao i trendovi iz okruženja koji se trebaju uvažavati pri odabiru i implementaciji odgovarajuće strategije. Ekonomska okolina, kao jedna od domena marketinškog pristupa kulturnom turizmu, u funkciji cjelokupnog razvoja turizma ima značajan utjecaj. Na primjer, niska razina dohotka i niži životni standard stanovnika negativno se odražavaju na potražnju i ograničavajući su faktor uspješnosti. Nasuprot tome, zemlje s visokom razinom

[33] Tatjana GREDIČAK, Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske, op. cit., 200.

[34] Tatjana GREDIČAK, Ruralni turizam u funkciji očuvanja tradicionalnog identiteta, op. cit., 20.

[35] Tatjana GREDIČAK, Marketing strategija ruralnog turizma, op. cit., 111.

[36] Tatjana GREDIČAK, Kulturna baština u funkciji turizma, op. cit., 214.

dohotka po stanovniku imaju i veće mogućnosti plasiranja roba i usluga po višim cijenama. Činitelji socijalne okoline također su važni u analizi okoline. Sociodemografski činitelji određeni su starošću, zanimanjem i obiteljskim položajem stanovništva.[37] Posebnu pozornost treba obratiti razini obrazovanja, jer je obrazovanje bitna odrednica konkurentnosti. Danas se u razvijenim zemljama konkurentska prednost gradi prvenstveno na znanju i sposobnostima zaposlenika, što u Republici Hrvatskoj nije slučaj. Društvo koje nema dovoljno obrazovane ljudske resurse neće moći ostvariti razvoj u globaliziranom okružju. Analizom konkurentne okoline potrebno je identificirati aktualne i potencijalne konkurente, njihovu veličinu, snagu, slabosti, strateške orijentacije i orijentacijsku kulturu.

Osim navedenih analiza potrebno je provesti i analizu interne okoline. Ova analiza provodi se slično kao i ona konkurentne okoline, s tom razlikom što se u ovom slučaju raspolaže s većim brojem informacija, pa je analiza detaljnija. Analiza interne okoline može se provoditi na različitim organizacijskim razinama. Obuhvaća analizu financijskih i drugih pokazatelja uspješnosti poslovanja ključnih za buduću strategiju kao što su, npr., zadovoljstvo potrošača, kvaliteta proizvoda, vrijednost robne marke, relativni troškovi, aktivnosti vezane uz uvođenje novih proizvoda i sposobnosti zaposlenih. Nakon provedenih analiza vanjskih i unutarnjih činitelja sljedeći korak u planiranju marketinških aktivnosti je definiranje misije. Iz misije se trebaju iščitati vrijednosti, koje su temelj organizacijske kulture i moralna načela prihvaćena od uprave i zaposlenika, a koja će predstavljati standarde u poslovanju.[38] Pri definiranju misije važno je uključiti proizvod i područja primjene tehnologija, potrošače, raspoloživa sredstva i vještine. Turizam ne smije biti determiniran samim sobom i svoditi potrošača u gostima na predmet kojeg treba "obraditi", već ga treba uvažavati kao subjekt čije potrebe treba zadovoljiti na što svrhovitiji način. Osnovni cilj marketinških aktivnosti je zadovoljavanje potreba potrošača, u ovom slučaju turista, uz postizanje koristi nositeljima marketinga i sudionicima turističke ponude.

Za uspješnu implementaciju strategije marketinga kulturnog turizma važno je oblikovati takvu organizacijsku kulturu čiji temelj je orijentacija na gosta, njegove sadašnje, ali i buduće potrebe i želje. Tu organizacijsku kulturu trebaju podržati svi zaposleni. Glavna odgovornost je na onima koji planiraju i oblikuju marketinšku strategiju, upravljaju marketingom tijekom čitavog procesa, od postavljanja ciljeva do faze kontrole. Dakle, učinkovito marketinško upravljanje kulturnim resursima kreće od poticanja interesa raznovrsnim oblicima promidžbe do stimuliranja one promidžbe koja se pokazuje najdjelotvornijom u nastojanjima stvaranja zadovoljstva posjetom destinaciji. Činjenica je da su turistička kretanja, u osnovi, usmjerena prema područjima koja posjeduju prirodne i kulturne resurse kao i druge preduvjete koji omogućavaju zadovoljenje turističkih potreba. To znači da se kreiranje učinkovitog marketinškog upravljanja u funkciji razvoja turizma u turističkim destinacijama i nižim prostornim jedinicama mora temeljiti i proizaći iz svojstava, karakteristika, turističkih vrijednosti i prihvatnih mogućnosti tih resursa i drugih preduvjeta kao i iz potreba, zahtjeva i veličina tržišta potražnje. Resurse i druge preduvjete, položajne, prometne kao i cjelokupno društveno-ekonomsko, kulturno i civilizacijsko okruženje, treba tretirati kao faktore koji determiniraju razvoj turizma, a prirodne i kulturne resurse još i kao faktore ponude u turizmu. Utvrđivanjem turističke vrijednosti resursa i njegovog cjelokupnog okruženja dolazi se do bitne spoznaje koja omogućava opredjeljenja za određenu kvalitativnu razinu ponude. Određivanje prihvatnog kapaciteta resursa determinira moguće dimenzije razvoja kako ne bi došlo do degradacije resursa.

Osnovni cilj strateškog marketinškog upravljanja kulturnim turizmom je izgraditi održivu konkurentsku prednost. Mogući izvori konkurentske prednosti su u odnosu na proizvod, cijenu, oglašavanje, distribuciju, ljudske potencijale i zakonske propise. Konkurentska prednost postiže se u slučaju ostvarenja bolje pozicije u odnosu na konkurenciju u jednom ili više konkurentskih područja relevantnih za prihvaćenu strategiju.[39] Uspješna implementacija marketing strategije kulturnog turizma treba

[37] Tatjana GREDIČAK, Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske, op. cit., 204.

[38] Marin BUBLE, Menadžment, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet u Splitu, Split, 2006., 312.

[39] David A. AAKER, Strategic Market Management: Global Perspectives, op. cit., 78.

rezultirati zadovoljenjem potreba turista, ostvarenjem ciljeva i deriviranjem ciljeva zajednice općenito. To znači povrat uloženog kapitala i profita za vlasnike, dobre uvjete rada i plaće za zaposlene, očuvanje okoliša, doprinos lokalnoj zajednici, i slično. Strategijskim planiranjem ostvaruju se s jedne strane dugoročni ciljevi, a s druge strane mikrociljevi. Na razini nacionalnog gospodarstva konkurentnost na domaćem i stranom tržištu rezultirat će i drugim učincima koji će se pokazati kao gospodarski rast i razvoj.

5. ZAKLJUČAK (ZAKLJUČNA RAZMATRANJA)

Hrvatska je postavila dobre temelje za razvoj kulturnog turizma jer ima strateške dokumente koji se tiču turizma, kulture i kulturnog turizma, definirala je ministarstva koja se njime trebaju baviti, a bio je ustrojen i Ured za razvoj kulturnog turizma pri Hrvatskoj turističkoj zajednici. Međutim, premda je Strategija razvoja kulturnog turizma dala temelje i preporuke za početak sustavnog funkcioniranja kulturnog turizma, koji su u osmogodišnjem razdoblju njezine implementacije bili primjenjivani, neizvjestan je daljnji kvalitetan razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj. Naime, u Strategiji definirana ministarstva koja se trebaju baviti kulturnim turizmom ukinula su uprave/odjele/odsjeke za kulturni turizam, Hrvatska turistička zajednica "ugasila" je Ured za kulturni turizam, a dodjela novčanih sredstava od strane državnih institucija za financiranje programa/projekata/inicijativa za razvoj kulturnog turizma svedena je na minimum ili je u potpunosti ukinuta. No, prevladavanjem uočenih problema i nedostataka te promišljanjima temeljenima na dosadašnjem iskustvu primjene Strategije razvoja kulturnog turizma, kao i rezultatima istraživanja stavova i potrošnje posjetitelja kulturnih atrakcija i događanja u Hrvatskoj, te učinkovitom provedbom prioritetnih aktivnosti kulturnog turizma određenih Strategijom razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine, hrvatski kulturni turizam ima perspektivu, posebno na međunarodnim turističkim tržištima.

Suvremeno okruženje u kojem djeluju turistički i gospodarski činitelji određeno je visokim stupnjem nestabilnosti i dinamičnosti promjena koje svojim utjecajima određuju eksterne uvjete poslovanja nad kojima mikroorganizacijske jedinice nemaju kontrolu. Međutim, u svrhu uspješnog preživljavanja treba ih identificirati i pokušati im se prilagoditi. U tom kontekstu strateško marketinško upravljanje kulturnim turizmom je odgovarajući pristup koji omogućuje planiranje temeljem analize proteklih događaja, i na poseban način vodi računa o procjeni i predviđanju uvjeta budućeg okruženja. Cijeli marketinški pristup treba biti usmjeren prema onim kulturno-turističkim vrijednostima koje će pokazati posebnosti i razlike određene turističke destinacije. Stoga marketinški pristup traži kvalificiranu obradu koja će se temeljiti na zahtjevima tržišta i posebnostima koje će se, kao jedinstvene vrijednosti, ponuditi svijetu.

6. BIBLIOGRAFIJA I IZVORI

AAKER David A., Strategic Market Management: Global Perspectives, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2008.

BUBLE Marin, Menadžment, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet u Splitu, Split, 2006.

DEMONJA Damir, Cultural tourism in Croatia after the implementation of the Strategy of development of cultural tourism, *International Scientific Journal – Turizam*, 17(1), Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science, University of Novi Sad, Serbia, 2013., 1-17.

DEMONJA Damir, Kulturni turizam: hrvatska iskustva, *Antropologija*, 11(1), Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Institut za etnologiju i antropologiju, Beograd, 2011., 181-205.

DEMONJA Damir i JELINČIĆ Daniela Angelina, Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries: Croatian Cultural Strategies, Scientific Texts and Institutional Framework, *Croatian International Relations Review – CIRR*, XIV(50/51), 2008., Institut za razvoj i međunarodne odnose (IRMO), Zagreb, 1-15.

DEMONJA Damir, Cultural Tourism in Croatia and Some European Countries: Croatian Cultural Strategies, Scientific Texts and Institutional Framework, *Croatian International Relations Review – CIRR*, XIV(50/51), 2008., Institut za razvoj i međunarodne odnose (IRMO), Zagreb, 1-11.

DEMONJA Damir, Institucijska mreža kulturnog turizma, u: PETROVIĆ LEŠ Tihana i PLETENAC Tomislav (urs), Etnologija i kulturni turizam, Filozofski fakultet Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Zagreb, 2006., 11-15.

DEMONJA Damir, Uloga Uprave za sustav turističkih zajednica i selektivne oblike turizma MMTPR RH u kulturnom turizmu, u: PETROVIĆ LEŠ Tihana (ur.), Festivali čipke i kulturni turizam, Turistička zajednica Grada Lepoglave i Grad Lepoglava, Lepoglava, 2006., 69-80.

GREDIČAK Tatjana, Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – Turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja, u: BOŽIĆ Nikša i DUMBOVIĆ BILUŠIĆ Biserka (urs), *Zbornik radova međunarodnog skupa Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova, 11. studeni 2011., Ivanić Grad*, Hrvatska sekcija ECOVAST, Zagreb, 2011.

GREDIČAK Tatjana, Ruralni turizam u funkciji očuvanja tradicionalnog identiteta, u: ZMAIĆ Krunoslav, GRGIĆ Ivo, SUDARIĆ Tihana (urs), *Zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa "Tradicijom usprkos krizi – može li se?, Vinkovci, 08. – 09. rujna 2011.*", Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Poljoprivredni fakultet u Osijeku, 2011., 17-25.

GREDIČAK Tatjana, Marketing strategija ruralnog turizma, u: KATICA Dijana (ur.), *Zbornik radova Drugog hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu "Koncepcija dugoročnog razvoja ruralnog turizma", 21.-25. travnja 2010., Mali Lošinj*, Hrvatski farmer d.d., Zagreb, 2010., 109-119.

GREDIČAK Tatjana, Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske, *Ekonomski pregled*, Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, 60(3-4), 2009., 196-218.

GREDIČAK Tatjana, Kulturna baština u funkciji turizma, *Acta Turistica Nova*, 2(2), Utilus visoka poslovna škola, Zagreb, 2008., 151-280.

Hrvatska turistička zajednica, Naslovna, Linkovi, Newsletter kulturnog turizma, Internet, http://croatia.hr/hr-HR/Linkovi/Newsletter-kulturnog-turizma, 12/03/2014.

Hrvatska turistička zajednica, Opće informacije, Internet, http://business.croatia.hr/hr-HR/Hrvatska-turisticka-zajednica, 12/03/2014.

Hrvatska turistička zajednica, Organizacijska shema, Internet, http://business.croatia.hr/Documents/2794/Organizacijska-shema-HTZ.pdf, 12/03/2014.

Hrvatska turistička zajednica, Potpore HTZ-a, Internet, http://business.croatia.hr/hr-HR/Hrvatska-turisticka-zajednica/Potpore-HTZ-a, 12/03/2014.

PETROVIĆ LEŠ Tihana, PLETENAC Tomislav (urs), Etnologija i kulturni turizam, Filozofski fakultet Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Zagreb, 2006.

PETROVIĆ LEŠ Tihana (ur.), Festivali čipke i kulturni turizam, Turistička zajednica Grada Lepoglave i Grad Lepoglava, Lepoglava, 2006.

SRŠEN Milo, Uloga Hrvatske turističke zajednice u sustavu kulturnog turizma, u: PETROVIĆ LEŠ Tihana i PLETENAC Tomislav (urs), Etnologija i kulturni turizam, Filozofski fakultet Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Zagreb, 2006., 17.

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2013, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2013., 409-428.

Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2010. godine, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2003 Internet, http://www.mint.hr/UserDocsImages/Strategija%20hrvatskog%20turizma%20-%20finalna%20verzija.pdf, 12/03/2014.

Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2013., Internet, http://www.mint.hr/UserDocsImages/130426-Strategija-turizam-2020.pdf, 10/03/2014.

Strategija razvoja kulturnog turizma: Od turizma i kulture do kulturnog turizma, Institut za turizam, Zagreb, 2003.

TOMLJENOVIĆ Renata i MARUŠIĆ Zrinka, Stavovi i potrošnja posjetitelja kulturnih atrakcija i događanja u Hrvatskoj: Tomas kulturni turizam 2008, Institut za turizam, Zagreb, 2009.

TOMLJENOVIĆ Renata, MARUŠIĆ Zrinka, WEBER Sanda, HENDIJA Zvjezdana i BORANIĆ Snježana, Croatian Cultural Tourism Policy: Strategic Development, *Tourism*, 52(4), Institut za turizam, Zagreb, 2004., 362-367.

Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva turizma, *Narodne novine*, 21/12, Zagreb, Internet, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_02_21_558.html, 12/03/2014.

ABSTRACT

The use of marketing in all spheres of economic and social life in developed countries today is unavoidable. In Croatia the use of such marketing, and that means marketing oriented society, is still a future. In the center of the concept of social marketing are the needs of the consumer segment as well as the needs of the whole society. This, in particular, means that one should take into account the necessity of preserving the characteristics of tourist destinations in the social, cultural and environmental terms. Since the development of cultural tourism, and tourism in general, is unthinkable without such thinking and approach, therein lies its survival and continued development. To create a concept of tourism development at lower spatial levels it is essential thorough study to determine the possibility of tourist characteristics and tourism values, and reception capabilities of all natural and human resources to meet the specific needs of tourists. This article will give a brief overview and critical review of the achievements of the development of cultural tourism in Croatia, it will analyze and with best practice examples present the effective marketing management of the development of tourism product in the continental part of the Republic of Croatia, and finally will give proposal for marketing development guidelines of cultural tourism in Croatia.

PRILOG POZNAVANJU KULTURNE BAŠTINE U ŠEMOVCIMA

CONTRIBUTION TO THE CULTURAL HERITAGE IN SEMOVCI VILLAGE

Ivica ZVONAR
Doktor znanosti, znanstveni savjetnik
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Odsjek za povijesne znanosti
Strossmayerov trg 2, Zagreb

Primljeno/Received: 10. 4. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014
Prethodno priopćenje
Preliminary report
UDK/UDC 911.373 (497.5-37 Šemovci)

SAŽETAK

Autor u članku na temelju dosadašnjih rezultata arheoloških i historiografskih istraživanja tematizira pitanje kulturne baštine na prostoru podravskog sela Šemovci. U tom kontekstu za pojedine lokalitete i nalaze daje kratki povijesni okvir, ali i ukazuje na potrebu da se postojeći popisi i izvješća nadležnih tijela glede kulturne baštine na šemovečkom području po mogućnosti nadopune još nekim elementima.

Ključne riječi: Šemovci, kulturna baština, povijest
Key words: Šemovci, cultural heridage, history

UVOD

Šemovci su naselje smješteno na sjeveroistočnim padinama Bilogore u đurđevačkoj Podravini, na cesti koja iz Bjelovara vodi prema Đurđevcu i Virovitici, a u središtu mjesta se jedan krak odvaja prema Koprivnici i Prekodravlju. U upravnom smislu Šemovci su dio Općine Virje u Koprivničko-križevačkoj županiji, a u crkvenom pogledu pripadaju u rimokatoličku župu Sv. Martina u Virju koja se nalazi u okviru Varaždinske biskupije.

Sačuvana kulturna baština – u rasponu od arheoloških nalaza iz prethistorijskog razdoblja i antike, ostataka srednjovjekovnih, odnosno novovjekovnih fortifikacija, sakralnih i drugih objekata, pa sve do pojedinačnih etnografskih i foto zbirki različitoga opsega – jasno govori o dugom kontinuitetu života na ovim panonskim prostorima.[1] U vremenu koje često u ozračju "kulture / diktature relativizma" nekritički teži prevrednovanju svih vrijednosti, upravo baština čuva trag čovjeka i zajednice od rastakanja, svjedoči o identitetu pojedinca, obitelji, naroda i države.

Na području Koprivničko-križevačke županije prema popisu kulturne baštine, odnosno prema posljednjoj on-line dostupnoj ažuriranoj verziji popisa iz listopada 2011. godine na području Šemo-

[1] O tome što je kulturna baština i koji je njezin značaj poslužiti će nam kao polazišna osnova jedno od mogućih tumačenja koje pokušava u osnovnim crtama definirati ovaj složeni fenomen. "*Kulturna baština (nasljeđe)* je u materijaliziranoj stvari zabilježen oblik svekolikog djelovanja ljudskog duha odnosno odraz duha u materijaliziranoj stvari, očuvan u proteku vremena, odraz onog bitnog i istinskog za čovjeka kroz koje se on pita tko je, odakle je kamo ide, i zbog toga je taj odraz od trajne vrijednosti za čovjeka. Čovjek zato nastoji održati oblik u materijaliziranoj stvari i zaštititi ga od propadanja u svrhu stalnog nadahnuća spoznavanja istine o sebi. Ili drugim riječima, to je obrađena, oživljena i kultivirana materijalizirana stvar; obrađena, oživljena i kultivirana stvaralačkim duhom pojedinca, neke ljudske skupine, nekog naroda; u povijesnom slijedu vremena naslijeđena i sakupljena do sadašnjeg trenutka, koja živim baštinicima jest stalan odgovor o njima prošlima, njima živima i njima budućima." Usp. Marinko VUKOVIĆ, "Pogled na međuodnos baštine, kulture i identiteta", *Arhivski vjesnik*, 54/2011., str. 104-105. Detaljnije o različitim aspektima pitanja kulturne baštine usp. npr. Ivo MAROEVIĆ, *Sadašnjost baštine*, Zagreb 1986.; *Isti*, *Baštinom u svijet: Muzeološke teme – Zaštita spomenika – Arheologija*, Petrinja 2004.; *Baština u fokusu : 50 godina Instituta za povijest umjetnosti 1961.-2011. = Heritage in focus : 50 years of the Institute of art history 1961-2011*, Zagreb 2011. Također, o definiranju i značaju kulturne baštine usp. http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6 (pristup ostvaren 10.05.2013.)

vaca spominju se – u skupini *Nepokretna kulturna dobra* – među arheološkim lokalitetima i zonama u sklopu općine Virje evidentirani sljedeći lokaliteti: 1. Gora (Šemovci, na padinama Bilogore iznad potoka Hotove), ulomci keramike koji se mogu datirati u rasponu od brončanog do željeznog doba, otkriveni rekognosciranjem; 2. Grmovi (Šemovci, na brežuljku uz potok Hotovu, jugozapadno od groblja), ulomci keramike koji se mogu datirati u prapovijest i antiku pronađeni rekognosciranjem; 3. Kostanjići (Šemovci, podno brijega sjeverno od naselja, uz cestu za Virje), prapovijesno naselje utvrđeno rekognosciranjem. Kao *Pojedinačne građevine – kompleksi građevina*, a u sklopu cjeline *Sakralne građevine i kompleksi* spominje se u skupini kapela i Kapela Sv. Križa u Šemovcima (P – 2147), dok se u sklopu cjeline *Građevine javne namjene* navodi kao evidentirana Stara škola – Štancija. Također i u skupini *Pokretna kulturna dobra* još jednom se navodi Kapela Sv. Križa u Šemovcima (Z – 4282).[2]

U dokumentu *Izvješće o stanju i prijedlog zaštite kulturne baštine Koprivničko-križevačke županije u 2011. godini*, koji je 24. veljače 2012. godine objavio Zavod za prostorno uređenje Koprivničko-križevačke županije, donose se podaci da je Općina Virje uz nadzor Konzervatorskog odjela u Bjelovaru obavljala tijekom 2011. na šemovečkoj crkvi Sv. Križa konstruktivne i građevinske radove, koji se planiraju nastaviti i sljedeće godine, a na evidentiranom izvoru Zvirišće planirala je Općina Virje tijekom 2012. izvođenje građevinskih radove na revitalizaciji izvora.[3]

U nastavku rada kratko ćemo se osvrnuti na vrijednost i značaj spomenute kulturne baštine, ali i ukazati na potrebu da se postojeći popisi i izvješća nadležnih tijela u tom kontekstu po mogućnosti nadopune, jer otkrivanje, čuvanje i prezentiranje ostataka prošlosti doprinosi regionalnoj prepoznatljivosti i značaju podravskoga kraja na karti hrvatskoga, ali i europskoga prostora u sadašnjosti i budućnosti.[4]

KRATKI HISTORIOGRAFSKI OSVRT NA KULTURNU BAŠTINU ŠEMOVACA[5]

Za recepciju kulturne baštine podravskog kraja osobito je zaslužan Leander Brozović, osnivač, prvi kustos i ravnatelj Muzeja grada Koprivnice, koji je niz desetljeća marljivo stvarao muzejsku etno zbirku.[6] Imajući pak u vidu šemovečki prostor, vrlo vrijedan prinos očuvanju baštine dao je Martin Matišin sa suradnicima, koji je 1977. potaknuo osnivanje Zavičajnog muzeja Virje, gdje se čuvaju brojni dokumenti i bogata etno zbirka koja svjedoči o povijesti i kulturi ovog dijela Podravine.[7] Uvid u najstarija razdoblja života na ovim prostorima pružaju nam ponajprije arheološka istraživanja, dok izvore za kasnije razdoblja u većoj mjeri donose historiografska istraživanja.

Prethistorijska nalazišta na području Podravine pokazuju da se život razvijao na "kontaktima potočnih i riječnih dolina s Kalnika i Bilogore te široke doline Drave", a u antičko doba "geografsko-

---

2 O tome detaljnije usp. popis na linku http://www.prostorno-kkz.hr/images/popis%20zatiene%20kulturne%20batine%20na%20podruju%20kk_2011.pdf (pristup ostvaren 13.12.2013.)

3 O tome usp. izvješće na linku http://www.prostorno-kkz.hr/images/izvjee%20o%20kulturnoj%20batini%20na%20podruju%20kk_2011.pdf (pristup ostvaren 13.12.2013.). Ispravno je Z-3202.

4 U tom kontekstu na ovome mjestu želim zahvaliti gospodi Vladimiru Kopasu i Mirku Zvonaru, te načelniku Općine Virje Mirku Peroku, koji su mi pružili korisne informacije u svezi lokalnih toponima i pojedinih zbivanja iz najnovije prošlosti Šemovaca.

5 Više od desetljeća istraživao sam u raznim aspektima i vremenskim razdobljima podravski prostor, a poglavito Šemovce. Na te teme objavio sam dvije studije u monografskoj formi, te nekoliko članaka na stranicama znanstvene i stručne periodike. Ovdje sada na tom tragu u kratkim crtama sažimam i dijelom nadopunjujem rezultate dosadašnjih spoznaja, te nastojim ukazati na neke od mogućih pravaca za nova istraživanja.

6 Npr. o tome ukratko usp. Dražen ERNEČIĆ, *Spasimo baštinu akvizicije odjela povijesti : 1998.-2003.*, Koprivnica 2003. Naravno, zaslužni su i mnogi drugi, ali ovdje ne možemo detaljnije razlagati to pitanje, jer ono izlazi iz okvira ovoga članka.

7 Usp. http://www.virje.hr/zivot-u-virju/kultura/muzej/ (pristup ostvaren 08.04.2013.)

prometni položaj postaje važan faktor formiranja rastera centralnih naselja".[8] U tim razdobljima, prema trenutnim spoznajama, ne može se sa sigurnošću govoriti o Šemovcima kao naselju, već je ispravnije govoriti o širem prostoru koji obuhvaćaju današnji Šemovci.[9] Na točkama dodira dravskog poloja i bilogorskog masiva (npr. oko Đurđevca, Kalinovca, Kloštra, Podravskih Sesveta, Prugovca, Sirove Katalene, Šemovaca, Virja, i dr.) zabilježeni su ostaci materijalne kulture (oruđe, oružje, posuđe, novac itd.) i nekih oblika organiziranog života (dijelovi naselja, objekata, ceste) koji "crtaju" arheološku topografiju Podravine.[10] Nalazi na već spomenutim lokalitetima na području Šemovaca – Gora, Grmovi i Kostanjići – govore o životu koji se na tom prostoru odvija već više tisuća godina. Osobito je u tom kontekstu važan nalaz barbarsko-keltskog novca, srebrnih tetradrahmi koje su kovali Taurisci u 1. st. prije Krista. Novac je 1887. našao seljak Josip Pavec u svome vinogradu na brijegu Kostanju koji se nalazi južno od Đurđevca, i relativno blizu je Šemovaca.[11] Podaci o broju primjeraka novca kreću se u rasponu od 160 do 400 komada. Srebro je dobre kvalitete i prilične težine, a na licu novca prikazana je Apolonova glava s usnicama u obliku torkvesa, dok je na naličju stilizirani konjić okrenut nalijevo. Od tog skupnog nalaza je u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu sačuvano svega 107 komada, a dijelovi te ostave došli su u Mađarski nacionalni muzej u Budimpešti i Britanski muzej u Londonu. U znanstvenoj literaturi taj tip novca dobio je ime "Đurđevački tip", a pripada Hrvatskoj grupi.[12]

Glede arheoloških nalaza na šemovečkom području treba upozoriti da se povremeno nakon proljetnog oranja na površini oranica mogu pronaći nalazi keramike, ostaci kamenog ili metalnog oružja koja vjerojatno potječu iz različitih razdoblja, a ujedno potvrđuju teze o dugom kontinuitetu života na ovom prostoru.[13] Naime, u vrijeme Rimskoga Carstva, a možda i ranije, tim su područjem prolazili važni cestovni pravci. Za vojsku, trgovinu i poštu ceste su bile od velikog značaja pa su zato uz njih stajali miljokazi, veće ili manje postaje, te stražarske kule, a naplaćivala se cestarina i mostarina. Tako je, kako je označeno i na kartografskom prikazu rimskih cesta, znamenitoj 'Tabuli Peutingeriani' nastaloj oko 340. godine, kroz Lentulis, današnje Virje, prolazila cesta koje se pružala pravcem Emona (Ljubljana) - Poetovio (Ptuj) - Aqua Viva (Petrijanec) - Iovia Botovo (Ludbreg) - Sunista (Kunovac Breg) - Piretis (Koprivnica-Draganovec) - Lentulis (Virje) te dalje prema Osijeku.[14] Također, u Virju, kod lokaliteta Gradišće, postojao je odvojak ceste koji je vodio kroz dolinu potoka Hoto-

---

8 Dragutin FELETAR, "Geografski položaj i geomorfološko-pedološka osnovica naseljenosti Podravine do kraja srednjeg vijeka", *Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji : znanstveni skup, Koprivnica, 14. - 17. X. 1986.*, Zagreb 1990., str. 12.

9 Za kratki uvid u povijest Šemovaca usp. Ivica ZVONAR, *Šemovci: prilozi za povijest mjesta*, Šemovci 2007.

10 Za opću sliku i glavne značajke arheološkog naslijeđa kontinentalne Hrvatske usp. Željko TOMIČIĆ, *Panonski periplus : arheološka topografija kontinentalne Hrvatske*, Zagreb 1999., str. 11-34. Također, o arheološkim istraživanjima na prostoru Podravine usp. *Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji : znanstveni skup, Koprivnica, 14.-17. X. 1986.*, Zagreb : Hrvatsko arheološko društvo = Kroatische archaeologische Gesellschaft, 1990.

11 O tome usp. "Odkriće srebr. celtičkih novaca kod Gjurgjevca", *Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva*, XI/1887., br. 3, str. 93-94. Također, za kratku vijest o nalazu usp. Josip BRUNŠMID, "Njekoliko našašća novca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji", *Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva*, I/1895., str. 96-119.

12 O tom nalazu usp. Ivan MIRNIK, *Coin Hoards in Yugoslavia*, *British Archaeological Reports, International Series*, 95/1981., 60 (43). Tu se navodi i opširnija literatura o ovom nalazu. Također, usp. Zdenka DUKAT & Ivan MIRNIK, "Nacrt numizmatičke topografije Podravine", *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* (dalje: *Podravina*), 4/2005., br. 8, str. 121-146.

13 U tom bi kontekstu neka buduća istraživanja trebala u obzir uzeti lokalitete na širem području Šemovaca: Hotovica, Ivanova Mlaka, Kamenice, Konačko, Mali Potic, Pod Seče, Prečani, Ribnjak, Tatar.

14 O Podravini u mreži antičkih putova usp. Mirko BULAT, "Dio rimske ceste Poetovio-Mursa u Podravini: (po rukopisu ing. R. Franjetića 'kako je mogao izgledati rimski limes duž Drave')", *Podravski zbornik*, 9/1983., str. 263.-270., Branko BEGOVIĆ, "Prilog poznavanju starih putova i naselja u Podravini", *Podravski zbornik*, 12/1986., str. 142.-151., Martin MATIŠIN, "Virje u prošlosti", *Virje na razmeđu stoljeća: zbornik IV.*, Virje 1991., str. 7-11., te Zorko MARKOVIĆ, "Povijest naseljenosti koprivničkog kraja – od prvih početaka do razvijenog srednjeg vijeka", u: *Povijesni atlas gradova, Sv. 3 : Koprivnica*, Zagreb; Koprivnica 2005., str. 23.

ve. Cesta se nalazila dijelom na trasi današnje ceste koja vodi kroz sela Šemovci-Hampovica-Rakitnica i dalje. U Šemovcima je najvjerojatnije jednim dijelom prolazila predjelom Grmovi (Grm) pored današnjeg mjesnog groblja, a na tom je području "čini se, postojalo i raskršće: glavna je cesta vodila dalje prema Mičetincu, a sporedna prema Bjelovaru".[15]

Prostor Šemovaca je u razdoblju srednjeg vijeka pripadao u dio posjeda koji je često mijenjao vladare, a razrješenje sudbine Šemovaca u tom periodu najvjerojatnije treba vezati uz naselja u sklopu posjeda Đurđevačkog vlastelinstva - Hotova, Tomadovec, Orešje, Zdelja i Sočice / Sušica. Pored toga, valja napomenuti da je upravo na trasama antičkih putova u srednjem vijeku došlo do razvoja naselja / posjeda (Đurđevac, Prodavić, Sušica, Hotova i dr.).[16] Za razdoblje ranoga srednjega vijeka poneka pokusna ili manja sondažna arheološka iskopavanja svjedoče o postojanju života na prostoru Podravine. No, možemo reći da je to područje u arheološkom smislu prilično neistraženo. Relativno blizu Šemovaca, točnije na prostoru između Virja i Molva, nalazi se lokalitet Volarski breg, gdje su u istraživanjima pronađeni ostaci keramike, kao i "dva prapovijesna, latenska objekta iz drugoga do prve polovine prvoga stoljeća prije Krista, te dio ranosrednjovjekovne radionice s ostacima barem pet talioničkih peći (*in situ*) i više otpadnih jama".[17] S druge pak strane, između Novigrada Podravskog i Javorovca smješten je lokalitet Poligačev mlin, gdje su pronađeni površinski nalazi prapovijesne i srednjovjekovne keramike.[18] U razdoblju kasnog srednjeg vijeka na glavnom uzvišenju lokaliteta Gradina iznad sela Sveta Ana, udaljenog tek koji kilometar od Šemovaca, bila je podignuta drvena utvrda u kojoj je boravio plemić, odnosno osoba višeg društvenog statusa na što upućuju nalazi kasnosrednjovjekovne stolne i kuhinjske keramike, životinjskih kostiju te nešto staklenih i metalnih predmeta.[19]

Na razmeđu kasnog srednjeg i ranog novog vijeka, dolazi do početka raspada velikih vlastelinstava, ratne devastacije i formiranja društva vojno-krajiškog tipa, a sve to se odrazilo u promjenama osobina prirodnog i kulturnog krajobraza Podravine. U ranom novom vijeku su klimatske promjene, poput "malog ledenog doba", znatno utjecale na sve segmente čovjekova života i prostora.[20] U novo-

---

15 O tome usp. Zvonimir LOVRENČEVIĆ, "Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji", Arheološki pregled, 21/1980., str. 233-234, 245. Na Lovrenčićevu tragu G. Jakovljević također spominje odvojak ceste prema Đurđevcu, odnosno Bjelovaru. Usp. Goran JAKOVLJEVIĆ, "Arheološka topografija Bilo-gore – antički period", *Bjelovarski zbornik*, 2/1990., str. 117, 119.

16 Detaljnije o tome usp. Ranko PAVLEŠ, *Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo: povijest, topografija, organizacija i struktura*, Koprivnica 2001., str. 212-213, 216-217, 242-244. Pavleš napominje da Šemovci nose oblik koji ukazuje da bi selo možda moglo potjecati iz srednjeg vijeka, jer "osnova Šem- i nastavak –ci ukazuju na starinu". No, treba reći da se do kraja 19., odnosno početka 20. st. naselje zvalo Šemovec. Također, o osnovnim crtama o povijesti Šemovaca u srednjem vijeku usp. I. ZVONAR, *Šemovci: prilozi za povijest mjesta¸* str. 8-10. R.

17 O tome, s posebnim osvrtom na prostor đurđevačkog dijela Podravine, usp. Tajana SEKELJ IVANČAN, *Podravina u ranom srednjem vijeku : rezultati arheoloških istraživanja ranosrednjovjekovnih nalazišta u Torčecu*, Zagreb 2010., str. 23.

18 Isto, str. 23.-24. Ovim područjem se autorica bavila u više navrata, a o tome vidi njezinu bibliografiju na koju upućuje u ovoj knjizi. Za prostor sela Molve, koje je od Šemovaca udaljeno oko 10 km, usp. Ivan ZVIJERAC, "Arheološka topografija područja općine Molve", *Molve - ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju : zbornik radova sa znanstvenog skupa, Molve, 27. rujna 2008. : u povodu 350. godišnjice prvog spomena današnjeg sela Molve (1658.-2008.) i 15. godišnjice ponovnog osnivanja Općine Molve (1993.-2008.)*, Molve 2010., str. 10.-29., te Tajana SEKELJ IVANČAN; "Talionička djelatnost u okolici Molva u ranom srednjem vijeku", *Molve - ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju : zbornik radova sa znanstvenog skupa, Molve, 27. rujna 2008. : u povodu 350. godišnjice prvog spomena današnjeg sela Molve (1658.-2008.) i 15. godišnjice ponovnog osnivanja Općine Molve (1993.-2008.)*, Molve 2010., str. 30.-45.

19 O tome usp. Tatjana TKALČEC, "Probna arheološka istraživanja visinskog gradišta Sveta Ana – Gradina 2010.", *Annales Instituti archaeologici = Godišnjak Instituta za arheologiju*, 7(2011), str. 45.-49. Lokalitet Gradina je preventivno zaštićeno kulturno dobro (Oznaka dobra: P-4100) koja spada pod nadležnost Konzervatorskog odjela u Bjelovaru.

20 O tome detaljnije usp. Hrvoje PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš, Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17 stoljeću*, Samobor; Zagreb: Meridijani : Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.

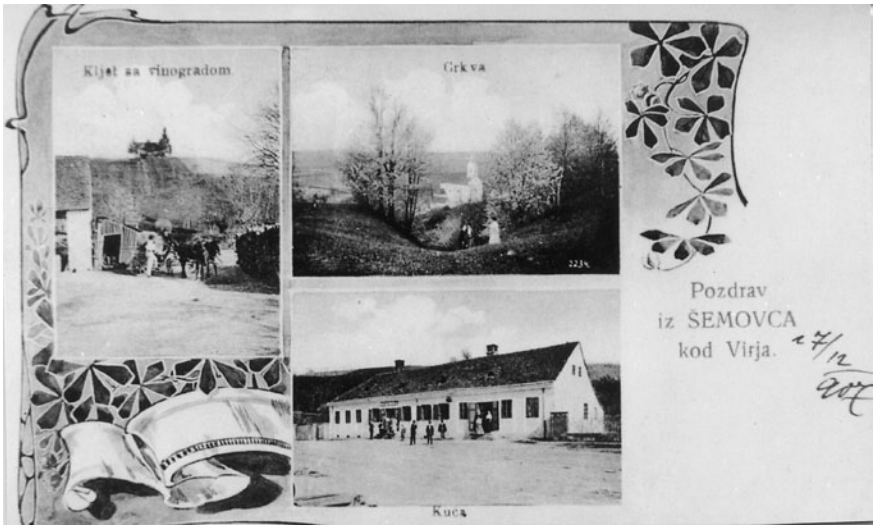

Slika 1. Šemovci - razglednica s početka 20. stoljeća

vjekovnom razdoblju sa sigurnošću se može ustvrditi da Šemovci postoje kao naselje na prostoru Vojne krajine.[21] Naime, na Wincklerovoj karti granica Varaždinskog generalata iz 1639. označena su mnoga naselja u Podravini, a među njima i Šemovci (Schemovez). Podjelom Varaždinskog generalata 1745. Šemovci se nalaze na teritoriju Đurđevačke pukovnije u okviru satnije u Virju. Važnost Šemovaca tada se ogleda u činjenici da su smješteni na važnom prometnom čvorištu, jer se poštanska cesta između Zagreba i Bjelovara nadovezivala preko njih na cestu između Koprivnice i Osijeka. Za razdoblje druge polovine 18. stoljeća zanimljiva je informacija da je u Šemovcima - na mjestu nekadašnje krajiške časničke postaje, a tu se danas nalazi zgrada škole - nekada postojala utvrda. Postoje tvrdnje da je od njezinih ostataka sredinom 18. st. izgrađena krajiška postaja, a ostatak materijala bio je prevezen u Bjelovar radi gradnje vojničke bolnice.[22] U kontekstu prostora nekadašnje krajiške utvrde potrebno je ukazati na još jedan izvor s kraja 18. st., a to su karte i prateći opisi za naselja u Đurđevačkoj pukovniji. U tim dokumentima, nastalim prema naputku Dvorskog ratnog vijeća Habsburške monarhije, u pogledu Šemovaca, među ostalim, navodi se da su časničko konačište i crkva kod sela zgrade koje su građene od drva i nadvišene sa svih strana.[23]

Sredinom 18. st. je u Šemovcima rado boravio zapovjednik Đurđevačke pukovnije Nikola Kengjelić (Kengell; Kengyel), jer je tu imao veliki vinograd.[24] U tom kontekstu zanimljivo je spomenuti vrsnog šemovečkog vinara i vinogradara Boltu Cvetkovića, koji je živio koncem 19. i početkom 20. st., jer je njegova klijet svjedočila o nekim aspektima podravske povijesti i tradicije. Naime, na poprečnoj gredi stropa njegove klijeti bio je na latinskom urezan napis 'Živjeli dobri prijatelji! Ljeta Gospodnjega 1713. dana 8. lipnja', a natpis je navodno dao urezati prvobitni vlasnik Kengjelić, a

[21] U tom razdoblju je selo bilo smješteno na okolnim brežuljcima uz današnju cestu, a sve do između dva svjetska rata su na brijegu su postojale kuće i domaćinstva (obitelji Vrabec i Mirosavljević) koje su imale regularne kućne brojeve.

[22] Nešto detaljnije o tome se zasada ne može reći, ali možda bi arheološka iskopavanja na prostoru oko današnje škole ponudila neke preciznije odgovore.

[23] Za detaljniji uvid u povijest Šemovca u novovjekovnom razdoblju usp. I. ZVONAR, *Šemovci: prilozi za povijest mjesta*, str. 10-17.

[24] Taj predio i danas mještani nazivaju "Generalski breg". O Kengjeliću usp. Mira Kolar-DIMITRIJEVIĆ, *Ferdo Rusan : [život i djelo] : 1810- 1879. : od vojnika do ilirskog i pučkog pjesnika te nositelja prosvjetiteljskog i gospodarskog života Podravine*, Samobor 2004., str. 93, te Paškal CVEKAN, *Virje: Povijesno-kulturni prikaz postanka i razvoja mjesta i župe Svetoga Martina prigodom 350. godišnjice prvog spominjanja Prodavića kod Virja*, Virje 1976., str. 104-105.

Slika 2. Šemovci - glavna ulica 1920-ih godina

kasnije su ga članovi obitelji Cvetković prenijeli u svoju klijet.[25] Danas klijet obitelji Cvetković više ne postoji, ali sačuvana je greda sa urezanim natpisom koja je u vlasništvu obitelji Perok.

Porast broja stanovništva zasigurno je potaknuo osnivanje škole u Šemovcima 1824. godine.[26] Prva školska zgrada nalazila se u središtu sela preko puta crkve te je bila solidno građena od cigle i pokrivena crijepom, ali premala za školu. Zato je 1883. bila kupljena zgrada bivšeg mjesnog zapovjedništva koja je u razdoblju Vojne krajine pripadala virovskoj satniji. Ona je danas, pored crkve, najstariji objekt u Šemovcima.[27]

"Ilirac" Ferdo Rusan je od 1842. do 1875. živio u Podravini, ponajviše u Šemovcima i Virju. Bio je oduševljen Šemovcima, gdje je uživao u prekrasnim krajobrazima, svježem zraku, dobrom vinu i izvrsnoj izvorskoj vodi.[28] Osobito ga je dojmio seoski izvor vode Zvirišće, za koji je na temelju osobnog iskustva tvrdio da je ljekovit.[29] U tom kontekstu treba istaknuti da je izvor i danas u funkciji. Zalaganjem članova Mjesnog odbora Šemovci i mještana periodično se održava.

U drugoj polovini 19. i u prvim desetljećima 20. st. u Šemovcima je živjela obitelj Barac (Barec). Posjedovali su relativno veliki zemljišni posjed, trgovinu i gostionicu s prenoćištem. Prezime Barac potječe starinom iz sela Baraca kod Grižana u Vinodolu, a najvjerojatnije su članovi obitelji zbog posla tijekom 19. st. doselili u Podravinu. Tomo i Ivana Barac su imali tri sina - Mirka, koji je bio trgovac u Kloštru, Tomu, koji je živio u Šemovcima, te Frana, koji je u našoj povijesti ostao upamćen

[25] O tome usp. "Iz davne prošlosti", *Podravac: list za gospodarstvo, pouku i zabavu* (Virje), br. 8, 15. 04. 1899., str. 2-3.

[26] [Antun CUVAJ], *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije : od najstarijih vremena do danas*, *Knj. 2.: Od godine 1780. do 2. ožujka 1835.*, Zagreb 1910., str. 252.

[27] Dražen PODRAVEC, *Povijest virovskoga školstva*, Virje 1999., str. 202.

[28] O boravku i djelovanju F. Rusana u Podravini usp. M. Kolar-DIMITRIJEVIĆ, *Ferdo Rusan*, str. 15, 29-32, 39, 42, 45, 93, 269, 286.

[29] Franjo Ksaver KUHAČ, *Ilirski glazbenici: prilozi za poviest hrvatskoga preporoda: sa 8 slika*, Zagreb 1893., str. 178.

kao svećenik, teolog i političar.[30] U kontekstu društvenog života treba spomenuti da su se u klijeti obitelji Barac još koncem 19., odnosno početkom 20. st. sastajali lovci iz obližnjeg Virja te nešto udaljenije Pitomače, pa je to bila svojevrsna preteča osnivanju lovačkog društva u Šemovcima u razdoblju između dva svjetska rata. Danas je ta klijet očuvana i obnovljena te je vlasništvo obitelji Kopas-Kristić, a u njoj se nalazi lijepa etno zbirka.[31] Na širem šemovečkom području postoje ostaci nekoliko tradicijskih klijeti s kraja 19. i početka 20. st., a možda bi korisno bilo na neki način evidentirati kao etnološke građevine i klijeti nastale u razdoblju oko sredine 20. st.[32]

Zapisnici kanonskih vizitacija svjedoče da je u sklopu župe u Đurđevcu u vinogradima kod Šemovaca, na zaravanku obronka jugoistočno od današnje crkve, od početka 18. st. pa sve do 30-ih godina 19. st. postojala na podzidanim temeljima drvena kapela Sv. Križa. Sredinom 20. st., prilikom izgradnje mjesnoga vodovoda, otkopani su bili dijelovi crkvenih temelja.[33] Đurđevački župnik i podarhiđakon Franjo Milinković je 1840. zapisao da je kapela Sv. Križa u filijali u Šemovcima, na mjestu gdje se i danas nalazi, izgrađena od čvrstog materijala 1832. godine. Duga je 22,74 i široka 11,37 m. Ima četiri oltara (glavni oltar sv. Križa, zatim sv. Helene majke Konstantina Velikog, sv. Petra apostola i sv. Florijana mučenika), sakristiju pod lukom, toranj sa dva zvona, kor, dva kaleža, te sve potrebno i lijepo priređeno za slavlje svete Mise. Ulazna vrata u crkvi Sv. Križa u Šemovcima su se nalazila s istočne, a svetište na zapadnoj strani. U novosagrađenu crkvu u središtu sela bio je po svemu sudeći postavljen veliki oltar sv. Križa iz stare kapele. Taj oltar nije sačuvan, ali i danas s tog oltara postoje u crkvi drveni kipovi sv. Ivana, sv. Roka i sv. Sebastijana. Također, sačuvan je i kip Blažene Djevice Marije, koji uz navedene kipove spominje komarnički arhiđakon Juraj Bistrički 1733. godine. Pored toga, ovdje treba napomenuti da se u šemovečkoj crkvi nalazi i oltarna slika sv. Florijana iz 19. stoljeća, koja je po svemu sudeći ostatak nekadašnjeg oltara. Ova slika, kao i kip Blažene Djevice Marije navode se i u popisima opreme crkve Sv. Križa početkom 20. stoljeća. Crkva Sv. Križa u Šemovcima je longitudinalna, jednobrodna građevina kasnobarokno-klasicističkih stilskih karakteristika, sa zvonikom nad glavnim pročeljem. Ono je vertikalno raščlanjeno pilastrima na tri dijela, od kojih je sre-

---

30 Fran Barac, hrv. svećenik, teolog i političar (Šemovci, 26.VIII.1872.-Zagreb, 20.IX.1940.). Bogosloviju završio je u Zagrebu, gdje je 1907. habilitirao na Bogoslovnom fakultetu. Od 1895. do 1909. gimn. kateheta i prefekt u Požegi. U Zagrebu je od 1909. do 1911. bio kateheta gornjogradske gimn. i priv. docent na Bogoslovnom fakultetu, gdje od 1913. do 1938. djeluje kao redovni profesor apologetike i opće dogmatike. Dva puta (1913./1914. i 1922./1923.) dekan fakulteta, a u šk. god. 1915./1916. rektor Zagrebačkog sveučilišta. Nadbiskup Antun Bauer ga 1925. imenovao kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Osobito važnu ulogu Barac je imao u osnivanju Hrvatske bogoslovske akademije i oko izgradnje Nadbiskupskog dječačkog sjemeništa na Šalati. Papa Pio XI. imenovao ga je 1929. svojim kućnim prelatom. U polit. životu je Barac djelovao kao sljedbenik Starčevićeve stranke prava, a njegova polit. djelatnost je bila osobito važna tijekom Prvog svjetskog rata, jer je održavao vezu između predstavnika polit. stranaka u zemlji i političara u emigraciji. Sudjelovao je u radu Narodnog vijeća SHS u Zagrebu 1918., a na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. bio je pročelnik "Sekcije za domaću štampu" Kraljevstva SHS. U radu Privremenog narodnog predstavništva u grupi Narodnog kluba je sudjelovao kao pripadnik Hrvatske zajednice. Kasnije postaje potpredsjednik Hrvatske federalističke seljačke stranke. Napisao je dva srednjoškolska udžbenika iz liturgike i dogmatike, te je objavio više stručnih radova. Surađivao u časopisu *Kršćanska škola*, te u *Katoličkom listu* i *Bogoslovskoj smotri* kojima je bio urednik. Njegove rasprave, a osobito habilitacijska studija, unijele su živost u razvoj hrvatske filozofske i teološke misli unutar neoskolastičkog pokreta krajem 19. i poč. 20. st. Članke o polit. prilikama je objavljivao *Obzoru*, *Novom dobu*, *Srijemu*, *Hrvatu*, *Hrvatskoj slozi* i *Graničaru*. Svojim prilozima i aktivnim sudjelovanjem nastojao je pomoći razne dobrotvorne akcije, te popularizirati znanstveni rad i javna predavanja. O F. Barcu i obitelji usp. Ivica ZVONAR, *Mons. dr. Fran Barac : (1872.-1940.) : život i djelo*, Zagreb 2012.

31 O etno zbirci u klijeti obitelji Kopas usp. http://www.semovci.eu/kultura/321-etno-zbirka-u-klijeti-obitelji-kopas (pristup ostvaren 15.04.2013.)

32 O tradicijskim klijetima u Podravini i važnosti njihove zaštite (očuvanja) usp. Maja ZEBEC, "Tipologija i kronologija tradicijske arhitekture klijeti na podravskome dijelu sjeverozapadne Bilogore", *Podravina*, 9/2010., br. 17, str. 153-165., te Petra SOMEK, *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini: pregled s karakterističnim primjerima*, Samobor 2011.

33 Već neko vrijeme postoji inicijativa dijela mještana i lokalne vlasti da se tu napravi pokusno arheološko iskopavanje, te potom nalazište uredi.

dišnji neznatno istaknut u visini zvonika. Uz vanjske zidove broda prigrađeni su kontrafori. Nad ulaznim je dijelom podignut kor na dva stupa, a na brod pravokutnog tlocrta nadovezuje se, nešto uže, zaobljeno svetište, uz koje se nalazi sakristija. Crkva je nadsvođena nizom čeških kapa, odijeljenih pojasnicama oslonjenima na masivne nosače, koji su konkavnim zaobljenjem bočnih stranica povezani sa zidom. Svetište je također nadsvođeno češkom kapom. Na bočnim zidnim stijenama nalaze se tzv. termalni (paladijevski) prozori. Za kasnobarokno-klasicističke građevine karakteristična je relativno skromna arhitektonska plastika. U slučaju šemovečke crkve uvelike je izražena klasicistička komponenta, koja se očituje u vrlo jednostavnoj i plošnoj profilaciji. Crkvi Sv. Križa u Šemovcima su po vremenu nastanka i tipološkim karakteristikama slične neke crkve iz šireg područja - poput crkve Rastanka svetih apostola u Novigradu Podravskom (1830.), zatim crkve Sv. Katarine u Hlebinama (1834.), te crkve Sv. tri kralja u Goli (1842.).[34]

Godine 1868. su Šemovci, naselje s 1.005 stanovnika i 74 kućanstava, u pogledu crkvene uprave pripali župi sv. Martina u Virju, a sve do tada su spadali u župu u Đurđevcu. Na brijegu preko puta današnje šemovečke crkve nalazilo se uz drvenu kapelu i ograđeno groblje. Budući da je to groblje u međuvremenu postalo premalo, župnik Martin Šantuš je 26. prosinca 1874. otvorio novo na putu prema Virju, i tu je blagoslovio raspelo.[35] Raspelo je nekada bilo drveno i mještani su ga tijekom vremena održavali, a 2007. je opet obnovljeno, i sada je betonsko sa pozlaćenim metalnim korpusom.[36]

Nastojanjem virovskog župnika Karla Josipa Hitera su 1894. u crkvi Sv. Križa u Šemovcima bile postavljene orgulje poznatog graditelja Mihaela Heferera iz Zagreba, a imale su osam registara, manual i pedal. Mjesna crkva je teško stradala u oluji u srpnju 1900. godine, a popravak je potrajao sve do 1905. godine. Tijekom obnove je zvonik, koji danas ima piramidalnu kapu, modificiran u odnosu na prvobitno stanje, kada je imao lukovičasti oblik.[37] Župnik Martin Kovačević je 1908. godine nabavio novi glavni oltar sv. Križa i propovjedaonicu koji su izrađeni u radionici *Insam & Prinoth* u St. Ulrichu u Tirolu. Dva nova pokrajnja oltara Majke Božje Škapularske i sv. Roka, koji su stilski i arhitektonski skladno povezani s glavnim oltarom, kupljena su 1913. godine, a neke indicije ukazuju da ih je, po svemu sudeći, izradio koprivnički majstor Antun Rihard. U više navrata tijekom 20. te početkom 21. st. bila je u različitom opsegu obnavljana crkva Sv. Križa u Šemovcima, a rješenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske od 2. travnja 2007. godine postala je pojedinačno zaštićeno kulturno dobro (pod oznakom Z-3202) koje spada pod nadležnost Konzervatorskog odjela u Bjelovaru.[38]

---

[34] O tome detaljnije usp. Ivica ZVONAR, *Crkva Svetoga Križa u Šemovcima: 1832.-2012.*, Virje-Šemovci: 2012., str. 10-12.

[35] P. CVEKAN, *Virje*, str. 103. Tako je groblje u Šemovcima bilo preseljeno na mjesto na kojem se nalazi i danas.

[36] I. ZVONAR, *Crkva Svetoga Križa u Šemovcima: 1832.-2012.*, str. 64-65.

[37] O tome usp. *Isto*., str. 11, 15, 17, 19-20. Treba ovdje kratko reći da, pored sačuvanog troškovnika radova iz 1901. godine, postoji još nekoliko dokaza koji potvrđuju modifikaciju zvonika / tornja crkve. Tako je autor u knjizi o šemovečkoj crkvi Svetoga Križa spomenuo da o toj promjeni plastično svjedoči sačuvana slika sv. Florijana koja se danas u crkvi nalazi na južnom zidu kod kora, te fotografija Šemovaca, nastala najvjerojatnije u drugoj polovini 19. st. Glede fotografije važno je napomenuti da se zbog loše kvalitete fotografije koja nosi naslov "*Šemovci i mjesna crkva u drugoj polovini 19. stoljeća*" (str. 15) čini da na njoj toranj ima lukovičasti oblik, i da bi ona, pored spomenuta dva dokaza, mogla također biti dokaz o promjeni na crkvenom tornju. No, autor je nekoliko mjeseci nakon izlaska knjige iz tiska imao prilike vidjeti tu istu fotografiju, ali puno bolje kvalitete, i tu se nedvojbeno vidi da je na njoj toranj ipak piramidalnog oblika. Zato sada možemo sa sigurnošću ustvrditi da je ta fotografija nastala negdje u razdoblju prvih desetljeća 20. st., a ne u 19. st. No, u knjizi o crkvi Svetoga Križa se nalazi i fotografija "*Panorama Šemovaca*" (str. 17) na kojoj se jasno vidi lukovičasti toranj, pa ona potvrđuje promjenu na tornju crkve početkom 20. st., a sama fotografija se može datirati u vrijeme prije modifikacije tornja.

[38] O oltarima i propovjedaonici, te drugim vrijednim stvarima (npr. crkvenom posuđu i ruhu) u šemovečkoj crkvi Svetoga Križa usp. *Isto*, str. 9, 12, 21-30., 66.

Slika 3. Šemovci - prizor s glavne ulice oko 1930. godine

Zanimljivo je ovdje kratko spomenuti i postojanje križeva / raspela na raznim lokacijama u Šemovcima. Primjerice, sigurno je, prema zapisima župnika Šantuša u Spomenici župe Virje iz 1875. godine, da se općinsko vijeće u Virju obvezalo se da će brinuti za održavanje križeva na šemovečkom starom i novom groblju, kao i na cesti u Šemovcima kod Vinkovićeve kuće. Župnik je 1880. u Spomenici zapisao da je veliko raspelo u Šemovcima na glavnoj cesti s godinama dotrajalo i trebalo ga je obnoviti, pa je tadašnja imovna općina đurđevačka dala hrastovo drvo za križ, a sliku je obojio Bonifac Affinger.[39] U jesen 1924. godine je ugledni mještanin Stjepan Kolarević dao postaviti raspelo na raskrižju ispred škole u spomen na 25 poginulih iz Šemovaca tijekom Prvoga svjetskog rata. Posvetu je 1. veljače 1925. obavio kapelan Šmit uz nazočnost mnoštva vjernika.[40] Pored križeva u selu postojali su od davnina i križevi na putevima kroz vinorodne brežuljke na šemovečkom području. O tome bar zasad nemamo pisanih tragova, ali postoji usmena predaja koja svjedoči da su se na raskrižjima nalazila drvena raspela koja su najčešće održavali posjednici okolnih parcela.

Općina Virje je 16. prosinca 1996. dobila građevnu dozvolu za izgradnju mrtvačnice na groblju u Šemovcima, pa su tako dugogodišnja nastojanja župnika i mještana urodila plodom. Glavni projekt izrađen je od strane "Prostor" d.o.o. za inženjering, trgovinu i usluge Bjelovar i "Rotor" d.o.o. za građevinarstvo, trgovinu i usluge Bjelovar. Glavni projekt (arhitetonsko-građevinski) napravio je dipl. ing. građ. Marijan Carek, a radove na izgradnji kapele Sv. Petra i Pavla na groblju u Šemovcima izvodili su zidarsko fasaderska djelatnost "Sočec" Šemovci, građevinski obrtnik Ivan Benkek iz Virja i "Elektriko" Kalinovac.

Kapela Sv. Petra i Pavla je jednobrodna građevina s ulaznim trijemom, natkrivena dvostrešnim krovom s "biber" crijepom. Nad trijemom se uzdiže jednokatan zvonik s piramidalnom kapom, a uglovi zvonika i trijema, lučni otvori trijema te prozorski otvori i otvori vrata obrubljeni su dekorativnom žutom trakom. U kapeli se nalazi oltar i prostor za sv. Misu, te povezano s time i prostor za ležanje pokojnika, kao i odgovarajuće pomoćne prostorije (sakristija, kancelarija i sanitarni dio). Unutrašnjost je uređena prema prijedlogu istaknutog slikara i dizajnera Zdravka Tišljara, a u tom kontekstu vrijedno je spomenuti dva vitraja s likovima sv. Petra i Pavla. U vrijeme održavanja Martinjskih dana u studenom 2003. je kapela bila svečano otvorena i blagoslovljena.[41] U sklopu groblja nalaze se ostaci starih metalnih križeva još iz 19. st., kao i spomen-obilježja na poginule u Drugom svjetskom ratu.

---

39 *Isto,* str. 15.

40 P. CVEKAN, *Virje*, str. 106.

41 I. ZVONAR, *Crkva Svetoga Križa u Šemovcima: 1832.-2012.*, str. 63. Na pomoći oko opisa kapele zahvaljujem kolegici prof. Ivani Katušić iz Strosssmayerove galerije starih majstora HAZU u Zagrebu.

Slika 4. Graničarska štacija u Šemovcima - danas je tu pučka škola (dizajn fasade Zdravko Tišljar)

Od 1957. godine u Šemovcima djeluje Udruga žena Šemovci[42] koja je bila osnovana s ciljem unapređenja domaćinstva, a njezine su članice prikupile i u svojim prostorijama u mjesnoj školi izložile malu etnografsku zbirku (odjeća, obuća, stari alati, pokućstvo i dr.) koja govori kako se nekad živjelo na selu. Nosioci lokalne vlasti, poglavito načelnik Općine Virje Mirko Perok te članovi Mjesnog odbora Šemovci na čelu s predsjednikom Dragutinom Španiček, učinili su proteklih godina u raznim prigodama mnogo toga dobroga glede skrbi za očuvanje kulturne baštine Šemovaca.[43] Kulturno umjetničko društvo *Zvirišće* osnovano je u Šemovcima 2007. godine. Ono kroz svoje sekcije (folklornu, tamburašku, pjevačku, literarnu) njeguje običaje i baštinu podravskog kraja, a pod vodstvom predsjednice Katice Španiček revno radi i na proširenju vrlo bogate vlastite etno zbirke koja sadrži vrijedne kućanske uporabne predmete te zbirku poljoprivrednih alata i pomagala koja su nekad imala seoska domaćinstva.[44] U tom kontekstu treba spomenuti da je mjesni kipar Đuro Zvonar prikupio dragocjenu umjetničku zbirku. Bogat fotografski opus, koji kroz mijene vremena svjedoči o identitetu podravskog čovjeka i prostora, ostvarili su Zlata Kopas, Đurđa Posavec[45] i Darko Kekelj[46].

---

42 O Udruzi usp. http://www.youtube.com/watch?v=lkzJyfb_DEo (pristup ostvaren 8.5.2013.)

43 O tome detaljnije vidi arhivu vijesti i događanja na www.semovci.hr i www.semovci.eu.

44 Neki od nastupa KUD-a Zvirišće - http://www.youtube.com/watch?v=r-2MqlWz9RI ; http://www.youtube.com/watch?v=-16QkD2L6bw ; http://www.youtube.com/watch?v=go5var93D7A (pristup ostvaren 8.5.2013.)

45 Npr. vidi o tome zapise: http://www.semovci.hr/izlozba-fotografija-pok-posavec-durde#more ; http://www.youtube.com/watch?v=sGIRXPNLSx0 (pristup ostvaren 8.5.2013.)

46 Npr. usp. http://www.semovci.hr/izlozba-dr-kekelja#more i http://www.semovci.hr/180-godina-crkve-sv-kriza-semovci-obnovljena-crkva-fotogalerija-dr-kekelj-darko (pristup ostvaren 8.5.2013.). U povodu Dana mjesta Šemovci je D. Kekelj u suradnji s MO Šemovci napravio fotomonografiju Šemovaca.

Također, i neistraženo jezično bogatstvo šemovečkoga kraja zaslužuje primjerenu pozornost[47], jer je govor susjednih naselja poput Virja[48], Molva[49] i Đurđevca[50] u određenoj mjeri istražen. Pored toga, u kontekstu razvoja ekološke svijesti i očuvanja krajobraznih datosti prostora, bilo bi dobro kao panoramske vrijednosti sačuvati vizuru na Šemovce i okolne vinorodne brežuljke (prilaz iz Virja, Đurđevca i Hampovice), te vizuru i pogled sa šemovečkih brežuljka prema Virju, Molvama i Đurđevcu.

ZAKLJUČAK

Sačuvana kulturna baština (npr. arheoloških nalazi iz prethistorijskog razdoblja i antike, ostaci srednjovjekovnih, odnosno novovjekovnih fortifikacija, sakralni i drugi objekti, etnografske, foto i umjetničke zbirke različitog opsega) jasno svjedoči o dugom kontinuitetu života na šemovečkom prostoru. Također, ona čuva identitet pojedinca, obitelji, naroda i države. Zato bi bilo dobro u okviru programa zaštite kulturne baštine na području Šemovaca, pored spomenutih dobara koja su u izvješćima nadležnih tijela evidentirana ili su već zaštićena, u razmatranje kao vrijedne uzeti: 1. glavni oltar sv. Križa, pomoćne oltare Majke Božje Škapularske i sv. Roka, orgulje Heferer, misno posuđe i ruho - kaleži, pokaznice, misnice, te misale u šemovečkoj crkvi; 2. raspelo kod škole, 3. raspelo na raskršću prema Virju i Đurđevcu; 4. spomen-obilježja i ostatke metalnih križeva na mjesnome groblje. Osim toga, kao panoramske vrijednosti bilo bi dobro izdvojiti vizuru na Šemovce i okolne vinorodne brežuljke (prilaz iz Virja, Đurđevca i Hampovice), te vizuru i pogled sa šemovečkih brežuljka prema Virju, Molvama i Đurđevcu. U kontekstu zaštite tradicijskih klijeti valjalo bi možda kao posebno vrijednu zaštititi klijet obitelj Kopas-Kristić. Etno zbirke Udruge žena Šemovci i KUD-a Zvirišće imaju određenu kulturno-povijesnu vrijednost, a od umjetničkih zbirki dragocjena je ona koju je prikupio mjesni kipar Đuro Zvonar. Također, u nekim budućim istraživanjima pozornost treba posvetiti fotografskim zbirkama i šemovečkom govoru, jer otkrivanje, čuvanje i prezentiranje prošlosti doprinosi regionalnoj prepoznatljivosti i značaju podravskoga kraja na karti hrvatskoga, ali i europskoga prostora u sadašnjosti i budućnosti.

SUMMARY

Based on the results of archeological and historiographical research of the village Semovci, the author discusses the well-documented heritage finds from prehistoric and antiquity periods, the found artefacts from medieval or modern age fortifications, religious and other objects, ethnographic, pho-

---

47 U tom kontekstu pozornost zaslužuju zabilježeni istupi izvorne govornice Zlate Kopas - npr. vidi: http://www.youtube.com/watch?v=2mblYizHAXw; http://www.youtube.com/watch?v=gmf7Zt7lwCI; http://www.youtube.com/watch?v=xcIpWC4u9FM (pristup ostvaren 7.5.2013.), te pjesnički recitali Vlade Kurtića, npr. vidi zapise: http://www.youtube.com/watch?v=knHegR8Q57c; http://www.dida-semovci.com/index.php?option=com_content&view=article&id=57:pjesme-vlade-kurtic-&catid=44:kultura&Itemid=67 (pristup ostvaren 7.5.2013.)

48 Za osnovi uvid usp. Franjo FANCEV, "Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie: der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialete Podravina's (Koprivnica-Pitomača)", *Archiv für slavísche Philologie*, 29/1907., str. 305.-389. Također, vidi i Josip HERMAN, "Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Vírja (Podravina)", *Fílologija*, 7/1973., str. 73.-99., te Jela MARESIĆ, "Kajkavska dijalekatna leksikografija", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29/2003., str. 391.-406.

49 O tome u novije vrijeme usp. Mijo LONČARIĆ, "Novi prilozi poznavanju molvarskog govora", *Molve - ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju : zbornik radova sa znanstvenog skupa, Molve, 27. rujna 2008. : u povodu 350. godišnjice prvog spomena današnjeg sela Molve (1658.-2008.) i 15. godišnjice ponovnog osnivanja Općine Molve (1993.-2008.)*, Molve 2010., str. 207.-210., i Jela MARESIĆ, "Leksik molvarskog govora", *Molve - ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju : zbornik radova sa znanstvenog skupa, Molve, 27. rujna 2008. : u povodu 350. godišnjice prvog spomena današnjeg sela Molve (1658.-2008.) i 15. godišnjice ponovnog osnivanja Općine Molve (1993.-2008.)*, Molve 2010., str. 211.-215., Velimir PIŠKOREC-Ana KOLAR, "Germanizmi u molvarskom govoru", *Molve - ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju : zbornik radova sa znanstvenog skupa, Molve, 27. rujna 2008. : u povodu 350. godišnjice prvog spomena današnjeg sela Molve (1658.-2008.) i 15. godišnjice ponovnog osnivanja Općine Molve (1993.-2008.)*, Molve 2010., str. 216.-237.

50 Jela MARESIĆ – Vladimir MIHOLEK*, Opis i rječnik đurđevečkoga govora,* Đurđevac 2011.

tographic and art collections of varying scope that clearly testify to the long continuity of life of the village Semovec and its vicinity.

Koprivnica-Krizevci county department of plannig has several registered localities of Semovec (Gora, Grmovi, Kostanjici).with the finds of pottery remnants from a prehistoric settlement. Also, Church of the Holy Cross in Semovci has been ranked an individually protected monument (Ministry of culture decree of 2 April,2007). It would be wise to extend the cultural heritage protection of Semovci village to the main altar of St. Cross and its pulpit; the side altars of Our Lady of Scapular and St. Rocco; the Heferer church organ; the utensils, vestments and missals of Semovec church; the crucifix by the school building and the one on the crossroads towards Virje and Djurdjevac; memorials and remnants of metal crosses at the local cemetery.

In addition, the list of scenic values that need protection should also include a panorama of Semovci and the neighboring vineyards hills (road access from Virje, Djurdjevac and Hampovica); the panorama/view from Semovec hills towards Virje, Molve, Djurdjevac.

In the context of heritage protection of the traditional vineyard huts, perhaps a particularly valuable to protect would be the vineyard hut of the family Kopas-Kristic. Also, ethnography collection of Folklore society Zvirisce and Women's Association Semovci have specific cultural and historical value; a valuable art collection of Djuro Zvonar (the local sculptor).

Some future researchers should pay attention to photography collections, the local speech/dialect of Semovci and preservation of the current landscape.

The local authorities, particularly Virje mayor Mirko Perok and local board head Dragutin Spaniček (with the help of their fellow board members and the entire village) in recent years have accomplished a lot in preservation of their local heritage.

Discovering, preserving and presenting the remains of the past contributes a great deal to the regional recognition and significance of the area on the map of Croatia, but also of Europe's space in the present and the future, preserving the individual and family identities, of the nation and the country in general.

ROMI U PODRAVINI I MEĐIMURJU I UKLJUČENOST U HRVATSKO DRUŠTVO: OD PREDRASUDA I STIGMATIZACIJE DO SOCIJALNE DISTANCE I DISKRIMINACIJE (EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE – INTERVJUI)

SOME ASPECTS OF INCENTIVE MARKETING EFFECTIVENESS IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES THROUGH THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABILITY IN KOPRIVNICA-KRIZEVCI COUNTY

Filip ŠKILJAN
Doktor znanosti
Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3
Zagreb

Dragutin BABIĆ
Doktor znanosti
Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3
Zagreb

Primljeno/Received: 15. 2. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 314.9 (497.5-3 Podravina-Međimurje 214.58)

SAŽETAK

U radu se analizira uključenost Roma u hrvatsko društvo početkom dvadesetprvog (21) stoljeća. Romi su u dugom povijesnom trajanju, društveno marginalna i slabo uključena etnička grupa. Iako je se njihov položaj u Hrvatskoj u posljednjim desetljećima poboljšao, oni su još uvijek neprihvaćena i nedovoljno uključena etnička grupa u hrvatsko društvo. Povećano učešće Roma u obrazovanju, od predškolskog do fakulteta, predstavlja prvu ozbiljniju pretpostavku njihovog postupnog uključivanja u različite segmente hrvatskog društva. Koliko su Romi uključeni u hrvatsko društvo, u ovom radu se saznaje analizom empirijskog istraživanja (intervjui), koje je provedeno tijekom 2011. i 2012. godine na području tri županije (Međimurska, Koprivničko-križevačka i Varaždinska). Istraživanje je obuhvatilo četrnaest (14) romskih naselja, a intervjuirano je ukupno dvadeset i troje (23) pripadnika ove populacije. U intervjuima je postavljeno više pitanja, koji su u ovom radu supsumirani pod pet (5) sociooloških kategorija (pokazatelji/procesori normativne i funkcionalne integracije). To su slijedeće kategorije: predrasude, stigmatizacija, socijalna distanca, etnomimikrija, diskriminacija. Iskazi dobiveni intervjuiranjem romske populacije, pokazuju egzistiranje stereotipa i predrasuda o Romima kod neromskog stanovništva. Ne-romska populacija ih ignorira i ne želi upoznati. Slično je i sa stigmom koju nose, a njezinu snagu i opterećenje prepoznaju i intervjuirani Romi. Sve to rezultira socijalnom distancom prema Romima, uz manifestaciju te distance u različitim oblicima diskriminatornog ponašanja prema pripadnicima ove populacije.

Ključne riječi: Romi, Podravina, Međimurje, identitet, predrasude, stigma, socijalna distanca, diskriminacija

Key words: Roma, Podravina region, Medjimurje, identity, prejudice, stigma, social distance, discrimination.

1. UVOD

Romi su, u svim državama u kojima obitavaju, etnička grupa sasvim drugačijeg statusa i oblika egzistencije u odnosu na pripadnike ostalih etničkih/nacionalnih zajednica. Njihova svakidašnjica je vrlo rubno i samo djelomično integrirana u temeljne socijetalne sfere (politika-kultura-gospodarstvo) post/modernih društava. Status pojedinih etničkih zajednica u društvu, rezultanta je međuodnosa te zajednice sa drugim sličnim zajednicama u korelaciji sa dinamikom sociopolitičkih zbivanja u dužem razdoblju i njihovom institucionalnom regulacijom. Sve egzistirajuće zajednice (a onda i etničke), funkcioniraju, kako egzistencijalno tako i refleksivno, u trokutu *identitet – diverzitet – kapacitet*.[1] U usporedbi s ostalim etničkim zajednicama, romski *diverzitet* je posljedica subkulturnog načina življenja i višestoljetne socijalizacije koja se temelji na romskim etnostereotipima, kako onima 'iznutra' tako još više onima 'izvana' *(stereotipi Drugih o Romima)*. U društvenoj razdiobi moći i utjecaja, *kapacitet* ove etničke grupe je minoran i zanemariv, što izravno utječe na *identitet* Roma, samopercepciju toga identiteta od strane pripadnika romske zajednice kao i njegovu percepciju od drugih grupnih i institucionalnih aktera. Romi su u svim do sada egzistirajućim i poznatim prostorno-vremenskim kombinacijama društvenih odnosa, oni *Drugi*, nikada u poziciji subjekta koji dominira. Migracije Roma u 9. stoljeću iz Indije u Europu, imale su za posljedicu dolazak u europski socioprostorni ambijent takvog etničkog diverziteta, čiji su se način življenja, jezik i boja kože, znatno razlikovali od drugih etničkih skupina domicilne populacije. Romi se u Hrvatskoj, u pisanim dokumentima spominju u 14. stoljeću. Kako navodi *N. Hrvatić*, "Romi žive na području današnje Republike Hrvatske više od šest stoljeća. Prvi pisani dokument u kojem se spominju Romi potječe iz 1362. godine, iz Dubrovnika. Desetak godina kasnije (1373.) spominju se u Zagrebu …".[2] Povijest Roma u Hrvatskoj obilježena je stradanjima i progonima, čija je kulminacija dosegnuta u Drugom svjetskom ratu, praćena masovnim likvidacijama, posebno u logoru Jasenovac. Stoga, u vremenima intenzivnijih društvenih sukoba (posebno ratnih), pripadnici romske populacije skrivaju svoj identitet. *Etnomimikrija* i oslobađanje identiteta (razotkrivanje), uz visoki natalitet[3], uzročnici su povećanja romske populacije u Popisu stanovništva 2001., u odnosu na onaj iz 1991. g., u Hrvatskoj, a Popis iz 2011. g. još izrazitije potvrđuje navedeni trend povećanja broja i udjela Roma u Hrvatskoj.

Koliko su Romi uključeni u hrvatsko društvo u aktualnom vremenu, sa vremenskim odmakom od rata i intenziviranim eurointegracijskim aktivnostima? Što o tome kažu sami Romi, u empirijskom istraživanju (*intervjui*), provedenom tijekom 2011. i 2012. godine u Hrvatskoj. Istraživanje je provedeno u četrnaest (14) romskih naselja[4], a intervjuirano je ukupno dvadeset i tri (23) pripadnika ove

---

1 Eugen Pusić, Identitet - diverzitet – kapacitet, *Erazmus*, Zagreb, 11 (1995), str. 2-10.

2 Neven Hrvatić, Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, *Migracijske i etničke teme*, *20* (4) (2004.), 369.

3 Visoki natalitet je demografska konstanta Roma u dužem razdoblju. Tako, *N. Pokos*, u svom radu o Romima, navodi da po ženi romske nacionalnosti dolazi prosječno četiri (4) djeteta, dok za ostalo žensko stanovništvo u Hrvatskoj koje je rodilo, taj prosjek iznosi 2,2 djeteta Nenad Pokos, Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka. Maja Štambuk (ur.), *Kako žive hrvatski Romi,* Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005, str. 35-52. .

4 Istraživanja su provedena u ovim romskim naseljima: Stiska (Đurđevac), Drnje (Koprivnica), Ludbreg (Ludbreg), Kotoriba (Čakovec), Lončarevo (Čakovec), Goričan (Čakovec), Orehovica (Čakovec), Piškorovec (Čakovec), Gornji Kuršanec (Čakovec), Kuršanec (Čakovec), Strmec (Varaždin), Trnovec (Parag) (Čakovec), Pribislavec (Čakovec), Sitnice (Mursko Središće) (Čakovec).

populacije[5]. Istraživanje je provedeno na području Podravine (Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg i Varaždin i okolica) te Međimurja (Čakovec i okolica). U intervjuima je postavljeno više pitanja (ukupno dvadeset), a u ovom radu će se koristiti ona pitanja koja se mogu supsumirati pod pet (5) sociooloških kategorija (pokazatelji/procesori *normativne* i *funkcionalne* integracije), koje će biti obrađene u interpretaciji provedenih intervjua. To su slijedeće kategorije: *predrasude, stigmatizacija, socijalna distanca, etnomimikrija, diskriminacija*. Rezultati dobiveni intervjuiranjem, pokazat će kolika je uključenost romske populacije u hrvatsko društvo, sagledana ponajprije iz perspektive samih Roma (pogled 'iznutra').

2. PREDRASUDE, STEREOTIPI, STIGME: SOCIOPSIHOLOŠKI OKVIR ZA ISKLJUČIVANJE I DISKRIMINACIJU

Percepcija *Drugoga* i socijalna interakcija s *Drugim* je temeljni problem mikrosocijalne sfere društva i ima veliki značaj za mrežnu strukturu primarnih socijalnih odnosa, posebno u njihovoj etničkoj dimenziji. Čovjek druge ljude ne zamjećuje izvan sociokulturnog okvira, koji je generiran njegovom primarnom i sekundarnom socijalizacijom. To uključuje vremenske/prostorne udaljenosti i bliskosti, a *Drugi* se percipiraju posredovano, različitim, već kreiranim i prenesenim 'istinama'. Ili kako to elaboriraju *P. Berger* i *Th. Luckmann*: "Ono što mi se u svakodnevnom životu prikazuje 'ovdje i sada' jest *realissimus* moje svijesti. Međutim, zbilja svakodnevnog života ne iscrpljuje se u tim neposrednim prisutnostima, već obuhvaća i pojave koje nisu prisutne 'ovdje i sada'. To znači da ja svakodnevni život doživljavam u odrednicama različitih stupnjeva bliskosti i udaljenosti, kako u prostornom, tako i u vremenskom smislu".[6] Socijalna distanca koja se stvara među akterima, odnosi se " ... na uočene osjećaje udaljenosti ili distance među društvenim skupinama. Obično se upotrebljava kako bi se označio stupanj odvojenosti ili bliskosti između pripadnika različitih etničkih skupina"[7]. Ova bliskost/udaljenost od drugih/drugačijih, rezultat je, pored strukturalnih pozicija (socioekonomski status, politička moć i sl.), u znatnoj mjeri i sociopsiholoških procesa i obrazaca: *stereotipa*, *predrasuda* i *stigmi*. U ekstremnijim slučajevima, socijalna udaljenost poprima obilježja društvene isključenosti za one aktere koji znatnije odstupaju od društvene 'normalnosti'. Na razini formalnopravnog statusa, društveno isključene osobe mogu imati građanski status, ali iz nekih deprivirajućih i defavorizirajućih razloga, nisu u stanju ostvarivati prava i izvršavati obveze koje iz njega proizlaze[8]. A upravo je razvoj institucionalnog sustava, kako ističe *G. H. Mead*, "jedan od najvećih napredaka u razvoju zajednice" i dodaje: "Pod time mislimo da cijela zajednica prema individui pod određenim okolnostima postupa na identičan način"[9]. Kako o tome pišu *Berger i Luckmann*, sudionici društva percipiraju zbilju kao uređenu zbilju a " ... njeni fenomeni prethodno su sređeni u obrascima koji izgledaju neovisni o tome kako ih ja shvaćam, te kao da se tom shvaćanju nameću. Zbilja svakodnevnog života pojavljuje se već opredmećena, dakle konstituirana poretkom predmeta koji su označeni kao predmeti prije nego što sam se ja pojavio na sceni"[10]. Strukturalna dimenzija poretka uvelike

---

5 Razgovori su vođeni s ovim osobama: Đ. H. (1968.), Stiska; D. B. (1984.), Stiska; Z. H. (1989.), Drnje; F. H. (1974.), Molve; A. O. (1969.), Ludbreg; D. O. (1990.), Ludbreg; D. B. (1972.), Kotoriba; J. B. (stariji) (1949.), Lončarevo; J. B. (mlađi) (1984.), Lončarevo; Z. K. (1961.), Goričan; M. I. (1976.), Orehovica; M. B. (1980.), Orehovica; I. O., (1966.), Piškorovec; J. I. (1977.), Gornji Kuršanec; Z. Đ. (1976.), Gornji Kuršanec; J. P. (1965.), Kuršanec; Z. O. (1980.), Strmec; V. O. (1957.), Trnovec; S. L. (1964.), Pribislavec; Z. O. (1968.), Pribislavec; Ž. B. (1962.), Pribislavec; R. H. (1958.), Sitnice; M. M. (1982.), Sitnice.

6 Peter L. Berger, Thomas Luckman *Socijalna konstrukcija zbilje: rasprava o sociologiji znanja*. Zagreb: Naprijed, 1992, str. 40.

7 *Rječnik sociologije,* (Ur. N. Abercrombie, S. Hill, S. B. Turner,). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008.

8 Isto.

9 George Herbert Mead, *Um, osoba i društvo.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo, 2003., str. 161.

10 Berger, Luckman, *Socijalna konstrukcija zbilje,* str. 40.

utječe na oblikovanje akterovih stavova i mišljenja, a posljedično tome i ponašanja, prema drugima/drugačijima u njegovom mikrosocijalnom ambijentu, ali i šire. Socijalna konstrukcija zbilje uključuje znanja i 'znanja' o drugima, oblikovana unutar vlastite grupe, a u njezinim temeljima su stereotipi, predrasude i stigme o drugima/drugačijima u društvenoj okolini. Iako su ovi sociopsihološki obrasci primjenjivi na različite skupine (vjerske, rasne, rodne, generacijske i sl.), u ovom radu je u fokusu razmatranja etnička grupa (Romi), a shodno tome, prethodno navedeni sociopsihološki obrasci s kojima se u svakodnevnoj egzistenciji suočavaju Romi u Hrvatskoj.

Što su *stereotipi* i kako stereotipi o Romima funkcioniraju kao 'samoispunjavajuće proročanstvo"? U sociologiji je stereotip "kruto i pojednostavljeno uopćavanje koje ljudi imaju o društvenom ponašanju drugih ljudi ili skupina, obično izgrađeno na negativnim i nekada na pozitivnim predrasudama"[11]. U *Rječniku sociologije*, "stereotip je jednostrano, prenaglašeno stajalište o skupini, plemenu ili klasi, obično obilježeno predrasudama. Najčešće se povezuje s rasizmom ili seksizmom"[12].

Iako je komunikacija licem-u-lice, najfleksibilniji oblik komunikacije i taj oblik je tipiziran i opterećen uokvirenim obrascima (stereotipima) o onima, pored i nasuprot nas. Ili kako to sažimaju *Berger* i *Luckmann,* " ... najveći dio vremena moji susreti s drugima u svakodnevnom životu su tipični u dvostrukom smislu – drugoga shvaćam kao tip, a u interakciji s njim sam u situaciji koja je i sama tipična"[13]. I Romi su, mnogo češće od ostalih etničkih grupa, shvaćeni kao 'tip', što u njihovom slučaju (uglavnom su percipirani kao 'negativni tip'), predstavlja inhibitorni činilac u socijalnoj promociji i uključivanju u hrvatsko (ili neko drugo) društvo. S pravom se jedan autor u naslovu svoga rada pita, je li i obrazovanje Roma pretpostavka za bolju kvalitetu života?[14]. Neka provedena empirijska istraživanja u gradu Zagrebu[15] pokazuju da je i obrazovanje za Rome znatno teže nego za većinu pripadnika ostalih etničkih skupina, a i nakon završetka škole, prema istim navodima, Romi se teško zapošljavaju. Sve to dovodi do sociološkog fenomena, poznatog pod imenom 'samoispunjavajuće proročanstvo'. Bijeda i marginalna društvena pozicija, već u startu onemogućuju ili bitno ograničavaju romsku populaciju u njihovim nastojanjima uključenja u hrvatsko društvo, da bi njihov ostanak u takvom položaju u percepciji 'ostalih', bio samo 'potvrda' o kroničnoj društvenoj neuspješnosti i marginalnosti. I tu je krug zatvoren.

Predrasude o drugima su dio naše socijalizacije, od primarne i obiteljskog kruga do sekundarne i onoga što o drugima učimo u školi, saznajemo iz medija ili čujemo sa crkvenih propovijedaonica ili nekih drugih izvora. U *Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja* o predrasudi piše, da se pod time podrazumijeva, " ... donijeti sud prije ili mimo uvida u podatke o predmetu stava, prošireno značenje ... unaprijed donijeto mišljenje o nečemu ili nekomu, bilo koji skup nekritički ili bez prethodna provjeravanja preuzetih vjerovanja i vrijednosti kojima se pojedinac ili grupa izražavaju za ili protiv članova neke zajednice". U *Rječniku sociologije* se navodi da se " ... pojam obično koristi u literaturi koja govori o rasnim odnosima da bi označio osobne stavove antipatije ili aktivnog neprijateljstva prema drugoj društvenoj skupini, koja se obično definira na temelju rase". Kod sociologa i drugih autora iz područja društvenih znanosti, također nalazimo definicije predrasuda. Tako *R. Supek* piše da se predrasuda može definirati kao "oblik društvene anti(sim)patije koja se očituje u pogrešnoj i neprihvatljivoj generalizaciji i pristranom vrednovanju pripadnika drugih društvenih grupa, a koja počiva na dinamici grupnog uključivanja i isključivanja s tendencijom ka regresiji u primitivne oblike agre-

---

11 *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja,* Emil Heršak (ur.). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1998, str. 261. .

12 Rječnik sociologije, 2008.

13 Berger, Luckman, *Socijalna konstrukcija zbilje,* str. 50.

14 Neven Hrvatić, Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života?. U M. Štambuk (Ur.), *Kako žive hrvatski Romi*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 177-200.

15 U fokus grupi provedenoj sa pripadnicima i predstavnicima romske populacije u gradu Zagrebu, doznajemo negativne primjere u slučaju školske prakse, kada se učenici romske etničke pripadnosti ne žele prihvatiti u trgovini ili na nekim drugim mjestima gdje se obavlja praktična nastava (Dragutin Babić, Filip Škiljan, Drago Župarić-Iljić, *Nacionalne manjine u Zagrebu. Položaj i perspektive.* Zagreb: Plejada. (2011.)).

sivnosti u slučaju porasta međugrupnih napetosti. Ova tendencija ka regresiji je pravilo kod etničkih predrasuda"[16] (*Supek*, 1992; 64). Neki drugi autori uvode u definiciju predrasude dinamiku društvene moći, navodeći kontinuum u kojem predrasude egzistiraju i djeluju na odnose među akterima, od najblažih oblika sve do fizičkog uništenja. Kod *G. Allporta* nalazimo skalu od pet stupnjeva u kojima se predrasude očituju u svakodnevnom životu: *ocrnjivanje*, *izbjegavanje*, *diskriminacija*, *fizički napad, genocid* [17].

S obzirom na izvore i genezu nastanka, predrasude se mogu razvrstati u tri grupe: *tradicionalne, konformističke i frustracijske*. U socijalizaciji mladih pripadnika zajednice, u primarnoj i sekundarnoj sferi, pripadnici preuzimaju 'istine' o drugima, pa i o etnički drugima. Te 'istine' su najčešće kulturni apriorizmi, koji imaju nekog temelja u prošlim događanjima, ali su također impregnirane socijalno-konstruiranim stavovima i 'slikama' zajednice o sebi i o *Drugima*. Iako se *tradicionalne predrasude* usvojene socijalizacijom donekle prevrednuju u srazu sa zbiljom svakidašnjeg života i novim spoznajama, one su posebno pogodne kao stalna rezerva za aktiviranje u kriznim i turbulentnim vremenima. Tada se može govoriti o 'samoispunjavajućem proročanstvu' ili 'potvrdi' kako sve što smo o *Njima* čuli ili kako smo ih percipirali, zaista egzistira u svakodnevnoj zbilji. *Socijalni konformizam*, koji ima funkciju učvršćenja i održavanja zajednice, te olakšanja pojedinčeve pozicije u njoj, drugi je važan i moćan generator predrasuda. Socijalni ambijent i zahtjevi moćnih aktera u društvu (institucionalnih i grupnih više od pojedinačnih), vrlo često utječu na ljudsko ponašanje, što je svakako lakše nego se suprotstavljati uvriježenim mišljenjima i uvjerenjima. Posebno je kod etničkih predrasuda prisutna tendencija ka monolitnom mišljenju i ponašanju, a pojedinci koji ne dijele većinu stavova koji se smatraju važnim segmentima etničkog kolektivnog imaginarija, riskiraju izolaciju, napade i u najtežim vremenima, eliminaciju iz zajednice, sve do one fizičke. Etnonacionalni sindrom[18], kao i njegove manifestacije (nacionalna monolitnost, ekskluzivnost, etnocentrizam), oblici su naglašene grupne identifikacije, u kojoj je socijalni konformizam temeljni sociopsihološki obrazac komunikacije između članova zajednice. Pojedinac i njegova nemogućnost realizacije u nekim segmentima egzistencije, kao i nezadovoljstvo postignutim, čini bazu za treći izvor predrasuda, onaj *frustracijski*. Uslijed nemogućnosti ozbiljenja nekih ciljeva, umjesto samoanalize i kritičkog preispitivanja vlastite situacije, akterovo nezadovoljstvo rezultira premještanjem vlastitih frustracija na druge sudionike društvenih događanja ('žrtveni jarac'). Takvo premještanje otvara pitanje krivnje drugih za naše probleme i neuspjehe, što je pogodna sociopsihološka atmosfera za pripremu agresivnog nastupa prema drugima. U tom premještanju agresije, najčešći objekti su oni akteri s najmanjom moći u društvu, a u slučaju etničkih zajednica, Romi su paradigmatski primjer za navedeno.

Stigma je, prema *Rječniku sociologije*, " ... društveni biljeg kojim se diskreditira pojedinca ili skupinu. Postoje stigme tijela (npr. tjelesne mane i deformacije), stigme karaktera (npr. homoseksualnost) i društvenih kolektiva (npr. rase ili plemena). Teorije stigme objašnjavaju ili opravdavaju isključivanje stigmatiziranih osoba iz normalne društvene interakcije". U *Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja*, o stigmi piše da je socijalna stigmatizacija, žig na tijelu... *E. Goffman,* pišući o stigmi, navodi tri različita tipa stigme. Prvi tip se odnosi na *tjelesnu unakaženost*, odnosno različite deformitete tijela. Drugi tip proizlazi iz *slabosti kararaktera*, a manifestira se kao slaba volja, dominantne ili neprirodne strasti, sumnjiva ili kruta vjerovanja, nepoštenje, nezaposlenost, alkoholizam i slično. I treće, ono što je za analizu etničkih zajednica i statusa njihovih pripadnika u različitim odnosima moći najvažnije, *plemenska stigma*, koja se pokazuje kao rasna, nacionalna i vjerska, i predstavlja takvu vrstu stigme koja se prenosi s koljena na koljeno i jednako zahvata sve članove porodice[19].

Romi, kao etnička skupina, podvrgnuti su svim onim sociopsihološkim obrascima koji se mogu tretirati kao *plemenska stigma*, ali koja svoju racionalizaciju često nalazi u stigmi koja se tiče *slabosti*

---

16 Rudi Supek, *Društvene predrasude i nacionalizam*. Zagreb: Globus, 1992., str. 64.

17 Ivan Šiber, *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura, str. 103.

18 Nikola Dugandžija, *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: esej.* Zagreb: Durieux, 2004.

19 Erving Goffman, *Stigma. Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth, Penguin Books, 1968.

karaktera. Iako su Romi stigmatizirani u dugom višestoljetnom razdoblju kao izrazito drugačija etnička zajednica, stigmatizatori to racionaliziraju upravo njihovim slabim karakterom (oni su 'ružni, prljavi, zli' i uz to, kradljivci *par excellence*). Od takvih kvalifikacija pa do progona i istrebljenja stigmatiziranih, kako su pokazali mnogi povijesni događaji, vrlo je mali korak. Ono što je još karakteristično za stigmu, a što je u povijesti poslužilo kao 'razlog' progona, ubojstava sve do masovnih stradanja Roma, je vjerovanje stigmatizatora da osobe sa stigmom nisu ljudska bića.[20] Stigma je neodvojiva od posjedovanja i kontrole moći u društvu. Na to, u svom radu o stigmi, upućuju *I. Hromatko* i *R. Matić*, ističući da "društvene grupe posjedovanjem moći dobivaju ne samo mogućnost provođenja svoje volje, nego i mogućnost definiranja stigmi-atributa i tko ih zaslužuje, što u pravilu, znači da se stigmatiziraju 'oni drugi' – oni koji ne posjeduju moć ..."[21] (. Jesu li stigme, pa tako i stigme upućivane Romima, samo 'igra' establishmenta (kulturnog, političkog i drugih) ili je to sociokulturni obrazac percepcije i ponašanja prema onima drugima, duboko ukorijenjen u različitim slojevima populacije? I dalje, kako prekinuti te 'začarane' (romske) krugove pakla[22] i može li, kako o tome pišu *Hromatko* i *Matić,* društvo postati teatar u kojem će se destigmatizirati stigmatizirane? Zašto su Romi tako izrazito stigmatizirani i ima li nekih naznaka njihove destigmatizacije u hrvatskom društvu početkom 21-og stoljeća?

3. ROMI U MEĐIMURJU I PODRAVINI

3.1. Sociodemografski aspekti

Tablica 1: Broj Roma u tri promatrane županije u Popisima stanovništva Republike Hrvatske 1991. g., 2001. g. i 2011. g.[23]

Županija	Popis 1991	Popis 2001	Popis 2011
Varaždinska	333	448	711
Koprivničko-križevačka	204	125	925
Međimurska	1.920	2.887	5.107
Ukupno tri županije	2.468 (36,8% cjelokupne hrvatske romske populacije)	3.460 (36,56% cjelokupne hrvatske romske populacije)	6.743 (39,72% cjelokupne hrvatske romske populacije)
Ukupno Hrvatska	6.695	9.463	16.975

Tabela 2: Pregled romske populacije po relevantnim općinama

Općina/kotar	1921.	1931.	1948.	1953.	1971.	1981.	1991.
Čakovec	?	163	1	18	198	1341	1920
Koprivnica	226	518	12	39	38	86	187
Đurđevac	204	507	0	0	0	52	28
Ludbreg	?	130	0	0	30	47	88
Varaždin	47	122	1	0	15	155	245
Ukupno	477	1440	14	57	281	1681	2468

[20] Goffman, *Stigma. Management of Spoiled Identity.*

[21] Ivan Hromatko, Renato Matić, Stigma – teatar kao mjesto prevladavanja stigmatizacije. *Sociologija i prostor, 46* (1) (2008.), str. 84.

[22] Rajko Đurić, *Seobe Roma*. Beograd: BIGZ. 1987.

[23] www.dzs.hr.

Tabela 3: Pregled romske populacije po općinama Varaždinske, Međimurske i Koprivničko-križevačke županije 2001. i 2011.[24]

Općina/Grad	2001.	2011.
Čakovec	724	1039
Mursko Središće	7	285
Belica	6	1
Donja Dubrava	0	7
Domašinec	61	100
Donji Kraljevec	0	18
Donji Vidovec	0	32
Goričan	9	42
Gornji Mihaljevec	0	1
Kotoriba	156	320
Mala Subotica	430	694
Nedelišće	541	1239
Orehovica	237	491
Podturen	173	224
Pribislavec	381	608
Selnica	162	1
Štrigova	0	3
Vratišinec	0	2
Ludbreg	31	79

Općina/Grad	2001.	2011.
Varaždin	2	42
Cestica	1	135
Mali Bukovec	0	12
Petrijanec	366	379
Sveti Đurđ	37	31
Đurđevac	0	309
Koprivnica	27	149
Drnje	47	83
Ferdinandovac	0	1
Hlebine	0	26
Kalinovac	1	1
Koprivnički Bregi	7	4
Legrad	0	23
Molve	0	26
Novigrad Podravski	4	18
Peteranec	15	191
Rasinja	0	79
Virje	10	15

Romi u Hrvatskoj su jedna od dvadesetdvije nacionalne/etničke manjine, priznate i izrijekom spomenute u preambuli Ustava Republike Hrvatske. Romi su također, etnička zajednica sa najvećim porastom u međupopisnim razdobljima (usporedba Popisa stanovništva RH 1991./2001. i 2001/2011). Nakon teških stradanja u vremenu drugog svjetskog rata i genocida nad Romima tadašnje NDH[25], nakon toga (izuzetak je Popis st. 1961. g.), broj Roma u Hrvatskoj kontinuirano raste. Tako je u Popisu 1948. g. u Hrvatskoj popisano 405 Roma, 1953. g. 1.261 Rom, 1961. g. 313 Roma, 1971. g, 1.257 Roma, 1981. g., 3.858 Roma, 1991. g., 6.695 Roma, 2001. g. 9.463 Roma i 2011. g., 16.975 Roma. Ono što je pritom znakovito, svakako je razlika između službenih popisa stanovništva i procjene romskih udruga ili nekih drugih institucionalnih aktera. Kako navodi *N. Hrvatić*, podaci iz popisa stanovništva dosta se razlikuju od procjena romskih udruga gdje se broj Roma u Hrvatskoj 1994. g., kreće od 60.000 do 150.000, dok su za istu godinu procjene Vijeća Europe od 30.000 do 40.000 Roma.[26] Pored visokog nataliteta ove etničke grupe, sociopolitički razlozi utječu na znatnije međupopisne razlike. Popis stanovništva u Hrvatskoj 1991. g., provođen je u atmosferi izrazitih međunacionalnih napetosti, nadolazećeg rata, raspada do tada zajedničke države te promjene političkog i gospodarskog poretka. U takvim društvenim okolnostima, Romi, čiji kapacitet je gotovo zanemariv, a

[24] www.dzs.hr.

[25] U vremenu Drugog svjetskog rata, u logoru Jasenovac je prema demografskim istraživanjima *V. Žerjavića*, stradalo oko 83.000 ljudi, od toga oko 10.000 Roma. Prema istraživanjima kustosa Spomen-područja Jasenovac koja su poduzeta do kraja 2007. godine u logorima Jasenovac i Stara Gradiška ubijeno je najmanje 14.750 Roma. Od toga je bilo 5.391 djece, 5.120 muškaraca i 4.239 žena. Najveći broj stradalih bio je u 1942. godini (9.710), zatim u 1941. (3.906), dok ih je u 1943. bilo 338, 1944 bilo 594, a 1945 ih je bilo 63. Za 139 romskih žrtava nije bilo moguće ustanoviti godinu stradanja. (Jelka Smreka, Đorđe Mihovilović, *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945*. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 2007. str. 10)

[26] N. Hrvatić, Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, str. 367-385.

iskustva Drugoga vrlo traumatična, pribjegavaju *etnomimikriji*. To je samo nastavak skrivanja identiteta, što obilježava *ponašanje* romske populacije u dužem razdoblju. Potvrđuju to i navedene neslužbene procjene o broju Roma u Hrvatskoj. Razlozi etnomimikrije u 'mirnim' vremenima tiču se strukturalne dimenzije problema. Romi su socijalno hendikepirana skupina, slabo uključena u gospodarske, kulturne i političke segmente društva, a njihove članove prati segregacija i diskriminacija. Negativni primjeri obeshrabruju i one obrazovanije Rome, pa se obrazovaniji Romi stide svoga identiteta i skrivaju svoju etničku romsku pripadnost[27].

Popis 2001. godine pokazao je značajno povećanje broja Roma u Hrvatskoj, što je posljedica odmaka od rata, demokratizacije društva, povećanja tolerancije i tradicionalno visokog nataliteta romske populacije. U nedavno objavljenim rezultatima Popisa stanovništva 2011. godine, primjetan je novi, veliki porast broja Roma u Hrvatskoj. Hrvatsko društvo postaje tolerantnije i otvorenije za multikulturalnu politiku, te afirmaciju etničkih i drugih diverziteta unutar njega. Pored toga, posebna državna politika prema Romima (*Desetljeće za uključivanje Roma, 2005.-2015.*), sa mnoštvom afirmativnih akcija prema pripadnicima ove etničke zajednice, pridonosi uključivanju Roma u hrvatsko društvo i smanjenju etnomimikrije kod pripadnika ove populacije.

Iz gore navedenih tablica vidljivo je kako se mijenjao broj Roma u spomenute tri županije, odnosno u kotarevima i kasnijim općinama u Hrvatskoj.[28] Iz prve je tablice vidljivo da je više od jedne trećine romskog stanovništva smješteno u spomenute tri županije kako pokazuju sva tri popisa (1991., 2001. i 2011.). Kako je rastao broj Roma na području Hrvatske proporcionalno je rastao njihov broj i u Međimurju i Podravini. Tek u posljednjem popisu iz 2011. vidljivo je da je broj Roma u ove tri županije narastao na gotovo 40% cjelokupne hrvatske romske populacije što bi moglo značiti da je njihov natalitet u tim županijama veći negoli u drugim dijelovima Hrvatske te da se sve veći broj Roma koji se prije nisu izjašnjavali kao Romi sada odlučuju tako izjasniti. Iz druge tablice vidljiv je rast, odnosno pad romske populacije kroz popisno razdoblje od 1921. do 1991. na području kotareva, odnosno kasnijih općina Čakovec, Ludbreg, Varaždin, Đurđevac i Koprivnica. U prvom popisu iz 1921. vidljivo je da su Romi malobrojni, odnosno da ih najviše ima na području kotareva Đurđevac i Koprivnica, dok nam podaci za kotareve Ludbreg i Čakovec nedostaju. Potom je vidljiv rast romske populacije 1931. godine, kada je najveći broj Roma ponovo obitavao u kotarevima Đurđevac i Koprivnica. U stradanjima u Drugom svjetskom ratu Romi iz Podravine uglavnom su odvedeni u koncentracioni logor Jasenovac 1942. i ondje su pogubljeni. Stoga njihov broj u popisu iz 1948. na području svih pet općina iznosi svega 14. Slično je i 1953. kada taj broj malo raste (tek na 57), ali i 1971. kada taj broj iznosi 281. Interesantna je činjenica da se Romi u općini Đurđevac pojavljuju u popisu tek 1981. godine, iako je poznato da je jedno od najvećih romskih središta u Hrvatskoj bilo upravo na području spomenute komune u mjestu Pitomača. U međupopisnom razdoblju između 1971. i 1981. broj Roma na području Međimurja raste za 6,7 puta što može značiti činjenicu da su se Romi 1981. intenzivnije počeli izjašnjavati kao pripadnici romske narodnosti. U popisu iz 1991. vidljiv je dalji rast romske populacije, osim na području Đurđevca gdje se broj Roma ponovo smanjuje. U trećoj je tablici vidljivo kako se romsko stanovništvo povećavalo na području navedene tri županije po pojedinim općinama u popisima 2001. i 2011. Drastično smanjivanje romskog stanovništva primjećeno je samo u općini Selnica čemu su razlog administrativne promjene općinskih granica između grada Murskog Središća i općine Selnica. Drastična su povećanja vidljiva u općinama Cestica, Peteranec, Rasinja i u gradovima Đurđevac i Mursko Središće. Razlozi povećanju broja Roma na području Koprivničko-križevačke županije leže u informiranju Roma o njihovim pravima kao pripadnicima nacionalne manjine putem tamošnjih romskih lidera i volontera te nevladinih organizacija.

---

[27] Navode to sudionici fokus grupe Roma u Zagrebu, objavljeno u knjizi *Nacionalne manjine u Zagrebu* (D. Babić, F. Škiljan, D. Župarić-Iljić, *Nacionalne manjine u Zagrebu. Položaj i perspektive*. (2011).)

[28] O broju Roma u Podravini u periodu između 1880. i 1941. pisao je Danijel Vojak. Vidi tekst: Danijel Vojak, Romi u Podravini 1880. – 1941., *Podravina*, vol. 4, br. 7 (2005), 107-124.

EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE: ROMI U PODRAVINI I MEĐIMURJU - PREDRASUDE, STIGMATIZACIJA, SOCIJALNA DISTANCA, ETNOMIMIKRIJA, DISKRIMINACIJA (INTERVJUI)

Istraživanje je provedeno na populaciji Roma Bajaša. Bajaši su jedan od brojnih ogranaka romskog naroda, a u današnje vrijeme su nastanjeni u Hrvatskoj, Mađarskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Rumunjskoj, Bugarskoj te u manjoj mjeri u Makedoniji, Grčkoj, Ukrajini, Slovačkoj i Sloveniji.[29] Bajaši su doselili u Hrvatsku iz Rumunjske na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, a posebno nakon definitivnog ukinuća ropstva u Rumunjskoj (1856. godine, kada su oslobođeni vlaški robovi, odnosno 1864. godine, kada su donošenjem novog ustava kneževina ujedinjenih u Rumunjsku, Romi dobili rumunjsko državljanstvo). U Hrvatskoj Bajaši govore poseban dijalket arhaičnog rumunjskog jezika koji sami nazivaju limba d'bjaš, a prema daljnjim subdijalektalnim osobitostima razlikuju se munćanski i erdeljski. Munćani u većini žive u Baranji i uglavnom su pravoslavne vjeroispovijesti, dok Erdeljani žive u Podravini i Međimurju i rimokatoličke su vjeroispovijesti.

Na području Međimurja i varaždinsko-koprivničke Podravine Romi obitavaju već više od 300 godina. Jedan od prvih romskih zapisa o Romima na području Međimurja potječe iz 1688. kada se spominje da je u Legradu (koji je tada bio dio Međimurja) kršteno dijete ciganskog vojvode Ivana.[30] Ipak, Romi na područje Međimurja i Podravine dolaze tek sredinom 19. stoljeća, nakon 1855. godine, iz susjedne Mađarske i Rumunjske, kada su im rumunjske vlasti dozvolile slobodno kretanje. Na područje Međimurja tada se prvi Romi naseljavaju u mjestu Podturen sredinom 19. stoljeća. U matičnim knjigama ovoga mjesta zabilježen je 1866. Rom Adam Bogdan, pored kojeg je upisan datum rođenja i narodnost *zingarus*.[31] Romska naselja nastajala su kroz ćitavo 19. i 20. stoljeće. Prema kazivanju samih Roma naselje u Gornjem Kuršancu nastalo je 1968. godine. U romskom naselju Kuršanec najstarija je kuća podignuta prije osamdeset godina, ali je naselje zacijelo starije. Romsko naselje u Kotoribi sagrađeno je 1982. godine, kada su Romi iseljeni iz starog dijela naselja na adresi Josipa Slavenskog. Prve romske kuće u Pribislavcu podignute su oko 1920. godine. Na području Donje Dubrave romsko naselje je bilo je smješteno uz rijeku Dravu, pa je propalo zbog poplave prije nekoliko godina, a većina Roma kupila je stare kuće u susjednoj Podravini pa su se raselili u brojna podravska naselja. Naselje Sitnice, koje zapravo predstavlja jednu ulicu udaljenu 1200 metara od Murskog Središća nastalo je još u vrijeme Austro-Ugarske. Prve romske kuće u Goričanu sagrađene su 1951. ili 1952., a ondje su Romi smješteniu u jednoj ulici koja je od ostalog dijela naselja odijeljena kanalom. Romi u Orehovicu stižu u 19. stoljeću, ali je naselje prema pričanju lokalnih Roma preseljeno s prvobitne lokacije uz rijeku Dravu bliže selu Orehovica. Romsko naselje u Piškorovcu staro je oko stotinu godina, ali je najstarija kuća, koja još postoji, podignuta 1942. godine. Naselje Parag nastalo je potkraj 19. stoljeća, a zbog svoje je veličine u posljednjem popisu iz 2011. izraženo kao samostalno naselje kao i naselje Piškorovec. Naselje Strmec u Varaždinskoj županiji, na granici općina Cestica i Petrijanec, nastalo je prije šezdeset ili sedamdeset godina. Naselje Stiska u Đurđevcu nastalo je sredinom 19. stoljeća, a današnji stanovnici naselja doselili su iz Mađarske i iz Međimurja

---

[29] Prema pisanju *Biljane Simikić* termin Banjaši (kako se nazivaju Bajaši u Srbiji) uveden je u naučnu literaturu da označi malu etničku grupu koja na današnjoj teritoriji Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Makedonije i Mađarske živi najmanje dva veka, koja se sve do skoro bavila uglavnom izradom predmeta od drveta, pravoslavne ili katoličke veroispovesti i rumunskog materinjeg jezika. Ovu etničku grupu, zbog njenog polunomadskog načina života, mentaliteta i određenih fizičkih karakteristika okolno stanovništvo smatra Ciganima, Biljana Simikić Banjaši u Srbiji u: *Identitet etničke zajednice*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja 88, 2005, str. 7). Bajaši se još nazivaju Karavlasi, Banjaši, rumunjski Cigani, Baeşi, Koritari (izrađivači drvenih korita), Fusari (izrađivači vretena), Vlaški Cigani, Cigani vlaškog jezika i slično (Irena Martinović-Klarić, *Kromosom Y i potraga za novom domovinom. Tragom kromosoma Y od južnoazijskih do balkanskih pustopoljina: genetička prošlost i zbilja Roma i Bajaša*. Sveučilišna knjižara, Zagreb, 2009.: 54-55).

[30] Josip Taradi, Dolazak u Međimurje, *Međimurje*, 17, 27-28.

[31] *Iz života Roma: Kreativnost Roma, doprinos kulturi i turizmu*, Čakovec: Međimurski savez sportske rekreacije 'Sport za sve'. 2008., 18.

nakon 1945. godine.[32] Romsko naselje u Ludbregu se ranije nalazilo bliže centru, nedaleko današnjeg svetišta, ali su Romi premješteni na novu lokaciju, na mjesto stare klaonice, oko 1981. godine.[33] Najlošiji uvjeti života su u romskom naselju Sveti Đurđ koje predstavlja pravi slum, a na čijem području nismo proveli intervju ni sa jednom osobom.[34] Romska naselja koja su u potpunosti odvojena od hrvatskog dijela naselja su Kuršanec, Orehovica, Sitnice, Kotoriba, Stiska i Lončarevo. Piškorovec i Parag su zasebna naselja koja se i statistički vode kao odvojena naselja, a Gornji Kuršanec, Goričan, Hlapčina, Kvirtovec kod Domašinca, Ludbreg, Drnje, Sveti Đurđ i Pribislavec su ulice na krajnjim rubovima većinskih hrvatskih naselja.

Romi su zaseban neteritorijalni narod s vlastitom prošlošću, jezikom i kulturom. Iako su dio hrvatskog društva već relativno dugo, njihova uključenost u to društvo je izuzetno slaba. Što o tome kazuju rezultati provedenog empirijskog istraživanja?

EMPIRIJSKI NALAZI (INTERVJU)

Istraživanje koje je provedeno tijekom 2011. i 2012. godine obuhvatilo je 23 romska ispitanika u 14 romskih naselja na području Međimurja i Podravine. Za kazivače su izabrane osobe koje su u vrijeme vođenja intervjua bili službeni predstavnici romskih naselja ili su na neki način predstavljali školovane stanovnike romskog naselja (npr. romski pomagači u školama ili osobe sa završenom osnovnom, odnosno srednjom školom). Najveći dio intervjuiranih u trenutku provođenja intervjua nisu bili zaposleni (od njih 23 svega ih je pet bilo zaposleno u vrtiću, školi (kao romski pomagači), u komunalnom poduzeću ili kao privatni obrtnici). Ostali se u najvećem broju bave prikupljanjem sirovina. Intervjuirana je svega jedna ženska osoba, uglavnom zbog patrijarhalnog i konzervativnog stava muškog dijela populacije koji nisu dozvoljavali obavljanje intervjua sa ženskim dijelom populacije, odnosno nezainteresiranosti ženskog dijela populacije za provođenje intervjua. Najstariji kazivač bio je rođen 1949. godine, dok je najmlađi kazivač rođen 1989. godine. U navedenim romskim naseljima

---

[32] Neven Hrvatić, Romi na području općine Đurđevac, *Podravski zbornik*, 1984, str. 159

[33] Prema popisu stanovništva u Hrvatskoj je 2001. godine živjelo 9463 Roma. Međutim, prema neslužbenim rezultatima u Hrvatskoj živi još najmanje 30000 Roma. Prema podacima iz 2002. godine u Međimurskoj županiji živjelo je 738 obitelji sa 3930 članova u dvanaest romskih naselja, i to u Kotoribi 301, Donjoj Dubravi 70, Orehovici 427, Goričanu 56, Domašincu 70, Piškorovcu 572, Lončarevu 170, Kuršancu 644, Gornjem Kuršancu 53, Trnovcu 875, Pribislavcu 464 i Murskom Središću 228. (*Iz života Roma,* 2008: 18). Prema istraživanjima Hrvoja Šlezaka u romskim naseljima u Međimurju stanovništvo je 2009. godine bilo ovako raspoređeno: Čakovec 8 Roma, Kuršanec 953 Roma, Totovec 3 Roma, Novo Selo na Dravi 1 Rom, Mursko Središće 254 Roma, Hlapčina 33 Roma, Belica 19 Roma,. Domašinec 81 Rom, Turčišće 4 Roma, Goričan 47 Roma, Kotoriba 360 Roma, Piškorovec 745 Roma, Mala Subotica 1 Rom, Parag 1034 Roma, Trnovec 33 Roma, Gornji Kuršanec 108 Roma, Pušćine 5 Roma, Oregovica 563 Roma, Podbrest 6 Roma, Podturen 201 Rom, Novakovec 2 Roma, Pribislavec 612 Roma, Strahoninec 4 Roma, Donji Vidovec 22 Roma, Hodošan 6 Roma, Donja Dubrava 7 Roma, Dragoslavec 1 Rom i Sveta Marija 1 Rom. Hrvoje Šlezak je u svojem magistarskom radu prikupio značajne informacije o broju Roma na području Međimurske županije. Na temelju terenskog istraživanja, podataka iz Centra za socijalnu skrb, podataka iz Ureda za državnu upravu, podataka od predstavnika lokalne samouprave došao je do podatka da je na području Međimurja 2009. godine bilo 5114 Roma. što se gotovo u brojku podudara s brojnim stanjem 2011. godine, odnosno popisom koji je proveden u proljeće 2011. godine. Dakako, treba uzeti u obzir da se broj Roma između 2009. i 2011. godine povećao, ali činjenica je da se zasigurno preko 90% romskog stanovništva u Međimurskoj županiji izjasnilo kao Romi, što je iznimno veliki napredak u odnosu na popis iz 2001. godine,kada ih se svega nešto više od 50% (uz pretpostavku demografskog stagniranja romske populacije) izjasnilo kao Romi. Za zaključiti je i da se svijest Roma o njihovoj nacionalnoj pripadnosti povećala u zadnjem međupopisnom razdoblju. (Hrvoje Šlezak, *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju* (neobjavljeni magistarski rad) 2010., str. 37, 42)

[34] Lynette Šikić-Mićunović, Romkinje i uvjeti njihova života*, Kako žive hrvatski Romi,*2005., str.217.

bilo je vrlo malo starijih osoba od šezdeset godina.[35] Uzrok tome leži u načinu života koji Romi vode, odnosno nezdravoj ishrani zbog koje prijevremeno umiru.

S ispitanicima su obavljeni nestandardizirani dubinski intervjui u kojima su tek naznačena pitanja s mogućnošću slobodnije i šire interpretacije. Ovi su dubinski intervjui imali heuristički karakter te se s njima pokušalo doći do više podataka o užoj problematici položaja Roma Bajaša u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Intervju se sastojao od dvadeset (20) pitanja, a za ovaj je rad izdvojeno pet (5) pitanja koja upućuju na sadržaje simboličkog i praktičnoegzistencijalnog uključivanja/isključivanja romske populacije u hrvatsko društvo. Pitanjima se željelo doznati koliko su Romi Bajaši u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u pojedinim romskim naseljima stigmatizirani i diskriminirani, koji su razlozi pribjegavanja etnomimikriji, kolika je socijalna distanca između većinskog naroda (Hrvati) i Roma Bajaša i s kakvim se sve predrasudama susreću Romi Bajaši u pojedinim naseljima. Pogled 'iznutra' vrlo je relevantan za istraživače, utoliko što polazi od samih aktera romske mikrosocijalne zbilje i njihove percepcije uključivanja/isključivanja u šire socijetalne strukture hrvatskog društva.

PREDRASUDE

Pitanje: Kako vas Rome vidi i kako se prema vama ponaša većinsko neromsko stanovništvo u Vašem kraju ili naselju? Navedite primjere.

"*Čim čuju prezime i vide da je črni gotovo je*."

(Rom iz Paraga, Trnovec, 1957.g.)

"*Kada građanin čuje ime Rom, on odmah pomišlja da su to oni koji se voze zapregnim kolima i kopaju po smetlištu*."

(Rom iz Drnja, 1989.g.)

Kada nazoveš poslodavca za posao kaže da ima mjesta, a kada te vidi kaže da nema mjesta.

(Rom iz Drnja, 1989.g.)

"*Kod nas je jedan Rom promijenio ime i prezime zato da bi dobio posao*."

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

"*Ako se jedan Rom napije i nešto napravi, u novinama piše da je Rom. Zašto ne piše tako nacionalnost kada se Hrvat napije i nešto napravi?*"

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

Iz intervjua je vidljivo da Hrvati, susjedi Roma, uglavnom ne poznaju ili vrlo slabo poznaju svoje susjede romske etničke pripadnosti, što je moćan generator predrasuda. Hrvatsko stanovništvo u krajevima naseljenim Romima ima općenito negativan stav prema Romima. Taj višestoljetni negativni stav rezultat je "slika u glavama" o Romima koje je svaki pojedinac usvojio u procesima socijalizacije i socijalne interakcije. U kolektivnom imaginariju su stvoreni stereotipi o Romima kao o osobama koje kradu, koje su prljave, koje smrde, koje lažu, koje se tuku i izazivaju nerede i koje se bave vračanjem. Iako se u životu Roma može naći dosta elemenata ovoga što čini 'samoispunjavajuće proročanstvo', svaka generalizacija je neprimjerena i sadrži arsenal sociopsiholoških obrazaca za isključivanje ove populacije iz društva. Negativan stav prema Romima posebno se pojačao nakon demokratskih promjena devedesetih. Predrasude se odnose na njihovu radnu sposobnost, a koindiciraju s malim brojem školovanih i zaposlenih Roma, te velikim postotkom Roma koji primaju socijalnu pomoć od države. Romi se, dakle, moraju boriti protiv predrasuda koje o njima ima većina pripadnika drugih nacionalnosti koji žive u njihovoj okolini, ili se s njima na neki način susreću. S druge strane Romi

[35] Romi su vrlo mlada populacija. U naselju Kuršanec, prema istraživanjima Hrvoja Šlezaka čak je 55% populacije staro između 0 i 14 godina, dok je svega 1,5% populacije starije od 60 godina. Isti je slučaj i u drugim naseljima. H. Šlezak, *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju* (neobjavljeni magistarski rad), str. 70.

svojim načinom života ne pridonose dovoljno međusobnom upoznavanju i smanjivanju predrasuda. Obaveza Hrvata je, kako piše *M. Štambuk*, posve jasna. "Na njima je da na svaki način pridonose smanjenju predrasuda, osobito djelujući preko škola i medija te stvarajući obilan društveni i gospodarski prostor u kojemu će Romi moći razmijenjivati s drugima svoju kulturu, znanja i iskustva.[36]

Prema nalazima iz intervjua vidljivo je da velika većina intervjuiranih Roma osjeća predrasude većinskog stanovništva prema njima. U manjim romskim naseljima (poput Ludbrega, Gornjeg Kuršanca i Goričana) predrasuda je nešto manje budući da su Romi više uključeni u svakodnevni život hrvatskog dijela mjesta. Manje su predrasude i u naseljima gdje se dio Roma odselio u većinski (hrvatski) dio naselja (Kotoriba), odnosno u mjestima gdje su Romi izmješani s većinskim stanovništvom, tj. gdje nemaju svoje segregirano naselje.

STIGMATIZACIJA

Pitanje: Da li se osjećate kao Rom ugroženo i obilježeno u vašem naselju i okolici? Navedite primjere.

"*U Čakovcu je natpis: Šutimo! Dokle ćemo trpiti cigansko maltretiranje? Međimurci su najgori nacionalisti*."

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949. g.)

"*Mi u Podturenu ne možemo u gostionicu jer je tamo za pse i Cigane zabranjeno, pa nam ne preostaje drugo nego da idemo na Muru loviti ribe*."

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

"*Međimurci bi nas sve zažgali u kolibama*."

(Rom iz Pribislavca, 1962.g.)

"*U Čakovcu je stajao natpis: "Dosta ciganskog; Cigani – Jasenovac, vlak bez povratka.... "*

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

Stigmatizacija Roma vrlo je raširena pojava na području čitave Hrvatske[37]. Romi su posebno neomiljeni u krajevima gdje njihov broj premašuje broj lokalnog hrvatskog stanovništva, odnosno ondje gdje se Romi izjašnjavaju kao Romi. Najčešći oblici stigmatizacije su natpisi na zgradama, pronacističkog i rasističkog sadržaja, što vrlo često dovodi do stvaranja straha kod romskih skupina. Međutim, Romi također doživljavaju rasističke fizičke napade, kojima prethodi njihovo žigosanje, posebno od strane *skinhead* skupina. U svim hrvatskim regijama moguće je pronaći primjere stigmatizacije. Stigmatizacija je u Hrvatskoj bila najraširenija devedesetih godina dvadesetog stoljeća u vrijeme političke i ekonomske krize, te ratnih sukoba, kada su Romi (uz još neke nacionalne manjine) bili žrtveni jarci, ocrnjeni najgorim stereotipima da bi se opravdao vlastiti negativan stav prema njima. Romi u Međimurju žive u dvanaest (12) segregiranih naselja koja su geografski raspoređena po čitavoj županiji. Hrvatsko stanovništvo uglavnom, u većini slučajeva ne želi kontakte s romskim susjedima, pa se tako, većina romskih naselja ne samo u Međimurju, već i u ostalim dijelovima Hrvatske, nalazi i do kilometar udaljena od hrvatskog najčešće istoimenog naselja, a od njega su odijeljena prugom, cestom, nasipom, šumom, potokom ili kakvom drugom prirodnom ili umjetnom preprekom. Izrazita nacionalna polariziranost vidljiva je u gotovo svim romskim i hrvatskim naseljima.[38] Međi-

[36] Maja Štambuk, Romi u društvenom prostoru Hrvatske, *Društvena istraživanja*, *46-47* (2-3), (2000), str. 205.

[37] Istraživanje provedeno 2004. g. u O. Š. Vinko Žganec, Kozari Bok (intervjui), pokazalo je da su učenici Romi objekt stigmatizacije od strane drugih učenika (Dragutin Babić, Stigmatizacija i identitet Roma-pogled 'izvana': slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok. *Migracijske i etničke teme*, *20* (4), 2004., str. 315-338.)

[38] Dobar primjer te polariziranosti je naselje Kuršanec, gdje u čitavom romskom dijelu naselja, prema istraživanjima Hrvoja Šlezaka, živi tek 5 Hrvata čija se djeca osjećaju Romima, budući da su spomenuti Hrvati u braku s Romkinjama, a u hrvatskom dijelu naselja živi svega jedna Romkinja. (H. Šlezak, *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju* (neobjavljeni magistarski rad), str. 60)

murci stvaraju i održavaju veliku *socijalnu distancu* prema Romima. Socijalna distanca u mnogo slučajeva prerasta u *stigmatizaciju* koja generira fizičke obračune, segregaciju s rasističkim elementima (nedopuštanje ulaska u gostionice) i grafite rasističkog sadržaja. Stigmatizacija je prisutna i u sredinama gdje su romska djeca većinska u školama.

U iskazima kazivača vidljivo je da se, ipak, manji broj kazivača osjeća stigmatizirano. Najveći broj ispitanika nije doživio fizičke prijetnje i otvorene sukobe. U naseljima u kojima je dolazilo do sukoba između Hrvata i Roma zbog navodnog maltretiranja hrvatske djece u školi stigmatizirajuće izjave bile su češća pojava. Iz iskaza je vidljivo da su sukobi češći u naseljima gdje su Romi segregirani od lokalnog hrvatskog stanovništva, odnosno u naseljima koja su po veličini i broju stanovnika veća. U gradovima poput Varaždina i Čakovca Romi ponekad doživljavaju neugodnosti na ulici zbog boje kože, ali takvi su izgredi najčešće vezani za pojedince, a nikako za veći broj osoba.

SOCIJALNA DISTANCA

Pitanje: Kakvi su Vaši odnosi s hrvatskim susjedima? Navedite primjere.

"Ako u jednoj školi ima 300 Roma i 700 Hrvata, 200 Hrvata će upisati svoje dijete u drugu školu. Ne žele da im dijete ide s Romima u školu".

(Rom iz Pribislavca, 1962.g.)

"Da bar hoće rasformirati ta naša romska naselja i da nas integriraju u hrvatsko društvo. Naselja su legla nerada."

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

"Velika je razlika kad imate 17 kuća Roma ili kada je to 300 kuća. Mi se bolje slažemo s Hrvatima nego oni (Romi, op.a.) kojih je puno."

(Rom iz Gornjeg Kuršanca, 1977.g.)

Mi praktički živimo u sklopu sela. Dijeli nas samo kanal od ostatka sela. Djeca idu u zajedničke razrede (s Hrvatima, op.a.) jer ih je malo. Ja sam dobro primljen od svih kao tajnik Udruge romskih pomagača 'Izvor' i kao predstavnik Roma u općini. Stvorio sam si autoritet tako da svi dolaze na kavu kod mene.

(Rom iz Goričana, 1961.g.)

U slučaju Roma, prisutna je socijalna distanca većinskog stanovništva prema njima, zbog romskog načina života i zbog tradicionalnog stava većinskog stanovništva prema Romima. Romi su svojom etničkom posebnošću sačuvali identitet i odolili asimilacijskim procesima. Međutim, Romi tako usporavaju, otežavaju i onemogućavaju proces integracije u hrvatsko društvo. Prema iskazima nekih intervjuiranih Roma, naklonost lokalnih vlasti prema njima ponajviše ovisi o njihovoj brojnosti. Što je broj Roma u općini ili naselju manji, to su lokalne vlasti spremnije na suradnju s Romima. Romska naselja su segregirana najčešće fizičkim preprekama od ne-romskih dijelova naselja. Obično se radi o kanalu, željezničkoj pruzi, potoku, šumi ili slično. Na taj su način Romi fizički odijeljeni od Hrvata i ostalih, ali ta izoliranost pridonosi i očuvanju posebnosti njihova identiteta.[39]. Romi, dakle, životare u posebnim getima na periferiji gradova, gdje u jednoj prostoriji živi više ljudi zajedno, ponekad bez grijanja, vode i prihoda. U posljednje vrijeme postoji tendencija doseljavanja pojedinih romskih obitelji u hrvatski dio naselja. U nekim naseljima, te su socijalne distance barem donekle prebrođene, dok

[39] Primjer za to je činjenica da veliki broj romske djece koja žive u romskim naseljima do polaska u školu ne govore uopće ili ne govore dobro hrvatski jezik. Kao primjer za usporedbu treba navesti kako Romi u Mađarskoj žive u 72% slučajeva u odvojenim naseljima, a oko 26% ih živi u naseljima bez ikakve infrastrukture ili samo s osnovnom infrastrukturom. (Eszter Somogyi, Nora Teller *Supplementary background document to the vademecum, Improving housing conditions for marginalized communities including Roma in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia through the absorption of ERDF*, Budapest. (2011). str. 10) Dostupno na http://www.mri.hu/downloads/publications/vademecum_supplementary_1703.pdf.

se u drugima javlja snažan otpor takvoj romskoj integraciji u hrvatsko društvo, pa se stoga jedan dio osoba romske nacionalnosti, koje bi možda imale financijskih mogućnosti da se presele iz romskog naselja u hrvatski dio naselja, vrlo teško odlučuju na takav korak.

Romi teže integraciji[40] u hrvatsko društvo, pa gotovo svi respodenti u istraživanju napominju da bi bili najsretniji da se odsele iz romskog naselja u hrvatski dio naselja. Kao primjer socijalne distance treba spomenuti i tzv. segregirane razrede. Afera sa segregiranim razredima u selu *Macincu*, *Podturnu* i *Orehovici*[41] bila je aktualna 2010. godine.[42] Naime, u ovim naseljima škole su u najvećem dijelu romske, zbog velikog broja romske djece u obližnjim romskim dijelovima sela. Nakon što su navedene školske godine u tim mjestima formirani segregirani razredi, roditelji petnaestero učenika, pripadnika romske etničke manjine iz Kuršanca, Orehovice, Podturena, i Trnovca (Paraga), tužili su četiri osnovne škole za rasnu diskriminaciju i kršenje prava za školovanje.

Osim ove četiri osnovne škole, tužili su i *Ministarstvo prosvjete i sporta*, *Međimursku županiju* i *Republiku Hrvatsku*. Domaći su sudovi odbili njihovu tužbu uz obrazloženje da su romska djeca stavljena u zasebne razrede jer im je potrebna dodatna naobrazba iz hrvatskog jezika. U veljači 2007. g., *Ustavni sud RH* je zaključio da osnivanje posebnih razreda u međimurskim osnovnim školama za Rome prvašiće koji ne znaju hrvatski jezik nije neustavno i ne znači njihovu segregaciju i diskriminaciju. No, Ustavni je sud zaključio da je ta praksa neprihvatljiva u višim razredima, kada romska djeca nauče hrvatski jezik. Tužba je podnesena i Europskom sudu za ljudska prava, koji je 2010. g. zaključio da smještanje djece u romske razrede tijekom osmogodišnjeg školovanja nije bilo opravdano i da hrvatske vlasti nisu osigurale dovoljnu brigu za njihove posebne potrebe.[43] Međutim, segregirani razredi postoje i dalje, a njihov broj koji je 2001. g. iznosio dvadesetčetiri (24), u 2008./2009. g. iznosi znatno više. Na području Međimurske, Varaždinske i Sisačko-moslavačke županije postoji čak šezdesetsedam (67) segregiranih razreda.

Kao i u slučaju predrasuda, i u slučaju socijalne distance, većina kazivača se slaže da je brojnost romskog stanovništva proporcionalna socijalnoj distanci hrvatskog stanovništva prema romskom. O tome fenomenu govori i težnja hrvatskih lokalnih vlasti da se pojedina romska naselja osamostale (kao npr. Parag i Piškorovec koji se od posljednjeg popisa popisuju kao samostalna naselja). Segregirani razredi ne pomažu smanjivanju te socijalne distance. I sami Romi smatraju da bi bilo dobro rasformirati segregirana romska naselja, te Rome naseliti unutar hrvatskih naselja da socijalne distance između Hrvata i Roma postanu manje.

---

40 Integracija znači sačuvati vlastiti identitet i bit, prihvatiti standarde društva u kojem se živi, a društvo prihvaća integrirane kao dio sebe. Integracija je uvijek dvosmjerni proces, pa je stoga problem Roma ujedno i problem Hrvata.

41 U naseljima u kojima žive Romi njihova djeca predstavljaju najčešće većinu u razrednim odjeljenjima. Zbog slabog poznavanja hrvatskog jezika pojedine osnovne škole u Međimurju su formirale segregirana romska odjeljenja. U školskoj godini 2001./2002. romske je razrede pohađalo 511 učenika Roma od ukupno 865 romskih učenika u Međimurju. Najviše takvih segregiranih učenika bilo je u Osnovnoj školi Macinec (83,33%) i Kuršanec (88,49%) (Ana Horvat, Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, *46* (2), (2009)., str. 455).

42 Segregirani razredi nisu posebnost Hrvatske, već i nekih drugih europskih zemalja. Najveći broj romske djece u europskim zemljama pohađa škole za djecu sa posebnim potrebama. U Slovačkoj npr. specijalne škole pohađaju u 99,5% slučajeva romska djeca. Segregirani romski razredi prisutni su u Grčkoj, Danskoj, Latviji, Cipru, Italiji, Poljskoj, ali i u drugim europskim zemljama. (Horvat, 2009: 454) Za usporedbu prema posljednjim podacima u Sloveniji postoji još samo jedan segregirani razred, dok ih je donedavno bilo osam. *Roma in public education, National Focal Point for Slovenia*, Ljubljana, novembar 2004, 25. Dostupno na http:www.arnes.si/~ljmiri1s/slo_html/publikacije/Roma_Slovenia.pdf.

43 Zanimljivo je da je presuda donesena tijesnom većinom od devet naprema osam sudaca. (*Novosti - sedam dana*, broj 535, 20. ožujka 2010., *Novosti – sedam dana*, broj 537, 2. travnja 2010.).

ETNOMIMIKRIJA

Pitanje: Da li javno kažete da ste Rom i da li se stanovnici vašeg naselja izjašnjavaju kao Romi? Navedite primjere.

"Romi iz Stiske (Đurđevac) ne znaju da im se više isplati izjašnjavati kao Romi. To bi im dalo veća prava."

(Rom iz Drnja, 1989.g.)

Mnogi Romi teško razlikuju pojmove o nacionalnoj pripadnosti i o državljanstvu. Misle ako kažu da su Romi da će izgubiti hrvatsko državljanstvo.

(Romi iz Stiske, Đurđevac, 1968.g.)

Neki koji se visoko školuju odriču se romskog identiteta.

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

Ima ih koji su bogatiji. Oni žive izvan naselja, pa ako ne žive s Romima misle da nisu Romi.

(Rom iz Gornjeg Kuršanca, 1977.g.)

Zbog velike raspršenosti i nepostojanja svijesti o zajedništvu postoje prepreke da se kod Roma razvije jača svijest o vlastitom identitetu. Stoga je među Romima u Hrvatskoj vrlo prisutna etnomimikrija, odnosno nijekanje vlastite nacionalne pripadnosti. Slično se događa i u drugim krajevima Europe. Procjene broja Roma u Europi kreću se između 7 i 9 milijuna. U Hrvatskoj, u većini slučajeva Romi se ne iskazuju kao Romi. Međutim, u Podravini, a posebno u Međimurju, gdje Roma ima mnogo na ograničenom teritoriju, veliki broj Roma identificira se kao Romi. Ipak, u pojedinim naseljima Podravine postoji problem etnomimikrije. Tako, na primjer, u općini *Pitomača* kod *Đurđevca,* koje se danas nalazi u Virovitičko-podravskoj županiji, pa na taj način nije ušla u ovo istraživanje, prema popisu iz 2011. godine ima svega 6 Roma, dok ih u stvarnosti ima više od devetsto (900), a u naselju *Stiska* pokraj Đurđevca kao Romi su se 2001. g., deklarirali svega njih šest (6) stanovnika od oko ukupno šesto (600), a 2011. godine njih 307. Slično je i sa *Kloštrom Podravskim* gdje se Romi iskazuju kao Hrvati.[44] U nekim se naseljima Romi djelomično izjašnjavaju kao Hrvati nadajući se da će na taj način popraviti svoj odnos sa svećinskim stanovništvom. Iz iskaza pojedinih kazivača i popisa stanovništva 2011. vidljivo je da se i u naseljima u Međimurju broj stanovnika romskih naselja uglavnom podudara sa brojem onih koji su se izjasnili kao Romi.[45] Razlozi etnomimkrije koja je znatno više prisutna u Podravini, gdje općenito ima manje Roma i gdje su Romi u nekim naseljima (kao u Pitomači) u potpunosti uklopljeni u hrvatski dio naselja, leže u strahu od hrvatskog nacionalizma (koji je i nakon rata devedesetih, još prisutan, s tendencijom smanjenja), u predrasudama i stereotipima koje većinski narod ima prema romskoj nacionalnoj manjini, u otežanom dobivanju zaposlenja ukoliko se pojedinac izjašnjava kao Rom, u problemima koji su vezani za statusna pitanja i slično.

DISKRIMINACIJA

Pitanje: Kakva su bila Vaša iskustva tijekom Vašeg školovanja i/ili školovanja Vaše djece, prilikom traženja posla ili na nekim drugim mjestima?

"Kada sam ja išao u školu, samo su C razredi bili ciganski. Od 35 (romskih, op.a.) učenika samo sam ja završio srednju školu. U Murskom Središću bio sam sam Rom u jednom razredu. Ostali su me izolirali. Dali su mi prvu klupu i u njoj sam sam sjedio, a zločeste su selili meni."

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

---

44 N. Pokos, Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka, str. 37, 38.

45 Kao što je već spomenuto, taj je broj vrlo blizak realnoj brojci Roma u Međimurju, odnosno moguće je zaključiti da se najveći broj Roma u Međimurju iskazuju kao Romi.

"Malo ima djece koja znaju hrvatski jezik. Trebao bi nam vrtić od četvrte godine, jer kada dođu u školu pričaju samo bajaški.

(Rom iz Piškorovca, 1966.g.)

"Romi se ne mogu integrirati u hrvatsko društvo, kada ih hrvatsko društvo odbija"

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

"Kad me policija vidi u Čakovcu odmah me legitimiraju. Bijeli kradu milione, a mi kokoške.

(Rom iz Orehovice, 1976.g.)

"Zabranjeno nam je igrati nogomet na lokalnom igralištu, a kada je Rom poželio kupiti trgovinu u selu to mu nije omogućeno."

(Rom iz Paraga, Trnovec, 1957.g.)

Diskriminacija koju provode institucije nad romskim stanovništvom u Hrvatskoj prisutna je na više razina. Iako zakoni štite prava nacionalnih manjina, na lokalnoj se razini ti zakoni vrlo rijetko provode u praksi. U velikim naseljima problemi su znatno vidljiviji. Oni se svode na probleme diskriminacije na temelju rasne pripadnosti. Dakako, rasna pripadnost je poticaj za sve druge vrste diskriminacije. Tako su Romi diskriminirani u školama, na javnim mjestima (u općinama, u gostionicama i disko klubovima, u gradu na javnim površinama) i pri zapošljavanju. Diskriminacija također može biti verbalna (u medijima i u svakodnevnom životu) i organizirana od strane pojedinih grupa ili pojedinaca.[46] Prema podacima *Hrvatskog zavoda za zapošljavanje*, tek je 437 osoba romske nacionalnosti 2008. godine bilo zaposleno preko Zavoda. Pri tome je muškaraca bilo 231, a žena 206. Najveći broj zaposlenih Roma ima završenu osnovnu školu (216) i nezavršenu osnovnu školu (185). Tek tridesetdva (32) Roma su imali završenu trogodišnju strukovnu školu, a četiri (4) četverogodišnju strukovnu školu i gimnaziju.[47] Činjenica jest da se Romi koji su kvalificirani za neki posao, moraju znatno više truditi na tome poslu da se dokažu u odnosu na zaposlenike koji nisu Romi. Prema procjenama Vijeća Europe u Hrvatskoj je od 40.000 Roma svega 6,5% stalno zaposleno.[48] Predstavnik naselja Parag u Međimurju i ostali stanovnici ističu kako je u naselju od preko 1000 stanovnika tek 30 zaposlenih.[49]

Romi su diskriminirani i na političkom planu. Glavni problem Roma koji su doselili u Hrvatsku nakon 1990. g., jest problem državljanstva. Romi donedavno nisu imali svojeg političkog predstavnika u Saboru, ali se izborom *Nazifa Memedija*[50] na to mjesto stanje popravilo. Iako postoje političke organizacije Roma, one su najčešće bez ikakvog značenja u političkom životu Hrvatske. Osim eko-

---

46 S. Müller, Romanies in Central and Eastern Europe u: *Green East – West Dialogue*, Amsterdam, 1994.

47 Branislava Baranović, *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*. Zagreb: Udruga žena Romkinja 'Bolja budućnost', 2009., str. 8-9.

48 Vidi o tome tekst: Ivan Zupanc, Od Cigana do Roma Dostupno na http://www.geografija.hr/clanci/523/od-cigana-do-roma-primjer-problema-nacionalnih-manjina-u-hrvatskoj

49 U 2002. godini u svih 12 naselja u Međimurju bilo je zaposleno samo 38 radnika na neodređeno vrijeme, na određeno 26 radnika, a sezonski je radilo 362 radnika. U evidenciji nezaposlenih osoba nalazilo se 2008. godine 1.130 pripadnika romske nacionalne manjine u Međimurju. Od toga, 56% su žene, a bez završene osnovne škole je 85,7% evidentiranih, dok ih je 82,5% bez prethodnog radnog iskustva. (*Iz života Roma, Kreativnost Roma, doprinos kulturi i turizmu*, Čakovec 2008, str. 18, 19). U 2005. od cca. 5.000 Roma u Međimurskoj županiji 4.217 osoba ili 907 obitelji živjelo je od socijalne pomoći, a samo je 25 osoba bilo zaposleno. (Kusan L., Zoon I.., *Izvještaj o pristupu Roma zapošljavanju, Hrvatska 2004*, Dostupno na http:www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/archive/stabilitypact/activities/Croatia/romaaccessemploymentCroatian_en.asp.). Do 30. kolovoza 2008. broj Roma i Romkinja zaposlenih i uključenih u obrazovanje po mjerama iz Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma u Međimurskoj županiji iznosio je 49 osoba, u Koprivničko-križevačkoj 26, a u Varaždinskoj 8 osoba. (Branislava Baranović, *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*, str. 14-15).

50 U posljednjim izborima za hrvatski Sabor, kao predstavnik Roma izabran je *Veljko Kajtazi*.

nomskog i političkog marginaliziranja, ova je etnička skupina marginalizirana i na planu obrazovanja. Prema ispitivanju koje su provele *R. Memedi* i *B. Baranović* čak je 87% ispitanih Romkinja u sedam županija bez završene osnovne škole, dok je postotak muškaraca bez završene osnovne škole 75% (Baranović, 2009: 94). Uslijed nabrojenih problema, nepovoljnih životnih uvjeta u kojima romska djeca žive, i segregiranih naselja gdje nemaju mogućnost socijalizacije s hrvatskom djecom i gdje je manje prilika za učenje hrvatskog jezika, te općenito uslijed diskriminacije njihovih roditelja kojima je zbog nedovoljnog obrazovanja uskraćeno pravo na kvalitetan i dobro plaćen posao (a ponekad i uopće na posao), nemoguće je očekivati jednake rezultate školovanja hrvatske i romske djece.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Jesu li Romi u Međimurju i Podravini uključeni u hrvatsko društvo ili su i dalje etnička grupa posebnog statusa, na društvenoj margini, prema čijim pripadnicima se ne-Romi distanciraju a institucije ih u svakodnevnom životu diskriminiraju. Intervjuirani Romi ističu u svojim odgovorima da su *predrasude* prema njihovoj etničkoj zajednici izrazite a situacije u kojima se pojavljuju, vrlo brojne. Prema njihovim iskazima, većinsko hrvatsko stanovništvo ih trpi zbog Europske Unije. Pored tradicionalnih predrasuda ne-romskog stanovništva, Romi svojim načinom života generiraju brojne predrasude. Romi su *stigmatizirana* etnička zajednica u cjelini. U Međimurju je više problema, posebno u sferi obrazovanja. Problem segregacije u školi i otpor ne-romskih roditelja prema zajedničkim razredima, primjer je za navedeno. Respodenti u ovom istraživanju ističu da su Romi više stigmatizirani tamo gdje su brojniji.

Socijalna distanca prema Romima itekako je prisutna i tu se gotovo ništa nije promijenilo u odnosu na tradicionalne obrasce komunikacije. Kao primjer socijalne distance prema pripadnicima romske etničke grupe, navodi se ispisivanje ne-romske djece iz škole koju pohađaju Romi. Već svojim subkulturnim načinom života, izgleda kao da su Romi 'izabrali' ovo odstojanje. To je ipak samo zaključivanje iz perspektive egzistiranja čitavog arsenala predrasuda o njima. Romi se, naprotiv, žele integrirati u hrvatsko društvo i smeta im segregacija i neprihvaćanje. Pitanje izjašnjavanja o etničkoj pripadnosti, za Rome je često traumatično. Pripadnici ove zajednice su uglavnom svjesni percepcije ne-romskog stanovništva o njima, kao i sjećanja na patnje i traume iz prošlosti. Utoliko je kod Roma, kao kod rijetko koje slične grupacije, prisutno skrivanje identiteta ili *etnomimikrija*. Najčešće se u Hrvatskoj izjašnjavaju kao Hrvati a kao argument za uključenost navode svoje sudjelovanje u obrani Republike Hrvatske u ratu devedesetih godina prošlog stoljeća. Romi su praktični u mijenjanju identiteta, pa često u suglasju sa aktualnim sociopolitičkim događanjima, preuzimaju odgovarajući identitet. Velika razlika, kako se procjenjuje, između rezultata popisa stanovništva i stvarnog broja Roma govori tome u prilog. Komunikacijsko sjećanje unutar ove etničke skupine bilo je živo, a u njemu su aktualizirani teški i traumatični događaji iz vremena NDH. Na ovu čestu pojavu skrivanja identiteta, kod Roma su utjecali: nepostojanje vlastite države, česta stradanja u prošlosti, migrantornost članova ove etničke zajednice i specifičan način življenja.

Diskriminacija prema Romima, također je opažena od strane intervjuiranih Roma. Diskriminacija je prisutna kod zapošljavanja. Nadalje, kako navode ispitanici, negdje je Romima zabranjeno igrati nogomet na lokalnom igralištu. Navodi se i primjer Roma koji je htio kupiti trgovinu u selu, to nije bilo dopušteno. Na političkom planu, devedesetih godina prošlog stoljeća, za Rome je bio aktualan problem državljanstva. Izbor Roma u hrvatski Sabor važan je simbolički ali i praktičnopolitički čin za romsku zajednicu u Hrvatskoj u cjelini. Pored ostalih pozitivnih pomaka i afirmativnih akcija (*Desetljeće Roma* i sl.), navedene promjene u političkoj i kulturnoj sferi, za pretpostaviti je, da će pridonijeti uključivanju romske populacije u sve segmente hrvatskog društva i njihovom boljem pozicioniranju u njemu, u odnosu na neka prethodna razdoblja.

LITERATURA

Knjige i časopisi:

Babić, D. (2004). Stigmatizacija i identitet Roma-pogled 'izvana': slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok. *Migracijske i etničke teme*, *20* (4), 2004., 315-338.

Babić, D., Škiljan, F., Župarić-Iljić, D. (2011). *Nacionalne manjine u Zagrebu. Položaj i perspektive*. Zagreb: Plejada.

Baranović, B. (2009). *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*. Zagreb: Udruga žena Romkinja 'Bolja budućnost'.

Berger L. P., Luckman T. (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje: rasprava o sociologiji znanja*. Zagreb: Naprijed.

Dugandžija, N. (2004). *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: esej.* Zagreb: Durieux.

Đurić, R. (1987). *Seobe Roma*. Beograd: BIGZ.

Goffman, E. (1968). *Stigma. Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth, Penguin Books.

Horvat, A. (2009). Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, *46* (2), 443-472.

Hromatko, I., Matić, R. (2008). Stigma – teatar kao mjesto prevladavanja stigmatizacije. *Sociologija i prostor, 46* (1), 77-100.

Hrvatić, N. (1984). Romi na području općine Đurđevac, *Podravski zbornik*, 159-167.

Hrvatić, N. (2004). Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, *Migracijske i etničke teme*, *20* (4), 367-385.

Hrvatić, N. (2005). Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života?. u: M. Štambuk (Ur.), *Kako žive hrvatski Romi* (str. 177-200). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Iz života Roma: Kreativnost Roma, doprinos kulturi i turizmu, (2008). Čakovec: Međimurski savez sportske rekreacije 'Sport za sve'.

Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja (1998) E. Heršak (Ur.). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Martinović Klarić, I. (2009.) *Kromosom Y i potraga za novom domovinom. Tragom kromosoma Y od južnoazijskih do balkanskih pustopoljina: genetička prošlost i zbilja Roma i Bajaša*. Sveučilišna knjižara, Zagreb.

Mead, G. H. (2003). *Um, osoba i društvo.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo.

Müller, S. (1994). Romanies in Central and Eastern Europe u: *Green East – West Dialogue*, Amsterdam.

Pokos, N. (2005). Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka. U M. Štambuk (ur.), *Kako žive hrvatski Romi* (str. 35-52). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Pusić, E. (1995). Identitet - diverzitet – kapacitet. *Erazmus*, Zagreb, *11*, 2-10.

Rječnik sociologije (2008). (Ur. N. Abercrombie, S. Hill, S. B. Turner,). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Simikić, B. (2005). Banjaši u Srbiji u: *Identitet etničke zajednice*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja 88.

Smreka, J., Mihovilović, Đ. (2007.) *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945*. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac.

Supek, R. (1992). *Društvene predrasude i nacionalizam*. Zagreb: Globus.

Šiber, I. (1998). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.

Šikić-Mićunović, L. (2005). Romkinje i uvjeti njihova života*, Kako žive hrvatski Romi*, 201-218.

Šlezak, H. (2010), Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju (neobjavljeni magistarski rad).

Štambuk, M. (2000). Romi u društvenom prostoru Hrvatske, *Društvena istraživanja*, *46-47* (2-3), 197-210.

Taradi, J. (1990). Dolazak u Međimurje, *Međimurje*, 17, 27-28.

IZVORI

Đikić I. (1999, 31. kolovoza). *Dom za bježanje, Feral Tribune*, 833. Dostupno na http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199908/90831-002-pubs-zag.htm

Konjikušić D. (2010, 20. ožujka). *Šamar Hrvatskoj, Novosti - sedam dana*, 535. Dostupno na http: /www.novossti.com/2010/03/samar-hrvatskoj/

Konjikušić D*. (2010, 2. travnja.) Zaštita Roma mora biti sveobuhvatna, Novosti – sedam dana*, 537, Dostupno na http: /www.novossti.com/2010/04/zastita-roma-mora-biti-sveobuhvatna/

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. ožujak 1991., Dokumentacija 881, Godina 1992., Zagreb, travanj 1992.

Popis stanovništva 2001 (2002): Državni zavod za statistiku.

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, *Narodne novine*, 56/2000

Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, *Narodne novine,* 51/2000.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, *Narodne novine,* 155/2002.

Kusan L., Zoon I.., *Izvještaj o pristupu Roma zapošljavanju, Hrvatska 2004*, Dostupno na http:www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/archive/stabilitypact/activities/Croatia/romaaccessemploymentCroatian_en.asp

Roma in public education, National Focal Point for Slovenia, (2004) Dostupno na http:www.arnes.si/~ljmiri1s/slo_html/publikacije/Roma_Slovenia.pdf

Somogyi E., Teller N. (2011). *Supplementary background document to the vademecum, Improving housing conditions for marginalized communities including Roma in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia through the absorption of ERDF*, Budapest. Dostupno na http://www.mri.hu/downloads/publications/vademecum_supplementary_1703.pdf

Zupanc I., *Od Cigana do Roma.* Dostupno na http://www.geografija.hr/clanci/523/od-cigana-do-roma-primjer-problema-nacionalnih-manjina-u-hrvatskoj

SUMMARY

This paper analyzes the inclusion of Roma people into the early 21st century Croatian society.

In their long historic struggle, the Roma people have been thoroughly socially marginalized and poorly included ethnic group. Although their position in Croatia has improved in recent decades, they are still unaccepted and insufficiently involved ethnic group in Croatian society. The first important step in their gradual inclusion in various segments of the society is their increased participation in education (from preschool to university). Based on the empirical research (interviews), conducted during the years 2011 and 2012 in the area of three counties (Medjimurje, Koprivnica-Krizevci and Varazdin), we find of the Roma actual inclusion in the society.

The study included fourteen (14) Roma slums, with twenty-three (23) members of this population being interviewed. We provided them with a set of questions, which in this paper are subsumed under five (5) sociological categories (indicators / processors normative and functional integration). These are the following categories: prejudice, stigmatization, social distance, ethnic mimicry, discrimination.

Statements obtained by interviewing the Roma population indicate the existence of stereotypes and prejudices about the Roma in non-Roma population. The non-Roma population ignores them and does not want to know them. It is similar with the stigma they carry, and its burden is recognized by the interviewed Roma people as well.

All this results in social distance towards the Roma, resulting in various forms of discriminatory behavior towards the members of this population.

PODRAVINA Volumen 13, broj 25, Str. 160 - 172 Koprivnica 2014.

KAJKAVSKO PROLJEĆE - (RE)AFIRMACIJA KAJKAVSKE KNJIŽEVNOSTI I KULTURE U VRIJEME HRVATSKOG PROLJEĆA

THE KAJKAVIAN SPRING - (RE)AFFIRMATION OF THE KAJKAVIAN LITERATURE AND CULTURE IN THE PERIOD OF THE CROATIAN SPRING

Mario KOLAR
Doktor znanosti, predavač
Sveučilište Sjever
Trg bana Jelačića 6, Koprivnica
mario.kolar@gmail.com

Primljeno/Received: 16. 8. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 30. 10. 2014.
Pregledni znanstveni rad
Review
UDK/UDC 091 (497.5-24)
272-29 (297.5-24)

SAŽETAK

U pozadini burnih društvenopolitičkih zbivanja povezanih s Hrvatskim proljećem, krajem 1960-ih u sjeverozapadnoj Hrvatskoj se pojavljuju različite inicijative kojima je cilj (re)afirmiranje kajkavskog kulturnog identiteta. U ovome ćemo radu prvo predstaviti sve te inicijative (udruge, časopisi, recitali), a zatim ćemo analizirati njihov utjecaj na kajkavsku književnost i kulturu. S obzirom na brojnost projekata koji se pojavljuju u razdoblju kajkavskog proljeća (1968.-1971.), pri kraju rada zaključujemo kako se u tome razdoblju dogodio novi procvat kajkavske književnosti i kulture. Kao najvrjedniju inicijativu prepoznali smo časopis Kaj koji je i inspirirao sve ostale projekte te je i bio jedini koji je bio potpuno specijaliziran za kajkavsku književnost i kulturu.

Ključne riječi: kajkavska književnost i kultura, Hrvatsko proljeće, kajkavski časopisi
Key words: the Kajkavian literature and culture, the Croatian Spring, Kajkavian periodicals

UVOD

U kontekstu tendencija novijih književnopovijesnih istraživanja koja svoju pažnju usmjeruju prema jezičnim i(li) regionalnim odvjetcima hrvatske književnosti i kulture, kao što su *kajkavska* (Jože Skok) i *čakavska* (Milorad Stojević), a zatim i *slavonska* (Helena Sablić Tomić, Goran Rem), *sjevernohrvatska* (Zvonimir Bartolić), *mediteranska* (Sanjin Sorel, Sanja Knežević) i *istarska* (Bori Domagoj Biletić) književnost, u ovom ćemo radu pažnju posvetiti kajkavskoj književnosti i kulturi, i to njezinoj revitalizaciji krajem 1960-ih. Pritom slijedom koncepta "novog regionalizma" hrvatske književnosti i kulture Vinka Brešića taj odvjetak hrvatske kulture promatramo kao sastavni dio nacionalne kulture, a njegovo proučavanje, kao i općenito problematiziranje regionalnih (i ostalih *partikularnih*, pa tako i jezičnih) dimenzija hrvatske književnosti, razumijevamo kao pokušaj ukazivanja na "neke nove, moguće razine diskusije o nacionalnoj književnosti"[1].

[1] Vinko BREŠIĆ: *Slavonska književnost i novi regionalizam*. Osijek, Ogranak Matice hrvatske-Grafika, 2004., str. 70.

Do danas su oživljavanju kajkavske književnosti i kulture 1960-ih više pažnje posvetili rijetki proučavatelji, uglavnom suvremenici ili sudionici samih zbivanja[2], no niti jedno od tih istraživanja nije imalo za cilj prikazati svu kompleksnost sociokulturnog konteksta toga razdoblja, što će nam upravo biti cilj u ovome radu.

KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST: OD RASCVATA DO UVENUĆA

Nakon što je u vrijeme ilirskog pokreta izbačen iz javne sfere u svrhu stvaranja nadregionalnog, zajedničkog jezika tada nastajuće moderne hrvatske nacije, kajkavski se jezik, jednako kao i čakavski, u domene javne komunikacije počinje vraćati početkom 20. stoljeća. Naime, kako pokazuje Dubravko Škiljan, unatoč službenoj jezičnoj politici, koja je ponekad i vrlo agresivna i koja, poput one u vrijeme ilirskog pokreta, nije išla na ruku nestandardnim jezicima čije je govornike tjerala da se identificiraju s novima, nacionalnim jezikom, stvarni se govornici "nikada ne uklapaju dokraja u te projicirane identifikacije, već im svojim pripadnostima lokalnim, regionalnim, nadregionalnim i sociolekatskim jezičnim kolektivima... barem djelomično izmiču"[3]. Drugim riječima, unatoč nastojanjima iliraca za stvaranjem nacionalnog jezika kojem *dijalekti* više ne trebaju, stvarne govornike nitko ne može spriječiti da govore svojim lokalnim jezikom, odnosno da im taj jezik posluži za umjetničko stvaranje.

Tako su ozbiljniji povratak odbačenih regionalnih jezika, kajkavskog i čakavskog, u hrvatsku književnost najavili Antun Gustav Matoš i Vladimir Nazor. Iako rođenjem štokavac, djelujući u zagrebačkoj, kajkavskoj sredini, Matoš u svoju pripovijetku *Nekad bilo sad se spominjalo*, objavljenu u knjizi *Novo iverje* (1900.), integrira kajkavske stihove, danas poznate kao pjesma *Hrastovački nokturno*. Na drugoj strani, Vladimir Nazor u svoju pripovijetku *Veli Jože* (1907.) integrira čakavske stihove, tj. pjesmu *Galeotova pesan*. Nakon Matoševa i Nazorova nagovještaja, "rascvat" (I. Frangeš) književnosti na kajkavskom i čakavskom nestandardnom jeziku događa se zahvaljujući novoj generaciji kajkavskih i čakavskih pjesnika koja se pojavljuje 1920-ih.

Za procvat čakavskog pjesništva zaslužni su prije svih Pere Ljubić, Drago Gervais, Mate Balote, Zvane Črnja i Ivan Bostjančić, a 1934. se pojavljuje i *Antologija nove čakavske lirike* Ive Jelenovića i Hijacinta Petrisa. Što se tiče oživljavanja kajkavskog pjesništva, zasluge pripadaju prije svega Franu Galoviću, Dragutinu Domjaniću, Miroslavu Krleži, Ivanu Goranu Kovačiću i Nikoli Paviću. Posebno je važna godina za povratak kajkavskog jezika u književno stvaralaštvo, ali i jezikoslovne rasprave, bila 1936. kada se obilježavala stogodišnjica ilirskog pokreta. Te se godine, osim Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*, pojavljuje studija Stjepana Ivšića *Jezik Hrvata kajkavaca* u kojoj je na temelju akcenatskih svojstava ponudio prvu znanstveno utemeljenu podjelu kajkavskih dijalekata. Ta je godina bila značajna za kajkavski jezik i zbog toga što JAZU (danas HAZU) tada donosi odluku o pokretanju izdavanja *Rječnika hrvatskoga književnog jezika*[4].

Nakon ove "zvjezdane faze" (M. Kuzmanović) kajkavske književnosti koja je trajala do polovice 20. stoljeća, prva dva desetljeća druge polovice 20. stoljeća u znaku su recesije kajkavskog književnog stvaralaštva, i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu. Što se tiče prve poslijeratne generacije kajkavskih pjesnika, radi se većinom o pjesnicima koji su varirali elemente estetskog repertoara svojih prethodnika (Ivo Sokač, Florijan Andrašec, Ljubica Konjević, Mirko Radušić, Stjepan Draganić, Fran Koncelak, Anđela Vokaun Dokmanović, Stjepan Bence, Ljubica Duić, Stanko Dominić, Milan Krmpotić i dr.). No, stanje se u kajkavskom pjesništvu, barem što se produkcije, a djelomično i poetike tiče, bitno mijenja krajem 1960-ih, kada se prvo pojavljuje časopis *Kaj*, a zatim i druge inicijative

---

[2] Jože SKOK: *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti: književno-povijesne i kritičko-teorijske studije i rasprave*. Zagreb-Čakovec, "Zrinski"-ZZKFFZG, 1985a.; Jože SKOK: *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo: eseji, interpretacije i ocjene*. Zagreb-Čakovec, "Zrinski"-ZZKFFZG, 1985b.; Jože SKOK: *Ignis verbi kajkavicae: nove kajkavske studije, eseji i rasprave*. Zagreb, Kajkavsko spravišče, 2007.

[3] Dubravko ŠKILJAN: *Govor nacije: jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb, Golden marketing, 2002., str. 280.

[4] Usp. Božidar FINKA: *O povijesnom rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*. Ljetopis JAZU, 70 (1964), br. 70, str. 403-404.

kojima je cilj (re)afirmacija kajkavske književnosti i kulture. Stoga ćemo u sljedećim poglavljima predstaviti koje su sve inicijative i kako doprinijele ponovnom oživljavanju kajkavske književnosti i kulture krajem 1960-ih.

NOVI PROCVAT KAJKAVSKE KNJIŽEVNOSTI I KULTURE

U pozadini previranja političara oko optimalnog tipa daljnjeg gospodarskog i političkog razvoja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), krajem 1960-ih diljem sjeverozapadne Hrvatske, kao uostalom i u nekim drugim hrvatskim regijama, počinju se javljati mnogobrojne književne i općenito kulturne i društvene inicijative, koje počinju njegovati svoje regionalne kulturne identitete. Tome je pogodovala kakva-takva politička i gospodarska liberalizacija do koje dolazi nakon što veliki protivnik reformi Aleksandar Ranković sredinom 1960-ih gubi svoj utjecaj. Kako objašnjava Tihomir Ponoš[5], reformistički orijentirano vodstvo SKH na čelu sa Savkom Dabčević Kučar i Mikom Tripalom na zasjedanjima različitih partijskih tijela, ali i općenito u javnosti, prema kraju 1960-ih sve češće pokreće rasprave o ekonomskoj i političkoj nezavisnosti Hrvatske, promjenama jugoslavenskoga ustava, slobodi medija, čak i uvođenju višestranačkoga sustava itd. Njihova je nastojanja podržao velik dio hrvatskog naroda, ali i institucija te istaknutih ličnosti.

Prema Hrvoju Klasiću[6], žarište kritičkog promišljanja jugoslavenskog samoupravnog socijalizma od sredine 1960-ih čine i *Korčulanska ljetna škola* (1963.-1974.) te časopis *Praxis* (1964.-1974.), koji su znatnije utjecali na rastuću, ali i sve nezadovoljniju populaciju visokoobrazovanih mladih ljudi – studente – *preko* kojih su posredno utjecali na društvo u cjelini. Iako su u načelu bile izvoran "jugoslavenski proizvod", prosvjedne aktivnosti jugoslavenskih studenata bile su dijelom i dio globalnih gibanja. Prema Klasiću, studenski prosvjedi diljem svijeta 1968. bili su motivirani nezadovoljstvom kako studentskim standardom koji je u bio padu, tako i općenito visokoškolskim sustavom koji su (pre)strogo nadzirale političke vlasti. No osim takvih inherentnih im problema, studenti su prije svega reagirali i na općenite probleme svojeg vremena, poput socijalne nejednakosti te u to vrijeme naglašenog militarizma, s kojim je problemom sve i počelo. Što se tiče studenata u Jugoslaviji, Klasić smatra kako su 1968. iskazivali nezadovoljstvo s obzirom na sve nepovoljnije materijalne uvjete studiranja, zatim na prava i dužnosti u sklopu samoupravnih odnosa na sveučilištu, te na aktualni gospodarski trenutak, odnosno s obzirom na besperspektivnost nakon završenog studija[7]. Iako je prvi val prosvjeda diljem Jugoslavije 1968. (tzv. Lipanjska gibanja) ubrzo ugušen, u Hrvatskoj je 1971. uslijedio drugi val, ovaj put pod vodstvom Ivana Zvonimira Čička i Dražena Budiše, te je imao i politički, odnosno nacionalistički, predznak. Studentski prosvjedi u Hrvatskoj, ali i cjelokupan pokret kojem su ciljevi bili demokratizacija društva i osamostaljivanje Hrvatske, a koji je uključivao pojedine institucije, medije te političare i druge istaknute pojedince – ali i puk – danas se najčešće podvode pod naziv Hrvatsko proljeće.

Dulje vrijeme suzdržan (ili neodlučan), Tito krajem 1971. ipak ne odlučuje podržati reformističku struju u SKH. To je postalo vidljivo na zasjedanju predsjedništva SKJ u Karađorđevu 1. prosinca 1971. kada je stao na stranu unitaristički, projugoslavenski orijentirane frakcije SKH na čelu s Vladimirom Bakarićem, a vodeće je hrvatske reformistički i nacionalno nastrojene komuniste, ali i ostale proljećare, podvrgnuo oštroj kritici, a zatim su uslijedili i progoni proljećara čime je Hrvatsko proljeće, nerijetko i policijskim represijama, nasilno ugušeno[8].

U pozadini tih zbivanja, ali i povezano s njima, u kulturnom se životu Hrvatske istovremeno pojavljuje mnoštvo lokalnih i regionalnih inicijativa koje doprinose *decentralizaciji* i njezina kulturnog života. Dok, dakle, krajem 1960-ih s jedne strane dolazi do buđenja nacionalne svijesti, istovremeno s druge strane dolazi i do buđenja regionalnih kulturnih identiteta.

---

5 Tihomir PONOŠ: *Na rubu revolucije: studenti '71.* Zagreb, Profil, 2007.

6 Hrvoje KLASIĆ: *Jugoslavija i svijet 1968.* Zagreb, Naklada Ljevak, 2012.

7 Usp. Hrvoje KLASIĆ: *Jugoslavija i svijet 1968.* Str. 88-100.

8 Usp. Tihomir PONOŠ: *Na rubu revolucije: studenti '71 .* Str. 195-198.

Među prvima se krajem 1960-ih probudila Istra, zahvaljujući prije svega Zvani Črnji koji 1968. u Rijeci pokreće časopis *Dometi*, u kojem se intenzivno počelo raspravljati o čakavskoj i istarskoj književnosti. Okupivši oko sebe književnike i intelektualce, Črnja zatim 1969. u Žminju pokreće pjesničko-kulturnu manifestaciju Sabor čakavskog pjesništva, u sklopu kojeg je osim pjesničkog recitala i natječaja, održan i znanstveni skup o čakavskom jeziku i književnosti. Već sljedeće godine Črnja u Žminju osniva i kulturnu udrugu Čakavski sabor, čiji je prvi predsjednik bio Mirko Božić. Sabor počinje organizirati kulturno-umjetničke i znanstvene programe te pokreće izdavačku djelatnost, iz koje valja posebno istaknuti ediciju *Istra kroz stoljeća* u kojoj je objavljeno šezdesetak knjiga. Zahvaljujući tim, ali i mnogobrojnim nespomenutim inicijativama, Sabor postaje jedan od najvažnijih čimbenika kulturnog života te jedan od glavnih afirmatora istarskog i čakavskog kulturnog identiteta. Danas ima dvadesetak katedri u različitim priobalnim mjestima koje i dalje provode *kulturnu decentralizaciju* na istarskom i čakavskom području.

KAJKAVSKO PROLJEĆE U MEĐIMURJU

Oživljavanje kulturnog života u sjeverozapadnoj Hrvatskoj najveći je opseg doživjelo u Međimurju, gdje je na inicijativu Zvonimira Bartolića 1964. u Čakovcu osnovan ogranak Matice hrvatske (MHČ), a 1970. je na inicijativu tada mladih novinara Dragutina Feletara, Ernesta Fišera i Tomislava Đurića u istome gradu osnovano i Kulturno-prosvjetno društvo (KPD) "Zrinski".

Što se tiče djelovanja MHČ-a, prema Bartolićevim prisjećanjima[9], posebno su bili aktivni u obilježavanju obljetnica istaknutih ličnosti iz Međimurja. Ogranak je organizirao i mnoštvo različitih književnih priredbi na cijelom međimurskom prostoru (npr. *Rukovet suvremene hrvatske književnosti*, *Međimurje suvremenoj hrvatskoj književnosti*, obje 1970.) "s ciljem popularizacije hrvatske književnosti, smatrajući da je književnost jedan od osnovnih konstituenata hrvatske nacionalne kulture. Priredbama kao što su književne večeri", nastavlja u svojem osvrtu Bartolić, "Matica hrvatska pridaje posebnu važnost i zbog toga što je poznavanje hrvatske književnosti u Međimurju, kako u međuratnom razdoblju tako – a i još više prije 1918. – bilo vrlo deficitarno"[10]. Ogranak je razvio i nakladničku djelatnost te je kroz sedam godina izdao petnaestak knjiga[11].

Paralelno je, ponekad i u zajedništvu s MHČ-om, raznoliku kulturnu aktivnost u Čakovcu i Međimurju razvio i krug okupljen oko spomenutog trojca Feletar-Fišer-Đurić. Kao što je vidljivo iz objavljenih arhivskih dokumenata o djelovanju KPD-a "Zrinski"[12], zahvaljujući njihovom entuzijazmu prvo je 1968. obnovljeno izlaženje *Međimurskog kalendara*, pučko-publicističke kalendarske publikacije koja je bila u tradiciji starih međimurskih kalendara još iz 19. stoljeća. No, izdavši prvi broj kalendara ubrzo su shvatili kako je Međimurje "ekonomski nedoraslo da samo kupuje i financira jednu kvalitetnu ediciju poput kalendara, pa je nužno proširiti područje izdavanja", kako je to formulirao Feletar[13], koji stoga iznosi ideju da se osnuje udruženje/redakcija koje bi izdavalo publikaciju koja bi pokrivala šire područje, odnosno one dijelove Hrvatske na kojima se govori kajkavskim jezikom, i koja bi, sukladno tome, nosila naslov *Kajkavski kalendar*. Redakcija *Kajkavskog kalendara* osnovana je sredinom lipnja 1969. te je pod vodstvom Feletara, koji je bio glavni urednik, ubrzo priredila i izdala prvi broj svojeg periodika za 1970. koji je polučio velik uspjeh – i u kulturno-prosvje-

9 Zvonimir BARTOLIĆ: *Ljetopis jednog ogranka do 1971.* Hrvatski sjever, 1 (1996), br. 1, str. 83-89.

10 Zvonimir BARTOLIĆ: *Ljetopis jednog ogranka do 1971.* Str. 88.

11 Martin Meršić i Vinko Žganec: *Jačkar* (1964); Ernest Fišer: *Nagrizeni anđeo* (1965); Ljubica Duić: *U sjeni maloga grada* (1965); Antun Golub: *Heroj crvenog sela* (1965), Lujo Brezedi: *Mapa radova* (1966); Milivoj Slaviček: *Soneti, pjesme o ljubavi i ostale pjesme* (1967); Nikola Pavić: *Prsten zvenknul* (prir. Z. Bartolić, 1968); Dragutin Feletar: *Iz povijesti Međimurja* (1968); Ernest Fišer: *Drugi silazak* (1969); Đorđe Gavranović: *Međimurske razglednice* (1969); Stijepo Mijović Kočan: *Ja odozdo* (1970); Zvonimir Bartolić i Dragutin Toma (ur.): *Zbornik poezije mladih* (1970); Dragutin Toma (ur.): *Popevka zemlji* (1971).

12 Jurica CESAR (ur.): *Kulturno-prosvjetno društvo "Zrinski"*. Štrigova, Državni arhiv za Međimurje, 2011.

13 Isto, str. 12.

titeljskom i u financijskom smislu. Kalendar je okupio gotovo stotinjak suradnika iz različitih struka te je donosio članke o različitim područjima povezanima s Međimurjem, ali i ostalim kajkavskim krajevima, a dio prostora posvećen je i književnosti, i to više kajkavskoj, nego na standardnom jeziku.

Potaknuti uspjehom nove publikacije spomenuti entuzijasti odlučuju napraviti i korak dalje pa je 8. listopada 1970. uspješno organizirana osnivačka skupština spominjanog KPD-a "Zrinski". Za prvog predsjednika društva izabran je Dragutin Feletar, koji je poticaje za osnivanje udruge objasnio sličnim razlozima koje je za osnivanje MHČ-a spominjao Bartolić: "U Čakovcu i Međimurju u cjelini već se godinama osjeća pomanjkanje kulturno-prosvjetne djelatnosti (...) Uz nedostatak određene kulturno-prosvjetne djelatnosti sve je akutniji i problem izdavačke djelatnosti koja bi se bavila izdavanjem narodu bliskih knjiga, a koje su ipak vrijedne i poučne"[14]. Stoga, nastavlja Feletar, "treba osnovati kulturno-prosvjetno društvo, koje bi okupljalo još širi krug entuzijasta, a preko kojeg bi se ostvarili ciljevi prosvjetnog i kulturnog djelovanja na području cjelokupne općine"[15].

Novoosnovano društvo s vremenom je povećavalo svoje članstvo pa kroz dvije godine ima već osamstotinjak članova. Posebno je bila aktivna sekcija za izdavačku djelatnost koja je osim *Kajkavskog kalendara* pokrenula i *Biblioteku Kajkavskog kalendara* unutar koje je 1971. izdano pet samostalnih knjiga. Bile su to zbirke kajkavskih pjesama Stjepana Bencea *Sledi i tragi*, Ivice Jembriha *Vse – i dihanje*, Stanka Kancijana *Zbrani čemer*, Martina Hegedušića *Žuli z vincem zalejani* i Dragutina Feletara *Moje Međimorje*, u drugom su krugu iste godine izdane i zbirke Paje Kanižaja *Kralju Tomislavu* i Božidara Hlasteca *Zvezde nad Sanoborom*, sve u uredničkom angažmanu Ernesta Fišera i u prosječnoj nakladi od oko tisuću primjeraka, dok je *Kajkavski kalendar* za 1972. tiskan u nakladi od oko jedanaest tisuća primjeraka. Valja napomenuti kako te knjige nisu označile samo obnovu međimurske književnosti, nego i općenito kajkavske književnosti nakon vrlo neproduktivnog početka druge polovice 20. stoljeća. Tome treba pribrojiti i da se u samom kalendaru javlja veći broj kajkavskih pjesnika, i to iz većine kajkavskih krajeva: Međimurja (Milivoj Slaviček, Ernest Fišer, Ivica Jembrih, Stjepna Bence, Stanko Kancijan, Ljubica Duić, Zvonko Kovač, itd.), Podravine (Pajo Kanižaj, Milan Krmpotić, Božena Loborec, Martin Hegedušić, Miroslav Dolenec Dravski itd), Zagorja (Stjepan Draganić, Stanko Dominić), Varaždina (Armin Rijavec), Zagreba (Stjepan Jakševac), Samobora (Božo Hlastec) itd.

Aktivnosit KPD-a "Zrinski" bitno su pridonijele obnavljanju interesa za stvaralaštvo na kajkavskom jeziku, a to je već tada prepoznao Ernest Fišer koji u članku *Reafirmacija hrvatske kajkavske riječi* objavljenom u kalendaru 1971. govori kako je na djelu svojevrstan "preporod" kajkavske književnosti što, kako navodi u zaključku, ukazuje "na prijeku potrebu smišljene revalorizacije i adekvatnog, skladnog uklapanja te literature u maticu suvremene hrvatske književnosti i kulture uopće, a naročito u školske i obrazovne programe. Jer vitalnost hrvatskih dijalekata, njihovo neprestano plodno samopotvrđivanje u narodu, neće osiromašiti ni partikularizirati, već naprotiv – obogatiti i standardni hrvatski jezik i našu nacionalnu književnost"[16].

Osim književnih djela, KPD "Zrinski" je tijekom 1971. izdao i povijesno-zemljopisnu monografiju Dragutina Feletara *Legrad*, povijesnoumjetničku monografiju Feletara i Đurića *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske* te stručno-popularnu knjižicu istog autorskog dvojca *Navek on živi ki zgine pošteno* o Zrinskim i Frankopanima, koja je postala pravi bestseler pa su u kratkom roku tiskana tri izdanja, sveukupno oko petnaest tisuća primjeraka.

Feletarova i Đurićeva popularna knjižica o Zrinskim i Frankopanima bila je uvod u sljedeći važan projekt društva, a to je bilo obilježavanje 300. godišnjice pogibije Zrinskih i Frankopana, koja je obilježena kulturno-turističkim karavanama putovima Zrinskih i Frankopana.

---

14 Isto, str. 14-15.

15 Isto.

16 Isto, str. 311.

Osim spomenutih inicijativa, KPD "Zrinski" je trebao koordinirati još jednu značajnu akciju, a to je bilo osnivanje svekajkavske udruge Hrvatski kajkavski sabor, po uzoru na netom prije toga osnovan, ranije spominjani, Čakavski sabor. Osnivačka skupština trebala je biti organizirana početkom 1972, no to nije ostvareno zbog toga što je rad društva, zbog tobožnjeg širenja nacionalizma i šovinizma, ubrzo ugušen. Partiji je posebno zasmetala pjesma *Kad izgovorim svoje ime* Željka Sabola objavljena u kalendaru 1972., koja tobože "sadržava u sebi sve karakteristike jedne nacionalističko-šovinističke pjesme u kojoj se prikazuje neistinito političko i ekonomsko stanje Hrvatske i potiče i razviju [razvija] negativna nacionalistička osjećanja"[17].

KAJKAVSKO PROLJEĆE U HRVATSKOM ZAGORJU

Što se tiče kulturnih zbivanja u Hrvatskom zagorju, na prvo mjesto treba staviti *Festival kajkavskih popevki* koji se od 1966. održava u Krapini. O važnosti i popularnosti tog festivala svjedoči činjenica da ga je od prve godine prenosila Radiotelevizija (RTV) Zagreb, a 1970. povodom obilježavanje njegove petogodišnjice postojanja posjetio ga je i sam Tito[18]. Festival je bio dio novoutemeljenog Zagorskog tjedna, u sklopu kojeg su održane još neke manifestacije. Kako izvještava Antun Kozina[19], prvi Zagorski tjedan započeo je svečanom sjednicom Odjela za suvremenu književnost JAZU povodom stogodišnjice akademije te je upriličeno svečano otvorenje Muzeja Ljudevita Gaja u Krapini. Među ostalim događanjima, kao što su izložbe cvijeća, likovnih radova djece i odraslih, nastupi kulturno-umjetničkih društava i slično, Narodno kazalište "August Cesarec" iz Varaždina izvelo je kajkavsku predstavu *Matijaš Grabancijaš Dijak* Tituša Brezovačkog, održan je recital kajkavske poezije, a priređena je i izložba pisanih djela starih i novih kajkavskih pisaca, što sve govori u prilog tome kako je vrlo značajan prostor u okviru glavne glazbene manifestacije zauzimala i kajkavska riječ, tj. kajkavska književnost. To je potvrdila i sama glazbena festivalska večer na kojoj su dominirale pjesme nastale na stihove kajkavskih pjesnika. Među izvođačima našla su se i neka vrlo popularna imena, kao što su Ivo Robić, Zvonko Spišić, Elvira Voća itd. Festival se održava i danas.

Što se tiče periodike, Kulturno-prosvjetno društvo hrvatskih Zagoraca "Matija Gubec" iz Zagreba (KPD HZ MG, osnovano 1945.) od 1957. izdavalo je *Zagorski kolendar*, koji 1969. mijenja naslov u *Zagorski godišnjak*[20]. Bio je to godišnjak vrlo širokog sadržajnog spektra, dijelom u tradiciji starih pučko-kalendarskih periodika. Osim manjeg broja članaka iz povijesti ili o istaknutim događajima i ličnostima iz Zagorja i kajkavske Hrvatske, donosio je i pregled recentnih događaja s tih područja pa predstavlja dragocjen izvor za svekolika istraživanja. Manji, ali stalan dio prostora posvećivan je i književnom stvaralaštvu, i to kako na standardnom tako i na kajkavskom jeziku. Kajkavskim se pjesmama do 1971. u njemu javljaju Anđela Vokaun Dokmanović, Stjepan Bence, Stanko Dominić, Stjepan Draganić, Ivica Jembrih, Melita Runje, Benedikt Tumpa, Milan Krmpotić i dr. KPD HZ MG je izdao i neke od rijetkih kajkavskih knjiga prije *kajkavskog proljeća* 1970-ih, kao što su zbirke *Povehlo cvetje* Anđele Vokaun Dokmanović (1962.) i *Kruh sozom zamešani* (1963.) Stjepana Bencea.

Unatoč tome što je već *Zagorski kolendar/godišnjak* pokrivao područje Zagorja, uostalom i spominjani je *Kajkavski kalendar/kolendar* imao pretenzije obuhvaćati cijelo kajkavsko područje, pa tako i Zagorje, a to je područje trebao pokrivati i časopis *Kaj* pokrenut 1968. u Zagrebu, grupacija zagorskih književnika i intelektualaca okupljenih oko Kozine u Krapini 1969. pokreće još jedan kulturno-prosvjetni periodik, časopis *Hrvatsko zagorje*, te književno-kulturnu udrugu Društvo pisaca "Gajeva Danica" (DPGD). Časopis je, kao i *Kajkavski kalendar/kolendar*, bio sadržajno vrlo raznolik: dio

---

17 Isto, str. 123.

18 P. KOŠTUIĆ: *Tito na finalu festivala kajkavskih popevki*. Hrvatsko zagorje, 2 (1970), br. 4-12, str. 4-7.

19 Antun KOZINA, *Preporodni kaj: festival kajkavske popevke "Krapina 66." i Zagorski tjedan (Od 18. do 25. IX 1966)*. Zagorski kolendar, 27 (1968), br. 27, str. 69-82.

20 Ivo LADIKA: *Tridesetgodišnjica našeg društva*. Zagorski godišnjak, 19 (1975), br. 19, str. 13-16.

časopisa posvećen je člancima o obljetnicama istaknutih ličnosti iz Zagorja, dio člancima iz povijesti te regije, dio govori o aktualnostima iz Zagorja (u širokom rasponu od kulture do sporta), dio donosi prikaze knjiga, a dio je posvećen i književnom stvaralaštvu, s tim što je podjednak broj tekstova na kajkavskom i standardnom jeziku. Kajkavske su uratke u njemu objavljivali Stjepan Jakševac, Ljubica Konjević, Ivica Jembrih, Stjepan Bence, Stanko Dominić, Pero Vuglač, Marija Novak, Antun Galović i dr.

Sredinom 1971. u Krapini je osnovan i Ogranak Matice hrvatske, koji je trebao preuzeti izdavanje časopisa *Hrvatsko zagorje*. Kako izvještava Antun Galović[21], ogranak je osnovan 27. lipnja 1971, za prvog predsjednika izabran je Ivica Fizir, a među glavnim smjernicama rada izdvojeno je organiziranje programa za obilježavanje ilirskog pokreta i hrvatskog narodnog preporoda u krapinskom Gajevu muzeju te utemeljenje parka skulptura hrvatskih preporoditelja. No, ogranaka je ubrzo ugušen slomom Hrvatskog proljeća-

U Zlatar Bistrici je pak 1969. osnovano Kulturno-prosvjetno društvo (KPD) "Zlatarjeve" koje od 1970. počinje organizirati Dane kajkavske riječi[22]. U sklopu Dana su, osim likovnih i glazbenih te turističko-zabavnih, organizirani i književni i znanstveni događaji. Jedan od njih bio je recital za djecu *Dječje književno stvaranje*, a organiziran je i kajkavski recital za odrasle *Zbor kajkavskih pjesnika*, koji je popraćen i istoimenim zbornikom najuspješnijih pjesama. U sklopu Dana organiziran je i *Znanstveni skup o kajkavskom narječju i književnosti*, inače prvi znanstveni skup o toj problematici. Znanstveni skupovi su se održavali od 1970. do 1975, a zatim svake druge godine od 1992. do 1998, a pratili su ih i zbornici radova pod naslovom *Kajkavski zbornik* (1974., 1994., 1996., 1998.). Ni ostale se manifestacije nisu održavale kontinuirano, no zlatarski Dani kajkavske riječi se kao skup različitih manifestacija održavaju i danas.

Što se tiče Zagorja, od 1970. se i u Poznanovcu počinje organizirati *Susret mladih pjesnika i recitatora* koji 1994. mijenja ime u *Susret riječi* te se seli u Bedekovčinu[23].

KAJKAVSKO PROLJEĆE U VARAŽDINSKOM KRAJU

Na varaždinskom su području neki od važnijih kulturnih događaja također bili povezani s glazbom. Kako izvještava Tomislav Đurić[24], sve je počelo velikom proslavom 140. obljetnice glasovite varaždinske Muzičke (danas Glazbene) škole 1968. godine. Vrlo veliko značenje imale su Muzičke karavane koje su inicirali i organizirali Marijan Zuber i Tomislav Jagačić. Tijekom cijele godine u Varaždin su stizale kolone autobusa sa školskom djecom iz sjeverozapadne Hrvatske, koja su posjećivala Gradski muzej u poznatom varaždinskom Starom gradu i koncerte Muzičke škole u Koncertnoj dvorani. U sklopu te proslave počeo se tiskati i kulturni časopis *Varaždinska lira* (1968.-1971.), a koncert barokne glazbe koji su učenici Muzičke škole, uz neke poznate umjetnike, održali te godine u ranobaroknoj Isusovačkoj crkvi (današnja Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo Varaždinske biskupije) bio je zametak i poticaj za osnivanje jednog od najznačajnijih kulturnoidentifikacijskih obilježja "baroknog grada" – *Varaždinskih baroknih večeri* – koje su pokrenute tri godine kasnije (1971.) te se održavaju sve do danas[25].

Kulturni život u Varaždinu bio je povezan i s Narodnim kazalištem "August Cesarec" (danas Hrvatsko narodno kazalište (HNK) Varaždin) koje u Varaždinu kao stalno profesionalno kazalište

---

21 Alen GALOVIĆ: *Ogranak Matice hrvatske i u Krapini*. Hrvatsko zagorje, 3 (1971), br. 2-3, str. 53.

22 Božidar HITREC: *Dani kajkavske riječi Zlatar – 70.* Hrvatsko zagorje, 3 (1971), br. 1, str. 9-12.; Mirko SVIBEN: "*Dani kajkavske riječi – Zlatar 70*". Kajkavski kolendar, 3 (1971), str. 329-331.

23 Vladimir POLJANEC: *Vodič za hodočasnike: pregledi, ogledi i pogledi*. Klanjec, Hrvatskozagorsko književno društvo, 2008.

24 Tomislav GJURIĆ: *Varaždinske karavane – hrvatski turistički fenomen*. Zagorski godišnjak, 16 (1972), br. 16, str. 151-153.

25 Ruža DADA: *Varaždinske barokne večeri u zamislima i ostvarenjima svojih začetnika.* Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, 21 (2010), br. 21, st. 13-29.

djeluje od 1945., iako Varaždin ima i stariju tradiciju kazališnih kuća i družina. Kazalište je gajilo poseban interes za kajkavsku dramsku baštinu pa je tako 1966. na repertoaru bio *Matijaš Grabancijaš Dijak* Tituša Brezovačkog, 1969. anonimna kajkavska komedija *Mislibolesnik iliti hipokondrijakuš* te 1970. također anonimna *Nije vsaki cipeliš na vsaku nogu*, sve predstave u režiji Borislava Mrkšića[26]. S obzirom na to možemo reći da je i varaždinsko kazalište dalo velik doprinos oživljavanju kajkavske riječi, ovaj put kao scenskog govora. Lokalnim partijcima posebno je smetalo što je kazalište 1971. na repertoaru imalo predstave *Smrt Stjepana Radića* Tomislava Bakarića u režiji Petra Večeka i *Zrinski* Tita Strozzija u režiji tadašnjeg ravnatelja kazališta Vida Fijana, kojima su obilježene obljetnice tih hrvatskih velikana – 300. godišnjica Urote (1651.-1971.) i 100. godišnjica Radićeva rođenja (1871.-1971.). Iste je godine na repertoaru varaždinskog kazališta bila i u zagrebačkom &TD-u netom praizvedena *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja* Ive Brešana u režiji Vjekoslava Vidoševića koja ismijava partijski sustav.

Od ostalih čimbenika kulturnog života u Varaždinu valja spomenuti i varaždinski ogranak Matice hrvatske (MHV), čiji je rad nakon više prekida obnovljen 1966. zahvaljujući Božidaru Vančiku koji mu je i predsjedao od 1966. do 1970, a do ukinuća 1971. predsjednik je bio Nikola Dugandžić. Kako izvještava Drago Biščan[27], najviše aktivnosti MHV je organizirao 1970. i 1971. kada je imao oko tisuću članova. Tih je godina organizirano više predavanja i drugih aktivnosti koje su bile šire društvene naravi. MHV je 1971. bio organizator proslave 80. godišnjice znamenitog varaždinskog povjesničara Krešimira Filića, a iste je godine u okviru ogranka osnovan i Pjevački zbor "Ivan Padovec". Između ostalog, ogranak je izdao i nekoliko knjiga[28] te je zajedno s ograncima u Čakovcu i Koprivnici trebao biti sunakladnik spominjanog nesuđenog časopisa *Hrvatski sjever*. No, sve su aktivnosti MHV-a zaustavljene 1971. zbog tobožnjeg poticanja nacionalizma[29].

KAJKAVSKO PROLJEĆE U PODRAVINI

Za razliku od svih do sada spomenutih regija, jedino je u Podravini uspon kulturnog života krajem 1960-ih bio prije svega povezan sa slikarstvom. Naime, u Hlebinama je 1968. otvorena Galerija naivne umjetnosti kao središnji nacionalni muzejsko-galerijski objekt za predstavljanje tada vrlo popularnih pripadnika tzv. hlebinske škole naivne umjetnosti (Ivan Generalić, Franjo Mraz, Mirko Virius, Mijo Kovačić, Ivan Večenaj i dr). Otvorenje Galerije bio je prvorazredan kulturni događaj za Podravinu, a odmah su zaredali i dolasci mnogobrojnih gostiju, čak i iz inozemstva[30]. Podravski i ostali naivni slikari u svojim su slikama afirmirali podravske i općenito seoske krajolike čime su pridonijeli konstituiranju podravskog identiteta. No, naslovima svojih slika, koje su vrlo često na kajkavskom jeziku, npr. *Bilo nas je pet vu kleti*, *Težaki pri obedu*, *Molvarsko proščenje* itd. Krste Hegedušića, *Jelenski svati*, *Mrtvec pred oltoram* itd. Ivana Generalića, *Pevec na obedu*, *Pevci se kolo* itd. Ivana Večenaja, *Život zvun vremena*, *Poldan* itd. Mije Kovačića, doprinijeli su i afirmaciji kajkavskog jezika među govornicima svih varijeteta budući da su hlebinsku galeriju posjećivali ljudi iz svih krajeva Hrvatske, odnosno da su slike podravskih naivaca kupovali i nekajkavci.

---

26 Branko HEĆIMOVIĆ (ur.): *Repertoar hrvatskih kazališta: 1840-1860-1980*. Zagreb, Globus-JAZU, 1990-2002. Sv. I: *Repertoari kazališta, kazališnih družina i grupa, partizanskih kazališta, festivala, smotri i susreta*, 1990. Str. 602-605.

27 Drago BIŠĆAN: *Varaždin u povijesti Matice hrvatske*. Varaždinski godišnjak, 1 (1994), br. 1, str. 33-45.

28 Krešimir Filić *Prilozi historiji Varaždina* (1967.); Armin Rijavec *Nalik je beskraju* (1969.) i *Trenutak leptira* (1970); Zvonko Petrović *Trenuci zaborava* (1971.).

29 Usp. Nikola DUGANDŽIĆ: "*Kontrarevolucija*" *u Matici hrvatskoj 1971. godine i zabrana njenog rada*. Varaždinski godišnjak, 1 (1994), br. 1, str. 47-[54].; Tomislav ĐURIĆ: *Zašto su šutjela lepoglavska zvona: Hrvatsko proljeće u Varaždinu i Čakovcu 1971.: svjedočenja – članci – dokumenti*. Samobor, Meridijani, 2004.

30 Draženka JALŠIĆ ERNEČIĆ: *Godine planiranja izgradnje i otvorenja Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1962.-1968*. Podravski zbornik, 34 (2008), br. 34, str. 71-88.

Od ostalih kulturnih čimbenika u Podravini, mogli bismo spomenuti 1966. osnovani Ogranak Matice hrvatske u Koprivnici (MHK) koji je do zabrane rada 1971. izdao nekoliko (kajkavskih) zbirki poezije[31], a najveći izdavački pothvat ogranka bilo je izdavanje *Sabranih književnih djela* istaknutog podravskog književnika-seljaka Mihovila Pavleka Miškine 1968. godine, koja je priredio Zvonimir Kulundžić. U sabranim djelima su, dakako, bile zastupljene i Miškinine kajkavske pjesme, koje su na taj način ponovno *oživjele* među širim krugovima. Ogranak je zajedno s Matičinim ograncima iz Čakovca i Varaždina 1971. trebao biti sunakladnik nepokrenutog časopisa *Hrvatski sjever*.

No, dok Matičini ogranci u Varaždinu, Čakovcu i Koprivnici nisu uspjeli pokrenuti svoj časopis, to je pošlo za rukom Općinskoj konferenciji Saveza omladine Općine Koprivnica koja je početkom 1971. pokrenula časopis *Susreti*. Podnaslovljen kao *smotra suvremenih prosudbi mladih Podravine* bio je to časopis koji je sadržajno bitno odudarao od svih ostalih koji su tih godina pokrenuti u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Naime, među glavnim obilježjima *Susreta* (koji se u drugom broju nazivaju "anti-časopis", a u trećem "anti-revija") bili su provokativnost i polemičnost, što se očituje u vrlo kritički intoniranim člancima, štoviše i otvorenim invektivama većinom prema lokalnim ličnostima i fenomenima. Poseban prostor u časopisu posvećen je književnosti, i to i na kajkavskom i na standardnom jeziku, mladih autora iz Podravine (Božena Loborec, Pajo Kanižaj, Fran Koncelak, Slavko Fijačko, Vjekoslav Prvčić, Ivan Peterlin, Ivo Horvat, Katarina Gaži i dr). Izazvavši mnogobrojne reakcije, od pozitivnih do negativnih, te pokazavši avangardni duh i potencijal, podravska omladina izdala je tek tri broja svojeg "anti-časopisa" tijekom 1971. te je danas teško procijeniti koliko bi, da su nastavili izdavati svoje *Susrete*, uspjeli promijeniti književnu i kulturnu sliku Podravine.

KAJKAVSKO PROLJEĆE U ZAGREBAČKOM KRAJU

Revitalizaciji regionalnih identiteta i kajkavskog jezika krajem 1960-ih pridružili su se i pojedini gradovi bliže i dalje okolice Zagreba. Tako je u rujnu 1970. u Svetom Ivanu Zelini održan prvi Recital kajkavske lirike "Dragutin Domjanić". Kao što je vidljivo iz spomenice recitala[32], interes natjecatelja bio je vrlo velik – prijavilo se 79 autora s 294 pjesme, a jednako je tako bio i vrlo velik odaziv publike koja je zelinski Dom kulture ispunila do posljednjeg mjesta. Što se tiče samih pjesnika-natjecatelja, pedesetak odabranih pjesama na samoj su recitalnoj večeri interpretirali glumci, a žiri je na kraju proglasio tri najbolje pjesme, koje su i novčano nagrađene. Recital se s nešto promijenjenom koncepcijom u kontinuitetu održavao do 1979, a obnovljen je 1992. te se otada bez prestanka svake godine održava do dana,s postavši tako kajkavski recital s najdužim kontinuitetom, ali i najvišim stupnjem kvalitete, o čemu svjedoče njegovi nagrađenici koji su odreda najistaknutija imena suvremene kajkavske poezije (Ivo Kalinski, Zlatko Crnec, Zvonko Kovač, Božica Jelušić, Stanislav Petrović, Ernest Fišer, Denis Peričić, Valentina Šinjori i dr.). U sklopu i prvog i drugog niza recitala objavljuje se zbornik s najuspješnijim pjesmama naslova *Zeleni bregi Zeline*.

Proljećarske 1971. afirmaciji suvremene kajkavske književnosti pridružio se i Samobor u kojem je tijekom svibnja priređena Smotra kajkavskog pjesništva "Samobor 1971". Kako izvještava Mate Ujević[33], prva večer bila je posvećena recitiranju antologijskih pjesmama kajkavskih pjesnika prve polovice 20. stoljeća i narodnih pjesama samoborske okolice, a druga i treća večer bile su posvećene suvremenim kajkavskim pjesnicima. Najuspješnije pjesme sa smotre objavljene su u zborniku *Horvacka zemlica* (1971.). Prvi samoborski recital bio je ujedno i posljednji jer se recital nije nastavio održavati.

Iz današnje perspektive gledano, najznačajniji događaj za revitalizaciju ne samo kajkavske književnosti i kulture, nego i kajkavske znanosti i kajkavskog kulturnog identiteta uopće, predstavljalo je

---

31 Milan Krmpotić *Lubleni moj kraj* (1967.) i *Najlepše reči* (1969.), Žarko Marjanović *Suhi osinjak* (1969.).

32 Ivica KUKOVAČEC (ur.): *Tak je bilo...: 25 godina Recitala kajkavskog pjesništva "Dragutin Domjanić" – Sveti Ivan Zelina*. Sveti Ivan Zelina, Pučko otvoreno učilište-Ogranak Matice hrvatske, 2006.

33 Mate UJEVIĆ: *Smotra kajkavskog pjesništva "Samobor 71"*. Zagorski godišnjak, 16 (1972), br. 16, str. 168-178.

pokretanje časopisa *Kaj*. Kao *časopis za prosvjetu i kulturu* 1968. u Zagrebu ga je pokrenuo Stjepan Draganić. Opravdanost pokretanja *Kaja* Draganić je pronašao u činjenici "da kajkavske regije nikada ranije nisu imale ovakvu ediciju; ona je nedostajala Zagorju, Prigorju, Moslavini, Podravini, Međimurju i drugdje" jer "ljudi manjih mjesta nisu imali takvu svoju kulturnu tribinu"[34]. Detaljnije, Draganić je o svrsi časopisa napomenuo: "S programske strane, mi smo, između ostalog, naročito željeli da časopis posluži afirmaciji onih brojnih kulturno-historijskih vrijednosti koje u sebi kriju mnogi objekti u često malim zaseocima. Isto je i sa ličnostima i njihovim djelima, tradicijama, narodnom umjetnošću, historijom – i čovjekom ovim ovdje"[35]. Iz citiranih je Draganićevih riječi vidljivo najmanje troje. Kao prvo, da će časopis pokrivati cijeli prostor kajkavske Hrvatske. Kao drugo, da će biti usmjeren prema afirmaciji "kulturno-historijskih" vrijednosti, dakle, da će pokrivati vrlo široko područje pojma *kultura*. I kao treće, da će biti usmjeren prema tzv. malim ljudima i "zaseocima", dakle onom *najnižem* dijelu tradicije i kulture koji se obično smatra(lo) nebitnim.

Takav program Draganić je i ostvario. Osim suvremenih kajkavskih književnika, svoj prostor u *Kaju* u prve četiri godine izlaženja koje promatramo u ovome radu, pronašli su i stručnjaci različitih profila, od književnih kritičara, preko povjesničara, do etnologa i povjesničara umjetnosti. U te je prve četiri godine objavljeno i nekoliko "namjenskih" brojeva – svojevrsnih multidisciplinarnih zbornika – posvećenih mjestima i regijama kajkavske Hrvatske: Zaprešiću (5/1969.), Đurđevcu (6/1969.), Zlatar Bistrici (9/1969.), Donjoj Stubici (2/1970.), Ludbregu (3-4/1970.), Klanjcu (5/1970.), Samoboru (3-4/1971.), Sesvetama (6/1971.) i Sv. Ivanu Zelini (7-8/1971.). Jedan broj posvećen je i Seljačkoj buni iz 1573. (2/1969.), a svoje brojeve dobili su i Dragutin Domjanić (9/1968.), Ksaver Šandor Gjalski (9/1970.), Baltazar Adam Krčelić (5/1971.), Zrinski i Frankopani (9/1971.), Mihovil Pavlek Miškina i Podravina (12/1968.) te Josip Slavenski i Međimurje (10/1969.). U tim tematskim brojevima posvećenima mjestima i regijama kajkavske Hrvatske obično se donose prilozi o suvremenosti pojedinog kraja, i to kako o privredi i ekonomiji, tako i društvenom i kulturnom životu, te prilozi o povijesti tih područja, ali i etnologiji, geografiji, kulturnoj i spomeničkoj baštini i ostalim znamenitostima.

Najveći prostor ipak je u *Kaju* posvećivan suvremenoj kajkavskoj književnosti. Već od prvog broja časopis ima posebnu rubriku *Novija kajkavska lirika*, u kojoj se u prvim godištima javljaju kako neki iskusniji suvremeni kajkavski pjesnici (npr. Nikola Pavić), tako i potpuni početnici (npr. Božena Loborec, Verica Jačmenica Jazbec, Melita Runje, Stanko Kancijan, Ivica Jembrih, Josip Ozimec, Adalbert Pogačić, Katica Šimec, Franjo Švob, Drago Ulama, Dragutin Vuk, Zdravko Čadež i dr.). S obzirom na takav sastav uvrštavanih pjesnika u nekoliko prvih godišta, vidljivo je kako je urednička politika bila okupiti sve kajkavske pjesnike, bez obzira na dob ili poetiku, što je i rezultiralo širokim kvalitativnim spektrom uvrštenih tekstova. U četvrtom godištu (1971.) priređena je već i *Panorama novijega kajkavskog pjesništva* (1/1971.), a ubrzo i panorama dječjeg kajkavskog stvaralaštva *Kajkavske popjevke najmlajših* (2/1971.). Obje su svoju građu crpile upravo sa stranica *Kaja*, što svjedoči o njegovoj važnosti za oživljavanje kajkavske književnosti.

Spomenuta je panorama obuhvaćala kajkavsku pjesničku produkciju od 1950-ih do pjesnika koji su se netom pojavili u *Kaju*. Uvrštenih tridesetak kajkavskih pjesnika iz tog razdoblja (1950.-1970.) samo je potvrdilo Kuzmanovićevu tezu kako se radilo o slabijoj stvaralačkoj fazi kajkavske književnosti u odnosu kako na *zlatno doba* koje joj je prethodilo tako i na novo postmoderno doba koje je slijedilo. Uvrštene pjesme, naime, uglavnom variraju zavičajne i socijalna motive poznate iz pjesničke produkcije prethodnih generacija kajkavskih pjesnika, prilikom čega otklon od takve zavičajno-impresionističke i socijalno-angažirane matrice u panorami pokazuje prije svega pjesništvo Ive Kalinskog. No, gledajući cjelinu panorame možemo reći kako je ona ustvari zaokružila međufazu između dviju uspjelijih faza kajkavskog pjesništva, one koja joj je prethodila i one koja će uslijediti, a njezina je važnost i u tome što je u tom *prijelaznom* razdoblju ukazala na kontinuitet kajkavskog

[34] Juraj BALDANI: *Dvadeset četiri pitanja uz dvadesetčetvrti broj časopisa "Kaj"*. Kaj, 3 (1970), br. 1, str. 90.

[35] Isto.

pjesništva, odnosno što je poslužila kao most između modernog i postmodernog kajkavskog pjesništva.

Osim pjesništva, *Kaj* je nastojao oživjeti i kajkavsku prozu. Stoga su, uz znakovitu opasku "s dopuštenjem autora", već u tim prvim godištima pretisnuti ulomci nekih Krležinih proznih djela pisani kajkavskim jezikom, čime je uredništvo očito željelo pokazati kako kajkavština može vrlo dobro funkcionirati i u proznom diskursu te je na taj način ustvari željelo potaknuti suvremene kajkavske pisce da počnu pisati i kajkavsku prozu.

U prva četiri godišta u *Kaju* su objavljena i neka dramska djela na kajkavskom jeziku, čime se htjelo revitalizirati i taj žanr. Tako je već u drugom godištu objavljena komedija *Falinga Imbre Presvetlog* Mladena Kerstnera, a godinu kasnije objavljene su i njegove komedije *Parade mora biti!* i *Pogan*. Iste godine objavljeni su i ulomci pseudopovijesne drame Marijana Matkovića *General i njegov lakrdijaš*, a 1971. objavljena je i drama *Puntari, hahari i jen šašavi pop* Ante Krmpotića.

ZAKLJUČAK

Kao što je bilo vidljivo u prethodnih nekoliko poglavlja, krajem 1960-ih i početkom 1970-ih javlja se velik broj različitih inicijativa koje, između ostalog, afirmiraju kajkavsku književnost i kulturu, i to u različitim domenama te u gotovo svim krajevima sjeverozapadne Hrvatske. Književnu riječ u glazbi posebno je afirmirao *Festival kajkavskih popevki* u Krapini, a na sceni ju je afirmiralo Narodno kazalište "August Cesarec" iz Varaždina. Na određen način u naslovima svojih slika afirmirali su je i podravski slikari naive. Što se tiče same književnosti, u tom su vremenu organizirani recitali kajkavske poezije u Krapini, Zlatar Bistrici, Poznanovcu, Svetom Ivanu Zelini i Samoboru, a ona svoje mjesto pronalazi i u novopokrenutim periodicima, kao što su *Zagorski kolendar/godišnjak* (Zagreb), *Međimurski kalendar* (Čakovec), *Varaždinska lira* (Varaždin), *Kajkavski kalendar/kolendar* (Čakovec), *Hrvatsko zagorje* (Krapina) i *Susreti* (Koprivnica). Osnivaju se i posebne udruge koje, između ostalog, organiziraju manifestacije i izdaju kako periodike tako i knjige u kojima kajkavska riječ zadobiva važno mjesto, kao što su Kulturno-prosvjetno društvo hrvatskih Zagoraca "Matija Gubec" iz Zagreba, ogranci Matice hrvatske u Čakovcu, Varaždinu i Koprivnici, Kulturno-prosvjetno društvo "Zrinski" iz Čakovca, Društvo pisaca "Gajeva Danica" iz Krapine i Kulturno-prosvjetno društvo "Zlatarjeve" iz Zlatar Bistrice. Sve to ukazuje na činjenicu kako kajkavski jezik od sredine 1960-ih nadalje prodire u sve više pora kulturnog života.

Kada analiziramo podrijetlo pobrojanih nositelja nove obnove kajkavske književnosti i kulture, moramo primijetiti da se radi o projektima nastalima na entuzijastičkoj, amaterskoj osnovi, što je pokazatelj nedostatka kulturnih i znanstvenih (javnim novcem financiranih) institucija u kajkavskim regijama. Situacija se, nažalost nije bitno promijenila niti danas, do kada je, uostalom, jedino preživio časopis *Kaj*. No, ako pogledamo i samo razdoblje od 1968. do 1971., svejedno moramo zaključiti kako je i u tom kontekstu taj časopis predstavljao najznačajniju inicijativu jer je ipak bio prvi koji je kajkavskoj književnosti i kulturi posvetio pažnju te ju predstavio u najširem opsegu. Takvu je njegovu zaslugu prepoznao i jedna od njegovih prvih interpretatora, Mladen Kuzmanović: "Koincidencije mogu biti slučajne, događaji su možda potekli iz drugih ishodišta i odvijali se logikom različitom od pretpostavljene, ali ipak ostaje neoboriva činjenica da tek *poslije* (a nikako *prije*) dva uspješna godišta 'Kaj'-a dolazi 1970. do pokretanja prvo zelinskog, a godinu kasnije i zlatarskog recitala suvremene kajkavske lirike. Toj se konstataciji uspješno može prigovoriti tezom da nijedan časopis, ma kako vješto bio vođen, nije uspio pokrenuti nepostojeće. Posve je jasno da je veći broj u 'Kaj'-u objavljenih pjesnika pisao kajkavsku poeziju i ranije i da je zanimanje publike za kajkavsku literaturu postojalo i prije prvog broja tog časopisa", no "[s]igurno je, isto tako, da su tek 'Kaj'-em oba do tada odvojena toka sretno ujedinjena u zajedničku maticu i da upravo časopis datira početak razdoblja kad se na kajkavštini mnogo više piše, čita i objavljuje"[36]. Drugim riječima, *Kaju* se mora priznati da je ako ništa drugo bio *okidač* nakon kojeg je uslijedila eksplozija *kajkavskog proljeća*.

[36] Mladen KUZMANOVIĆ: *Nasljednici i istraživači*, str. 60.

Što se pak tiče samog kajkavskog pjesništva, osim Ive Kalinskog u prva četiri godišta *Kaja* ne pojavljuje se niti jedno od imena koje proučavatelji kajkavskog pjesništva danas smatraju kanonskim pjesnicima, kao što su Zvonko Kovač, Ivo Kalinski, Zlatko Crnec, Božica Pažur, Stanislav Petrović, Ernest Fišer, Božica Jelušić, Ivan Golub, Denis Peričić, Valentina Šinjori itd.[37], što znači kako je pojava *Kaja* u prvom redu ipak označila napredak u kvantiteti, a kvalitativni pomak se dogodio u godinama koje su slijedile. Isto vrijedi i za ostale žanrove.

Kuzmanović dobro primjećuje i kako je obnovi kajkavskog pjesništva osim samog *Kaja* doprinijela i izdavačka djelatnost koja je pokrenuta u njegovu kontekstu, konkretno *Biblioteka "Ignac Kristijanović"*, u sklopu koje je 1970. objavljeno šest knjiga kajkavskih književnika. Od toga je pet zbirki kajkavske poezije, Stanko Dominić *Kesne cvetje*, Božo Hlastec *Stari poti*, Ivan Horvat *Razlejane vode*, Verica Jačmenica Jazbec *Droptinice* i Božena Loborec *Čez mene ljudi idu*, a Draganićev *Ču-ču Štjef* je knjiga kajkavske proze. Kada tim izdanjima dodamo kajkavsku poeziju objavljivanu u *Kaju* i ostalim periodicima *kajakvskog proljeća*, onu koja se do 1971. pojavila na recitalima diljem kajkavske Hrvatske, dobivamo veći korpus kajkavske poezije u te četiri godine (1968.-1971.) nego u prethodećih im dvadesetak godina (1945.-1968.), što opravdava ocjenu kako je 1968. nastupio novi procvat kajkavskog pjesništva. Pritom valja imati na umu spomenutu konstataciju kako se procvat prvo očitovao samo u kvantitativnom, a tek kasnije i u kvalitativnom smislu. Isto vrijedi i za ostala područja kajkavske kulture i znanosti, koja su u razdoblju između 1968. i 1971. tek počela dobivati svoje osnove, a pravu razradu doživjela su tek kasnijih godina, i to ponovno ponajprije zahvaljujući časopisu *Kaj*.

LITERATURA

Juraj BALDANI: *Dvadeset četiri pitanja uz dvadesetčetvrti broj časopisa "Kaj"*. Kaj, 3 (1970), br. 1, str. 90-95.

Zvonimir BARTOLIĆ: *Ljetopis jednog ogranka do 1971.* Hrvatski sjever, 1 (1996), br. 1, str. 83-89.

Boris Domagoj BILETIĆ: *Glasi književne Istre: izbor studija, ogleda i kritika o suvremenoj hrvatskoj književnosti u Istri (do 2000.).* Pula, Istarski ogranak DHK, 2002.

Boris Domagoj BILETIĆ: *Istarski pisci i obzori: regionalizam, identitet i hrvatska književnost Istre pod fašizmom.* Zagreb, Alfa, 2002.

Drago BIŠĆAN: *Varaždin u povijesti Matice hrvatske*. Varaždinski godišnjak, 1 (1994), br. 1, str. 33-45.

Vinko BREŠIĆ: *Slavonska književnost i novi regionalizam*. Osijek, Ogranak Matice hrvatske-Grafika, 2004.

Jurica CESAR (ur.): *Kulturno-prosvjetno društvo "Zrinski"*. Štrigova, Državni arhiv za Međimurje, 2011.

Ruža DADA: *Varaždinske barokne večeri u zamislima i ostvarenjima svojih začetnika.* Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, 21 (2010), br. 21, st. 13-29.

Nikola DUGANDŽIĆ: "*Kontrarevolucija*" *u Matici hrvatskoj 1971. godine i zabrana njenog rada*. Varaždinski godišnjak, 1 (1994), br. 1, str. 47-[54].

Tomislav ĐURIĆ: *Zašto su šutjela lepoglavska zvona: Hrvatsko proljeće u Varaždinu i Čakovcu 1971.: svjedočenja – članci – dokumenti.* Samobor, Meridijani, 2004.

Božidar FINKA: *O povijesnom rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*. Ljetopis JAZU, 70 (1964), br. 70, str. 403-404.

Ernest FIŠER: *Dekantacija kajkaviana: rasprave i kritike o hrvatskom poslijeratnom kajkavskom pjesništvu*. Osijek, Revija, 1981.

Ivo FRANGEŠ: *Položaj dijalekata u hrvatskoj književnosti*. U: Aleksandra Flaker (ur.): *Ivo Frangeš: izabrana*. Zagreb, Nakladni zavod MH, 1980., str. 122-[136].

Alen GALOVIĆ: *Ogranak Matice hrvatske i u Krapini*. Hrvatsko zagorje, 3 (1971), br. 2-3, str. 53.

Tomislav GJURIĆ: *Varaždinske karavane – hrvatski turistički fenomen*. Zagorski godišnjak, 16 (1972), br. 16, str. 151-153.

Branko HEĆIMOVIĆ (ur.): *Repertoar hrvatskih kazališta: 1840-1860-1980*. Zagreb, Globus-JAZU, 1990-2002. Sv. I: *Repertoari kazališta, kazališnih družina i grupa, partizanskih kazališta, festivala, smotri i susreta*, 1990. Str. 602-605.

[37] Usp. Ernest FIŠER: *Dekantacija kajkaviana*; Jože SKOK: *Ignis verbi kajkavicae*.

Božidar HITREC: *Dani kajkavske riječi Zlatar – 70.* Hrvatsko zagorje, 3 (1971), br. 1, str. 9-12.

Draženka JALŠIĆ ERNEČIĆ: *Godine planiranja izgradnje i otvrenja Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1962.-1968*. Podravski zbornik, 34 (2008), br. 34, str. 71-88.

Hrvoje KLASIĆ: *Jugoslavija i svijet 1968.* Zagreb, Naklada Ljevak, 2012.

P. KOŠTUIĆ: *Tito na finalu festivala kajkavskih popevki*. Hrvatsko zagorje, 2 (1970), br. 4-12, str. 4-7.

Antun KOZINA, *Preporodni kaj: festival kajkavske popevke "Krapina 66." i Zagorski tjedan (Od 18. do 25. IX 1966)*. Zagorski kolendar, 27 (1968), br. 27, str. 69-82.

Ivica KUKOVAČEC (ur.): *Tak je bilo...: 25 godina Recitala kajkavskog pjesništva "Dragutin Domjanić" – Sveti Ivan Zelina*. Sveti Ivan Zelina, Pučko otvoreno učilište-Ogranak Matice hrvatske, 2006.

Sanja KNEŽEVIĆ: *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva: postmodernističke poetike*. Zagreb, Naklada Ljevak, 2013.

Mladen KUZMANOVIĆ: *Nasljednici i istraživači: (Globalne napomene o poslijeratnoj kajkavskoj lirici)*. U: Ivo Kalinski (ur.): *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu: zbornik radova sa skupova u Krapini.* Krapina, Kajkavsko spravišče, 1993.

Ivo LADIKA: *Tridesetgodišnjica našeg društva*. Zagorski godišnjak, 19 (1975), br. 19, str. 13-16.

Vladimir POLJANEC: *Vodič za hodočasnike: pregledi, ogledi i pogledi*. Klanjec, Hrvatskozagorsko književno društvo, 2008.

Tihomir PONOŠ: *Na rubu revolucije: studenti '71*. Zagreb, Profil, 2007.

Helena SABLIĆ TOMIĆ, Goran REM: *Slavonski tekst hrvatske književnosti*. Zagreb, Matica hrvatska, 2003.

Jože SKOK: *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti: književno-povijesne i kritičko-teorijske studije i rasprave*. Zagreb-Čakovec, "Zrinski"-ZZKFFZG, 1985a.

Jože SKOK: *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo: eseji, interpretacije i ocjene*. Zagreb-Čakovec, "Zrinski"-ZZKFFZG, 1985b.

Jože SKOK: *Ignis verbi kajkavicae: nove kajkavske studije, eseji i rasprave*. Zagreb, Kajkavsko spravišče, 2007.

Sanjin SOREL: *Mediteranizam tijela*. Zagreb, Altagama, 2003.

Milorad STOJEVIĆ: *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća: antologija: studija*. Rijeka, Izdavački centar Rijeka, 1987.

Mirko SVIBEN: "*Dani kajkavske riječi – Zlatar 70*". Kajkavski kolendar, 3 (1971), str. 329-331

Dubravko ŠKILJAN: *Govor nacije: jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb, Golden marketing, 2002.

Mate UJEVIĆ: *Smotra kajkavskog pjesništva* "*Samobor 71*". Zagorski godišnjak, 16 (1972), br. 16, str. 168-178.

SUMMARY

In the background of the turbulent sociopolitical events linked with the Croatian Spring, different initiatives with the aim of (re)affirmation of the Kajkavian cultural identity have been appearing in the northwest Croatian regions at the end of the 1960s. First we are going to present all these initiatives (associations, periodicals, recitals) and then analyze their influence on the Kajkavian literature and language in this paper. Concerning the numerousness of the projects that have been appearing in the period of *the Kajkavian Spring* (1968-1971), at the end of the paper we conclude that the new blooming of the Kajkavian literature and culture happened in that period. As the most valuable initiative we have recognized Kaj periodical, which has inspired all other projects and was the only one completely specialized for the Kajkavian literature and culture**.**

GOSPODARI KRIŽOVLJAN–GRADA: POVIJEST OBITELJI VRAGOVIĆ S POSEBNIM NAGLASKOM NA POSLJEDNJEG ČLANA KRISTOFORA I NJEGOV POSJED U KRIŽOVLJANU (1724. – 1725.) [1]

LORDS OF KRIŽOVLJAN–GRAD: HISTORY OF FAMILY VRAGOVIĆ WITH EMPHASIS ON LAST MEMBER KRISTOFOR AND HIS KRIŽOVLJAN ESTATE (1724. – 1725.)

Ivana ŠUPLJIKA
Profesorica (master) povijesti
Zagreb
ivana_supljika@yahoo.co.uk

Primljeno/Received: 9. 3. 2014.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 353 (497.5-35 Križovljan grad)

SAŽETAK

U članku je obrađena povijest obitelji iz redova srednjeg hrvatskog plemstva koja je obitavala na širem prostoru Varaždinske županije, a zahvaljujući odgovarajućim izvorima poseban naglasak je stavljen na život posljednjeg člana obitelji i organizaciju njegovog križovljanskog posjeda. Dosadašnja istraživanja su ostavila brojna neodgovorena pitanja, nerijetko i proturiječne zaključke o pojedinim Vragovićima, stvorivši time izdvojenu problematiku vremena izumiranja ove obitelji. Iz tog se razloga nametnula sistematizacija prijašnjih saznanja i dosad nekorištenih podataka o dugotrajnoj obiteljskoj povijesti, te rekonstrukcija pojedinih vidova plemićkog života, poput gospodarenja nekretninama, korištenja raznovrsnih trgovačkih i obrtničkih usluga, putovanja i osobnog zaduživanja na primjeru jednoga plemića. Predstavljena je i ekonomsko – historijska analiza križovljanskog posjeda, odnosno njegove organizacijske strukture i novčanih protuvrijednosti pojedinih elemenata, te brojnosti podložnika i količine njihovih godišnjih podavanja.

Ključne riječi: rani novi vijek, Varaždinska županija, Križovljan, obitelj Vragović, Kristofor Vragović, ekonomska historija

Key words: Early modern period, Varaždin County, Križovljan, family Vragović, Kristofor Vragović, economic history

UVOD

Kroz svoju dugu povijest posjed u Križovljanu je promijenio mnoge vlasnike i upravitelje. Iako su njegovi najdugovječniji gospodari bili Vragovići (od prvog spomena posjeda tijekom 14. stoljeća do 1724. godine), zbog nedostatka izvora iz tog vremena upravo su kasniji vlasnici dvorca, odnosno imanja ostavili najviše traga u narodu i literaturi.[2] Polazna istraživanja vragovićevskih genealoških i

[1] Analiza obitelji i njihovog posjeda u Križovljanu dio je diplomskog rada "Materijalna kultura Križovljan – grada, dvorca obitelji Vragović (1724. – 1726.)" obranjenog u studenom 2013. godine

[2] Riječ je o pripadnicima obitelji Bakić de Lak nakon 1732. godine, zatim Paszthory u čije ruke posjed prelazi u razdoblju između 1765. i 1800. godine, te Varady koji su njime upravljali od 1877. do 1945. godine. LEVANIĆ, Karmen. *Analitički inventari* (Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu), 29.; *Hrvatski biografski leksikon*, ur. Nikica Kolumbić, sv. 1 (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983), 364. – 365.; ĐURIĆ, Tomislav FELETAR, Dragutin. *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske* (Čakovec: Kulturno – prosvjetno društvo "Zrinski", 1971), 71 – 72.; TALAN, Franjo. "Kako zaustaviti propadanje dvorca i perivoja u Krizovljangradu?," *Varaždinske vijesti*, 22. lipnja 2005.

pravno – imovinskih odnosa bez kojih bi daljnje analize bile znatno otežane odnose se na djelo I. Bojničića *Der Adel von Kroatien und Slavonien* (1899) i iscrpan članak E. Laszowskog pod nazivom "Povijesni podaci o obitelji Vragovića maruševečkih" (1904).[3] Također, značajan je članak Gj. Szabe"Spomenici kotara Ivanec" (1919) u kojem je obrađena kako pokroviteljska djelatnost Vragovića, tako i općenita vrijednost kulturne baštine u maruševečkom kraju – tradicionalnom sjedištu obitelji. Novija istraživanja su predstavljena tek u zadnjih dvadesetak godina (I. Košić, *Povijest župe Križovljan* iz 1987. i *Općina Cestica: Monografija* iz 2005.), dok je temelj budućih, sustavnijih analiza omogućen sistematizacijom dokumenata u Državnom arhivu u Varaždinu od strane K. Levanić (*Analitički inventari*, 2009). Upravo se na spisima iz *Obiteljskog fonda Vragović*, odnosno popisima imovine nastalima nakon smrti Kristofora, posljednjeg člana obitelji, bazira ovo istraživanje koje pruža mogućnost pronicanja u život jednog od pripadnika srednjeg hrvatskog plemstva, ali i strukturu, organizaciju i vrijednost njegovog posjeda u razdoblju prve četvrtine 18. stoljeća. Konkretno, radi se o prijepisu popisa pokretnina u dvorcu, zemljišnih čestica, kmetova i gornjaka za kraljevski fisk datuma 20. listopada 1724. godine (kut. 1., sign. 2.5.1. str. 11 – 18.,) procjeni vrijednosti nekretnina na imanju 15. travnja 1725. godine (kut. 1., sign. 2.5.4.), te popisu potraživanja Kristoforovih vjerovnika 25. svibnja 1725. godine (kut. 1., sign. 2.5.5.).[4]

Unatoč tome što navedeni arhivski dokumenti predstavljaju vrijedan doprinos istraživanju Vragovića, veliki dio šire obiteljske povijesti je poprilično nepoznat, što zbog pomanjkanja odgovarajućih izvora, što zbog izostanka sistematizacije dosadašnjih spoznaja. Vragovići su kao pripadnici srednjeg plemstva iznjedrili nekolicinu aktivnih sudionika u značajnim događajima varaždinske i hrvatske povijesti, te u kulturnom životu šireg varaždinskog područja, a time ostavili i vrijedne tragove u hrvatskoj umjetničkoj baštini . No, njihov sporadični spomen u dosadašnjoj literaturi, nažalost, nije pobudio veće istraživačke interese. Iz tog razloga se nametnulo prikupljanje poznatih činjenica koje bi ukazalo na prepoznavanje važnosti ove plemićke obitelji i potrebu za daljnjim istraživanjima koja su omogućena prije svega mnogobrojnim dokumentima u varaždinskom Arhivu.

PODRIJETLO OBITELJI

Iako nije bio njihovo sjedište, križovljanski posjed se u vlasništvu Vragovića nalazio gotovo od samih početaka ove obitelji. Podrijetlo prezimena Vragović[5] nije potpuno razjašnjeno - povezano je sa Ulrikom Erdöeghom (Vragom) od Maruševca koji je živio krajem 15. stoljeća ili sa njegovim ocem Ivanom Erdewgom de Mariassocz koji je umro do 1466. godine.[6] U *Popisu povijesnih imena mađarskog plemstva* spominje se nekoliko prezimena koja podsjećaju na Vragoviće (*Eördögh de Mariasócz*, *de Eördögkeresztúr*, *Erdö alias...*, *Ördög de Ördögkeresztúr*).[7] Navedena je i inačica bliža hrvatskoj

---

3 *Usp*. BOJNIČIĆ, Ivan. *Der Adel von Kroatien und Slavonien* (Zagreb: Golden Marketing, 1999 [1899]), 202.; LASZOWSKI, Emil. "Povijesni podaci o obitelji Vragovića maruševečkih", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 7 (1904), 203 – 206.

4 Popisi objekata, zemljišnih čestica i podložnika na imanju se ponavljaju u više dokumenata – Državni arhiv u Varaždinu, *Obiteljski fond Vragović* (dalje: DAVŽ, *OFV*), kut. 1., sign. 2.5.1. – 2.5.5. (LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 29.

5 I. Bojničić popisuje i obitelj "Wragouvich" za koju nisu poznate direktne veze s križovljansko – maruševečkim Vragovićima. Naime, autor je naveo Michaela Wragouvicha i Georga Turchyna kao primaoce plemićkog statusa u listopadu 1628. godine (što je službeno objavljeno sljedeće godine na zasjedanju varaždinskog Magistrata), te opisao i prikazao njihov grb, drugačiji od grba Vragovića (BOJNIČIĆ, I. *Der Adel...*, 202., Tablica 147.)

6 LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 203.; LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 20.; BOJNIČIĆ, I. *Der Adel...*, 202.

7 TÖTÖSY DE ZEPETNEK, Stephen, ed. *nobilitashungarie: List of historical surnames of hungarian nobility. A magyar történelmi nemesség családneveinek listája* (West Lafayette: Purdue University Press, 2010), 55., 146. [objavljeno 7. lipnja 2012., preuzeto rujan 2012]. (http://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/nobilitashungariae)

(*Vragovich báró*).[8] S obzirom da navedeni primjeri u nekim slučajevima dijele ime mjesta, postoji velika mogućnost da su u popisu obuhvaćena plemićka prezimena zabilježena tijekom čitave povijesti, odnosno da je riječ o prezimenima koja se odnose na istu obitelj, ali su zabilježeni u različitim povijesnim razdobljima.[9] Također, u *Monografiji općine Cestica* je spomenuta mogućnost kako Vragovići potječu od plemena roda Akoš, odnosno od njihovog potomka bana Mikca, čiji je unuk Stjepan od Prodavića[10] zbog svojih nasilnih djela i opozicije kralju Sigismundu Luksemburškom prozvan "Vragom".[11] Jedini poznati Stjepan koji je u to vrijeme zabilježen u genealoškoj povijesti Vragovića je Stjepan de Tharnowcza, čijem je sinu Benediktu 1466. godine zajedno sa ostalim članovima obitelji dodijeljena grbovnica.[12] Mjesto Tharnowcza bi moglo odgovarati današnjem Trnovcu Bartolovečkom, smještenom u varaždinskoj okolici, dok je Prodavić (*Predeuych, Pradauiz, Prodawiz, Prodanić, Podravić*) ime koje se do 16. stoljeća koristilo za današnje Virje u koprivničkom kraju.[13] Postavlja se pitanje da li je Mikčev unuk Stjepan u svom vlasništvu imao i varaždinski Trnovec. No, s obzirom da zasada nema pouzdanog odgovora, njegova povezanost sa Vragovićima bi mogla biti odbačena, kao i mogućnost daljnje povezanosti sa rodom Akoš. Također, potrebno je naglasiti kako su do pojave nadimka koji im je oblikovao prezime Vragovići u izvorima bilježeni prema posjedima koje su imali. Tako se uz imena javljaju pridjevci "Maruševečki" (*de Mariasocz*, *de Mariasovcz, de Mariasowcz, de Maryassowcz, de Marusolcz*), "Trnovečki" (*de Tharnowcza*) i "Črnovečki" (*de Nigredine*).[14]

Prema izvorima se pouzdano zna kako je zadobivanje njihovog plemićkog statusa ostvareno 1351. godine kada kralj Ljudevit I. osigurava sinove i rođake Stjepana od Maruševca sa plemićkim pravima i povlasticama. Godine 1360. taj je status proširen na nekolicinu drugih pripadnika obitelji, a pritom je zabilježeno i oslobođenje njihovih imanja Maruševca (*Mariassocz*), Križovljana (*Keresztur*) i Volinca od podaničkog položaja prema gradu Varaždinu.[15] Nakon sukoba sa Ulrikom Celjskim i Katarinom Branković, 1458. i 1459. godine kralj Matija Korvin Vragovićima potvrđuje imanja Maruševec, Križovljan (*Kereztur*), Virje (*Virie*), Selce (*Zeeltz*), Volinec, Čalinec, Belinec i Novu Gredu.[16] Godine 1466. Vragovićima je dodijeljena grbovnica.[17] Od 1469. do 1470. godine zabilježena su previranja sa Vitovcima po pitanju sela Belinec i Nova Greda, te šume u Cerju. Godine 1504. kralj Ladislav uvodi Ambroza i Petra, sinove Grge Ewrdewgh i Lovru, sina Jakoba Syberlyn de Maryassowcz u posjede Maruševec (*Maryassowcz*), Križovljan (*Kereztner*), Selnice (*Zelnycze*), Čalinec

8 TÖTÖSY DE ZEPETNEK, S. *nobilitashungarie...*, 205.

9 Prezime *Eördögh* je povezano sa *de Szekeresi, de Töki, de Akna, de Bágyon, de Eördögkeresztúr, de Gyapol, de Nagymihály, de Lászlófálva, de Papos, de Pölöska, de Ujtorda*, prezime *Erdö* sa *alias Bérese, alias Bogdány, alias Györgyei, alias Hakoca, alias Holupka, alias Pap, Bakay, de Bodok, de Fele, de Kozmás, de Krathna, de Sellye, de Sepsiszentkirály, de Uglya*, prezime *Ördög* sa *de Esküllö, de Hilib, de Lászlófálva, de Nagyesküllö, de Oláhszilvás, de Ördögkeresztúr* (TÖTÖSY DE ZEPETNEK, S. *nobilitashungarie...*, 55., 146.)

10 Nakon Krvavog križevačkog sabora 1397. godine, Stjepan je na Dravi postavio neuspješnu zasjedu za kralja Sigismunda, potom je pobjegao u đurđevačku utvrdu koja nije mogla izdržati snagu napada kraljeve vojske, a naposlijetku se sakrio u Bosni (HORVAT, Rudolf. *Povijest Hrvatske*, sv. 1. [Zagreb, 1924], 138.)

11 SUHIĆ, Nevenka, ur. *Općina Cestica: monografija* (Varaždin: TIVA Tiskara Varaždin, 2005), 52.

12 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 20.

13 NADILO, Branko. "Podravske utvrde u blizini Koprivnice," *Građevinar* 56 (2004), 579.

14 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 22.; BOJNIČIĆ, I. *Der Adel...*, 44., 202.; Košić, Ivan. *Povijest župe Križovljan* (Radovec: Župni ured Križovljan, 1987), 7.

15 Navedeni su Stjepanovi sinovi Grgur (zaslugama u ratu protiv Mlečana kod Zadra osigurao plemićki status), Ivan i Petar, te njihov bratić Šimun sa sinom Torminom 1351. godine, a 1360. godine Matijin sin Jakov, Nikolin sin Kliment i unuk Nikola, Stjepanov sin Grgur. (LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 203.)

16 LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 203 – 204.; LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 31.

17 Osim Ivanu i Jurju/ Grguru, sinovima Ivana Erdewg de Mariasocz, plemstvo je dodijeljeno i magistru i bilježniku Kraljevske kurije Benediktu koji je bio sin Stjepana de Tharnowcza, te sinovima Nikole de Tharnowcza, Šimunu i Jurju (LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 20.)

(*Chalyncz*), Volinec (*Wolyncz*), Brezje (*Brezye*), Selca (*Zelcza*), Virje (*Wyrye*) i Zentgyewrgh (?).[18] Spomenuti Petar je 1514. godine dobio *ius gladii* ("pravo mača", odnosno pravo izricanja smrtne presude kmetovima na svojim posjedima, ali osobama koje mu nisu bile podložne).[19] J. Adamček ukazuje na povremeno izjednačavanje *ius gladii* i *ius patibulorum erigendi* u ispravama, te navodi kako je Petar te godine dobio upravo "pravo podizanja vješala".[20] Izvori bilježe kako je sa sinom Jurajem ostvario i *ius credentiales* ("pravo ovjeravanja spisa").[21]

VRAGOVIĆI TIJEKOM 16. STOLJEĆA

Tijekom 16. stoljeća nastavili su se sukobi Vragovića s drugim plemićkim obiteljima, primjerice Sekeljima, gospodarima obližnjeg Ormoža koji su uživali sve veću moć. Neprestane razmirice su rezultirale odlukom kralja Ferdinanda I. iz 1561. godine o zaštiti maruševečkih vlastelina, Kristofora, Gašpara, Ladislava i dvojice Petra od strane bana Petra Erdödyja i varaždinskog kapetana Kristofora Ungnada.[22] U spisima iz obiteljskog fonda nalazi se pismo tada već bana Ungnada iz 1583. godine kojim su na vjenčanje njegove kćeri Ane Marije i Tome Erdödyja u Bratislavi pozvani dikator Varaždinske županije Juraj Kristofor Vragović i njegova supruga.[23] Kristofor je obnašao i brojne druge funkcije – bio je podžupan Varaždinske županije, saborski izaslanik, kraljevski vijećnik i član komisije za ispitivanje spora između Tome Erdödyja i grada Varaždina.[24]. Zabilježen je kao sudionik trodnevnog Hrvatskog sabora 1588. godine, a s obzirom da poput mnogih plemića tog doba nije imao vlastitu kuću u Varaždinu, odsjeo je u kući udovice Andraš.[25]

Slika 1. Grb obitelji Vragović
(Ivan Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 1899.)

U drugoj polovici stoljeća zabilježena je i iscrpljujuća borba braće Vragović, Jurja Kristofora († do 1616.)[26], Ladislava († 1607.) i Petra Vuka/ Wolfganga († 1598.) sa njihovim sestričnama, kćerima strica Grgura, Anom Druškovečki i Margaretom Petričević, ženama uglednika Varaždinske županije (trajala do 1588. godine).[27] Određene životne okolnosti i obiteljski dogovori utjecali su na Anino i Margaretino stjecanje nasljednog prava na žensku četvrtinu (*quarta puellaris*) pri čemu je zanimljivo nekoliko činjenica. Naime, nakon smrti roditelja Kristofor i Ladislav su na kratko vrijeme bili pod skrbništvom Nikole Zrinskog što upućuje na zaključak o

18 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 31.

19 LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 204.; ADAMČEK, Josip. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980.), 450.

20 ADAMČEK, J. *Agrarni odnosi...*, 450.

21 KOŠIĆ, I. *Povijest župe Križovljan*, 6.

22 LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 204.

23 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 36.

24 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 21.

25 HORVAT, Rudolf. *Povijest grada Varaždina* (Zagreb: Zavod za znanstveni rad HAZU, 1993),114 – 115.

26 Radi jednostavnijeg razlikovanja brojnih imenjaka, u radu se koriste dvojna imena pojedinih Vragovića kako su navedena u *Općina Cestica: Monografija*.

27 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 21.; LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 204 – 205.; Iako je sukob sa Grgurovim kćerima vjerojatno najznačajniji, braća Vragović su sudjelovala i u drugim parnicama po pitanju nasljedstva: njihov otac Juraj Baltazar je bio skrbnik svojim nećakinjama, unukama strica Ambroza, koje su nakon Jurjeve smrti 1547. godine polagale pravo na nasljedstvo (1562. – 1564.). To je radila i Ana Budor rođ. Herkffy, kći njihove tete, oko 1590. godine. (LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 30 – 32.)

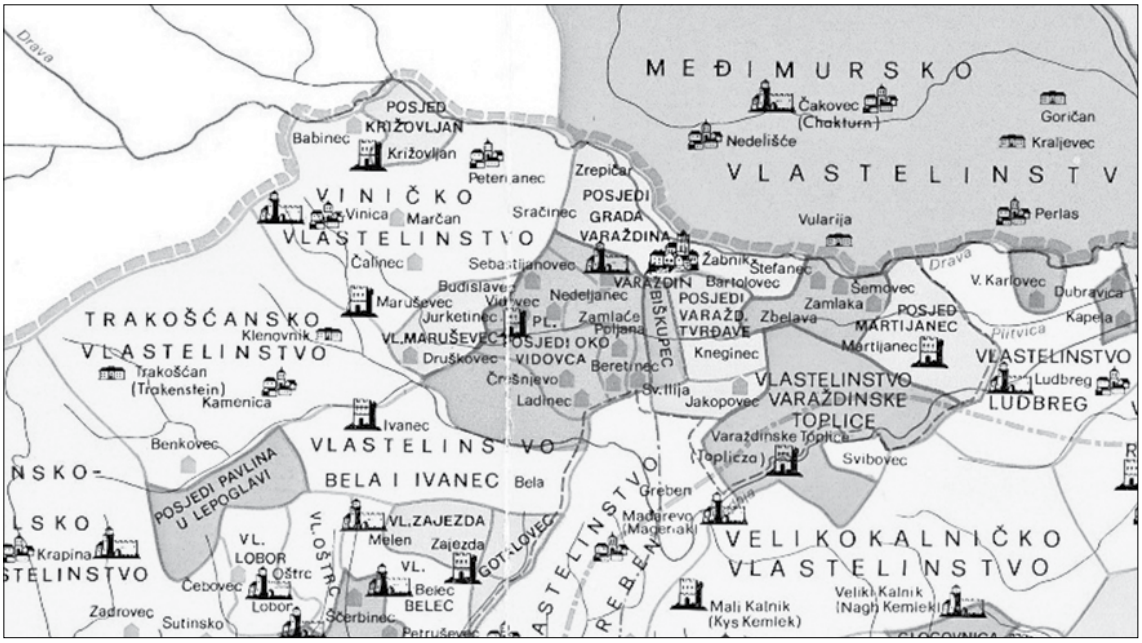

Slika 2. Položaj križovljanskog posjeda u feudalnoj mreži sjeverozapadnog hrvatskog područja sredinom XVI. stoljeća (detalj karte "Vlastelinstva i plemićki posjedi u Hrvatskoj sredinom XVI. stoljeća", J. Adamček, 1980.)

dobrim odnosima dvije plemićke obitelji. No, od veće važnosti u ovom je slučaju navođenje njihovih posjeda 1552. godine prilikom kojeg se spominju zidani objekt u Maruševcu i drveni objekt u Križovljanu (uz sela Maruševec, Križovljan, Volinec, Virjevo, Selce, Brezje, Selničko).[28] Što se tiče ishoda ovog sudskog spora, Juraj Kristofor i Ladislav su dobili trećinu imovine, pri čemu je Maruševec pripao Ladislavu, a prema tome Križovljan Jurju Kristoforu.[29] S obzirom da se nalazio u nezakonitoj vezi, te da ga se sumnjičilo za prihvaćanje protestantskog nauka, Petar Vuk je dobio samo posjed u Dubravi (op. a. Križovljanskoj) i kuću u Varaždinu.[30] Pritom je zanimljivo spomenuti kako je taj objekt izazvao nove sudske sporove. Naime, Petar Vuk je u nezakonitoj vezi postao ocem troje djece koju su, nakon smrti roditelja, pod skrbništvo uzeli ban Ivan Drašković i Gašpar Petričević.[31] Između 1617. i 1630. godine trajao je spor između Petrovog nezakonitog sina Ivana Vragovića i Draškovićevih sinova po pitanju "domum lapideam muratam" na gradskom trgu. Prema mišljenju M. Ilijanić, Vragovićeva je kuća bila sagrađena pored Draškovićeve, te su Draškovići vjerojatno htjeli prisvojiti susjedni objekt,[32] pritom iskorištavajući činjenicu skrbništva u svoju korist. Vragovićeva kuća procijenjena je na 1100 rajnskih forinti, a ako znamo da je tadašnja cijena kuća u manjim, pokrajnjim ulicama iznosila od 150 do 300 forinti, onda možemo zamisliti veliku vrijednost sporne građevine. Također, potrebno je naglasiti kako je riječ o objektima koji tvore današnju palaču Drašković – Nadasdy smještenu na glavnom varaždinskom trgu.[33] U izvorima se spominju još dvije varaždinske kuće u vlasništvu Vragovića – *Protocolla Magistratus* za razdoblje od 1587. do 1589. godine navodi kuću Kristofora u *platea mala gaza qua itur ad arcem*, odnosno u blizini utvrde i staja, no ponovno

28 LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 205.

29 *Ibid.*; SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 53.

30 SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 53.

31 *Ibid.*; LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 33.

32 ILIJANIĆ, Mira. "Prilog istraživanju historijsko – urbanističke dokumentacije Varaždina," u: *Urbanizam, graditeljstvo, kultura*, ur. Mira Ilijanić (Varaždin: Grad Varaždin, Gradski muzej Varaždin, 1999), 36.

33 *Ibid.*, 37.

se navodi kuća Petra Vuka koja je nakon njegove smrti namijenjena za ksenodohij.[34] S obzirom da se ksenodohij nalazio na približnoj lokaciji gdje i Kristoforova kuća, postoji mogućnost da je riječ o istom objektu u današnjoj Kranjčevićevoj ulici.

KRIŽOVLJAN I MARUŠEVEC – DVA UPORIŠTA, JEDNA OBITELJ

Križovljanska grana obitelji, ako je možemo tako nazvati, se u prvoj polovici XVII. stoljeća odnosila na djecu Jurja Kristofora. Prema K. Levanić pouzdano se zna za dva sina, Ivana († 1635.) i Jurja († 1650.), no postoji velika mogućnost da je bilo i drugih potomaka, pogotovo ako znamo da se Juraj ženio dva puta (Helena Szep, Katarina Keczer).[35] Tako su u monografiji općine Cestica navedeni Nikola, Kristina, Elizabeta, zatim Dora Eva, supruga utjecajnog Gabrijela Črnkovečkog[36] koja je 1646. godine ugostila red klarisa u Zagrebu.[37] Spomenut je i Petar o kojem M. Vanino (1969) piše kao o isusovcu koji je 1602. godine pratio o. Ivana Zanića u Zagreb radi izviđanja prilika za prihvaćanje isusovačkog reda. Petar je u izvorima naveden kao propovjednik prve isusovačke nedjeljne mise u crkvi sv. Marka, održanoj nakon svečanog dolaska reda u grad u listopadu 1606. godine, te kao prvi isusovački propovjednik nakon uvođenja stalne isusovačke propovjedi u istoj crkvi 1610. godine.[38] Zanimljivo je kako je na putu iz Požuna prema Zagrebu 1602. godine Petar posjetio svog umirućeg oca Jurja Vragovića[39] u Križovljanu, izdvajajući se tako u skupini od sveukupno tridesetšestero Vragovićeve djece koja su oca zakinula za posjet. Poprilično začuđujuća brojnost Jurjevih potomaka bi se, prema Vaninovim riječima, trebala objasniti činjenicom kako se pojam pod kojim se oni navode (*liberi*) ne odnosi nužno na djecu, nego i na unuke ili praunuke,[40] čime je dodatno otvoreno pitanje identiteta Jurjeve djece, ali i naglašeno pomanjkanje odgovarajućih izvora i dodatnih, prijeko potrebnih istraživanja. Nadalje, u zapisnicima hrvatskih sabora iz 1640. i 1642. godine spominje se Juraj Vragović koji je zadužen za zabranu ulaska štajerskog vina u zemlju kod Ormoža i Zavrča, a u slučaju izljevanja Drave za spriječavanje plavljenja prostora između Križovljana i Zavrča uz pomoć kmetova koje mu dodjeljuje Sabor.[41] Vjerojatno se radi o navedenom bratu isusovca Ivana koji je umro 1650. godine. On je u arhivskim dokumentima spomenut kao sudionik Tridesetogodišnjeg rata, konkretno kao konjanički kapetan kojem je 16. srpnja 1636. godine pod zapovjedništvom generala od Isolana potvrđena buduća jednogodišnja plaća.[42] Istovremeno, u prvoj polovici stoljeća na maruševečkoj je strani živio Juraj Vragović čija godina smrti nije poznata, a u drugoj polovici na križovljanskom posjedu Juraj († 1684.), otac posljednjeg Vragovića. *Općina Cestica: monografija* navodi kako se

---

34 ILIJANIĆ, Mira, KAPUSTIĆ, Slavko. "Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća," u: *Urbanizam, graditeljstvo, kultura*, ur. Mira Ilijanić (Varaždin: Grad Varaždin, Gradski muzej Varaždin, 1999), 88., 91.; R. Horvat navodi kako su prilikom zasjedanja Hrvatskog sabora 1588. godine samo Patačić i Turoczy imali vlastite kuće za odsjedanje, dok su ostali plemići bili zbrinuti u kućama uglednijih građana, poput Kristofora Vragovića koji je odsjeo u kući udovice Andrassy (*Povijest grada Varaždina*, 115.)

35 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 21.

36 Gabrijel Črnkovečki je bio nuncij koji je u Beču uručio tužbu protiv Vlaha 1631. godine, na zastupanjima Vlaške komisije bio je član predstavništva interesa hrvatskog plemstva, na saboru 1637. godine sudjelovao je kao varaždinski podžupan, a 1642. zabilježen je kao protonotar koji surađuje sa Ivanom Zakmardijem (HORVAT, R. *Povijest grada Varaždina*, 167 – 168., 175 – 176., 178.)

37 SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 53.

38 *Ibid.*; VANINO, Miroslav. *Isusovci i hrvatski narod*, sv. 1. (Zagreb: Filozofsko – teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, 1969), 81., 84., 319.

39 Prema K. Levanić, Juraj Kristofor umire prije 1616. godine (LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 20/21. – "Rodoslovlje obitelji Vragović")

40 VANINO, M. *Isusovci*..., 81.

41 "Varaždinski spomendani u mjesecu studenom," *Varaždinske novosti*, 14. studenog 1940; HORVAT, R. *Povijest grada Varaždina*, 178 – 179.

42 LEVANIĆ, K. Analitički inventari, 37.

nakon smrti križovljanskog vlasnika Jurja 1650. godine, na tom posjedu nastanio Vragović iz maruševečke grane, zadnje navedeni Juraj.[43] No, izvori bi tek trebali potvrditi vjerodostojnost ovog navoda.

Što se tiče maruševečke strane, s obzirom da nisu poznati potomci Ladislava Vragovića, ne možemo pouzdano znati tko je nakon njegove smrti 1607. godine naslijedio maruševečki posjed. No, sudeći prema obiteljskom grbu na dvorcu iz 1618. godine (natpis: BALTHASAR WRAGOWICH/ ANNO DOMINI 1618 DIE 17 JULI)[44] možemo pretpostaviti da je riječ o pradjedu posljednjeg Vragovića Kristofora. U izvorima je između 1597. i 1613. godine zabilježen spor između Jurja Kristofora i njegovog bratića Baltazara, za kojeg K. Levanić iznosi mogućnost da je bio sin Juraj Kristoforovog strica Ivana,[45] te je očigledno tom linijom naslijedio posjed. Baltazar je uz pomoć Jurja Keglevića obranio utvrdu Gušćerovac od Tatara koje su Osmanlije na kraju XVI. stoljeća dovele na područje južne Ugarske i tako uvjetovale opasnost za podravski i međimurski prostor.[46] Njegova se nadgrobna ploča i danas nalazi uz svetište maruševečke župne crkve Svetog Jurja. I u drugoj polovici stoljeća su se preci posljednjeg Vragovića istaknuli svojim djelovanjem – njegov stric Baltazar († 1690.) je od 1681. do 1690. obnašao dužnost hrvatskog podbana, te zagrebačkog i križevačkog podžupana[47], a teta Dorotea Vagić/ Vačić je 1701. godine bila donatorica kapucinske crkve u Varaždinu i Oltara Presvetog Trojstva u istoj crkvi.[48] Baltazarova supruga Ana Patačić je bila donatorica glavnog oltara i kapele Majke Božje Škapularske u varaždinskoj franjevačkoj crkvi.[49] Sin Franjo Adam († prije 1716.), carski pukovnik i zapovjednik kostajničke krajine koji je 1705. godine u Beču je objavio djelo vojne tematike "*Arena Martis pluribus proficuis et magis scitu necessariis observationibus et articulis bellicis etc. referta*",[50] a 1700. godine zabilježen je kao vlasnik Maruševca. Kći Barbara Katarina († do 1718.)[51] objavila je rukopis molitvene knjižice na slovenskom jeziku "*Tomaša Kempisa od nasledo-*

---

43 SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 54.

44 OBAD ŠĆITAROCI. *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 1993 [1989]), 168. Potrebno je naglasiti kako autor navodi pogrešnu poziciju grba – ne nalazi se na pročelnoj fasadi, nego na zidu unutrašnje kule dvorca.

45 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 20/ 21. ("Rodoslovlje obitelji Vragović")

46 HORVAT, R. *Povijest grada Varaždina*, 139 – 140.

47 BLAGEC, Ozren. "Hrvatski podbanovi i župani Varaždinske i Križevačke županije od sredine 16. do sredine 18. stoljeća", *Cris* 1 (2011), 311.

48 HORVAT, R. *Povijest grada Varaždina*, 219.

49 KOŠIĆ, I. *Povijest župe Križovljan*, 8.

50 U radnoj, odnosno elektronskoj verziji *Bibliografije hrvatskih latinista* (*Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis*) koju Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu namjerava izdati kao konvergirano izdanje djela autora Šime Jurića (*Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis Pars I: Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*. Bibliographiae fundamenta. Additamentum I: Ad tomos I et II/ collegit et digessit Šime Jurić. Zagrabiae: Bibliotheca nationalis et universitaria Zagrabiensis, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1982. - VII), djelo Franje Adama Vragovića je navedeno na sljedeći način: *Arena Martis pluribus proficuis et magis scitu necessariis observationibus et articulis bellicis ex diversis scriptoribus collectis ac in praesens compendium redactis... Labore generosi Francisci Vragovich de Mariassocz... in lucem: prodit anno Domini MDCCV* Viennae Austriae Typis Leopoldi Voigts. a. /8/ + 232 pag., cum tab.; 8o XX *Jurić. Scriptores NSK Zagreb RIIF-8o-1647. (objavljeno 2011., preuzeto travanj 2013.)http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.2:3955.juric Potrebno je napomenuti kako isti izvor navodi još jedno Vragovićevo djelo: *Fasciculus vitae. Ex binis temperantiae hortulis collectus et variorum authorum plurium vero rerum omnium magistrae experientiae ope in unum colligatus per g. d. F/ranciscum/ W/ragovich/*S. l.s. n.1700 46 pag.; 16o III * Jurić. Scriptores * VII * Jurić. Scriptores NSK Zagreb RIIF-16o-144 (objavljeno 2011., preuzeto travanj 2013.) http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.2:3956.juric

51 HORVAT, Anđela, MATEJČIĆ, Radmila, PRIJATELJ, Kruno. *Barok u Hrvatskoj* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982), 266.

vanja Kristuševog knjige".[52] [53] Poznata je po narudžbi kapele u lepoglavskoj crkvi sv. Marije u kojoj je od 1710. godine smještena nadgrobna ploča njezinog supruga, križevačkog vicekolonela Ladislava Patačića, a nakon smrti 1718. godine kapela je oporučnim dogovorom u njeno ime ukrašena štukaturama.[54]

Što se tiče vragovićevske pokroviteljske djelatnosti, uz već navedene donatorice, odnosno naručiteljice Doru Vagić, Anu Patačić i Barbaru Katarinu Patačić, treba spomenuti i slučaj stare crkve smještene u podnožju brda Prekorje za koju se vjeruje kako su je vjerojatno za potrebe svojih kmetova izgradili Vragovići.[55] U sudskim spisima u parnici braće Vragovića sa kćerima Grgura Vragovića spomenuta je kao zidani objekt s opkopom.[56] U vizitaciji 1649. godine predloženo je da se zbog oštećenosti brdskim vodama umjesto ove crkve koristi kapela sv. Marije u Radovcu. Gj. Szabo smatra kako je tu kapelu izgradio član obitelji Vragović kao znak pokore za vrijeđanje župnika,[57] no, I. Košić ga ispravlja govoreći kako su početkom XVII. stoljeća u svrhu podupiranja saborske odluke o zatiranju protestantskog nauka 1604. godine kapelu izgradili vlasnici Radovca ženidbeno vezani za Vragoviće (obitelj Ketzer de Radovan).[58]

BARO CHRISTOPHORUS VRAGOVICH (? – † 1724.)

O životu posljednjeg Vragovića nije poznato mnogo. Otac mu je bio Juraj († 1684.), a majka Suzana Török de Telekes († do 1721.).[59] Zanimljiv je navod u literaturi koji govori kako je 1689. godine u franjevačkoj crkvi u Varaždinu uz Jurja pokopana njegova žena Helena.[60] S obzirom da se Suzana u dokumentima spominje kao Jurjeva udovica, potrebno je detaljnije istražiti o kakvim je točno odnosima bila riječ. Također, Košić upućuje na podatak u matici umrlih prema kojem je 1690. godine Stjepan Török (Kristoforov djed, op. a.) u podrumu križovljanskog kaštela usmrtio svoga brata Ivana, provizora imanja zaposlenog od strane Kristoforovog oca Jurja.[61] Jedan od vjerojatno najznačajnijih trenutaka u povijesti obitelji je bilo Kristoforovo proglašenje barunom 1716. godine. Poznato je da je gospodario Križovljanom i Maruševcem,[62] koji mu je zasigurno pripao nakon smrti maruše-

---

52 LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 205.; LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 22.

53 Tomaš Kempis ili Toma Kempenac (Thomas von Kempen/ Thomas Hemerken, o. 1380. – 1471.) najvjerojatniji je autor djela "Imitacija Krista" (*De Imitatione Christi*), objavljenog anonimno do 1427. godine, a 1441. godine u proširenom izdanju sa Kempisovim autografom. Djelo, čija se uspješnost uspoređuje sa djelovanjem sv. Augustina (354. – 430.), smatra se vrhunskim spomenikom srednjovjekovnog latiniteta, te je kao takvo bilo toliko utjecajno da je do današnjeg vremena nastalo oko 700 rukopisnih kopija, te sveukupno oko 3000 raznovrsnih izdanja na 95 jezika. (JEMBRIH, Alojz. "Ivan Krištolovec kao kajkavski pisac," u: *Lepoglavski zbornik 1994.: Radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi* [Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1995], 42.; "Thomas à Kempis", *Catholic Encyclopedia*, 2009. (preuzeto travanj 2013.) http://www.newadvent.org/cathen/14661a.htm

54 Izvršiteljica oporuke je bila Marija Tereza grofica Lamperg. U monografiji općine Cestica je navedena kao supruga Barbarinog brata Franje Adama (SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 54.), no prema K. Levanić se u rodoslovnom stablu Vragovića nalazi kao kći Barbare Katarine i Ladislava Patačića koja se udala za Nikolu Lamperga (HORVAT, A., MATEJČIĆ, R., PRIJATELJ, K. *Barok u Hrvatskoj*, 266.; LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 20./ 21.)

55 KOŠIĆ, I. *Povijest župe Križovljan*, 14.

56 LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 205.; SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 53.

57 SZABO, Gjuro. *Kroz Hrvatsko zagorje* (Zagreb: Izdanje Vasić i Horvat, 1939), 123.

58 KOŠIĆ, I. *Povijest župe Križovljan*, 15.

59 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 22.

60 KOŠIĆ, I. *Povijest župe Križovljan*, 8.; SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 54.

61 KOŠIĆ, I. *Povijest župe Križovljan*, 8.

62 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 22.; LASZOWSKI, E. "Povijesni podaci...", 205.

večkog gospodara Franje Adama, odnosno spora oko nasljedstva sa sestričnom Barbarom Katarinom koji je u izvorima zabilježen između 1712. i 1715. godine.[63]

U literaturi postoje raznovrsna mišljenja o godini i uzroku Kristoforove smrti, odnosno o sudbini križovljanskog posjeda nakon izumrća obitelji. Gotovo je istovjetno mišljenje da je umro oko 1717. godine u borbi protiv Turaka kod Zrina.[64] Pritom je zanimljiva teza I. Košića koja, temeljem usporedbe Krčelićevih navoda i župnih matica umrlih, poistovjećuje plemićke obitelji Vragović i Črnkovečki (*Povijest župe Križovljan*, 1987.). Spominje Krčelića koji je Vragoviće oslovio pridjevkom *de Nigredine* (Črnovečki) prema posjedu Črnec, što je slično prezimenu Chernkoczy s kojima su bili rodbinski vezani (supružnici Dora Eva Vragović i Gabrijel Črnkovečki). Također, piše kako je Krčelić zabilježio Franciscusa Chernkoczyja kao varaždinskog podžupana koji je 1689. godine postao zapovjednikom Kostajnice i Dubice. Košić ga poistovjećuje sa Franjom Adamom Vragovićem, koji je umro 1705. godine u Maruševcu, a za svog baštinika izabrao Kristofora Črnkovečkog, indirektno spomenutog kao Kristofora Wragovicha 1702. godine u matici umrlih, te poginulog kod Zrina 1717. godine.[65] Iako takvu sličnost imena Košić objašnjava različitim načinom pisanja osobnih imena u maticama umrlih, nikako je ne možemo prihvatiti s obzirom da su Črnkovečki poznati plemići sa zagrebačkog područja, te da se u pojedinom izvoru istovremeno spominju obje obitelji.[66] Nadalje, podatak koji dodatno odbacuje Košićevu tezu je navod P. Mačeka koji govori kako je, uslijed nedostatka potomaka, Kristofor Vragović posvojio Kristofora Črnkovečkog, podžupana Zagrebačke županije, kapetana banskog banderija i bojnika hrvatske milicije rođenog vjerojatno 1690., a umrlog 19. rujna 1717. godine kod Novog Zrina.[67] Također, u novije se vrijeme istaknula teza K. Levanić o 1724. godini kao godini smrti posljednjeg Vragovića, temeljena na dokumentima u Državnom arhivu u Varaždinu (*Analitički inventari*, 2009.).[68] Nadalje, zadnji spomen Kristofora u *Fondu* datiran je u lipanj 1721. godine, kada nastaje koncept Kristoforovog dopisa Kraljevskoj dvorskoj kancelariji sa žalbom na otuđenje djela imanja Beczkovo u županijama Trencsén i Nyitra koji je naslijedio od majke Suzane Török.[69] Prema tome, teorija o njegovoj ranijoj smrti prije ili tijekom borbe kod Zrina slobodno može biti odbačena.

Prema dokumentima iz *Obiteljskog fonda Vragović* u Državnom arhivu u Varaždinu (DAVŽ)[70] imamo mogućnost barem donekle rekonstruirati zbivanja u životu posljednjeg Vragovića. Kao gospodar imanja imao je brojne dužnosti pisanja raznih potvrda, upravljanja kmetovima i njihovim obave-

63 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 22., 34.

64 I. Bojničić navodi kako je obitelj izumrla smrću baruna Kristofora Vragovića 1716. godine (*Der Adel...,* 202.); E. Laszowski navodi kako su Kristoforovom oporučnom odlukom vragovićevska imanja prešla u vlasništvo njegovog suradnika Kristofora Črnkovačkog od Črnkovca koji je već 1717. godine poginuo u borbi protiv Osmanlija kod Zrina ("Povijesni podaci...", 206.); Gj. Szabo govori o potpuno drugačijoj smjeni vlasnika: Kristofor Vragović umire 1717. kod Zrina, od 1734. do 1772. dvorac pripada Patačićima, od 1772. Stjepanu Sigheru, od 1775. Josipu Loseku, od 1778. Ivanu Lendvayu, od 1808. Eleonori Patačić, od 1824. Ivanu i Franji Domanickom (SZABO, Gj. *Kroz Hrvatsko zagorje*, 112, 124.); T. Đurić i D. Feletar govore o Franji Adamu Vragoviću, carskom pukovniku i kostajničkom zapovjedniku čiji je baštinik Kristofor Črnkovečki poginuo 1717. godine kod Zrina (ĐURIĆ, T., FELETAR, D. *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske*, 137 – 138.), a to mišljenje slijedi i Obad – Šćitaroci, 168.; Monografija općine Cestica govori o smrti kod Zrina 1717. godine (SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 54.).

65 KOŠIĆ, I. *Povijest župe Križovljan*, 8.

66 Primjerice, 1700. godine nastao je dokument o namiri Franje Chernkoczyja izdanoj udovici Baltazara Vragovića (LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 39.)

67 MAČEK, Pavao. *Dva stara roda Zagrebačke županije: Mikulići od Brokunovca i Črnkovečki od Črnkovca* (Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2007), 297-299.

68 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 22.

69 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 41. ("Koncept dopisa Kristofora Vragovića Kr. Dvorskoj kancelariji u kojem se žali da mu je otuđen dio imanja Beczkovo u županijama Trencsén i Nyitra koji je naslijedio od majke Suzane Török i djeda Stjepana Töröka," Državni arhiv u Varaždinu, *Obiteljski fond Vragović*, kut.3., sign. 15.1.3.)

70 DAVŽ, Br. fonda: 115, Klasifikacija: K. 3.

zama ili, pak, odobravanja izbora kandidata za mjesta župnika u obližnjim crkvama.[71] Poznato je kako je od 1696. godine bio članom Patačićeve *Pinte* u kojoj se pod imenom "doktor Vogel" pridružio bratiću Franji Adamu, posinku Kristoforu Črnkovečkom i svojim vjerovnicima - Ivanu Antolčiću, pavlinu Ivanu Krištolovecu i doktoru medicine Godefridu Karleku.[72] Izvori otkrivaju kako je Kristofor bio oženjen sa Evom Elizabetom Rozalijom Meško[73] koja bi mogla biti portretirana na prikazu supružnika zabilježenom u inventaru Križovljan - grada. Potrebna su detaljnija istraživanja koja bi rasvijetlila njenu obiteljsku pozadinu i povezanost sa Vragovićima, no, zasada je poznato kako je Kristoforova majka Suzana na mađarskom jeziku korespondirala sa Adamom Meško 1693. godine,[74] što znači da su dvije obitelji bile u doticaju, možda i po pitanju braka između Kristofora i Eve. Također, na nekoliko mjesta u literaturi, ali bez spomena u imovinskim spisima nastalima nakon njegove smrti, navodi se Kristoforova kuća unutar varaždinskih zidina. Naime, M. Androić govori o dvojnoj kući potpukovnika Matije Patačića i njegove supruge Kristine Falussy koju je 1711. godine Kristofor kupio za 1100 rajnskih forinti,[75] dok Zapisnici Poglavarstva grada Varaždina razjašnjavaju kako se kupoprodaja nekadašnje Zinićeve i kuće Varaždinske tridesetnice sa pripadajućim zemljištima i objektima, zabilježena 1. siječnja iste godine, odvijala u ime Vragovića i supruge Eve.[76] Sudeći prema opisima A. Wisserta riječ je o dva susjedna objekta koji su smješteni u stambenom bloku neposredno uz zapadni gradski bedem, odnosno u današnjoj Kačićevoj ulici. Obje su kuće navedene 1701. godine kao vlasništvo "zakupnika carine" Matije Patačića, a prilikom kasnijih kupoprodajnih ugovora otkriveno je kako je ona sjeverna bila u potpunosti drvena, dok je južna imala zidano prizemlje, te drveni kat.[77] S obzirom da se ne navode u Kristoforovom popisu imovine između 1724. i 1726. godine, njihova sudbina u vrijeme Vragovićevog vlasništva nažalost nije poznata.

Najviše podataka o Kristoforovom životu pronalazimo u popisu potraživanja njegovih mnogobrojnih vjerovnika. Izuzev značajnijih svota kojima se obvezao drugim plemićima i crkvenim osobama, poznato je da je velik udio njegovih dugovanja otpadao na trgovačke usluge Andreja Helčića (*Andreas Helchich*), Ivana Krašnika (*Ioannes Krasznyk*) i Matije Magotera (*Matthia Magotter*). Također, koristio je proizvode krznara Luke Hasza (*Lucas Hasz*), gumbara/ gajtanara Antuna Fukera (*Antonius Fuker*) i Jurja Kranza (*Georgius Kranz*), te krojača Jurja Vodopije (*Georgius Vodopia*), a za potrebe svoga doma i imanja usluge kositrara Karla Lampla (*Carolus Lampl*), limara Franje Antuna Ponthela (*Franciscus Antonius Ponthel*), kovača Vuka Hauptmona (*Volfgangus Hauptmon*), ostrugara/ mamuzara Ivana Onthauera (*Ioannes Onthauer*) i kavanara/ slastičara Petra Fiorinija (*Petrus Fiorini*).[78]

Zanimljivo je kako se u spomenutom, te nekolicini drugih dokumenta nalaze i informacije o Kristoforovim putovanjima, no, uslijed tek sporadično navedenih podataka, njihovu učestalost i opseg, nažalost, nije moguće istražiti. Naime, izvori bilježe kako je Vragović nepravomoćno bio u posjedu

---

71 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 41 – 42.

72 DUGAČKI, Vladimir. "'Doktori neomedicinskog fakulteta' Baltazara Patačića (1696. – 1719.), " *Gazophylacium* 1-2 (2004), 8 -9., 18 – 19., 33.

73 SUHIĆ, N. *Općina Cestica*..., 54.; Prezime Meško se u popisu povijesnih prezimena ugarskog plemstva navodi u tri inačice - *Meskö de Csanád*, *Meskö de Felsökubin* i *Meskö de Széplak et Enyiczke* (titula baruna), u: TÖTÖSY DE ZEPETNEK, S. *nobilitashungarie...*, 129.

74 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 40.

75 ANDROIĆ, Mirko. "Prilozi poznavanju društvenih i gospodarskih prilika grada Varaždina u 18. stoljeću," u: *Varaždin u XVIII. stoljeću i političko - kameralni studij*, ur. Mirko Androić, Vladimir Bayer, Eugen Pusić, Slobodan Štampar (Zagreb, Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Historijski arhiv u Varaždinu, 1972), 20.; ANDROIĆ, Mirko. "Centar Hrvatske," *Varaždinske vijesti*, 4. ožujka 1970.

76 BARBARIĆ, Josip, ur. *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. 9 (Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2003), 345.

77 WISSERT, Adolf. "Bilješke o nekim varaždinskim kućama," u: *Spomenica Varaždinskog muzeja 1925 – 1935.*, predg. Andre Mohorovičić, Ljerka Šimunić (Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Gradski muzej Varaždin, 1995 [1935]), 44., 55.

78 DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.5., str. 4., 7 – 12.

šećernice izrađene od srebra u vrijednosti od 29 lota i posuđene na štetu njenog proizvođača, augsburškog zlatara Izaka Rudela (*Isaac Rudel*).[79] Iako ovaj slučaj ne može jamčiti Kristoforov odlazak u spomenuti grad, nego vjerojatno nabavu predmeta izrađenog u renomiranim zlatarskim krugovima,[80] dva se navoda izdvajaju kao pouzdaniji izvori njegovih inozemnih kretanja. Naime, gumbar Antun Fuker je prilikom potraživanja naplate duga istaknuo kako je svojim proizvodima opskrbljivao Vragovića od 1723. godine sve do njegovog odlaska u Požun, a kovač Vuk Hauptmon popravio kočiju sve do njegovog preseljenja u isti grad.[81] Također, gospođa Millerova udovica je u istoj prilici istaknula kako je Vragović od njenog supruga posuđenu škrinjicu ponio sa sobom u Ugarsku pred kraj svojega života.[82] Što se tiče hrvatskog područja, u *Arhivu* je sačuvan račun izdan za Kristofora Vragovića 1697. godine od strane trgovca potpisanog kao "?... *Leond: Milbacher*...?".[83] Vjerojatno je riječ o trgovcu Hans Leonard Mülbacheru (*Milpoheru*, *Milpaheru*) koji je do svoje smrti 1700. godine na zagrebačkom Kaptolu prodavao mješovitu robu, vršio novčane transakcije, a kasnije i dužnost sakupljača dike. Izvori bilježe kako je određeno vrijeme imao trgovinu u kući Aleksandra Mikulića, zagrebačkog prepušta i od 1688. do 1694. godine zagrebačkog biskupa, a u devedesetim godinama vlastiti kaptolski dom najvjerojatnije na kućnom broju 3, te skladište za robu u kući kanonika Ivana Znike.[84] J. Matasović je Mülbachera opisao kao trgovca koji posjećuje raznovrsne sajmove, te opskrbljuje plemićka imanja sa tekstilom, krznom, začinima, agrumima, papirom, kalendarima, posuđem, željezarijom, odnosno proizvodima koji se ne mogu proizvesti na imanju, te se odnose isključivo na materijale kojima će mjesni obrtnici oblikovati gotov proizvod.[85] S obzirom da je onovremeni Varaždin predstavljao značajno trgovačko središte preko kojega su zagrebački trgovci ostvarivali svoje veze sa Štajerskom i Ptujem, Mülbachera se zasigurno moglo zateći i u tom gradu. S druge strane ne smijemo isključiti mogućnost da je Vragović boravio i kupovao robu upravo u Zagrebu. O učestalosti takvog poslovanja šute mnogi izvori, no u varaždinskom *Arhivu* se krije pismo prijateljski nastrojenog Otta Kulmera nepoznatog datuma koje govori o posjetu gradu ("... *doidi doide moi Dragi Brate knam ia idem vtork vu Zagreb zapovedai zmenum*...")[86] i time površinski dotiče pitanje kako Kristoforovih putovanja, tako i međusobnih odnosa unutar plemićke zajednice.

Iako nemaju mogućnost pouzdanih odgovora, navedene informacije o Vragovićevom kretanju otvaraju pitanje lokacije njegove smrti. S obzirom na osvjedočene okolnosti pojedinih dugovanja, navodi o njegovom odlasku u Požun sugeriraju jednosmjernost putovanja. Na žalost, vjerodostojnost takvog zaključka je uslijed značajnog nedostatka pisanih tragova krajnje upitna, posebno ako je poznato da se za *Refrigerium defuncti animae* ("olakšanje pokojnikove duše"), odnosno posljednju Kristoforovu ispovijed brinuo neimenovani gvardijan ormoškog samostana.[87] Vragovićevo je zdravstveno stanje donekle moguće ilustrirati nekolicinom navoda o osobama zaduženim za njegovo zdravlje. Tako je u popisu vjerovnika zabilježen kirurg/ ranarnik Ivan Henrik Holčaj (*Ioannes Henricus Holczhaii*) koji je Vragovića opskrbljivao raznovrsnim ekstraktima i Andrej Leopold Miller (*Andreas*

79 *Ibid.*, 8.

80 O augsburškim zlatarima i njihovim utjecajima na onovremeno hrvatsko područje više u: LENTIĆ, Ivo. "Zlatarstvo baroka i rokokoa u Hrvatskoj," u: *Od svagdana do blagdana* (katalog izložbe), ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993), 132 – 147.

81 DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.5., str. 4., 8.

82 *Ibid.*, 14.

83 DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 15.4.2.

84 MATASOVIĆ, Josip. "Knez Lenard, Kaptoloma zagrebečkoga kramar" (I. dio), *Narodna starina* 28 (1932), 112 – 114.; MATASOVIĆ, Josip. "Knez Lenard, Kaptoloma zagrebečkoga kramar" (II. dio), *Narodna starina* 29 (1932), 201.

85 MATASOVIĆ, J. "Knez Lenard, Kaptoloma zagrebečkoga kramar" (II. dio), 173.; MATASOVIĆ, Josip. "Knez Lenard, Kaptoloma zagrebečkoga kramar" (III. dio), *Narodna starina* 32 (1933), 187.

86 DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 15.3.12.

87 DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.5., str. 15.

Leopoldus Miller) koji je svoju dužnost obnašao dvije godine. Doktor medicine[88] Gotfrid Karlek (*excellentissimus Dominus Medicinae Doctor Godefridus a Karlegh*)[89] je redovito obilazio Kristoforovu bolesničku sobu, te izdavao recepte po kojima su ljekarnici izrađivali lijekove za pacijenta. Konkretno, riječ je o franjevcu Franji Benno (*Reverendus Pater Franciscus Benno*) koji je bio zaposlen u glasovitoj franjevačkoj ljekarni smještenoj u središtu Varaždina, te o Henriku Valthu (*Henricus Valth*).[90] Navedeni nas podaci upućuju na pretpostavku da je posljednji Vragović duže vrijeme bolovao od određene bolesti ili zdravstvenih poteškoća u starosti. No, s obzirom da nije poznato o čemu je točno riječ, nije moguće zaključiti u kojoj mjeri je njegovo ugroženo zdravlje bilo uzrokom smrti. U razdoblju ranog novog vijeka epidemije kuge predstavljale su jednu od većih opasnosti po ljudski život,[91] pa je razumljivo zapitati se da li je upravo ta bolest bila presudna za Kristoforovo očigledno oslabljeno zdravlje, a time i smrt. No, u prvoj polovini XVIII. stoljeća prijetnje kuge na hrvatskom području, pa tako i u varaždinskom kraju zabilježene su 1709., 1712. i 1739. godine,[92] prema čemu je moguće zaključiti kako je odgovor na navedeno pitanje negativan.

VRAGOVIĆEVA POVEZANOST S PAVLINSKIM REDOM

Popis pokretnina križovljanskog kaštela iz 1724. godine otkriva cijeli niz uporabnih i dekorativnih predmeta koji su se mogli nalaziti u domu jednog plemića. Među brojnim slikama zamjetan je prikaz Blažene Djevice Marije Čenstohovske (*Imago Beatae Virginis Mariae Chestakoviensis*) iza kojeg se krije posebna dimenzija vragovićevskih društvenih veza.[93] Pavlinskom prisutnošću u kulturno – umjetničkom uzdizanju novovjekovnog hrvatskog društva na ovaj prostor dolaze brojne izvedenice

---

88 Važno je razlikovati onovremene "doktore medicine" koji, kao učeni fizici, a time i jedini podobni kandidati za funkciju državnog liječnika, nisu pripadali kategoriji kirurga, odnosno ranarnika/ brijača koji su kao obrtnici stupali u cehovska udruženja. Prema: PIASEK, Gustav. *Zdravstvo Varaždina do konca 19. stoljeća* (Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad Varaždin, 1996), 27.

89 Ivan Gotfried Karlek (Godefried Carlegg) je 1689. godine postao državni liječnik za grad Varaždin gdje je živio u drvenoj kući na uglu današnjeg Trga kralja Tomislava i Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Do smrti 1729. godine preuzeo je i funkciju gradskog senatora, te protomedika, a ostao je zapamćen i po istovremenom obnašanju funkcije zagrebačkog državnog liječnika u vremenu od pola godine. O Karlekovoj povezanosti sa brojnim hrvatskim plemićima govore podaci o njihovom kumovanju njegovoj brojnoj djeci. (PIASEK, G. *Zdravstvo*..., 43.)

90 "Popis onih koji imaju potraživanja u Križovljangradu", 4., 6., 7., 9., 10 – 11.; Henrik Valth naslijedio je gradsku ljekarnu od oca Franje Antuna Waltha, a time i dozvolu ljekarničke opskrbe vojske (PIASEK, G. *Zdravstvo*..., 33.) Prema Wissertu, njegova se ljekarna do 1719. godine nalazila pri sredini današnje Gundulićeve ulice. (WISSERT, A. "Bilješke...", 49.)

91 Epidemije kuge zabilježene su 1552. godine u Varaždinu, 1553. godine u Zagrebu, 1554. godine u Križevcima, Vrbovcu, Gradecu i sv. Petru u Međimurju. Veća epidemija na tadašnjem hrvatskom teritoriju trajala je od 1599. do 1601., a sljedeća 1629. godine. U razdoblju druge polovine XVII. stoljeća kuga je u sjevernim područjima zemlje bila česta pojava: zbog prijetnji širenja epidemije iz mađarskih krajeva, 1664. godine su postavljene brojne straže na rijeci Dravi; bolest se širila i 1674., zatim 1677., a u varaždinskom kraju je bila prisutna od 1678. do 1681., zatim od 1682. do 1683. , te 1691. godine. Sredinom XVIII. stoljeća na varaždinskom području prestaje opasnost od kuge. Prema: PIASEK, G. *Zdravstvo*..., 71 - 74.)

92 *Ibid.*, 74 – 75.

93 Riječ je o ikoni "Naše Gospe od Czestohowe", šire znanoj kao *Crna Madona od Czestohowe*, nastaloj do 1384. godine od kada se čuva u pavlinskom samostanu na Jasnoj Góri, znamenitom poljskom svetištu. Ikonografska tema zvana *Hodegetria*, odnosno prikaz Majke Božje sa Djetetom u ruci, posebno je cijenjenoj u cjelokupnoj pavlinskoj redozajednici. Ispremiješanost kulturno – umjetničkih utjecaja koji su pratili ikonu na široj europskoj razini su snažnim komunikacijskim putevima pavlinskoga reda, doveli su ovu ikonografsku temu i na hrvatsko područje. Jedan od najpoznatijih primjera takvoga utjecaja je zasigurno lepoglavska Majka Božja Čenstohovska, prvi puta spomenta 1508. godine, tijekom XVII. stoljeća dekorirana donacijom Marije Magdalene Nadasdy, a od prve polovice XVIII. stoljeća smještena na glavnom oltaru crkve sv. Marije. DAVŽ, *OFV.* kut. 1., sign. 2.5.1., str. 3 – 4.; PASIERB, Janusz S. *The Shrine of the Black Madonna at Czestohowa*, 4. izdanje (Warsaw: Interpress Publishers, 1991), 5 – 6.; CVITANOVIĆ, Đurđica et al. *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244 – 1786.: Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo* (Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt, 1989), 422 – 423., 426.

poljske Madone,[1] a pritom je jedna od njih pronašla svoje mjesto u križovljanskom kaštelu. Njeno prisustvo u Kristoforovom domu je dodatna potvrda snažne veze obitelji Vragović i pavlinskoga reda, te općenito još jedna ilustracija plodonosnog suživota hrvatskih plemića i Crkve. I dok slika potvrđuje, arhivski dokumenti utiru puteve novih spoznaja. Naime, u popisu pokretnina je vidljivo kako je dio Kristoforovih stvari pronađen u kućama pavlina unutar varaždinskih zidina, a njegov najveći vjerovnik bio je upravo Ivan Krištolovec (Varaždin, 1658. - ?, 1730.), koji je od 1708. (1715.) godine služio kao vrhovni poglavar pavlinskog reda i redoviti sudionik saborskih zasjedanja, te od 1716. godine savjetnik kralja Karla III. Istovremeno se isticao svojim književnim radom, te zaslužio posebno mjesto u povijesti kajkavske književnosti.[2] Također, malo je poznato da je Krištolovec surađivao sa Kristoforovom sestričnom, Barbarom Katarinom Vragović, na izradi njenog molitvenika o naučavanjima Tome Kempenca.[3]

Osim što je još jednog pavlina imao za svojeg vjerovnika (priora pavlinskog samostana u Remetama Davida Lisjaka), Kristofor je u svome križovljanskom domu, vjerojatno na zidu, držao prikaz *controffe*? onovremenog vesprimskog biskupa Mirka Esterházyja (Vágryhely, 1665. – Požun, 1745.), nekadašnjeg priora lepoglavskog samostana i vrhovnog poglavara hrvatske pavlinske provincije od 1702. do 1708. godine.[4] Prema svemu sudeći, očigledno je da povezanost Vragovića i pavlina nije bila površna suradnja usputnog karaktera, nego dugotrajno sudjelovanje u zajedničkim interesima. Takav kontakt je bio dublje ukorijenjen u širim dijelovima obitelji, što po pitanju intelektualnog rada, što u vidu pokroviteljstva izrade umjetničkih djela. Samim time tragovi pavlina u Križovljan – gradu upućuju na zaključak da se u stambenom prostoru nalazio podsjetnik na tu povezanost, ali i reprezentativan dokaz utjecajnih društvenih poznanstava obitelji Vragović.

FINANCIJSKE PRILIKE POSLJEDNJEG VRAGOVIĆA

U trenutku smrti Kristofor se nalazio u nezavidnoj financijskoj situaciji, zbog čega ga možemo smatrati dijelom onovremenog fenomena gotovo nepromišljene rastrošnosti koji je, uslijed pozitivnih promjena po pitanju kršćanskog uspjeha nad osmanlijskom vojskom, ali i značajnog utjecaja priljeva proizvoda stranih trgovaca i obrtnika, obilježio plemićki mentalitet krajem XVII. stoljeća. Tako su zanimljiva zapažanja M. Androića koji govori kako se varaždinsko građanstvo nakon velike pobjede nad Osmanlijama 1691. godine kod Slankamena psihički umirilo, te počelo okretati lagodnijim oblicima života. U tom je razdoblju postupno dolazilo do porasta raznovrsnog ugošćavanja i slavlja, čemu

---

1 CVITANOVIĆ, Đ. et al. *Kultura pavlina...*, 398., 415 – 416., 426.

2 SEKULIĆ, Ante. "Ivan Krištolovec – pavlin i hrvatski pisac," u: Lepoglavski zbornik 1994.: Radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi, Lepoglava, 17. rujna 1994. (Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1995), 34 – 38.

3 J. Bratulić spominje Krištolovca kao autora prijevoda Kempenčevog dijela, izdanog 1710. godine u Beču, te nanovo izdanog 1760. godine u Zagrebu, no u u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici se čuva prvo izdanje pod punim nazivom "*OD NASZLEDUVANYA CHRISTUSSEVOGA./ NAVUKI OSZEBUYNI/ Szpiszani od uelikoga Duhov/noga Navuchitela THOMASSA/ DE KEMPISSA/ Iz Dijachkoga na Horuaczki illi/ Szlouenszki iezik preobernijeni po/ nekoiem pobosnom Redovniku / Reda S. Paula, pervoga Puschenika./ Po poglauite Pako, ij uiszoko/ Rogiene goszpe/ BARBARE KATARINE/ WRAGOVICH/ OD MARVSEVECZ,/ Nekadasnyega Poglavitoga, Viteskoga,/ ij uszega dobroga Szpominka Goszpona/ PATACHICH LASZLO-/ VA OD ZAJEDZE,/ Czeszaroue y Kralyeve Szvetloszti,/ uu Krayne y Fesztunge Krisevechke/ Vice Obersztara,/ OSTAVLYENE VDOVE/ Stampati Vuchinyeni./ uu Bechu pri Goszpe Janne Vdovicze Woigtin, letta 1720.*(?)" Knjiga sadrži predgovore Barbare i Krištoloveca u kojima objašnjavaju razlog tiskanja ovakvog dijela. http://katalog.hazu.hr/WebCGI.exe?Tip=Listic&Jbmg=069852&Baza=1 (preuzeto veljača 2013.); Digitalizirano izdanje Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek: http://baza.gskos.hr/knjige/dekempiss.pdf (objavljeno 2008., preuzeto veljača 2013.; SEKULIĆ, A. "Ivan Krištolovec...", 37.

4 Esterházy je obnašao dužnost biskupa u Vácu 1706. godine, zagrebačkog biskupa od 1708. do 1723. godine kada postaje vesprimski biskup i potom kancelar kralja Karla III., a 1725. godine biva proglašen ostrogonskim biskupom (*Hrvatski biografski leksikon*, ur. Trpimir Macan, sv. 4 [Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1998], 111.; SEKULIĆ, Ante. "Pavlinski vrhovni poglavari," u: *Od blagdana do svagdana – barok u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković [Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993], 374., 376.); DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 3 – 4.

nam svjedoči Patačićevo "društvo vinskih doktora od pinte", velikodušne cehovske gozbe ili, pak, odluka Hrvatskog sabora iz 1695. godine o zakonski prihvatljivom materijalu za izradu odjeće koja je reflektirala porast upotrebe skupocjenih tkanina i popratno zaduživanje građanstva.[5] Sudeći prema arhivskim dokumentima, posljedice prihvaćanja novog, oslobođenog *modusa vivendi* lako je uočiti i na primjeru dugotrajnih dužničkih neprilika Kristofora Vragovića. Naime, od 1675. do 1699. godine izdavane su namire Zagrebačkog kaptola kojima se potvrđuju naplate kamata na dug Jurja Vragovića, a potom njegove udovice Suzane i sina Kristofora. Godine 1700. zabilježena je Kristoforova posudba 100 rajnskih forinti od Ivana Görkönyja i njegove žene Judite Kanisay. Nadalje, zbog čestog povezivanja Vragovića i Črnkovečkih u literaturi, vrijedno je spomenuti 1703. godinu kada pukovnik Črnkovečki predlaže preuzimanje Kristoforovog duga prema Zagrebačkom kaptolu. Vragović je iste godine posudio 150 rajnskih forinti koje su od strane njegove tete Dorotee Vagić bile namijenjene pavlinskom samostanu u Remetincu, što bi se vjerojatno moglo povezati sa oduzimanjem četiri njegova kmeta u korist istoga samostana 1711. godine. Šest godina poslije uslijedila je zasigurno najznačajnija dokumentirana financijska šteta koju je Kristofor pretrpio – u veljači 1717. godine on je Pavlu Patačiću pred Zagrebačkim kaptolom na pet godina založio maruševečko imanje u vrijednosti od 17000 rajnskih forinti, a 1720. godine mu prepustio i određen broj kmetova i njihovih davanja na istome imanju.[6]

Popis potraživanja vjerovnika otkriva kako je Vragović nakon smrti ostao dužan brojnim pojedincima, što crkvenim licima, što plemićima ili, pak, obrtnicima i trgovcima. Najveća svota novca zabilježena je u dugovanju prema svećenstvu, sveukupno 1719 rajnskih forinti, 10 groša i 20 krajcara. To je vidljivo na slučaju priora lepoglavskog samostana Ivana Krištoloveca (1115 forinti – otprilike odgovara cijeni koju je Kristofor platio za zemljište sa dvije kuće u Varaždinu 13 godina ranije), zatim ravnatelja Zakmardyjevog sjemeništa Ivana Donatija (537 forinti, 10 groša), župnika Davida Lizjaka (57 forinti), franjevačkog ljekarnika oca Franje Benno (10 forinti, 20 krajcara), te neimenovanog gvardijana ormoškog samostana (nepreciziran trošak, potražnja simbolične milostinje).[7] Također, značajnu svotu od 1095 rajnskih forinti dugovao je Vragović plemićima – barunu Antunu Franji Serburghu (300 rajnskih forinti), vrhovnom blagajniku varaždinske tridesetnice Ivanu Antolčiću (700 forinti) i plemenitoj gospođi Katarini de Laqui, udovici Jurja Jankovića (95 forinti).[8]

Od 487 rajnskih forinti neplaćenih trgovačkih usluga, 400 je forinti pripadalo varaždinskom trgovcu Ivanu Krašniku u čijoj se kući nalazio dio Kristoforovog inventara.[9] Iz obrtničkih je redova zabilježeno deset Vragovićevih vjerovnika, te ukupan dug od 144 rajnske forinte, 30 groša, 36 krajcara i 36 denara, pri čemu bi najveće dugovane svote mogle potvrditi plemićku naviku luksuznosti samoprezentacije – potraživali su ih gumbar Antonio Fuker (40 forinti) i krojač Juraj Vodopija (38 forinti, 36 denara).[10] Nadalje, Kristofor je koristio usluge trojice brijača, odnosno ranarnika, te jednog uglednog doktora medicine (zajedno 176 rajnskih forinti).[11] Priključimo li navedenima ljekarnike, uključujući franjevačkog redovnika, možemo zaključiti kako je posljednji Vragović na brigu o svome zdravlju i tijelu utrošio sveukupno 206 rajnskih forinti i 20 krajcara. Na kraju, preostali vjerovnici, koji su se razlikovali u svojim dužnostima, pa tako obnašali funkciju, primjerice, Kristoforovog komornika (Juraj Konczer), provizora imanja (Ivan Saffarius) ili pak izvršitelja viničke trideset-

5 DUGAČKI, V. "'Doktori neomedicinskog fakulteta'...", 5 – 49.; ANDROIĆ, Mirko. "Raskoš i bijeda XVII. stoljeća," *Varaždinske vijesti*, 26. ožujka 1953.

6 LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 26 - 28., 40 - 41.

7 DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.5., str. 1 – 3., 5 – 6., 15.

8 *Ibid*., 3., 5 – 6., 9.

9 *Ibid*., 4., 11 – 12.

10 *Ibid*., 4 – 5., 7 – 11.

11 *Ibid*., 4., 6 - 7., 14.

nice (Stjepana Blaškovića) su nakon Vragovićeve smrti potraživali sveukupno 402 rajnske forinte, 14 groša i 56 krajcara.[12]

U slučaju nekolicine vjerovnika zabilježeno je zanemiravanje dijela duga, odnosno potražnja povratka umanjene novčane svote. Tako se u nekim primjerima radilo o odbacivanju sitne količine forinti, groša i krajcara, o jednostavnom "zaokruživanju" iznosa ili o svođenju duga na njegovu najnižu vrijednost.[13] Zanemarivanjem prvotne vrijednosti usluge, proizvoda i predmeta kojima su vjerovnici opkrbljivali Kristofora, te uvažavanjem krajnje potraživanih svota moguće je zaključiti kako je na kraju svog života posljednji Vragović živio u dugu od 4027 rajnskih forinti i 12 groša.

KRIŽOVLJAN - ORGANIZACIJA I VRIJEDNOST POSJEDA U VRIJEME KRISTOFORA VRAGOVIĆA

Najpouzdanije podatke o nekadašnjoj organizaciji života na imanju moguće je pronaći u ispovijestima zaposlenika obitelji Varady iz prve polovice XX. stoljeća (Talan, 2005.) u kojima mnogo riječi ima upravo o objektima i gospodarski značajnim površinama.[14] S druge strane, za razdoblje prve polovice XVIII. stoljeća najbolju ilustraciju ekonomskih potencijala posjeda predstavljaju već spomenuti popisi kraljevskog fiska nastali nakon smrti posljednjeg Vragovića..[15] Prema procjeni vrijednosti nekretnina na imanju izdanoj iz 1725. godine (kut. 1., sign. 2.5.4.) i popisima podložnika iz 1724. godine (kut. 1., sign. 2.5.1. – 2.5.3.) , moguće je ustanoviti kako je, s obzirom na raznovrsne komponente koje su činile križovljansko vlastelinstvo i kvantitetu godišnjih podložničkih obaveza, vrijednost Kristoforovog imanja iznosila sveukupno 22525 forinti (nekretnine 13605, kmetovi 5800, gornjaci 3120).

Naime, kvalitetna rekonstrukcija imanja je omogućena zahvaljujući detaljnom popisivanju kojim su bili zahvaćeni ne samo najznačajniji dijelovi posjeda, nego i preostali elementi izuzetno niske ili nepostojeće novčane vrijednosti. Središnjicu je činio *Castellum muratum*, Križovljan – grad, u vrijednosti od 4200 rajnskih forinti uz koje su bile smještene dvije staje. Zemlja na kojoj je kaštel podignut bila je ograđena, a u blizini se nalazio i vrt sa voćnjakom. Nedaleko je bila ruševna *Curia lignea* koja je zajedno sa manjim komadom zemlje, te još jednim objektom na njemu vrijedila 200 rajnskih forinti. Sadržavala je kuhinju i sobu, a uz nju su bili smješteni staja, alodijalni dom s vrtom, tor za životinje i spremište za žito. Posebno mjesto u popisu nekretnina zauzima most na rijeci Dravi koji se, sudeći

[12] *Ibid*., 5, 170., 12 – 15.

[13] Primjerice, trgovac Helčić je od zateznog duga od 7 forinti i 47 krajcara zatražio samo 7 forinti, dok je Millerova udovica zahtijevala novčanu protuvrijednost oduzete kutijice u dvostruko smanjenom iznosu. (*Ibid*., 4., 14.)

[14] U blizini dvorca i u današnje se vrijeme nalazi žitnica sa podrumom, prizemljem, dva kata i tavanom. U podrumu, u koji se ulazilo posebnim stepeništem lijevo od glavnog ulaza, skladištilo se povrće, od kojeg je posebno naglašen krumpir, a sadržavao je i dvije velike betonske bačve ugrađene u južni zid okrenut prema polju – na taj način se vino moglo ulijevati u spremnike izvana. Na višim etažama skladištilo se žito. Istočno od žitnice se i danas nalazi ciglena zapuštena građevina koja bi mogla odgovarati zgradi vrtlarije. U njenom donjem dijelu nalazilo se skladište i prostori u kojima su se sluškinje brinule o rublju i poslovima vezanima za čistoću dvorca. Južno od vrtlarije nalazio se vrt i voćnjak, a njima se brinuo vrtlar koji je i živio u toj zgradi. Na posjedu se nalazio i velik broj stambenih zgrada namijenjenih svim zaposlenicima – u zgradi sjeveroistočno od dvorca prema selu Virje živjele su dvije obitelji od sveukupno 16 članova, a u blizini su bile još dvije zgrade, jedna za osmeročlanu obitelj koja se brinula i o svinjcu, te jedna za dvije manje obitelji. Lijevo od dvorca izgrađene su staje za konje uz koje su bile kovačnica, kolarnica, stolarija i tzv. "ruska vila". U ostalim stajama boravila je stoka gospodara, te radnika koji su obrađivali gospodareva polja. Iza staja nalazile su se još dvije stambene zgrade izgrađene za obitelji konjušara i kočijaša. Nasuprot dvorca u parku na lijevoj strani izgrađena je ledenica – podrumski prostor širine 5 metara i dubine 3 metra koja je imala pojačane svodove prekrivene slojem zemlje. U nju se dovodio led iz rijeke Drave koji je mogao biti visok do 1 metra. Što se tiče perivoja, sastojao se od livada ispresijecanih skupinama drveća i staza širine 1, 2 metra koje su bile pošljunčane ili popločene. Također, spominje se i dvorska kapela koja je ponekad služila za izvođenje mise. Prema: TALAN, F. "Kako zaustaviti propadanje..."

[15] LEVANIĆ, K. *Analitički inventari*, 29.

I. Objekti		
Objekt i njegova neposredna blizina	Površina (juger)	Vrijednost (rajnske forinte)
Zidani kaštel	?	4200
Ograđena zemlja na kojoj je kaštel podignut	?	75
2 staje	?	35
Vrt sa voćnjakom	3	200
Drvena kurija sa kuhinjom i sobom	?	150
Staja	?	50
Alodijalni dom s vrtom	?	80
Dom imanja kurije	?	50
Tor za životinje, spremište žita	?	/
Mlin na rijeci Dravi	/	100
Ukupno:	?	4940
II. Poljoprivredne površine		
Vinograd (Brijeg/ područje)	Broj kopača	Vrijednost (rajnske forinte)
Veliki Vinograd (Mehnatecz)	125 (200)	1500
Humecz (Humecz)	90	480
Objekt		20
Mali Humecz (Mali Humecz)	50	280
Objekt u pripremi		20
Budolen (Prekorie)	50	150
Zaszad (Prekorie)	50	150
Trombetas (Veliki Szelci)	30	200
Objekt		40
Zaszad (Zaszad)	14	50
Ukupno:	284 (359)	2890
Oranice	Površina (juger)	Vrijednost (rajnske forinte)
1. klasa		
Pod Ternaczom	30	600
Brezina dodatni izdvojen sloj	14	280
Za Dvorom versus Zatona	12	240
Brezina	11	220
Proti Dvoru za Ledveniczum	6	120
Dolinschicza	5	100
Duge Nive	4	80
U neposrednoj blizini kurije	4	80
Dva mjesta blizu vrta	8	160
Ukupno	*94*	*1880*
2. klasa		
Va Kerchi/ Kerochi	12	96
Sztruge	7	56
Virie	7	56
Ekstirpaturistička zemlja na nepoznatom mjestu	10	80
Kiszeljacha	4	32
Ukupno	*40*	*320*
Ukupno oranice:	*134*	*2200*
Livade	Broj sjenokoša	
Treschicze	45	/
Poljane	25	/
Kramarschicza	6	/
Ukupno:	*76*	*/*
III. Ostale površine		
	Površina (juger)	Vrijednost (rajnske forinte)
Hrastova šuma	20	500
Šuma uz Dravu, Draškovićev posjed i štajersku granicu	o. 200	3000
Šipražje za ispašu životinja	15	75
Ukupno:	*235*	*3575*
Sveukupna vrijednost nekretnina na križovljanskom posjedu	**13605**	**rajnskih forinti**

Tab. 1. Objekti i zemljišne čestice križovljanskog posjeda, 1724. - 1725.
Izvor: DAVŽ, OFV, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 10 – 11.; kut. 1., sign. 2.5.3., str. 1 – 2.; kut. 1., sign. 2.5.4. str. 2 – 5.

po opisu, tamo nalazio duže vrijeme (*valde vetusta*).[16] Također, zabilježeno je i iskorištavanje vlastelinskog prava ribolova na Dravi, ali pritom nije izvršena procjena njegovog obujma, odnosno vrijednosti.[17] Nije naodmet spomenuti kako dokumenti otkrivaju i detaljnu razradu vrijednosti maruševečkog imanja koje se nalazilo u zakonskom vlasništvu Kristofora Vragovića, ali je bilo zakupljeno od strane Pavla Patačića. Sveukupna vrijednost je određena na 19933 rajnske forinte i 30 krajcara, pri čemu je kaštel Maruševec procijenjen na 4928, a drveni objekti u blizini na 482 rajnske forinte.[18] Povodeći se za iskustvom ekonomskog izračuna križovljanskog imanja prilikom kojeg su se istaknule određene pogreške u računanju od strane autora dokumenta, istinitost svota navedenih u maruševečkom slučaju je, također, potrebno provjeriti detaljnijim analizima koje su ostavljene za buduća istraživanja.

Od poljoprivredno iskoristivih zemljišnih čestica na križovljanskom imanju navedeno je sedam vinograda od kojih su tri imala izgrađen manji objekt (*Humecz*, *Mali Humecz*, *Trombetas* – tablica 1). Ukupna vinogradarska površina izmjerena je na 284 kopača (359 ako se uzme da se broj radnika u *Velikom Vinogradu* na *Mehnateczu* povremeno povećavao sa 125 na 200), dok je vrijednost vinograda iznosila 2890 rajnskih forinti.[19] Oranice (*Terrae arrabiliae*) su podijeljene na dvije klase: prva se odnosila na devet čestica ukupne površine od 94 jugera pri kojima se juger vrednovao sa 20 forinti, a druga na pet čestica ukupne površine 40 jugera, odnosno vrijednosti od 320 forinti (8 forinti po jugeru). U izračunima navedenih obradivih površina autor (potpisano od strane podsuca Varaždinske županije Juraja Glika) je napra-

[16] Još u 16. stoljeću pravo mlinarenja, odnosno podizanja vodenica na rijekama predstavljalo je vlastelinski regal dobiven istovremeno sa posjedom. U praksi je ono označavalo iskorištavanje svih voda koje su potpadale pod vlastelinstvo, a ostvarivalo se na feudalnim mlinovima, te na onima koje su kmetovi uzimali u zakup. Prema: ADAMČEK, J. *Agrarni odnosi*..., 714.

[17] Pravo ribolova (*jus piscationis*/ *piscaturae*) u razdoblju 16. stoljeća se odnosilo na rezerviranje pojedinih rijeka za isključivo vlastelinski ribolov, pri čemu je dozvola ribarenja od strane podložnika bila uvjetovana daćama. U sljedećem stoljeću sve je veći broj kmetova i seljaka dobivao tu dozvolu; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 10.; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.4., str. 2 – 3., 6.; ADAMČEK, J. *Agrarni odnosi*..., 457., 714.

[18] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.6., str. 1., 7., poleđina dokumenta

[19] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.4., str. 3 – 4.

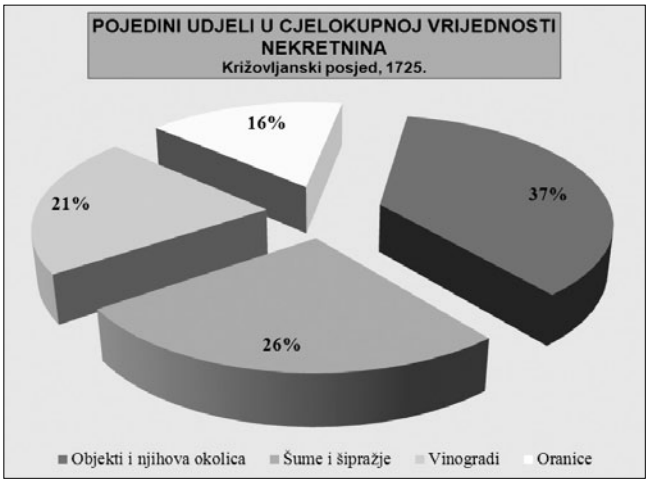

Dijagram 1. Udjeli objekata i zemljišnih čestica u ukupnoj vrijednosti nekretnina na križovljanskom posjedu, 1725. Izvor: DAVŽ, OFV, kut. 1., sign. 2.5.4. str. 2 – 5.

vio nekoliko grešaka za koje ne možemo sa sigurnošću ustvrditi da li su slučajne ili se iza njih kriju smislene kalkulacije. Prema njemu, površina drugoklasne skupine oranica nije iznosila 40, nego 30 jugera, a ukupna vrijednost koja bi odgovarala tom broju jugera nije 240, nego samo 200 rajnskih forinti. Iz tog je razloga predstavljena i neodgovarajuća ukupna vrijednost oranica od 2080, umjesto 2200 forinti.[20] Vinogradima i oranicama su pridodane i tri livade ukupne površine 76 kosaca, ali nepoznate vrijednosti.[21] Preostale, neobradive, ali gospodarski iskoristive površine (vrijednost 3575 forinti) odnosile su se na hrastovu šumu od 20 jugera u vrijednosti od 500 rajnskih forinti, veliku šumu uz rijeku i granice sa Draškovi ćevim teritorijem, te štajerskim područjem u površini od 200 jugera i vrijednosti od 3000 forinti. Na 15 jugera prostiralo se šipražje blizu staje uz kuriju koje je služilo za ispašu životinja, a vrijedilo je 75 forinti.[22]

Sveukupna vrijednost objekata i zemljišnih čestica križovljanskog posjeda iznosila je 13605 rajnskih forinti, dok je prema izračunima autora popisa ona ustanovljena na 13485 forinti (tablica 1, dijagram 1).

PODLOŽNICI KRIŽOVLJANSKOG IMANJA

Nadalje, analizi Vragovićevog imanja nužno je pridodati razradu sustava podložnika i njihovih podavanja. Vlastelinstvu je pripadalo sveukupno 47 kmetova podijeljenih prema pet pripadajućih teritorijalnih jedinica – kaštelu i kuriji (12 kmetova), te selima Virje (*Virja*, 9 kmetova), Hraščica? (*Haczczticza*, 6 kmetova), Selca (*Szelcza*, 12 kmetova) i Brezje (*Brizia*, 8 kmetova). Njihove obaveze bile su sljedeće: izvršavanje radne rente, darivanje vlastelina i plaćanje desetine u grošima (tablica 2). S obzirom na broj dana izvršavanja tlake, kmetovi su bili podijeljeni u tri klase (dijagram 2): njih 24 radilo je tri dana i bilo obvezano na davanje 9 jaja, te 9 groševa desetine (51%), 21 kmet je radio dva dana i davao 6 jaja, te 6 groševa desetine (45%), dok je dvoje radilo jedan dan i davalo 3 jaja, te 3 groševa desetine (4%).[23] Izvršavanju radne rente se pristupalo sa ili bez životinjske pomoći, prema čemu je 57,45% kmetova tlaku vršilo na stočni način, 36,17% na manualni, a 6,38% na nepoznat način (dijagram 3). Sveukupno gledajući najviše je kmetova radilo 3 dana sa stokom (38,30%), zatim dva dana bez stoke (23,40%) i dva dana sa stokom (19, 15%), dok ih je najmanje (8,51% i 4,26%) radilo tri i jedan dan bez životinja (grafikon 1). Svi su kmetovii bili obvezani darivati po jednog kopuna, kokoš, pile i svinjsku plećku, čime je vlastelin godišnje bio opskrbljen sa 60 komada iz svake kategorije. Sveukupan broj darivanih kokošjih jaja i desetinskih groša je jednak – 348. Razvrstavajući kmetove u klase, autor procjene vrijednosti na križovljanskom posjedu je napomenuo kako se prva skupina vrednovala sa 150, druga sa 100, a treća sa 50 rajnskih forinti, prema čemu je izračun vrijed-

[20] *Ibid.*, 4 – 5.

[21] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 11.

[22] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.4., str. 5.

[23] Autor procjene vrijednosti posjeda govori o 23 pripadnika prve klase: DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.4., str. 5 – 6.

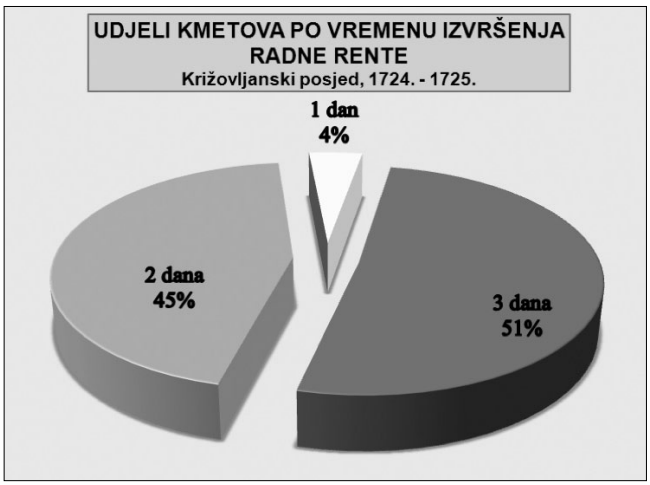

Dijagram 2.
Izvor: DAVŽ, OFV, kut. 1., sign. 2.5.1. str. 12 – 18.; kut. 1., sign. 2.5.3., str. 2 – 7.

nosti prihoda od kmetskog podavanja za Vragovića iznosio 3600, 2100 i 100 forinti, odnosno sveukupno 5800 forinti godišnje.[24]

U popisima su primjetne određene proturiječnosti podataka. U dokumentu sign. 2.5.1.. navedeno je kako *Joannes Posavecz* (*Poszavecz*), kmet koji pripada kaštelu i kuriji, ima obavezu darivanja 6 jaja i 6 desetinskih groša.[25] U dokumentu sign. 2.5.3. podatak je ispravljen na 9 jaja i 9 groša desetine što bi i odgovaralo obavezi prve kategorije kmetova koji su tri dana stočno izvršavali tlaku.[26] Također, *Andreas Satko* iz sela Virja prema prvom je dokumentu tlaku izvršavao dva dana, a prema drugom tri dana.[27] S obzirom da je u popisu i njegovom prijepisu za ovog kmetova naveden istovjetan podatak darivanja 9 jaja i 9 groša desetine, moguće je zaključiti kako je *A. Satko* radnu rentu izvršavao ipak tri dana. Na kraju, kod *Mathiasa Czesara* (*Czeszara*) iz sela Selca u prvom su popisu zabilježene obaveze uobičajene za drugu kategoriju kmetova, no u prijepisu popisa nedostaje navod o darivanim kokošima, pilićima i svinjskim plećkama.[28] Iako je nepoznat točan razlog takvog izostavljanja, u tabličnim podacima je ovaj kmet predstavljen prema navodima iz dokumenta sign. 2.5.1.

S obzirom da su vinogradi predstavljali važno poljoprivredno iskoristivo zemljište križovljanskog vlastelinstva (sedam vinograda pod 284/ 359 kopača u vrijednosti od 2890 rajnskih forinti) značajna podložnička davanja su se odnosila i na redovitu vinsku daću gornicu, gornjačke kopune i vinsku desetinu (tablica 3). Gornica je u pravilu bila određena prema veličini vinograda, odnosno broju kopača, ali se tijekom XVII. stoljeća određivanje njene vrijednosti individualiziralo, čime je svako vlastelinstvo imalo svoj sustav mjerenja i regulacije.[29] U križovljanskom slučaju izvor je zabilježio 52 gornjaka, pri čemu su dvojica bili obvezani na osnovno i dodatno podavanje (*Colmannus/ Colmanus Stiber* i *Georgius Kovascisch/ Kovachich*), a zabilježen je i stanoviti *Dominus Joannes Henricus Hom* (?). Prilikom procjene vrijednosti križovljanskog imanja, autor je 1725. godine zabilježio darivanje 157 kubula vina, 99 kopuna i nedefinirane vinske desetine koja je ovisila o godišnjem urodu. Cjelokupna vrijednost gornice zabilježena je na 3140 forinti.[30] Iako su gornjaci popisani u dva dokumenta datirana u isto vrijeme, podaci u originalnom popisu i njegovom prijepisu niti u ovom slučaju nisu u potpunosti istovjetni. Kod *Joannesa Tollana* (*Tallana*) iz vinograda *Czvetkovich* u prvom je popisu navedeno darivanje 4 kopuna, a u drugom samo jednog.[31] Također, kod *Colmanusa Stibera*, koji je

[24] S obzirom da je autor naveo jednog kmeta manje, njegova procjena znosi 5650 rajnskih forinti: *Ibid*., 6.

[25] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 12.

[26] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.3., str. 3.

[27] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 13.; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.3., str. 3.

[28] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 15.; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.3., str. 6.

[29] ADAMČEK, J. *Agrarni odnosi*..., 583.

[30] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.4., str. 6.

[31] DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 16.; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.3., str. 7.

Castellum et Curia								
	Radna renta u danima	Način izvršenja radne rente	Kopuni	Kokoši	Pilad	Plećke	Jaja	Desetina u grošima
1. Joannes Kovach	3	stočni	1	1	1	1	9	9
2. Mathias Gregorich	3	manualni	1	1	1	1	9	9
3. Jacobus Penez	3	stočni	1	1	1	1	9	9
4. Jacobus Vinczetich (Vinczetics)	2	manualni	1	1	1	1	6	6
5. Georgius Zagorecz	3	?	1	1	1	1	9	9
6. Joannes Vinczetich	2	stočni	1	1	1	1	6	6
7. Andreas Kudak	2	stočni	1	1	1	1	6	6
8. Mathias Zagorecz (Zarogecz)	2	manualni	1	1	1	1	6	6
9. Joannes Posavecz (Poszavecz)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
10. Joannes Birus	2	stočni	1	1	1	1	6	6
11. Kranjecz Maczelakovo aliter Polianecz iz Krisovlyan (Poljanecs iz Krisovlyan)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
12. Andreas Balthicza	2	manualni	1	1	1	1	6	6
12 kmtova:	*30*	*7 stočnih, 4 manualna, 1 nepoznat*	*12*	*12*	*12*	*12*	*90*	*90*
Pagus Virja								
	Radna renta u danima	Način izvršenja radne rente	Kopuni	Kokoši	Pilad	Plećke	Jaja	Desetina u grošima
1. Andreas Valich (Balich)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
2. Andreas Satko	3	manualni	1	1	1	1	9	9
3. Michaël in Virja	3	stočni	1	1	1	1	9	9
4. Marcus Mikolisnjak (Mikolesnjak)	2	stočni	1	1	1	1	6	6
5. Andreas Gregorics jam Sirek (Szirek)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
6. Petkecz in Virja	3	manualni	1	1	1	1	9	9
7. Andreas Germecz (Germecs)	2	manualni	1	1	1	1	6	6
8. Petrus Skerblin jam Paulus Zagorecz	2	manualni	1	1	1	1	6	6
9. Martinus Paulovecz	2	?	1	1	1	1	6	6
9 kmetova:	*23*	*4 stočna, 4 manualna, 1 nepoznat*	*12*	*12*	*12*	*12*	*69*	*69*
Pagus Haczczticza								
	Radna renta u danima	Način izvršenja radne rente	Kopuni	Kokoši	Pilad	Plećke	Jaja	Desetina u grošima
1. Paulus Vidacz jam Kerklecz	2	manualni	1	1	1	1	6	6
2. Petrus Sostar jam Marcus	3	stočni	1	1	1	1	9	9
3. Georgius Globucharech (Klobucharek)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
4. Joannes Mlinar	3	stočni	1	1	1	1	9	9
5. Georgius Kubecz (Gubecz)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
6. Georgius Posavech (Poszavecz)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
6 kmetova:	*17*	*5 stočnih ,1 manualni*	*12*	*12*	*12*	*12*	*51*	*51*
Pagus Szelcza								
	Radna renta u danima	Način izvršenja radne rente	Kopuni	Kokoši	Pilad	Plećke	Jaja	Desetina u grošima
1. Franciscus Zajech (Zajecz)	2	stočni	1	1	1	1	6	6
2. Stephanus Lazar	2	manualni	1	1	1	1	6	6
3. Thomas Vori (Vory)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
4. Kollmann (Kolman)	2	manualni	1	1	1	1	6	6
5. Stephanus Kavecz (Gavecz) jam Joannes Furjan (Furian)	2	manualni	1	1	1	1	6	6
6. Michaël Turschak	3	stočni	1	1	1	1	9	9
7. Georgius Varga	3	?	1	1	1	1	9	9
8. Martinus Vori (Vory)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
9. Andreas Furian	2	manualni	1	1	1	1	6	6
10. Paulus Furian	1	manualni	1	1	1	1	3	3
11. Relicta Picskanka (Pichkanka)	1	manualni	1	1	1	1	3	3
12. Mathias Czesar (Czeszar)	2	stočni	1	1	1	1	6	6
12 kmetova:	*26*	*5 stočnih, 6 manualnih, 1 nepoznat*	*12*	*12*	*12*	*12*	*78*	*78*
Pagus Brizia								
	Radna renta u danima	Način izvršenja radne rente	Kopuni	Kokoši	Pilad	Plećke	Jaja	Desetina u grošima
1. Crni? köösz (koosz) jam Petrich (Petrics)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
2. Michaël Petrich	3	stočni	1	1	1	1	9	9
3. Mathias Grech (Krich)	3	stočni	1	1	1	1	9	9
4. Paulus Grumpach (Krumpach)	3	manualni	1	1	1	1	9	9
5. Michaël Rugany	2	stočni	1	1	1	1	6	6
6. Martinus Rugany	2	stočni	1	1	1	1	6	6
7. Andreas Makar	2	stočni	1	1	1	1	6	6
8. Joannes Pazar	2	manualni	1	1	1	1	6	6
8 kmetova:	*20*	*6 stočnih, 2 manualna*	*12*	*12*	*12*	*12*	*60*	*60*
Sveukupno 47 kmetova:	*115*	*27 stočnih, 17 manualnih, 3 nepoznata*	*60*	*60*	*60*	*60*	*348*	*348*

Tab. 2. Popis kmetova i njihovih podavanja prema česticama uključenim u križovljansko vlastelinstvo, 1724. (bojama izdvojeni po danima radne rente)
Izvor: DAVŽ, OFV, kut. 1., sign. 2.5.1. str. 12 – 16.; kut. 1., sign. 2.5.3., str. 2 – 7.; kut. 1., sign. 2.5.4., str. 5 – 6.

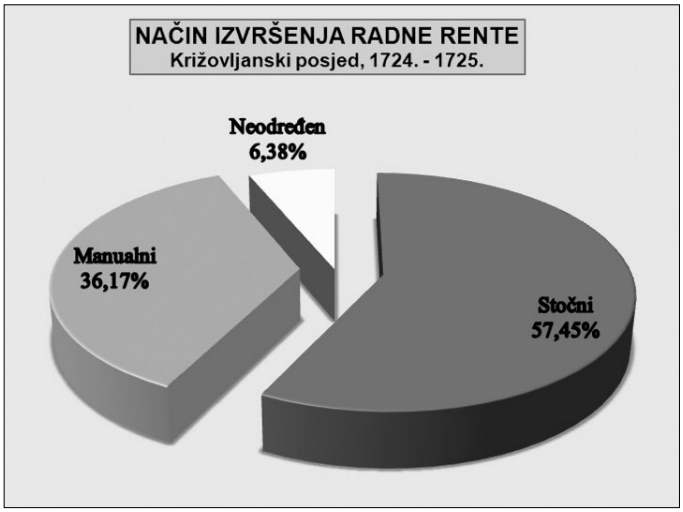

Dijagram 3.
Izvor: DAVŽ, OFV, kut. 1., sign. 2.5.1. str. 12 – 18.; kut. 1., sign. 2.5.3., str. 2 – 7.

imao obavezu dvostrukog podavanja, u slučaju vinograda Pehacs (*Pehach*) u drugom je dokumentu zabilježeno davanje 10 pinti vina, dok u prvom popisu tog podatka nema.[32]

Uvažavanjem različito navedenih podataka, moguće je zaključiti kako izračun autora procjene vrijednosti nije bio sasvim točan. Prema novoj analizi, gornjaci su sveukupno dali 156 kubula i 86 ili 96 pinti vina, te 99 ili 102 kopuna i 332 desetinska dinara (tablica 3). Na području Varaždinske županije vrijedile su posebne "varaždinske mjere" prema kojima se nakon 15. stoljeća, a prije uvođenja požunskih mjera 1734. godine kubul vina kretao između 119,95 i 139,94 litre.[33] Do iste godine na hrvatskom je prostoru pinta odgovarala količini od 1, 5879 litri,[34] prema čemu postoji mogućnost kako je naturalna vinska daća 1724. godine sveukupno iznosila između 18864, 63 i 21983, 69 litre vina. Nepouzdanost odgovora na pitanje količinskih vrijednosti vinske daće je očigledna i u istraživanju V. Dugačkog o Patačićevom društvu *Pinta*, gdje je predstavljen niz raznovrsnih vrijednosti mjere pinte.[35] Prema tome, potrebno je naglasiti kako postoji mogućnost revizije ovdje predstavljenih vrijednosti. No, jedno je sigurno - s obzirom da je autor popisa vrijednost gornjačkih prihoda temeljio na kubulima, pri čemu je jedan kubul vrednovan kao 20 rajnskih forinti, ukupna vrijednost gornice križovljanskog posjeda iznosila je 3120 forinti.[36] Pribrojimo li tome količinu kmetskog podavanja, sveukupna vrijednost prihoda dobivenih podložničkim podavanjima iznosila je 8920 rajnskih forinti godišnje.

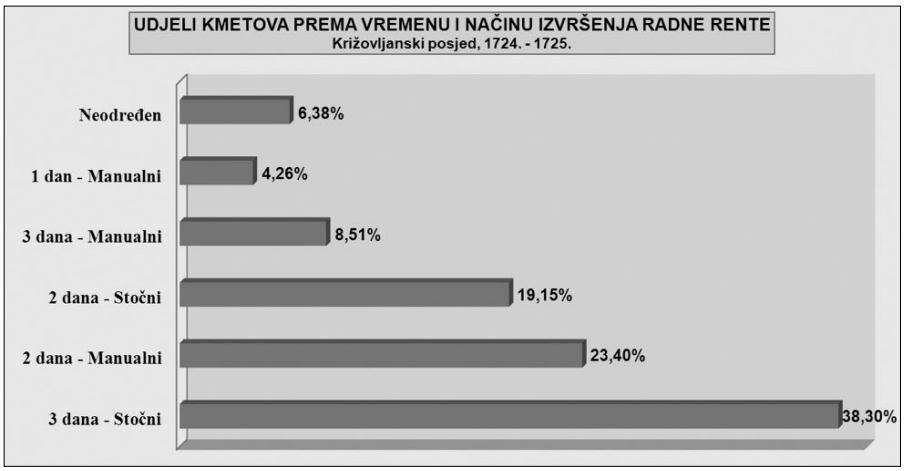

Grafikon 1.
Izvor: DAVŽ, OFV, kut. 1., sign. 2.5.1. str. 12 – 18.; kut. 1., sign. 2.5.3., str. 2 – 7.

32 DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 17.; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.3., str. 8.

33 HERKOV, Zlatko. *Naše stare mjere i utezi* (Zagreb: Školska knjiga, 1973), 82., 99.

34 HERKOV, Z. *Naše stare mjere...*, 100.

35 DUGAČKI, V. "'Doktori neomedicinskog fakulteta'...", 6.

36 Autor navodi 157 kubula vina, prema čemu ukupna vrijednosti iznosi 3140 forinti: DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.1., str. 16 – 18.; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.3., str. 7 – 10.; DAVŽ, *OFV*, kut. 1., sign. 2.5.4., str. 6.

Gornjak	Kubuli	Pinte	Kopuni	Desetina (denari)
1. Michaël Polianecz (Poljanecz)	6	/	4	6
2. Nicolaus Rakovich (Rakovics)	4	10	3	6
3. Andreas Mariass (Marias)	3	/	1	6
4. Joannes Zagorecz	2	/	1	6
5. Martinus Paulovich	1	10	1	6
6. Joannes Tollan (Tallan) a Vinea Czvetkovich	1	/	4 (1)	6
7. Joannes Forian ex *Krisovlnjan* (Krisovljan)	7	/	4	6
8. Jacobus Korotany	4,5	/	3	6
9. Nicolaus Sckrinar (Skrinar)	1	/	1	6
10. Jacobus (Corpor) Korpar	1,5	/	2	6
11. Andreas (Tessok) Tesak	5	/	3	6
12. Georgius Brachessak	3,5	/	3	6
13. Fabianus (Szpevan) Zpevan	3	/	2	6
14. Vidua Gregurich	2,5	/	2	6
15. Martinus (Hurusskach) Hruskach	4,5	/	2	6
16. Michaël Lazar	2,5	/	2	6
17. Michaël Oster (Ostres)	3	/	1	6
18. Josephus Koller (Kollar)	2	/	1	6
19. Petrus Ramffy (Ramfy)	3	/	2	6
20. Joannes Strok Successor Mathiae Horbecz	1	/	1	6
21. Michaël Valent	3	6	4	6
22. Joannes Fitkovich (Fitkovics)	8	/	4	6
23. Colmannus (Colmanus) Stiber	3	/	1	6
Isti u vinogradu Pehacs (Pehach)	2	/ (10)	1	6
24. Mathias Kolmachich	2	/	3	6
25. Stephanus Kraly	2	/	1	6
26. Martinus Gaves (Gavecz)	4,5	/	4	6
27. Stephanus Krech	3,5	/	2	6
28. Michaël Rogany	1	10	1	6
29. Marcus Ivancsich (Ivancsics)	3	/	1	6
30. Paulus Forian	3	/	1	6
31. Andreas Bednaich (Bedniaich)	2	/	1	6
32. Nicolaus Supanich (Supanics)	8	/	4	6
33. Joannes Forian	6	10	2	6
34. Andreas Forian	3	/	1	6
35. Georgius Kovacsich (Kovachich)	2	/	1	6
Isti Georgius Kovacsich (Kovachich)	3	/	2	6
36. Michaël Suppannich (Suppanich)	4	/	2	6
37. Joannes Skrujanecz (Skurjanecz)	1	10	1	6
38. Michaël Gradincschak	3	/	2	6
39. Nicolaus Paulovich	2	10	2	6
40. Georgius Rodes	4	10	2	6
41. Joannes Bzyk	1	/	1	6
42. Andreus Korpar	2	/	1	6
43. Dominus Joannes Henricus Horn?	4	/	2	6
44. Jacobus Czesar (Czeszar)	3	/	2	6
45. Georgius Gencz	1	10	1	14
46. Michaël Vohanecz (Vochanecs)	1,5	/	1	6
47. Georgius Zkok	1,5	/	1	6
48. Josephus Lazar	2	/	1	6
49. Georgius Czvetkovich	1,5	/	2	6
50. Lucas Sterlekar	2	/	2	6
51. Georgius Senich Successor Turchin	1,5	/	1	6
52. Mathias Haitich	1	/	1	6
Sveukupno	***156***	***86 / 96***	***102 / 99***	***332***
Vrijednost prihoda - 3120 rajnskih forinti				

Tab. 3.. Popis gornjaka i njihovih obaveza, 1724. - 1725. Izvor: DAVŽ, OFV, kut. 1., sign. 2.5.1. str.16 – 18.; kut. 1., sign. 2.5.3., str. 7 – 10.; kut. 1., sign. 2.5.3., str. 6.

ZAKLJUČAK

Prvi spomen obitelji Vragović seže u 14. stoljeće kada ostvaruju svoja plemićka prava i povlastice. Tradicionalno nazivani prema svojem sjedištu u Maruševcu, ali i drugim posjedima ("Trnovečki", "Črnovečki"), pridjevak "Maruševečki" ih je nakon usvajanja službenog prezimena krajem 15. stoljeća pratio sve do izumiranja loze na početku 18. stoljeća. Vragovići su se postupno prometnuli u značajne sudionike političke povijesti Varaždinske, ali i Zagrebačke županije pri čemu su obnašali utjecajne upravne funkcije. Nekolicina članova obitelji uživala je ugledno skrbništvo banova Nikole Zrinskog i Ivana Draškovića, a Baltazar i Juraj Vragović su se istaknuli sudjelovanjem u ratnim pohodima što na domaćem, što na inozemnom tlu. S druge strane, isusovac Petar Vragović je bio dijelom samih početaka djelovanja isusovačkog reda u Zagrebu, a ženske pripadnice obitelji donatorice i pokroviteljice umjetničkih djela u lepoglavskoj i pojedinim crkvama u Varaždinu. Barbara i Franjo Adam Vragović su ostali zapamćeni po izdavanju molitvenih i teoretskih djela početkom 18. stoljeća.

Iako izgubljeni tijekom vremena, preostali izvori imaju mogućnost uvelike rasvijetliti povijesti ove obitelji. Tako je u slučaju posljednjeg Vragovića razriješeno pitanje datacije njegove smrti, ali i identiteta koji je u literaturi nerijetko mijenjan s drugim ličnostima na hrvatskoj plemićkoj sceni. Zahvaljujući arhivskim dokumentima ustanovljeno je da barun Kristofor nije poginuo 1717. godine kod Zrina, nego je pod nepoznatim okolnostima umro 1724. godine. Bio je oženjen Evom Elizabetom Rozalijom Meško. Tijekom života je zabilježen kao član Patačićeve *Pinte*, osobni prijatelj Otto Kulmera, suradnik pojedinih pripadnika pavlinskog reda, te korisnik usluga varaždinskih ranarnika, doktora medicine i ljekarnika, kao i zagrebačkog trgovca Hans Leonard Mülbachera. U trenutku smrti nalazio se u osobnom dugu od 4027 rajnskih forinti i 12 groša prema crkvenim licima, drugim plemićima i raznim trgovcima, te obrtnicima. Sudeći prema popisima imovine nastalima nakon Kristoforove smrti sa svrhom popisivanja i predaje kraljevskom fisku, poznato je kako se u njegovom vlasništvu nalazilo maruševečko imanje zakupljeno od strane Pavla Patačića, te posjed Križovljan koji je predstavljao Vragovićevo sjedište. Posjed je imao novčanu protuvrijednost od 22525 rajnskih forinti – sastojao se od kaštela Križovljan – grada, drvene kurije, gospodarskih zgrada, sedam vinograda, 12 oranica, tri livade, dvije šume, šipražja, te mlina na rijeci Dravi. Vlastelinstvu je pripadalo 47 kmetova i 52 gornjaka koji su bili obvezani na godišnji porez od 5800, odnosno 3120 rajnskih forinti.

SUMMARY

This article deals with history of a family within ranks of middle croatian nobility which resided throughout Varaždin county and due to appropriate historical sources provides emphasis on a life of the last family member and organization of his Križovljan estate. There are numerous unresolved issues in previous researches that occasionally left rather disputable conclusions about certain Vragović individuals and generated distinct controversy regarding accurate time of Vragović family extinction. Therefore, it is only neccesary to systematize earlier analysis and up to now unutilized informations about their longlasting history. This article also introduces reconstruction of different aspects of noble living such as property management, usage of various commercial and craft services, traveling and personal debt on a case of a single nobleman. In addition, it presents economic history analysis of Križovljan estate with reference to its organizational structure and cash counter value of certain estate elements, as well as quantity of its subordinates and their annual tax obligations.

NEOBJAVLJENI IZVORI

Državni arhiv u Varaždinu, ***Obiteljski fond Vragović:***

Kut. 1, sign. 2.5.1. Prijepis popisa pokretnina u dvorcu Križovljan, zemljišnih čestica, kmetova i gornjaka s obavezama (Varaždin, 20. listopada 1724.)

Kut. 1, sign. 2.5.2. Prijepis popisa zemljišnih čestica, kmetova i gornjaka na imanjima Maruševec i Križovljan (Varaždin, 20. studenog 1724.), zajedno s prijepisom odluke Ugarske dvorske komore o prodaji imanja Križovljan i Maruševec braći Bakić (Požun, 6. listopada 1732.)

Kut. 1, sign. 2.5.3. Popis zgrada, zemljišnih čestica, kmetova i gornjaka s njihovim obavezama na imanju Križovljan (Varaždin, 20. listopada 1724., ovjereni prijepis 27. veljače 1733.)

Kut. 1, sign. 2.5.4. Procjena vrijednosti nekretnina na imanju Križovljan (Varaždin, 15. travnja 1725.)

Kut. 1, sign. 2.5.5. Popis vjerovničkih potraživanja iz imovine pokojnog K. Vragovića (Varaždin, 25. svibnja 1725.)

Kut. 3, sign. 15.3.12. Pismo od Ota Kulmera (s. d.)

Kut. 3, sign. 15.4.2. Račun od trgovca Leonarda ?Milbachera? (1697.)

LITERATURA

ADAMČEK, Josip. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980.

ANDROIĆ, Mirko. "Raskoš i bijeda XVII. stoljeća." *Varaždinske vijesti*, 26. ožujka 1953.

ANDROIĆ, Mirko. "Centar Hrvatske." *Varaždinske vijesti*, 4. ožujka 1970.

ANDROIĆ, Mirko. "Prilozi poznavanju društvenih i gospodarskih prilika grada Varaždina u 18. stoljeću." U: *Varaždin u XVIII. stoljeću i političko - kameralni studij*, ur. Mirko Androić, Vladimir Bayer, Eugen Pusić, Slobodan Štampar, 13 – 88. Zagreb, Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Historijski arhiv u Varaždinu, 1972.

BARBARIĆ, Josip, ur. *Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*. Sv. 9. Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2003.

BLAGEC, Ozren. "Hrvatski podbanovi i župani Varaždinske i Križevačke županije od sredine 16. do sredine 18. stoljeća." *Cris* 1 (2011): 300 – 318.

BOJNIČIĆ, Ivan. *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Zagreb: Golden Marketing, 1999. [1899.]

CVITANOVIĆ, Đurđica et al. *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244 – 1786.: Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo (*katalog izložbe). Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt, 1989.

DUGAČKI, Vladimir. "'Doktori neomedicinskog fakulteta' Baltazara Patačića (1696. – 1719.)," *Gazophylacium* 1-2 (2004): 5 – 49.

ĐURIĆ, Tomislav, Dragutin FELETAR. *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske*. Čakovec: Kulturno – prosvjetno društvo "Zrinski", 1971.

HERKOV, Zlatko. *Naše stare mjere i utezi*. Zagreb: Školska knjiga, 1973.

HORVAT, Anđela, Radmila MATEJČIĆ, Radmila, Kruno PRIJATELJ. *Barok u Hrvatskoj*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.

HORVAT, Rudolf. *Povijest Hrvatske*. Sv. 1. Zagreb, 1924.

HORVAT, Rudolf. *Povijest grada Varaždina*. Zagreb: Zavod za znanstveni rad HAZU, 1993.

Hrvatski biografski leksikon, ur. Nikica Kolumbić, sv. 1. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983.

Hrvatski biografski leksikon, ur. Trpimir Macan, sv. 4. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1998.

ILIJANIĆ, Mira. "Prilog istraživanju historijsko – urbanističke dokumentacije Varaždina." U: *Urbanizam, graditeljstvo, kultura*, ur. Mira Ilijanić, 33 – 47. Varaždin: Grad Varaždin, Gradski muzej Varaždin, 1999.

ILIJANIĆ, Mira, Slavko Kapustić. "Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća." U: *Urbanizam, graditeljstvo, kultura*, ur. Mira Ilijanić, 55 – 108. Varaždin: Grad Varaždin, Gradski muzej Varaždin, 1999.

JEMBRIH, Alojz. "Ivan Krištolovec kao kajkavski pisac." U: *Lepoglavski zbornik 1994.: Radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi*, 41 – 55. Zagreb: Kajkavsko spravišče, 1995.

KOŠIĆ, Ivan. *Povijest župe Križovljan*. Radovec: Župni ured Križovljan, 1987.

LASZOWSKI, Emil. "Povijesni podaci o obitelji Vragovića maruševečkih." *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 7 (1904): 203 – 206.

LEVANIĆ, Karmen. *Analitički inventari*. Varaždin, Državni arhiv u Varaždinu, 2009.

LENTIĆ, Ivo. "Zlatarstvo baroka i rokokoa u Hrvatskoj." U: *Od svagdana do blagdana*, ur. Vladimir Maleković, 132 – 147. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.

MAČEK, Pavao. *Dva stara roda Zagrebačke županije: Mikulići od Brokunovca i Črnkovečki od Črnkovca*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2007.

MATASOVIĆ, Josip. "Knez Lenard, Kaptoloma zagrebečkoga kramar." *Narodna starina* 28 (1932): 99 – 114.

MATASOVIĆ, Josip. "Knez Lenard, Kaptoloma zagrebečkoga kramar." *Narodna starina* 29 (1932): 169 – 204.

MATASOVIĆ, Josip. "Knez Lenard, Kaptoloma zagrebečkoga kramar." *Narodna starina* 32 (1933): 187 – 252.

NADILO, Branko. "Podravske utvrde u blizini Koprivnice." *Građevinar* 56 (2004): 575 – 583.

OBAD ŠČITAROCI, Mladen. *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Školska knjiga, 1993. [1989.]

PASIERB, Janusz S. *The Shrine of the Black Madonna at Czestohowa*, 4. izd. Warsaw: Interpress Publishers, 1991.

PIASEK, Gustav. *Zdravstvo Varaždina do konca 19. stoljeća*. Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad Varaždin, 1996.

SEKULIĆ, Ante. "Pavlinski vrhovni poglavari." U: *Od blagdana do svagdana – barok u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković, 373 – 376. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.

SEKULIĆ, Ante. "Ivan Krištolovec – pavlin i hrvatski pisac." U: *Lepoglavski zbornik 1994.: Radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi*, 33 – 39. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1995.

SUHIĆ, Nevenka, ur. *Općina Cestica: monografija*. Varaždin: TIVA Tiskara Varaždin, 2005.

SZABO, Gjuro. *Kroz Hrvatsko zagorje*. Zagreb: Izdanje Vasić i Horvat, 1939.

SZABO, Gjuro. "Spomenici kotara Ivanec." *Vjesnik Hrvatskog arheološkog muzeja u Zagrebu* 14 (1919): 22 – 97.

TALAN, Franjo. "Kako zaustaviti propadanje dvorca i perivoja u Križovljangradu?" *Varaždinske vijesti*, 22. lipnja 2005.

VANINO, Miroslav. *Isusovci i hrvatski narod*. Sv. 1. Zagreb: Filozofsko – teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, 1969.

WISSERT, Adolf. "Bilješke o nekim varaždinskim kućama." U: *Spomenica Varaždinskog muzeja 1925 – 1935.*, predg. Andre Mohorovičić, Ljerka Šimunić, 29 – 55. Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Gradski muzej Varaždin, 1995. [1935.]

INTERNET POVEZNICE

Bibliografije hrvatskih latinista (*Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis*), prema: Jurić, Šime. *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis Pars I: Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*. Bibliographiae fundamenta. Additamentum I: Ad tomos I et II/ collegit et digessit Šime Jurić. Zagrabiae: Bibliotheca nationalis et universitaria Zagrabiensis, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1982. – Zbirka *Croatiae auctores Latini* projekta "Digitalizacija hrvatskih latinista" (objavljeno 2011., preuzeto travanj 2013.)

http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.2:3955.juric

http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.2:3956.juric

KRIŠTOLOVEC, Ivan, Barbara VRAGOVIĆ. *Tomaša Kempisa od nasledovanja Kristuševog knjige.* Beč: Anna Franziska Voigt, 1719. – Digitalizirano izdanje Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek (objavljeno 2008., preuzeto veljača 2013.)

http://katalog.hazu.hr/WebCGI.exe?Tip=Listic&Jbmg=069852&Baza=1

http://baza.gskos.hr/knjige/dekempiss.pdf

"Thomas à Kempis" - Digitalizirano izdanje *Catholic Encyclopedia*, (2009., preuzeto travanj 2013.)

http://www.newadvent.org/cathen/14661a.htm

TÖTÖSY DE ZEPETNEK, Stephen, ed. *nobilitashungarie: List of historical surnames of hungarian nobility. A magyar történelmi nemesség családneveinek listája*. West Lafayette: Purdue University Press, 2010. (objavljeno 7. lipnja 2012., preuzeto rujan 2012.)

http://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/nobilitashungariae

REGESTA ZA POVIJEST KOPRIVNICE 1602.-1715. (IZBOR)

REGESTA FOR HISTORY KOPRIVNICA 1602-1715 (SELECTION OF MATERIALS)

Hrvoje PETRIĆ
Doktor znanosti, izvanredni profesor
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR- 10000 Zagreb
hpetric@ffzg.hr

Primljeno: 11. 5. 2014
Prihvaćeno: 21. 5. 2014.
Građa

SAŽETAK

Tekst sadrži regesta za povijest Koprivnice od početka 17. do početka 18. stoljeća. Regesta su napravljena po subjektivnom izboru autora.

Koprivnica, 22. travanj 1602.

Križevački veliki kapetan Schrottenbach se uplašio da će se pobuna Vlaha u Rovišću proširiti te je o tome obavijestio upravitelja slavonske granice, koprivničkog velikog kapetana Albana Grassweina.

(Kriegs-Acten za 1602; Ivić, 20.)

Venecija, 4. svibanj 1602.

Mletački nuncij mons. Offredo piše državnom tajniku Sv. Stolice Cintiju Aldobrandiju da u Hrvatskoj strah od Turaka nije opravdan. Sumnja se, da će Turci napasti Koprivnicu.

(K. Horvat, Prilozi za hrvatsku povijest iz arhiva rimskih, Starine, knj. 34, Zagreb 1913, str. 151.)

Graz, 6. svibanj 1602.

Nuncij iz Graza mons. Porzia piše državnom tajniku kardinalu Cinitiju Aldobrandiju u Rim da koprivničko pješaštvo traži plaću. Ima nade da će im se plaća isplatiti jer se očekuje da će Turci podsjesti Koprivnicu.

(K. Horvat, Prilozi za hrvatsku povijest iz arhiva rimskih, Starine, knj. 34, Zagreb 1913, str. 152.)

Graz, 17. lipanj 1602.

Gradački nuncij mons. Porzia piše mletačkom nunciju mons. Offredu da su u Koprivnicu poslani s jednim inženjerom streljivo, topovi i druge ratne potrepštine.

(K. Horvat, Prilozi za hrvatsku povijest iz arhiva rimskih, Starine, knj. 34, Zagreb 1913, str. 153.)

Graz, 5. kolovoz 1602.

Nuncij iz Graza mons. Porzia piše državnom tajniku kardinalu Cintiju Aldobrandiju o utvrđivanju Koprivnice, za koju sumnja, da će se moći održati pred Turcima.

(K. Horvat, Prilozi za hrvatsku povijest iz arhiva rimskih, Starine, knj. 34, Zagreb 1913, str. 154.)

Tulmino ili Tulmetio (Tolmezzo ili Tolmin ?), 25. rujan 1602.

Cesar Amadio, gastaldo i prefekt Tulmina izdaje Leonardu Gofu sinu Petra Gof de Pasariis i žene mu Angele svjedodžbu o besprijekornom porijeklu i životu.

(HDA, GK, kut. 5, br. 11; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 91.)

Prag, 20. svibanj 1603.

Kralj Rudolf II. nalaže kapetanima, vojvodama itd. i ostalim vojnicima, koji se nalaze u Koprivnici i drže građanske kuće, da moraju plaćati od ovih kako kraljevsku diku tako i ostala podavanja, kao i osobe građanskog staleža.

(HDA, GK, kut. 5, br. 12; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 91.)

Zagreb, 17. kolovoz 1603.

Zaključci hrvatsko-slavonskoga sabora u kojima se spominje potreba utvrđivanja utvrda Đurđevac i Virje u okolici Koprivnice.

(HSS, sv. 4, str. 439.)

Graz, 10. svibanj 1604.

Gradački nuncij mons. Porzia javlja državnom tajniku kardinalu Cintiju Aldobrandiju da će se poslati 1200 vojnika generalu Hrvatske protiv Turaka jer se ovi spremaju na Koprivnicu.

(K. Horvat, Prilozi za hrvatsku povijest iz arhiva rimskih, Starine, knj. 34, Zagreb 1913, str. 160.)

Graz, 12. svibanj 1604.

Unutarnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće stavlja nadvojvodi Ferdinandu do znanja, da će mu naknadno dati svoje mišljenje o molbi biskupa Šimuna Bratulića, između ostaloga, vezano uz Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 631.)

Zagreb, 5. srpanj 1604.

Hrvatski sabor se tuži kralju Rudolfu zbog poreza podložnika grada Koprivnice.

(HSS, sv. 5, str. 632-633.)

Zagreb, 5. srpanj 1604.

Koprivnički kapetan se morao pobrinuti da određene radnike upotrijebi za dovršenje popravka Novigrada ili Sigeca, a ne samo za Virje.

(HSS, sv. 4, str. 451.)

Zagreb, 24. srpanj 1604.

Biskup Šimun Bratulić moli nadvojvodu Ferdinanda, da odstrani iz Koprivnice protestantskog propovjednika, koji u tamošnjoj župnoj crkvi širi nauk Luterov pod okriljem vojnog zapovjednika. Ujedno moli da se grad Čazma opskrbi ratnim potrepštinama radi obrane.

(R. Lopašić, Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj, Starine, knj. 26, Zagreb 1892, str. 178.)

Graz, 6. rujan 1604.

Gradački nuncij mons. Porzia javlja državnom tajniku kartinalu Petru Aldobrandiju da se slavonski i hrvatski general spremaju za rat protiv Turaka, a dio je ratnog pohoda trebao ići iz Koprivnice.

(K. Horvat, Prilozi za hrvatsku povijest iz arhiva rimskih, Starine, knj. 34, Zagreb 1913, str. 162-163.)

Prag, 8. listopad 1604.

Kralj Rudolf poziva nadvojvodu Ferdinanda da udovolji molbama hrvatskoga sabora zbog Vlaha podložnika grada Koprivnice.

(HSS, sv. 5, str. 634-635.)

Zagreb, 13. siječanj 1605.

Predstavka hrvatskoga sabora kralju Rudolfu, koja je dijelom vezana uz Koprivnicu, a koju je osobno pred vladara donio Vuk Drašković.

(HSS, sv. 5, str. 638.)

Zagreb, 13. siječanj 1605.

Zaključci hrvatsko-slavonskoga sabora vezani uz radnike iz okolice Koprivnice.

(HSS, sv. 4, str. 457.)

Veljača ili ožujak 1605.

Nacrt kraljevog odgovora hrvatskom saboru koji se dijelom odnosi na Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 642.)

Prag, 28. travanj 1605.

Kralj Rudolf odgovara hrvatskom saboru u vezi s Koprivnicom.

(HSS, sv. 5, str. 644.)

Beč, 13. svibanj 1605.

Nadvojvoda Matija očituje se nadvojvodi Ferdinandu glede tužbe hrvatskog sabora protiv Vlaha u okolici Koprivnice itd.

(HSS, sv. 5, str. 646.)

Srpanj 1605.

Vlasi u Močnom (Mučnoj) kod Koprivnice su došli u sukob s plemićima koji su od njih zahtijevali da im daju kmetska podavanja. Vlasi su zatražili zaštitu od Ratnog Savjeta.

(STLA, Prot. Wind. za srpanj 1605; Ivić, 25.)

Kolovoz 1605.

Pukovnik Kohari je javio nadvojvodi Matiji da je jedan prebjeg iz Turske priopćio da su Vlasi iz okolice Koprivnice u sporazumu s Turcima da im predaju Koprivnicu.

(Ivić, 22.)

Zagreb, 10. travanj 1606.

Zaključci hrvatsko-slavonskoga sabora u kojima je spomenuta Koprivnica. Turska opasnost nije daleko, a koprivnička utvrda je osobito na udaru

(HSS, sv. 4, str. 468.)

Zagreb, prije 1607.

Nikola Kralić i Stjepan Sušić, meštri ceha kovača, oružara, bravara, remenara, sedlara i zlatara zagrebačkih prepisuju na molbu Matije Kachens, kovača, Jurja Manduka, bravara i Pavla Lukarića, bravara, građana koprivničkih, ceha kovača, bravara itd., koji nisu imali svojih uredaba, povelju kralja Ludovika II. od 30. svibnja 1521. o uredbama cehovskim.

(HDA, GK, kut. 3, br. 13; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 91.)

Koprivnica, 3. travanj 1607.

Gvardijan koprivničkog franjevačkog samostana Sv. Marije Pavao Pribojević daje dopuštenje sucu Ivanu Čmahoru da može koristiti dio zemljišta uz crkvu gdje je bilo groblje.

(P. Cvekan, Koprivnica i Franjevci, Koprivnica 1989, str. 66-67.)

Koprivnica, 28. svibanj 1607.

Ivan de Sancta villa, sudac, prisežnici i općina koprivnička na molbu kovača, bravara itd. koprivničkih prepisuje i potvrđuje ustanove cehovske, koje su prepisali Nikola Kralić i Stjepan Sušić, meštri cehovski zagrebački za meštre ceha koprivničkoga.

(HDA, GK, kut. 3, br. 13; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 91.)

Prosinac 1607.

Vlasi iz Mučne su došli u sukob s koprivničkim kapetanom Schrottenbachom te su preko svojih predstavnika podnijeli tužbu protiv njega. Ratni Savjet nije htio odmah donijeti odluku nego je zatražio izvještaj od Schrottenbacha.

(KA, Prot. Wind. prosinac 1607; Ivić, 25.)

Siječanj 1608.

Spisak pozvanih na požunski sabor iz Hrvatske. Među njima je i predstavnik slobodnog grada Koprivnice.

(HSS, sv. 5, str. 650.)

Ožujak 1608.

Koprivnički veliki kapetan Schrottenpach dobiva odgovor od Ratnog Savjeta kojim mu je naloženo da ostavi Vlahe na miru. Schrottenpach je otkazao svaku poslušnost te je na njegovu tužbu Ratni Savjet ukorio Vlahe radi neposlušnosti.

(KA,, Prot. Wind. ožujak 1608; Ivić, 25.)

Svibanj 1608.

Ratni Savjet je povjerio Trautmansdorfu zadatak da ispita i izgladi razike između Vlaha iz Mučne i koprivničkog kapetana Schrottenpacha.

(KA, Prot. Wind. svibanj 1608; Ivić, 25-26.)

Zagreb, 4. lipanj 1608.

Zaključci hrvatsko-slavonskoga sabora na kojemu se spominju koprivnički i križevački građani.

(HSS, sv. 4, str. 507.)

Tulmino ili Tulmetio (Tolmezzo ?), 21. kolovoz 1608.

Ivan Bertutius, gastaldo i općina grada Tulmetia izdaju Antunu Toniuttiu svjedodžbu o besprijekornom podrijetlu i životu.

(HDA, GK, kut. 6, br. 1; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 92.)

Zagreb, 3. rujan 1608.

Zaključci hrvatsko-slavonskoga sabora u kojima se spominju posjedi u okolici Koprivnice: Ebreš ili Jakušinec, Vukodol, Veverinec, Martinić itd.

(HSS, sv. 4, str. 520.)

Zagreb, 27. i 28. veljača 1609.

Zaključci sabora vezani uz koprivničku krajinu.

(HSS, sv. 5, str. 13.)

Graz, 27. travanj 1609.

Odgovor nadvojvode Ferdinanda ugarskim i hrvatskim zastupnicima s požunskoga sabora na njihove zahtjeve glede Krajine od kojih su neki odnose na Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 22.)

Bratislava (Požun), 10. prosinac 1609.

Kralj Matija na molbu koprivničkog suca Matije Gašparića i Ivana Trombetašića potvrđuje sloboštine koprivničke, kako ih je potvrdio kralj Rudolf dana 22. siječnja 1590.

(HDA, GK, kut. 2, br. 1; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 92.)

Koprivnica, 25. ožujak 1610.

Gvardijan koprivničkog franjevačkog samostana Sv. Marije Pavao Pribojević daje dozvolu Petru Kramaru ili Zollaru da može koristiti dio samostanskog zemljišta.

(P. Cvekan, Koprivnica i Franjevci, Koprivnica 1989, str. 67.)

Zagreb, 11. siječanj 1611.

Zaključci hrvatskoga sabora u odnosu na slobodne gradove Varaždin, Zagreb, Križevce i Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 56.)

Koprivnica, 2. svibanj 1612.

Dvanaest priseznika i cijela općina Koprivnica potvrđuju da je koprivnički sudac Matija Gašparić kupio od Andrije Krapinca neku sjenokošu u Hrčkovcu uz Mogovinu za 8 forinti.

(HDA, GK, kut. 6, br. 2; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 92.)

Zagreb, 7. svibanj 1612.

Zaključci hrvatskoga sabora koji se odnose na posjede u okolici Koprivnice.

(HSS, sv. 5, str. 65.)

Zagreb, 13. veljača 1613.

Hrvatski sabor preporuča kralju Matiji II. gradove Koprivnicu i Križevce da im se snizi određena taksa.

(HSS, sv. 5, str. 74.)

Zagreb, 19. veljača 1613.

Zagrebački kaptol javlja palatinu Jurju Thurzo-nu da šalje na požunski sabor kao svoje zastupnike kanonike Baltazara Napulyja (rodom iz Koprivnice) i Pavla Jagustića.

(HSS, sv. 5, str. 75.)

Bratislava (Požun), 20. ožujak 1613.

Austrijska dvorska komora traži od ugarske uputu glede molbe gradova Koprivnice i Križevaca.

(HSS, sv. 5, str. 80.)

Zagreb, 13. svibanj 1613.

Zaključci hrvatskoga sabora vezani uz radnike koji su iz Varaždinske županije trebali sudjelovati pri izgradnji na koprivničkom području. Za čišćenje graba se doznačuju po dva radnika iz svake porezne jedinice u Varaždinskoj županiji. Ovi će kmetovi morati besplatno raditi 12 dana, a nadzirati će ih Grga Pethe i Stjepan Gereczi zajedno s plemićkim sucima iz Varaždinske županije. Sve to vrijedi samo pod uvjetom ako krajiški general i koprivnički kapetan dadu popisati imanja koprivničke utvrde, te ako za čišćenje graba odrede i kmetove s tih imanja. Odlučeno je i to da se od generala zatraži dozvola za popisivanje imanja koprivničke utvrde.

(HSS, sv. 5, str. 85.)

Pred blagdan apostola Šimuna i Jude, 1614.

Koprivnički župnik Matija Šantić daje Čazmanskom kaptolu prepisati i potvrditi isprave iz 1356. i 1504. godine.

(Arhiv HAZU, D-V-12.)

Zagreb, 20. ožujak 1614.

Zaključci hrvatskoga sabora koji se odnose na Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 106.)

Koprivnica, 1615.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KV, Prot. 4/IV, str. 85 itd.)

Zagreb, 12. listopad 1615.

Zaključci hrvatskoga sabora u kojima se radi na odredbama o utvrđivanju koprivničke utvrde.

(HSS, sv. 5, str. 130.)

Zagreb, 18. travanj 1616.

Hrvatski sabor donosi uredbe vezane uz koprivničku utvrdu.

(HSS, sv. 5, str. 135.)

Zagreb, 17. studeni 1616.

Sabor određuje da se za Koprivnicu daju radnici iz Varaždinske županije.

(HSS, sv. 5, str. 146.)

Zagreb, 16. kolovoz 1618.

Zaključci hrvatskog sabora koji se odnose na Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 181.)

Beč, 28. kolovoz 1618.

Reskript kralja Matije II. kojim je svojim vojnim zapovjednicima na granici (a to se odnosi i na koprivničkoga) dao na znanje da neće podnositi njihovu samovolju, despotsko ponašanje prema svojim podložnicima i gaženje prava i obaveza koji vrijede za sve feudalne vlasnike u kraljevstvu. Naređuje im strogo da su od posjeda i zemalja koje uživaju dužni plaćati porez kralju, kraljevsku diku, Crkvi davati desetinu i radnu snagu za javne radove, jednako kao što to čine svi drugi feudalni posjednici kraljevstva.

(HSS, sv. 5, str. 187-188.)

Graz, 4. ožujak 1619.

Mišljenje Ratnog vijeća o željama hrvatskih staleža koje se odnose na Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 206.)

Zagreb, 8-9. svibanj 1619.

Zaključci hrvatskog sabora u kojima se spominje stanje opkopa koprivničke utvrde.

(HSS, sv. 5, str. 219.)

Zagreb, 8. srpanj 1619.

Zaključci hrvatskoga sabora prema kojima se Cigani mogu pohvatati na bilo kojemu vlastelinstvu i silom dopremiti na rad u Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 221-222.)

Zagreb, 6-7. travanj 1620.

Zaključci hrvatskoga sabora kojima se određuje radna snaga koja je trebala raditi u Koprivnici.

(HSS, sv. 5, str. 246.)

Graz, 14. svibanj 1620.

Gradačko dvorsko ratno vijeće daje svoje mišljenje Ferdinandu II. o tegobama hrvatskoga sabora od 7. travnja u kojem se spominju vojne posade u Koprivnici, Križevcima, Ivaniću i Đurđevcu.

(HSS, sv. 5, str. 257.)

Beč, 12. srpanj 1620.

Odgovor kralja Ferdinanda II. hrvatskim saborskim izaslanicima, između ostaloga, vezan uz posjed Đelekovec i okolicu Koprivnice.

(HSS, sv. 5, str. 273.)

Beč, 12. srpanj 1620.

Kralj Ferdinand II. daje upute vesprimskom naslovnom biskupu Franji Ergelskom da pođe u Hrvatsku i ondje započne s radom vlaške komisije. U uputama se spominju Đelekovec i Koprivnica.

(HSS, sv. 5, str. 276.)

Šemovec, 17. listopada 1620.

U Šemovcu se sastala velika hrvatska vojska kojoj je od kralja Ferdinanda II. stigao pismani poziv neka prijeđe preko rijeke Drave i udari na buntovnike koje vodi grof Franjo Batthyany. Ban je u taboru sazvao hrvatski sabor koji je izjavio da Hrvatska ne smije ostati bez obrane. Ujedno se sabor pobirnuo za opskrbu hrvatske vojske. Zato je odlučeno da svaka porezna jedinica u selima od Koprivnice preko Varaždina do Lepoglave mora u tabor poslati 2 kola zobi te toliko kruha koliko ga se ispeče od 1 mjerova pšenice.

(HSS, sv. 5, str. 287.)

Koprivnica, 23. listopad 1620.

Juraj Mandić, podkapetan koprivnički, javlja biskupu Petru Domitroviću, da kaniški paša nije dozvolio Gaboru Betlemu zimovati s vojskom oko Kaniže.

(SHKR, sv. 2, str. 99-100.)

Varaždin, 23. studeni 1620.

Zaključci hrvatskoga sabora. Odlučeno je da će grabe oko utvrde u Koprivnici čistiti kmetovi iz Varaždinske županije.

(HSS, sv. 5, str. 289.)

Siječanj 1621.

Budimski paša i požeški sandžak beg napisali su pismo koprivničkom i križevačkom velikom kapetanu zahtijevajući da se Turcima izruče svi Vlasi iz Vojne krajine jer su to turski podanici.

(KA, Prot. Wind. siječanj 1621; Ivić, 33.)

Graz, kolovoz 1621.

Gradački Ratni Savjet izdaje nalog koprivničkom lajtnantu Jurju Vilhelmu Mandiću da budno pazi na Vlahe.

(KA, Prot. Wind. kolovoz 1621; Ivić, 34.)

Varaždin, 15. studeni 1622.

Zaključci hrvatskoga sabora koji određuju radnu snagu koja će raditi na opkopima koprivničke utvrde.

(HSS, sv. 5, str. 343.)

Koprivnica, 6. prosinac 1622.

Veliki kapetan koprivnički dostavlja slavonskom generalu Trautmansdorffu popis provala i šteta, što su ih počinili Turci 1621. i 1622. godine na Koprivničkoj krajini.

(SHKR, sv. 2, str. 110-115.)

Zagreb, 24. svibanj 1623.

Zaključci hrvatskoga sabora vezani uz Koprivnicu.

(HSS, sv. 5, str. 347-348.)

Zagreb, 10. listopad 1623.

Zaključci hrvatskoga sabora koji određuju radnu snagu koja će raditi na opkopima koprivničke utvrde.

(HSS, sv. 5, str. 352.)

Zagreb, prije 23. srpnja 1624.

Hrvatski se sabor tuži kralju Ferdinandu II. u vezi s posjedima oko Koprivnice i Đelekovca.

(HSS, sv. 5, str. 671.)

Beč, oko 23. srpnja 1624.

Odgovor kralja Ferdinanda II. na želje i tegobe hrvatskih saborskih izaslanika vezanih uz Koprivnicu i Đelekovec.

(HSS, sv. 5, str. 677.)

Poslije 23. srpnja 1624.

Izaslanici hrvatskoga sabora ponovno se obraćaju na kralja Ferdinanda II. u vezi s Koprivnicom.

(HSS, sv. 5, str. 678.)

Zagreb, 4. rujan 1624.

Zaključci hrvatskoga sabora koji određuju radnu snagu koja će raditi na opkopima koprivničke utvrde.

(HSS, sv. 5, str. 361.)

Beč, 6. studeni 1624.

Ferdinand II. daje članovima vlaške komisije instrukcije, od kojih se neke odnose na Koprivnicu,

(HSS, sv. 5, str. 684-685.)

Varaždin, 5. ožujak 1625.

Hrvatski je sabor stvorio zaključke da će kmetovi iz Varaždinske županije čistiti grabe oko koprivničke utvrde, dok će kmetovi iz Križevačke županije obnavljati ograde oko Đurđevca te popravljati utvrdice u Virju i u Sigecu.

(HSS, sv. 5, str. 365.)

Beč, 6. kolovoz 1626.

Kralj Ferdinand izdaje naputak za povjerenstvo, izaslano poradi izravnanje razmirica sa hrvatskim staležima u krajiškim poslovima, osobito glede Vlaha, ali i koprivničke utvrde.

(SHKR, sv. 2, str. 134-135.)

Zagreb, kolovoz 1626.

Zastupnici hrvatskih staleža izručuju krajiškom povjerenstvu spomenicu, između ostalog, glede Koprivnice.

(SHKR, sv. 2, str. 140.)

Varaždin, 4. srpanj 1628.

Odgovor hrvatskih saborskih zastupnika kraljevskim komisarima, kako da se riješi pitanje krajiških Vlaha, a također i pitanja oko Koprivnice i Đelekovca.

(HSS, sv. 5, str. 696.)

Varaždin, 14. srpanj 1628.

Izvještaj članova vlaške komisije kralju Ferdinandu. Na području oko Koprivnice došlo je do sukoba između bana Žigmunda Erdödyja i stanovnika Drnja koji su prema banovoj optužbi iskrčili bez njegovog znanja i dopuštenja šume na njegovom posjedu Đelekovec, a za njih plaćali samo desetinu. Zbog toga se sastala saborska komisija koja ih ostavlja na krčevinama.

(HSS, sv. 5, str. 432-434.)

Koprivnica, 8. kolovoz 1628.

Spominje se gradski sudac Tomo Natulija.

(ZMGK, 109.)

Zagreb, 14. siječanj 1630.

Zaključci hrvatskoga sabora u vezi odnosa koprivničkog kapetana prema Erdödyju vezan uz šumu kod Đelekovca.

(HSS, sv. 5, str. 469.)

Bratislava (Požun), 13. svibanj 1630.

Kralj Ferdinand potvrđuje na molbu koprivničkog suca Tome Natulije sve privilegije počevši od 1356. godine.

(HDA, GK, kut. 2, br. 2; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 92.)

Požun, 15. svibanj 1630.

Kralj Ferdinand piše Ivanu Ulriku, hercegu od Kromaw, "Statthalteru", da odredi, da prestanu oduzimanja posjeda i nasilja, što ih Koprivničanima čini tamošnji kapetan Ivan Melgraber (Mailgruber) i njegovi vojnici.

(HDA, GK, kut. 6, br. 3; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 92.)

1630.

Dvije godine ranije odselio se veliki dio Vlaha sa slavonske granice zbog gladi u Ugarsku i tamo se nastanio, ali se nedavno vratio u tursku Slavoniju i stupio u tursku službu. Oni su poznavali sve putove i svaki dan su upadali među graničare pljačkajući ih. Pogodnost im je pružala šuma koja se nalazi između Koprivnice i Križevaca, široka tri milje. U toj šumi nije bilo graničara te su turske postrojbe mogle nesmetano kroz nju prolaziti. Da se ta pojava zaustavi usvojen je prijedlog komesara Trautmansdorfa da se u tim šumama ustanove dva vojvodstva svako od 30 ljudi.

(Kriegs-Acten za 1630; Ivić, 51.)

Oko 1630.

Dio spisa u kojem se opisuju unutarnje prilike u zemlji za vrijeme turskih pustošenja.

(DAV, AGK, kut. 1.)

Prosinac 1631.

Slavonski zapovjednik obrstar Schwarzenberg dao je uhvatiti husarskog zastavnika i vlaškog velikog suca u koprivničkoj kapetaniji Radmana Mirčevića, lišio ga je zvanja i otpremio regimenti da ona izvrši istragu i da ga kazni.

(STLA, Prot. Wind. prosinac 1631; Ivić, 57.)

Zagreb, 12. srpanj 1632.

Sabor kraljevine Hrvatske i Slavonije zaključuje da slobodni gradovi za potrebe domovine imaju plaćati po 8 ugarskih forinti za jedan dim i to Križevci 100 forinti, Koprivnica 100 forinti, Zagreb 200 forinti i Varaždin 200 forinti.

(ZHS, knj. 1, str. 14-15.)

1633.

Misijsko izvješće - Koprivnica.

(M. Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 1, Sarajevo 1932, str. 117.)

Koprivnica, 3. kolovoz 1633.

Koprivnički kapetan Fridrih Mersprg javlja Zagrebačkom kaptolu da će postupiti prema njegovim traženjima u vezi s Drugom bunom Štibrenaca.

(J. Adamček i dr, Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII stoljeću - građa, Zagreb 1985, str. 47.)

Zagreb, 8. lipanj 1634.

Zaključci hrvatskoga sabora vezani uz javne radove oko koprivničkih opkopa.

(ZHS, sv. 1, str. 32.)

Zagreb, 6. studeni 1634.

Hrvatski sabor daje upute nuncijima koji su trebali ići na sabor u Požun (Bratislavu). Jedna tužba se odnosi na Đelekovec i Koprivnicu. Dio upute čine tužbe protiv kapetana Fridrika Mespergha (Mensperga), velikog kapetana u Koprivnici. Kapetan je sebi prisvojio pravo biranja župnika i suca za grad Koprivnicu. Činio je razna zlodjela i nasilja otimajući građanima zemlju. Isti je činio nevaljalosti i susjednoj vlasteli po Podravini kao npr. plemiću Salaju u Kuzmincu itd.

(ZHS, knj. 1, str. 40, 46-47.)

Varaždin, srpanj-rujan 1635.

Rasprava među kraljevim povjerenicima i izaslanicima hrvatskih staleža radi predaje krajiških Vlaha, između ostalih i na području koprivničke krajine.

(SHKR, sv. 2, str. 164.)

Varaždin, 27. kolovoz 1635.

Odredbe komisije za reguliranje odnosa između vojnih i civilnih vlasti u Koprivnici imenovane po člancima Ugarskog sabora. Kr. komesari u smislu zak. čl. 33. sabora održanog u Šopronu 1635. godine uglavili su nagodbu, odredbe i povrate zemalja koje je zauzela vojska, o izboru suca, jurisdikciji itd., te o plaćanju daća i odnosa između kapetana koprivničkog i koprivničkih građana.

(HDA, GK, kut. 6, br. 4; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 93.)

Varaždin, 6. rujan 1635.

Povjerenici izvješćuju kralja o raspravama sa izaslanicima hrvatskih stališa glede vlaškog pitanja, ali i oko pitanja posjeda u okolici Koprivnice.

(SHKR, sv. 2, str. 178.)

Zagreb, 18. rujan 1635.

Prilikom izvještaja o radu vlaške komisije sabor određuje novo izaslanstvo kralju i putni trošak za njega, uz trošak grada Koprivnice.

(ZHS, sv. 1, str. 51.)

Koprivnica, 9. rujan 1636.

Koprivnički građani pišući zagrebačkom biskupu Franji Ergelskom o razmirici između župnika i Franjevaca radi uživanja crkvenih dobara i vršenja crkvene službe, izvješćuju, da su Luterani bili zaokupili staru Franjevačku crkvu, odkuda je lutanske "bubnje i piščala" otjerao katolički župnik "misalom u ruci".

(R. Lopašić, Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj, Starine, knj. 26, Zagreb 1892, str. 178-181; F. Bučar, Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, VZA, 6, Zagreb 1904, str. 193-195.)

Zagreb, 27. kolovoz 1637.

Instrukcija hrvatskoga sabora za izaslanike na ugarski sabor u Požunu (Bratislavi) u kojoj se predlaže da se odredi kako bi koprivnički krajiški kapetani vratili otete zemlje oko Đelekovca i Rasinje.

(ZHS, sv. 1, str. 75.)

Bratislava (Požun), 17. ožujak 1638.

Kralj Ferdinand podijeljuje gradu Koprivnici sajmove na Nikolinje (6. prosinca) i na dan Blagovjesti Blažene Djevice Marije (25. ožujak).

(HDA, GK, kut. 6, br. 7; R. Horvat, Koprivnički godišnji sajmovi, VZA, 15, Zagreb 1915, str. 236-237; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 93.)

Koprivnica, 10. kolovoz 1638.

Koprivnički župnik Matija Sumer izvješćuje zagrebačkog biskupa Benka Vinkovića o stanju biskupovih posjeda u Podravini.

(SHKR, sv. 2, str. 200.)

Koprivnica, 4. siječanj 1639.

Tomo Natulija, vojvoda u Sigecu kod Koprivnice piše zagrebačkom biskupu Benku Vinkoviću radi podavanja od kmetova u Vaškoj i da će dva kmeta, kad šuma zazeleni, moći poslati u Zagreb.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 4-5.)

Koprivnica, 22. veljača 1640.

Tomo Natulija, vojvoda u Sigecu poklanja koprivničkom župniku Matiji Szumcu (Sumeru) lijepo ukoričeni "Liber memorabilium eccl. Scti Nicolai Caproczenze".

(ZMGK, 109.)

Zagreb, 29. kolovoz 1641.

Kaptol čazmanski svjedoči, da je Gašpar Budor de Budrovec (iz Koprivnice) u svoje ime i svoje braće Franje i Ivana te Ane i Marije Elizabete založio svoje posjede u koprivničkom distriktu koprivničkim građanima za 550 ugarskih forinti i to na osam

godina; ako ne iskupi dug, građani mogu založene posjede držati još godinu dana.

(HDA, GK, kut. 6, br. 8; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 93.)

Koprivnica, 26. travanj 1642.

Veliki kapetan koprivnički, barun Joannes Gulielmus Galler, naseljuje u Jagnjedovcu kod Koprivnice Slavonce radi vojničke službe.

(SHKR, sv. 2, str. 247-248.)

Zagreb, 6. lipanj 1642.

Zagrebački biskup Benko Vinković obznanjuje glavarima karlovačke vojske pod kojim bi se uvjetima mogao osnovati Franjevački samostan u Karlovcu, navodeći slučaj Koprivnice.

(SHKR, sv. 2, str. 252.)

Koprivnica, 15. srpanj 1644.

Sigečki vojvoda Tomo Natulija izvješćuje zagrebačkog biskupa Martina Bogdana o životu kmetova u Vaškoj moleći, da se zaštite od progonstva vojnih zapovjednika u Varaždinskoj krajini, posebno od Đurđevčana.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 6-7.)

1644.

Prijepis dopisa kralja Ferdinanda gradskom magistrau u Koprivnici da ne sprečava nego da pomogne da zagrebački biskup Martin Bogdan preuzme od koprivničkog župnika ruševni franjevački samostan i dobra te ih preda varaždinskim franjevcima za što postoji rješenje komisije iz godine 1635.

(DAV, AGK, kut. 1.)

Zagreb, 5. travanj 1646.

Hrvatski sabor daje preporuku komori u Grazu za štićenika Križanića, koprivničkog vicekapetana. Instrukcija izaslanicima na sabor u Požunu (Bratislavi) da neka se unosnije službe u slavonskoj krajini daju i domaćim sinovima.

(ZHS, sv. 1, str. 131, 134.)

Koprivnica, 19. srpanj 1647.

Koprivnički zapovjednik pukovnik grof Ehrenreich Trautmansdorf moli pukovnika baruna Ivana Jakova Gallera, kao namjesnika zapovjedajućeg generala da se zapriječi kraljeva odluka kojom je vladar Tomi Mikuliću darovao sela Kunovec, Pustakovec, Ivanec i Peteranec kod Koprivnice.

(SHKR, sv. 2, str. 279.)

Koprivnica, 17. prosinac 1647.

Pred gradskim sucem Antunom Karlovarijem vrši se dioba imetka između Grgura Hodolina i ostalih nasljednika.

(DAV, AGK, kut. 1.)

Prag, 21. veljača 1648.

Kralj Ferdinand izdaje naputak za Wilhelma Gallera, predsjednika ratnog vijeća, kojim se, između ostaloga, trebaju riješiti razmirice sa gradom Koprivnicom.

(SHKR, sv. 2, str. 279-280.)

Varaždin i Graz, travanj-lipanj 1648.

Bilješke člana povjerenstva grofa Sigismunda Trautmanstorfa o poslovanju Krajiškog povjerenstva. Zabilježio je stanje u Koprivnici i okolici.

(SHKR, sv. 2, str. 283-284.)

Zagreb, 30. prosinac 1648.

Zagrebački biskup Petar Petretić i grof Nikola Erdödy pozivaju suca i gradsku općinu koprivničku na svećano ustoličenje bana Nikole Zrinskog, koja će se održati 14. siječnja 1649. godine u Varaždinu.

(HDA, GK, kut. 6, br. 9; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 93.)

1649.

Misijsko izvješće - župa Koprivnica.

(M. Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 1, Sarajevo 1932, str. 136-137.)

Zagreb, 14. siječanj 1649.

Hrvatski sabor daje upute svojim izaslanicima koji su trebali ići na sabor u Požunu (Bratislavi). Vlaška komisija je trebala riješiti tegobe gradova Križevaca i Koprivnice te sporove radi nasilja krajišnika.

(ZHS, sv. 1, str. 143.)

Bratislava (Požun), 12. travanj 1649.

Kralj Ferdinand potvrđuje ugovor, sklopljen između koprivničkog kapetana i personala Tome Mikulića radi plaćanja zakupa za kmetove u selima Kunovcu, Pustakovcu, Ivancu i Peterancu.

(SHKR, sv. 2, str. 284-285.)

Koprivnica, 1650.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 89/I, str. 83 itd.)

Varaždin, 11-12. prosinac 1649.

Zaključci hrvatskoga sabora. Prosvjed čazmanskom kaptola protiv nezakonitog posjeda koprivničkog kapetana.

(ZHS, sv. 1, str. 156.)

Varaždin, 16. siječanj 1650.

Juraj Sambar piše Andriji (Androku) Mojsesu (Mojzešu), koprivničkom sucu te stanovitih vojnika ces. i kr. veličanstva tvrđave koprivničke vojvodi, moleći ga da mu pošalje neki novac koji bi on poslao koprivničkom gradskom predstavniku (varoškog posla) u Beču.

(HDA, GK, kut. 6, br. 10; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 93.)

Zagreb, 21. listopad 1650.

Odredbe hrvatskoga sabora u vezi s maltarinom u Koprivnici.

(ZHS, sv. 1, str. 166.)

Beč, 20. siječanj 1651.

Kralj Ferdinand daje gradu Koprivnici pravo maltarine. Proglašeno na hrvatskom saboru u Varaždinu 1. srpnja 1652.

(HDA, GK, kut. 7, br. 1; R. Horvat, Kako je Koprivnica god. 1651. dobila svoju maltu?, VZA, 15, Zagreb 1915, str. 319-320; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 94; ZHS, sv. 1, str. 181.)

Srpanj 1651.

Koprivnički lajtnant Johann Ferdinand Spiz na zahtjev Ratnog Savjeta podnosi popis vlaških sela označivši kako su ta sela miješana vlaškim stanovništvom, ali i s predavcima i slavonskim stanovništvom.

(KA, Prot. Wind. srpanj 1651; Ivić, 90.)

1652.

Misijsko izvješće - Koprivnica.

(M. Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 1, Sarajevo 1932, str. 153-154.)

Beč, 4. lipanj 1652.

Kralj Ferdinand daje gradu Koprivnici privilegij za održavanje trećeg godišnjeg sajma na blagdan Blagovijesti Blažene Djevice Marije (grad je već imao privilegij za taj sajam, a na hrptu isprave piše da je riječ o blagdanu Pohođenja Blažene Djevice Marije.)

(HDA, GK, kut. 7, br. 2; R. Horvat, Koprivnički godišnji sajmovi, VZA, 15, Zagreb 1915, str. 237-238; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 94.)

Varaždin, 1. srpanj 1652.

Sabor je potvrdio povelju kralja Ferdinanda kojom se dozvoljava podizanje malte u Koprivnici, uz uvjet da grad mora ubuduće popravljati i u dobrom stanju čuvati mostove i cestovne nasipe.

(ZHS, sv. 1, str. 181.)

Koprivnica, 31. kolovoz 1653.

Rasprava koprivničkog župnika sa crkvenim kmetovima te uređenje njihovih podavanja.

(ZMGK, 109.)

Zagreb, 29. prosinac 1653.

Hrvatski sabor određuje da grad Koprivnica mora poslati 40 vojnika za svladavanje posavske bune.

(ZHS, sv. 1, str. 187.)

Zagreb, 11. siječanj 1655.

Hrvatski sabor daje instrukcije izaslanicima koji su trebali ići na sabor u Požunu (Bratislavi). Hrvatski sabor podupire zahtjeve gradova Varaždina, Križevaca i Koprivnice.

(ZHS, sv. 1, str. 201.)

Bratislava (Požun), 16. lipanj 1655.

Kralj Ferdinand na molbu bratovštine kovača, bravara itd. koprivničkih, potvrđuje njihove cehovske ustanove, prema prijepisu koprivničkog suca Ivana de Sancta villa od 28. svibnja 1607. godine.

(HDA, GK, kut. 3, br. 13; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 94.)

Laksenburg, 31. svibanj 1657.

Kralj Leopold piše sucu i koprivničkoj općini, da je odredio povjerenike, zagrebačkog biskupa Petra Petretića, grofa Žigmunda Keglevića Bužinskog i Daniela Raucha, vrhovnog računovođu tridesetnice u Nedelišću, koji će primiti prisegu vjernosti od strane koprivničke gradske općine.

(HDA, GK, kut. 7, br. 3; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 94.)

Studeni 1656.

Grof Lesslie izvješćuje Ratni Savjet da je na molbu Vlaha u kapetanijama križevačkoj, koprivničkoj i ivaničkoj, dao dozvolu da mogu nekolicinu svojih predstavnika poslati na Dvor kako bi podnijeli svoje tužbe.

(KA, Prot. Wind. studeni 1656; Ivić, 92-93.)

Varaždin, 22. siječanj 1657.

Povodom glasina da Osmanlije spremaju provalu, hrvatski sabor određuje daću u žitu za opskrbu vojske. Spominje se Koprivnica.

(ZHS, sv. 1, str. 221.)

Zagreb, 19. srpanj 1657.

Biskup Petar Petretić šalje koprivničkog župnika i vojvodu Natuliju do bana Nikole Zrinskog s molbom da zabrani stanovnicima Legrada praviti nasilja kmetovima iz Vaške.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 11.)

Zagreb, 19. srpanj 1657.

Biskup Petar Petretić šalje koprivničkog župnika Nikolu Poderkovića i vojvodu Tomu Natuliju k banu Nikoli Zrinskom da zagovore stanovnike u Vaški.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 12)

Koprivnica, 15. kolovoz 1657.

Ban Nikola Zrinski svjedoči, da je pl. Petar Dorotić, fiskus grada Koprivnice, prosvjedovao protiv prisvajanja koprivničkih posjeda Ivanca, Peteranca i Kunovca po tamošnjim vojnim zapovjednicima.

(HDA, GK, kut. 7, br. 4; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 94.)

1658.

Misijsko izvješće - Koprivnica.

(M. Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 1, Sarajevo 1932, str. 156.)

Zagreb, 4. veljača 1658.

Predstavka hrvatskog sabora kralju da koprivničke posjede podijeli domaćim plemićima i podvrgne vlasti kraljevine.

(ZHS, sv. 1, str. 225.)

Kolovoz 1659.

Križevački veliki kapetan Ivan Jacob Galler odgovara da sa Vlasima ne treba postupati blago nego strogo. U sličnom smislu su se izjasnili i veliki kapetan koprivnički Ehrenreich Trautmanstorff te grof Ivan Josip Herberstain.

(KA, Prot. Wind. kolovoz 1659; Ivić, 97-98.)

Koprivnica, 1659.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 89/I, str. 1 itd.)

1660.

Misijsko izvješće - Koprivnica.

(M. Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 1, Sarajevo 1932, str. 164.)

Varaždin, 23. srpanj 1660.

Hrvatski sabor donosi odredbe o tridesetini na robu uvezenu iz Turske. Određeno je da se u Koprivnici ili u Drnju podigne carina gdje bi se plaćala tridesetnica za uvezenu robu. Od plaćanja robe trebale su biti oproštene stvari koje su zarobljenici donašali za svoju otkupninu.

(ZHS, sv. 1, str. 248.)

Graz, 13. kolovoz 1660.

Kralj Leopold nalaže koprivničkim kapetanima da se strogo drže ugovora od 27. kolovoza 1635. godine, što su ga uredili kraljevski povjerenici između koprivnički građana i vojnih vlasti.

(HDA, GK, kut. 7, br. 5; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 95.)

Koprivnica, 1661.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 89/Ia, str. 389 itd.)

Zagreb, 27. veljača 1662.

Hrvatski sabor određuje da se u ime potpore za prehranu vojske ima dati hrana. Koprivnica je morala dati 15 potpunih kvarta žita (raži ili prosa.)

(ZHS, sv. 1, str. 252.)

24. svibanj 1663.

Koprivnički vicekapetan Lovro Jagatić u pusto selo Globočec naseljuje prebjege iz turske Slavonije dajući im slobodnjački status. Oni su zajednički plaćali paušalnu novčanu daću, a morali su služiti oružjem.

(HDA, Zemljorasteretno povjerenstvo, Consilium locumtenentiale regium Hungaricum, Departmentum urbariale, IV/c, br. 61; J. Adamček, Bune i otpori, Zagreb 1987, str. 20.)

1665.

Misijsko izvješće.

(M. Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 1, Sarajevo 1932, str. 175.)

Varaždin, 18. travanj 1664.

Hrvatski sabor daje odredbe o vojsci za čuvanje koprivničke krajine.

(ZHS, sv. 1, str. 279.)

Varaždin, 18. travanj 1664.

Hrvatski sabor određuje povjerenike, koji će se brinuti, da uzdržavanje njemačke vojske (hrana za ljude i konje) u kraju od Križevaca i Koprivnice do Save bude podjednako opterećeno.

(ZHS, knj. 1, str. 280.)

Koprivnica, 18. rujan 1664.

Pregovori zbog uređenja odnosa između kmetova i koprivničkog župnika.

(ZMGK, str. 110.)

Siječanj 1665.

Ne pitajući nikoga za dozvolu sazvao je Osmokruch narod na dogovor, a graničarima plaćenicima je prijetio da će ih ognjem i mačem kazniti. O svemu ovome je saznao koprivnički veliki kapetan Trauttmanstorff koji je svim graničarima pod prijetnjom smrtne kazne zabranio dogovaranje i bunjenje. Osmokruch je doputovao u Koprivnicu i tamo zamolio grofa Trauttmanstorffa da mu dosudi imanje, koje je vojvoda Gvozdan od njega oduzeo. Trauttmanstorff je Osmokrucha zatvorio, ali ga je pustio na molbu Gabrijela Mijakića, koji je obećao da će Vlahe zadržati od pobune.

(STLA, Prot. Wind siječanj 1665; Ivić, 103-104.)

Graz, 1665-1666.

Bilješke o vlaškim nemirima vezanim uz Stefana Osmokrucha na području natkapetanije Koprivnice i ostalih prostora Varaždinskog generalata.

(SHKR, sv. 2, str. 314-317.)

1666.

Krajem 1665. Osmrokruch je izabran za velikog suca u Križevačkoj kapetaniji, na isto mjesto je u Koprivničkoj kapetaniji izabran Ilija Romanović, a u Ivanićkoj kapetaniji Nikola Vuković.

(STLA, Prot. Wind. za 1666; Ivić, str. 105.)

1666.

Opis bune Vlaha u Varaždinskom generalatu i Koprivničkoj kapetaniji pod vodstvom velikog kneza Osmokrucha.

(SHKR, sv. 2, str. 322-324.)

Ožujak 1666.

Osmokruch tuži koprivničkog zapovjednika (obrstara) okrivljujući ga da mu neće vratiti oduzeto zemljište, mlinove i šume te druge stvari nego s njime loše postupa okovavši ga u željezo. Moli stroge naloge protiv koprivničkog zapovjednika. Car je na ovu tužbu zatražio izvješća koprivničkog obrstara i časnika, a oni su odgovorili da je Osmokrchova tužba neosnovana i opisaše na koji je način ubijen raniji vlaški sudac u Koprivnici.

(STLA, Prot. Wind, ožujak 1666; Ivić, str. 106-107.)

Gradec kod Križevaca, 10. lipanj 1666.

Biskup Petar Petretić piše koprivničkom župniku Poderkoviću kako bi se uredile neke tužbe i tegobe žitelja Martinskih u Vaškoj koje su ugrožavali Legrađani.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 18-20.)

Križevci, 14. lipanj 1666.

Vicegeneral grof Ivan Josip Herberstein opravdava se na osudu vlaških glavara u Varaždinskoj krajini, između ostalog i u okolici Koprivnice, radi krivice i progonstva.

(SHKR, sv. 2, str. 320.)

Lipanj 1669.

Tri krajiška sela: Gornje Zdelice, Sredice i Poljanci zamolila su u lipnju 1669. godine kralja Leopolda da ih s obzirom na to, što su previše udaljeni od Križevaca, izuzme iz sastava Križevačke i pripoji ih Koprivničkoj kapetaniji. Vladar je zatražio odgovor od Ratnog Savjeta i dobivši ga spomenutu je molbu riješio pozitivno.

(STLA, Prot. Wind, lipanj 1669; Ivić, str. 113.)

13. studeni 1669.

Latinska i hrvatska verzija prijepisa gradskih privilegija: "1. Privilegia penes quae ciuitas Caproncensis judicia celebrare debet..., 2. Prepiszani priuilegiumi, polegh koeh plemeniti Varas Kopriunichki praude Izuditi ima...".

(HDA, GK, kut. 6, br. 6; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 95.)

Koprivnica, 28. ožujak 1670.

Vicegeneral grof Ferdinand Ernest Breuner moli Franju Čikulina, da poradi kao komesar oko umirenja Hrvatske i da ga po banu (Petru Zrinskom) preporuči kralju.

(E. Laszowski, Pabirci iz obiteljskih arhiva Sermage i Josipović, VDA, 9-10, Zagreb, str. 143-144.)

Koprivnica, 12-14. svibnja 1670.

Vojni sud osuđuje na smrt, nakon dovršene istrage poručnika Franju Ivanovića, radi veleizdaje u uroti Zrinsko-Frankopanskoj.

(R. Lopašić, Novi prilozi za poviest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana, Starine, knj. 24, Zagreb 1891, str. 82-85.)

Koprivnica, 18. prosinac 1670.

General varaždinske (slavonske) krajine grof Breuner priopćuje predsjedniku ratnog vijeća razloge zbog kojih bi Legrad i Međimurje trebalo spojiti s varaždinskom krajinom.

(R. Lopašić, Nekoliko priloga za poviest urote Petra Zrinskog i Franje Frankopana, Starine, knj. 15, Zagreb 1883, str. 122-124.)

Koprivnica, 1671.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVR, Prot. 4/IV, str. 123v.)

Koprivnica, 1672.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVR, Prot. 4/IV, str. 126.)

23. travanj 1672.

Bilješke o stanju hrvatskih krajiških mjesta, između ostalih i u Koprivnici.

(SHKR, sv. 2, str. 345.)

Koprivnica, rujan 1672.

Barbara Ivanović, supruga Franje Ivanovića, moli generala Varaždinskog, grofa Ludovika Souchesa, da joj se muž pusti na slobodu.

(R. Lopašić, Novi prilozi za poviest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana, Starine, knj. 24, Zagreb 1891, str. 88.)

Zagreb, 31. listopad 1672.

Hrvatski sabor na poziv vladara određuje, da protiv mađarskih pobunjenika pošalje konjanike: 10 svaka županija, 5 slobodni kraljevski gradovi (među njima i Koprivnica), osim siro-

mašnoga grada Križevaca koji daje samo jednoga konjanika, zagrebački biskup i kaptol po 10, baruni 5, plemići 1 konjanika.

(ZHS, knj. 1, str. 322.)

Koprivnica, 1673.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVR, Prot. 4/IV, str. 130.)

Koprivnica, 20. veljača 1673.

Pred gradskog suca Nikolu Saića i ostale senatore su došli koprivnički čizmari i predstavili odredbe kojima su se služili majstori iste struke u Varaždinu. Sudac i senatori su odlučili odredbe sačuvati, prepisati i potvrditi.

(HPM, IB 7504.)

Koprivnica, 31. listopada 1673.

Pravila čizmarskih djetića na hrvatskom jeziku.

(HPM, IB 11929.)

Karlovac, prosinac 1673.

Spomenica generala, grofa Josipa Herbersteina, o vojnoj snazi Hrvatske, ali i o Koprivnici.

(SHKR, sv. 2, str. 354.)

Zagreb, 30. travanj 1674.

Odredbe hrvatskoga sabora o dizanju vojske te uplati poreza za njeno uzdržavanje koje i Koprivnica bila dužna poštovati.

(ZHS, sv. 1, str. 343.)

Velika, 1. ožujak 1675.

Luka Ibrišimović javlja biskupu zagrebačkom Martinu Borkoviću da šalje posudice napunjene uljem za posvetu svetih ulja u slavonskim krajevima, ponizno moleći da ih vrati koprivničkom župniku, od kojih će donositelj primiti plaću. Ibišimović je preporučio koprivničkom župniku da se sveta ulja, koja mu budu donesena ne zadržavaju kod njega.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 35.)

Velika, 6. svibanj 1675.

Fra Luka Ibrišimović piše biskupu Martinu Borkoviću o nepravdama koje kršćani pod osmanskom vlašću trpe od zapovjednika iz Koprivnice i Đurđevca.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 41-43.)

Koprivnica, 18. lipanj 1675.

Zagrebački biskup Martin Borković tuži se križevačkom pukovniku na nedaće koje su kapetani u Koprivnici i u Đurđevcu napravili slavonskim kršćanima od kojih su nekoliko zarobili.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 37-38.)

Zagreb, 1. srpanj 1675.

Hrvatski sabor daje instrukciju za izaslanike u poslu otkidanja pograničnih područja. Zastupati će tužbu grada Koprivnice protiv Ivana Jakova Tieffenpocha.

(ZHS, sv. 1, str. 363.)

Zagreb, 12. prosinac 1676.

Hrvatski sabor zaključuje, da se za obranu Međimurja mobilizira 50 vojnika u gradu Varaždinu, po 25 u gradovima Križevcima i Koprivnici, te veći broj u Križevačkoj i Varaždinskoj županiji. Također je odlučeno da domoroci, kojima su krajiški vojnici u Križevačkoj i Koprivničkoj krajini počinili štete, trebaju to prijaviti podgeneralu Varaždinskog generalata.

(ZHS, knj. 1, str. 375.)

Velika, 24. ožujak 1677.

Luka Ibirišimović piše zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću šaljući mu jedan kalež na posvetu uz molbu da ga biskup posveti i vrati koprivničkom župniku. On će, naime, budući da se nalazi u susjedstvu, imati češću prigodu proslijediti ga u Otok, župniku u tom mjestu.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 63.)

Velika, 30. svibanj 1677.

Fra Luka Ibrišimović javlja zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću, da su Virovci iz koprivničke krajine mrcvarili i u Dravu bacili našičkog gvardijana Mariju Jakšića, a tri druga franjevca svezali i zlostavljali.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 45-46; J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 69-71.)

Koprivnica, 2. lipanj 1677.

Grgur Mlinarić, sudac, priseznici i koprivnička gradska općina na molbu kovača, bravara itd. koprivničkih prepisuje artikule cehovske kako ih je potvrdio kralj Ferdinand 16. lipnja 1655. godine.

(HDA, GK, kut. 3, br. 13; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 95.)

Velika, 24. kolovoz 1677.

Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću da preporuči legradskom zapovjedniku da uhiti i kazni razbojnike, kao i to da je primio neke pečatnice Aleksandra Sedmog o oprostima koje je nedavno poslao u Koprivnicu.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 41-43.)

Velika, 22. rujan 1677.

Luka Ibrišimović piše biskupu Martinu Borkoviću, između ostaloga, da je pismo preporučio gvardijanu koprivničkog franjevačkog samostana.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 75.)

Velika, 4. siječanj 1678.

Luka Ibrišimović javlja biskupu Martinu Borkoviću da je proteklih dana bosanski biskup ušao u Slavoniju kod Legrada. Oci iz koprivničkog franjevačkog samostana su mu javili da se razbojnici, ubojice oca Mateja Jakšića slobodno skiću. Čini se, da je gotovo cijela Turska zahvaćena kugom. Milošću Božjom naše područje još nije zaraženo.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 77-79.)

Velika, 22. veljača 1679.

Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću da u Koprivnici nije dobio točnu obavijest o mjestu biskupova boravka i to da je nedavno pronašao posudice za sveto ulje, poslane prošle godine. Njemu je Juraj Podgorač pripovijedao da su bile u Križevcima u kući obitelji Đuranac, rođenoga brata sadašnjega gvardijana koprivničkog franjevačkog samostana.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 89-91.)

Koprivnica, 3. travanj 1679.

Franjevac Ladislav Janković javlja generalu Souchesu da su na njega i Franjevca Luku Ibrišimovića kapetani u Koprivnici i Đurđevcu gnjevni zbog dopisivanja s generalom.

(SHKR, sv. 2, str. 363-364.)

Slavonija, travanj 1679.

Spomenica Luke Ibrišimovića, upravljena generalu grofu Ludoviku Souchesu o progonstvu kršćana u Slavoniji po Turcima i krajiškim kapetanima, između ostalih i u Koprivnici.

(SHKR, sv. 2, str. 365.)

Varaždin, svibanj 1679.

General Souches izvješćuje kralja Leopolda o stanju uprave na Slavonskoj granici. U izvještaju se tuži na đurđevačkog kapetana Thurna, ali i na zapovjednike Koprivničke kapetanije Ferdinanda Zehetnera i Križevačke kapetanije R. Trautmastorffa. Natkapetani su se opravdali pa nije pokrenut nikakav postupak.

(SHKR, sv. 2, str. 366.)

Koprivnica, 16. kolovoz 1679.

Luka Ibrišimović biskupu Martinu Borkoviću piše da su se pojavili razni znakovi koje Turci zlo tumače: grabežljive ptice, riba sa glavom teleta i jednim okom. Luka Ibrišimović je prije šest dana zbog liječenja došao u Koprivnicu.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 53; J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 95-97.)

Zagreb, 4. studeni 1679.

Zagebački biskup Martin Borković preporučuje svoje podanike Sv. Martina u Vaškoj pukovniku u Koprivnici. Oni su bili nepravedno zatvarani na tužbu svećenika Teszarya, kojega bi valjalo zato kazniti.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 54.)

Zagreb, 10. travanj 1680.

Hrvatski sabor donosi zaključak da će molbe zagrebačkih i koprivničkih franjevaca za pomoć u javnim radovima riješiti ban.

(ZHS, sv. 1, str. 388.)

Koprivnica, 6. rujan 1680.

Luka Ibrišimović javlja biskupu Martinu Borkoviću da biskup beogradski ("episcopo Belgradensi") razne i lude novotarije uvađa. On je mlad i neuk i za svoje zvanje nesposoban. Piše da se kuga širi po Slavoniji, a želi Hrvatsku poštedjeti. Osim toga na putu je susreo Turke, koji su se vraćali nakon nasilničkog zaposjedanja jednog sela u Križevačkoj krajini.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 56-57; J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 103-105.)

Velika, 30. prosinac 1680.

Luka Ibrišimović javlja zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću da je nedavno otputovao u Koprivnicu namjeravajući doputovati u Zagreb, ali i u Beč, ali je tamo doznao da se car ne nalazi u Beču pa se odmah vratio.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 109.)

Koprivnica, 1680.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 90/II, str. 136 itd.)

Varaždin, 6. veljača 1681.

Hrvatski sabor donosi zaključak o javnim radovima za gradnju franjevačke crkve Sv. Antuna Padovanskog u koprivničkoj utvrdi. Na molbu franjevaca sabor im doznačuje kmetove u kotaru Matije Orečića, plemićkog suca Križevačke županije. Ovi će kmetovi besplatno dovoziti kamenje.

(ZHS, sv. 1, str. 393.)

Koprivnica, 3. ožujak 1681.

Potvrda pravila koprivničkog čizmarskog ceha pisana latinskim jezikom.

(HPM, IB 10584.)

Koprivnica, 3. ožujak 1681.

Pravila čizmarskog ceha pisana hrvatskim jezikom.

(MGK, IB 1646.)

Zagreb, 9. travanj 1681.

Hrvatski sabor proglašava privilegije koprivničkog čizmarskog ceha.

(ZHS, sv. 1, str. 410.)

Zagreb, 15. travanj 1681.

Hrvatski sabor daje instrukciju za izaslanike na šopronjski sabor sazvan za 28. travnja. Imanja oko Koprivnice što ih posjeduju krajiški časnici treba vratiti pod vlast kraljevine.

(ZHS, sv. 1, str. 399.)

Bečko Novo Mjesto, 7. srpanj 1681.

Kralj Leopold potvrđuje prijepis pravila čizmarskog ceha na hrvatski jezik.

(PZ, sv. 22, 79.)

Šopronj, 1. studeni 1681.

Instrukcija za Ivana Pucza, izaslanog u Beč radi izvršenja zaključaka šopronjskog sabora od kojih se dio odnosi na tužbu gradova Varaždina, Senja, Križevaca i Koprivnice.

(ZHS, sv. 1, str. 419.)

Koprivnica, 20. studeni 1681.

Sporazum između koprivničkog župnika i njegovih kmetova zbog davanja gornice.

(ZMGK, 110.)

Zagreb, 18. studeni 1682.

Odredbe hrvatskog sabora o stražama protiv širenja kuge koja se pojavila u okolici Koprivnice i dijelovima križevačke krajine.

(ZHS, sv. 1, str. 427.)

Velika, 10. prosinac 1682.

Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu Marinu Borkoviću da se po cijeloj turskoj državi popisuje vojska. Turci će najprije navaliti na Đur. Franjevac Luka Marunčić htio je uhoditi na kršćanskoj strani, tj. htio je ugrabiti pisma naslovljena na župnika bez dopuštenja svog poglavara, ali su ga u uhvatili razbojnici i odveli u Koprivnicu.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 61-62; J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 119.)

Velika, 4. travanj 1683.

Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću da se otac Ladislav Janković prošle jeseni pobrinuo preko razbojnika dovesti buntovnog oca Luku Marunčića, zbog nekih njegovih sablazni, u Koprivnicu, s nakanom da ga ovamo više ne vraća.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 121.)

Koprivnica, 27. svibanj 1683.

Spis koji govori o Jurju Kengyelu "grada i pokraine koprivničke vu Sigecu" vojvodi.

(E. Laszowski, Pabirci iz obiteljskih arhiva Sermage i Josipović, VDA, 9-10, Zagreb, str. 155.)

Požega, 12. srpanj 1683.

Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću da je prvog srpnja provincijalni ministar uručio ocu Luki Marunčiću neka pisma naslovljena, jedno na generala, a drugo na koprivničkog zapovjednika, vjerujući da će ih on vjerno izručiti. Na propast provincije ushitio ih je jamačno predati Turcima.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 133.)

Velika, 6. studeni 1683.

Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću da su k njemu došli podložnici iz župe Martinci preko Drave. On ih preporučuje i moli da biskup piše koprivničkom župniku da ih brani od uznemiravanja razbojnika.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 137.)

Varaždin, 5. lipanj 1684.

Izvještaj isusovca Dominika Porte iz Varaždina biskupu Martinu Borkoviću u kojem rečeni isusovac piše da ništa nije mogao u Varaždinu napraviti zbog heretika (kalvina), premda je razgovarao s podžupanom Prašinskim i sa kaštelanom u gradu. Probleme je radio kalvin koji je imao kuću u Varaždinu te je putovao po varaždinskoj okolici kao trgovac. On se uskoro namjeravao preseliti iz Varaždina u Drnje (kod Koprivnice).

(R. Lopašić, Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj, Starine, knj. 26, Zagreb 1892, str. 192.)

Zagreb, 4. rujan 1684.

Opis stanja u Slavoniji i na koprivničkoj, križevačkoj i ivaničkoj granici.

(R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902, str. 70.)

Koprivnica, 23. veljača 1686.

Doroteja Karlovari, udovica Nikole Natulije, potvrđuje da joj je Katarina Makar od Makarske udovica koprivničkog konjičkog kapetana Gašpara Gothala vratila dug.

(ZMGK, 110, 112.)

Koprivnica, 17. svibanj 1686.

Koprivnički župnik Jakob Strukl javlja zagrebačkom biskupu o vjerskim prilikama u okolici.

(NAZ, Epistolae Missiles Originales ad Episcopus Zagrabienses Scriptae, tom. XVII, br. 10; F. Bučar, Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, VZA, 6, Zagreb 1904, str. 217.)

Koprivnica, 23. listopad 1686.

Izvještaj notara (bilježnika) Nikole Zumera (Sumera) o nekoj popisanoj zemlji, tj. bilješka o pobiranju desetine za gradskog suca.

(HDA, GK, kut. 7, br. 6; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 95.)

Zagreb, 4. veljača 1687.

Hrvatski sabor daje instrukciju za izaslanike upućene kralju u vezi s naknadom štete koju je vojska učinila gradu Koprivnici.

(ZHS, sv. 1, str. 487.)

Zagreb, 3. listopad 1687.

Instrukcija hrvatskoga sabora izaslanicima na požunski sabor protiv otkidanja posjeda koprivničkog pukovnika od teritorija kraljevstva.

(ZHS, sv. 1, str. 500.)

Beč, 8. prosinac 1687.

Kralj Leopold na molbu koprivničkog suca Ivana pl. Damnyanovića nagodbu od 27. kolovoza 1635. godine, koju su koprivnički građani sklopili sa koprivničkim kapetanom s pogledom na sve odnose između grada i vojske. Tj. kralj potvrđuje odredbe komisije o reguliranju odnosa između vojnih i civilnih vlasti u Koprivnici.

(HDA, GK, kut. 6, br. 5; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 95.)

Požega, 15. ožujak 1688.

Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu Aleksandru Ignaciju Mikuliću da mu vrati dekrete jer nije želio da bosanski biskup primijeti da mu se usprotivio. Moli biskupa Mikulića da mu ubuduće šalje pisma na koprivničkog župnika. On će ih slati Ivanu Radmaniću, dozapovjedniku Đurđevca, a tim će se putem dostavljati izravno Luki Ibrišimoviću.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 155.)

Beč, 5. svibanj 1688.

Kralj Leopold daje hrvatsko-ugarsko plemstvo i grb Ivanu Stoičeviću, vojvodi utvrde Rovišće, te po ovom ženi njegovoj Prodani Gruić, Poznanu sa kćerju Božicom i Vuku, braći njegovoj, pak Tomi, Lazi iliti Ladislavu i Milošu Stoičevićima. Proglašeno na hrvatskom saboru 3. studenoga 1692. godine.

(HDA, GK, kut. 7, br. 7; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 96.)

Zagreb, 14. travanj 1689.

Dopuštenje hrvatskoga sabora gradu Koprivnice da odloži tjedni sajam.

(ZHS, sv. 1, str. 511.)

Zagreb, 14. siječanj 1690.

Koprivnički zastupnici su se pritužilo na nepravde što ih je gradu činila vojna posada. Hrvatski sabor zaključuje da se radi toga varaždinskom generalu pošalju dva izaslanika hrvatskoga sabora. Jedan od njih bi bio križevački podžupan Baltazar Patačić, a drugoga neka imenuje ban Nikola Erdödy.

(ZHS, sv. 1, str. 520.)

Molve, 20. prosinac 1690.

Luka Ibrišimović javlja zagrebačkom biskupu Aleksandru Ignaciju Mikuliću da je prije nekoliko dana bosanski biskup bio na objedu kod Obersterna u Koprivnici, gdje je pred mnogim plemićkim osobama izgovorio mnoge nedolične riječi, dotičući se ozbiljnih osoba, posebice uzoritog kardinala, a usudio se ustvrditi da ovaj sve što čini je nepravedno. Također je govorio protiv zagrebačkog biskupa i Ibrišimovića.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 179.)

Želin, 22. ožujak 1691.

Opomena hrvatskoga sabora gradu Koprivnici radi nedopuštenoga sajmarenja.

(ZHS, sv. 1, str. 526-527.)

Zagreb, 7. svibanj 1691.

Tužba zagrebačkog biskupa hrvatskom saboru protiv grada Koprivnice radi nedopuštenoga sajmarenja.

(ZHS, sv. 1, str. 534.)

Križevci, 3. studeni 1692.

Hrvatski sabor svjedoči, da je u Hrvatskoj osigurano zimovalište (prehrana za njemačku vojsku tijekom zime). Određuju se saborski izaslanici, koji će poći pred kralja, izložiti mu teško stanje u domovini zbog nerodice u ovoj godini te zamoliti za pomoć.

(ZHS, knj. 1, str. 546.)

Budim, 15. veljača 1693.

Gabrijel Stanić piše zagrebačkom biskupu Aleksandru Ignaciju Mikuliću da je Luka Ibrišimović sa 43 vojnika gospodina Makara nasilno ušao u Brodu u župnu i rezidencijalnu kuću te su župnika Jurja svezanih ruku vodili, između ostalih mjesta, u Đurđevac, Molve, Koprivnicu itd. javno uzvikujući da vode turskog svećeniku.

(J. Barbarić, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000, str. 266-267.)

Zagreb, 7. ožujak 1693.

Zaključci hrvatskog sabora u Zagrebu. Sabor je biskupa Aleksandra Mikulića uputio da po križevačkom podžupanu poduzme sva pravna sredstva u vezi s koprivničkim tjednim sajmom. Ujedno je odredio globu, koju će gradska općina u Koprivnici platiti za svaki sajam koji bi se držao u nedjelju.

(ZHS, sv. 1, str. 564.)

Varaždin, 14. studeni 1694.

Grof Aenea Caprara, general varaždinske krajine potvrđuje pravice i slobode grada Koprivnice. Dopis vojnih vlasti iz Varaždina o odnosima s civilnom jurisdikcijom u Koprivnici.

(HDA, GK, kut. 7, br. 8; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 96.)

Zagreb, 17. kolovoz 1695.

Zaključci banske konferencije u vezi s tužbom između Ivana Domianovića (Damjanovića) i grada Koprivnice. Na saboru je bila iznesena tužba protiv grada Koprivnice radi toga što je gradski sudac zatvorio plemića Ivana Damjanovića. Hrvatski sabor je zaključio da se u Koprivnicu pošalje izaslanik čazmanskog kaptola. On će gradsko poglavarstvo upozoriti na zakon po kojemu se nije smjelo zatvarati plemiće prije odluke redovitog suda, a to su banski stol i protonotarski sud. Ako grad ne pusti Damjanovića odmah na slobodu, ima se gradska općina globiti s tisuću ugarskih forinti radi nepoštivanja plemićkih prava i sloboština kraljevine Hrvatske. Ovu će globu utjerati hrvatski ban. Ukoliko grad Koprivnica ima što protiv Damjanovića neka protiv njega, kada ga pusti na slobodu, postupa po zakonu.

(ZHS, sv. 2, str. 47.)

Zagreb, 6. prosinac 1695.

Zaključci banske konferencije. Ban određuje da za vršenje stražarske službe u tvrđavi Kostajnici grad Koprivnica ima poslati 25 ljudi.

(ZHS, sv. 2, str. 68.)

Varaždin, 26. siječanj 1696.

Hrvatski sabor zaključuje, da za uzdržavanje banske vojske, za 50 pješaka u Kostajinici, pojedini gradovi moraju uplatiti: Varaždin 625 rajnskih forinti, Zagreb 300 forinti, Križevci 300 forinti, Cirkvena 100 forinti, a Koprivnica 400 forinti.

(ZHS, knj. 2, str. 80.)

Zagreb, 12. veljača 1696.

Zaključci banske konferencije u vezi sa tužbom Ivana Damjanovića protiv grada Koprivnice. Tom su prigodom koprivničku gradsku općinu zastupali Ivan Antolčić i Nikola Peči.

(ZHS, sv. 2, str. 75.)

Zagreb, 15. veljača 1696.

Hrvatski sabor radi pravednijeg ubiranja poreza određuje broj dimova, između ostalih, za gradove Zagreb 10 dimova, Varaždin 30 dimova, Križevce 10 dimova i Koprivnicu 20 dimova.

(ZHS, knj. 2, str. 82.)

Zagreb, 15. veljača 1696.

Zaključci banske konferencije u vezi spora između Ivana Damianovića i grada Koprivnice.

(ZHS, knj. 2, str. 87.)

Ravno, 5. ožujak 1696.

Parnica Magdalene Kuskoczy, udove protonotara Petra Antolčića protiv Stjepana Orahoczya zbog njoj nanesenih nasilja.

(HDA, GK, kut. 7, br. 8; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 96.)

Zagreb, 6. svibanj 1696.

Hrvatski sabor određuje, koliko koji grad ili trgovište ima poslati naoružanih pješaka u Kostajnicu: Koprivnica 12, Donji grad Križevci 6, Gornji grad Križevci 3, Cirkvena 3 i Samobor 2 vojnika.

(ZHS, knj. 2, str. 92.)

Varaždin, 7. kolovoz 1696.

Zaključci banske konferencije da ako se plemićki zlotvor zateče u nasiljima u gradu Koprivnici, smije ga magistrat uhititi i predati podbanu koji mora ispitati zločin pa ako se uvjeri u krivnji dotičnoga plemića tada će mu sam izreći kaznu i odrediti naknadu počinjene štete.

(ZHS, knj. 2, str. 102.)

Zagreb, 7. listopad 1696.

Banska konferencija određuje, da se vino kao državna daća, sabrano u Križevačkoj županiji, ima uskladištiti u Križevcima i Koprivnici.

(ZHS, knj. 2, str.108.)

Ludbreg, 6. siječanj 1697.

Zaključci banske konferencije koji se odnose na prostor okolice Koprivnice i područje Repaša. Koprivnička gradska općina je krajem 1696. godine prizvala na hrvatski sabor jer je državni blagajnik previsoko odredio broj dimova u gradu Koprivnici. O tome je raspravljao sabor i uvažio priziv pa je broj dimova u gradu Koprivnci ispravio na 15.

(ZHS, knj. 2, str. 116-117.)

Koprivnica, 21. veljača 1697.

Pukovnik grof Kristof Rindsmaul opominje Vlahe iz koprivničke krajine (iz Plavšinca) da se ne bune, pozivajući ih, da pošalju svoje predstavnike pred generala, grofa Capraru i pukovnika Prašinskog koji će im priopćiti odluku na njihove tegobe.

(SHKR, sv. 3, str. 459-460.)

Beč, 13. travanj 1697.

Kralj Leopold nalaže u predmetu desetinskog pfeniga Ivana Jurja Lorbera u Steyeru.

(E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 96.)

Varaždin, 15. travanj 1697.

Banska konferencija određuje, da za prijevoz topova iz Legrada do Karlovca imaju pojedina mjesta dati volove: Koprivnica 20, Varaždin 24, Križevci 12, Cirkvena 5 i Đelekovec 4.

(ZHS, knj. 2, str. 127.)

Varaždin, 11. rujan 1697.

Hrvatski sabor određuje izvanredne i redovite daće prema dimovima u pojedinim gradovima i područjima, između ostalog: Križevci 10 dimova, Cirkvena 4 dima, Koprivnica 15 dimova, Varaždin 20, Zagreb 10 itd.

(ZHS, knj. 2, str. 138.)

Zagreb, 2. prosinac 1698.

Zaključci banske konferencije koji se odnose na Vlahe iz Poganca iz koprivničke krajine.

(ZHS, knj. 2, str. 189.)

Varaždin, 18. listopad 1698.

Grof Aenea Caprara, general varaždinske krajine potvrđuje koprivničkim građanima sječu drva u šumi, koju svojataju odnosno koju su ranije oteli krajišnici iz Borovljana, kao i pobirati žirovinu u šumama.

(HDA, GK, kut. 7, br. 10, 11; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 96.)

Graz, 27. rujan 1699.

Njemačko pismo u vezi neke kopije od grofa Herbersteina.

(E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 96.)

Koprivnica, 1700.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 91/III, str. 146 itd.)

Varaždin, 30. kolovoz 1701.

Zaključci hrvatskog sabora koji se odnose na posjed zagrebačkog biskupa Bregi kod grada Koprivnice.

(ZHS, knj. 2, str. 236.)

Varaždin, 30. kolovoz 1701.

Hrvatski sabor je primio tužbu protiv Hanibala Herbensteina, pukovnika u Koprivnici, koji je počinio razne nepravde. Sabor odlučuje poslati Petra Gotala, podžupana Križevačke županije, i Žigmunda Keglevića, da se prijateljski nagode s pukovnikom u Koprivnici glede počinjenih nepravdi. Sabor je zaključio da se gradu Koprivnici otpisuju 3 porezna dima radi mnogih šteta koje je grad pretrpio.

(ZHS, knj. 2, str. 237.)

Beč, 22. listopad 1701.

Kralj Leopold izdaje Martinu Zemlyaku, komorskom nadzorniku kraljevine Slavonije odrješenje o položenim računima za vrijeme svoje službe.

(HDA, GK, kut. 8, br. 1; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 97.)

Koprivnica, 1702.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 91/III, str. 286 itd.)

Varaždin, 12. kolovoz 1704.

Zaključci hrvatskoga sabora koji se odnose na grad Koprivnicu.

(ZHS, knj. 2, str. 272.)

1706.

Misijsko izvješće.

(M. Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 2, Sarajevo 1933, str. 76.)

Koprivnica, 1706.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 92/IV, str. 68 itd.)

Varaždin, 15. srpanj 1706.

Hrvatski sabor raspravlja o razbojnicima koji na koprivničkoj i križevačkom području (colonellatus) ugrožavaju imovine i živote. Hrvatski sabor poziva vojna zapovjedništva, a napose Stjepana Antolčića, plemićkog suca Križevačke županije, da poduzme sve kako bi se domovina obranila od razbojnika.

(ZHS, knj. 2, str. 322-324.)

Zagreb, 23. srpanj 1708.

Zaključci hrvatskoga sabora koji se odnose na Koprivnicu.

(ZHS, knj. 2, str. 367.)

Zagreb, 5. travanj 1709.

Hrvatski sabor određuje plaćanje poreza, između ostalih, gradovima Zagrebu 40 rajnskih forinti, Varaždin 40 rajnskih forinti, Koprivnica 30 forinti, oba grada Križevci 30 forinti, Cirkvena 15 forinti itd. Također se raspravljalo o gradu Koprivnici i vlastelinstvu Rasinja.

(ZHS, knj. 2, str. 399-401.)

Zagreb, 16. prosinac 1709.

Hrvatski sabor zbog čuvanja zdravlja u domovini određuje, da se izgrade karantene u Križevcima, Koprivnici i Varaždinu u suradnji kirurga, gradskih poglavarstava (magistrata) i podžupana. Da se kuga ne prenese u Hrvatsku obustavljeni su svi sajmovi. Prema Slavoniji je određena crta od Koprivnice do Križevaca koja se ne smije prelaziti.

(ZHS, knj. 2, str. 416-417.)

Koprivnica, 1710.

Kanonska vizitacija.

(NAZ, KVKA, Prot. 92/IV, str. 196 itd.)

Zagreb, 11. veljača 1711.

Hrvatski sabor zaključuje, da se teret oko konačenja vojske ima pravedno podijeliti: gradovi Zagreb, Varaždin, Križevci i Koprivnica imaju dati kuće za stanovanje i drva za loženje, a trgovište Cirkvena sijeno i zob za konje.

(ZHS, knj. 2, str. 449-450.)

Koprivnica, 17. siječanj 1712.

Juraj Gothal kapetan izvješćuje ratno vijeće u Grazu o župi u Drnju, i da se tamo daje 6 forinti mjesečno župniku za izdržavanje kapelana.

(R. Lopašić, Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj, Starine, knj. 26, Zagreb 1892, str. 194.)

Koprivnica 1712.

Račun župne crkve u Koprivnici.

(HDA, GK, kut. 8, br. 2.)

Zagreb, 9. ožujak 1712.

Zaključci hrvatskog sabora vezani uz koprivničku krajinu.

(ZHS, knj. 2, str. 482.)

Koprivnica, 1714.
Kanonska vizitacija.
(NAZ, KVKA, Prot. 92/IV, str. 275 itd.)

Bregi, 15. studeni 1714.
Ladislav Grabovec, pl. sudac saslušava izjave šest svjedoka da je Januš Ivančić uvrijedio mlinara Ivana Sastarića (Šoštarića ?), te da je prijašnjeg mlinara Martina Cheha izbo da je od rane umro.
(DAV, AGK, kut. 1.)

Koprivnica, 28. travanj 1715.
Grof Karlo Königsegg, pukovnik i kapetan koprivnički uređuje granice između zemalja grada Koprivnice i krajiškog sela Reke.
(HDA, GK, kut. 8, br. 3; E. Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929, str. 97.)

Zagreb, 7. svibanj 1715.
Zaključci hrvatskoga sabora kojima se određuje vraćanje nezakonito oduzete soli vezano uz koprivničkog pukovnika.
(ZHS, knj. 3, str. 35.)

OBJAŠNJENJE KRATICA, IZVORI I LITERATURA

Barbarić, Josip, M. Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.), Jastrebarsko 2000.
Bučar, Franjo, Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, VZA, 6, Zagreb 1904.
Cvekan, Paškal, Koprivnica i Franjevci, Koprivnica 1989.
GK – Arhiv grada Koprivnice u Hrvatskom državnom arhivu
HDA – Hrvatski državni arhiv, Zagreb.
Horvat, Karlo, Prilozi za hrvatsku povijest iz arhiva rimskih, Starine, knj. 34, Zagreb 1913.
Horvat, Rudolf, Kako je Koprivnica god. 1651. dobila svoju maltu?, VZA, 15, Zagreb 1915.
HPM – Hrvatski povijesni muzej, Zagreb (IB – inventarni broj)
HS - Laszowski, E, Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, knj. 3, Zagreb 1917.
HSS – Hrvatski saborski spisi. **Šišić**, F, *Hrvatski saborski spisi,* I-V, Zagreb 1914-1918.
Ivić, Aleksa, *Prilozi za povijest* Hrvatske i Slavonije u XVI. i XVII. vijeku. Starine JAZU, 1916, 35.
KA – Ratni arhiv Beč
Laszowski, Emilije, Arhiv grada Koprivnice, VDA, 4, Zagreb 1929.
Lopašić, Radoslav, Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj, Starine, knj. 26, Zagreb 1892.
Lopašić, Radoslav, Slavonski spomenici za XVII. viek, Pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.), Starine, sv. 30, Zagreb 1902.
Lopašić, Radoslav, Nekoliko priloga za poviest urote Petra Zrinskog i Franje Frankopana, Starine, knj. 15, Zagreb 1883.
Lopašić, Radoslav, Novi prilozi za poviest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana, Starine, knj. 24, Zagreb 1891.
PSZ – I. K. Tkalčić, Povijesni spomenici grada Zagreba. Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae.
SHKR - **Lopašić**, R, *Spomenici hrvatske krajine*, knj. 1-3, Zagreb 1884-1889.
STLA – Štajerski zemaljski arhiv, Graz
VDA – Vjesnik Državnog arhiva, Zagreb
VZA - Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, Zagreb.
ZMGK – Zbornik Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 1946-1953.
NAZ – Nadbiskupijski arhiv Zagreb
KV – Kanonske vizitacije
DAV – Državni arhiv Varaždin
Vanino, Miroslav, Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka, Vrela i prinosi, sv. 1, Sarajevo 1932.
Adamček, Josip i dr, Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII stoljeću - građa, Zagreb 1985.
ZHS – Zaključci Hrvatskog sabora

SUMMARY

The text contains regesta for Koprivnica history from the beginning of the 17th until the beginning of the 18th century. Regesta are made by subjective choice by the author.

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

60 GODINA MUZEJA MEĐIMURJA ČAKOVEC, UREDNIK VLADIMIR KALŠAN, MUZEJ MEĐIMURJA, ČAKOVEC 2014., 80 STR.

Jedna od najboljih muzejskih ustanova u sjevernoj Hrvatskoj, Muzej Međimurja u Čakovcu, obilježava 2014. godine 60. godišnjicu svojega osnivanja i rada. U povodu te obljetnice organizirana je prigodna izložba u palači Zrinski čakovečkog starog grada, te izdana knjiga koju je uredio današnji ravnatelj Vladimir Kalšan. Uz Kalšana, pisci priloga u knjizi bili su Branka Marciuš, Maja Žvorc i drugi kustosi Muzeja.

U uvodnom dijelu knjige dat je pregled istraživača povijesti Međimurja, zatim je obrađena tema Međimurja i Čakovca u srednjoeuropskom kontekstu, te tema o Starom gradu kao regionalnom prepoznatljivom simbolu. U drugom poglavlju razrađuje se razdoblje i okolnosti koje su doveli do osnivanja Muzeja Međimurja 1964. godine (osobito uz prinos Aleksandra Schulteisa i Stjepana Leinera), te se prikazuje širenje muzeja u prostore čakovečkoga staroga grada.

Veći dio knjige razrađuje funkcioniranje i značenje Muzeja Međimurja u suvremenim uvjetima. To se odnosi na vrstu i tip muzeja, redovnu muzejsku djelatnost, smještaj muzeja i muzejskih objekata, na institucije u starom gradu u drugoj polovici 20. stoljeća, te na etape razvoja muzejskog prostora i stalnog postava od 1955. do danas. Posebno je dat pregled održanih izložbi, zatim publikacija koje je izdao Muzej, arheoloških istraživanja, te drugih djelatnosti, s posebnim osvrtom na muzejsko-pedagoško djelovanje i muzejske projekte. U posebnom poglavlju razrađene su dugogodišnje djelatnosti na sanaciji objekata staroga grada, zatim kompleksa Sv. Jelene u Šenkovcu i memorijalne kuće slikara Ladislava Kralja Međimurca u Čakovcu. Na kraju knjige dat je popis svih djelatnika Muzeja, te kataloška informacija o izložbi u povodu 60. godišnjice Muzeja.

Petar FELETAR

BRANIMIR BUNJAC: IZ PEPELA ČAKOVEČKE SINAGOGE, ŽIVOTOPIS EVE SCHWARZ, MATICA HRVATSKA, ČAKOVEC 2014., 76 STR.

Povjesničar dr. sc. Branimir Bunjac iz Čakovca objavio je rad značajan za bolje poznavanje povijesti Židova u Međimurju, ali i u Hrvatskoj i Mađarskoj. Potresnu životnu priču čakovečke Židovke Eve Schwarz, Bunjac donosi u obliku razgovora-intervjua, koji temeljito razrađuje sve najvažnije elemente povijesnih prilika u kojima se našla Eva Schwarz tijekom Drugog svjetskog rata, ali i nakon njega. Taj rad šalje i nove poruke o potrebi veće tolerancije i suživotu ljudi različita podrijetla i nazora. Intervju prati i znanstveni aparat, te dokumentarne fotografije.

Bunjac je izračunao da je u Međimurju tijekom Drugog svjetskog rata boravilo oko tisuću Židova, većina onih obitelji koje su godinama živjele i stvarale u međimurskim naseljima, ali i dosta židovskih izbjeglica koji su bježali pred nacističkim progonima. Prema nekim procjenama, rat je nažalost preživjelo tek oko 20 posto članova židovske zajednice u Mađimurju. Nakon stradanja preživjela je i Eva Schwarz koja je rođena u Čakovcu 1927. godine. Ovakav način kako je iznijeta njezina životna priča prelazi u povijest svakodnevice, što omogućuje cjelovitiji uvid u život međimurskih Židova, osobito tijekom Drugoga svjetskog rata.

Kazivanje Eve Schwarz ima veliku dokumentarnu vrijednost, jer je ona odrasla i sudjelovala u važnim događajima i oblicima u životu međimurske židovske zajednice. Naime, ona je unuka Jakoba Schwarza, koji je više od pola stoljeća bio židovski rabin, a njezin otac Ljudevit Schwarz bio je dugo-

godišnji predsjednik Židovske općine u Čakovcu. Pravi progrom Židova u Međimurju, uz ranije deportiranje, uslijedio je 1944. kada su u Međimurje došli nacisti, pa je među prvima uhapšen Ljudevit Schwarz. Eva je uspjela srećom preživjeti Holokaust, pa je nakon rata postala neformalni lider i zagovaratelj preživjelih međimurskih Židova, koji su se raspršili širom svijeta. Zato su njezina sjećanja i važan dokument života i odnosa prema Židovima nakon 1945. godine.

Kako u pogovoru knjige piše prof. Ivan Pranjić, Evi Schwarz nakon izlaska iz logora nije vraćena ni jedna stvar, čak ni goli zidovi njezinoga stana. Doista je malo ovakvih autentičnih svjedočenja o Holokaustu, a o čakovečkim Židovima ono je jedinstveno. Eve Schwarz više nema, ali je Gradsko vijeće Čakovca 2014. povuklo pravi ljudski potez proglasivši još živuću Židovku Evu Nahir, koja je prošla Holokaust, počasnom građankom Čakovca.

Dragutin FELETAR

CRIS. ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA KRIŽEVCI, 15, UREDNICA TATJANA TKALČEC, KRIŽEVCI, 2013, 128 STR.

Odlazak glavnog urednik dr. Ivana Peklića i dolazak odnosno povratak starog urednika dr. Tatjane Tkalčec nije promijenio strukturu časopisa, ali se je kriza odrazila na njegovom obimu, te je ovaj broj po obimu mnogo manji nego prethodni, sli je strukturiran isto kao i prethodni tj. tematski. s temama koje su vezane uglavnom uz Križevce i njegovu okolinu.

Tako je i ovaj broj sastavljen od tri dijela. **Prvi blok** sadrži četiri rada od kojih su tri vezana uz crkvenu baštinu. Tako se Zdenko Balog osvrće na mit o Tricephalosa u crkvi svetog Brcka na Kalniku opisujući likovni prikaz trojednog Boga u toj crkvi i smještavajući ovaj rijedak prikaz Boga kao čovjeka s tri glave s drugim najbližim prikazima, tj. u župnoj crkvi u Murskoj Soboti u Prekomurju. Autor nije samo opisao spomenute prikaze već je dao dubinsku analizu ovog složenog ikonografskog prikaza, ukazujući da ikonografija božanstva s tri glave pripada pretkršćanskom vremenu dakle vremenu starih Slavena koji u som panteonu imaju troglavi lik koji se naziva Triglav ali božanstva s tri glave nalazimo i u drevnim civilizacijama Euroazije. Tri muške glave nalazimo i na stupu srama u Vinici, pa se čini da je troglavo božanstvo bilo vrlo prisutno na našim prostorima.

Zorislav Horvat, jedan od najzaslužnijih istraživača sakralnih i sakralno-profanih građevina na sjeverozapadu Hrvatske, nam je podario vrijednu znanstvenu studiju o augustinskoj crkvi i samostanu koji je nastao vjerojatno krajem 13 stoljeća da bi nakon turske devastacije bio pregrađen u franjevački samostan i napušten krajem 18 stoljeća. Početkom 19 stoljeća grkokatolički biskup preuzeo je kompleks za svoje sjedište a crkva je postala njegova katedrala. Poznati arhitekt H. Bollé obnovio je zatečenu barokiziranu crkvu 1897-1897 godine ali spomenutu crkvu Blažene djevice Marije svakako treba uvrstiti među najstarije crkve augustinaca i može se datirati u 13 st.

Profesor Domagoj Sremić sa sisačke gimnazije obradio je život kanonika Andrije Jagatića koji je rođen 1850. u Luki Desnoj kraj Martinske Vesi i koji je umro u Zagrebu 1901. godine. Radio je velikim žarom na području zagrebačke i sarajevske biskupije kroz živu i pisanu riječ među pukom. Bio je karizmatičan pa je veliku pažnju posvetio i župi u Martiknskoj Vesi razvijajući pobožnost Presvetog Srca Isusova a značajna je njegova aktivnost kao urednika zagrebačkog *Katoličkog lista*.

Pažnje vrijedan je rad mlade Nkoline Matočec iz Đurđevca koja je na posve novi i inovativni način analizirala Križevačko spravišće ukazujući da se u ovoj manifestaciji skriva borba urbanog i ruralnog, tradicionalnog i suvremenog, odnosno susret, sukob i pomirenje križevačkih purgera i kalničkih šljivara. Autorica se je potrudila dati presjek kroz povijest Križevačkog spravišća i njegove manifestacije-

Drugi blok sadrži proširene referate iznesene na Znanstvenom skupu "Narodni pokret 1903 i njegovo nasljeđe" koji je održan u Križevcima u organizaciji Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Koprivničko-križevačke županije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti ali i povijesnog društva u Križevcima**.** Obrađeni su razni aspekti ovog značajnog pokreta koji je zahvatio

čitavu Hrvatsku i koji je doveo do odlaska bana Khuen Héderváryja iz Hrvatske, čime je Hrvatska ušla u razdoblje političke nestabilnosti i stranačkih sukobljavanja. Dr. Tihana Luetić iz Akademije iznijela je svoje spoznaje o studentima zagrebačkog fakulteta u Narodnom pokretu 1903 kojom prilikom je pogažena sveučilišna autonomija a odlaskom i ojačao značaj omladine u političkoj životu Hrvatske.

Dvadeset studenata izgubilo je svoje stipendije a mnogi su bili zatvoreni ili globljeni, a dio tih studenata nastavio je svoje studije u Pragu.

Mr. sc. Đuro Škvorc iz Križevaca detaljno je prikazao na temelju dostupnih izvora i literature te župnih spomenica Narodni pokret u potkalnčkom kraju 1903. Bunt je smiren uz pomoć vojske i oružništva a na sudu u Bjelovaru i Varaždinu podignuta je prema sastavljenoj tabeli 263 optužnica protiv buntovnika katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti. U radu je izvršena rekonstrukcija vrlo burnih događanja na križevačkom području u do sada nepoznatim detaljima. Mira Kolar-Dimitrijević dala je sveopći pregled narodnih pokreta u križevačkom kotaru 1903 godine uz tvrdnju da je taj pokret indirektno potaknuo Stjepan Radić, koji užasnut teškim posljedicama sukobljavanja žandarmerije i buntovnika nikada više nije posegnuo za borbenim metodama, opredijelivši se u daljem svojem radu gotovo isključivo na parlamentarnu i medijsku borbu.

Zanimljiva događanja u bjelovarsko-križevačkoj županiji i njenom središtu Bjelovaru obrađuje mr. Željko Karaula potvrđujući da je ovaj pokret zahvatio gotovo svako mjesto u županiji pa je zbog sudjelovanja u pokretu bio zatvoren i župnik Ian Nepomuk Jemeršćić Grubišnopoljski, koji je događanja u 1903. opisao i u svojoj memoarskoj knjizi "Bez slobode".(Ljubljana 1906). Karaula je obradio oba vala političkih demonstracija na području županije (proljetni i zimski) a rekonstruirana je i negativna uloga velikog župana Milutina Kukuljevića Sakcinskog koji je usprkos svog ilirskog porijekla u 1903. žestoko zastupao interese mađaronske vlade.

Po prvi puta u našoj historiografiji analirano je stanje u gospodarstvu Hrvatske i Slavonije u vrijeme Narodnog pokreta uz isticanje zaostajanja seljaštva u Hrvatskoj za općom modernizacijom uslijed naslijeđenih i neriješenih gospodarskih problema. U spomenutom radu dr. sc. Hrvoje Petrić dovodi u korelaciju ekonomske i političke cikluse što je prvi takav pristup u analizi jednog političkog pokreta koji je zahvatio gotovo čitavu Hrvatsku. Kod analize stanja u Bjelovarsko-križevačkoj županiji dr .Petrić se je poslužio radom Milivoja Ređepa, Miroslava Žougaja, Ksenije Vuković o agrarnim odnosima i agrarnoj proizvodnji u županiji, što bi se možda moglo nadopuniti konkretnim navodima iz novina.

Vrlo lijep rad objavio je Domagoj Sremić iz sisačke gimnazije baveći se načinima utjecaja prof. Antuna Radića na prosvjećivanje seljaštva u Hrvatskoj, čime je bila pripremljena osnova za osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke braće Radić 1904. godine. Vrlo detaljno Sremić analizira načine djelovanja Antuna Radića dokazujući na njegovoj biografiji da je Antun Radić nedvojbeno jedna od najsnažnijih osobnosti hrvatske političke i kulturne scene s kraja 19. i početka 20 stoljeća.

Muzealac križevačkog muzeja prof. Ozren Blagec detaljno je obradio optužnicu protiv 263 seljaka s područja općine Sv. Petar Orehovec iskoristivši dokument za rekonstrukciju bune, ali i ukazivanjem na težak socijalni i gospodarski položaj seljaka koji su bili u 61 % nepismeni, opterećeni brojnom djecom i velikom neimaštinom koja je vladala u potkalničkim selima koja su usprkos željeznice Mađarska - Rijeka i dalje bili izolirani od tržnih tokova.

U **trećem bloku** Tanja Baran je prikazala 5. susret hrvatskoga duhovnog književnog stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" u Križevcima koji je održan 7. prosinca 2013., te Drugi susret hrvatskog dječjeg duhovnog stvaralaštva iste udruge održane 17. travnja 2013.

Izvješće o radu Povijesnog društva Križevci u 2013. napisao je predsjednik društva Ratislav Matić navodeći 13 spomena vrijednih susreta, predavanja i putovanja koji u svakom slučaju obogaćuju članove ovog relativno malenog društva koje vrijedno radi na promociji povijesne baštine križevačkog kraja.

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

FRANJO MARTINEZ: PUTOVANJA GORNJEG MEĐIMURJA. PUTOPISNI PRIRODOSLOVNO-POVIJESNI PRIKAZ, MATICA HRVATSKA, ČAKOVEC, 208 STR.

Umirovljeni profesor biologije iz Čakovca, Franjo Martinez, napisao je još jednu putopisnu knjigu. Nakon što je prikazao geografsko područje oko gore Ivanščice (gdje je i rođen), prihvatio se opisa još jednog arkadijskog kraja – Gornjeg Međimurja. Znanstveno-popularnim tekstom Martinez prati neupitne prirodne i spomeničke ljepote međimurskih gorica od Čakovca do Štrigove. Uz to je dodao i pomno birane fotografije koje dočaravaju taj prirodni raj sjeverozapadne Hrvatske. Urednici knjige su prof. dr. sc. Stjepan Hranjec i Tomo Blažeka, a recenzenti prof. dr. sc. Dragutin Feletar i dr. sc. Darinka Kiš Novak.

Martinez je izravni povod za pisanje ove knjige našao u svojoj radnoj biografiji: bio je više godina nastavnik i ravnatelj Osnovne škole u gornjomeđimurskoj Selnici. On je putopisni prikaz Gornjeg Međimurja razdijelio na putovanje kroz nekoliko glavnih putnih smjerova. U poglavlju Sjeverni cestovni smjer prikazane su prirodne vrijednosti, kulturno-povijesni spomenici i ljudi naselja Mačkovec, Žiškovec, Štrukovec, Zebanec, Selnica, Hlapičina, Sveti Martin na Muri, Jalšovec i povijesna Štrigova. U poglavlju Jugozapadni cestovni smjer Martinez pripovijeda o Nedelišću, Dunjkovcu, Pretetincu, Trnovcu, Črečanu, Macincu, Badličanu, Stanetincu, Preseki, Svetom Urbanu u Leskovcu. U poglavlju Središnji cestovni smjer prikazani su Šenkovec, Ksajpa, Brezje, Mali Mihaljevec, Sveti Juraj na Bregu, Vučetinec, Frkanovec, Zasadbreg, Dragoslavec, Vukanovec, Vugrišinec, Prekopa, Železna Gora, Grabrovnik, Banfi i Tkalec. Poglavlje Pokrajnji cestovni smjer donosi opise Gornjeg Mihaljevca, Bogdanovca, Tupkovca, Rima, Slakovca, Okruglog Vrha, Dragoslavec Sela, Gornje Dubrave, Prhovca i Martinuševca. Konačno, u poglavlju Poprečni cestovni smjer Martinez je prikazao bioraznolikost i karakteristike gornjomeđimurskog kraja na smjeru Zasadbreg – Frkanovec – Pleškovec – Vučetinec – Okrugli Vrh – Dragoslavec Selo – Gornji Kihaljevec – Gornja Dubrava - Badličan – Preseka.

Osobita vrijednost knjige su prikazi bioraznolikosti Gornjeg Međimurja, zatim su prikazani elementi održiva razvoja, a data je i tablica broja stanovnika svih naselja Gornjeg Međimurja 1948., 2001. i 2011. godine. Priložen je i poduži popis važnije literature, te kazalo vlastitih imena i geografskih naziva koji se spominju u knjizi. U pogovoru knjige, rezenzent Dragutin Feletar je napisao da "Martinez svoja putopisna snatrenja o Gornjem Međimurju piše ponajprije srcem i neizmjernom dozom nostalgije, a potom i kao prirodoslovac i putnik koji u prirodi i ljudima vidi ono najljepše".

Petar FELETAR

GOLUBOV ŽIVOT U STIHU I PROZI. IVAN GOLUB: OBIČAN ČOVJEK. ZAGREB, NAKLADA LJEVAK, 2013. IVAN GOLUB: POHOD MILOSTI: IZABRANE PJESME. PRIR. TONKO MAROEVIĆ. ZAGREB, ŠKOLSKA KNJIGA-KRŠĆANSKA SADAŠNJOST, 2013.

Tijekom 2013. godine Ivan Golub je objavio dvije velebne knjige, i to ne samo opsegom, nego i značenjem. Prva od njih, *Običan čovjek*, koja broji preko 800 stranica, predstavlja autorov osvrt na vlastiti život, a druga, *Pohod milosti*, koja također broji preko 800 stranica, predstavlja izbor iz njegova pjesničkog opusa, koji je načinio vrsni poznavatelj hrvatskog pjesništva Tonko Maroević. Sam je Golub na književnoj večeri upriličenoj njemu u čast u Koprivnici 12. travnja ove godine za te dvije knjige komentirao da prva predstavlja njegov život kroz prozu, a druga kroz stihove. I zaista je tako.

U knjizi *Običan čovjek* Golub, naime, govori o vlastitom životu od rođenja 1930. do 2010. godine, kada je proslavio svoju osamdesetgodišnjicu. Počevši s djetinjstvom u rodnom Kalinovcu, knjiga dalje na načelnoj razini slijedi kronologiju njegova života sve do suvremenosti. No, osnovna životo-

pisna nit isprepletena je mnogobrojnim digresijama. U tom svojevrsnom pregledu vlastitog života, Golub se vodio pojaviše sjećanjima, ali knjiga osim memoarskog pripovijedanja sadrži i pjesničke sastavke, prozne crtice, esejističke ulomke, znanstvene rasprave, teološke diskusije, pisma, bilješke, anegdote i živi govor, a u dva bloka donosi se i pedesetak Golubovih fotografija. Ovakva raznorodnost diskursnih formi možda je bila i neizbježna jer kako drugačije odzrcaliti sve aspekte osobnosti u kojoj su se ujedinili svećenik, književnik, teolog, bibličar, povjesničar kulture, sveučilišni profesor i esejist, a neki bi rekli i mistik. S druge strane, knjiga izabranih pjesama *Pohod milosti* također na neki način također daje presjek Golubova života jer je i u tim stihovima na neki način sadržan njegov život.

Kako sam o objema Golubovim knjigama već napisao detaljnije osvrte u svojoj knjizi *Nuspojave čitanja*, neću ovdje sve to ponavljati, već ću – informacije radi i na zamolbu urednika – ovdje navesti samo osnovne podatke o knjigama kako bi se i čitatelji *Podravine* s njima upoznali.

Dajući svojevrstan osvrt na svoj život, Golub u knjizi *Običan čovjek* na sebi svojstven način evocira osobe, mjesta i događaje iz svojeg bogatog života započetog u Kalinovcu, a nastavljenog naizmjenično u Zagrebu i Rimu, te drugdje gdje je povremeno predavao i gostovao kao istaknuti teolog, povjesničar kulture i književnik. No, osim tih više-manje poznatih biografskih podataka, u knjizi pronalazimo i one do sada manje ili uopće nepoznate, koji su mu, kako navodi, i bili dodatan motiv da se prihvati pisanja ovakve knjige: "U izboru [što će uvrstiti u knjigu] pak sam se vodio stavom, da napišem ono, što više onoga što je samo u meni zapisano, i ako ne bude u ovom mojem životopisu napisano, ostat će nenapisano". Tako iznosi mnogobrojne detalje o privatnom i profesionalnom životu koji do sada nisu bili poznati široj javnosti. Ti se podaci kreću od toga što obično kuha za večeru, do toga koje je početničke radove, gdje i zašto objavio pod pseudonimom. No, iznosi i mnogo dramatičnije (ne)zgode, kao npr. dvije kada je gotovo izgubio život. Nije manje zanimljiva niti zgoda kada se kao bogoslov kroz kukuruz probio do blaženog Alojzija Stepinca u njegovu kućnom pritvoru, ili kada se nepozvan *prošvercao* na otvaranje Drugog vatikanskog koncila u Rimu. Mnogo prostora posvećuje svojoj obitelji, ali i svojim knjigama i istraživanjima. Otvoreno govori i o profesionalnom životu, u kojem je susretao mnoge istaknute domaće i svjetske ličnosti iz crkvenog i svjetovnog miljea. U svakom slučaju, ovo je knjiga koja daje novo svjetlo na Golubov život i djelo, ali i okolnosti u kojima su se odvijale.

Knjiga *Pohod milosti*, s druge strane, kako sam najavio sadrži izbor iz cjelokupnog Golubova pjesničkog stvaralaštva. Afirmiravši se kao teolog i kulturni povjesničar još sredinom 1960-ih, u književni život ulazi tek krajem 1970-ih, i to, kako je Maroević u pogovoru zapisao, "na mala vrata". Naime, zajedno sa kalinovečkim sumještaninom, slikarom Ivanom Lackovićem Croatom, Golub 1978. objavljuje dvojezičnu hrvatsko-talijansku poetsko-grafičku mapu *Maximus in minimis*, u čast renesansnog minijaturista Jurja Julija Klovića. Iste godine u časopisu *Formu* objavljuje možda i svoje najbolje i najpoznatije djelo, kajkavsku poemu *Kalnovečki razgovori*, koju je godinu potom objavio i kao samostalno izdanje, Slijedila je još jedna biografska poema *Strastni život* (1983) na hrvatskom i ruskom jeziku, posvećena Jurju Križaniću, također kao dio grafičko poetske mape s Lackovićem.

Zanimljivo je da je Golub u to vrijeme, štoviše i prije tih objavljenih uradaka, imao i praktički gotovu zbirku stihova na standardnom jeziku, nastalu između 1950. i 1970. godine, no njome nije izlazio u javnost, očito procijenivši kako je bolje pričekati duhovnom pjesništvu sklonija vremena. Nakon još jedne poeme, *Trinaesti učenik* (1985), Golubovu *poetsku teologiju* u pravom je svjetlu konačno predstavila zbirka *Izabrana blizina* (1988). Stoga i ne čudi da ju je Maroević, jednako kao i *Kalnovečke razgovore* koji su amblematski za zavičajnu liniju Golubova pjesništva, u cijelosti uvrstio u izabrane pjesme. Zbirke koje su slijedile, sada i u novim (povoljnijim) društveno-političkim okolnostima, jedna za drugom potvrđivale su vrijednost Golubova poetskog pisma.

Prva od njih bila je zbirka *Trag* (1993), nakon koje je slijedila nagrađivana i dotiskivana zbirka *Oči* (1994, 1995). Do tada najopsežnija zbirka bila je *Molitva vrtloga* (1996). Svojevrsno skretanje u novom pravcu predstavljala je zbirka *Ultima solitudo personae* / *Lice osame* (1997), objavljena kao dvojezično hrvatsko-latinsko izdanje, s dominantnom temom osamljenosti, pisana u kratkoj, gotovo haiku formi. Dvojezična je bila i zbirka *Peregrino* / *Hodočasnik* (1998), pisana hrvatskim i španjol-

skim jezikom zbog sudjelovanja na međunarodnom natjecanju za mističku poeziju, gdje je bila među finalistima. U zbirci *Moji Božići* (1998) Golub je okupio uglavnom do tada objavljene, iako ima i neobjavljenih, pjesničke, ali i prozne sastavke o Božiću. Slijedila je zbirka *Dušom i tijelom* (2003), čiji su pojedini dijelovi također bili među najboljima na međunarodnom natječaju za mističku poeziju, a zbirka *Nasmijani Bog* (2009) najopširnija je do tada. Najnovija objavljena zbirka prije izlaska izabranih pjesama bila je *Sijač radosti* (2012).

Izbor iz svih spomenutih izdanja, osim iz prvih dviju poema posvećenih Kloviću i Križaniću, pronalazimo u ovome obimnom svesku, koji osim spomenutog Maroevićeva pogovora – koji je ustvari studija o Golubovu pjesništvu – sadrži i vrlo informativnu bilješku o Golubovu životu, pregled njegove svećeničke i sveučilišne djelatnosti, popis nagrada, odličja i sličnih priznanja koja je do sada Golub primio te izabranu bibliografiju Golubovih djela (književnih i neknjiževnih knjiga, rasprava, članaka i ogleda, rukoveti pjesama u časopisima, uglazbljenih pjesama i filmskih scenarija).

No, knjiga donosi i neka iznenađenja, kao što su izbori iz pjesničkih ciklusa do sada objavljenih samo po časopisima, ili čak i iz rukopisa. U tom smislu, ovaj svezak predstavlja sve modalitete Golubova pjesničkog opusa od najranijih do najrecentnijih radova te s obzirom na to, ali i na opširnost i pogođenost Maroevićeva izbora, može poslužiti kao uvjerljiv prikaz Golubova pjesništva. Pjesništva koje je nasuprot ispraznosti i besmislenosti života te disocijaciji čovjeka i Boga – što je naglašavala većina poetičkih pravaca hrvatskog pjesništva druge polovice 20. stoljeća – tiho i nenametljivo svjedočilo puninu života te pomirenje s Bogom, u čemu je pronašlo i smisao života (i pjesništva). Pritom je nadišlo kako stereotipe duhovnog, tako i dijalektalnog pjesništva, kojim korpusima nedvojbeno dijelom pripada, a pokazalo se i kao specifikum u kontekstu hrvatskog pjesništva uopće. Kako prije pedesetak godina kada su nastale prve Golubove pjesme, tako i danas.

Mario KOLAR

HRVATSKI KAJKAVSKI KOLENDAR 2014., MATICA HRVATSKA, ČAKOVEC, 2014., 468 STR.

Novo izdanje Hrvatskog kajkavskog kolendara za 2014. godinu nastavlja dugu tradiciju izdavanja narodnih kolendara u Čakovcu. Već krajem 19. stoljeća ovdje izlazi omiljena narodna knjiga Međimurski kalendar, a 1969. tu je pokrenut i Kajkavski kalendar (onaj za 1972. je zabranjen i dijelom spaljen). Agilna čakovečka Matica hrvatska, pod uredništvom prof. dr. sc. Zvonimira Bartolića, 1993. pokreće ponovno izdavanje Hrvatskog kajkavskog kolendara, koji izlazi i danas. Nakon smrti prof. Bartolića, uređivanje preuzimaju prof. dr. sc. Stjepan Hranjec i prof. Ivan Pranjić. Godište kolendara za 2014. uredili su prof. Hranjec i Tomo Blažeka. Usprkos svemu, kolendar izlazi još uvijek u visokim nakladama i vrlo je omiljeno štivo u međimurskim obiteljima.

Po tradiciji, kolendar na početku donosi kalendar po mjesecima i danima s naznakom svih blagdana i s narodnim katoličkim imenima. U svakom broju u kolendaru surađuje iznimno velik broj suradnika. Teme su pisane kratko i zanimljivo, laganim stilom i u pravilu su ilustrirane fotografijama ili crtežima. Na kraju se objavljuje veći broj beletrističkih radova, koje pišu učenici, ali i sve veći broj hrvatskih pjesnika i pisaca iz kajkavskih krajeva. U broju za 2014. objavljeno je čak 63 priloga, te 30 literarnih radova.

Izbor tema vrlo je šarolik i rekli bismo da "pokriva" sve segmente života i interesa čitatelja. Na početku broja za 2014. uvrštene su kratke povjesnice župa koje su osnovane u Međimurju 1789. (225. godišnjica), a autori su Pavao Markač, Anđela Frančić, Vladimir Kapun, Mato Vonić, Mirko Pilaj, Stjepan Hranjec, te pokojni povjesničari Anđela Horvat i Rudolf Horvat. Obilježene su i druge značajnije obljetnice, a autori su Katarina Bajuk, Ivica Puškadija, Ivan Hramija Hans, Josip Bajuk, Tomo Blažeka, Eduard Vargović, Pavao Jurinec, Vilko Šercer i Vladimir Kapun. Slijedi poglavlje povijesne

teme uz zanimljive napise Josipa Bajuka, Matije Milasa, Klaudije Đuran, Željka Pospiša, Branimira Bunjca, Lojza Buturca, Stjepana Blagusa, Josipa Črepa i Vladimira Pletenca. U rubrici Ljudi, događaji i sudbine pišu Franjo Martinez, Anto Lončarić, Ivana Mikec, Martin Mihaldinec, Juraj Matunci, Mladen Genc i drugi. U poglavlju Prirodoslovlje javljaju se Dunja Horvat, Vladimir Miholek, Franjo Martinec i Josip Črep, a u rubrici Kulturološke teme Tomo Blažeka, Danijel Šantalab, Vera Zemnić, Ivica Jembrih, Ladislav Radek, Petrana Sabolek, Biserka Težački Kekić i Stjepan Hranjec. Putositnice su objavili Martin Lukavečki, Ivica Jembrih i Dunja Hrvatin, a Folklorne teme Dragica Karolina Šimunković, Lidija Bajuk, Josip Janković, Tomi Blažeka i Gordana Marta Matunci. O gospodarstvu pišu Đuro Horvat i Tomo Blažeka, prikaze i osvrte objavljuju Tomo Blažeka i Stjepan Hranjec, a in memoriam preminulim suradnicima napisali su Dragutin Feletar i Đuro Bel. Pjesme i kraće prozne radove objavili su Maja Horvat, Lea Carović, Klaudija Vrbičić, Martina Kolarić, Anka Anstazija Balent, Anica Barković, Đuro Bel, Kristijan Čurila, Božica Drakulić, Goran Gatalica, Božidar Glavina, Stjepan Graš, Marija Hunjadi, Ljubica Ilijaš, Branka Jagić, Josip Janković, Katarina Jovan, Đorđe Klisurić, Ljubica Kolarić Dumić, Spomenka Marciuš, Ana Mikelec Gotal, Barbara Močnik, Damir Pilko, Vinko Rojko, Barbara Turk, Magdalena Vlah Hranjec, Josip Vrček Peharček, Vlado Vukelić i Vera Zemunić.

Usprkos prodoru bezbrojnih informacija s drugih medija, Hrvatski kajkavski kolendar i dalje obavlja svoju osnovnu namjenu – prosvjećivanje naroda.

Dragutin FELETAR

MARINA NJERŠ: ZABLENI ZVONI – DJELIĆI BAŠTINE PETERANCA, BALTAZAR, KOPRIVNICA, 2013., 72 STR.

Udruga žena Peteranec, koja se godinama brine o očuvanju narodne etnografske baštine u tom mjestu, bila je nositelj izdanja knjige njezine članice prof. Marine Njerš pod naslovom "Zableni zvoni". Knjiga je važan prinos poznavanju i bilježenju običaja i baštine naselja Peteranec kraj Koprivnice, o kojoj temi je dosad pisano vrlo malo. Iako je autorica profesorica matematike, ona je ovu etnološku temu napisala s puno pažnje, dobrim izborom tema i kazivača, te razumljivim stilom i uz izbor valjanih ilustracija.

U predgovoru knjizi, etnologinja Vesna Peršić Kovač piše da je ova "knjiga zbirka uspomena iz djetinjstva i mladosti kazivača i suradnika iz Peteranca, koja čitateljima prenosi izgubljeni duh vremena i opisuje danas već gotovo potpuno zaboravljen način obavljanja pojedinih poslova, običaje, vjerovanja i epizode iz društvenog života mjesta". Sama autorica, pak navodi da su ovi "zapisi koje vam poklanjam na čitanje samo dio etnološke povijesti mojeg Peteranca. Pokušala sam zapisati običaje, vjerovanja, zanimljivosti iz života mještana Peteranca tijekom prve polovice 20. stoljeća".

Prvi dio knjige odnosi se na razradbu običaja u Peterancu tijekom godine. Dobar dio tih običaja su vjerskoga karaktera (vuzmeni, bočićni, tijelovski itd.), ali i iz seoske svakodnevice (svadbeni i drugi). Posebno detaljno, s dobrim ilustracijama, razrađeni su svadbeni običaji, a slijede i zapisi o životu u braku, o rođenju, krštenju i ispraćaju pokojnika. Autorica donosi i osnovne podatke o starinskoj podravskoj hiži, o njezinu pokućstvu i opremi, govori i o selskoj kuhinji i narodnim receptima, te o goricama i kleti.

Posebna tema je hrvatska peteranska narodna nošnja, koja se u nekim elementima razlikuje od nošnji iz susjednih podravskih naselja. Razrađeni su svi elementi nošnje, a naglašena je važnost specifičnog peteranskog veza i izrade filea, kao i uloge selskih tkalaca. Na kraju je poglavlje o specifičnostima peteranskih dječjih (i ostalih) igara, zatim plesova i pjesama. Neke od poznatih pjesama iz ovoga naselja autorica donosi u cijelosti. Ova knjiga može biti važan poticaj za temeljita znanstvena istraživanja prebogate podravske hrvatske narodne baštine.

Petra SOMEK

MARIO KOLAR: NUSPOJAVE ČITANJA, DRUŠTVO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA – PODRAVSKO-PRIGORSKI OGRANAK, KOPRIVNICA, 2014., 240 STR.

Dobivši književnu nagradu "Ivan Vitez Trnski", dr. sc. Mario Kolar objavio je knjigu kritika, prikaza i osvrta pod naslovom Nuspojave čitanja. Ova knjiga afirmira mladog autora ne samo kao vjernog kroničara književnih zbivanja i izdanja, nego i kao vrsnog književnog kritičara, struke koja je gotovo nestala s hrvatske kulturne scene. Urednica knjige je književnica Enerika Bijač. Ističemo da je dr. Kolar vrijedan suradnik i časopisa Podravina i član njegova uredništva. Za ovu knjigu Kolar je dobio i prestižnu nagradu hrvatskih književnih kritičara "Julije Benešić".

Kolar u svojoj prvoj knjizi kritika i osvrta obrađuje različite teme, ali se u pravilu radi o komentarima izdanja knjiga. Tako piše o četrdesetljetnici časopisa Kaj, o knjizi Marina Potrke "Stvaranje književne nacije – oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća", knjizi Denisa Peričića "Netopir i črni ljudi: pervi roman o zamaskjeranom revanžeru", knjizi Zvonka Kovača "Domovinski eseji – rasprave, ogledi i kritike o domaćim autorima i temama", te antologiji Cvjetka Milanje "Hrvatsko pjesništvo 1900.-1950. – pjesništvo hrvatske moderne".

U nastavku Kolar daje prikaz knjige Pere Budaka "I norija je meštrija – humoristički roman", Pavla Pavličića "Petnaest riječi – rasprave o hrvatskoj književnosti", akademika Viktora Žmegača "Prošlost i budućnost 20. sroljeća – kulturološke teme epohe", te nekih knjiga lokalnih sjevernohrvatskih tema. Tako piše o spomenici "Knjižnice i čitaonice grada Koprivnice 1650.-2010.", zatim o izdanju štrigovskog Državnog arhiva "Kulturno-prosvjetno društvo Zrinski Čakovec", knjizi Vida Baloga "Hrvatska bajoslovlja" (o mitologiji Prekodravlja), sabranim djelima Frana Galovića (pod uredništvom akademika Milivoja Solara), pjesničkoj zbirci Zdravka Seleša iz Đurđevca "Snovi i sjene – Senje i tenje – Songoj kaj ombroj", o Koprivničkom književnom godišnjaku za 2012. godinu, knjizi Jože Skoka "Garestinski hortus verbi – varaždinska književna hrestomatija", knjizi Božice Jelušić "Čišćenje globusa – mala obiteljska kronika" (o obitelji Trezić), zbirci Enerike Bijač "Književne refleksije", knjizi Mire Kolar Dimitrijević "Mihovil Pavlek Miškina do 1935. godine", zbirci mladog koprivničkog književnika Marka Gregura "Peglica o Prosincu, posthumno izdanoj knjizi slikara Ivana Večenaja "O životu u Goli kroz dvjesto godina", o pretisku znamenite knjige "Prodečtva na vse svetke celoga leta skup složena vu horvatskom jeziku na svetlost van dana po Stefanu Foky" itd.

Kolar se pokazuje kao vrstan poznavatelj recentne hrvatske književnosti, a posebice stvaralaštva akademika Ivana Goluba. Iscrpno je pisao o nekoliko knjiga Ivana Goluba: "Sijač radosti", "Običan čovjek", "Pohod milosti" i "Suze i zvijezde". Osobito elokventno ocjenjuje knjigu akademika Milivoja Solara "Kritika relativizma ukusa", a piše i o knjizi Nikole Miličevića "Kritike i polemike", Pavla Pavličića "Vrijeme u pjesmi", Asa Briggsa i Petera Burkea "Socijalna povijest medija", a prikazao je i dokumentarnu knjigu "Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 20. stoljeća".

Dragutin FELETAR

OSNOVNA ŠKOLA MOLVE, UREDNIK IVAN JAKOVIĆ, OSNOVNA ŠKOLA MOLVE, MOLVE, 2014., STR. 143.

Povodom 189 godina školstva u Molvama, 50 godina od izgradnje sadašnje školske zgrade u Molvama i uz proslavu Dana škole 2014. godine, u svibnju iste godine objavljena je knjiga *Osnovna škola Molve* urednika Ivana Jakovića u izdanju Osnovne škole Molve. Osim školskog ravnatelja Ivana Jakovića, u izradi monografije surađivala je i profesorica hrvatskog jezika Marija Halaček.

Knjiga se sastoji od sedam poglavlja: *Razvoj školstva u Molvama i okolici*, *50 godina u novoj školskoj zgradi*, *Područna škola Repaš*, *Područna škola Medvedička*, *Područna škola Gornja Šuma*, *Osnovna škola Molve u 21. stoljeću* te *Župa i općina Molve*. U predgovoru urednik navodi povode pisanja monografije, njenu svrhu, ulogu škole i učitelja kroz povijest te se zahvaljuje svima koji su na bilo koji način surađivali sa školom.

Prvo poglavlje donosi kratak povijesni pregled Molva u čijem kontekstu se objašnjava pojava i razvoj školstva u Molvama od prvih pisanih tragova o postojanju škole u Molvama 1674. godine u knjizi "Građa za povijest školstva u Hrvatskoj" do školske godine 1960./1961. kroz navođenje imena učitelja i gradnje školskih zgrada. Kraj poglavlja donosi popis službujućih učitelja od 1944. do 1963. godine te popis ravnajućih učitelja i ravnatelja do 1963. godine.

Drugo poglavlje donosi kronološki prikaz najvažnijih događaja u Osnovnoj školi (OŠ) Molve od školske godine 1964./1965. kada je započela nastava u današnjoj školskoj zgradi pa sve do školske godine 2012./2013. Tako se kroz navedeno razdoblje navodi broj učenika, imena učitelja, neke povijesne okolnosti, obilježavanje manifestacija, izleti, uspjesi unutarškolskih aktivnosti te aktivnosti udruga, vrtića i područnih škola koji su tada pripadali OŠ Molve. Kraj poglavlja donosi popis učitelja zaposlenih u OŠ Molve od 1964. godine te popis ravnatelja od 1963. godine.

Treće poglavlje tiče se Područne škole (PŠ) Repaš, a obrađuje okolnosti pod kojim je utemeljena, navodi učitelje koji su službovali u školi te povijesne okolnosti pod kojima se odvijala nastava. Kraj poglavlja donosi popis službujućih učitelja u PŠ Repaš od utemeljenja do danas. Ista struktura prisutna je u četvrtom poglavlju koje se tiče PŠ Medvedička te petom poglavlju koje se tiče PŠ Gornja Šuma.

Predzadnje poglavlje koje se bavi Osnovnom školom Molve u 21. stoljeću donosi na hrvatskom i engleskom jeziku osobnu kartu škole, odnosno broj odjela i djelatnika te najvažnije izdvojene događaje. Nakon toga daju se osnovne informacije o školi plivanja, humanitarnom djelovanju OŠ Molve, blagoslovu na početku i kraju školske godine, napredovanju u zvanje mentora i savjetnika pojedinih učitelja, himni OŠ Molve, obiteljskoj olimpijadi, Kulturno-umjetničkom društvu (KUD) Molve koje je jedno vrijeme bilo dio OŠ Molve, manifestaciji "Vuzem je došel", suradnji Molvarskog likovnog kruga (MLK) i OŠ Molve i galeriji Marijan Jakubin kao dijelu PŠ Medvedička. Daljnji dio poglavlja govori o izdavaštvu OŠ Molve, nabrajajući kronološkim redom izdane brošure, učeničke radove i školske listove od 2004. do 2014. godine. Nadalje se dobiva i uvid u stručne ekskurzije učenika te stručna putovanja učitelja od 2000. do 2013. godine. Nakon toga govori se o uključenosti OŠ Molve u međunarodni projekt "Commenius", uvođenju e-dnevnika u molvarsku školu, a zatim su kronološkim redom nabrojena državna natjecanja, smotre i nagrade u razdoblju između 1996. i 2013. godine. Posljednji dio poglavlja odnosi se na *Zlatnu knjigu*, odnosno trajan spomen na najbolja učenička postignuća u ocjenama i natjecanjima u razdoblju između 2000. i 2013. godine.

Posljednje poglavlje donosi povijesne podatke o crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije, kapelici Majke Božje Molvarske, istoimenom čudotvornom kipu, kipu svete Filomene te povijesne podatke o naselju Molve. Zadnji dio poglavlja napisala je Marija Halaček, a donosi na hrvatskom i engleskom jeziku misiju, viziju i cilj OŠ Molve.

Ova je knjiga svakako značajna za povijest molvarskog školstva, koje je do sada samo fragmentarno tematizirano u knjigama koje su se bavile različitim aspektim povezanima s Molvama i njihovom prošlošću. No, unatoč velikom trudu koji su uložili autor i njegovi suradnici, moramo primijetiti kako im se potkralo i nekoliko pogrešaka. Tako se npr. naslovi i podnaslovi poglavlja ne slažu u potpunosti s kazalom, a na početku se ne vidi niti prijelaz iz jednog poglavlja u drugo. Osim toga, ponegdje je nejasan odnos fotografija i teksta, a primjetljiva je i nedosljednost numeriranja i nepreciznost davanja naziva fotografijama, koje opet nisu poredane nekim kronološkim slijedom, a neke i nemaju naziv. Što se tiče korištenja izvora i literature, bilo bi dobro navesti ih u fusnotama, a u samom popisu literature dopuniti ih s još nekim bitnim bibliografskim podacima. U vezi korištenja školskih spomenica važno je naglasiti da bi se tekst iz njih trebao ili doslovno navoditi pa u tom slučaju staviti u navodne znakove, a ako se prepričava onda bi ga trebalo prilagoditi suvremenom jeziku i kritički obraditi. Konačno, trebalo bi paziti na točnost nekih povijesnih činjenica.

Matej IŠTVAN

NEVIO ŠETIĆ: OSTVARENJE SUVREMENE HRVATSKE DRŽAVE. OD POJAVE VIŠESTRANAČJA 1989. DO NASTANKA SAMOSTALNE MEĐUNARODNO PRIZNATE I TERITORIJALNO CJELOVITE REPUBLIKE HRVATSKE, SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI, 2013., 486 STR.

Prof. dr. sc. Nevio Šetić, redoviti profesor povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Juraj Dobrila u Puli napisao je dosad zacijelo najrealniju sintezu stvaranja hrvatske države. U opsežnoj studiji Šetić daje podrobnu analizu društvenih, gospodarskih i političkih procesa koji su se zbivali na europskom tlu u zadnjih pola stoljeća, s naglaskom na razjašnjavanja uzroka, tokova i posljedica raspadanja realsocijalističko-komunističkih režima u europsko-azijskim zemljama, s osobitim osvrtom na bivšu Jugoslaviju. Ne samo da su prikazana i razjašnjena sva najvažnija događanja u tom procesu, kao i uloga najvažnijih ličnosti koje su u njemu sudjelovale, nego su te ocjene i ponderi prikazani mirne i mudre glave, objektivno i realno, bez bilo kakvih političkih ili nacionalističkih navijanja. Iz ove Šetićeve knjige doista se može sagledati istinita slika prekretničkih zbivanja u Europi i na jugoslavenskom prostoru, pogotovo na hrvatskom tlu, potkraj 20. stoljeća.

U prvom opsežnom poglavlju knjige prikazane su prilike i društveno-politički procesi u socijalističkim državama Europe do demokratskih promjena 1990-tih godina. Temeljito su secirani procesi u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), zatim u Njemačkoj Demokratskoj Republici (DDR), Narodnoj Republici Poljskoj, Čehoslovačkoj Socijalističkoj Republici, Mađarskoj Socijalističkoj Republici, Socijalističkoj Republici Rumunjskoj, Narodnoj Republici Bugarskoj i Narodnoj Republici Albaniji. Ova zbivanja i procesi imali su zajedničku oznaku propadanja nenarodnih realsocijalističkih režima, što je dovelo do demokratskih promjena potkraj 20. stoljeća. Stoga se u knjizi detaljno razrađuju upravo zbivanja, procesi i ličnosti koje su dovele do toga raspada. Tako je vrlo realno prikazano političko i vojno povezivanje europskih socijalističkih zemalja pod vodstvom SSSR-a i doba hladnoga rata, zatim gibanja koja su razotkrila nestabilnost jednoumne komunističke arhitekture i drugi komplementarni procesi. Potom je prikazan, s realnim ocjenama, slom društveno-političkog sustava u SSSR-u i raspad te mnogonacionalne države, te slom socijalizma u Poljskoj, istočnoj Njemačkoj, Čehoslovačkoj (sa stvaranjem dvaju država), Mađarskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj i Albaniji.

Uz društveno-političke procese u bivšoj Jugoslaviji, upravo ti događaji u realsocijalističkim europskim državama imali su golem utjecaj na stvaranje golemih raspuklina u društveno-političkom životu jugoslavenske socijalističke države. Ti procesi, osobito u razdoblju potkraj života i nakon smrti Josipa Broza, bili su vrlo intenzivni i prethodili su osnivanju nekomunističkih stranaka i u Hrvatskoj i njihovoj pobjedi na prvim višestranačkim izborima 1990. godine. Zato su ta zbivanja u knjizi detaljno i objektivno analizirana. Događaji koji su uslijedili u Hrvatskoj nakon 1990. prikazani su, analizirani i ocijenjeni kronološki i faktografski vrlo korektno, te nadasve objektivno. Prvo su razjašnjene korekcije Ustava SR Hrvatske i donošenje novoga Ustava Republike Hrvatske. Zatim se analiziraju izvanjski utjecaji i poticaji bunjenja hrvatskih Srba i navode neki od prvih iskaza pobunjeničkog terora. Slijedi objašnjenje nastajanja samostalne i suverene hrvatske države, njezin obrambeni rat i međunarodno priznanje, te su na kraju temeljito obrađene i analizirane oslobodilačke akcije hrvatske vojske i tijek uspostave teritorijalne cjelokupnosti Republike Hrvatske.

Posebna je vrijednost ove knjige i njen dokumentarni dio. Na kraju knjige objavljeni su izvorni sadržaji najvažnijih dokumenata koji su stvarani i proglašavani tijek tih događaja i procesa – od amandmana na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske 1990. do izvješća Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske 1994. godine. Šetićeva knjiga tako, uz sve svoje vrijednosti, može biti i vrlo objektivan priručnik i sveučilišni udžbenik za objektivno poznavanje novije hrvatske povijesti.

Dragutin FELETAR

MARIJAN VINKOVIĆ, NIKOLA VUKOVIĆ: OSNOVNA ŠKOLA GRGURA KARLOVČANA, ĐURĐEVAC: 240 GODINA ORGANIZIRANOG ŠKOLSTVA U ĐURĐEVCU (MONOGRAFIJA ŠKOLE), OSNOVNA ŠKOLA GRGURA KARLOVČANA, ĐURĐEVAC, RUJAN 2013., 108 STR.

Povodom nekoliko obljetnica koje Osnovna škola Grgura Karlovčana iz Đurđevca obilježava u 2013. i 2014. godini, aktualni ravnatelj škole Marijan Vinković i pedagog Nikola Vuković odlučili su objaviti monografiju ove đurđevečke obrazovne ustanove. Naime, obilježeno je sto godina rada Područne škole u Budrovcu, pedeset godina rada u zgradi matične škole u Đurđevcu, sto godina od rođenja Grgura Karlovčana, a slijedi obilježavanje dvjesto četrdeset godina organiziranog školstva u Đurđevcu. Projekt izdavanja monografije (kao i obilježavanje spomenutih obljetnica) ostvaren je uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH te u suradnji s bivšim i sadašnjim djelatnicima škole kojima, uz objašnjenje potrebe za izdavanjem ovakve monografije, u svojem obraćanju čitateljima zahvaljuje autor i ravnatelj Marijan Vinković. Kao osnovna namjera autora ističe se (u uvodnim napomenama) predstavljanje podataka o radu škole u školskoj godini 2012./2013. i kratko prezentiranje povijesti organiziranog školstva u Đurđevcu kako bi ova knjiga poslužila kao "poticaj za buduće, opširnije proučavanje povijesti školstva u Đurđevcu".

Sadržaj knjige podijeljen je na pet većih cjelina. "Povijest organiziranog osnovnog školstva u Đurđevcu" pokriva najveći broj stranica, a cjelina je podijeljena na petnaestak manjih poglavlja. Naime, đurđevečko je školstvo obrađeno kronološki u nekoliko doba: prije 1774. godine, između 1774. i 1880. godine, zatim u razdobljima koja su omeđena 1900., 1919., 1925., 1940. i 1945. godinom, te završava najnovijim razdobljem od 1963./1964. do 2013. godine. Sva su razdoblja obrađena na način da je opisana svaka školska godina pojedinačno pri čemu dobivamo podatke o broju upisanih učenika, promjenama u učiteljskom kadru, aktivnostima u kojima su sudjelovali učenici i mnogim drugim događajima koji su obilježili povijest škole, naselja i domovine. Unutar ove cjeline nalazi se i popis ravnatelja škole od 1875. do 2013. godine (ukupno njih 27), popis stručnih suradnika pedagoga (njih 6) i, zasad kratak, popis "učenika generacije" koje škola proglašava od 2010. godine. Opisivanje prošlosti škole iz godine u godinu tijekom više od 130 godina odaje velik trud i vrijedan je prilog poznavanju povijesti školstva u Đurđevcu, no povijesni dio koji govori o razdoblju do 1880. godine metodološki nije dobro obrađen. Autori su odlučili zanemariti godine školstva u Đurđevcu prije 1774. godine i od tada računati povijest organiziranog školstva iako se to može činiti od 1759. godine, kao što čini primjerice susjedno Virje. Pogledamo li neprihvatljivo kratak popis korištene literature (bez ijednog recentnog rada i autora) ne čudi što su informacije o povijesti školstva u XVIII. i XIX. stoljeću oskudne, a neke interpretacije pogrešne. Tome je vjerojatno pridonijelo i to što na pripremi monografije nije angažiran nitko od povjesničara.

U cjelini "Osnovna škola Grgura Karlovčana - 2013. godine" nalaze se podaci o zaposlenicima matične škole u školskoj 2012./2013. godini, učiteljima i stručnim suradnicima promoviranima u zvanje, zaposlenicima u područnim školama kao i osnovni podaci o svakoj područnoj školi: Budrovac, Čepelovac, Mičetinac, Sirova Katalena i područna škola za djecu s teškoćama u razvoju koja djeluje u Đurđevcu.

Posebna cjelina posvećena je zajedničkim školskim projektima koji se provode tijekom školske godine; ukupno je predstavljeno njih šest. U sljedećoj je cjelini obrađena suradnja s osnivačem škole (Koprivničko-križevačka županija), ustanovama, udrugama, institucijama i pojedincima, a posebna je pažnja posvećena interkulturalnom odgoju i obrazovanju u praksi učitelja (jer Romi čine više od 14% ukupnog broja učenika u đurđevečkoj osnovnoj školi) te zajedničkim aktivnostima na području kulturne i javne djelatnosti. Na posljetku su obrađena natjecanja učenika s tabličnim popisom sudionika državnih natjecana od 1994. do 2013. godine. Na samom kraju knjige su kratke misli o planiranoj budućnosti škole i podaci o autorima.

Knjiga je bogato opremljena mnogobrojnim slikovnim prilozima, no potpisi ispod njih, odnosno informacije o autorima fotografija i njihovom porijeklu su vrlo oskudne. Šteta je što ova monografija neće biti mjesto na kojem bi bile sakupljene sve informacije o povijesti školstva u Đurđevcu jer će podatke trebati i dalje tražiti u drugim radovima. Sada je bila prilika da se takvi podaci objedine i

ususstave u izdanju kakvo je ova monografija. Ipak, ostaje vrlo vrijedan prikaz školstva u Đurđevcu od 1880. godine do naših dana s iscrpnim prikazom događaja i podataka o matičnoj i područnim đurđevečkim školama.

Nikola CIK

KALINOVAC: MONOGRAFIJA ŽUPE SVETOG LUKE EVANĐELISTA, UREDNIK VLČ. MLADEN GORUPIĆ, ŽUPA SVETOG LUKE, KALINOVAC, 2014., STR. 127.

Monografija je izdana u svibnju 2014. godine povodom 150 godina od početka gradnje crkve u Kalinovcu, 133 godine od osnutka župe Kalinovac, 105 godina od dogradnje župne crkve svetog Luke, 80 godina od boravka nadbiskupa koadjutora Alojzija Stepinca u Kalinovcu, 25 godina svećeništva župnika Mladena Gorupića, 15 godina upravljanja župom svetog Luke u Kalinovcu te 5 godina od posvete župne crkve svetog Luke. Osim župnika Mladena Gorupića, u izradi monografije su sudjelovali i Tomislav Franjić, Nenad Erdelec i Nikola Vuković.

Knjiga je podijeljena na tri poglavlja: *Povijest mjesta Kalinovac do osnutka župe Kalinovac*, *Kronologija događaja u župi* te *Razvoj i rast župe Kalinovac*. Na početku knjige nalaze se *Uvodne napomene* u kojima urednik nabraja povode pisanja monografije, navodi izvore koje je koristio kod pisanja te zahvaljuje svojim suradnicima.

Prvo poglavlje sastoji se od dva dijela: *Dušebrižništvo do osnutka župe* i *Upravitelji župe od 1881. godine*. Prije obrade prvog dijela, uvodni dio poglavlja donosi povijest Kalinovca od prapovijesti pa sve do 17. stoljeća, opisujući neke geografske značajke kalinovečkog područja iz daleke geološke prošlosti, srednjovjekovne dokumente koji spominju Kalinovac te stanje na kalinovečkom području u vrijeme i nakon osmanskih osvajanja.

Prvi dio prvog poglavlja govori o dušebrižništvu područja Kalinovca u sklopu đurđevačke župe te opisuje odnos između Kalinovčana i koprivničkih franjevaca koji su pomagali mjesnom župniku. Poseban naglasak stavljen je na osnivanje samostalne župe u Kalinovcu 15. svibnja 1881. godine, a drugi dio poglavlja donosi popis upravitelja župe u Kalinovcu od 1881. godine do današnjih dana.

Drugo poglavlje donosi kronološki prikaz događaja u župi od 1881. do 2013. godine, navodeći dolazak pojedinih upravitelja župe, opisujući doba njihova upravljanja župom, njihove djelatnosti, gradnju i opremanje sakralnih objekata te osnivanje vjerskih društava.

Zadnje poglavlje donosi podatke o godini gradnje ili proizvodnje, umjetničkom stilu, dimenzijama i ostalim karakteristikama i posebnostima župne crkve svetog Luke, glavnog oltara, oltara svetog Josipa, oltara Gospe Snježne, Božjeg groba, velikog raspela, orgulja, zvonika župne crkve, zvona, vitraja, kapele svetog Marka u Molvicama, kapele svetog Vida u Batinskama, kapele Majke Božje Žalosne u Donjem Kraju, kapele Presvetog srca Isusova u Gornjem Kraju, kapelice svetog Vida i kapelice svetog Valentina na *Peskima* te križeva i spomen-obilježja. Daljnji dio poglavlja donosi popis svetih misija, navodeći njihovo vremensko razdoblje i voditelje, a nakon toga podatke o godini osnivanja, osnivačima, ciljevima i djelatnostima vjerskih organizacija *Križara*, *Društva svetog Luke*, *Marijine legije* i *Caritasa*. Nakon toga, poglavlje donosi statistički tablični prikaz krštenih, umrlih i vjenčanih od početka vođenja matičnih knjiga (1949. godine) do 2013. godine te popis svećenika, redovnika i redovnica rođenih u Kalinovcu. Od svih svećenika, redovnika i redovnica, oni živući dobili su zasebno mjesto u monografiji gdje su obrađeni njihovi životopisi. To su redom: sestra Marija Damjana Golubić, prof. emeritus dr. sc. Ivan Golub, prof. dr. sc. Đuro Zalar i vlč. Dario Paviša. Poslije tih životopisa, poglavlje donosi popis članova župnog vijeća i župnih hodočašća te opis suradnje župne zajednice s lokalnom upravom. Predzadnji dio donosi važne događaje iz 2014. godine i one koji se imaju tek dogoditi, dok zadnji dio donosi podatke o uredniku.

Imajući na umu da urednik monografije nije povjesničar i da je ona namijenjena prvenstveno stanovnicima župe Kalinovac, može se reći da je monografija ispunila svoju svrhu da spasi prošlost od zaborava. No, pri izradi jedne takve povijesne monografije ipak bi trebalo pripaziti na gramatičke i

pravopisne pogreške. Također, trebalo bi navesti sve bibliografske podatke, reference i popis literature. Osim toga, valjalo bi pripaziti i na vizualni dojam te samu strukturu monografije jer se slabo raspoznaju poglavlja i naslovi koji pripadaju poglavljima, što se opet ne podudara s istim navedenim u sadržaju na kraju knjige. Što se tiče kompozicije, trebalo bi pripaziti na odnos između fotografija i teksta, dok bi neki nazivi ispod fotografije trebali biti konkretniji i precizniji te bi se trebali odnositi na tekst, koji opet na nekim mjestima ne bi trebao biti napisan u obliku natuknica. Konačno, povijest župe je možda trebalo obraditi u širem povijesnom kontekstu, a neke proslave svetkovina i blagdana koji su zajednički cijeloj Katoličkoj crkvi, a prilikom kojih se u župi nije dogodilo ništa značajno za istu, trebalo je izbaciti.

Matej IŠTVAN

RANKO PAVLEŠ: PODRAVINA U SREDNJEM VIJEKU – POVIJESNA TOPOGRAFIJA SREDNJOVJEKOVNE GORNJE KOMARNICE (LUDBREŠKA, KOPRIVNIČKA I ĐURĐEVEČKA PODRAVINA), MERIDIJANI, KOPRIVNICA, 2013., 272 STR.

Prošlo je više od deset godina otkako je Ranko Pavleš objavio svoju prvu knjigu o povijesti Podravine u srednjem vijeku. Nakon prikupljanja novih podataka i istraživanja te niza radova objavljenih u raznim časopisima (posebno u *Podravini*, *Crisu* i *Scientia Podraviani*), na kraju 2013. godine objavljena je nova knjiga Ranka Pavleša pod naslovom *Podravina u srednjem vijeku: povijesna topografija srednjovjekovne Gornje Komarnice (ludbreška, koprivnička i đurđevečka Podravina)*. Knjiga je izdana u nakladi izdavačke kuće *Meridijani*, a urednici i recenzenti su Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić. Sudeći prema dijelu podnaslova, koji sadrži informacije da je ovdje riječ o prvoj knjizi o *topografiji srednjovjekovne Križevačke županije*, možemo naslutiti da autor i nakladnik imaju namjeru izdati još ovakvih knjiga.

Novoobjavljena knjiga Ranka Pavleša nadovezuje se na onu iz 2001. godine u kojoj je obradio povijest, topografiju i organizaciju koprivničkog i đurđevečkog vlastelinstva u srednjem vijeku. Dakle, bilo je potrebno više od deset godina da nastane novo ozbiljno djelo o podravskom srednjovjekovlju. Struktura ovih dviju knjiga je slična pri čemu je ova nova sadržajnija i suvremenije opremljena. Kao što u uvodnom dijelu kaže sam autor, u svojim istraživanjima polazi od srednjovjekovnih toponima koje pronalazi u objavljenim i neobjavljenim povijesnim vrelima kako bi objasnio razvoj i međusobni odnos podravskih naselja uglavnom u razdoblju od XIII. do XVI. stoljeća. Na taj su način nastali odlomci u kojima je Pavleš na jednom mjestu pokušao prikupiti sve dostupne i relevantne informacije o pojedinim toponimima, odnosno naseljima, te ih analizirati, kritički vrednovati i staviti u širi vremenski i posebno prostorni kontekst. Pritom revidira dosadašnje spoznaje različitih stručnih i manje stručnih istraživača koji su pisali o prošlosti ovoga dijela Podravine u srednjem vijeku. Ranko Pavleš nastoji – što je preciznije moguće – ubicirati srednjovjekovne toponime i naselja koje proučava i to čini u tekstu, ali i na kartografskim prikazima. U tome, inače nimalo lakom poslu, ogleda se dobro poznavanje terena Podravine, ali i autorova kreativnost i minuciozност istraživanja.

U uvodnom dijelu autor objašnjava korištenu terminologiju, strukturu teksta i način pisanja, odnosno redoslijed navođenja toponima što je korisno pročitati jer je podravsko srednjovjekovlje za mnoge *terra incognita*. Već sam pogled na kazalo odaje da je sadržaj knjige strukturiran prema kriteriju prostornog rasporeda naselja. U prvom poglavlju Pavleš daje generalne informacije o kotaru Komarnici kao "osnovi za ovaj rad" pri čemu navodi razloge za odabir tog naziva za ovaj dio Podravine. Pritom prikazuje historijat ranog doba Gornje Komarnice (XIII. i XIV. stoljeće) o čemu nema mnogo podataka ili su oni kontradiktorni. Prva cjelina kojom se Pavleš bavi je ludbreško vlastelinstvo u sklopu čega daje kratak pregled njegove povijesti u srednjem vijeku te opisuje pedesetak naselja i objekata na vlastelinstvu. Rekonstruira međe ludbreškog vlastelinstva što prikazuje u narativnom i kartografskom obliku. Vlastelinstvo Bednja (Sveti Petar) i posjed Kapela opisani su u srednjem i na početku

ranog novog vijeka (sa kartama i tablicama), isto kao i posjed Slanje i imanje Herbortija. Detaljnošću se ističe opis srednjovjekovnog rasinjskog vlastelinstva: šezdesetak pojedinčanih opisa naselja i objekata na vlastelinstvu s više slikovnih priloga te opisi prijelaza, malti, vinogradarskih bregova, ribnjaka i mlinova na vlastelinstvu u srednjem vijeku. Tu je i kratki opis rasinjskog vlastelinstva na početku novog vijeka i rekonstrukcija međa što je prikazano i na kartama. Slijedi poglavlje u kojem je opisano više od trideset malih posjeda sjeverozapadnog dijela Komarničkog kotara. Riječ je o imanjima malih i srednjih posjednika koja su graničila sa zemljama vlastelinstava, koja su zasebno opisana u knjizi, što je popraćeno tablicama i skicama vlastelinstava.

Prilično je detaljno opisano koprivničko vlastelinstvo pri čemu je opisano tridesetak naselja, odnosno posjeda koji se navode u ispravi iz 1477. godine, nekoliko novovjekovnih toponima koji bi mogli biti srednjovjekovni, vinogradi i ceste na vlastelinstvu, potok Koprivnica, a problematiziraju se organizacija, struktura i međe vlastelinstva.

Najviše stranica posvećeno je đurđevečkom ili đurđevečko-prodavizkom vlastelinstvu koje Pavleš promatra kao prodavizki i đurđevečki dio vlastelinstva. Nakon iscrpne povijesti tog vlastelinstva s obzirom na topogafiju sijede opisi sedamdesetak toponima, odnosno srednjovjekovnih naselja u prodavizkom dijelu i gotovo isto toliko u đurđevečkom dijelu vlastelinstva što je popraćeno slikovnim prilozima. Pavleš opisuje ceste, malte, dravske prijelaze i mostove na vlastelinstvu; daje pregled novovjekovnih toponimima koji asociraju na srednjovjekovnu tradiciju te prikazuje organizaciju, strukturu i međe vlastelinstva.

Sveti Ladislav i Sveti Mihalj opisani su kao podravski posjedi zagrebačkog biskupa, a posebno je poglavlje posvećeno malim posjedima u sjeveroistočnom dijelu kotara Komarnice i ostalim malim posjedima na potoku Zdelji. Prije sažetka i zaključka autor donosi kratki odlomak o cestama na području Gornje Komarnice popraćen kartografskim prikazom.

Vrijedan dio knjige predstavljaju karte koje su nastale kao rezultat ubikacije proučavanih toponima na području ludbreške, koprivničke i đurđevečke Podravine. Jednako su važni i rezulatati proučavanja međa srednjovjekovnih posjeda čime se autor dotaknuo nematerijalne sfere srednjovjekovne topografije i dao još jedan doprinos definiranju pojma Podravine. Podaci objavljeni u ovoj knjizi nude odlične mogućnosti za proučavanje vlasničkih odnosa i struktura u srednjovjekovnoj Podravini što je donekle predstavio i sam Pavleš. Tekst je, osim s ukupno 27 karata, obogaćen i s 30 slikovnih priloga te 16 tabela u kojima je prikazan odnos vlasnika i broja poreznih dimova na različitim posjedima, a na temelju podataka o poreznim popisima koje su objavili Josip Adamček i Ivan Kampuš u svojoj knjizi iz 1976. godine. Na kraju knjige je, uz popis korištenih kratica, izvora i literature, i *abecedarij mjesnih i osobnih imena (Index locorum et personarum)* koji uveliko olakšava korištenje knjige.

S obzirom da ozbiljni radovi o povijesti Podravine u srednjem vijeku nedostaju, Pavleš je morao i mogao biti inovativan, a očito je da je on taj koji utire put budućim istraživačima podravskog i hrvatskog srednjovjekovlja, kao i to da utječe na one koji će proučavati i koristiti rezultate njegovih istraživanja. Pavleš se predstavio kao dobar poznavatelj lokalne historiografije, a pohvalno je njegovo propitivanje svega što je do sada napisano o području kojim se bavi. Bez ustručavanja iznosi svoje neslaganje s dosadašnjim rezultatima i nudi vlastite interpretacije i zaključke. Ključno je da svoje stavove argumentira i da je svjestan svih poteškoća koje prate istraživanja ove vrste. Više puta Pavleš upozorava na potpunu neistraženost podravske toponimije što je i njemu, očito, zadavalo probleme jer su zbog nepoznavanja mikrotoponimije neke njegove interpretacije manjkave. Svjestan je i nedostatka provođenja terenskih istraživanja, što se ogleda i u korištenju usmene predaje, jer se bazira samo na onome što je zabilježeno u literaturi.

Knjiga Ranka Pavleša doprinos je poznavanju prošlosti prilično velikog dijela Podravine u srednjem vijeku, ali i mnogih podravskih naselja jer donosi nove podatke o prošlosti tih naselja u srednjem vijeku, pomiče spoznaje o najstarijim spomenima nekih naselja, razrješava neka sporna pitanja ili potiče raspravu o njima. Možemo se nadati da će Ranko Pavleš nastaviti s istraživanjima i da ćemo imati prilike čitati njegove nove radove i knjige.

Nikola CIK

ČASOPIS CROATICA CHRISTIANA PERIODICA, BROJ 72/2013., INSTITUT ZA CRKVENU POVIJEST KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U ZAGREBU

Izdavanje znanstvenog časopisa Croatica Christiana periodica ušlo je već u 38. godinu i u tom dugom i teškom razdoblju ovaj je časopis odigrao važnu ulogu u osvjetljavanju osjetljivih tema iz hrvatske prošlosti, te doprinio boljem poznavanju naše crkvene povijesti.Glavni urednik časopisa je akademik Franjo Šanjek, a ostali članovi uredništva su Marijan Biškup, Milko Brković, Lovorka Čoralić, Zvonko Džankić, Ana Biočić i Slavko Slišković. Ovdje ćemo iznijeti osnovne elemente sadržaja broja 72 iz 2013. godine, kako bismo sagledali profil toga važnog hrvatskog historiografskog časopisa.

U svakom broju tiska se desetak znanstvenih rasprava i priloga, te velik broj prikaza i recenzija novoizašlih knjiga, časopisa, znanstvenih skupova i drugih događanja. Na početku 72. broja Ivan Jurković objavio je raspravu o razlikama i sličnostima Svetog Nikole Tavelića i martirskog pokreta u španjolskoj Cordobi. Marko Jerković napisao je opsežnu studiju o kandidatima za prebendu Zagrebčakog kaptola u provizijama pape Bonifacija IX. od 1389. do 1404. godine, a u okviru poznatih papinskih reformi nadarbinskog sustava. Dijana Korać analizira važnije aspekte koji upućuju na religioznost u obitelji Kosaća iz 14. i 15. stoljeća u Bosni. Lovorka Čoralić, jedna od najboljih hrvatskih poznavatelja povijesti Venecije, piše o hrvatskim useljenicima u Mlecima, o crkvi S. Fosca i posvetnom natpisu ninskog biskupa Jeronima Fonde u razdoblju od 15. do 18. stoljeća.

Relja Seferović donosi studiju o moralno-teološkim promišljanjima klerika u Dubrovniku iz doba baroka. Daniel Patafta u kraćem članku razlaže elemente jozefinskog prava u odnosima Crkve i države, a na primjeru spisa Jus Publicum ecclestiasticum, izdanih u Osijeku krajem baroknog razdoblja 1783. godine. Vlatka Vukelić donosi studiju o pionirskoj ulozi znamenitoga hrvatskog povjesničara Ivana Krstitelja Tkalčića na razvoj arheoloških istraživanja u Sisku u drugoj polovici 19. stoljeća. Na kraju časopis donosi studiju Marice Karakaš Obradov o prisilnim migracijama židovskog stanovništva na području Nezavisne Države Hrvatske.

Dragutin FELETAR

MOGERSDORF – 43. MEĐUNARODNI KULTURNO-POVIJESNI SIMPOZIJ, DRUŠTVO ZA HRVATSKU POVIJEST ZAGREB I POVIJESNO DRUŠTVO KOPRIVNICA, 2.-5. SRPNJA 2013. GODINE

Prvih dana stupanja Hrvatske u članstvo Europske unije, početkom srpnja 2013. godine Koprivnica je po drugi put bila domaćin jednom od najstarijih europskih znanstvenih skupova povjesničara – 43. Mogersdorfu. To je međunarodni kulturno-povijesni simpozij koji okuplja najistaknutije povjesničare Hrvatske, Mađarske, Austrije i Slovenije. Tema ovogodišnjeg skupa bila je "Povijest tjelesne kulture i sporta na panonskom prostoru u 19. i 20. stoljeću". Glavni organizatori skupa bili su Društvo za hrvatsku povijest (predsjednik prof. dr. sc. Željko Holjevac) i Povijesno društvo Koprivnica (predsjednica Ružica Špoljar). Skup je otvorio prof. dr. sc. Neven Budak, sveučilišni profesor povijesti i savjetnik za znanost predsjednika Republike Hrvatske.

Uvodni referat održao je prof. dr. sc. Dragutin Feletar, član suradnik HAZU, koji je govorio o povijesnom razvoju sporta i rekreacije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. On je naglasio da je u ovom dijelu Hrvatske organizirano bavljenje sportom vrlo malo kasnilo iza naprednijih zemalja srednje Europe, pa se sportska društva javljaju već u drugoj polovici 19. stoljeća. Iznio je obilje podataka o osnivanju i radu sportskih društava u gotovo svim većim mjestima sjeverozapadne Hrvatske. Drugoga dana skupa najprije je govorio dr. sc. Johannes Giessauf iz Graza, koji je iznio zanimljiva stajališta o ulozi sportskih i drugih igara u životu i organizaciji slobodnog vremena ljudi u razdoblju kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka. Dr. sc. Zrinko Čustonja s Kineziološkog fakulteta u Zagrebu govorio je o ulozi i značenju Hrvatskog sokola u organizaciji sportskog života i razvijanju tjelesne kulture u sjevernoj Hrvatskoj, te o suradnji s drugim zemljama tadašnje Monarhije. Dr. sc. Sandor Szakaly iz

Mađarske iznio je vrlo vrijedne podatke i zaključke o sportskom životu mađarske vojske između 1868. i 1945. godine. Drugoga dana poslije podne sudionici su uz prigodna predavanja posjetili povijesne spomenike Križevaca i Kalnika.

Trećega dana simpozija podnijeto je šest referata. Dr. sc. Zoltan Fonagy iz Budimpešte govorio je o tjelesnoj higijeni i rekreaciji među mađarskim građanima i seljacima na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Mladi znanstvenik Cristopher Meiller iz Gradišća iznio je građu o sportskom životu Židova, a na primjeru Sportskog društva Hakoah iz Željeznog, osnovanog 1923. godine. Dr. sc. Walter M. Iber iz Graza govorio je o djelovanju i životu štajerskih nogometnih klubova u uvjetima vladavine nacionalsocijalizma. Dugogodišnji sudionik Mogerdorfa, dr. sc. Jozsef Vojyo iz Kapošvara govorio je o politici Stranke za obranu rase, koju je osnovao Gyula Gömbös 1920-tih godina u Mađarskoj. Dr. sc. György Gyarmati iz Budimpešte govorio je o specifičnom položaju i ulozi sporta u Mađatrskoj u doba hladnoga rata, s naglaskom na vrijeme vladavine Rakoczya. Mladi hrvatski povjesničari Zrinka Borovečki i Goran Miljan podnijeli su referat o ulozi sporta u totalitarnim režimima 20. stoljeća. Nakon referata sudionici su se tijekom obilaska jezgre grada upoznali s poviješću Koprivnice, te posjetili spomen-sobu znamenitog sportaša i znanstvenika prof. dr. sc. Žarka Dolinara.

Zadnjeg, četvrtog dana skupa podnijeta su još tri referata. Dr. sc. Michael Perschy iz Željeznog govorio je o fenomenu različitog doživljavanja ljudskoga tijela kroz povijest, a u svjetlu zahtjeva sporta. Dr. sc. Tomaž Pavlin iz Slovenije dao je pregled razvoja tjelesne kulture u toj zemlji. Mladi mariborski povjeničar Tin Muradžija na kraju je govorio o usporedbama značenja nogometa i shvaćanja njegova značenja u svakodnevnom životu u Hrvatskoj i Sloveniji.

Koprivnički Mogersdorf, koji se eto održava već 43 godine, kvalitetom referata ispunio je očekivanja. Zbog gospodarske krize u nekim zemljama koje ga organiziraju zapao je u poteškoće. Zaključak na kraju skupa ide u smjeru njegova daljnjeg održavanja, jer uvelike pridonosi suradnji povjesničara četiri države i unapređenju historiografije u njima. I s ovoga Moghersdorfa bit će objavljen zbornik radova.

Petar FELETAR

IVAN HODALIĆ: IZ POVIJESTI ĐURĐEVAČKE PODRAVINE: KAKO SU HRVATSKI KRAJIŠNICI "ZAROBILI" NAPOLEONA 1796. GODINE, MATICA HRVATSKA, OGRANAK ĐURĐEVAC, ZAGREB, 2012., 160 STR.

Đurđevečki ogranak Matice Hrvatske odlučio je poduprijeti izdavanje knjige Ivana Hodalića pod naslovom "Iz povijesti đurđevačke Podravine" sa pomalo neobičnim podnaslovom ("kako su hrvatski krajišnici ‘zarobili’ Napoleona 1796. godine") koji zbog sadržaja knjige zapravo nije najrelevantniji. Sam autor u svojem predgovoru navodi kako je knjiga nastala na temelju onoga što je pronašao u različitoj literaturi, na temelju razgovora sa stručnjacima i vlastitog sjećanja na prošlost. Čini se da si nije postavio ambicioznji cilj od "oživljavanja baštine" i "trganja od zaborava" dijela lokalne povijesti zbog čega treba cijeniti njegov trud. Formulacija naslova i struktura teksta odaje da autor Đurđevec doživljava kao središte ovog dijela Podravine.

Ivan Hodalić se nije prvi puta okušao kao pisac i istraživač zavičajne povijesti. Pisao je već o povijesti đurđevečkog nogometnog kluba Graničar (1994. godine, povodom 75. obljetnice postojanja), o Hrvatskoj demokratskoj zajednici u đurđevečkoj Podravini te o uzgoju simentalske pasmine goveda na području Đurđevca i okolice (2010. godine). Hodalić je rođeni Đurđevčanin, po zanimanju agronom, istaknuti je član Hrvatske demokratske zajednice i obnašao je mnoge političke funkcije u Đurđevcu (predsjednik Skupštine općine Đurđevac), Koprivničko-križevačkoj županiji (vijećnik i predsjednik županijske Skupštine), bio je zastupnik u Hrvatskom saboru (1992.-1995.) te savjetnik i pomoćnik ministara u više ministarstava.

Za prolog je autor odabrao lirske odlomke elokventnog Miroslava Dolenca Dravskog. Nakon kratkog uvoda slijedi opis prirodnih obilježja đurđevečke Podravine, a nakon toga povijesni pregled

koji se sastoji od niza potpoglavlja: Život na granici s turskim osvajačima, Legenda o Picokima, Povratak stanovništva na podravske ravnice, Župa sv. Jurja, odlomci o stanovništvu i naseljima (Virje, Kalinovac, Ferdinandovac, Kloštar Podravski, Molve, Pitomača, Podravske Sesvete), Stara prezimena i nadimci. Četvrto poglavlje govori o životu u đurđevečkom kraju u prošlosti (Ishrana i oblačenje, Obiteljske kuće i naselja, Obrada zemlje i ostali poslovi). Slijedi poglavlje o zadružnom životu u đurđevečkoj Podravini (Porodične/kućne zadruge, Podravski konaci, Stari zanati). U sljedećim se poglavljima opet vraća na političke i vojne prilike u Habsburškoj monarhiji u XVI. stoljeću i prodore Turaka te na Vojnu krajinu. Stranice su to na kojima se uglavnom prenosi i prepričava ono što su o ovome dijelu Podravine napisali dosadašnji istraživači. Stoga kod upućenih čitatelja tekst pobuđuje osjećaj rezignacije zbog već viđenog i pročitanog.

Slična su i pretposljednja dva poglavlja; prvo o Đurđevečkoj pukovniji ili 'mirnodobskom' životu nakon odlaska Turaka i drugo u kojem autor nastoji kronološki nabrojiti ratne sukobe u kojima su sudjelovali pripadnici Đurđevečke graničarske pukovnije (od 1746. do 1918. godine). Konačno, posljednje poglavlje govori o bitci Napoleonove i austrijske vojske u Italiji (15. – 17. studenog 1796. godine) u kojoj su hrvatski graničari navodno nakratko zarobili samog Napoleona. Epilog je preuzet iz "Kalnovečkih razgovora" Ivana Goluba, a knjiga je opremljena sažecima na engleskom i njemačkom jeziku, popisom literature, bilješkom o autoru i popisom donatora. Tekst je ilustriran mnoštvom slikovnih priloga (reprodukcije fotografija, umjetničkih djela i povijesnih zemljovida).

Tekst je opremljen kritičkim aparatom kada je riječ o citiranju drugih autora. Uz to i popis korištene literature (skoro 60 jedinica) otkriva kako je Hodalić nastojao iskoristiti većinu djela lokalnih istraživača (Begović, Cvekan, Čamba, Golub, Grivić, Horvat, Kranjčev, Kudumija, Mađer, Milak, Tomerlin Picok, Vidaković i dr.), ali je vjerodostojnost nastojao potvrditi konzultiranjem ozbiljnih i relevantnih povjesničara (Adamček, Beuc, Feletar, Kaser, Kolarić, Kruhek, Mažuran, Pavličević, Roksandić, Valentić), a nalazi se tu i nekoliko objavljenih arhivskih izvora. Dakle, relativno ozbiljan pristup temi i svijest o naravi povijesnih istraživanja se Hodaliću ne mogu poreći.

Poznavajući upornost Ivana Hodalića možemo očekivati da ovo nije njegova posljednja knjiga, a rado bismo da sljedeći rad nosi više autorske originalnosti i konkretnijeg doprinosa poznavanju povijesti đurđevečke Podravine za što autor ima dovoljno potencijala.

Nikola CIK

ZDRAVKO ŠABARIĆ: OBITELJ BRAUN: USPON I TRAGEDIJA ĐURĐEVAČKE OBITELJI BRAUN (UZ SJEĆANJA DR. BORISA BRAUNA), CENTAR ZA KULTURU ĐURĐEVAC, ĐURĐEVAC, 2013., 96 STR.

Sjećanje na obitelj Braun u Đurđevcu je vrlo živo još i danas iako je prošlo već 70-ak godina otkako članovi obitelji više ne žive ovdje. Đurđevečki kulturni djelatnik Zdravko Šabarić dodatno je oživio to sjećanje svojom knjigom pod naslovom "Obitelj Braun", a čiji podnaslov koji glasi "Uspon i tragedija đurđevačke obitelji Braun: uz sjećanja dr. Borisa Brauna" jasno odražava interese kojima se autor vodio i nagoviješta sadržaj knjige. Izdanje je to Centra za kulturu Đurđevac i Tiskare Horvat iz Bjelovara, knjiga je predstavljena domaćoj publici, a predstavljanje knjige je upriličila i zagrebačka Židovska zajednica "Bet Israel" u Hrvatskoj (u listopadu 2013. godine). Stručna suradnica je Mirjana Repanić-Braun, sadržajan predgovor je napisala Jasminka Domaš, a autoru su profesionalno pomogli i članovi njegove obitelji: supruga Anica napravila je lekturu i korekturu, a sin Branko je izradio naslovnu stranicu i prijelom. Valja odmah napomenuti kako je ova knjiga rezultat intenzivne suradnje autora Zdravka Šabarića i Borisa Brauna kao jedinog živućeg pripadnika đurđevečke obitelji Braun koji je preživio strahote holokausta.

Kao što stoji na početku predgovora, priču o Braunima u Đurđevcu treba promatrati u kontekstu prisutnosti Židova najprije u Podravini, zatim u Hrvatskoj pa onda i u Europi. Stoga prvo poglavlje u knjizi govori o naseljavanju Židova u Podravini u kojem ipak nema novih podataka ni spoznaja već

je riječ uglavnom o skupu onoga što su napisali lokalni i drugi istraživači. Vrijedan doprinos predstavlja obiteljsko rodoslovlje koje je – koliko je to moguće – autor pokušao istražiti i detaljno predstaviti, a na temelju podataka do kojih je sam došao i koje je prikupio gospodin Boris Braun. Na ovome mjestu su zabilježeni dragocjeni biografski podaci o članovima obitelji Braun koji su tako snažno obilježili povijest Đurđevca i šire okolice u prvoj polovici XX. stoljeća. U sljedećim je poglavljima opisano mlinarstvo, industrija ulja, elektrifikacija, zalatarstvo kao i druge gospodarske aktivnosti kojima su se bavile dvije generacije đurđevečkih Brauna, odnosno otac Emanul i sin Šandor (Aleksander) Braun. Najdetaljnije je opisan Braunov paromlin (kasnije elektromlin) u Đurđevcu koji je bio zapaljen što je ostavilo dubok trag u kolektivnom sjećanju Đurđevčana. Posebno je poglavlje posvećeno tzv. Braunovoj pustari koja je bila zemljišno dobro obitelji Braun na dijelu pošumljenih površina naslaga pijeska u blizini Đurđevca. Ondje su Braunovi oformili lovište, zasadili vinograd i pokušali pokrenuti uzgajalište stoke. Nakon uhićenja i nasilnog odvođenja obitelji Braun iz Đurđevca u logor Auschwitz 1942. godina sva je imovina ove vrlo bogate obitelji razgrabljena.

Drugi dio knjige sjećanja su Borisa Brauna (rođen u Đurđevcu 1920. godine) u formi autobiografskih zapisa. Vrlo iskreno Braun piše o djetinjstvu u Đurđevcu, gimnazijskim danima u Bjelovaru, Osijeku i Koprivnici, prvim ljubavima te studentskim danima. No, dirljivo piše i o danima stradanja svoje i drugih židovskih obitelji, zatočeništvu, deportaciji i konačno o onome što je doživio (i preživio) u logorima. Braun je iskusio čak pet nacističkih logora! Na kraju su i kratki osvrti na povratak kući i život na slobodi. Ovog vitalnog zagrebačkog umirovljenika, inače doktora biotehničkih znanosti područja agronomije i počasnog građanina Grada Đurđevca mnogi su imali prilike vidjeti i slušati na susretima organiziranima u Đurđevcu ili pak u televizijskim emisijama te ga upoznati kroz novinske članke, a sada će to moći učiniti i u ovoj knjizi.

Na kraju knjige je kronologija događaja važnih za obitelj Braun, popis korištenih izvora, pogovor i zahvala te bilješka o autoru. Kvaliteti knjige pridonosi velik broj objavljenih slikovnih priloga, 60-ak njih. Riječ je o reprodukcijama fotogtafija i dokumenata koji ilustriraju tekst, a prikupio ih je sam autor ili drugi đurđevečki kolekcionari koje je ipak valjalo preciznije navesti u potpisima slika. Knjizi nedostaje kritički aparat koji bi tekstu dao dozu vjerodostojnosti i pružio mogućnost veće iskoristivosti. Mnogima će zapeti za oko neobičan stil pisanja sa odvajanjem pojedinačnih rečenica u odlomke.

Đurđevec se do sada obitelji Braun odužio time što jedna ulica u gradu nosi naziv Šandora Brauna, a sada je to učinjeno i ovom knjigom. Knjigu možemo smatrati doprinosom poznavanju ekonomske povijesti Đurđevca zbog Braunovih zasluga za unapređenje mjesta. Sjećanja Borisa Brauna na pustaru na Đurđevečkim pijescima dragocjen su izvor podataka o ekohistoriji tog područja. Ostaju ovi vrijedni zapisi i nada da će biti objavljeno još ozbiljnih radova o đurđevečkoj obitelji Braun.

Nikola CIK

ZBORNIK DEMOGRAFIJA U HRVATSKOJ – POVODOM 50 GODINA RADA AKADEMKINJE ALICE WERTHEIMER BALETIĆ, EKONOMSKI FAKULTET, ZAGREB, 2014., 514 STR.

U povodu 75. godišnjice života i 50 godina rada jedne od najznačajnijih hrvatskih demografa, Alice Wertheimer Baletić, održan je 2013. u Zagrebu znanstveni skup, na kojem su referirali najupućeniji hrvatski demografi, demogeografi i demografski povjesničari. Tema je dakako bila razradba znanstvene i druge djelatnosti akademkinje Wertheimer Baletić, ali i niz drugih tema iz suvremene demografije. Skup je organizirao zagrebački Ekonomski fakultet, koji je i nakladnik zbornika radova. Urednici zbornika su prof. dr. sc. Anđelko Akrap, doc. dr. sc. Ivan Čipin i dr. sc. Marin Strmota, dok su recenzenti prof. dr. sc. Jakov Gelo i prof. dr. sc. Mladen Ante Friganović.

Pišući na početku zbornika o znanstvenoj i pedagoškoj djelatnosti akademkinje Alice Wertheimer Baletić, Anđelko Akrap navodi da je ona dala temeljni doprinos razvoju hrvatske demografije, a da je

napisala 20 knjiga, 18 studija i monografija, 157 znanstvenih članaka i velik broj drugih radova i članaka. Na kraju zbornika je objavljena i opsežna bibliografija slavljenice, koja zapravo predstavlja temelj dosadašnjeg razvoja hrvatske demografije.

Znanstveni dio zbornika počinje upravo radom Alice Wertheimer Baletić o jednoj od tema kojima je ona označila metodološki razvoj demografije u Hrvatskoj: o etapama demografske tranzicije. Naslov rada glasi "Demografska posttranzicijska etapa u zapadnoj Europi – obilježja i čimbenici (razdoblje od 1960. do 2010. godine)". Anđelko Akrap objavljuje znanstveni rad "Činitelji fertiliteta u Hrvatskoj: nekad i danas", a Ivan Čipin i Marin Strmota donose demografsku analizu pod naslovom "Druga demografska tranzicija u Hrvatskoj". Zdenko Damjanić donosi jednu specifičnu demografsku temu: "Rad izvan kuće, radno vrijeme i djeca (Istraživanje stavova studentica Ekonomskog fakulteta u Zagrebu)", dok demogeograf Ivo Nejašmić piše na temu "Kamo ide Hrvatska? Buduće demografske promjene i neke njihove posljedice".

Demogeografi Stjepan Šterc i Monika Komušanec pišu o teorijskoj temi "Strateška promišljanja hrvatskih demografa", slovenski demografi Janez Malačić i Jože Sambt o "Fertilitetu u Sloveniji i Hrvatskoj u posljednjim desetljećima i jednostavno obnavljanje stanovništva", a Vlado Puljiz donosi temu "Demografski procesi i socijalna politika", te Pero Aračić teorijsku temu "Odnosni aspekt u kršćanskom identitetu". Zanimljiv je inovativni rad Dragutina Feletara, koji temeljem metodologije Alice Wertheimer Baletić na primjeru gornje hrvatske Podravine razrađuje ideju razvoja ekodemografije. Jasna Čapo razrađuje temu "Etnologija/kulturna antropologija i demografija: susretišta i razilaženja", Stjepan Baloban temu "Utječe li vrijednosna (dez)orijentacija na demografska kretanja u Hrvatskoj?, a Dražen Živić temu "Prisilne (ratne) migracije kao čimbenik demografskih promjena u Hrvatskoj (1991.-2011.)". Povjesničarka Božena Vranješ Šoljan napisala je studiju "Hrvatska u početku nagodbenog razdoblja: u odrazu popisa stanovništva 1869.", Ivan Lajić na temu "Demografsko stanje na jadranskim otocima na prijelazu u 21. stoljeće", a Predrag Bejaković na temu "Demografsko starenje i mjere za zadržavanje starijih osoba u svijetu rada".

Na kraju zbornika tiskano je još pet značajnih demografskih radova: Nenad Pokos piše na temu "Promjene vjerskog sastava stanovništva Hrvatske od 1953. do 2011. godine", Snježana Mrđen na temu "Glavne odrednice ukupnog kretanja stanovništva Hrvatske, 1991.-2001. i 2001.-2011.", Mladen Smoljanović i Ankica Smoljanović na temu "Temeljne značajke stanovništva srednjodalmatinskih otoka popisne 2011. godine", Nada Antil na temu "Povezanost demografije s drugim društvenim, posebno ekonomskim znanostima", te Ivo Turk na temu "Dnevna cirkulacija (migracija) stanovništva u srednjim gradovima Hrvatske".

Zaključno valja ustvrditi da su svi radovi na visokoj znanstvenoj razini i da predstavljaju važan prinos razvoju hrvatske demografije. Akademkinja Alica Wertheimer Baletić je u povodu svojih obljetnica takvu pozornost doista i zavrijedila.

Petar FELETAR

UPUTE SURADNICIMA

Časopis "Podravina" objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu "građa" koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilozima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis "Podravina" objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis "Podravina" moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (**.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis "Podravina"):

- urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Vinka Vošickog 5, 48000 Koprivnica, hpetric@ffzg.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa "Podravina" te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekstom. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

a) naslov članka

b) ime(na) autora

c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi

d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti "str." ili "s." Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

"Podravina" magazine publishes articles and papers, subject to review and those which are not. Papers, categorized as scientific, must have 2 (two) positive reviews.

The reviewed papers are catergorized in the following manner:

1. *Original scientific articles, short notes, previous notes, scientific conference presentation* - with yet unpublished results of original research in complete or preliminary form; must be laid out so that accuracy of research can be verified.
2. *Revised papers* - with original, abbreviated, concise and critically viewed summary of a certain field of work or its part, with active participation of the author; his/her original contribution in the field, in comparison to already published papers and their detailed overview, must be included.
3. *Professional articles* - with useful contributions in the field of expertise, and/or aimed at professionals in that field; this does not have to be an original research.

The magazine also publishes articles from the category Materials/Documents, regulated as prepared original documents.

The category is proposed by two reviewers. In case they disagree on the category, it will be decided by the Editorial staff. The category is listed and published in the article title/heading. The editors have the right to make small amendments, corrections and editing of written and graphic material, as long as it doesn't affect the content and meaning of article in a substantial way.

The editorial staff will not be responsible for opinions expressed in articles and published papers. As a rule, the magazine is published twice a year; contributed papers and documents are not returned to senders.

"Podravina" magazine also publishes reviews on books and periodicals; occasionally, it will publish notes, annotations, comments, reactions etc.

Once an article is accepted, the author cannot publish it elsewhere without editorial approval, provided the republishing is done with remarks on where it had been published first.

Contributions for magazine must be computer-written, in a Microsoft Word format (Word 6.0 and newer versions); in extreme cases, we accept a MS Word-compatible program; all texts must be in a word-format (***.doc); accepted font is Times New Roman, size 12 with 1,5 paragraph spacing; notes should be lettersize 10, with single spacing. The editors should receive 1 hardcopy printout and a copy on a floppy disk (or CD-ROM).

Articles and papers can be delivered to the editors in person, or sent to the below listed addresses, with a note - "Podravina" magazine:

- Editor Hrvoje Petrić, Department of History, Filozofski fakultet, Ivana Lucica 3, HR - 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: hpetric@ffzg.hr, or
- Publisher "Meridijani", Meridijani, p.p. 132, 10.430 Samobor (for "Podravina"), e-mail meridijani@meridijani.com

The articles should not exceed the size limit of 60.000 characters (32 pages); authors get a free copy of the magazine.

Tables, graphics (designs, charts, etc) and photographs should be numbered and be allocated in the text in a parallel manner, so it can be inserted next to the text. Graphics must be in their original, each on a separate sheet/page of A4 format; the table heading (abbrev. 'Tab') should be above the table, and the source below it. In general, original scientific papers cannot use graphic documentation by other authors; if such documentations/graphics is used, the original author should be quoted; in using old maps, charts and graphics, author name should be included, together with the source and/or institution where the original graphics is kept, as well as signature, if existing.

Each author must submit the following data on the paper and the author:

a) paper title
b) author name(s)
c) institution name/address the author is employed with
d) reviewed articles must be accompanied with a summary in english language, and additional summary in one of the world's languages; summary should have a general overview of the topic, methodology, results and short conclusion; it should be in neutral gender, avoiding passive verbs; ideally, it should be a 250 word-summary.
e) key words in Croatian language or in english.

QUOTATIONS AND REMARKS

Author's last name is written in printed, capital letters, with first name in small letters; the title should be in small, regular letters, while the the work is in italics; in quoting books and articles, it's optional to include page, with "p" (page); the best practice is to write the page number only; when the same work is cited in the paper somewhere else, an abbreviated title should be used, with author's last name and first name initial, first few words of the paper/article and number of pages.

Another way to quote is to use the author's last name, his first name initial (small letters) publication year and page number; if the same author in the same year has 2 or or more texts published, then the year is cited with a letter appendix (ie., 2005a, 2005b, 2005c, etc).

Finally, the article/paper may, but not necessarily, be submitted with a list of literature ad sources used in alphabetical order.

Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Izdano u Hrvatskoj, za nakladnika Petra Somek